

Válogatta és szerkesztette: Hábel János

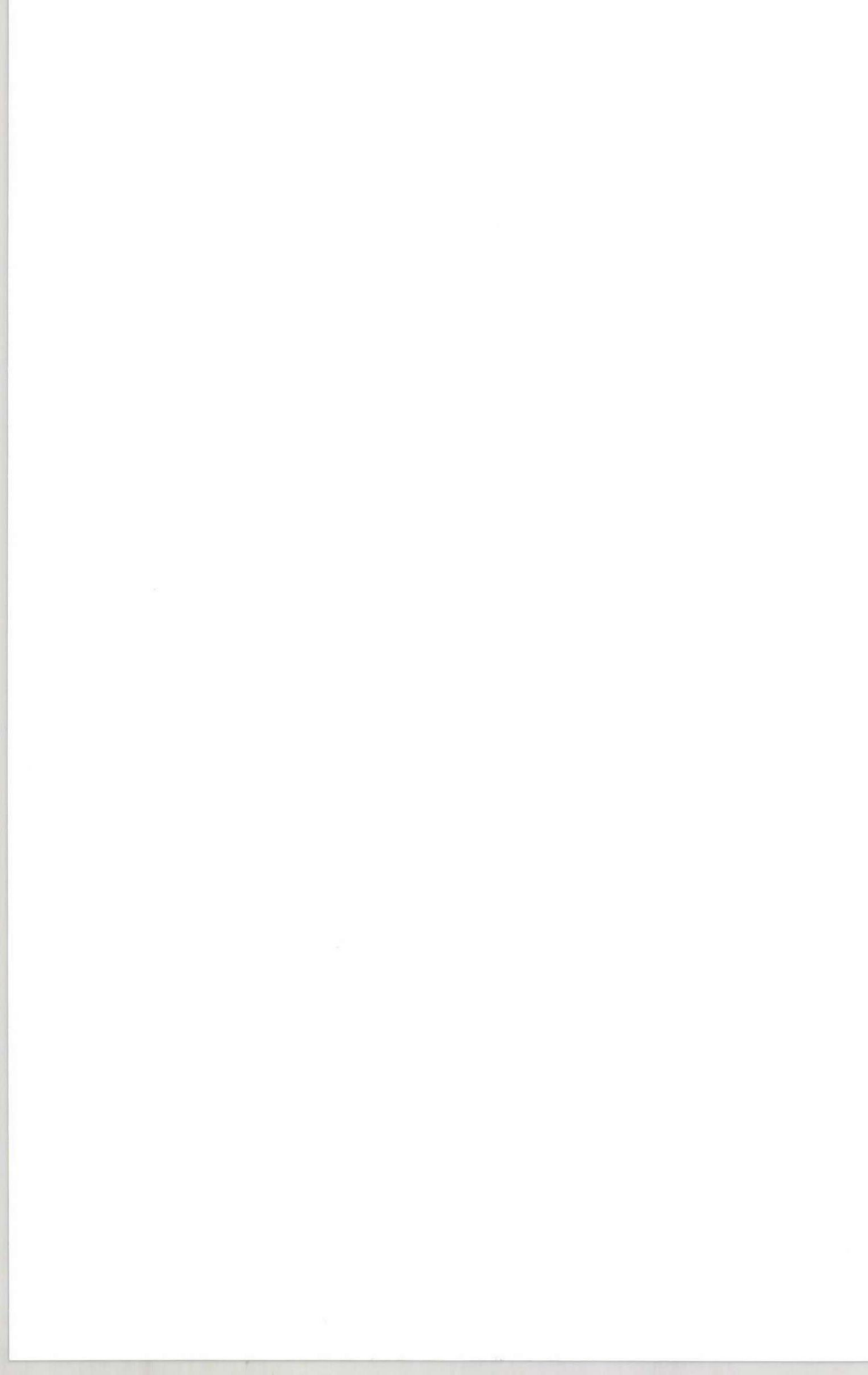
PÉCSI MOZAIK 4.

Pécsi levelek 1944-ből

Dokumentumok
a „zsidókérdés” pécsi megoldásáról

KRONOSZ KIADÓ

Pécsi levelek 1944-ből

Pécsi levelek 1944-ből

Dokumentumok a „zsidókérdés”
pécsi megoldásáról

Válogatta és szerkesztette:

Hábel János

A bevezető tanulmányt írta:

Vörös István Károly

Kronosz Kiadó

Pécs, 2014

Pécsi Mozaik 4.

Szerkesztőbizottság:

Bachmann Bálint, Kaposi Zoltán, Pilkhoffer Mónika,
Ujvári Jenő, Visy Zsolt, Vonyó József (elnök)

A sorozat szerkesztői:

Erőss Zsolt és Fedeles Tamás

A borító egy csiszolt nyírfakéregre írt „tábori levelezőlap” fotójának felhasználásával készült.

Lelőhelye: Yad Vashem Intézet, Jeruzsálem. Fotó: Kürti Mihály

A kötetet lektorálta:

Molnár Judit

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

és a Tanulmány Kiadó Alapítvány

A szerkesztő a kötet alapjául szolgáló kézirat megírása alatt a Nemzeti Kulturális Alap alkotói támogatásában részesült.

ISSN 2063-4714

ISBN 978 615 5339 77 6

© Hábel János

© Vörös István Károly

© Kronosz Kiadó

Tartalom

A pécsi zsidók tragédiája 1944-ben (Vörös István Károly)	17
DOKUMENTUMOK	43
Előszó	45
KI TEKINTENDŐ ZSIDÓNAK?	49
1. Weisz Ignác kérelme a sárga csillag viselése alóli felmentés iránt	52
2. Özv. Lederer Simonné panasza a lánya számára ki nem adott tanúsítvány tárgyában	53
3. Fischhof Györgyné kérelme annak igazolásáról, hogy nem tekinthető zsidónak	55
4. Schuller Imre kérelme tanúsítvány iránt, hogy nem tekinthető zsidónak	56
5. Gyulai Irma kérelme kereszténynek való elismerése tárgyában	56
6. Hatósági bizonyítvány Szántó Zoltán számára	58
7. Esztergár Lajos polgármester levele Bonczos Miklós belügyminiszternek özv. Visnya Ernőné mentesítése ügyében	60
A GETTÓ	61
LEVELEK A GETTÓBA KÖLTÖZÉS ELŐTT	61
8. Friedländer Imréné kérelme a lakásukban való meghagyásuk iránt	63
9. Fuhrmann Lajos kérelme a lakásában való meghagyása iránt	64
10. Özv. Klein Lajosné kérelme kivételezett zsidónak való elismeréséért	65
11. Szántó Zoltán kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez a lakásában való meghagyása iránt	66
12. Barta Sándor levele a pécsi Központi Zsidó Tanácshoz kijárási engedélye ügyében	67
13. Barta Sándor levelének melléklete	67
14. Lénárt Franciska 1. levele Bay Ferencnek	68
15. Lénárt Franciska 2. levele Bay Ferencnek	70
16. Lénárt Franciska 3. levele Bay Ferencnek	71
17. Stark Tiborné 1. levele munkaszolgálatos férjének	72
18. Stark Tiborné 2. levele munkaszolgálatos férjének	73

LEVELEK A GETTÓBÓL	74
19. Krausz Samuné levele munkaszolgálatos fiának	76
20. Stark Tiborné 3. levele munkaszolgálatos férjének	76
21. Stark Tiborné 4. levele munkaszolgálatos férjének	77
22. Stark Tiborné 5. levele munkaszolgálatos férjének	77
23. Stark Tiborné 6. levele munkaszolgálatos férjének	78
24. Stark Tibor levele feleségének a pécsi gettóba	78
25. Szerú levele Tibornak	79
26. Etelka levele Gizinek	79
27. Lénárt Franciska 4. levele Bay Ferencnek	81
28. A Vidor család 1. levele munkaszolgálatos fiúknak	82
29. A Vidor család 2. levele munkaszolgálatos fiúknak	83
CSALÁDEGYESÍTÉSI KÉRELMEK	84
30. Özv. Herskovits Izidorné kérelme a pécsi gettóba költözése iránt	85
31. Báder Miksa és neje kérelme ideiglenes pécsi tartózkodási engedély iránt	86
32. A pécsi Zsidó Központi Tanács felterjesztése Esztergár Lajos polgármesterhez Feldmár Béla kérelme ügyében, aki családtagjainak a pécsi gettóba történő felvételét kérte	87
33. A pécsi Zsidó Központi Tanács felterjesztése Esztergár Lajos polgármesterhez Halász Dezső kérelme ügyében, aki családtagjainak a pécsi gettóba történő felvételét kérte	88
34. A pécsi Zsidó Központi Tanács felterjesztése Esztergár Lajos polgármesterhez Lackenbacher Sámuelné kérelme ügyében, aki fiának a pécsi gettóba történő felvételét kérte	88
35. Szőnyi Alajos mohácsi polgármester kérelme a pécsi rendőrkapitánysághoz Misselbach József családjának a mohácsi gettóba költözése tárgyában	89
A GETTÓVAL KAPCSOLATOS EGYÉB LEVELEK	90
36. Borbola Jenő rendőrfőkapitány-helyettes átirata Esztergár Lajos polgármesternek a gettó bekerítéséről	90
37. Roth Pál bejelentése a pécsi Zsidó Központi Tanácsnak a kilakoltatásáról	91
38. Mayer Albert orgonaépítő kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez zsidó származású munkása kijárási engedélye ügyében	91
39. Nyúl Istvánné kérelme ügyvédjén keresztül Esztergár Lajos polgármesterhez az átköltözéskor keletkezett bútorkárának megtérítése iránt	92
40. Várnagy Elemér tanácsnok levele Dr. Hal József tiszti főorvosnak a gettó közegészségügyi felülvizsgálatáról	93

41.	Várnagy Elemér tanácsnok levele a városi tűzoltóparancsnoknak a gettóval kapcsolatos tűzrendészeti követelményekről	93
42.	Nagy István hentes kérelme Esztergár Lajos polgármesternek zsidó tulajdonban lévő üzlet átadása iránt	94
43.	Gettókilépők kérése a zsidó tulajdonú fuvaros vállalkozók számára	96
44.	Várnagy Elemér tanácsnok levele a pécsi Zsidó Központi Tanácsnak	96
45.	A város házigazdaságának igénylése női munkaszolgálatosok iránt	97
46.	A Miniszterelnöki Hivatal levele Nikolits Mihály főispánnak a gettóban működő nyomdák bezárásáról	98
47.	Esztergár Lajos polgármester utalványozó rendelete a zsidó tulajdonú lakások felújításáról	99
48.	A pécsi csendőrkerület levele Esztergár Lajosnak a mentesítő okirattal rendelkező zsidókról	100
49.	Várnagy Elemér tanácsnok határozata zsidó tulajdonú kutyák igénylése tárgyában	101
50.	Várnagy Elemér tanácsnok válasza a honvédség munkaerővel kapcsolatos levelére	102
51.	Honvédségi kérés a Lakits laktanya fertőtlenítésére	103
52.	A belügyminiszter alá rendelt városi számvevőség jelentése Esztergár Lajos polgármesternek a gettókerítés költségének elszámolásáról	104
53.	Kiss József sütőmester kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez a számlái kifizetése iránt	105
54.	Özv. Husti Istvánné kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez Bernát Samu halotti anyakönyve iránt	106
55.	Jegyzőkönyv a gettóban maradt élelmiszerek eladásáról	108
A GETTÓKÉNT HASZNÁLT MÁV-BÉRHÁZ ÜGYE		110
56.	MÁV Pécsi Üzletvezetőségének levele Esztergár Lajos polgármesternek a MÁV-bérház gettóként történt igénybevétele kapcsán	111
57.	Várnagy Elemér tanácsnok válaszlevele a MÁV Pécsi Üzletvezetőségének a gettónak igénybe vett MÁV-bérházal kapcsolatos észrevételeire	112
58.	A MÁV Pécsi Üzletvezetőségének levele Esztergár Lajos polgármesternek a MÁV-bérház visszaadása tárgyában	114
A GETTÓ TERÜLETÉRŐL KITELEPÍTETT KERESZTÉNY LAKOSSÁG VISSZAKÖLTÖZÉSE		115
59.	Jegyzőkönyv Izmenyi Gyula gettóbeli lakásának átvételéről	118
60.	Izmenyi Gyula kártérítési igénye	119
61.	Özv. Cser Ferencné levele és jegyzőkönyve a gettó céljára igénybe vett házának káraitól	120
62.	Özv. Fekete Sándorné kártérítés iránti kérelme	122
63.	Baranyai József kártérítés iránti kérelme	123

A VAGYON	125
AZ INGÓSÁGOK BEJELENTÉSE	125
64. Purschl Antal bejelentése	130
65. Reichmann Zsigmond bejelentése a bükkösi állomáson leadott bőröndjéről	130
66. Gedeon Renéné bejelentése	131
67. Lehőcz Imre bejelentése zsidó tulajdonban lévő lovakról	131
68. Ifj. Nagy László bejelentése	132
69. Nádor István bejelentése Esztergár Lajos polgármesterhez	132
70. Borszéký Ferencné bejelentése	133
71. Király Pálné bejelentése zsidó tulajdonú ruhaneműről	134
72. Bozzay István bejelentése zsidótól vett motorkerékpárról	134
73. Adorján György bejelentése zsidó pénzküldeményről	135
74. Dr. Dőry Dénesné bejelentése zsidó tulajdonban lévő könyvekről	135
75. Richter Jenő bejelentése Esztergár Lajos polgármesterhez	136
76. Nyúl István bejelentése zsidó ingóságokról	137
77. Nagy László bejelentése tüzelőről	137
78. Náray Jenő csendőr ezredes bejelentése elrejtett ingóságokról	138
79. Sarkadi István detektív jelentése talált fogaranyról	138
80. Várnagy Elemér tanácsnok levele a pénzügyigazgatóságnak zsidó tulajdonú ingóságok hollétéről	139
81. Karika csendőr törzsőrmester bejelentése talált pénzről	139
82. Jegyzőkönyv Ádám Jánosné bejelentéséről	140
LAKOSSÁGI IGÉNYLÉSEK	141
83. Pattantyús József kérelme zsidó tulajdonban lévő traktor iránt	141
84. Gárdos István munkaszolgálatos kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez ruhaneműi iránt	142
85. Horváth István kérelme lovak, kocsik és felszerelésük iránt	143
86. Szabó Antal kérelme egy pár igavonó ló, kocsi és lószerszám iránt	144
87. Brückner József benzinmotor-igénylése	144
88. Jákli István kérelme mézeskannák iránt	145
89. Baumholczer Károlyné kérelme ingóságok iránt	146
90. Bór Józsefné kérelme ingóságok iránt	147
KÖZÜLETEK IGÉNYLÉSEI	148
91. A HANGYA Szövetkezet telephely iránti igénylése	149
92. A pécsi hegyközség elnökének kénporigénylése	150
93. Palos Bernardin lakásigénylése leányleventeotthon számára	150
94. A csendőrség zsidó tulajdonban volt kutyák iránti igénylése	151
95. Az államvasutak közötti gépkocsiüzemének helyiségiigénylése	152

96.	A pécsi leventeparancsnokság ingatlanigénylése	153
97.	A pécsi 1. számú postahivatal szükséghelyiség igénylése	153
98.	A gyermekklinika igénylése a gettókerítésből	154
99.	A tűzoltóparancsnokság üzemanyag-igénylése	155
100.	Pécs város polgármesteri hivatalának bútorigénylése ügyosztályai számára	156
101.	Zsabornszky Anna anyagigénylése az ipari leányközépiskola részére	157
102.	A m. kir. államvasutak kérelme üzlethelyiség kiutalása iránt	158
103.	A Dunántúl Nyomda helyiségigénylése	159
104.	A MANSZ pécsi kulturális szakosztályának kávézó iránti kérelme	159

A FEGYVERES TESTÜLETEK IGÉNYLÉSEI 161

105.	A pécsi IV. honvéd állomásparancsnokság faáru igénylése	163
106.	Esztergár Lajos polgármester levele a pénzügyigazgatóságnak honvédségi tisztai szállás ügyében	164
107.	A 2/601 sz. német hadikórház ingóságigénylése	165
108.	A Flughafenbereich 3/III. alakulat ingóságigénylése	166
109.	A honvédség élelmiszerigénylése a zsidó tulajdonú árukészletből	166
110.	Az 54.835/Lg. Pa. német alakulat ingóságigénylése	167
111.	A IV./SS-Pol. 6. alakulat ingóságigénylése	168
112.	A pécsi IV. csendőrkerület nyomozó osztályának igénylése	168

ÜZLETVEZETŐI KÉRELMEK 170

113.	Hoffmann Nándor „Bizonyítványa” segédje szakmai alkalmasságáról	174
114.	Jegyzőkönyv Pozsgay Gyuláné vállalatvezetőnek való jelentkezéséről	174
115.	Özv. Gaál Ferencné kérelme kölcsönkönyvtár-vezetőnek való megbízása iránt	175
116.	Gesztesy Károly üzletvezetővé való kijelölését kéri	176
117.	Kaszi Sándor kérelme kőbányához hatósági biztossá való kirendelése iránt	177
118.	Cizek Antal igénybejelentése a Jánosi Engel Adolf Fiai cégre	178
119.	Várnagy Elemér tanácsnok feljegyzése a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarával történt telefonbeszélgetésről	179
120.	A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése 1944 áprilisáról	180
121.	Besenczy László üzletvezetővé való kijelölését kéri	181
122.	A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara javaslatai vállalatvezetők kinevezésére	182
123.	Jegyzőkönyv vitéz Kiss Lajos vállalatvezető lemondásáról	183

ÜZLETIGÉNYLÉSEK 185

124.	Varga Lajos kérelme üzlethelyiség kiutalása iránt	190
125.	Pauncz Mártonné igénybejelentése férje szatócsüzletére	191
126.	Schweigert Józsefné kérelme zsidó kölcsönkönyvtár iránt	192

127.	Jóó György kérelme bőrkereskedő üzlet és raktár kiutalása iránt	192
128.	Balogh Róza kérelme zsidó tulajdonú üzlethelyiség iránt	193
129.	Özv. Steiner Antalné kérelme elhunyt zsidó férje üzlete iránt	194
130.	Magócs Gergely kérelme férfiruha-üzlet kiutalása iránt	195
131.	Beck Árpád kérelme bőr- és cipőkellék üzlet kiutalása iránt	195
132.	Özv. Szegő Tiborné kérelme kalap- és sapkakereskedői üzlet iránt	196
133.	Bruckner Dezső kérelme üzlete kinyitása érdekében	197
134.	Illy Gyula kérelme mészegető üzem iránt	198
135.	Báró Károlyi-Orczy Károly kérelme zsidó tulajdonú üzlet iránt	198
136.	Ifjú Stráhl József kérelme üzlet iránt	199
137.	Nagy Kálmán kérelme fűszerkereskedés iránt	201
138.	Leher Jánosné bonyhádi lakos kérelme üzlethelyiség iránt	201
139.	Máté Pálné kérelme szatócsüzlet iránt	202
140.	Özv. Németh Jánosné kérelme esernyőkészítő- és javító üzlet iránt	203
141.	Osgyáni Jenő kérelme üzlethelyiség iránt	203
142.	Szabó István kérelme pékség, üzlet és lakás iránt	204
143.	Adrián Ferenc és Híres János kérelme gépesített asztalosüzem iránt	205
144.	Standovár Pál kérelme a kóser mészárszék iránt	206
145.	Danyi Bertalanné kérelme cukorkakereskedés iránt	206
146.	Simonfai József kérelme szabóműhely kiutalása iránt	207
147.	Nébel János kérelme üzlet iránt	208
148.	Benczur János kérelme textilüzlet iránt	209
149.	Sánta Gyula kérelme órás- és ékszerészüzlet iránt	209
150.	Parancsnoki támogatólevél Sánta Gyula kérelméhez	210
151.	Tóth Károly kérelme üzlethelyiség iránt	211
152.	Mihályi József kérelme üzlethelyiség és árukészlet iránt	212
RAKTÁRGONDOK		213
153.	Az Első Pécsi Bőrgyár Rt. raktárhelyiség iránti kérelme	216
154.	Radochay János kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez raktár iránt	217
155.	A pénzügyigazgatóság levele Esztergár Lajos polgármesternek a zsidó ingóságok raktározásáról	219
156.	Az Irgalmas Rend bérháza lakóinak tiltakozó levele a zsidók lakásainak raktárként történő felhasználása ellen	220
157.	A Zsolnay Gyár kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez pajta iránt	221
158.	Várnagy Elemér tanácsnok levele Jaross Andor belügyminiszterhez a zsinagóga raktárként való felhasználásáról	221
159.	Kutas László kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez istálló és raktárhelyiségek iránt	222
160.	Esztergár Lajos polgármester határozata a zsinagóga igénybeviteléről	223
161.	A pécsi Zsidó Központi Tanács levele a zsinagóga raktározási célra való felhasználásáról	224
162.	Vizsgálat kérése az I. Ferenc József utca 5. földemének terhelhetőségéről	224

163.	Esztergár Lajos polgármester határozata közraktárak kijelöléséről	225
164.	Jelentés az üres raktárhelyiségek iránti kutatás eredményéről	226
165.	A pénzügyigazgatóság raktárkérése Esztergár Lajos polgármestertől	227
166.	A pénzügyigazgatóság végzése a zsidó ingóságok tárolási költségeiről	227
167.	Esztergár Lajos polgármester levele a pénzügyigazgatóságnak a zsidó ingóságok tárolási költségeiről	228
168.	Jelentés a német katonaság által a városi fürdőben okozott károkról	229
A LAKÁSÜGY		231
169.	Chiovini Kornélné kérelme Jaross Andor belügyminiszterhez édesanyja házának visszaadása iránt	236
170.	Kocsis József házigénylő levele Esztergár Lajos polgármesternek	237
171.	Várnagy Elemér tanácsnok véghatározata a gettó területén élő keresztények elköltöztetéséről	239
172.	Jegyzőkönyv Gasch Rezső jogtalan lakásfoglalásáról	240
173.	Esztergár Lajos polgármester levele Jaross Andor belügyminiszterhez pécsizsidótulajdonú lakások felújítása tárgyában	240
174.	Molnár Károly levele Esztergár Lajos polgármesternek lakása ügyében	241
175.	A pénzügyigazgatóság levele Esztergár Lajos polgármesternek a katonaság által igénybe vett lakások leltározásáról	242
176.	Véghatározat német katonák beszállásolásáról	243
177.	Nessel J. Zoltán zárgondnok levele a polgármesteri hivatalba német katonák szállásdíjának behajtása ügyében	244
178.	Lippai Pál levele Esztergár Lajos polgármesternek a féregtelenítési költségei tárgyában	245
179.	Jegyzőkönyv a német katonák által lakott zsidó lakások leltározásáról	247
KÉRELMEK A ZSIDÓ INGÓSÁGOK ELSZÁLLÍTÁSÁRA		249
180.	Határozat-ürlap a zsidók lakásában maradt ingóságainak elszállításához	250
181.	A Magyarországi Németek Szövetsége kérelme bútorok elszállítása iránt	251
182.	Peterka Sarolta kérelme bútorok elszállítása iránt	251
183.	Kollár Ferenc kérelme bútorok elszállítása iránt	252
184.	Gáspár János kérelme bútorok elszállítása iránt	252
185.	Szirák László kérelme bútorok elszállítása iránt	253
186.	Özv. Bedő Andorné kérelme bútorok elszállítása iránt	253
187.	Horváth Jánosné kérelme ingóságok elszállítása iránt	254
188.	Barna György kérelme ingóságok elszállítása iránt	255
189.	Zács János kérelme bútorok elszállítása iránt	256
190.	Fazekas Károly kérelme ingóságok elszállítása iránt	257
191.	Béres Tibor kérelme ingóságok elszállítása iránt	257
192.	Tarnik Aladár kérelme ingóságok elszállítása iránt	258
193.	A Ferenciek utcája 4. számú ház lakóinak kérelme árukészlet elszállítása iránt ..	258

OSZTOZKODÁS AZ ÁRUKÉSZLETEN	260
194. A Baross Szövetség pécsi fiókjának javaslata a lezárt üzletek romlandó árukészletének értékesítéséről	266
195. Nikolits Mihály főispán levele Esztergár Lajos polgármesterhez zsidó tulajdonú árukészlet szétszétlása tárgyában	267
196. Véleményező bizottság alakítása a kereskedelmi és iparos érdekképviselők tagjaiból	268
197. Jaross Andor belügyminiszter távirata Nikolits Mihály főispánnak a teendőiről	269
198. Esztergár Lajos polgármester távirata Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszterhez a zsidó tulajdonú áruk értékesítéséről	269
199. Várnagy Elemér tanácsnok levele Turvölgyi Albert kormánybiztosnak a zsidó üzletek árukészletei értékesítéséről	270
200. Özv. Farkas Józsefné igénybejelentése árukészletre és üzletberendezésre	272
201. Detrich Viktorné igénybejelentése árukészletre	272
202. Légrády Ferenc igénybejelentése árukészletre	273
203. Molnár László vezérőrnagy utasítása a ruhaneműk szétszétlásáról	274
204. Jegyzőkönyv a zsidó tulajdonú üzletek árukészletének értékesítéséről	275
205. Katics Antal ny. főjegyző levele a szovjet hadikórháznak átadott árukról	276
KÉTEZER SZEKRENY A BOMBAKÁROSULTAKNAK	278
206. Esztergár Lajos polgármester határozata a légítámadások következtében ellátatlanul maradó lakosság segélyezéséről	279
207. Esztergár Lajos polgármester levele a pénzügyigazgatóságnak a bombakárosult lakosság segélyezéséről	280
208. Zala J. Béla aljegyző feljegyzése a pénzügyigazgatóságon tartott megbeszéléséről	281
KÜZDELEM A PÉCSI ZSIDÓK BORÁÉRT	282
209. Esztergár Lajos polgármester távirata Jurcsek Béla földművelésügyi miniszternek	284
210. A pénzügyigazgatóság levele Nikolits Mihály főispánnak	285
211. Nikolits Mihály főispán válasza a pénzügyigazgatóságnak	285
212. Nikolits Mihály főispán levele a Német Biztonsági Rendőrség vezetőjének	286
213. A pénzügyigazgatóság levele Nikolits Mihály főispánnak	287
A MŰKINCSEK	289
214. Csányi Dénes kormánybiztosi megbízottnak rendeli ki Dombay János múzeumigazgatót	292
215. Dombay János múzeumigazgató válasza Csányi Dénes kormánybiztosnak	294

216.	Dombay János múzeumigazgató jelentése Csányi Dénesnek megbízotti tevékenységéről	296
217.	Török Gyula múzeumvezető Esztergár Lajos polgármestertől a múzeum ciánoztatását kéri	297
218.	Esztergár Lajos polgármester feljegyzése a pécsi zsidók műkincseivel kapcsolatban	297
219.	Martinszky János tájékoztatása Török Gyula múzeumvezetőnek a mohácsi zsidók műkincseiről	298
220.	Török Gyula múzeumvezető levele Esztergár Lajos polgármesternek kormánybiztosi megbízotti lemondásának okairól	299
221.	Csányi Dénes kormánybiztos levele Esztergár Lajos polgármesternek	300
222.	Vörös Márton főlevéltáros jelentése Esztergár Lajos polgármesternek a műtárgyak kezeléséről	301
223.	Török Gyula múzeumvezető lemondólevele	303
	KÖTVÉNYEK, RÉSZVÉNYEK, NEMESFÉMEK, ÉKSZEREK	305
224.	Délmagyarországi Kereskedelmi Bank Rt. elismervénye a Kiss Józseftől átvett értékpapírokról	306
225.	A Magyar Általános Hitelbank elismervénye a Müller Lajostól átvett arany ékszerekről	306
226.	A Magyar Általános Hitelbank elismervénye a Ladiszlai Lászlótól átvett arany ékszerekről	307
227.	Turvölgyi Albert kormánybiztos utasítása a pécsi pénzügyigazgatóságnak a zsidóktól átvett értékek elszállítására	308
228.	Feljegyzések a zsidóktól átvett „értéktételek” Pécsről történt elszállításáról	308
	A „ZSIDÓÜGY” EGYÉB VONATKOZÁSAI	311
	AJÁNLÁSOK	311
229.	A Magyarországi Németek Szövetségének ajánlása üzletigénylésekhez	312
230.	Kádár László Levente belügyi államtitkár kérése Esztergár Lajoshoz üzlet és lakás ügyében	313
231.	Imrédy Béla közgazdasági miniszter titkársága intézkedést kér özv. Bognár Jánosné ügyében	314
232.	Fehér Pál pénzügyigazgatósági tanácsos közbenjárása egy állítólagos eszéki menekültért	315
233.	Keserő Károly hadnagy támogatást kér zsidó üzlet kiutalása ügyében	315
234.	A Magyarországi Németek Szövetsége kérelme ingóságok iránt	316
235.	Garay Lajos ajánlása	317
236.	Nyáry Pál református lelkész ajánlása	317
237.	A Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium levele Esztergár Lajos polgármesterhez üzlethelyiség átadhatóságáról	318

FELJELENTÉSEK, BEJELENTÉSEK, PANASZOK	319
238. Kasza György levele Nikolits Mihály főispánnak	321
239. Fölker Irén bejelentése német katonák fosztogatásáról	323
240. Névtelen feljelentés zsidó névtáblák ügyében	324
241. Horváth Béla panasz Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszternek	325
242. Várnagy Elemér tanácsnok válasza Szász Lajos iparügyi miniszternek Horváth Béla panaszára	326
243. Bejelentés Braun Géza lakását használó budapesti személyről	327
244. A Pécsi Rendőrkapitányság jelentése a Braun-féle lakással kapcsolatban	328
245. Bejelentés német katonai jármű által okozott kárról	330
246. Névtelen feljelentés Inhof Lőrincné ellen	330
247. Vermes Péter kérése Nikolits Mihály főispánhoz	331
248. Várnagy Elemér tanácsnok válasza Nikolits Mihály főispánnak Vermes Péter ügyében	332
249. Bellovicsné bejelentése zsidó tulajdonú ingóságok rejtegetése miatt	333
250. Nessel J. Zoltán házgondnok feljelentése Szabó Judit ellen	334
251. Bejelentés a felszámolt gettóban történt fosztogatásról	334
252. Kaposi Ferenc feljelentése Török Károly ellen	335
253. Feljelentés Beregfy Károly honvédelmi miniszterhez a honvédelmi kötelezettségek alóli kibújás miatt	337
A PÉCSI SZELLEMI ÉLET MEGÓVÁSA	338
254. A Magyar Papírosipari Nyersanyagbeszerző Kft. levele pécsi Közművelődési Könyvtárnak a zsidó szerzőjű könyvek beszolgáltatásával kapcsolatban	341
255. Zádor Imre főjegyző levele Kolosváry-Borcsa Mihály kormánybiztosnak a városi könyvtárban lévő zsidó szerzőjű könyvek tárgyában	342
RÁDIÓBESZOLGÁLTATÁSOKTÓL A RAKTÁRFELTÖRÉSEKIG	344
256. Özv. Ferenc Józsefné kérelme rádiója iránt	344
257. Várnagy Elemér tanácsnok levele Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszternek egy zsidó tulajdonban volt üzlet megvásárlásáról	345
258. Steiner Ernő kérelme adója és hátralékai törlése iránt	346
259. Esztergár Lajos polgármester határozata a zsidók piaci vásárlásának korlátozásáról	347
260. A városi adóhivatal levele a pénzügyigazgatóságnak a zsidó hátralékosok ügyében	348
261. Dr. Hal József tiszti főorvos jelentése a zsidó orvosi rendelők lezárásáról	349
262. Munkaszolgálatos orvos igénylése Pécs-Gyárváros számára	350
263. Faragó Sándorné tisztasági felelőssé való kinevezését kéri	350

264.	Köves Gusztáv városi fogalmazó kérése pécsi zsidók internálásának igazolásáról	351
265.	Esztergár Lajos polgármester távirata Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszternek	352
266.	Esztergár Lajos polgármester levele Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszternek a zsidó tulajdonú magánkönyvtárak elszállításáról	352
267.	Vörös Mihály helyettes polgármester levele az ügyészségnek Szebényi Imre ügyében	354
268.	Várnagy Elemér tanácsnok feljegyzése Koller miniszteri titkárral folytatott telefonbeszélgetéséről	354
269.	Kosza István levele államtitkár ismerősének a házuk óvóhelye ügyében	355
270.	Herrensteini Petris Brúnó műkereskedő levele egy kifizetetlen festmény tárgyában	357
271.	Várnagy Elemér tanácsnok levele Palos Bernardin tankerületi főigazgatóhoz tanárok igénybevételéről zsidó tulajdonú lakások leltározására ..	358
272.	Zátonyi János kérelme fizetés kiutalása iránt	359
273.	Távirat munkaszolgálatos század érkezéséről	360
274.	A pénzügyigazgatóság adatgyűjtése zsidó tulajdonban volt méhállományokról	360
275.	Mihálffy István ügyészégi elnök levele özv. Sárkány Árminné ügyében	361
276.	Esztergár Lajos polgármester távirata Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszternek a pécsi zsidó szállítmányozási vállalatokról ..	361
277.	Levél az Országos Hadigondozó Hatósághoz Grünhut Jenő halálával kapcsolatban	362
278.	A pénzügyigazgatóság levele a városi adóhivatalnak a zsidó hátralékosok ügyében	363
279.	Esztergár Lajos polgármester jelentése Bonczos Miklós belügyminiszternek a zsidóktól begyűjtött rádiókról	364
280.	Jegyzőkönyv a Fodor Leó lakásában talált élelmiszerek átadásáról	364
281.	Az I. fokú közigazgatási hatóság levele Bonczos Miklós belügyminiszternek a zsidók kihágási ügyeivel kapcsolatban	366
282.	A Papíripari Képviseltek Rt. érdeklődése a Havas testvérek lakcíme iránt ...	367
283.	Várnagy Elemér tanácsnok levele Turvölgyi Albert kormánybiztosnak az ipari üzemek értékesítése tárgyában	367
284.	A városi hatóságok által használt és őrzött zsidó ingóságok bejelentése	368
285.	Várnagy Elemér tanácsnok kérelme Bonczos Miklós belügyminiszterhez a zsidó ruházati cikkek szétosztása iránt	369
286.	Kreisler Lászlóné kérelme ingóságai elárverezése ellen	370
287.	Kérelem a súlyos beteg Szilágyi Ignácné otthonában hagyása iránt	370
288.	Katics Antal ny. főjegyző levele a járásbírósnak Ausch István cukrászsüzletéről	371
289.	A polgármesteri hivatal jelentése a pénzügyigazgatóságnak a Schwarcz Ignác és Társai vaskereskedésben lévő állapotokról	373

290.	Jegyzőkönyv a Schwarcz Ignác és Társai vaskereskedésben tapasztalt rendellenességekről	373
291.	Bejelentés a Schreiber-féle raktárban történt betörésről	375
Az ÚJRAKEZDÉS		377
292.	Határozat a Pécsi Zsidók Tanácsának megalakulásáról	378
293.	Jegyzőkönyv a Pécsi Zsidók Tanácsa és a polgármesteri hivatal, valamint a Pénzügyigazgatóság képviselői közötti megbeszélésről	378
294.	A Pécsi Zsidók Tanácsa Réti Miklós vagyongondnoki kinevezését javasolja	382
295.	Katics Antal ny. főjegyző előterjesztése a Pécs Városi Árvaszéknek, Harmat Miksa számára gondnok kijelöléséről	383
296.	A Pénzügyigazgatóság levele Esztergár Lajos polgármesternek a leégett közraktárral kapcsolatban	384
297.	A Pécsi Zsidók Tanácsa levele a polgármesteri hivatalnak zsidó tulajdonú üzletek újrainyításáról	385
298.	A Pécsi Zsidók Tanácsa levele Esztergár Lajos polgármesternek a szovjet katonaság raktárfoglalásáról	386
299.	A Pécsi Zsidók Tanácsa Benkő Imre vagyongondnoki kinevezését javasolja	387
EPILÓGUS HELYETT		388
300.	A Pécsi Zsidók Tanácsának átirata Esztergár Lajos polgármesternek a deportált pécsi zsidók hazasegítése ügyében	388
301.	Esztergár Lajos polgármester felterjesztése Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek a pécsi deportáltak hazatérésének segítésével kapcsolatban	389
Források és irodalom		391
Rövidítések		395
Névmutató		397
Summary		
Zusammenfassung		

A pécsi zsidók tragédiája 1944-ben¹

1944. március 19-én a Wehrmacht és az SS alakulatai több irányból átlépve a határt megszállták Magyarországot.² Horthy Miklós kormányzó hivatalban maradásával a jogfolytonosságot képviselte, így a magyar közigazgatási kar és a karhatalmi szervek tagjai joggal gondolhatták úgy, a vezetőiktől kapott utasítások törvényesek, azokat végre kell hajtani. A német megszállás és az ennek révén hatalomra jutott magyar kormányzat politikájának következtében a magyarországi zsidók közvetlen életveszélybe kerültek. A megaláztatásoktól polgártársaik nem tudtak, vagy ha tudtak, gyakran nem is akarták megmenteni őket.

Pécsre a déli határ felől érkező csapatokkal együtt megérkezett a Német Biztonsági Államrendőrség is. A városban és Baranya megyében már a megszállás első napjaiban Josef Auringer SS Obersturmbannführer, a Gestapo pécsi vezetője kezében összpontosult a zsidók feletti német hatalom.³ A Gestapo a Jánosi Engel Adolf (ma Goldmark Károly) és a Tímár utca sarkán, a zsinagóga mögött álló, 1938-ban megépült zsidó szeretetotthonban rendezkedett be, gazdag családoktól elkobzott bútorokkal és szőnyegekkel fényűzően felszerelve. A városba érkező német és magyar alakulatok ezután rendre zsidóktól elvett ingóságokkal tették lakályosabbá irodáikat, tiszi szállásaikat.⁴

A Pécsi Izraelita Hitközséget feloszlatták. A helyi Gestapo Zsidó Tanácsot jelölt ki utasításai végrehajtására, a következő hetekben a pécsi hatóságok ennek közvetí-

¹ A tanulmány a Tanulmányok Pécs történetéből 19. kötetében (szerk. Kaposi Zoltán és Pilkhoffer Mónika, Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2007) megjelent „Zsidósors Pécsen a vészévekben” című írás – amely a The O. & J. Winter Fund támogatásával végzett kutatás eredménye volt – javított és bővített változata. Köszönöm Randolph L. Braham professzornak a szöveg átdolgozásához és közzétételéhez való hozzájárulását.

² Hajnácskő László csendőr ezredes, 1941 és 1944 között a IV. (pécsi) csendőrkerület parancsnoka népbíróági perében arról számolt be, hogy 1944. március 19-én telefonon jelentést kapott a drávaszabolcsi csendőrőrtől, amely szerint mintegy hadosztálynyi partizán német egyenruhában át akar kelni a Dráván, és magyarul kiabálják, hogy ne tüzeljenek rájuk. Hajnácskő érdeklődésére a hadosztályparancsnokságon Heszlényi József altábornagy (a IV. honvédkerület parancsnoka 1944 augusztusáig) közölte, hogy államközi megállapodás értelmében a németek „Magyarországot védelembe veszik”. Hajnácskő László népbíróági pere, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), V-146147. sz. Hajnácskő László gyanúsított kihallgatásáról jegyzőkönyv, 1945. november 12. VIII.

³ SCHWEITZER J. 1994, 142.; Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL BaML), Népbíróági iratok (a továbbiakban: Nb. i.) 17/1945. 17. (Horvát István népbíróági pere, Nikolits Mihály tanúvallomása)

⁴ MNL BaML, Pécs thj. város polgármesterének iratai (továbbiakban: Pécs pm.) 34.364, 35.962, 36.183/1944-C-15

tésével hajtották végre a zsidókkal kapcsolatos országos és helyi rendelkezéseket.⁵ A háború utáni, népbíróági tanúvallomások szerint a Zsidó Tanács tagjai Greiner József ügyvéd (1940-től a hitközség elnöke), Hárnik István, Hónig Ferenc, Kalász Jenő, Krémer Móric rabbi és Tamás György voltak.⁶ Tamás György, Németh László, a pécsi gettó kirendelt rendőrségi parancsnoka népbíróági pere során tanúvallomásában elmondta, hogy a Gestapo helyi vezetője kivezetette őket a Majláth térre, és megmutatta nekik a fákat, demonstrálva azt, hogy engedetlenség esetén oda akasztatja őket.⁷ A tanács személyi összetétele utóbb változott. Május 24-én többeket (így Hárnik Istvánt, Hónig Ferencet és Kalász Jenőt) behívtak munkaszolgálatra, helyükre Sommer Antalné született Singer Klára és Wolf Róbert kerültek. Singer Klára tanúvallomása szerint a tanács különböző időben működő 24 tagja közül húszan odavesztek a táborokban és a munkaszolgálatban. A településenként megalakult Zsidó Tanácsok a németek parancsára Budapesten létrejött Magyar Zsidók Központi Tanácsa mintájára, azzal együttműködésben tevékenykedtek. A Pesti Izraelita Hitközség vezetői korábbi kapcsolataikban bízva a magyar hatóságoktól kértek tájékoztatást, hogy mitévők legyenek. A következő tájékoztatást kapták: „Amit a németek kívánnak, teljesíteni kell.” A vidéki zsidó tanácsok politikája ugyanígy a „teljesítés politikája” volt.⁸

A Magyar Zsidók Központi Tanácsa felkérésére április 9–12. között a vidéki hitközségek száza írtak, előre megadott kérdéssor alapján, jelentést helyzetükről. A Pécsi Izraelita Hitközség jelentése pontosan megmutatja a hitközség állapotát a pusztulás előtt: Pécs anyahitközség. Szervezet: kongresszusi, lélekszám 3060, adózók száma 882. Elnök Greiner József, anyakönyvvezető főrabbi dr. Wallenstein Zoltán, rabbi dr. Krémer Móric, alkalmazottak száma 20. A hitközség intézményei: elemi iskola, tanerők száma 4, tanulók száma 112, Szeretetház, ápoltak száma 60. Önálló felekezeti egyesület, intézmény: Chewra Kadischa, taglétszám 594, Nőegylet, taglétszám 415, Rofé Cholim, Goldmark ének- és zenekar. Vagyoni érték: bérház – 1 000 000 pengő, értékpapír – 300 pengő, készpénz – 7 641,05 pengő, vagyont csökkentő teher – 948 000 pengő, tiszta vagyon – 13 140,05 pengő.⁹

Feltehetően kész listák, valamint feljelentések és besúgások alapján, már a német megszállás utáni első napokban megkezdődtek a letartóztatások, főként gazdag zsidókat ejtettek foglyul. Letartóztatásuk után egy ideig a pécsi rendőrségen voltak őrizetben, majd vasúton Mauthausenbe (Ausztria), munkatáborba vitték őket. Egy forrás szerint 1944. április 25-én 54 szekszárdi, barcsi és pécsi férfiből álló csoport, valamint május 11-én 21, főként pécsi és szekszárdi deportált érkezett a hírhedt mun-

⁵ 1944. május 8-án Vörös Mihály helyettes alpolgármester értesítette a polgármesteri hivatal illetékes ügyosztályait a „Zsidó Központi Tanács” megalakulásának tényéről és névsoráról: „[...] a zsidók önkormányzati és érdekképviseleti szervezetének pécsi elnöke dr. Greiner József a Pécsen megalakuló Központi Tanács tagjaivá az alább felsoroltakat nevezte ki”: Greiner József elnök, Krémer Móric, Fehér Emil, Pollák Ignác, Pál Artur, Kertész Gyula, Wolf Mór, Feldmár Béla, Stein Alfréd, Szántó László, Déri Gyula, Schreiber Jenő, Tamás György, Ábrahám Dezső, Diamant Gyula, Gottesmann Lajos, Büchler Ferenc, Hirschfeld Pál tagok. MNL BaML, Pécs pm. 16.352/1944-B-60. sz. és Nb. i. 325/1947. (Németh László népbíróági pere) 254.

⁶ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 132, 135, 137.

⁷ Uo. 137.

⁸ FROJIMOVICS–MOLNÁR 2002, 19–41.

⁹ Magyarországi zsidó hitközségek 1994, I. (A-B), Pécs, B 544–545. Baranya megye izraelita hitközségeinek jelentései: Mágocs A 393–394, Mohács A 415–416, Pécsvárad B 546–547, Siklós B 605–606.

katáborba.¹⁰ A Zsidó Tanács május 28-án, már a gettóból 62 személyről adott jelentést, mint „ismeretlen helyen” tartózkodókról.¹¹

A következő tragikus hetekben a gyülekezetnek nélkülöznie kellett vallási vezetőjét, Wallenstein Zoltán főrabbit, aki 1923-tól töltötte be Pécsen ezt a tisztséget. A 46 éves főpapot 1944 első hónapjaiban súlyos betegség támadta meg, a pécsi sebészeti klinikáról Budapestre szállították. Szeptemberben hunyt el, alig néhány héttel élte túl hitközsége összeomlását és a deportálásokat. Felesége mellette volt, de gyermekei és az őket gondozó nagymama Auschwitzban szenvedett mártírhalt. Pécsen a közösség vallási vezetését Krémer Móric vette át, aki 1935-től dolgozott itt rabbi-helyettesként, vallástanárként, és 1943-tól hitközségi titkárként.¹²

Március végén megindult a zsidók életlehetőségeit korlátozó, kifosztásukat célzó kormányzati rendeletek áradata.¹³ A következő hetekben a zsidókat összeírták, megjelölték, utazásukat megtiltották, vagyonukat, értékeiket zárolták, zárt területre elkülönítették őket, majd ún. „bevagonírozási központokba” terelték, végül kiszolgáltatták a németeknek, gyilkosoknak. A sárga csillagot az 1240/1944. M.E. számú rendelet értelmében április 5-étől kellett viselniük, ezután a *Dunántúl* című pécsi napilap rendszeresen beszámolt a csillag szabálytalan viselése vagy a megkülönböztető jelzés elmulasztása miatt kirótt rendőrbírói ítéletekről, a pénzbírságokról és elzárásokról, internálásokról.¹⁴

1944. június 22-ig, a dél-dunántúli deportálást előkészítő siófoki értekezletig, a csendőrség nem avatkozhatott be a törvényhatósági jogú városokban, a rendészeti és közbiztonsági feladatokat a városi rendőrkapitányságok látták el, Pécsen Borbola Jenő vezetésével. Ő a „zsidó ügyeket” Németh László rendőrfogalmazóra bízta, aki emellett kihágási büntetőbírói és bűnügyi előadói funkcióját is ellátta. Pécs törvényhatósági jogú város polgármesteri tisztét 1940-től Esztergár Lajos töltötte be. A polgármester és a zsidó ügyek intézésére általa kinevezett Várnagy Elemér tanácsnok, a „keresztény érdekeket” figyelembe véve, kezdeményező lépéseket is tett.¹⁵ Esztergár korábban a város jogügyi és népjóléti tanácsnokaként országos tekintélyt szerzett maga és városa számára, az ún. „pécsi norma” kidolgozásával, amely a munkanélküli-

¹⁰ SZITA 2000, 62–63, 65. Egy, a Pécsi Zsidó Hitközség irattárában őrzött dokumentum 48, Mauthausenbe deportált férfi nevét tartalmazza. A listákat egybevetve 36 névegyezést találunk – ők lehetnek a pécsiek. (A Szita Szabolcs által közölt első névsorban szerepel egyébként Roheim Jenő mohácsi mérnök, fateleptulajdonos is, akit Mohácson tartóztattak le, miután rablásért bejelentést tett német katonák ellen a honvéd állomásparancsnokságnak és a polgármesternek.) Krassó Sándor „legalább” 48 pécsi és 14 baranyai, Mauthausenbe deportált személyről tud: „A 48 pécsi illetőségű közt 10 ügyvéd, 5 orvos és fogorvos, 8 pedig kereskedő volt, de akadt köztük orvosegyetemi professzor, újságíró, gyáros, bankigazgató, földbirtoikos és mérnök is.” Krassó a Mauthausenben raboskodó pécsiek sorsáról részletekbe menően beszámol, sajnos forrásai megjelölése nélkül. A Pécsi Zsidó Hitközség irattára (a továbbiakban PZSH i.) 42. doboz, szám nélkül, KRASSÓ 2011, 128–133.

¹¹ MNL BaML, Pécs pm. 40.607/1944. D. sz. Dr. Schweitzer József monográfiájában 54 zsidó és három keresztény vallású, az akkori rendelkezések szerint zsidónak minősülő személyről ír. SCHWEITZER J. 1994, 142.

¹² Uo. 94–95.

¹³ *Dunántúl*, 1944. március 31. 1.; április 6. 3.; április 16. 3

¹⁴ „Annak ellenére, hogy közel ötven pécsi zsidót ítéltek el eddig a sárga csillaggal kapcsolatos visszaélések miatt”, akadnak, akik ki akarják játszani ezt a kormányrendeletet – adta hírül a napilap. *Dunántúl*, 1944. április 23. 5.

¹⁵ MOLNÁR 2002, 260.; A holokauszt pécsi eseményeit történetírói alapossággal először Molnár Judit tárta fel.

ek segélyezését közmunkákkal kapcsolta össze.¹⁶ A német megszállást követően úgy döntött, hogy végrehajtja a kollaboráns magyar kormány rendelkezéseit; nem mondott le tisztségéről, ahogy azt megtette például Pálffy József, Szeged polgármestere, és nem állt ellen a szélsőséges intézkedéseknek, ahogy ezt például Krátky István, Nagykanizsa polgármestere vagy Beretzky Pál, Hódmezővásárhely polgármester-helyettese tette.¹⁷ Esztergár Lajos nem tudta áttörni kora amorális korlátait, alkalmazkodott, a válságos helyzetben zárójelbe tette mértéktartó, keresztény erkölcsiségét, s így – miközben tudjuk, hogy az utókor embere könnyen ítél a szélsőséges helyzetben döntéshozásra kényszerült, közfeladatot vállalók fölött – nem mondhatjuk róla, hogy „összességében jól megállta a próbát”.¹⁸

Április közepétől az 1600/1944. M.E. számú rendelet értelmében Pécssett is megkezdtek a zsidó vagyonok leltározását és zár alá vételét. Április 22-én a *Dunántúl* – ugyanazon a napon, amikor hírt adott a zsidó egyesületek feloszlásáról – arról értesítette olvasóit, hogy 360 zsidó üzlet került Pécssett zár alá. A lezárt üzletek leltározása aznap, szombaton kezdődött meg, és még a következő hét szerdáján is tartott. Utóbb a lap korrigált, csupán 230 üzletet érintett az intézkedés. A zár alá vett zsidó üzletek árukészletét vagy magát az üzletet keresztény kereskedők igényelték ki; a lakosság hiányolta a zárolt árucikkeket. Amikor május 3-án a 230 lezárt üzlet közül nyolcat megnyitottak, az emberek félreértették a helyzetet, s megrohmozták azokat, tumultuózus jelenetek történtek, inzultálták a keresztény boltvezetőket. A hivatal kénytelen volt felhívni a lakosok figyelmét arra, hogy nem végkiárusítás folyik.¹⁹

Az 1210/1944. M.E. számú rendelet alapján, polgármesteri rendelkezésre, április 15-én vizsgálat indult a város alkalmazásában lévő értelmiségi munkakörű alkalmazottak származásának megállapítására. Május 15-ig 551 igazolás érkezett a hivatalhoz, zsidónak egyetlen tisztviselő minősült (a vágóhíd igazgatója), őt leváltották. Az igazolási tortúra novemberig elhúzódott; a nem rendszeresen foglalkoztatottakkal szembeni eljárásról eligazítást kért a polgármester a Belügyminisztériumtól, így még a nap-számbéreseket származásának vizsgálatára is utasítást adott „a rendelet szellemének megfelelően”. Végül 1945 februárjában a következő megjegyzéssel zárták le az ügyet: „A megváltozott helyzetben a kérdés tárgyalanná vált. Irattárba.” Május 9-én 46 pécsi ügyvéd kamarai tagságának megszüntetését rögzítette a polgármesteri hivatal.²⁰ A Pécsi Nemzeti Casino „tapintatosan” megvált zsidó tagjaitól.²¹

Május 1-jétől Pécssett is megváltozott a zsidók élelmiszerellátása. A közellátási miniszter április 21-én kelt, 803.962/1944. számú rendeletére Pécsről 935 család 2543 tagja, és 350 egyedülálló, összesen 2893 személy jegyeinek lecserélését kérte az il-

¹⁶ VARGHA 1983, 341–363.; A *Városok Lapja* 1931 októberében számolt be a pécsi segélyezési rendszerről, amelyet mintául ajánlott a törvényhatóságok számára.

¹⁷ MOLNÁR 2012, 471.; *Zalai Közlöny*, 1944. április 5. 2.; MOLNÁR 2002, 97–104.

¹⁸ ROZS 2002, 83–92.

¹⁹ *Dunántúl*, 1944. április 22. 2–3.; április 25. 5.; május 4. 3.

²⁰ MNL BaML, Pécs pm. 51.748/1944-E-5, 47.207/1944-E-50, 40.398/1944-D-12

²¹ Az izraelita vallású tagoknak a társadalmi egyesületekből való kizárásáról szóló rendelkezés hatására a kaszinó vezetőségének egyik tagja érintkezésbe lépett Greiner Józseffel, „nehogy ennek a rendelkezésnek a kényszerű végrehajtása az izraelita vallású tagokat sújtsa, a Casino vezetősége pedig a maga részéről ezzel kapcsolatban kellemetlen, nehéz és az eddig következetesen képviselt álláspontjával szembekerüljön”. (sic!) Az akkor már a gettóban lakó tagok kiléptek, hogy ezzel elkerüljék a kizárást. SCHWEITZER G. 1994, 78.

letékes hivatal.²² A sárga csillag viselésére kötelezett lakosok és hat évnél fiatalabb gyermekeik sárga színű élelmiszerjegyeik ellenében, havonként 30 dkg cukorhoz és étolajhoz, és hetenként legfeljebb 10 dkg marha- vagy lóhúshoz juthattak, húskonzervet nem vásárolhattak, mivel „friss hússal ellátásuk biztosítva van”. A terhes anyák a terhesség negyedik hónapjától a születésig napi 7 dl, a csecsemők és kisgyermekek három éves korukig napi 5 dl tejet kaptak.²³ Május 3-án a polgármesteri hivatal „a keresztény fogyasztóközönség érdekeinek megóvása céljából” a zsidók piaci bevásárlását a 11 és 13 óra közötti időszakra korlátozta, ugyanakkor megtiltotta, hogy a zsidók őstermelőktől vagy piaci árusoktól azok lakásán vásároljanak. A rendelkezést megszegők ellen szigorú eljárást helyezett kilátásba.²⁴

A zsidók kényszerlakhelyre költözését elrendelő 1610/1944. M.E. számú rendelet 1944. április 28-án jelent meg, a *Dunántúl* pedig még ugyanezen a napon hírt adott róla, ismertetve tartalmát is. A polgármester és közvetlen környezete már hetekkel korábban értesülhettek a készülő intézkedésről. Április 7-én a Belügyminisztériumban Baky László elnökletével, Endre László,²⁵ két SS-tiszt, rendőr- és csendőrtiszték részvételével tanácskozás folyt az ország zsidóktól való „megtisztításának” módjáról. A tanácskozáson Decleva Dénes százados, a IV. (pécsi) csendőrnnyomozó alosztály vezetője is részt vett, vélhetően a városi rendőrkapitányság egy tisztjével együtt. Decleva az értekezlet végeztével háromoldalas rendeletet vett át Baky aláírásával, amelyet mellékelte a parancsnokának, Hajnácskőy László ezredesnek készített referendumához.²⁶

A tanácskozáson kiosztott 6163/1944. B.M. VII. res. számú, április 4-ére dátumozott rendeletben formát öltött a minisztertanács azon szándéka, hogy „az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól”.²⁷ A rendelkezést többek között megkap-

²² *Dunántúl*, 1944. május 10. 5–6.

²³ *Dunántúl*, 1944. április 27. 5.; május 4. 5.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mikrofilmtár (a továbbiakban: MNL OL Mft.) I sor. 107. d. Pécs pm. 40.223/1944-D

²⁵ Baky László és Endre László a Sztójay-kormány belügyminisztériumi államtitkáraiként a magyarországi deportálások fő irányítói voltak. Tevékenységükhöz lásd KARSAI–MOLNÁR 1994!

²⁶ MOLNÁR 2000, 58–61.; Hajnácskőy a IV. (pécsi) csendőrkörlet parancsnokaként nem hivatalosan, de nagy befolyással rendelkezett a baranyai közigazgatási hivatalszervezetben és szorosan együttműködött a német biztonsági szolgálattal. Ezt nagymértékben elősegítette, hogy a vármegyei közigazgatás vezetője, Horvát István alispán a csendőrséggel való teljes együttműködésre utasította beosztottjait. MNL BaML, Baranya vármegye alispánjának iratai, 7409/alisp. 1944. sz. Az 1610/1944. M.E. sz. rendelet szövege megjelent: VÁDIRAT 1. 1958, 244–250.

²⁷ „A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg gettóban nyer elhelyezést. [...] A zsidók összeszedését a területileg illetékes rendőrség és a m. kir. csendőrség végzi. Szükség esetén a csendőrség a városokban a m. kir. rendőrségnek karhatalmi segínyt nyújt. A német biztonsági rendőrség tanácsadó szervként a helyszínre ki fog szállni, akikkel a zavartalan együttműködésre különös súlyt kell helyezni. [...] Az elszállítás fogolyként vonaton, szükség esetén városi, illetve községi előjáróságok által kirendelt előfogatokon történjék. Az elszállítandó zsidók csak a rajtuk levő ruházatot, legfeljebb két váltás fehérneműt és fejénként legalább 14 napi élelmet, továbbá legfeljebb 50 kg-os poggyászt, amelyben az ágyneműek, takarók, matracok súlya is bennfoglaltatnak, vihetnek magukkal. Pénzt, ékszereket, arany- és más értéktárgyakat nem. A zsidók összeszedését az alábbi sorrendben kell foganatosítani: kassai, marosvásárhelyi, kolozsvári, miskolci, debreceni, szegedi, pécsi, szombathelyi, székesfehérvári és budapesti csendőrkörletek, illetve ezek területén lévő rendőrhatalóságok felügyeleti területe, legvégül Budapest székesfőváros.” A rendelet

ta valamennyi alispán és polgármester, valamennyi csendőrkerületi parancsnokság, budapesti és vidéki rendőrfőkapitányság, valamint Faragho Gábor, a csendőrség felügyelője. A rendelet nem jelent meg a hivatalos közlönyben, de a Belügyminisztérium hivatalnokai telefonon, futárral vagy távirati úton, a hónap közepéig pedig írásban is közltek az illetékes közigazgatási és rendvédelmi vezetőkkel.²⁸ Pécs, a IV. (pécsi) csendőrkerület (Baranya, Somogy és Tolna megye) központjaként, a III. (szombathelyi) csendőrkerülettel (Sopron, Veszprém, Vas és Zala megyék) együtt az 5. deportációs zónába került.

Az 1610/1944. M.E. számú rendelet megjelenését követően, április 30-án Várnagy Elemér tanácsnok Esztergár Lajos megbízásából Budapestre utazott „a zsidók elkülönítésével kapcsolatos különböző kérdések tisztázása céljából”.²⁹ Az ún. „gettórendelet” lehetőségként szolt a zsidók elkülönítéséről – április közepén ilyen értelmű tájékoztatást kapott Nikolits Mihály főispán is³⁰ –, Pécs vezetői mégis a gettó létrehozása mellett döntöttek, jól értve a rendelkezés intencióját, hogy ez „nem a lakásínség kérdésének megoldása, hanem elsősorban politikai és közrendészeti kérdés, aminek Pécsen különös jelentősége van, figyelemmel a határ közelségére”.³¹

A zárt terület kijelölésére május 4-éig három tervet dolgozott ki a hivatal. A Zsidó Tanács javaslata a Munkácsy Mihály és Perczel Miklós utcáknak a Fürdő utcától a [Felső]Malom utcáig terjedő szakaszait jelölte meg helyszínül, figyelemmel arra a polgármesteri hivatal által hangoztatott szempontra, hogy „minél kevesebb keresztény családot kelljen lakásából kimozdítani”.³² A tanács feltehetően komolyan vette, hogy csupán a lakáskérdés megoldásáról van szó.³³ Május 5-én, a Zsidó Tanács vezetői számára is váratlanul, újabb szempontok szerint jelölték ki a zárt területet: „a kormányintézkedéseken kívül figyelembe jött az a körülmény is, hogy a gettó céljára kijelölt terepet le lehet zárni, a város szélén van, azon kívül a vasúthoz és a repülőtérhez való közelségét is figyelembe vették”.³⁴ A gettó határai a polgármesteri rendelet szerint „a báró Bánffy Dezső utcának az Ispitaalja utcától a Vas Gereben utcáig terjedő északi szakasza, a Kassa utcának az Ispitaalja utcától a Vas Gereben utcáig terjedő déli szakasza, az Ispitaalja utcának a báró Bánffy Dezső és a Kassa utca közötti nyugati

teljes szövegét lásd VÁDIRAT 1. 1958, 127–129!

²⁸ KARSAI L. 2001, 242.; ÁBTL, V-146147, 1945. november 12-i kihallgatási jegyzőkönyv, 16.

²⁹ A város vezetői azokra a kérdésekre kerestek választ, hogy a szükséges átköltözések, a zsidó tulajdonú lakások festése, ciánozása költségeit ki fizeti, és hogyan gondoskodjanak a zsidók által a zárt területen igénybe vett keresztény tulajdonú ingatlanok bérleti díjának kifizetéséről.

³⁰ MNL OL Mft. I sor. 67. d. Baranya vármegye főispánjának bizalmas iratai, 358/biz. 1944. sz.

³¹ Az 1610/1944. M.E. sz. rendelet *lehetővé*, nem *kötelezővé* tette a zsidók gettóba költöztetését, ennek eldöntését a helyi közigazgatás vezetőjére bízta. Ebben az értelemben nyilatkozott Puskás István, a Belügyminisztérium lakásosztályának tisztviselője is – aki részt vett a rendelet kidolgozásában – Várnagy tanácsnok előtt, amikor az április 30-án a minisztériumban járt: „Puskás István kijelentette, hogy az elkülönítés elrendelése nem imperatív jellegű, hanem a polgármesterre bízta a rendelkezés végrehajtását, ahhoz mérten, hogy a városban milyen nagy a lakásínség.” E tekintetben nézeteltérés támadt közöttük, ezért Endre Lászlóhoz fordultak eligazításért. Az államtitkár nem érték el, Argalás Lajos osztálytanácsos közvetítette Endre álláspontját. „Az osztálytanácsos kijelentette, hogy az államtitkár úr a zsidók elkülönítésének megoldását sürgető feladatnak tekinti.” Puskás ezután ígéretet tett Várnagynak, hogy tisztázza a kérdést Endrével, arra kérve Várnagyot, hogy néhány nap múlva keresse meg. MNL BaML, Pécs pm. 47.578/1944-E-16. sz.

³² *Dunántúl*, 1944. május 5. 5.

³³ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 107.

³⁴ *Dunántúl*, 1944. május 5. 3.

szakasza és a Vas Gereben utcának a Kassa utca és a báró Bánffy Dezső utca között lévő keleti szakasza. A zárt területbe tartoznak még a fenti utcaszakaszokon kívül a Tompa Mihály utca, Szilágyi Dezső utca és a Hettyey Sámuel utcának a Kassa és a báró Bánffy Dezső utca között lévő szakasza.”³⁵ Esztergár Lajos polgármester ezen a területen ötven családi házat, valamint a 90 lakásos MÁV-bérházat vette igénybe a zsidók számára.

A polgármesteri határozat után néhány nappal, május 9-én Borbola Jenő rendőrkapitány-helyettes, a pécsi államrendőrség vezetője is kiadta gettórendeletét. Az utasítás legfontosabb elemei a következők voltak: egy szobában három-négy fő helyezendő el, a zsidók felszerelése nem haladhatja meg az 50 kg-ot, a gettót rövid időn belül bekerítik, a keresztény zsidók a gettón belül külön helyezendők el, a kivételezett zsidók családjukkal együtt lakásaikban maradhatnak, a Zsidó Tanács öt orvost köteles a gettóban kijelölni, a többi orvos, akik munkaszolgálatosok, vagy légó orvosi teendőket látnak el, családjukkal együtt maradhatnak. Engedély nélkül se ki, se be nem lehet közlekedni, kivéve a hatósági személyeket, a csoportosan munkára kirendelt zsidók kísérettel elhagyhatják a gettót, és a rendőrségi őrizeten túl, „a rend fenntartására kötelesek a zsidók rendfenntartó szervezet létesíteni, kik megkülönböztető jelvényt viselnek, és szolgálatukat bottal látják el”.³⁶

A rendőrkapitányi rendelet ismertetésével együtt a *Dunántúl* hírül adta, hogy az átköltözés május 8-án kezdődik meg, és 15-én fejeződik be, s a hatóságok 3400, sárga csillag viselésére kötelezett zsidó költöztetésével számolnak. A Zsidó Tanács megtervezte az átköltöző családok és személyek elhelyezését. A rendőri hatósággal folytatott tárgyalások során Németh László a kikeresztelkedetteknek és néhány családnak kedvezőbb elhelyezést követelt. A keresztény zsidók számára két-három különálló házat jelöltek ki lakhelyül. A számítások szerint egy főnek 3 m²-nyi hely állt rendelkezésére. A gettórség helyettes parancsnoka, Máthé Ferenc rendőr őrnagy szerint „a gettóban elviselhetetlen zsúfoltság volt, még a szuterénokban és a folyosókon is emberek szállásai voltak”. Erre való tekintettel a Zsidó Tanács kérte a Vas Gereben utca nyugati házsorának a gettó területéhez való csatolását, ehhez azonban a hatóság nem járult hozzá.³⁷ A határidő többszöri módosítását követően végül 1944. május 20-án, szombaton este zárták le a gettót Pécs és járása zsidó lakosságának túlnyomó többsége körül.³⁸ Baranya többi településeinek zsidó lakosait a Mohácson kialakított gettókbán zárták össze, ugyanezekben a napokban. Mohácson két gettó volt, egy a város zsidó lakóinak, a báró Eötvös József utcában, és egy a megyéből ide telepített lakosoknak, a révtől délre, a Dunához közeli utcákban.³⁹

A megye déli településeiről ekkor már elszállították a zsidó lakosokat. Április 19-ére táviratilag Budapestre rendelték a szegedi, a pécsi és a szombathelyi csendőrkörletek parancsnokait, a nyomozó alosztályparancsnokokat és a rendőrség vezetőit. A megbeszélésen elnöklő Bakó László tájékoztatta a megjelenteket, hogy a déli határ mentén is ki kell telepíteni a zsidókat. A déli határzónához Baranya, Somogy és Zala

³⁵ MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12. sz.

³⁶ A bekezdés Molnár Judit munkáján alapul. MOLNÁR 2002, 261.

³⁷ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 92, 108.

³⁸ *Dunántúl*, 1944. május 21. 5.

³⁹ A mohácsi zsidók és gettók történetéhez lásd Vörös 2011, 294–332!

déli járásai – a baranyai háromszöggel és Muraközzel –, valamint a Bácskának a Tisza jobb parti és a Ferenc-csatornáig terjedő déli része tartozott. A „déli határsáv soron kívüli zsidótalanítására” Hajnácskőy László tett javaslatot a belügyminiszternek,⁴⁰ majd a végrehajtás a IV. (pécsi) csendőrkerületben az ő vezényletével, közvetlen utasításaira történt.⁴¹

Nem tudjuk pontosan, hogy hány embert tartottak fogva a zárt területen Pécssett. A Magyar Zsidók Központi Tanácsa részére, 1944. április elején elküldött jelentés 3060 hitközségi tagról szól, ebbe a számba beleértendő a környező települések (a pécsi járás) pécsi hitközséghez tartozó izraelita lakosai is. Egy másik nyilvántartás szerint 1944-ben 2952 izraelita élt Pécssett.⁴² Ezek a számok nem tartalmazzák a korabeli rendelkezések szerint zsidónak tekintett, kikeresztelkedett vagy házasságuk miatt kivételezettnek tekintett lakosokat és gyermekeiket. A *Dunántúl* 3400 pécsi személlyel számolt.⁴³

Május 31-én Esztergár Lajos polgármester Bosnyák Zoltánnak, a Zsidókérdéskutató Magyar Intézet igazgatójának sürgetésére, hogy küldje el a pécsi zsidókról a 6136/1944. B.M. VII. res. számú rendelet⁴⁴ értelmében készült kimutatást, a késedelmet azzal indokolta, hogy nem kapta meg a rendeletet. Esztergár alaposan utánajárt a dolognak, június 29-én – a gettó kiürítése napján – a következőt írta Bosnyáknak: „Vizsgálatom során megállapítottam azt is, hogy a rendeletben előírt névjegyzéket a rendőrkapitányság annakidején elkészítette és annak egy példányát a rendeletre való hivatkozás nélkül, hivatalos használatra hozzám is megküldte. A szóbanforgó jegyzék azonban nem felel meg a kívánt kimutatásnak, amennyiben csak neveket és lakcímekeket tartalmaz. Egyéb adatok (mint születési hely, születési idő, anya neve, foglalkozás) hiányoznak. Tekintettel arra, hogy bizonyos okok [!] miatt jelenleg végrehajthatatlan, felkérem, szíveskedjen közölni, hogy a névjegyzék a jelzett állapotban megfelelő-e, hogy azt elküldhessem.”⁴⁵

⁴⁰ MOLNÁR 2000, 37.

⁴¹ Baranyában az akció a Dárdai, a Villányi és a Siklósi járás egészét, valamint a Szentlőrinci járás településeinek nagyobb részét érintette. A „tisztogatás” az április elején körvonalazódott terveknek megfelelően zajlott. Április 26-ától kezdve a zsidó lakosságot néhány nap alatt összeszedték, vasúton vagy szekérrel Dárdán és Siklóson kialakított gyűjtőtáborokba szállították, ahonnan néhány nap múlva Barcsra vitték őket. Barcsról május 12-én Kaposvárra került az Unió malomban őrzött zsidók nagy része, valószínűleg a dél-somogyiak. A tábor további lakóit, köztük a dél-baranyai zsidókat, május 27-én Sopronon át német területekre vitték. Az 1941. évi népszámláláskor az érintett baranyai járásokban 1157 zsidónak tekintett személyt számoltak össze, a négy dél-somogyi járásban pedig 1472 főt. (A dél-somogyi járásokból a nagykanizsai gyűjtőtáborba is kerültek zsidók, feltehetően a Csurgói járás lakói). Az időközben elhaltak, munkaszolgálaton távollévők, illetve a Szentlőrinci járás ezen akcióban nem érintett településeinek (köztük Szentlőrinc) zsidó lakosait nem számítva, az akkor elhurcolt dél-baranyai zsidók számát megközelítőleg 900 főre becsülhetjük. A délvédelmi akció történetéhez lásd MOLNÁR 2000, 55–70. (Adalékok az 1944-es délvédelmi gettók és deportálások történetéhez) és FROJIMOVICS–MOLNÁR 2000, 53, 85, 126, 134!

⁴² PINKAS HA' KEHILOT 1975 – Pécs. Április végén 2893 zsidónak tekintett személy élelmszerjegyének cseréjét kérte a pécsi polgármesteri hivatal.

⁴³ 1941-ben, az állami népszámláláskor 3486 izraelita, és az 1939. évi IV. tc. alapján zsidónak minősített pécsi lakost számoltak össze. KEPECS 1993, 84–85.

⁴⁴ A Belügyminisztérium VII. Közbiztonsági Osztálya által 1944. április 4-én kibocsátott bizalmas rendelet arra utasította a községi előjáróságokat és a polgármesteri hivatalokat, hogy „szerezzék be” a helybeli „zsidó szervezetektől” a zsidó lakosság névjegyzékét. Az összeírást a községekben a jegyzők vagy a helybeli csendőrörsök végezték el, a nagyobb településeken – hitközségi székhelyeken – a zsidó tanácsok.

⁴⁵ MNL OL, Mft. I sor. 108. d. Pécs pm. 40.661/1944-D-12. Az MNL BaML pécsi polgármesteri dokumentumai között az ügy folytatásának nem található nyoma.

A zsidók számára kijelölt kényszerlakhelyet Borbola rendőrpáncsnok utasítására a zsidók összezárását követő napokban körülkerítették. Az oszlopokra font vesszőkerítést először a gettó foglyaival készítették, a férfiak jelentős részének munkaszolgálatra való behívását követően a 104/301. kisegítő munkásszázadot vezényelték ki befejezéséhez.⁴⁶

A IV. (pécsi) hadtestparancsnokság területén, Mohácson állították fel a IV. közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljat, a parancsnokság területéről behívott zsidóknak (a pécsieknek is) kezdetben itt kellett jelentkezniük. Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépése után a behívás rendszere változott, egyre áttekinthetlenebbé vált. A Pécsről munkaszolgálatra behívottak sorsáról néhány személyes visszaemlékezésen túl keveset tudunk. A IV. közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljat 1942 nyarán ukrainai hadművelleti területre vezényelték, Nyesznomov környékére. A frontról igen kevesen tértek haza. 1943-ban újabb korosztályok kaptak munkaszolgálatos behívót. A zászlóalj különböző létszámú egységeit dolgoztatták például Sárbogárdon, Kaposváron, Szigetváron, Tolnán, Kispesten vagy éppen Mohácson és Pécsen.⁴⁷ A IV. közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj parancsnoka a mohácsi születésű Puppi Ignác ezredes volt.⁴⁸ Az utolsó munkaszolgálatos behívókat nagyobb számban már a gettóban kapták kézhez a pécsiek, ami a gettóból így elkerült férfiak túlélési esélyeit jelentősen megnövelte. A pécsi zsidók létszámáról 1944-ből ismert adatok alapján úgy tűnik, a zsidók deportálása idején mintegy 700 pécsi munkaszolgálatos volt távol családjától, közülük körülbelül 300-an ismeretlen helyen meghaltak.

A pécsi zárt terület életének irányítása Németh László rendőrfogalmazó feladata volt. Az őrseget rendőrök látták el.⁴⁹ A gettó területét – a Zsidó Tanács tagjainak kivételével – csak engedéllyel lehetett elhagyni, ami az orvosi ellátás elégtelensége és a temetések miatt különösen sok kellemetlenséget és fájdalmat okozott a bezárt embereknek. A közvilágítás nem működött. Az élelmezést közös konyhák felállításával és az élelem városban való beszerzésével oldotta meg Németh, erre a feladatra a Zsidó Tanács jelölt ki embereket és biztosított fogatot.⁵⁰ A tanács, saját céljaira, egy ideig telefont és nyomdát is használhatott,⁵¹ és a postát is beengedték⁵² a gettóba, a tanácson keresztül, rendőri ellenőrzéssel. A polgármester engedélyével, „a műszaki ügyosztály által megállapítandó helyen, beadott és műszakilag is felülvizsgált terv szerint egészségügyi és istálló barakkot” is létesítettek volna, ami gyakorlatilag egy fából ácsolt fészert jelentett.⁵³ Sajátos mentalitásra utal Németh László egyik ötlete is. A zsidók javaiktól megfosztva, gettóba zárva, megalázva éltek. Németh ilyen körülmények között felvetette a tanácsnak, hogy a zsúfoltság miatt, „erkölcsrendészeti” szempontból ren-

⁴⁶ MNL BaML, Pécs pm. 35.025/1944-C-34

⁴⁷ KARSAI E. 1962, I, 83–86, 395. és Bevezető, LXVI.; A munkaszolgálat – fegyver nélküli katonai szolgálat – törvényes alapját az 1939. II. tc. 230. §-a biztosította, 1939. július 1-i hatállyal. Az 1941. április 16-án kibocsátott 2870/1941. M.E. sz. rendelet a Jugoszlávia elleni hadjárat első napjaiban szabályozta a „kisegítő szolgálat” rendszerét. A rendelet végrehajtására 1941. augusztus 19-én, a Szovjetunió megtámadása után csaknem két hónappal adott utasítást Bartha Károly honvédelmi miniszter.

⁴⁸ FROJIMOVICS–MOLNÁR 2009, 319.

⁴⁹ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. Túlélők tanúvallomásai Németh László népbíróági perében.

⁵⁰ MOLNÁR 2002, 263. és Nb. i. 325/1947. 11, 90–92, 109–111.

⁵¹ MNL BaML, Pécs pm. 41.172/1944.D

⁵² Uo. 47.842/1944-E-5

⁵³ Uo. 52.560/1944-F-7

dezni kell a háztársai életet a gettóban. Ötleként említette, hogy külön szobát kellene elkülöníteni erre a célra, esetleg az udvarban levő bokrokat lehetne kijelölni. A Zsidó Tanács higgadtan azt válaszolta, hogy „nekünk most egész más gondjaink vannak”.⁵⁴

A Magyar Zsidók Központi Tanácsához Pécsről érkező jelentések májusban még viszonylag elviselhető állapotokról számoltak be. „Május 22. A vasútállomáson túl lévő tisztviselő telepen történt az elhelyezés. A lakások megfelelőek, úgyhogy a zsidó lakosság a körülményekhez képest meg van elégedve. [...] Május 31. 3 kg-os csomag küldhető. Füstölt húsarú, sütemény és tojás lehet. Minden egyébhez külön engedély kell. 3 közös konyha. Villany ismét [!] van. Gyerekek tanítók felügyelete mellett óvoda, illetve iskolaszerűen foglalkoztatva vannak. Munkás század [sic!] 2 méteres sövénykerítést épít.”⁵⁵

Az izraelita vallási élet tovább folytatódott a gettó területén is. Néhány Tórát és egyéb kegyszert a hívők a zsinagógából magukkal vittek, az értékes ezüst Tóradiszeket egy ládában a ferencesek rendházának őrizetére bízták. A felszabadulás után a hitközség – köszönetének kifejezése mellett – visszakarta kegytárgyait az őrzőktől. Virágh Ferenc megyéspüspök kérésére, a főispán közbenjárására, a katolikus hívek – kikeresztelkedettek – lelkipásztori gondozása érdekében Grund Béla, a pécsi hittudományi főiskola tanára szabad bejárási engedélyt kapott a gettó területére.⁵⁶

A város erdőgazdaságába és bolgárkertészetébe munkára kirendelt zsidóknak zárt rendben, két zsidó rendésszel és őrszemélyzettel kellett kivonulniuk, közben tilos volt beszélgetni, vásárolni, a munkahelyen a gettón kívüliekkel érintkezni. Egy ilyen alkalommal, június 20-án, a városi kertészetben végzett munka során sikerült megszöknie Martyn Ferenc grafikusművész menyasszonyának, Wiesenberg Klárának. Szökését vőlegénye segítette, néhány napot az Ágoston téren, egy ismerősnél bujkált, majd Kaposvárra utazott. Dombóváron kellett volna találkozniuk, hogy együtt menjenek tovább Martyn nővéréhez, de felismerték, feljelentették és letartóztatták. A dombóvári vasútállomáson a csendőrök együttérzésből módot adtak neki a szökésre, ő azonban aggódott hátrahagyott idős szüleiért, végletekig elcsigázott volt, ezért hagyta, hogy visszahozzák Pécsre. Túlélte a gettót, a deportálást és a munkatáborokat.⁵⁷

A gettóba költözést követően több családgyesítési kérelem érkezett a polgármesteri hivatalhoz, a Zsidó Tanács közvetítésével. Voltak, akik Újpesten rekedtek – a férj ott kapott állást hadimunkásként, majd behívták munkaszolgálatra, ezért meglátogatták, és ott érte őket, anyát és gyermekét az utazási tilalom –, így a Pécsre költözéshez kértek engedélyt. Többek hozzátartozóit a déli határterület „zsidótlantása” során, április végén Barcsra szállították, s kérték, hogy az elszakított rokon Pécsre költözhessen.⁵⁸ Egy vegyes házasságból született kislány is a barcsi gettóba került, édesanyja kérelmére az ottani parancsnok, egy német tiszt hozzájárult Pécsre költöztetéséhez, azzal a feltétellel, ha a pécsi gettó parancsnoka is beleegyezik. Az édesanya tanúvallomása szerint Németh válasza a következő volt: „Ha a németek meg is engedték, mi

⁵⁴ MOLNÁR 2002, 263.; Nb.i. 325/1947. 135.

⁵⁵ FROJIMOVICS–MOLNÁR 2002, 119.

⁵⁶ SCHWEITZER J. 1994, 144.; MNL OL Mft. 67. d. Baranya vármegye főispánjának iratai, 556/fi. 1944

⁵⁷ MNL BaML, Nb. i. 325/1947 108, 297–298.

⁵⁸ MNL OL Mft. I sor. 108. d., Pécs pm. 40.707, 40.723, 41.253/1944-D-12. A barcsi gyűjtőtábor kiürítésének dátumához lásd FROJIMOVICS–MOLNÁR 2002, 53, 85!

nem engedjük meg.” Más esetben Németh „engedékenyebbnek” mutatkozott, állítólag 8000 pengőért kivitt egy keresztény anyától született gyermeket a gettóból.⁵⁹ Egy asszony, 1944. május 30-i dátummal, György néven született, hétéves [!] fia Barcsról Pécsre költözésének engedélyezését kérte. A kisfiú nagyanyjánál volt éppen látogatásban Harkányban, amikor a helyi zsidókkal Barcsra szállították. A nagyanya beteges volt, ápolásra szorult, a kisfiú idegenek szívességére volt utalva. A hivatal az engedélyt megadta.⁶⁰ A barcsi tábor lakóit május 27-én deportálták Auschwitzba.⁶¹

A polgármesteri hivatalnak e hetekben a gettó területéről kiköltözött keresztény lakosok problémái, a lezárt üzletek, üzemek leltározása, és az ingatlanigénylések okozták a legtöbb munkát.⁶² A hivatal szerint „azoknak a zsidó lakásoknak a tatarozása, amelyekbe a gettóból kitelepített keresztények helyeztetek el, multhatatlanul szükségessé vált” és „a felmerülő költségek természetesen a volt zsidó lakókat terhelik”. Ezért kötelezte a Zsidó Tanácsot a fenti költségek megtérítése céljából 50 000 pengő átutalására, ami meg is történt, de miután kevésnek bizonyult, a hivatal megelőlegezte a számlákat. Hasonló „érzékenységgel” járt el a hatóság a gettóban lévő, keresztény tulajdonosok által átengedni kényszerült házak és lakások lakbérének megállapítása-kor is, támogatva a tulajdonosok kérését, hogy az épületek „túlterhelésére és fokozott rongálására” magasabb bért állapítson meg a hivatal, és kifizettette a beköltöztetett zsidókkal „a házhoz tartozó kert megmunkálási költségét, továbbá az elvetett mag értékét, valamint a várható vetemény és gyümölcs forgalmi értékét” is.

Gondot okozott, hogy – mivel a zsidó kereskedők gettóba, üzletük, vagyonuk pedig zár alá kerültek – a kereskedelmi alkalmazottak fizetését nem tudták folyósítani. Esztergár a kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter sürgős intézkedését kérte az ügyben. A minisztériumból telefonon érkezett válasz: a gettóban elkülönített zsidóktól elismervényt kell kérni, s a zárolt számlákról kifizethető a havi járandóság. Egyúttal Koller miniszteri titkár felhívta az iránymutatást fogadó Várnagy tanácsnok figyelmét, hogy „a zsidóknál szorgalmazni kell azt, mondjanak fel keresztény alkalmazottaiknak”, a zárolt számlákon lévő, s immár az állam tulajdonának tekintett pénzmennyiség további csökkenése megakadályozása érdekében.

A *Dunántúl* szerint a gettó lezárása után a pécsi lakásosztály „pergőtűz” alá került. A mintegy ezer lakásigénylő „a zsidóság által addig megszállva tartott jobb lakásokra tart igényt”. Június 11-én már 1200 igénylés volt a hivatalban zsidó lakásokra. A cikk szerzője szerint az igénylők 70%-ának már volt lakása, de jobbat akart. A lap július 12-i kimutatása szerint júniusban 727 lakást utaltak ki, főként közalkalmazottaknak (220 lakást). A lakás- és üzletigénylések egy része a gettó területéről elköltözni kényszerült keresztényektől származott, illetve olyan kereskedőktől, akiknek üzlete a gettó közvetlen közelében volt, és az átköltöztetések következtében elvesztették vevőköriüket.

A lakosságon kívül részesedni akartak a zsidók vagyonából a városi közületek, a fegyveres testületek, a kereskedelmi és iparos szakmai szervezetek – köztük az e

⁵⁹ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 110, 271.

⁶⁰ MNL OL Mft. I sor. 108. d. Pécs pm. 40.723/1944-D-12

⁶¹ FROJIMOVICS–MOLNÁR 2002, 53, 85.

⁶² A következő bekezdések adatai és gondolatmenete Molnár Judit kutatásain és dolgozatán alapulnak. MOLNÁR 2002, 263–265.

téren nagy hagyományokkal rendelkező Baross Szövetség⁶³ – és a városháza is. 1944. május 15-én kelt levelében Esztergár Lajos polgármester kérelemmel fordult Jaross Andor belügyminiszterhez „A zsidók vagyonából a városok közérdekű céljaira szerzés lehetővé tétele” tárgyában. Az egyetlen lendületes mondatból álló levél jól mutatja a Horthy-korszak hol háttérbe húzódó, hol brutálisan előtérbe kerülő diszkriminatív és újraelosztó szociálpolitikai szellemiségét, amely a „keresztény társadalom” szociális problémáit a társadalom egy csoportjának kisemmizésével próbálja megoldani: „A városok fejlesztése érdekében kérem a küszöbön álló rendeleti szabályozás során annak lehetővé tételét, hogy a zsidóknak az 1600/1944. M.E. számú rendelet alapján bejelentett és zár alá vett vagyonából a városok közintézmények létesítésére és városfejlesztés vagy egyéb fontos közérdekű célok megvalósítására a szükséges ingatlanokat megszerezhessek és ezeket nyomban megkapják, továbbá hogy a zsidók tulajdonában lévő értékpapírokból, részvényekből a helyi közgazdasági élet biztosítása és a városok gazdálkodásának nyilvánvaló érdekében egyes helyi ipari és kereskedelmi vállalatok értékpapírjait, részvényeit megszerezhessek.”⁶⁴

A „keresztény lakosok” problémái mellett a zsidónak minősített lakosok ügyeivel is foglalkozni kényszerült a hivatal. Ezek közül talán a legfontosabbak a mentesítési kérelmek voltak. Az iratokon Várnagy Elemér aláírása szerepel, aki rendre elutasította a kérelmeket, részben hatásköri problémákra hivatkozva, részben elfogadva a rendőrhatalóság véleményezését. Németh László népbíróság előtt tett vallomásaiban többször kiemelte, hogy többek között azért volt szükség szigorú intézkedésekre a zsidókkal szemben, mert mind a Gestapóhoz, mind a pécsi rendőrkapitánysághoz zsidóellenes feljelentések áradata érkezett.

Időközben zajlott az elhagyott zsidó lakások leltározása is, ennek megszervezéséről a pécsi pénzügyigazgatóság részéről Fehér Pál részletesen rendelkezett. A pénzügyigazgatóság tisztviselői nem győzték a munkát, ezért a Tankerületi Főigazgatóság tízfős „tanerőt” rendelt ki segítségül.⁶⁵ Az elhagyott zsidó tulajdonú lakások leltározását az a tény is sürgette, hogy azokat nemegyszer kifosztották.⁶⁶ A zsidó tulajdonban volt ingóságokat, amelyek a használatba vett lakásokban voltak, kijelölt raktárakba szállították: a város Benyovszky utcai raktárépületébe, ahova Krausz Ábrahám és Fia gabonaraktárából vitték át az értékeket, a Schwartz-féle fatelepre (itt tűz ütött ki, bútorok pusztultak el), az Eisner és a Jánosi Engel-féle fatelepek raktárépületeibe, a Korzó étterem nagytermébe, valamint nagyobb lakásokba (köztük Greiner József Színház téri otthonába).⁶⁷

Június közepén, miután bizonyossá vált előttük, hogy a pécsi gettó lakóit elszállítják az országból, a Zsidó Tanács egy memorandumot írt, amelynek egy-egy példányát elküldték Virágh Ferenc megyéspüspöknek, Nikolits Mihály főispánnak és Borbola Jenő rendőrkapitány-helyettesnek. Kérték őket, hogy „kövessenek el mindent a de-

⁶³ A Baross Szövetség (teljes nevén Baross Szövetség Kereskedő, Iparos, Rokonszakmák és Termelők Országos Egyesülete) keresztény kereskedőket és iparosokat tömörítő, 1919-ben alapított antiszemita társadalmi szervezet volt, amely csak keresztény felekezetű tagokat vett fel soraiba. 1938-tól komoly szerepet játszott a zsidó kereskedő és iparos réteg gazdasági ellehetetlenítésében.

⁶⁴ MNL BaML Pécs pm. 16.484/1944-B-46. sz.

⁶⁵ MNL BaML, Külön kezelt iratok (a továbbiakban: Kki.) Pécs pm. 40.280/1944.D

⁶⁶ *Dunántúl*, 1944. július 22. 5. 6.; 1944. július 25. 6.

⁶⁷ MNL BaML, Pécs pm. 33.933/1944-C-Vegyes, 41.695/7-1944.D és Kki., Pécs pm. 42.543/1944-D-12

portálás megakadályozására, hisz jól ismerték a pécsi zsidóságot, nemzethű, becsületes emberek voltak, s mi garantáljuk, hogy minden előírást hajszálra betartunk, velünk semmi baj nem lesz, a gettóból ki sem mozdulunk, s észre sem fogják venni, hogy itt vagyunk, a teljes erkölcsi és anyagi felelősséget vállalja mindenki”. Borbola Jenő utasítására⁶⁸ Németh nem engedte kiküldeni a memorandumot, és kivinni sem volt hajlandó.⁶⁹ Az események ismeretében joggal feltételezhetjük, ha megteszi, a táncs akkor sem érhetett volna el eredményt.

Ugyanebben az időszakban, pontosan nem azonosítható napon a budapesti Központi Zsidó Tanács távbeszélőn felszólította a pécsi Zsidó Tanácsot, hogy készítsen egy javaslatot 50 főről, akik svájci menlevéllel megmenekülhetnek a deportálás alól. A javaslat elkészült, Gottesmann Lajos népbírói tanúvallomása szerint azzal a kérrrel fordult Németh Lászlóhoz, hogy segítse annak Budapestre jutását. Németh népbírói előtt tett vallomása szerint ezt jelentette Borbolának, aki megtagadta a kérést.⁷⁰ Gottesmann Lajos a bíróság előtt kétségbe vonta, hogy Németh referált az ügyről a rendőrkapitánynak.⁷¹

Június végén, „21-én vagy e körül, egy este” Németh a gettóban közölte a Zsidó Tanáccsal, hogy ezentúl a gettó „hermetice le lesz zárva”, kikapcsoltatta a telefont, és kitért minden arra vonatkozó kérdés elől, hogy mi várható. 1944. június 22-én Siófokra rendelték a III. (szombathelyi) és IV. (pécsi) csendőrkerület közigazgatási és közbiztonsági vezetőit, és a Baky László, illetve Endre László államtitkárok vezetésével, Eichmann Sonderkommandójának két SS-tisztje jelenlétében megtartott tanácskozáson utasításokat adtak a deportálások előkészítésére. Pécs kijelölt gyűjtőtábor, beva-gonírozási központ lett.⁷² A tanácskozáson Baranyából, a vezető közigazgatási és rendvédelmi vezetők közül Szőnyi Alajos (mohácsi polgármester), Esztergár Lajos, Borbola Jenő, Dávid Pál vármegyei főjegyző, és Hajnácskőy László, csendőrkerületi parancsnok vettek részt.⁷³ A csendőrség ekkor kapott utasítást, hogy rendőrhatalósági területeken (Mohácson és Pécsen) is kapcsolódjon be „a zsidótlanítási munkálatokba”.⁷⁴

⁶⁸ ÁBTL, V-33211 Dr. Borbola Jenő bűnügyében ítélet: A pécsi megyei bíróság, B III. 2830/1950-16, 3.

⁶⁹ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. sz. 110–111. A memorandumot idézi MOLNÁR 2002, 266.

⁷⁰ ÁBTL V-33211 A pécsi megyei bíróság ítélete 3–5.

⁷¹ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. sz. 48. A bírósági iratokból elének táru-ló eset vélhetően a magyar cionisták budapesti mentőbizottságának akciójához kapcsolódik. Kasztner Rezső cionista vezető a németekkel, főként Kurt Becher SS-Obersturmbannführerrel, Heinrich Himmler SS birodalmi vezető budapesti gazdasági megbízottjával való tárgyalásai eredményeként elérte, hogy óriási váltságdíjért cserében 1684 személy (Kasztner és a Zsidó Tanács rokonain túl cionista és vallási vezetők, jeles értelmiségiek és gazdagok, valamint lengyel és szlovák menekültek, árva gyerekek) 1944. június 30-án egy vonattal semleges országba távozhassanak. A csoport július 8-án érkezett meg a bergen-belseni koncentrációs táborba, majd több-kevesebb várakozás után, két részletben Svájcba szállították őket. Kasztner Rezső tevékenységéhez lásd MOLNÁR 2000, 183–197., és újabban MOLNÁR 2013, 107–129. Ernster Dezső, a pécsi gettóban raboskodó, majd Auschwitzban meggyilkolt Ernster Géza pécsi főkántor fia, 1939-től a New York-i Metropolitan művésze ezzel a vonattal menekült el Magyarországról. Ivasivka Mátyás, Ernster Dezső. In: PÉCS LEXIKON 2010, I. 207–208.

⁷² BRAHAM 1997, 719, 728, 731.

⁷³ ÁBTL, V-33211, A pécsi megyei bíróság ítélete 2. A siófoki tanácskozásról – a dokumentum szerint – Dávid Pál feljegyzést, majd néhány nap múlva emlékeztetőt készített, „melynek egy példánya a csatolt Nb. i. 732/1945. sz. iratoknál 11. sorszámu jegyzőkönyv mellékletként fekszik el”. Borbola népbírói perének dokumentumai hiányoznak az MNL BaML-ből, és a megyei bíróság irattárában sem találhatók a bírósági ítélet iratai. A hivatkozott mellékletet az ÁBTL dokumentumai között sem találtam.

⁷⁴ ÁBTL, V-146147, Hajnácskőy László gyanúsított kihallgatása, 1946. január 22-i jegyzőkönyv, 4.

A siófoki tanácskozást követően hirtelen megváltozott a gettó élete. Megszigorították a kijárási tilalmat, megerősítették az őrséget, nem engedték be a postát, sőt, a környező utcákban is megtiltották a közlekedést, nehogy a város lakói – amint az korábban megszokott volt – érintkezzenek a zsidókkal. Az addig lakásaikban hagyott orvosokat, a szeretetotthon ápolóit, a kórházakban lévő, sárga csillag viselésére kötelezett embereket, még a vegyes házasságokat és a „félvér” gyerekeket is a zárt területre szállították. A gettóba június 28-án, az őrségben szolgálatot ellátó Gyánó János és Máthé Ferenc (az őrség parancsnoka és helyettese) útján, Gottesmann Lajoshoz éjszaka érkezett a hír, hogy az ott lakókat elszállítják a Lakits laktanyába. Az emberek azonnal csomagolni kezdtek. Másnap hajnalban megjelent Németh és helyettese, Királyfalvi János is, rendőrökkel, motozókkel, detektívekkel. Németh üzent a Zsidó Tanácsért, közölte velük az utasításokat, majd dobszó útján az iroda elé szólította az embereket. Kihirdette, hogy a gettóban lévőket átkísérik a Lakits laktanyába, aznap 1600 embert a MÁV-bérházból, másnap a többieket. Mindenki a rajta lévő ruhát és egy váltást, egy nem tollas takarót, nem prémes kabátot, és egy edényt vihet magával. Élelmet, pénzt, ékszert nem, sőt borotvakészletet, varróeszközt, gyufát sem – mindenkit motozással ellenőriztek.⁷⁵

Először a bérház lakóit, majd fokozatosan a többieket motozták meg, három ütemben. A pénzügyőri tisztviselők az értékeket, iratokat, fényképeket vették el, ezekről leltár készült. A detektívek a csomagokat, a ruhákat és a lábbeliket kutatták át. Az elvett holmikat itt már egyszerűen csak halomba dobálták. Ezután a nőket motozták meg, testüregükre is kiterjedő alapossággal.⁷⁶ A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Szülészeti Klinikájáról kirendelt bábák és motozásban részt vevő rendőrök „tiszteletdíját” 50 pengőben állapította meg a polgármester, az egyetemnek 1800 pengő, a rendőrségnek 1533,20 pengő átutalását elrendelve. Díjazást kaptak a munkában részt vevő városi altisztek is, hat fő, fejenként 200 pengőt.⁷⁷

A megrettent, megszégyenített embereket ezután a Kassa utcánál gyülekeztették, és száz fős csoportokban átkísérték őket a laktanyába. A csendőrök útközben vették át kíséretüket, késés esetén eléjük jöttek, sőt, bementek a gettóba, sürgették az „előkészületeket”. A betegeket, öregeket kocsikra rakták, az út végén azonban leszállították őket, nekik is gyalog kellett menniük.⁷⁸ A laktanyában már csendőrök és az SS vették át a foglyok őrzését.

Az átadott létszámban hiány mutatkozott, „kb. 600–800 fő különbség a gettósítás kori szám és átadás kori szám között”. Németh ezt a munkaszolgálatos behívásokkal, és azzal magyarázta, hogy „a zsidók egy része a gettósítás előtt máshova távozott vagy bujkált”.⁷⁹ Az alapvető ok a munkaszolgálat lehetett,⁸⁰ az utazás tilalma és a

⁷⁵ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 12, 80. A 6163/1944. B.M. res. rendelet ennél még többet tett lehetővé: „fejenként legalább 14 napi élelmet” és „legfeljebb 50 kg-os poggyászt”. (Lásd a 27. jegyzetlet)

⁷⁶ MOLNÁR 2002, 266–267. Az elvett holmikról utóbb készültek kimutatások: MNL BaML, Pécs pm. Kki. – zsidó ügyek, Pécsi gettóban és Lakits laktanyában elvett tárgyakról kimutatások, június 24, 29, 30, július 1, 6. Gottesmann Lajos visszaemlékezett arra, hogy a gettóban egy alkalommal detektívek (Vész Béla, Vargha Gyula) jelentek meg, összeszedették a bundákat és a nemesfém tárgyakat. Motozás, kutatás akkor nem volt, a zsidók eleget tettek a felszólításnak. MNL BaML, Nb. 325/1947. 109

⁷⁷ MNL OL Mft. I sor. 108. d. Pécs pm. 41.900/1944-D-12

⁷⁸ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 80, 98, 111

⁷⁹ Uo. 13.

⁸⁰ Uo. 135, 168.

lakosság ellenségessége miatt az utóbbi okokból csak elenyésző számban menekülhettek meg emberek a deportálástól. A gettó rendőrségi felügyelőjének vallomása szerint tehát 2600–2800 zsidót tereltek át a pécsi gettóból a Lakits laktanyába. A Zsidó Tanács június 28-án, a gettó kiürítését megelőző napon (ekkor a vidékiek, a Pécsi járás kivételével, még nem voltak itt), 2711 főt (906 férfit és 1805 nőt) számolt össze a zárt területen.⁸¹

Június 29-én beérkeztek a mohácsi gettókból őrzött zsidók is, mintegy 1100 ember, és körülbelül ugyanennyien, 1180 fő Bonyhádról, július 1-jén és 2-án.⁸² A háború utáni, pécsi népbírói tárgyalások tanúvallomásai szerint érkeztek zsidók Kaposvárról, Tolnárról⁸³ és Szekszárdról⁸⁴ is, ők egy forrás szerint 23-an voltak, nőtlen orvosok, mérnökök, gyógyszerészek. A hasonló helyzetben lévő pécsieket már a gettó lezárásakor összeírták, és a Lakitsban a tolnaiakkal, somogyiakkal együtt elkülönítették őket.⁸⁵ Feltehetően Pécsre hozták ekkor a déli határterületek április végi „zsidótlanítása” után, Szentlőrincen⁸⁶ maradt néhány zsidót is.

A július első napjaira összezsúfolt 5000–5200 ember alig elviselhető körülmények közé került. „A [mohácsi] gettó és a Lakits laktanya között az volt a különbség – emlékezik vissza egy mohácsi túlélő –, hogy itt már sokkal többen voltunk a laktanya területén. Szétszórt szalmán aludtunk, kevés volt a vízcsap, tisztálkodni alig lehetett. Sokkal szigorúbb volt az őrzés, és sokkal durvábbak, türelmetlenebbek voltak az őreink. Gyakran lökdösődtek és kiabáltak az idős emberekkel. De a családunk továbbra is együtt maradt, és nem bántottak bennünket.”⁸⁷ A férfiakat a lovardában, a nőket és a kisgyermeket a lóistállóban helyezték el. Mindkét helyen trágyás szalma borította a talajt, fertőzést terjesztve. Egy-két nap múlva a lovardát átengedték a beérkező bonyhádiak számára, a férfiak is az istállóba kerültek, ahol ettől kezdve még nagyobb volt a zsúfoltság, de legalább együtt lehettek a családok.⁸⁸

A pécsiek különösen sokat szenvedtek a rossz élelmezés miatt, hiszen Borbola Jenő utasítására Németh László nem engedte meg számukra, hogy élelmiszert hozzanak magukkal a gettóból.⁸⁹ Vidéki sorstársaik segítettek nekik, amíg nem kaptak a vá-

⁸¹ SCHWEITZER 1994, 145, 165. (Lásd a IV. fejezet 83. jegyzetét!)

⁸² BRAHAM 1997, 720.

⁸³ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 128, 131, 190–191.

⁸⁴ ÁBTL, V-80570 (Dr. Légrádi Rezső és társai vizsgálati dossziéja), az 1945. december 6-i jegyzőkönyv. Légrádit – vallomása szerint – 1944. június 10-én Hajnácskőy László Szekszárdra rendelte, ideiglenes szárnyparancsnoki beosztásba. A zsidók ekkor ott már csillagos házakban voltak összegyűjtve. Néhány nappal később berendelték a pécsi kerületparancsnokságra, és Hajnácskőy utasításba adta, a kerület összes tisztjei előtt, hogy „a zsidókat a csillagos házakból közös gyűjtőhelyre, Pécsre kell szállítani.” A vasúti kocsik igénylését Decleva Dénes és Zsedényi százados végezte.

⁸⁵ SCHWEITZER J. 1994, 146 és MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 128.

⁸⁶ MNL BaML, IV. 427. Szentlőrinci járás főszolgabírójának iratai, 55797/1944. sz. (Főszolgabírói rendelet a zsidók bevásárlásának korlátozásáról) és PINKAS HA' KEHILOT 1975, Pécs.

⁸⁷ NAGY 2001, 175–176.

⁸⁸ KRASSÓ 2011, 115, 119–120.

⁸⁹ Borbola Jenő bírósági ítéletének indoklása szerint a zsidók élelmezése körül összetűzés volt a rendőrkapitány és Esztergár Lajos polgármester között. Esztergár a síófoki tanácskozáson elhangzottaknak megfelelően (14 napi száraz, nem romlandó élelem vihető) azt szorgalmazta, hogy a gettó lakói minél több élelmet vigyenek magukkal a gyűjtőhelyre, mivel a Lakits laktanyában a foglyok élelmezése a város feladata volt. Ezzel szemben Borbola azzal érvelt, hogy az élelem alkalmas arra, hogy a zsidók abban elrejtsek ékszereiket, értékeiket, ezért tiltotta bármilyen élelem elvitelét a gettóból. ÁBTL, 33211, A pécsi megyei bíróság ítélete 2–3.

rostól valami szegényes ellátást, lekvárt, hurkát és kenyeret. A megfelelő táplálkozás élet-halál kérdése volt ekkor, hiszen Pécsről – ötnapos koplalás, a vagonokban étlen-szomjan, állva eltöltött út után – az emberek igen leromlott állapotban értek Auschwitzba, ahol a szelektálás ránézés, és az így megítélt fizikai állapot alapján történt. A gyűjtőtáborban uralkodó elviselhetetlen körülmények és a bizonytalan jövőtől való rettegés miatt 14-en lettek öngyilkosok. Az izraelita anyakönyvi bejegyzések szerint márciustól Pécsen 16-an váltak meg önként az életüktől.⁹⁰

Július 1-jén, a már nem működő Zsidó Tanács egyes tagjai a németektől felszólítást kaptak, hogy írják össze a „vegyes házasságokat”. A megbízottak bejárták a gyűjtőtáborba, akiket tudtak, összeírtak. Listára vették az özvegyeket is, Németh azonban őket kihúzatta, mondván, hogy a keresztény házastárs már meghalt, így nincs mentesítése a zsidó özvegynek. A volt tanácstagok érdeklődtek Kiss László csendőr főhadnagytól, az őrséget ellátó csendőrök parancsnokától, hogy mi lesz az összeírtakkal, mire azt a választ kapták, hogy „ez a németek privát ügye, őt nem érdekli”. Egy SS-századosból és Kiss főhadnagyból álló bizottság alakult, amely a listán szereplők közül 45–50 személyt felmentett, nem tudni, mi alapján, hiszen a foglyok papírjait a motozások során elvették. Július 3-án a Belügyminisztériumból távirat érkezett Pécsre, amely szerint a „vegyes házasságok” maradhatnak. A hírt a csendőrök csak vonakodva adták tovább, s így a lehetőségről sokan nem szereztek tudomást, többen pedig nem éltek vele, inkább családjukkal tartottak. Július 5-én, a pécsiek zömének útba indítását követő napon, újabb bizottság alakult, a visszaemlékezések szerint Esztergár, Borbola, Papp műszaki tanácsnok, egy Gestapo-tiszt (a „szállítmány” parancsnoka) és Németh részvételével. Egy irodahelyiségben folyt a vizsgálat, akiket nem igazoltak, azokat az alsó udvarba, az alakuló transzporthoz küldték. A „kétes eseteket” a rendőrpalotában vizsgálták meg, többeket innen is a deportálandók közé irányítottak. Ekkor körülbelül még harminc, egy másik emlékező szerint összesen közel száz embert mentesítettek. Az így kiválasztott embereket, a 3-án felmentettekkel, és a visszatartott értelmiségiekkel együtt (akikkel „a hatóságoknak más tervei vannak”), külön barakkokban helyezték el.⁹¹

Öt nap gyötrelmes várakozás után, július 4-én kezdődött a bevagonírozás. Az embereket kihajtották a vasútállomásra, erős csendőri fedezet mellett, kihalt utcákon, záporosóben vonult a menet. Útjuk vasúttal párhuzamos részét ma Mártírok útjának hívják. Július 4-én vitték el a pécsieket, 6-án a vidékieket.⁹² Horthy ezen a napon függesztette fel a fővárosi zsidók deportálását. Az elszállítás előtt közvetlenül a csend-

⁹⁰ MOLNÁR 2002, 266.; 92. jegyzet.

⁹¹ MNL BaML, Nb. i., 325/1947. 66, 69, 74–75, 81, 128. Hajnácskőy László csendőr ezredes népbíróági perében, gyanúsítottkénti kihallgatása során elmondta, hogy tudomása szerint minden gettóban alakult egy-egy három tagú „panaszbizottság” a közigazgatás, a csendőrség és a rendőrség részvételével, amelynek egyik fő feladata volt megakadályozni, hogy „nem szállításra kerülő zsidó is szállíttassék el”. (sic!) Szerinte ez a bizottság Pécsen több mint 60 olyan zsidót emelt ki a gettóból, akik mentesítettek voltak. ÁBT, V-146147, 1945. november 12-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyv, XI.

⁹² A gettóban történetekről és a bevagonírozás, az Auschwitzba utazás körülményeiről Garai András Júda számol be *Az ördög vigyorgott a lángokból* című visszaemlékezésében. (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995¹, 2008²). A háború előtti pécsi életéről és a holokauszt eseményeiről különböző attitűddel, de azonos láttató erővel ír László Károly, *Az út Auschwitz felé. Ifjúságom Magyarországon* (Panderma, Budapest, 1997¹ és Mundus Kiadó, Budapest, 2004²), és Krassó Sándor *Költőtlánc* (Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2011) című könyvében.

örök a zsidó származású kórházi betegeket, elmebetegeket is az állomásra vitték.⁹³ A július 5-én munkaszolgálatra behívott, de „igénybe nem vett” zsidó férfiak 46 fős csoportja érkezett Pécsre. 44-en korábban a gettó lakói voltak, illetve egy mecsekaljai és egy mecsekszabolcsi férfi volt közöttük. Feltehetően a vidékiekkel együtt, a második vonattal deportálták őket.⁹⁴ A vonatok Adony-Pusztaszabolcs, Hatvan, Miskolc, Kassa útvonalon hagyták el az országot, Auschwitz felé.⁹⁵

A Pécsről a pusztulás felé elvitt emberek számát csak megbecsülni tudjuk. A pécsiek és a pécsi járásbeliek, ha elfogadjuk a Schweitzer József által idézett ún. gettó-könyv⁹⁶ adatát, 2711-en voltak.⁹⁷ A mohácsi és bonyhádi gettók mintegy 2300-as létszámát az 1944. áprilisi összeírások alapján tartjuk nyilván, a munkaszolgálatos férfiak, időközben elhaltak nélkül biztosan kevesebben lehettek. Ferenczy László csendőr alezredes⁹⁸ június 30-i jelentésében, a Pécsről elszállítandó zsidók „várható létszámát” 5963 főben adta meg.⁹⁹ Vrancsik István, a kassai vasútállomáson titokban készített feljegyzéseiben, 5623 fős adatot jegyzett fel a két pécsi vonat létszámaként: július 6., Pécs, 3100, július 8., Pécs, 2523 fő. Mindemellett, a pécsi ún. gettó-könyv adatára, és Németh László vallomására támaszkodva feltételezhetjük, hogy a Pécsről elszállítottak száma 5000 fő körül lehetett.¹⁰⁰

⁹³ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 118. Sommer Andorné vallomásában elmondta, hogy a kórházban fekvő zsidók nyilvántartása Némethnél volt, a csendőrök nem tudtak róla – Németh segíthetett volna rajtuk.

⁹⁴ MNL BaML, Pécs pm. 33.838/1944-C-12. A július 8-án iktatott iratra „A zsidók elszállítása következtében irattárba. 1944. július 12.” feljegyzés került.

⁹⁵ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 75. Kiss László, keresztény kereskedő, felesége mentesítése érdekében július 3-án a Belügyminisztériumba is elment, ahol biztosították arról, hogy a „vegyes házasságban” élők mentességet kaphatnak. Mire visszaért Pécsre, a város zsidó lakóit már útnak indították. Egy vasúti tiszt elárulta, hogy a vonat Adony felé halad, a déli vonalszakasz-parancsnokság tudja az útvonalát, Budapesten érdeklődjön. Kiss autóval indult a feleségét is szállító szerelvény után, végigjárva a Budapest–Hatvan–Miskolc útvonalat. Végül az utolsó pillanatban, Kassa előtt, Hidasnémetinél sikerült kimentenie a transzportból feleségét.

⁹⁶ A „gettó-könyv” Schweitzer József kifejezése, az eredeti irat nem található meg a Pécsi Zsidó Hitközség irattárában. Egy 1944 áprilisában, Greiner József ügyvédi irodájában keletkezett dokumentum a családok gettóban történő elhelyezését rögzíti: név, utca és házszám, a MÁV-bérház esetében a lépcsőház és a lakás száma feljegyzésével. A névbejegyzéseknél a rokonsági fokok sokszor bizonytalanok, például: „Abonyi Vilmos, neje, Matild” (nem tudjuk a forrásból, hogy Matild Abonyi Vilmos neje vagy harmadik személy-e) vagy „Ádler György, Hermanné, Imréné”. A könyv az előlapján tett bejegyzés szerint 2627 személyt tartalmaz, egy 1987-ben legépelte másolata azonban 2642 személyt sorol fel. PZSH i., külön őrzött dokumentum, ill. 42. d. Magam Schweitzer József hitközségi monográfiájában közölt adatát fogadtam el.

⁹⁷ Schweitzer József e szám alapján kalkulál 775 fő munkaszolgálatossal, az 1941-es népszámláláskori létszámból visszaszámolva. Az utóbbi mozzanat miatt a munkaszolgálatosok számát nem vehetjük biztos adatnak. A pécsi hitközség által 1949-ben kiadott *Könyvek könyve* 3022 pécsi zsidó nevét sorolja fel, akik a munkaszolgálatban és a deportálás következtében pusztultak el. (1944 Pécs, Csordás Gábor szerk., Jelenkor Kiadó, Pécs, 2004) Az ún. gettó-könyv és a *Könyvek könyve* adataiból úgy tűnik, mintegy 300 pécsi zsidó halt meg munkaszolgálatban.

⁹⁸ Ferenczy Lászlót Bakó László belügyi államtitkár 1944. március 28-án nevezte ki a német biztonsági rendőrség és a magyar csendőrség között zsidóügyekben összekötő tisztnek. Esélyesként a „magyar Eichmann” dicstelen jelzőre, meghatározó szerepe volt a vidéki zsidóság deportálásának megszervezésében. Tevékenységét és népbíróági perét Molnár Judit mutatja be: MOLNÁR 2014.

⁹⁹ BRAHAM 1997, 720, 728. Ferenczy László jelentéseit teljes terjedelmében közli: KARSAI L.–MOLNÁR 1994, újabban MOLNÁR 2014.

¹⁰⁰ Uo. 1357–1359.; VADÁSZ 1988. A forrásban megadott 5623 fős létszám nem feltétlenül pontos. A vagonokat felnyitották, a tényleges létszám megállapításához azonban le kellett volna szállítani az embereket. Ez szinte bizonyosan nem történt meg. Vrancsik István feltehetően a hivatalos, a vonatokra krétával felírt adatokat jegyezte fel, amelyek alapja az áprilisi összeírások Ferenczy jelentésében is szereplő összesítése (5963 fő) lehetett.

A *Dunántúl* július 6-án adott hírt a zsidók elszállításáról, „Üresen áll a pécsi gettó. A keresztény családok nem igen hajlandók visszaköltözni” című cikkében.¹⁰¹ Július 11-én Imrédy Béla tárca nélküli közgazdasági miniszter, Pécs díszpolgára beszédet mondott a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség meghívottjaként a városházán. „A zsidókérdés megoldása Magyarország testén a leghatalmasabb operáció volt, amelyet évtizedek óta végrehajtottak. Egy ilyen operáció nem történhet egész szárazon, néha vér is folyik. Egész természetes, hogy a vér szót nem kell szó szerint venni. Ezen a helyen is leszögezem, hogy egyetlenegy megölt zsidó vére sem tapad magyar ember kezéhez” – mondta.¹⁰² Ma már tudjuk, tudatosan valótlant állított. Az 1944. június 21-i kormányülésen Sztójay Döme miniszterelnök beszámoltatta Jaross Andor belügyminisztert és zsidóügyekben felelős két államtitkárát, Baky Lászlót és Endre Lászlót a deportálásokról, atrocitásokkal, kegyetlenkedésekkel kapcsolatos hírekről. A miniszterek, köztük Imrédy, miközben tudomásul vették, hogy magyar állampolgárokat, aggodat, csecsemőket vonatokba zsúfolva elszállítanak az országból, csupán Magyarország külföldi, főként a háború utáni várható megítélése miatt aggódtak. A megbeszélésen elhangzott: „Hírek vannak, hogy Lengyelországban elgázosítják és elégetik a legyöngült szervezetű zsidókat.”¹⁰³

A Pécssett maradt „mentesítettek” feladata volt a Lakits laktanya kitakarítása, ezután elengedték őket, rendőrhatósági felügyelet terhe mellett.¹⁰⁴ A laktanya-parancsnokság jegyzéket írt „a zsidók által elfoglalt helyiségek megrongálásáról”, helyreállítást és a költségek megtérítését kérve a várostól. A polgármester július 24-ére vegyesbizottságot hívott össze az ügyben. A lovarda porondját fertőtlenítették (kicserélték a fűrészpont), az ablakokat, ajtókat beüvegezték, megjavították. A feltüntetett hibák a rengeteg ember összezsúfolásának következményei voltak. A városnak kellett kielégítenie a városi villamosművek igényeit is, amely a laktanyában és körülötte fel- és leszerelt fényszórók költségeinek kiegyenlítését kérte.¹⁰⁵

A MÁV Pécsi Üzletvezetősége májusban nem kívánt a házban tartózkodó zsidó személyekkel jogviszonyba lépni, ezért arra kérte a polgármestert, hogy „a házat birtokló zsidókat olyan ellenérték megfizetésére kötelezze, amely az addigi bevételét képező lakbéreket, sőt, a meghiúsult kiutalások értékét is teljes egészében fedezi”, jelezve, hogy az épületben keletkező károkat a városra hárítja. Augusztus végén sürgető levelet írt az üzletvezetőség a polgármesteri hivatalba, kérve a bérház visszaadását. „Értesítem – hangzott a válasz –, hogy az ingatlant nyomban rendelkezésére bocsátom, mihamar az ott tárolt zsidó ingóságoknak a bombakárosultak részére történő rendszerezése és rendbehozása megtörtént.” A gettóban elhagyott ingóságok rendezésében városi alkalmazottak, leventelányok és kirendelt munkaszolgálatosok

¹⁰¹ *Dunántúl*, 1944. július 6. 5. A Hírek rovatban a következő szomorú írás olvasható, „Eltűnt egy pécsi utcánév” címmel: Három évtizeden át, amelyre a pécsiek egyáltalán nem voltak büszkéik, hirdette a régi, liberális világ ízlését a Jánosi Engel Adolf utca, a zsinagóga mögött, amelyben egyetlen ház sem állt. Engel Adolf a régi világ ismert zsidója volt. A gettó megszűnt, ezeket az utcaneveket csendben leszedték. „Bizonyára senkinek sem fog hiányozni.” Az említett utcát ma Goldmark Károly utcának nevezik.

¹⁰² *Dunántúl*, 1944. július 12. 3.

¹⁰³ KARSAI-MOLNÁR 2004, 749.

¹⁰⁴ MNL BaML, Nb. i., 325/1947. 75. és MNL OL Mft. I sor. 68. d. Baranya vármegye alispánjának iratai, 15.500/alisp. 1944

¹⁰⁵ MNL BaML, Pécs pm. 51.075/1944-F-Vegyes, és MNL OL Mft. I sor., 108. d. Pécs pm. 41.830/1944-D-12

vettek részt. A bérház visszaadására végül december legvégén került sor, helyiségeiben még ekkor is rengeteg zsidó tulajdonú ingóság hevert szétszórva, összezúzva, használhatatlan állapotban.¹⁰⁶

A gettó megszüntetésével kapcsolatos rendelkezéseket Esztergár Lajos szociális intézkedésekkel kapcsolta össze, valamiféle sajátos, szelektív empátia alapján. „Pécsett első sorban a zsidók ingóságait használják fel a kibombázottak felszerelésére” – adta hírül július 30-án a *Dunántúl*. A frappáns tervről a polgármester mint sajátjáról nyilatkozott: „[...] kímélni akarom Pécs polgárságát” – mondta. Mintegy kétezer szekrényt tervezett a város különböző helyein, erre kijelölt családoknál elhelyezni, amelyekben „annyi fertőtlenített ágynemű, felsőruházat és edény” lesz (leltár mellett) a zsidók hátrahagyott ingóságaiból, amennyi egy családnak elegendő. A letétre kijelölt családok kötelessége megőrizni a szekrényeket, vigyázni tartalmukra, és kiadni a hatósági igazolással jelentkező bombakárosultaknak. Járulékos haszonként Esztergár megemlítette, hogy így nem egy helyen áll majd a sok-sok értékes zsidó holmi, kevésbé lesz kitéve bombatámadásoknak.¹⁰⁷

Az „értékmentésből” kivette részét Török Gyula múzeumigazgató is, Csánky Dénesnek (az Országos Szépművészeti Múzeum főigazgatója), a zár alá vett műtárgyak kormánybiztosának pécsi megbízottja. Augusztus 1-jén Török lemondott megbízotti tiszteréről, katonai behívójára, és a zsidók tulajdonában volt műtárgyak múzeumon kívüli, gondatlan kezelésére (festmények beszakítása, szobrok eltörése, textíliák durva dobálása, és az ellenőrzés hiánya miatt még lopási kísérletek is) hivatkozva. Vörös Márton főlevéltáros felháborodottan utasította vissza a vádakát. A közgyűjtemények részére kiválasztott értékesebb műtárgyak a Városi Múzeumban voltak elhelyezve, innen azonban átszállították őket a zsinagógába – ezt sérelmezte Török. Esztergár Lajos Csánkynak írt, baráti hangú beszámolójában megnyugtatta a kormánybiztost, hogy a zsinagógában a muzeális értékekkel rendelkező tárgyak a többi ingóságoktól különválasztva vannak elhelyezve, „a tárgyakról felvett 146 oldalas leltár [!] pontos képet ad mindenről”.¹⁰⁸

1944. szeptember 11-én a rendőrség a városban maradt „mentesített” zsidó férfiakat arra kötelezte, hogy jelenjenek meg a kapitányságon, téli ruhaneművel, két napi élelemmel. Összeírták adataikat, másnap orvosi vizsgálatnak vetették alá őket (hogy „szállítóképesek vagyunk-e”), s a betegeket hazaengedték. A többieket 13-án tehervonattal Budapestre, toloncházba szállították. Itt 15-én egy bizottság elé kerültek, ahol felülvizsgálták mentesítettségüket. Akit nem ítélték a megkülönböztető jelvény kötelező viselésére, azt elengedték. Később a többiek is megszabadultak, egyszerűen nem volt hely az elhelyezésükre. A Pécsre 15-én este hazaérkezettek Kemény György

¹⁰⁶ MNL BaML, Pécs pm. Kki., 39.480/1944-D-12., 40.682/1944-D-12., 41.900/1944-D-12., 43.993/1-1944. D és Nb. 325/1947. 135.

¹⁰⁷ *Dunántúl*, 1944. július 30. 3. Ugyanebben a számban olvasható hír, hogy „Esztergár Lajos polgármester továbbra is tanácsadója az Országos Szociális Felügyelőségnek”. Jaross Andor levélben kérte fel erre a polgármestert, megemlítve, hogy Esztergár ezután is „ott lesz az élvonalban mindenütt, ahol az ország életét szociális tartalommal kell kitölteni”. „Szociális tartalom” a zsidók kifosztását kell értenünk, így értette Jaross és Esztergár is. A felügyelőség tanácsadója maradt Fischer Béla nyugalmazott baranyai alispán is.

¹⁰⁸ MNL BaML, Pécs pm. 48.148/1944-E-5. Csánky bensőséges hangon érdeklődött Esztergártól Török lemondásának körülményeiről, a következőkkel zárva levelét: „Én is húzom az ígát éppen úgy, mint Te. Mint Sorstárs és Barát köszöntlek és öllelek – Dénes.”

segédfogalmazó elé kerültek, aki kijelentette, hogy őt a budapesti bizottság nem köti, a zsidók kötelesek viselni a sárga csillagot, hazatérhetnek, és rendőrhatalósági felügyelet alatt maradnak. Ezt Németh és Borbola is megerősítette.¹⁰⁹

A nyilas hatalomátvétel után, 1944. október második felében Pécsen Hajnácskő László kezébe került a kezdeményezés. Horthy október 15-i proklamációját követően tárgyalta a IV. (pécsi) honvédkerület parancsnokával, Molnár László vezérőrnaggyal, s úgy döntöttek, hogy a kiáltvány törvénytelen, nem engedelmeskednek neki. Nikolits Mihály főispán¹¹⁰ és Horvát István alispán¹¹¹ megtagadta az együttműködést, ezért letartóztatták és házi őrizetbe vették őket. Molnár a *Dunántúl* rendkívüli kiadásában kiáltványt tett közzé, „Német bajtársaink oldalán becsülettel küzdünk” szöveggel. Másnap a Gestapo és a helyi nyilas pártvezetés bevonásával névsort állítottak össze a megbízhatatlanokról, és a következő napokban letartóztatták őket, köztük Esztergár Lajos polgármestert. A foglyokat Nagykanizsára internálták, a város vezetését Ivándy Péter nyilas főispán és Hajnácskő László vették át, a rendőrséget a csendőrpáncsnokság alá rendelték.¹¹²

Október 19-én, Hajnácskő parancsára, a városban tartózkodó zsidókat arra kötelezték, hogy költözzenek a Katolikus Legényegylet József utcai épületébe. Mindenkinél váltóruhával és fekvőhellyel kellett bevonulnia. A létszám az első napon 148 fő volt, túlnyomórészt férfiak. Az első héten orvosi igazolással 35 embert elengedtek, de lakásukat ők sem hagyhatták el. A következő hetekben is sokan szabadultak (többnyire a hatóságok megvesztegetésével), az utolsó napra a létszám 48 főre apadt.¹¹³

A front már erősen közeledett a városhoz, amikor november 23-án a városházán tanácskozássra gyűltek össze Várnagy Elemér, az elsőfokú közigazgatási hatóság vezetője meghívására a Baross Szövetség, a Kereskedelmi és Iparkamara, a rendvédelmi szervek képviselői és Osgyáni Jenő, a Nyilaskeresztes Párt helyi vezetője, hogy forgatókönyvet dolgozzanak ki a zsidó üzletek maradék árukészleteinek értékesítésére. A szoros menetrend szerint november 24-én szakértőket és iparhatósági biztosokat rendeltek ki, 25-én kioktatták őket, 26–27-én elvégezték a becslési munkákat, 28-án benyújtották

¹⁰⁹ MNL BaML, Nb. i., 325/1947. 66, 82.

¹¹⁰ Nikolits Mihály 1938-tól volt Pécs város, 1943-tól emellett Baranya vármegye főispánja. A Sztójay-kormány megalakulását követően, 1944. március 23-án beadta lemondását, felmentése azonban nem történt meg. Június 7-én a belügyminiszter felszólítása ellenére megtagadta a dél-dunántúli deportálást előkészítő értekezlet összehívását Pécsre, másnap ismét lemondott. Most sem mentették fel, az értekezletet június 22-én Siófokon megtartották; Nikolits nem ment el. Június 21-én, majd július 31-én ismételtén kérte levélben a belügyminisztertől felmentését, eredménytelenül. Nincs arra adat, hogy Jaross Andor miért nem fogadta el Nikolits Mihály lemondását, és miért nem érte semmiféle retorzió a főispánt annak ellenére, hogy határozottan elutasította a hivatalos kormányzati politikát. MOLNÁR 2012, 470–471.

¹¹¹ A megyei közigazgatás irányítója, a törvényhatóság első tisztviselője 1938 márciusától 1945 májusáig vitéz Horvát István alispán volt. Horvát a nyilas hatalomátvételig nem nyújtotta be lemondását, aktívan együttműködött a kormányzat bűnös politikájának végrehajtásában. (Lásd a 24. jegyzetet!) Vörös 2007, 155.

¹¹² ÁBT, V-146147 Hajnácskő László gyanúsított 1946. január 22-i kihallgatási jegyzőkönyve, 5. A letartóztatottakat internálásuk előtt a csendőrlaktanyában tartották fogva, rendőrök őrizték őket. November végén a nagykanizsai táborparancsnok, Pécs elfoglalásának hírére, elengedte a foglyokat. Nikolits, Horvát és Esztergár december elején jelentkezett Pécsen a szovjet városparancsnoknál, majd ideiglenesen viszszerültek tisztységükbe. MNL BaML, Nb. i. 131/1945. (Nikolits Mihály népbíróági pere) 18. Az Ivándy Péterre vonatkozó információ Nagy Imre Gábor levéltárosa (MNL BaML) közlése.

¹¹³ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 18–20, 61, 67.

a jelentéseket a városi főjegyzőnek, majd a pénzügyigazgatóság megkezdte az értékesítést. Ennek sikere érdekében november 30-án hirdetményt terveztek közzétenni a helyi lapban, az árveréseket december 1-jére tervezve. A nyilas vezető pártja érdekeit kívánta védeni, csizmabéléseket, inganyagot igényelt.¹¹⁴ A terv azonban nem valósult meg, az értékesítésre már nem volt idő, a várost november 29-én elfoglalták a szovjet csapatok.

November 27-én parancs érkezett, amely szerint a zsidókat Zalaegerszegre szállítják, ezért vissza kell vinni a kijelölt házba azokat, akiket orvosi igazolással elengedtek. A hozzátartozók ekkor küldöttségeket menesztettek Virágh Ferenc püspökhöz, a nyilas főispánhoz és Németh Lászlóhoz, a rendőrség zsidó ügyekben illetékes vezetőjéhez. A püspökhöz nem jutottak be, a másik két helyen eredménytelenül jártak. Közben fegyveres rendőrök, börtönőrök érkeztek, akik a szakadó esőben csak autóval vagy vonattal voltak hajlandók elvinni a zsidókat. Aggódtak, hogy nem tudnak majd visszajönni, kijelentették, ha kényszerítik őket, elengedik a foglyokat a Mecsekben. A felfordulásban 11 embernek sikerült megszöknie. A „csillagos ház” vezetője, Mesterházy detektív megijedt, hogy a szökevények miatt baja esik, telefonált Némethnek, akitől azt az utasítást kapta, hogy engedje el az embereket.¹¹⁵ Pécsen ekkor már teljes anarchia volt, a csendőrség vezetője – Hajnácskőy Belügyminisztériumba történt vezénylését követően addigi helyettese, Náray Jenő ezredes – legénységével elvonult,¹¹⁶ a honvédség ezekben a napokban üritette ki a várost.

A szovjet bevonulást és üldözőik kivonulását követően hamarosan megkezdődött a zsidó munkaszolgálatosok visszatérése Pécsre. December 5-én ismét megalakult a Pécsi Zsidók Tanácsa, amely kezdetben leginkább a munkaszolgálatból és a táborokból megérkezők fogadása érdekében gazdasági kérdésekkel foglalkozott. A város a deportálás előtti egyetlen zsidó szervezet, a pécsi Zsidó Központi Tanács utódjának tekintette. Tagjai Benkő Imre, Diamant Gyula, Fried László, Kovács Pál, Polgár László, Stark László és Tamás György voltak, székhelye a Fürdő utcában volt.¹¹⁷

A tanács igyekezett összegyűjteni a fellelhető zsidó javakat.¹¹⁸ Ez ügyben december 9-én megbeszélést tartottak a város közigazgatási ügyosztályán, a városi köztisztviselők, a pénzügyigazgatóság képviselői és a Zsidó Tanács küldöttei részvételével. A tanácskozás tárgya „A pécsi zsidó tanács részéről felvilágosítás és általános tájékoztatás iránti kérelem a helybeli zsidó vagyonok mikénti kezelése tárgyában” volt.¹¹⁹ Az előző rendszer szóhasználatát átvéve „elhagyott javaknak” nevezett vagyoni elemek,

¹¹⁴ MNL BaML, Pécs pm. Kki. (Zsidó ügyek), Jegyzőkönyv.

¹¹⁵ MNL BaML, Nb. i. 325/1947. 82–83.

¹¹⁶ ÁBTL, V-80570, Náray Jenő tanúvallomása, 1945. 12. 06..

¹¹⁷ MNL BaML, Pécs pm. 23.416/1944-B-60. A tanács megalakulásáról szóló hivatali határozat így szól: „Benkő Imre pécsi lakos bejelentette, hogy a Pécsi Zsidók Tanácsa megalakult, egyenlőre [sic!] a következő tagokkal: Benkő Imre, Diamant Gyula, Fried László, dr. Kovács Pál, Polgár László, Stark László és dr. Tamás György. Bejelentette egyúttal azt is, hogy a tanács hivatalos helyisége Pécs, Fürdő utca 1. szám alatt van. A Pécsi Zsidók Tanácsának megalakulását tudomásul veszem azzal, hogy a tanács a szükséghez képest kiegészítheti magát. Közlöm a megalakult tanáccsal, hogy a zsidó vonatkozású ügyekben a tanács útján, mint a pécsi zsidók hivatalos szerve útján fogok intézkedni. Pécs, 1944. évi december hó 5. dr. Vörös s.k. h. polgármester”. A május elején megalakult Zsidó Tanács – amelyet szintén Vörös jegyzett be a polgármesteri hivatalban – tagjai közül itt már csak Diamant Gyula és Tamás György nevével találkozhatunk.

¹¹⁸ SCHWEITZER J. 1994, 148.

¹¹⁹ PZSH i. 42. d. 1944/szám nélkül

melyek kezelésében „ismeretlen helyen távollévő” tulajdonosaik „akadályozva” voltak, 1945 kora tavaszától egyre inkább az újjáalakuló hatóságok hatáskörébe kerültek. 1945 márciusában a 727/1945 M.E. számú rendelet nyomán megalakult az Elhagyott Javak Kormánybiztossága, amely megbízottakat küldött a megyei és városi törvényhatóságokba.¹²⁰ A polgármesteri hivatal keretei között működő árvaszék mellett (amely vagyonkezelő gondnokok kinevezésére volt jogosult), a kormánybiztosság volt hivatva a gazdátlanok tekintett zsidó javak kezelésére.¹²¹

A Pécsi Zsidók Tanácsa 1945 elején öntudatos hangú levélben fordult a polgármesterhez anyagi, de inkább erkölcsi támogatást kérve a deportáltak hazatérésének elősegítéséhez. A nemrég hazatért pécsi zsidók 100 ezer pengős felajánlást tettek erre a célra. „Mit tett Pécs sz. kir. város és annak közönsége több ezer deportált pécsi polgár hazatéréseért? [...] Félreértés ne legyen, mi nem könyöradományt kérünk, hanem egy kötelesség teljesítését.”¹²²

1945. április 29-én a Dél-Dunántúli Deportáltakat Hazasegítő Szövetség alakult a Pécsi Zsidók Közösségén¹²³ belül, Darvas Andor elnökségével. Az egyesület célját a következőkben fogalmazta meg: „A Szövetség célja, hogy a Baranya, Somogy, Tolna vármegyék területéről a fasiszták által elhurcolt deportáltakat hazasegítse. Útközben, akik hazatérnek élelemmel, ruhával, orvosi segítséggel ellássa. Politikai célja az egyesületnek nincs. Messzebbmenő céllal szeretnők megszervezni, hogy ezen akció országossá váljon, amihez a kormány támogatását szeretnők elnyerni.”¹²⁴ 1945 májusában és június elején több kutató expedíciót indított a szövetség Lengyelország, majd a háború utáni helyzetet kiismerve Csehszlovákia, Ausztria és Németország területére; ezek zömét Hunwald Imre és Stark Tibor utazásai jelentették.

¹²⁰ RIES 1946, 12–13.; A kormánybiztosság felállítását márciusban rendelték el, de tényleges működését csak ősszel kezdte meg.

¹²¹ Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága az elhurcolt zsidók és az előző rendszer elmenekült képviselőinek javait együttesen kezelte (ez nem mindig bizonyult „szerencsésnek”), hatáskörét egyre inkább kiterjesztette az árvaszékek által kirendelt gondnokok fölé. Az 1946:XXV. tc. 2. §-a nyomán 1947 áprilisában – csaknem fél év késlekedéssel – a 3200/1947. M. E. rendelettel a kormány felállította a törvényben előírt Országos Zsidó Helyreállítási Alapot. Egy évvel később az alaphoz csatolták az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát (1800/1948. sz. ill. 5620/1948. sz. Kormányrendeletek). Az alapot 1951-ben a pénzügyminisztérium állami tulajdonba vette. KOMORÓCZY 2012, II. 900–902.

¹²² Esztergár Ocskár ezredeshez, a szövetséges hatalmak ellenőrző bizottságának helybeli megbízottjához fordult közbenjárásért. Pécsen megkezdődött a helyreállítás, újjáépítés – írta –, és sokan hiányoznak, akik munkájára, szakismeretére, szellemi közreműködésére szükség volna. „Ezek azok a férfiak, a mi polgártársaink, akiket a német zsarnoki önkény részben demokratikus politikai felfogásuk miatt, részben – a magyar nemzettől teljesen idegen elméletek alapján felállított – faji okokból elhurcoltak, s akik most börtönökben, internáló- és munkatáborokban szenvednek és sínylődnek.” Esztergár tovább is ment, segélykérő levelet írt, frissen feltámadt lelkiismeretéből fakadó tenniakarással. „Tegyük félre a közönyt, ne sajnálkozzunk, hanem igaz magyar segíteni akarással, áldozatvállalással mutassuk meg, hogy a bajba jutottakon segíteni akarunk.” – hangzott a felhívás. MNL BaML, Pécs pm. Kki. 39.335/1945-D-12 és 39.714/1945-D-12

¹²³ A Pécsi Zsidók Tanácsa 1945 májusától Pécsi Zsidók Közössége néven folytatta munkáját, névhasználatában is elhatárolódva ezzel a rosszlelkű Zsidó Tanácstól.

¹²⁴ PZSH i. 45. d. 1966/1945. K/B sz. Az egyesület talált kapcsolatokat dunántúli és alföldi zsidó közösségekkel, de a távlati célt nem sikerült elérni, és az a pécsi törekvés is kudarcba fulladt, mely szerint márciusban megalakult Magyarországi Zsidó Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság keretein belül önálló pécsi irodát kívántak fenntartani Budapesten. Utóbb, vélhetően a realitásokat belátva Deportáltakat Hazasegítő Szövetség, majd a Pécsi Zsidó Közösség Deportáltakat Hazasegítő Osztálya néven működött.

A táborokból szabadult emberek százainak sikerült segítséget és reményt adni a hazajutáshoz.¹²⁵

1945 februárjában megalakult egy szervezőbizottság a hitközség újjáalakítása érdekében. Augusztusban létrejött a képviselőtestület, a hitközség elnökévé volt alelnökét, az Auschwitzból hazatért Szántó László orvost választották. A hazatértek számának növekedésével 1946 áprilisában újabb választásra került sor, ekkor Róth Sándor lett az elnök. 1946 októberében újjáalakult a Chewra Kadischa, Frankfurter Miklós és Gottesmann (Gulyás) Lajos vezetésével. Egy évvel később, 1947 októberében foglalta el a pécsi rabbiszéket Schweitzer József, s ettől kezdve rendszeressé váltak az istentiszteletek, megkezdődött a Talmud-Tóra oktatás is.¹²⁶

Újrakezdte működését az iskola, majd a szeretetház is. Az 1944 tavaszán itt tanuló 112 zsidó elemista diák és tanáraik szinte kivétel nélkül a holokauszt áldozatai lettek. Az oktatás 1945 őszén indult újra, harminc tanulóval. A diákok között az 1945/1946-os tanévben egy, az 1946/1947-es tanévben három pécsi születésű akadt, a többiek főként Budapestről ide hozott árva gyerekek voltak. A tanítás a szeretetház néhány helyiségében folyt, az iskolaépület árvaházként működött. 1947 októberében a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája sürgönyben kért tájékoztatására a hitközség „Segélyezésre szoruló intézményeink 8 osztályú iskola, Szeretetház, Gyermekotthon, Temető, Kultúrház” tartalmú választ adott.¹²⁷ 1948-ban a nagy múltú pécsi izraelita elemi iskola megszűnt, államosították.

1945 áprilisáig 267-en tértek vissza a deportációból és a munkaszolgálatból. A háború utáni első hivatalos népszámlálás (1949) adatai szerint 711 fő volt Pécs izraelita lakossága, 371 férfi, és 340 nő.¹²⁸ A Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képvisellete Statisztikai Osztályának 1949-es jelentése a működő vidéki izraelita hitközségekről ettől eltérő adatot közöl: Pécs, kongresszusi hitközség, öt helység tartozik hozzá, létszáma 928 fő (ebből 220 adófizető), vezetői Polgár László elnök, Schweitzer József rabbi, Stark Endréné, a nőegylet elnöke.¹²⁹ 1950. december 4-én a Magyar Izraeliták Országos Irodája kérésére írt jelentésében a pécsi hitközség a következő adatokat közölte lélekszámáról: 848 fő, ebből Pécsen 538 fő, akik közül 197 nő, 231 férfi, 70 gyermek; 25 nő és 15 férfi a szeretetotthonban.¹³⁰ Ha az utóbbi pécsi adatot (538 fő) vetjük össze az 1944. áprilisi hitközségi jelentéssel, akkor azt látjuk, hogy elpusztult, nem tért vissza, vagy idegenné vált otthonából elköltözött Pécs izraelita lakosságának 82%-a. Ez az adat azonban a pusztulás méretét tudja csak érzékeltetni, nem mutat pontos képet a pécsi zsidóság halottainak számáról. Sokan nem tértek vissza városukba, és sokan a visszatértek közül korábban nem pécsi lakosok voltak.

¹²⁵ Az expedíciók jegyzőkönyvei és a szövetség levelezése részben megtalálhatók a PZSH irattárában, a 45. doboz iratai között, szám nélkül.

¹²⁶ SCHWEITZER J. 1994 148–150. Schweitzer József végleges megválasztására 1948 márciusában került sor.

¹²⁷ PZSH i. 47. d. 699 D/1947. sz.

¹²⁸ SCHWEITZER J. 1994, 150.; Krassó Sándor 228 fős adatot (186 férfi és 42 nő) ad meg az 1945. áprilisi létszámként, sajnos jelzi, milyen forrás alapján. KRASSÓ 2011, 136–137.

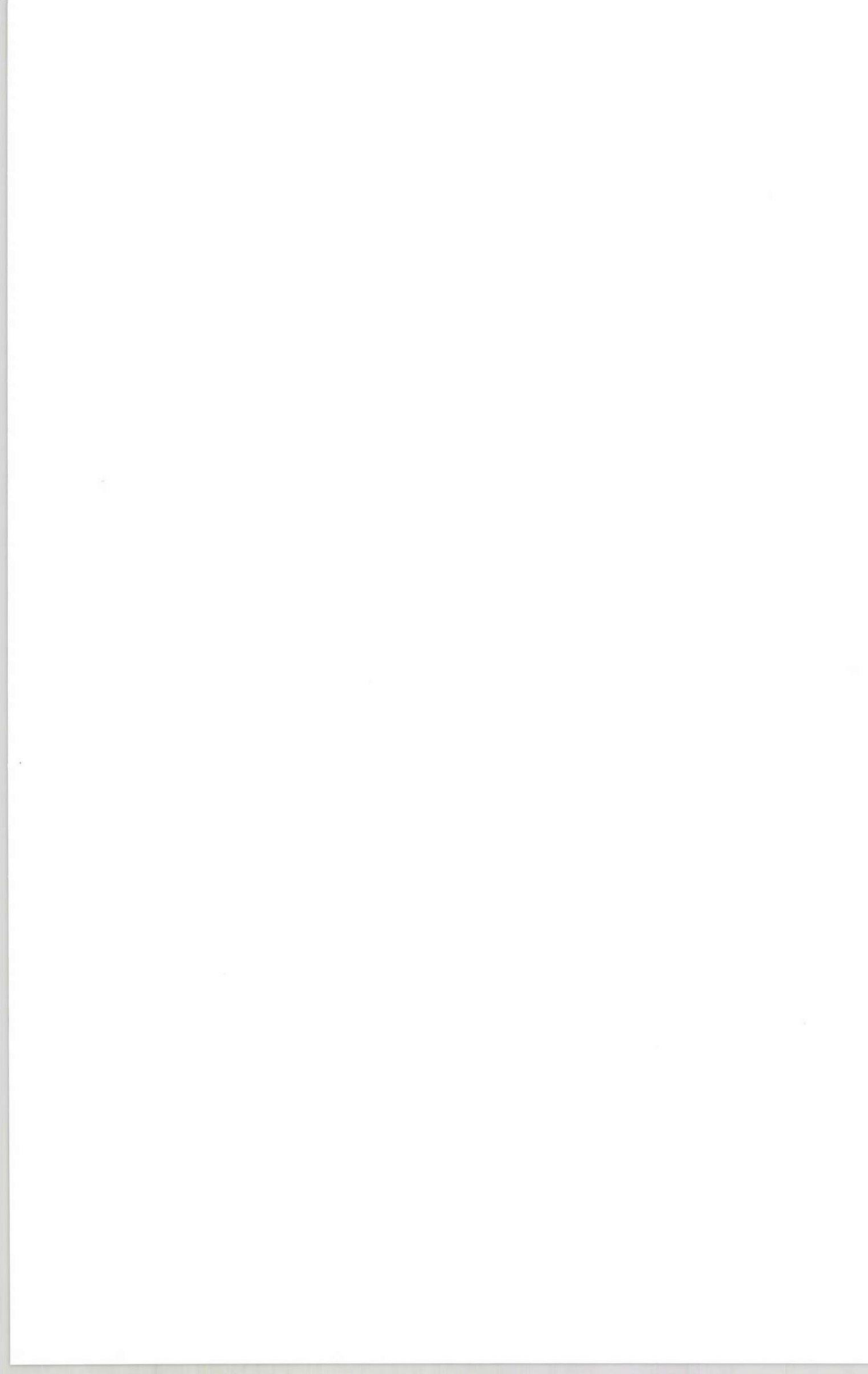
¹²⁹ Magyar Zsidó Levéltár XXXIII-3. A Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képvisellete Statisztikai Osztályának Közleményei, 1947–1949

¹³⁰ Pécshez tartozott fiók-hitközségként Mohács (90 fő) és Szekszárd (80 fő), illetve szórványként további 28 település. PZSH i. 50. d., szám nélkül, és MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ HITKÖZSÉGEK 1994, B 881.

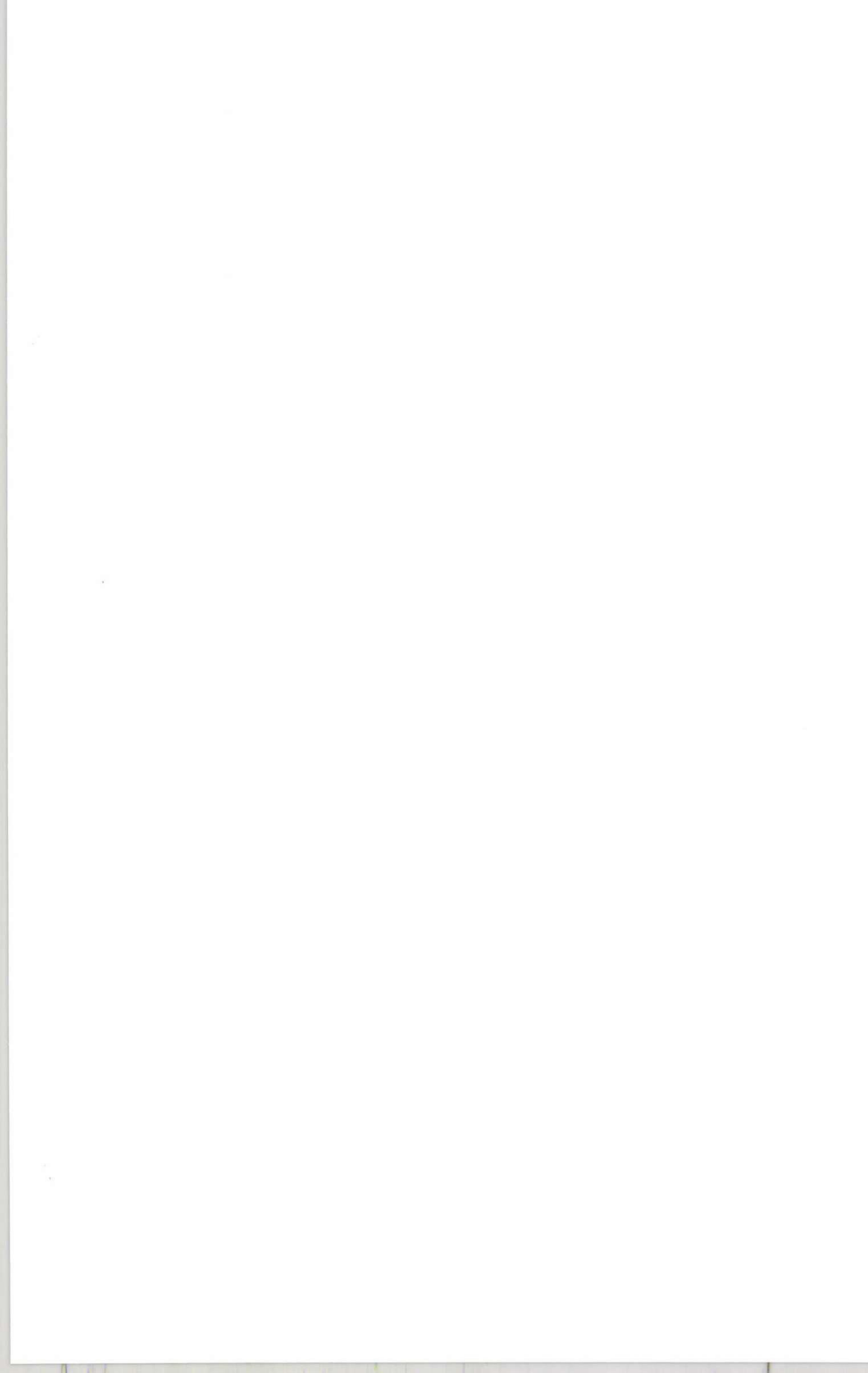
Felhasznált irodalom

- BRAHAM 1997 Braham, R. L.: A népiértés politikája. Belvárosi Kiadó, Budapest, 1997
- FROJIMOVICS–
MOLNÁR 2002 Napi jelentések a vidéki gettókból. In: Gettómagyarország 1944. A Központi Zsidó Tanács iratai. Szerk.: Frojimovics Kinga – Molnár Judit. *MAKOR (Magyar Zsidó Levéltári Füzetek)*, (2002): 5. Magyar Zsidó Levéltár, Budapest, 2000
- FROJIMOVICS–
MOLNÁR 2009 A Világ Igazai Magyarországon a második világháború alatt. Szerk. Frojimovics Kinga – Molnár Judit. Budapest – Jeruzsálem, Balassi Kiadó–Yad Vashem, 2009
- KARSAI E. 1962 „Fegyvertelen álltak az aknamezőkön ...” Szerk. és a bevezetőt írta Karsai Elek. Budapest, Magyarországi Izraeliták Országos Képviselő, Budapest, 1962
- KARSAI L. 2001 Karsai László: Holokauszt. Pannonia Kiadó, Budapest, 2001
- KARSAI L. 2005 Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944. In: A holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Szerk.: Molnár Judit. Balassi Kiadó, Budapest, 2005
- KARSAI L.–MOLNÁR
1994 Az Endre – Baky – Jaross per. Szerk., sajtó alá rendezte, a jegyzeteket készítette Karsai László – Molnár Judit. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994
- KARSAI L.–MOLNÁR
2004 A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Szerk., a bevezető tanulmányt írta, sajtó alá rendezte és a mutatókat készítette Karsai László – Molnár Judit. 1956-os KHT, Budapest, 2004
- KEPECS 1993 Kepecs József (szerk.): A zsidó népesség száma településenként (1840–1941), Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993
- KOMORÓCZY 2012 Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I–II. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012
- KRASSÓ 2011 Krassó Sándor: Kötéltánc. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2011
- MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ
HITKÖZSÉGEK 1994 Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. Sajtó alá rendezte Frojimovics Kinga. Közéleti Schweitzer József. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1994
- MOLNÁR 2000 Molnár Judit: Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből. A Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei 1., Szeged, 2000
- MOLNÁR 2002 Molnár Judit, „Hazafias tisztelettel”. Zsidók és nem zsidók Pécsen a holokauszt idején. In: Tanulmányok a holokausztról II. Szerk.: R. L. Braham. Balassi Kiadó, Budapest, 2002
- MOLNÁR 2012 Molnár Judit: Két város, két politika, egy végeredmény. Pécs és Szeged zsidótlanítása 1944-ben. In: A történelemtudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk.: Baráth Magdolna – Molnár Antal. Magyar Országos Levéltár, Budapest – Győr 2012. 465–484.
- MOLNÁR 2013 Molnár Judit: Komoly Ottó, Kasztner Rezső és a magyar cionisták embermentő tevékenysége 1944-ben. *Századok*, (2013): 1. 107–129.
- MOLNÁR 2014 Csendőrtiszt a Markóban. Ferenczy László csendőr alezredes a népbíróság előtt. Szerk., a bevezető tanulmányt írta és a függeléket összeállította: Molnár Judit. Scolar Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2014
- NAGY 2001 Nagy Kálmán: Visszaemlékezések a mohácsi munkaszolgálatról és a holokausztról. In: A mohácsi zsidóság története. Mohácsi Városszépítő és Városvédő Egyesület, Mohács, 2001

- PÉCS LEXIKON 2010 Pécs Lexikon I–II. Főszerk.: Romváry Ferenc. Pécs Lexikon Kulturális Non-profit Kft., Pécs, 2010
- PINKAS HA' KEHILOT 1975 Pinkas ha' kehirot. Hungaria (Községek enciklopédiája. Magyarország). Jeruzsálem, Yad Vashem, 1975
- RIES 1946 Ries István – Déry Endre – Elbert Endre – Friedmann Endre – Vági József: A fasizmus üldözötteit védő jogszabályok (1945–1946) (Az 1946. július hó 15-ig feldolgozott joganyag), American Joint Distribution Committee Magyarországi Bizottsága, Budapest, 1946
- ROZS 2002 Rozs András: Esztergár Lajos politikai-közéleti szerepe a 40-es években és '56-ban. *Pécsi Szemle.* (2002): 4. 83–92.
- SCHWEITZER G. 1994 Schweitzer Gábor: Hitközségi elit – városi elit. Adalékok a pécsi zsidóság két világháború közötti történetéhez. In: Emlékezz! Emlékkönyv a pécsbaranyai zsidóság deportálásának 50. évfordulójára. Szerk.: Stark András – Vargha Dezső. Pécs, Izraelita Hitközség–Jelenkor, 1994
- SCHWEITZER J. 1994 Schweitzer József: A pécsi izraelita hitközség története. MIOK, Budapest, 1994 [1966]
- SZITA 2000 Szita Szabolcs: Magyarok az SS ausztriai lágerbirodalmában. Magyarországi Zsidó Kulturális Örökség Közalapítvány, Budapest, 2000
- VADÁSZ 1988 Vadász Ferenc: „Nappalok és éjjelek egybefolytak...”. *Kritika*, (1988): 1.
- VÁDIRAT 1. 1958 Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez 1. 1944. március 19. – 1944. május 15. A német megszállástól a deportálás kezdetéig). Szerk.: Benoschofsky Ilona – Karsai Elek. Magyar Izraeliták Országos Képvisellete kiadása, Budapest, 1958
- VARGHA 1983 Vargha Dezső: Pécs thj. város szociálpolitikai tevékenysége 1929–1935. In: Baranyai Helytörténetírás 1982, Szerk.: Szita László. BML, Pécs, 1983
- VÖRÖS 2007 Vörös István Károly: Baranya vármegye. In: A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája, I. kötet. Szerk.: Randolph L. Braham – Tibori Szabó Zoltán közreműködésével. Park Könyvkiadó, Budapest, 2007
- VÖRÖS 2011 Vörös István Károly: Mohácsiak. Egy Duna menti kisváros zsidó lakosainak tragédiája. In: Tanulmányok a holokausztról V. Szerk.: Randolph L. Braham. Balassi Kiadó, Budapest, 2011.
- ZSVMK 1947–1949 A Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselétének iratai, a Statisztikai Osztály közleményei. Budapest, 1947–1949. Magyar Zsidó Levéltár, MOL XXXIII-3

DOKUMENTUMOK

ELŐSZÓ

„A zsidókérdéssel kapcsolatban elismerem, hogy hibás megoldás következtében történtek károsodások és árumegromlások, amelyek a nemzet egyetemét érintik. Az anomáliák onnan eredtek, hogy nem voltunk felkészülve erre az operációra. *A zsidókérdés megoldása Magyarország testén a leghatalmasabb operáció volt, amelyet évtizedek óta végrehajtottak.* Egy ilyen operáció nem történhet egészen szárazon, néha vér is folyik. Egész természetes, hogy a vér szót nem kell szó szerint érteni. Ezen a helyen is leszögezem, hogy egyetlen egy megölt zsidó vére sem tapad magyar ember kezéhez.”¹

E mondatok 1944. július 11-én a pécsi városházán vitéz Imrédy Béla tárca nélküli gazdasági miniszter (egyben Pécs díszpolgára és parlamenti képviselője) szájából hangzottak el.

Az alábbi dokumentumválogatás azt kívánja bemutatni, hogy a „legnagyobb operáció” egyes szakaszai miként valósultak meg Pécsen 1944-ben. A kiválasztott iratok betekintést nyújtanak a rendvédelmi és a közigazgatási szerveket, az „őskeresztény” lakosságot, a pécsi Zsidó Központi Tanácsot, valamint a törvény által zsidónak tekintendő személyeket foglalkoztató eseményekbe és feladatokba, gondokba és eredményekbe.

„Pécs átjárásának” teljes rekonstruálása a több ezer fennmaradt dokumentum ellenére pusztán a hivatali- és magánlevelekből nem lehetséges. Egyrészt azért, mert bizonyos utasítások csak szóban hangzottak el, másrészt pedig jó néhány szervezet és hatóság irattára nem maradt fenn. Ezek közé tartozik az Államrendőrség Pécsi Kapitánysága, a IV. honvéd állomásparancsnokság, a M. kir. IV. (pécsi) csendőrkerület, a pécsi polgármesteri hivatal lakásügyszálya, a Nyilaskeresztes Párt Pécs-baranyai irodája, a pécsi Zsidó Központi Tanács.²

A történetek számos részlete csak a népbíróági perekből,³ interjúkból⁴ és a memoíroirodalomból⁵ ismerhető meg. Így tudunk például arról, hogy Németh László, a pécsi gettó rendőrpárancsnoka 8000 pengőért kihozott a gettóból egy két és fél éves

¹ *Dunántúl*, 1944. július 12. 3., Kiemelés az eredetiben.

² A fennmaradt anyagok sem teljesek minden esetben. Például az 1944-es főispáni bizalmas iratok dobozában csupán pár tucat dokumentum található, a Pécsi Zsidó Hitközség iratanyaga csak hiányosan maradt fenn 1944-ből, de a pénzügyigazgatóság pécsi kerületének iratanyaga is rendkívül töredékes.

³ Lásd MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 41–77. számú tekercsek!

⁴ A budapesti Közép-Európai Egyetemen működő kutatási és kulturális intézmény, az OSA Archivum számos pécsi személlyel készített interjút őriz. A MNL BaML Hangarchívuma is őriz visszaemlékezéseket 1944-ről. Említésre méltó Csányi Gábor és Roóz Zoltán *Szerelemből Auschwitzba* című riportfilmje (2014) a pécsi származású Garai András Júdával.

⁵ KRASSÓ 1994, SÁNDOR 1994, WICHTERNÉ 1994, GARAI 1995, LÁSZLÓ 2004, KRASSÓ 2011

fiúgyermeket, és átadta keresztény anyjának.⁶ Az önzetlen embermentő kísérletekről is a túlélőktől szereztünk tudomást. Néhány példa: egy pécsi sváb felajánlotta egy zsidó családnak, hogy kész a fiukat elrejteni a prэшázában.⁷ Fülep Lajos zengővárkonyi református lelkész Wiesenberg Klára pécsi zongoraművésznőt bújtatta.⁸ Báró Mirbach Júlia Sancta Maria Leánynevelő Intézete Sík Sándor és Schlachta Margit által odaküldött budapesti zsidó nőket fogadott be és gondoskodott ellátásukról. Köztük volt Radnóti Miklós felesége, Gyarmathy Fanni és Schaár Erzsébet, későbbi szobrászművész is.⁹

A jobb áttekinthetőség érdekében a forrásokat nagyobb fejezetekbe rendeztem (Ki tekintendő zsidónak?; A gettó; A vagyon és A „zsidóügy” egyéb vonatkozásai), ezekben tematikus alfejezetek találhatók, melyek bevezetői bemutatják az ott közölt iratok rendeleti háttérét, vagy megvilágítják keletkezésük körülményeit.

A levelet mint műfajt a legtágabban értelmeztem, a közlésre szánt dokumentumok kiválasztásakor formai szempontokat egyáltalán nem vettem figyelembe. Így egy füzetlap letépett sarkára írt másfél sor, amely a gettóból eljutott a keresztény címzetthez, számomra éppúgy levél, mint a polgármesternek küldött minisztériumi „rádiótáviratok”. Néhány esetben még ezeket a tág határokat is átléptem. Így jegyzőkönyveket, feljegyzéseket is közlök a dokumentumok között, ha azok fontos adatokat tartalmaznak a „leghatalmasabb operáció” pécsi lefolyásához, vagy az ebből fakadó „komplikációkhoz”.

Az egyes bevezető fejezetekben többször idézem a *Dunántúl* című pécsi napilapot. Ezzel egyrészt azt szeretném bemutatni, hogy a helyi lakosság mit tudhatott meg a zsidókérdés országos és helyi szintű „rendezéséről”, másrészt pedig, hogy a polgármesteri hivatal, illetve a kormány¹⁰ miként használta fel az egyetlen pécsi folyóiratot¹¹ a lakosság manipulálására és a zsidóellenes hangulat (további) gerjesztésére.

A kötet címe nem csak arra utal, hogy a dokumentumok szerzői vagy a címzettjei – sok esetben mindkét fél – pécsiek voltak, hanem arra is, hogy a közölt források hat kivételével Pécsen találhatók.¹²

Végezetül néhány szó a források közlési módjáról. A közölt dokumentumok szövegét a mai helyesíráshoz igazítottam, de a magánszemélyek leveleiben néhány jellegzetes régies írásmódot, helyesírási hibát megtartottam. Ezzel azt szeretném érzékeltetni, hogy e szövegek különböző műveltségű személyektől származnak. Az értelemszavaró nyelvhelyességi hibák után [sic!] jelzést tettem, vagy pótoltam a hi-

⁶ MNL BaML, Nb. 325/1947. dr. Németh László pere, Steiner Györgyné tanúvallomása, 93.

⁷ László 2004, 82. A család nem fogadta el a lehetőséget, együtt vonultak a gettóba.

⁸ Uo. 83. Egy falubeli feljelentése nyomán a csendőrök a pécsi gettóba vitték Wiesenberg Klárát.

⁹ Tüskés 2005, 67. Az intézet Pécsen az Árpád utca 25. szám alatt működött. Ez ma kb. a Barbakán tér 5. telkének felel meg. Egykori helyén egy újabb építésű társasház áll.

¹⁰ A miniszterelnökség sajtópolitikai és sajtóközigazgatási osztálya válogatott vidéki lapokat vont be az ún. „cikkakciójába”, köztük a *Dunántúlt* is. A főispáni hivatalon keresztül biztosított havi 150 pengő „laptámogatás” fejében elvárta, hogy a kormányzat számára fontos cikkek és közlemények ezekben a lapokban megjelenjenek. A főispán havonta jelentést küldött arról, hogy a Budapestről kapott sajtóanyagból mi jelent meg ténylegesen. MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánjának bizalmas iratai, 277/biz. 1944

¹¹ Kolosváry Borcsa Mihály a sajtóügylek kormánybiztosa a város másik lapját, a *Pécsi Naplót*, a betiltandó napilapok közé sorolta. Az utolsó szám 1944. április 16-án jelent meg.

¹² A hat levélből négy a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr) kéziratárchájában van (14, 15, 16, 27. sz. levelek). Kettőről (25, 26. sz. levél) pedig nem sikerült kiderítenem, hogy jelenleg hol található. A pécsi Janus Pannonius Múzeum Történeti Osztályán csak a róluk készült fényképeket őrzik.

ányzó betűt, szót szögletes zárójelben []. A megértést segítő szövegszerű kiegészítéseket, pótlásokat szintén szögletes zárójelbe tettem. A nyilvánvaló elírásokat, gépelési hibákat javítottam, az értelmezést nehezítő központoszási hiányosságokat pótoltam. Az eredeti szövegekben az aláhúzott vagy a betűközökkel (széthúzottan) gépelt szavakat a szövegközlésben dőlt betűkkel jelzem. A forrásokat lelőhelyük adatai követik, hozzátéve, hogy a közölt dokumentum gépelt-e, vagy kézzel írott, illetve hogy eredeti-e vagy másolat.

* * *

A 2012-ben és 2013-ban folyó kutatásomhoz mindig készséges segítséget kaptam a köz- és felekezeti gyűjtemények munkatársaitól és több magánszemélytől. Köszönetemet ezúton is szeretném kifejezni nekik:

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára Király utcai, Rét utcai és Nyírfa utcai részlegének munkatársai;

Pécsi Zsidó Hitközség, *Goldmann Tamás*, elnök;

Pécsi Zsidó Hitközség irattára, *Vörös István Károly*, irattárkezelő, helytörténész;

Pécsi Zsidó Hitközség *mindazon tagjai*, akik lehetővé tették számomra az 1944-ből fennmaradt családi leveleik megismerését;

Janus Pannonius Múzeum, *Müller Judit*, m. b. igazgató;

Janus Pannonius Múzeum Történeti Osztálya, *dr. Gál Éva*, muzeológus, osztályvezető;

Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztálya, *Kerekes Imre*, könyvtáros, osztályvezető;

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr), *Horváth József*, igazgató.

KI TEKINTENDŐ ZSIDÓNAK?

Az 1938. évi XV. törvénycikk¹³ – az ún. „első zsidótörvény” – kimondta, hogy a zsidóság részarányát 20%-ra kell korlátozni a szabadfoglalkozású pályákon, valamint a tíz személynél többet foglalkoztató pénzügyi, ipari és kereskedelmi vállalkozásoknál. E számarány ellenőrzése és betartatása a már működő és a jövőben felállítandó szakmai kamarák feladata lett.¹⁴ A törvény nem határozta meg, kit tekint zsidónak – gyakorlatilag az izraelita hitfelekezet tagjait –, azonban a 4. §-ában részletezte, kit nem lehet beleszámítani a 20%-os kvótába:

„a) a hadirokkantat, a tűzharcost,¹⁵ továbbá hősi halált halt szülőnek gyermekét és a hadiözvegycet;

b) azt, aki az 1919. évi augusztus hó 1. napja előtt tért át valamely más bevett felekezetbe és megszakítás nélkül ugyanennek a felekezetnek a tagja;

c) a b) pont alá eső szülőnek olyan leszármazóját, aki nem az izraelita felekezet tagja.”¹⁶

A törvény magyarázata azzal indokolta a valamely keresztény vallásra áttért zsidók nem zsidókhoz való besorolásának dátumhoz kötését, hogy „a nemzeti közfelfogáshoz való alkalmazkodás hosszabb folyamat eredménye lehet csupán”.¹⁷ Az időpont meghatározásánál szerepet játszott az is, hogy 1919 és 1938 között a kikeresztelkedések száma kétszer annyi volt, mint 1895 és 1918 között.¹⁸ Azért lett 1919. augusztus 1. – a Tanácsköztársaság bukása utáni első nap – a határdátum, „mert azok, akik a szerencsétlen emlékü Károlyi Mihály-kormány és a Tanácsköztársaság idején tértek át valamely keresztény vallásra, tehát olyan időben, amikor a zsidósághoz való tartozás éppenséggel nem jelentett hátrányt – ezzel a magyarság többi rétegéhez való idomulásuknak a tanújelét adták”.¹⁹

¹³ „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról.” Megjelent 1938. május 29-én az Országos Törvénytár 6. számában. (VÉRTES 2002, 19–32.) A törvényt még a Darányi-kormány készítette elő, de az országgyűlés már Imrédy Béla miniszterelnökségének idején fogadta el.

¹⁴ Ekkor már működtek az ügyvédi, az orvosi és a mérnöki kamarák, létrehozandók voltak a sajtó-, a színművészeti és a filmművészeti kamarák.

¹⁵ Az 1938. évi IV. törvénycikk 1. § (1) szerint „tűzharcos» minden magyar állampolgár, aki az 1914–1918. évi világháborúban teljesített arcvonalbeli szolgálata alapján a Károly-csapatkereszt igazolt tulajdonosa”. Vö: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8059> (Utolsó letöltés: 2013. 04. 02.)

¹⁶ VÉRTES 2002, 25.

¹⁷ Uo. 26.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

Az 1939. évi IV. törvénycikk – az ún. „második zsidótörvény” – címében már nem tartalmazott semmilyen eufemizmust a törvényalkotó céljával kapcsolatban: „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” kívánt intézkedni.²⁰

A törvényjavaslat általános indoklása szerint az 1938. évi XV. törvénycikk megalkotása óta sok európai állam tett erélyes intézkedéseket a zsidóság kiszorítására. „Mind szélesebb körű lett annak felismerése, hogy a zsidóság sajátos, minden néptől élesen elkülönülő népcsoport. [...] Elkülönülése következtében faji, élettani, lelki, szellemi és érzelmi egység.”²¹ A törvény betervezésének egyik indoka tehát a zsidók kérdés megoldásával kapcsolatos megváltozott európai helyzet, amire a magyar törvényhozók szerint reagálni kellett, „hacsak nem akarjuk kockára tenni a nemzet életének nyugodt fejlődését”.²²

A törvény másik indoklása az volt, hogy az 1938. XV. törvénycikk végrehajtása során hamar kiderült, „a törvény intenciói nem fognak hatályosan érvényesülni”, ugyanis sok esetben vitára adott okot annak megállapítása, hogy kit kell zsidónak tekinteni.²³ További ok, amely miatt a korábbinál „erőteljesebb” törvényjavaslat előterjesztése vált szükségessé, az, „hogy a törvény végrehajtása során a zsidóság részéről nem mutatkozott kellő megértés”.²⁴

Az indokok között szerepelt az is, hogy a felvidéki területek visszacsatolása következtében az ország zsidó lakosságának száma nagyobb arányban emelkedett, mint amilyenben az ország összes lakossága, ez pedig a zsidókérdést „erősen kiélesítette”.²⁵

Végül pedig a zsidóság az indokok sorában mint a nemzetbiztonságot veszélyeztető tényező is megjelent: „számarányukat messze meghaladó módon vettek és vesznek részt a zsidók továbbra is az önző vagyoni érdekből elkövetett bűncselekményekben és különösen azokban, amelyek az ország gazdasági létének aláásására alkalmasak.”²⁶

Az első „zsidótörvény” tapasztalatainak okulva a második „zsidótörvény” megalkotói egy igen részletes, bonyolult és mondhatni minden szempontot figyelembe vevő rendszert dolgoztak ki annak meghatározására, ki tekintendő a törvény alkalmazása során zsidónak – akár a keresztény vallásúak között is –, és ki mentesíthető a törvény hatálya alól részben vagy egészen – akár az izraelita vallásúak között is:

„1. § A jelen törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt úgyszintén a felsoroltaknak a jelen törvény hatálybalépése után született ivadékait.”²⁷

A törvényalkotó az izraelita hitfelekezethez való tartozást mint a „zsidók körébe tartozás megállapításának legcélszerűbb kisegítő ismervét” vette figyelembe, annak

²⁰ A törvény 1939. május 5-én az Országos Törvénytár 4. számában jelent meg. (VÉRTES 2002, 44.) Imrédy Béla terjesztette be, és gróf Teleki Pál második miniszterelnöksége idején fogadták el.

²¹ VÉRTES 2002, 33.

²² Uo. 36.

²³ Uo. 36–37.

²⁴ Uo. 37. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a vállalatok adatbejelentései nem mutatkoztak megbízhatónak. Az indoklás ezzel kapcsolatban 15 000 kihágási eljárásra hivatkozik.

²⁵ Uo. 38.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 44.

elismerésével, hogy azok, akiket a törvény „zsidó” névvel illet, nem feltétlenül azonosak az izraelita hitfelekezet tagjaival, a zsidók köre tágabb.²⁸

A törvény a zsidók részarányát bizonyos testületekben, a kamarákban és az egyes foglalkozási ágakban a korábbi 20%-ról 6%-ra csökkentette, az állami szolgálatban pedig 1943. január 1-ig elérendően 0%-ra. Kivételt képzett az ipar, a kereskedelem, a bányászat és a bankszféra, ahol 12%-ban határozta meg a zsidók arányát, és a közgazdasági karra felvehető zsidó hallgatók aránya 6% helyett 12% lehetett.

Ezek a korlátozások felbolygatták a társadalmat, hiszen széles rétegek megélhetése került veszélybe. Az emberek lázas kutatásba, illetve levelezésbe kezdtek, hogy „Szármaszási táblájuk” adatait a törvényhatóságoktól és a vallásfelekezetek illetékes képviselőitől kikért okiratokkal – születési és házassági anyakönyvek kivonatai, esetleges ki- és betérési igazolások, (vissza)honosítások, rezerválisok a vegyes házasságokból született gyermekek vallásáról – igazolhassák.

A házassági jogról szóló 1894. XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről hozott 1941. XV. törvénycikk – az ún. „harmadik zsidótörvény” – további lépést jelentett a fajvédelem irányában.²⁹ Ennek témánk szempontjából legfontosabb része így szól:

„9. § Nemzsidónak zsidóval házasságot kötni tilos.

Zsidó nőnek külföldi állampolgárságú nemzsidóval kötendő házassága nem esik a jelen §-ban meghatározott tilalom alá.³⁰

A jelen § alkalmazásában zsidó az, akinek legalább két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, úgyszintén – tekintet nélkül származására – az, aki az izraelita hitfelekezet tagja. Az, akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt. Az ilyen személynek azonban nemcsak zsidóval, hanem olyan nemzsidóval is tilos házasságot kötnie, akinek egy vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.³¹

Az előbbi bekezdés rendelkezéseit a házasságon kívül született gyermekre is alkalmazni kell, ha őt a természetes atya az anyakönyvvezető előtt vagy közokiratban magáénak elismerte vagy az atyai elismerést a bíróság megállapította.

Atyai elismerés hiányában az a gyermek bizonyult zsidónak, akinek legalább egyik nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. Az, akinek csak egyik nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett anyja a gyermek születése idejében keresztény hitfelekezet tagja volt.

²⁸ VÉRTES 2002, 39.

²⁹ A törvény teljes szövegét lásd <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8168> (Utolsó letöltés: 2014. június 19.)

³⁰ A külföldi férfi házasságából származó gyermekek nem váltak magyar állampolgárrá, sőt a magyar állampolgárságú menyasszony a házasságkötés révén sok esetben elvesztette a magyar állampolgárságát. Külföldiek „fajkeveredésének” megakadályozását nem célozta a törvény. A magyar zsidó férfi és külföldi nem zsidó nő házassága tilos volt, mivel az apa miatt a frigyből származó „ivadékok” a törvényhozó szerint a magyar állampolgárságú zsidók számát emelték volna, ami a törvény céljaival ellentétes volt. VÉRTES 2002, 150.

³¹ Az ilyen személyek leszármazottai „visszaeshettek” volna a zsidóságra, a törvény ezt kívánta megakadályozni.

Zsidóknak a jelen törvény hatálybalépése után kötött házasságból eredő leszármazói is zsidók, tekintet nélkül arra, hogy nagyszülők mely hitfelekezet tagjaként születtek.

A jelen §-ban foglalt tilalom megszegésével kötött házassága következtében a zsidókkal esik egy tekintet alá az is, aki keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt, s nagyszülői közül csak kettő született az izraelita hitfelekezet tagjaként. A jelen §-ban foglalt tilalom ellenére kötött házasságból született gyermek is a zsidókkal esik egy tekintet alá.

Az izraelita hitfelekezetbe a jelen törvény hatálybalépése után áttért olyan személy, akinek a jelen § értelmében tilos volna áttérése előtt zsidóval házasságot kötnie, ha az izraelita hitfelekezet tagjaként zsidóval köt házasságot, a zsidókkal egy tekintet alá eső személy marad akkor is, ha utóbb ismét keresztény hitfelekezet tagjává lesz.

A jelen § rendelkezései nem érintik az 1894. XXXI. törvénycikknek azokat a rendelkezéseit, amelyek külföldi házasulónak Magyarországon kötött házasságára irányadók.

Az igazságügyminiszter különös méltánylást érdemlő okból kivételesen felmentést adhat a jelen §-ban foglalt tilalom alól nemzsidó és olyan zsidó között kötendő házasság tekintetében, akinek csak két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként s ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született, vagy élete hetedik évének betöltése előtt keresztény hitfelekezet tagjává lett s mind a két esetben az is maradt. Ezt a rendelkezést a házasságon kívül született gyermekekre is megfelelően alkalmazni kell.³²

A német megszállást követően 1944 tavaszától a Sztójay-kormány zsidóellenes rendeletei a fenti törvény alapján meghatározott magyar állampolgárokat korlátozták jogaikban, fosztották meg vagyonuktól, zárták gettókba, gyűjtőtáborokba, majd deportálták.

1.

Weisz Ignác kérelme a sárga csillag viselése alóli felmentés iránt

Kérvény!

alulírott Weisz Ignác, született Pécs, 1885. év december hó 25-ik[én].

Alázattal kérem és könyörgöm [sic!] a

Nagyságos Polgár Mester Urat és Hivatalt

én mint hadirokkant, 75%-os, kérném szépen a Polgármester urat, ha lenne olyan kegyes és szíves – felmentenének a Zsidótörvénytől – ne kellene Sárga-csillagot viselni. Én azt hiszem, hogy nem érdemlem meg azt a Bűnt a – Drága hazámtól – én szolgáltam 8 évet mint hű katona [az] 52. gyalog-ezrednél.³³ Mikor a Világháborúnak vége volt, akkor leszereltem, akkor a Nemzeti Őrségbe is voltam – és akkor nehéz időkre a Szerbek alatt³⁴ – ennek a városnak hű rendőrije voltam, na most azt hiszem,

³² VÉRTES 2002, 149–150.

³³ A közös hadsereg 52. gyalogezrede Pécs egyik házi ezrede volt.

³⁴ Pécs és Baranya vármegye egy része 1918. november 13. és 1921. augusztus 20. között szerb katonai megszállás és irányítás alatt állt.

hogy eleget szenvedtem a hazáért. Igen tisztelt Nagyságos Polgármester Úr, kérném szépen az ügyemet, ha lehet, elintéznék.

Maradok tisztelettel Weisz Ignác, éjjeli őr. Ráczvárosi Téglagyár.

Itt küldöm mellékelve ezt a kis írást, ami bizonyítja, hogy hadirokkant vagyok. Más nincs a kezemben írás, mint ez, csak amit az orvostól kaptam, mert a másik elveszett, mikor külföldön voltam a bányába[n].

MNL BaML, Pécs pm. 3.243/1944-B, kézzel írt, eredeti kérelem

Vörös Mihály helyettes polgármester a kérvényt 1944. április 22-én a „C” ügyosztályhoz, a város rokkantsággal kapcsolatos ügyeket intéző hatóságához továbbította. A levélben említett „egy kis írás” Szántó László pécsi belgyógyász és gyermekorvos igazolása volt arról, hogy a kérelmezőt 1914. augusztus 17-én Szerbiában súlyos fejlövés érte.

Külley János tanácsnok, a közellátási ügyosztály vezetője az április 29-én kelt határozatában arról értesítette Weisz Ignácot, hogy kérheti a „hadirokkant cím” használatának engedélyezését, ha ehhez a szükséges eredeti okiratokat mellékeli. Ezek nélkül a hadirokkantsági igényét a hadigondozó bizottság nem tárgyalhatja.

Az iratok között fennmaradt egy május 15-én kelt hatósági orvosi bizonyítvány is, amely a kérelmező munkaképességének 50%-os csökkenését állapította meg.

2.

Özv. Lederer Simonné panasza a lánya számára ki nem adott tanúsítvány tárgyában³⁵

Méltóságos Polgármester Úr!

785/1944-A számú ügyben hozott határozata ellen, mellyel elutasított azon kérelemmel, hogy leányom, Lederer Alice részére az 1939. IV. t.c. 1 § 3 bek. a. pontja alá eső nem zsidónak tekintendő személyi állapotáról tanúsítványt adjon ki,

panasszal élek

a nagyméltóságú m. kir. közigazgatási bírósághoz és tisztelettel kérem: méltóztassék ezen panaszom folytán az I. fokú határozatot megváltoztatni, és elrendelni, hogy Pécs szab. kir. város polgármestere Lederer Alice részére a fenti tanúsítványt adja ki.

³⁵ Előzmények: Lederer Alice 1943 őszén kérte a polgármesteri hivatalt, állítson ki tanúsítványt arról, hogy az 1939. évi IV. t.c. értelmében nem tekintendő zsidónak. Kérelmét azzal indokolta, hogy édesanyja csekély nyugdíjából megélni nem tudnak, dolgozni szeretne gyors- és gépiróként, de tanúsítvány nélkül nem tud elhelyezkedni. Vörös Mihály helyettes polgármester az 1943. október 28-án kelt véghatározatában a kérelmet nem találta teljesíthetőnek, mert Lederer Alice néhai apja zsidónak tekintendő, és ő nem 1919. augusztus 1. előtt lett a keresztény hitfelekezet tagja, hanem csak 1924-től, amikor megszületett. A határozat ellen a kérelmező 1943. október 29-én panasszal élt a közigazgatási bíróságnál, arra hivatkozva, hogy az anyja őt a születése után azonnal megkereszteltette, a katolikus vallásban nevelkedett, ezért neki nem is kellett áttérnie. A bíróság a panaszt érdemi tárgyalás nélkül visszautasította, mivel a kérelmező még nem töltötte be a 24. életévét és hajadon volt. Ezért ő az akkori törvény szerint kiskorúnak számított, aki önképviselőre nem volt jogosult. Ekkor az édesanyja, mint a kiskorú törvényes képviselője nyújtott be kérvényt a lánya ügyében. Ezt a város ugyancsak elutasította, ami ellen az édesanyja panasszal élt.

Indokolás:

Nem vitás, hogy a tanúsítvány kiadásának egyéb feltételei fennforognak és igazolva vannak azon egy kivételével, amelyet a sérelmes határozat felhoz.

Az sem vitás, hogy az 1. alatt becsatolt születési igazolvánnyal igazolva van, hogy Léderer Alice 1924. december hó 2. napján a katolikus vallásban született és születése óta ehhez a vallásfelekezethez tartozik.

Ez a személyi állapot az 1894. XXXII. t.c. 2 §-ának meg is felel, mert katolikus anyától származván mint leánygyermek anyja vallását követi a törvény rendelkezésénél fogva is.³⁶

Ez esetben tehát áttérésről vagy átkeresztezésről szó sem lehet, mert ebben a vallásban született és maradt mind a mai napig.

Ezek figyelembe vételével úgy látom, hogy a sérelmes határozat tévesen értelmezi a törvényt, amikor azért, mert nem 1919. augusztus hó 1-je előtt született, a tanúsítvány kiadását megtagadja, és ezáltal szűkebbre vonja a kört, mint amit valójában a törvény céloz.

A határozat szerint, ha leányom a szülőknek ugyanazon jogállapota mellett 1919. július 31-én született volna, a tanúsítvány megilletné, viszont utóbb születván a szülők személyi állapotában történt minden változás nélkül, – már zsidónak tekintendő?

Ámde az 1 § 3. bek. a. pontja az 1919. augusztus hó 1. dátumot az *átkeresztezés* végső dátumává teszi, és itt egy cezúra alkalmazása indokolt és megfelel a törvényhozó szándékának, amikor is a kommunizmussal összefüggő bizonyos időpontot állít fel határkőnek az asszimiláció megítélése szempontjából.³⁷

Ez a dátum azonban csak az átkeresztezés végső dátuma, és *nem egyben a születésénél fogva keresztény születése időpontjának meghatározása*, és ennél is egy külön időbeli kellék felállítása, mert a keresztényként való születés maga legjobban bizonyítja az asszimilációs szándékot.

Leányom *nem lett* a keresztény hitfelekezet tagjává, hanem kereszténynek *született* is [sic!], tehát azzá lennie nem kellett, és így ha emellett két nagyszülője is a keresztény hitfelekezet tagja volt, zsidó szülői felmenői pedig 1849. január 1. előtt igazoltan Magyarország területén születtek, úgy kétségtelen, hogy a törvény rendelkezése szerint is nem zsidónak tekintendő.

Ez az álláspont nem kiterjesztése a törvény rendelkezésének, csupán logikai következtetés és a hatóságokat megillető magyarázat.

Elképzelhetetlen ugyanis a törvényhozó olyan szándékára következtetni, hogy az átkereszteletteknek megadja a hivatkozott §-ban közölt kedvezményt, de a keresztény vallásban születetteket ettől megfosztani kívánja.

A helyes törvényt magyarázat szerint a többen a kevesebb benne van. Ha tehát azok is – az egyéb feltételek fennforgása esetén – nem zsidónak számítanak, akik ilyennek születnek, de egy bizonyos időpontig átkereszteltettek, úgy akinek nem kellett átkeresztelkedniök, azoknál nincs, és nem is volt szükség egy dátumbeli határ felállítására.

³⁶ „A gyermekek vallásáról” címet viselő 1894. évi XXXII. törvénycikk 2. §-a így szól: „Az 1. §-ban körülírt megegyezés hiánya esetén a gyermekek szülőik vallását nemök szerint követik, illetve abban neveltetnek; a mennyiben ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik.”

³⁷ A Tanácsköztársaság 1919. július 31-én elbukott.

Sem a törvény célzata, sem a méltányosság követelményei, sem a helyes logika nem támogatván az ellenkező álláspontot, kétségtelen, hogy Lederer Alice nem zsidó mivelta megállapítható, és ennek folytán a tanúsítvány részére kiadható.³⁸

Tanúk:
[olvashatatlan aláírás]
Gyenis Ella

Tisztelettel:
özv. Lederer Simonné
szül. Musil Róza
mint a kk. Lederer Alice tt. gyámja

MNL BaML, Pécs pm. 785/1944-A-4, gépelt, eredeti panaszlevél

A közigazgatási bíróság 1944. február 23-án kelt levelében arra kérte a polgármesteri hivatalt, hogy csatolja Lederer Alice irataihoz a panasszal megtámadott véghatározatát és az így kiegészített iratokat újra terjessze be.

Özv. Lederer Simonné a kérelmét 1944. május 28-án visszavonta, mivel „panasza időközben tárgytalanná vált”. Erről a polgármesteri hivatal értesítette a közigazgatási bíróságot, amely erre hivatkozva az 1944. június 21-én kelt véghatározatában az ügyben folyó eljárást megszüntette. A polgármesteri hivatal özv. Lederer Simonné 1944. szeptember 25-én kelt határozatában értesítette a bíróság döntéséről.

3.

Fischhof Györgyné kérelme annak igazolásáról, hogy nem tekinthető zsidónak

Méltóságos Polgármester Úr!

Hivatkozva az 1939. évi IV. t.c. 1. § 3. bekezdésének a) pontjára, tisztelettel kérem, hogy az idecsatolt származási okmányok alapján részemre a tanúsítványt kiadni méltóztassék.

Ezen tanúsítvány megszerzésére azért van szükségem, miután a férjem, ki az orosz fronton teljesített munkaszolgálatot, már több mint egy éve sajnos eltűnt, és így nekem a létfenntartáshoz szükséges, hogy állást kaphassak, ami azonban csak tanúsítvány elnyerése esetén lehetséges.

Abban a reményben, hogy ezen alázatos kérésem kedvező elintézését nyer, vagyok

Kelt Péccsett, 1944. március 17-én.

mély tisztelettel
Fischhof Györgyné

MNL BaML, Pécs pm. 2.596/1944-A-4, kézzel írt, eredeti kérelem

³⁸ A polgármesteri hivatal a keltezés nélküli panaszt 1944. január 24-én érkezett.

A polgármesteri hivatal a kérelemre 1944. március 20-án kiállított tanúsítványa szerint a kérelmező „az 1939. évi IV. t.c. 1. § 3. bekezdésének a) pontja értelmében zsidónak nem tekinthető, azonban az idézett törvénycikkben felsorolt korlátozások alá esik”.

4.

**Schuller Imre kérelme tanúsítvány iránt,
hogy nem tekinthető zsidónak**

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott Schuller Imre magtermelő budapesti lakos (lakik: Budapest V., Széchenyi rakpart 7. III. em.) azon kéréssel járulok fenntisztelt Polgármester Úrhoz, méltóztassék részemre olyan tanúsítványt kiállítani, amely szerint én az 1939. évi IV. t.c. értelmében nem vagyok zsidónak tekinthető. Ezen tanúsítványt én 1941. július vagy augusztus hónapjában Pécs szab. kir. várostól megkaptam, azonban Oroszországban lévén több mint két éven keresztül egy ottani kórházban tanúsítványom eltűnt, és így rám nézve életbevágóan fontos, hogy tanúsítványomnak újra a birtokában legyek.

Kérem tehát tanúsítványomat három hiteles példányban kiszolgáltatni, és azokat nagybátyámnak, dr. Schuller Zoltán pécsi lakosnak (lakik: Pécs, Rákóczi u. 67. sz.) kikézbessíteni.

Kérésem mielőbbi teljesítését elvárva maradok

kitűnő tisztelettel
Schuller Imre

Kelt Pécsen, 1944. március 18.

MNL BaML, Pécs pm. 2.625/1944-A-4, gépelt, eredeti kérelem

A polgármesteri hivatal a kérelemre 1944. március 24-én három darab „Hatósági bizonyítvány”-másolatot adott ki az 1941. augusztus 26-án kelt eredeti alapján. Eszerint a polgármester a beterjesztett okmányok alapján hitelesen igazolta, hogy a kérelmező „az 1939. évi IV. t.c. 1. § 3. bekezdésének a) pontja értelmében zsidónak nem tekinthető”.

5.

Gyulai Irma kérelme kereszténynek való elismerése tárgyában

Polgármester Úr!

Pécs

Alulírott Gyulai Irma pécsi lakos (Attila u. 6. sz.) tisztelettel kérem, hogy engem az állami törvények szerint is elismerni méltóztassék.

F. hó 5-én a „Dunántúl” napilapban a következő hivatalos tájékoztatás jelent meg a félévrekre vonatkozólag:

„Az a félvér, aki maga ugyan kereszténynek született, vagy élete 7. évének betöltése előtt kereszténnyé vált, de zsidó származású szülője egyáltalán nem tért át a keresztény hitfelekezetre, akkor is teljes jogú nem zsidónak minősül.”³⁹

A fentiek értelmében én is teljes jogú nem zsidónak, illetve kereszténynek minősültem. Ezen kívül az alábbi indokaim is kéréssem helyes elbírálását teszik lehetővé.

Édesanyám: szül. Ruip Katalin róm. kat. vallású, és néhai édesapám Gyulai Pál izr. vallású 1907. július 31-én Kaposvárott csak polgári házasságot kötöttek, mely alkalommal édesanyám egy oly értelmű megegyezést írt alá, mely szerint a születendő gyermekek az apa vallását, jelen esetben az izraelita vallást követik.

Szükségesnek gondoltam megemlíteni, hogy az 1907-ben kötött és édesanyám által aláírt megegyezés 1911-ben, tehát az én születésemkor már felbomlott azáltal, hogy engem a születésem után 3 napra megkereszteltek. Sőt már előbb is megszűnt a megegyezés, illetve soha életbe nem lépett, mert az összes testvéreimet (öten, illetve heten voltunk, de a kettő ikertestvér apám halálakor halva születtek) a születésük után azonnal meg lettek keresztelve. Miután nem én voltam egyedül, hanem már előttem is megkeresztelték a testvéreimet, tehát teljesen és rövid élet után megsemmisült a megegyezés. Egyébként is mint leánygyermek az anya vallását kellett volna követnem. Jelzem a (megállapodás) megegyezés sem teljesen világos, mert „gyermekek” elnevezés alatt apám annak idején fiatal, tudatlan édesanyámat megtévesztette. Édesanyám sokgyermekes (tizenketten voltak) szegény családból származott és elleneztek is szülei a házasságot, de amikor segíteni vagy magyarázni kellett volna, senki sem állt mellette.

Most mindezekért nekem kell szenvednem, bár én egész életemben róm. katolikus voltam, már annál is inkább, mert apám másfél éves koromban meghalt, mikor én még oly kicsi voltam, hogy az ő nevelésében nem, hanem csak a róm. kath. vallású édesanyám nevelésében részesültem. Iskoláimat is mint róm. kath. növendék végeztem. A középiskolában is a keresztlevelemet vették alapul, és miután látták, hogy leánygyermek vagyok, és látták, hogy születésem után 3 napra megkereszteltek, nem tekintettek másnak, mint csak róm. kath.-nak. Én az 1939. évi IV. t.c. megjelenéséig nem is láttam az anyakönyvi kivonatomban és a megegyezésről sem tudtam egyáltalán. Csak most tudom ezt, midőn látom, hogy mindig a megegyezésben látják a hibát, holott azt hiszem, hogy a keresztség nagyobb szentség, mintsem hogy ne tudná megdönteni egy zsidó javára kötött, illetve adott jogokat. Borzalmas lenne rám nézve, ha ezen az eseten dőlné el az egész életem, melyben végig [mint] meggyőződéses katolikus és jó magyar éltem. Apám hangoztatta, hogy ő is megkeresztelkedik, de hirtelen hunyt el, ugyanis már állomás-elöljáró volt Új-Gradiskán, és éppen egyik keresztény kollégáját helyettesítette, mikor szerencsétlenség következtében 34 éves korában édesanyámat 5 gyerekkel itt kellett hagynia. Vonat gázolta el és meghalt. Édesanyámnak kálvária volt az egész élete, és most, mikor már 58 éves és egyébként is beteges, gyenge, és már csak én vagyok mellette, nem bírná ki, ha most engem is ilyen súlyos körülmények és megoldhatatlan problémák elé állítva látna. Örökké és talán mindig saját magát okolná az én elhibázott életem miatt.

³⁹ Utalás az „Illetékes hely tájékoztatása a két nem zsidó és két zsidó nagyszülővel bíró személyek jogi helyzetére” című cikkre. *Dunántúl*, 1944. május 5. 3.

Jelenleg már 10 éves [sic!] tagja vagyok a Pécsi Kormányzó-díjas Szeráfi Kórusnak,⁴⁰ hol az egyházi éneken kívül a magyar dal harcosai közé tartozom, továbbá most átvettük az egyik helybeli hadikórház beteglátogatását is, amellyel ugyancsak a haza javára akarunk lenni.

Kérem Polgármester Urat, hogy úgy bírálja el ügyemet, hogy továbbra is mint jó katolikus és magyar szolgáljam hazám érdekeit.

Még egyszer kérem Polgármester Úr jóindulatú intézkedését, és maradok Polgármester Úrnak

Pécs, 1944. május 15-én.

honleányi üdvözléssel
Gyulai Irma

MNL BaML, Pécs pm. 40.494/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Gyulai Irma a polgármesteri hivatalban már az 1940. január 3-án érkezett levelében kérte Makay István polgármestertől, méltóztasson számára tanúsítványt kiadni arról, hogy nem esik a zsidótörvény hatálya alá.⁴¹ „Jelenleg kétségbe ejtő helyzetben vagyok. Mindenhol az állami anyakönyvi kivonatot kéri és zsidónak tekintenek a törvény értelmében. [...] Most elvesztettem ezt a kisjövedelmű állásomat is, ki leszek téve a kétségbeejtő bizonytalanságnak, kenyér nélkül, sehol nem akarnak felvenni a zsidótörvényre való hivatkozással, jól lehet én Is-ten és emberek előtt is keresztény, róm. kath. vallású vagyok.” – áll egyebek között a levelében.

*A kérelmező 1940. október 24-én átvette a leveléhez csatolt 12 db okiratot, a tanúsít-
ványt azonban nem kapta meg.*

*1944 tavaszán a Sztójay-kormány rendeleteinek következtében a szülei házasságkötése-
kor kiállított reverzális miatt a kérelmező kereszténynek való elismerése szó szerint életbe
vágóan fontossá vált. Várnagy Elemér tanácsnok 1944. május 21-i dátummal azt írta a
levél hátoldalára, hogy a kérelmet hatáskör hiányában nem veheti elbírálás alá.*

6.

Hatósági bizonyítvány Szántó Zoltán számára

Hatósági bizonyítvány

Pécs szab. kir. város polgármestere Nendtvich Andor⁴² nyug. polgármester nyilatko-
zata alapján igazolja, hogy Szántó Zoltán pécsi lakos magatartása Pécs városának a
szerb megszállás⁴³ alatti ideje alatt nemzethűség szempontjából mindig kifogástalan
volt. Bátor és hazafias magatartásával a megszállt területnek Magyarországtól való

⁴⁰ A Szeráfi Kórust 1929. december 8-án 50 fővel Agócsy László karnagy alapította meg a pécsi ferences Plébánián. Színvonalas zenei tevékenységüket rangos díjakkal ismerték el. A kórus elnyerte Kodály Zoltán és Bárdos Lajos támogatását is. PÉCS LEXIKON II. 263.

⁴¹ MNL BaML, Pécs pm. 21.611/1940-A-4

⁴² Nendtvich Andor 1906 és 1936 között volt Pécs polgármestere.

⁴³ Lásd a 34. számú lábjegyzetet!

végleges elszakítását célzó szerb törekvések megakadályozására irányuló pécsi nemzeti mozgalmat folyamatosan és állandóan – sokszor életének kockáztatásával is – támogatta és ténykedésével ennek a nemzeti mozgalomnak igen hasznos és értékes szolgálatokat tett önzetlenül.

A város polgármestere a már említett nyilatkozat alapján igazolja azt is, hogy a megszállás utolsó éveiben, amikor Nendtvich Andor Pécs városának akkori polgármestere a fentebb vázolt szerb törekvésekkel történt szembehelyezkedése miatt hosszabb időn át Baranya vármegye meg nem szállt részén, Sásdon tartózkodott, – Szántó Zoltán az ellenállási mozgalomnak Pécsen maradt vezetői és Nendtvich Andor között a szerbek által katonailag lezárt demarkációs vonalon át megbízásból és több ízben futárszolgálatot teljesített. Ilyen alkalmakkor fontos és bizalmas természetű politikai megbízásokat közvetített, információkat, értesítéseket hozott Pécsről a megszállás eseményeiről a mozgalom vezetőitől szóbeli, illetőleg írásbeli úton Sásdra Nendtvich Andor polgármester részére, aki azután azokat Budapestre a m. kir. kormányhoz továbbította. Úgyszintén Szántó Zoltán hasonló módon Sásdról is Nendtvich Andor polgármestertől is hozott Pécsre postát a város itteni vezetése részére. Egy ilyen futárszolgálat alkalmával Szántó Zoltánt a szerbek elfogták és csak szökés útján tudott tőlük megszabadulni és Nendtvich Andor polgármesternél jelentkezni.

Erről ezt a bizonyítványt a város polgármestere az 1530/1944. M. E. számú rendelet⁴⁴ 1. §-ának 2. bek. értelmében leendő felhasználás pecsétjével ellátva adta ki.

Pécs, 1944. május 24.

dr. Vörös⁴⁵
h. polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 4816/1944-A-25, gépelt, eredeti fogalmazvány

Nendtvich Andor, Pécs korábbi polgármestere, 1944. május 24-én egy „Nyilatkozatot” fogalmazott meg arról, hogy Szántó Zoltán „bátor és elszánt hazafias magatartásával a megszállt területnek a magyar anyaországtól való végleges elszakítását célzó szerb törekvések megakadályozására irányuló pécsi nemzeti mozgalmat folyamatosan és állandóan – sokszor élete kockáztatásával is – támogatta és a ténykedésével ennek a nemzeti mozgalomnak igen hasznos és értékes szolgálatokat tett önzetlenül”. Egyúttal felhatalmazta Szántó Zoltán orvost, hogy nyilatkozatát az úgynevezett 2. zsidótörvény rendelkezései alól való kivételezési kérelme ügyében felhasználhassa. A kérelmező az 1939. évi IV. törvény-cikk 2. § (6) bekezdésére hivatkozott mentesítése érdekében. Eszerint amennyiben e törvény másképp nem rendelkezik, rendelkezéseit nem lehet alkalmazni arra, aki az 1918. és 1919. évi forradalmak idején az ezek ellen irányuló nemzeti mozgalmakban részt vett, ha ezzel életét kockáztatta, vagy emiatt szabadságvesztést szenvedett, valamint ennek felelősségére és gyermekeire, aki ilyen tevékenysége miatt életét veszítette. Szántó az igazolást a Belügyminisztériumba küldte, de mivel június végéig nem kapta meg a belügyminiszter felmentő határozatát, a gettó felszámolása előtt családjával neki is be kellett vonulnia.

⁴⁴ 1530/1944 M. E. sz. rendelet a zsidókra vonatkozó egyes mentesítő okiratok felülvizsgálása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1944. április 30. A rendelet teljes szövegét lásd VÁDIRAT 1. 274–276.

⁴⁵ Az aláíró Vörös Mihály Pécs helyettes polgármestere.

7.

**Esztergár Lajos polgármester levele Bonczos Miklós belügyminiszternek
özv. Visnya Ernőné mentesítése ügyében**

M. kir. Belügyminiszter Úr!

Belügyminiszter Úr hivatali elődjének⁴⁶ rendeletéből dr. Nemák miniszteri fogalmazó f. évi július hó 24-én távbeszélőn közölte velem, hogy az akkori belügyminiszter úr özv. Visnya Ernőné pécsi lakost a zsidókra megállapított jogszabályok hatálya alól mentesítette.

Az akkori Belügyminiszter Úr rendeletére hivatkozva egyúttal özv. Visnya Ernőné erkölcsi és nemzethűségi szempontból való magatartásáról jelentést kért.

Folyó évi július 26-án 6252/1944-A. szám alatt jelentettem, hogy özv. Visnya Ernőné pécsi lakos erkölcsi és nemzethűségi szempontból kifogás alá nem esik.

Minthogy Belügyminiszter Úr írásbeli értesítése özv. Visnya Ernőné mentesítéséről hozzám ezideig még nem érkezett meg, tisztelettel kérem, hogy özv. Visnya Ernőné részére leendő kézbesítés végett hozzám juttatni méltóztassék.

Pécs, 1944. évi szeptember hó 22. napján.

dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 6252/1944-A, gépelt, felterjesztés-másolat

Az evangélikus családból származó Visnya Ernő (1879–1942) a 20. század első évtizedeiben a pécsi gazdasági, politikai- és közélet rendkívül befolyásos személyisége volt: a Pécsi Takarékpénztár elnök-vezérigazgatója, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, mintegy harminc iparvállalat és pénzintézet igazgatósági tagja, a felsőház örökös tagja, Pécs Város Törvényhatósági Bizottságának örökös tagja. A kormánypárt, az Egységes Párt (1932-ben Nemzeti Egység Párt, 1939-ben Magyar Élet Pártja) pécsi elnöke, 1939-től haláláig megyei elnöke.⁴⁷ Zsidó származású felesége így a városi elit legmagasabb köreihez tartozott.

Esztergár 1944. július 24-én hivatalos feljegyzést készített arról, hogy a Belügyminisztérium egy tisztviselője távbeszélőn felolvasta neki Jaross leiratát, amely szerint a zsidókra megállapított jogszabályok alól özv. Visnya Ernőné „pótlólag” mentesítette. Esztergár július 28-án határozatban értesítette az özvegyet a belügyminiszter rá vonatkozó döntéséről. Az iratok között nincs nyoma annak, hogy ez a mentesítő dokumentum a polgármesteri hivatalba valaha is megérkezett, mindenesetre özv. Visnya Ernőné a helyi zsidók deportálása után is Pécsen maradhatott.

⁴⁶ Jaross Andor, hivatali ideje 1944. március 22.–1944. augusztus 7.

⁴⁷ PÉCS LEXIKON II., 393.

A GETTÓ

Levelek a gettóba költözés előtt

A magyarországi zsidók deportálásának tervét 1944. március végén, legkésőbb április első napjaiban Endre László belügyi államtitkár Ferenczy László csendőr alezredessel és Adolf Eichmann-nal már kidolgozta.⁴⁸ Az ennek lebonyolítását és pontos ütemezését ismertető 6163/1944. BM VII. res. számú rendelet „A zsidók lakhelyének kijelölése” tárgyában április 4-ére elkészült. Baky László államtitkár április 7-én kiadományozta.⁴⁹

A rendelet első bekezdése így hangzik: „A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőborokba kell szállítani. Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg gettóban nyer elhelyezést.”⁵⁰

Természetesen nagyon fontos volt, hogy a zsidók erről a kormányzati szándékról idejekorán ne szerezzenek tudomást, nehogy szökésekkel vagy egyéb módon veszélyeztessék az akció „sikerét”. „Jelen rendeletem szigorúan bizalmasan kezelendő és a hatóságok, illetőleg parancsnokságok vezetői felelősek azért, hogy erről senki a tisztogatási akció megkezdése előtt tudomást ne szerezzen” – szól az utasítás.⁵¹ Az ország „zsidótalanítását” szolgálta az 1610/1944 M. E. számú rendelet is a zsidók lakásával és lakóhelyének kijelölésével kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában.⁵² Ennek 9. §-a kimondta:

„(1) A törvényhatóság első tisztviselője a 8. § alá nem eső⁵³ községekre, valamint városokra vonatkozóan akként rendelkezhetik, hogy a zsidók a városnak illetve községnek csak meghatározott részeiben, illetőleg meghatározott utcákban, esetleg kijelölt házakban lakhatnak.

⁴⁸ KARSAI L. 2005b. Ferenczy Lászlónak a vidéki magyar zsidók elpusztításában játszott szerepéről lásd MOLNÁR 2014!

⁴⁹ A rendelet teljes szövegét közli: VÁDIRAT 1. 1958, 124–127.

⁵⁰ Uo. 124.

⁵¹ Uo. 126–127.

⁵² A rendelet a *Budapesti Közlönyben* 1944. április 28-án jelent meg. A rendeletet szövegét közli: VÁDIRAT 1. 1958, 244–249.

⁵³ A 8. § a tízezernél kisebb lélekszámú településekre vonatkozóan rendelkezett.

(2) Az (1) bekezdésben említett esetben a zsidók elhelyezéséhez szükséges lakásokról a községekben a főszolgabíró, városokban a polgármester gondoskodik.”

Pécs napilapja április 29-én a zsidókat sújtó rendeletek helyi végrehajtásának kapcsán megjegyezte: „Még egy nagyfontosságú ügyben kell határozni, mégpedig rövidesen a város vezetőségének. Ez a zsidó lakosság külön helyre való kitelepítésének kérdése. A zárt helyre való kitelepítésre máris többféle terv merült fel. Végleges döntés azonban még nincs. A részletes tervezet egy hét múlva áll majd készen, és annak végrehajtására még május első felében sor kerül.”⁵⁴

A gettóval kapcsolatos következő hír május 2-án jelent meg: „A városházán most a város zsidó lakosságának egy helyre való kitelepítéséről folynak a megbeszélések. Ebben az ügyben Várnagy Elemér tanácsnok ma Budapestre utazott. Úgy halljuk, hogy a zsidók egy helyre való kitelepítésének terve már kialakult. A tervet még a hónap első felében végrehajtják.”⁵⁵

Május 3-án a *Dunántúl* közölte a pécsi Központi Zsidó Tanács felhívását, amelyben felszólítja „az összes pécsi zsidókat és zsidónak tekintendő egyéneket”, hogy lakásadataik bejelentése végett még aznap jelentkezzenek az izraelita hitközségnél.⁵⁶ Ezekre a pontos információkra a lakásügyi, a közigazgatási és népjóléti, illetve a katonai ügyosztályoknak egyaránt szüksége volt, és a legkényelmesebb begyűjtési mód az volt, ha a zsidó eljáráságnak adják ki feladatként.

A helyi lap május 5-én „Három terv készült a pécsi zsidók egy helyre való telepítésére” címmel újabb írást közölt a témában.⁵⁷ A cikkből megtudható, hogy valójában több terv is készült, „azonban mindössze hármat találtak olyannak, amely nagyobb zökkenő nélkül keresztülvihető”. A lap szerint vitéz Endre László belügyminisztériumi államtitkár hamarosan Pécsre érkezik, helyszíni szemlét tart, és utána megtörténik a döntés.⁵⁸ A döntésben az játszik szerepet, hogy minél kevesebb keresztény családot kelljen lakásából „kimozdítani”. A zsidók átköltöztetésére még május első felében sor kerül.

A város hatósága végül nem a belváros délkeleti negyedét jelölte ki a „zsidók számára elkülönített városrésznek”, ahogy azt az egyik koncepció javasolta, hanem egy, a vasúthoz közel eső, városszéli területet. Ennek határai: a báró Bánffy Dezső utcának (1945-től Mártírok útja) az Ispitaalja (ma Semmelweis) utcától a Vas Gereben utcáig terjedő északi szakasza, a Kassa utcának az Ispitaalja utcától a Vas Gereben utcáig terjedő déli szakasza, az Ispitaalja utcának a báró Bánffy Dezső utca és a Kassa utca közé eső nyugati szakasza, és a Vas Gereben utcának a Kassa utca és a báró Bánffy Dezső utca közé eső keleti szakasza. Ide tartozott még a Tompa Mihály utca Szilágyi Dezső utca és Heteyi Sámuel (ma Kandó) utca Kassa és báró Bánffy Dezső utca közé eső szakasza. Ez ötven családi házat és a 90 lakásos MÁV-bérházat foglalta magában.

Esztergár polgármester először Nikolits Mihály főispánnál érdeklődött, hogy ki viseli a gettó létrehozásával kapcsolatos költségeket? Nikolits „a kormányhatóság illetékes tényezőire” hivatkozva arról tájékoztatta őt, hogy a költségeket a város közönsége

⁵⁴ *Dunántúl*, 1944. április 29. 4.

⁵⁵ *Dunántúl*, 1944. május 2. 5.

⁵⁶ *Dunántúl*, 1944. május 3. 6.

⁵⁷ *Dunántúl*, 1944. május 5. 5.

⁵⁸ Endre László nem járt Pécsen.

előlegezi meg, és a kormány azt a zsidó vagyonból fogja megtéríteni.⁵⁹ Esztergár ezzel a kérdéssel felhívta a Belügyminisztérium Városi Osztályának vezetőjét, Sass Elemér miniszteri osztályfőnököt is, és tőle is ugyanilyen értelmű választ kapott.⁶⁰

Esztergár ki kívánta fizetni a gettó területéről hatóságilag kiköltöztetettek költségeit, ezért május 14-én levelet írt Jaross belügyminiszternek, és a zár alá vett zsidó vagyonból 100 000 pengő sürgős kiutalását kérte.⁶¹ Ezt azzal indokolta, hogy az ügyben érintett keresztények többnyire kis jövedelmű személyek, akiknek az „új lakását” féregteleníteni kell, szükség esetén kifesteni, és az ingóságai átszállításának költségét is ebből fedezné. A levélre sem válasz nem érkezett, sem pedig pénz a város számlájára, így Esztergár más megoldáshoz folyamodott. (47. sz. levél)

Az alább közölt levelek zsidó írói még a lakásukban tartózkodtak, de tudták, hogy hamarosan a gettóba kell költözniük, és kiszolgáltatottságuk még tovább növekszik. Voltak, akik az első világháborús katonai érdemeikre való tekintettel a zsidóellenes rendeletek alóli felmentésükben bíztak, és volt olyan is, aki már csak egy dologban reménykedett: a mihamarabbi végben.

8.

Friedländer Imréné kérelme a lakásukban való meghagyásuk iránt⁶²

Pécs, 1944. V./1.

Nagyságod!

A nép egyszerű r. kath. asszonya fordul egy teljesíthető kéréssel Nagyságodhoz, az ország legnagyobb Urához. Én r. kath. bécsi születésű vagyok, aki 24 évvel ezelőtt férjhez ment Magyarországra. Az én uram mindig becsületes, derék ember volt, és ma is az, csak egy hibája van, hogy zsidónak született. Továbbá részt vett a világháborúban és a következő kitüntetések vannak a birtokában: 1) a kis ezüst, 2) a bronz, 3) a Károly csapatkereszt, 4) sebesülési érem, és mint egyszerű katona, már 19 éves korában 27 hónapig volt a tűzvonalban, ami az ő katonakönyvében bizonyítva van. Bátyja mint önkéntes, saját kérelmére ment a harcterre és 1915-ben mint 22 éves ember életét adta a hazáért. 1931. évben az uram 16 év szolgálati idő után a szorgalmával megtakarított pár fillérrel egy egész kis üzletet nyitott magának, amit becsülettel és szorgalommal 13 évig vezetett és amiből szerényen megéltünk. Sajnos a mai rendeletek által már átadtuk. Mivel az uram már több mint 10 éve orvosi kezelés alatt áll, amit a kezelőorvosával mellékelten bizonyítok és hogy munkaképtelen. Mi egy nagyon egyszerű ódivatú 3 szobás lakásban lakunk, az egyik szoba egy munkásnak van kiadva, és az uram nővére, aki sajnos nyomorék, is nálunk lakik. Most kérem nekünk engedélyt adni, hogy a lakásban maradhassunk, mivel a mai törvények másként írják elő.

⁵⁹ MNL BaML, Pécs pm. 16.496/1944-B-44, Esztergár hivatalos feljegyzése.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ A zsidók saját költségen költöztek a gettóba.

⁶² Az eredeti német nyelvű, kézzel írt levelet a főispáni hivatal fordíttatta magyarra – ezt közlöm.

Remélem és bízom Istenben, hogy Ön nekünk az engedélyt megadja. Ezerszer kérem Nagyságodat ezt írásban hozzánk eljuttatni. Ez nékem, úgyszintén az uramnak az életet jelenti, mivel a szegény beteg emberrel nem mehet másként.

Kérésem Isten kezében van, ami talán Nagyságod szívét meg fogja nyitni.

Vérző szívvel várok válaszára, állandó hálával egészségéért imádkozva.

Kiváló tisztelettel:
Friedländer Imréné
Pécs, Felső Malom 5.

[A levélpapír alsó részén ez áll:] Még az alábbi írása van a városházáról: 1939. évi IV. t. c. zsidótörvény végrehajtása tárgyában kiadott 7720. M. E. sz. rendelet 37. §. alapján megállapítom, hogy Friedländer Imre pécsi lakosra vonatkozólag a zsidótörvény rendelkezéseit alkalmazni nem lehet, mert a 1939. IV. t. c. 2. §-a 1. bekezdésének 2. pontja alapján kivételezett zsidónak tekintendő.

MNL BaML, Pécs pm. 40.452/1944-D-12, gépelt, az eredeti kérelem fordítása

A kérelem német eredetijét és a magyar fordítását Nikolits Mihály főispán május 5-én kelt levelében „illetékes intézkedés céljából” megküldte Esztergár polgármesternek. A polgármesteri hivatal május 8-án érkezett a levelet, melynek melléklete volt Jüngling Kálmán pécsi ideg- és elmegyógyász klinikai főorvos kézzel írt „Igazolványa” arról, hogy Friedländer Imre pécsi kereskedőt évek óta idegbajjal kezel. Várnagy tanácsnok az 1944. május 21-én kelt határozata szerint a kérelmet „hatáskör hiányában” nem vehette elbírálás alá.

9.

Fuhrmann Lajos kérelme a lakásában való meghagyása iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott Fuhrmann Lajos Pécs Mária u. 5. sz. alatti lakos 30 nap haladékat kérek [a] zsidók elkülönített lakhelyére való költözésemre.

A másolatokban csatolt okmányok alapján folyamatban van az eljárás, mely engem mint a Székely Hadosztály és a szegedi Tiszti Törzsalj tagját családommal együtt a zsidótörvények hatálya alól mentesít. Hivatkozom a csatolt Sz. H. E. 180/1944 Hr. számú körözüvényének 7. pontjára, mely legalább 2 ütközet igazolását kívánja [a] kivételezettség alapjául. Akkor volt századparancsnokom v. Muzsay Ferenc, jelenleg vezérőrnagy, 4 ütközetet, hadosztályparancsnokom 5 ütközetet igazol, valójában 5 ütközetben vettem részt, zlj. beosztáson kívül az utolsó napokban mint a Schuller csoport utóvédének parancsnoka. Az eddig hivatalosan igazoltak a minimális követelményt túlhaladják, így várhatom kivételezettségem elintézését a kért 30 nap alatt. Ha kiköltöztetésem után érkezik meg a mentesítés, lakásigényem kielégítése

és ingóságaim visszahozása magam és családom számára, valamint a hatóságok számára nehézséget okozna.

Pécs, 1944. május 10.

6 drb. melléklet visszavárólag.

Tisztelettel:
Fuhrmann Lajos

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12 gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. május 25-én az alábbi határozatot hozta az ügyben: „A m. kir. rendőrségtől nyert értesülés szerint a haladék nem engedélyezhető, amíg kérelmező kivételezettségét bizonyító B. M. okiratot felmutatni nem tudja. Erről kérelmezőt szóban értesítettem, s csatolt okmányait részére visszaszolgáltattam.”

10.

Özv. Klein Lajosné kérelme kivételezett zsidónak való elismeréséért

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Alulírott özv. Klein Lajosné pécsi lakos,⁶³ a ki zsidó vagyok, azonban fiam, magyarosított nevén Kelemen László, a pécsi Frontharcos Szövetség idecsatolt igazolása szerint 100%-os hadirokkant volt, és a ki után én is mint édes anya az idecsatolt utalványszelvény szerint segílyt kapok, azzal az alázatos kéréssel fordulok a Nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter Úrhoz, Kegyelmes Uramhoz, hogy kegyeskedjék nekem azt a kedvezményezettséget, mely fiamat mint 100%-os hadirokkantat az 1240/1944 M. E. rendelet⁶⁴ szerint fiamat megillette volna, nekem, valamint a velem egy háztartásban élő leányomnak, Frankl Jánosné szül. Klein Ilona tanúsítvánnyal ellátott zsidónak,⁶⁵ és a másik lányomnak, özv. Slézinger Pálné Klein Kelemen Erzsébetnek is ezzel kapcsolatban megadni, a melynek következménye az lenne, hogy nekem és családomnak nem kellene az ú.n. gettóba költözködni.

Minthogy fiam a magyar hazáért vérét áldozta, és 100%-os rokkant lett, a fenthivatkozott rendelet értelme szerint engem, mint hadirokkant fiamnak édes anyját, úgy hiszem, ez a kedvezmény megillet fiam testvéreivel együtt.

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgálója
özv. Klein Lajosné

⁶³ A Majláth tér 1. szám alatt volt a lakásuk a Betegápoló Irgalmas Rend bérházában.

⁶⁴ Rendelet a zsidók megkülönböztető jelzése tárgyában.

⁶⁵ A levél egyik csatolmánya Esztergár Lajos helyettes polgármester 1940. február 16-án kelt „Hatósági igazolványa” arról, hogy a szóban forgó személy lánya nem tekintendő zsidónak.

MNL BaML, Pécs pm. 40.376/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A dátum nélküli levelet a polgármesteri hivatal 1944. május 13-án érkezett. Várnagy tanácsnok május 29-én a levél túloldalára az alábbi határozatot írta: „Benti ügyben intézkedni nem kell, mert kérelmező időközben zárt területre költözött.”

11.

Szántó Zoltán kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez a lakásában való meghagyása iránt

Méltóságos Uram!

Alulírott Szántó Zoltán Pécs Megye u. 2. sz. a. lakos azon alázatos kéréssel fordulok Méltóságodhoz, hogy a zsidók elkülönített lakóhelyre telepítésénél engem kivételezettségem megérkezéig is meghagyni kegyeskedjék. Kérésem indoklására felhozom, hogy 4141. sz. alatt beadtam Méltóságodhoz egy kérvényt a kivételezettségem megállapításához szükséges hatósági bizonyítvány kiadása ügyében.⁶⁶ A Belügyminisztérium által előírt feltételeket messze túlmenően teljesítettem és igazoltam, nem kétséges tehát, hogy a kivételezettségem meg fogom kapni. Ezenkívül *katonai kivételezettségem* a birtokomban levő 5 kitüntetés (a 8 további érmet nem számítva) és négyszeri sebesülésem miatt a 11. honv. Kieg. Par. 360/1942. sz. határozat alapján *még ma is fenn áll.*

Miután más városokban is egyesek kivételeesen megmaradhattak az elkülönített lakóhelyen kívül, így bátorkodom hazafias érdemeimre hivatkozni, és lakásombani meghagyást annál is inkább kérni, mert kétszobás lakásom egyetlen vagyonkám, és ebből a két szobából is egy ki van adva egy őskeresztény tisztjelöltnek és fiának, és így lakásom illetőleg szobám elvétele a lakásínség tekintetében számba sem jön.

Kérésemet ismételve vagyok

Pécs, 1944. V. 5.

Méltóságod alázatos szolgája
Szántó Zoltán

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A kérelem hátoldalára Várnagy tanácsnok 1944. május 31-én az alábbi határozatot írta: „Benti ügyben intézkedni nem kell, mert nevezett időközben zárt területre költözött.”

A zsidókra vonatkozó egyes mentesítő okiratok felülvizsgálása tárgyában 1944. április 30-án kiadott 1530/1944 M. E. számú rendelet 4. §-a lehetővé tette olyan személyeknek is a mentesítő okirat iránti kérelem benyújtását a belügyminiszternél, akik eziránti kérelmet még nem terjesztettek elő. Szántó Zoltán esete is ilyen volt. A levélíró nem érzékelte, hogy a gettó felállítása nem pusztán a lakásprobléma enyhítését célzó „szociálpolitikai” döntés.

⁶⁶ Lásd a 6. sz. levelet!

12.

**Barta Sándor levele a pécsi Központi Zsidó Tanácshoz
kijárási engedélye ügyében**

Tekintetes Intéző Tanács.⁶⁷ Helyben.

Mély tiszteltettel megkeresem a Tek. Tanácsot és megkérem, szíveskedjék az itteni magyar kir. államrendőrségnél kieszközölni, hogy én a másolatban csatolt, a Magyar kir. Értelmiségi Munkanélküliség Ügyeinek Kormánybiztosságához⁶⁸ benyújtott kérelem alapján a zsidók részére kijelölt helyről munkahelyemre naponta kijárhassam [sic!].

Tekintettel arra, hogy f. hó 15–16-án az elkülönített helyre már be kell költöznöm, kérem a Tekintetes Tanácsot ez időre a kijárási engedélyt részemre megszerezni szíveskedjen.

Köszönöm a Tekintetes Tanács intézkedését, és vagyok

Pécs, 1944. VI. 12.⁶⁹

teljes tisztelettel:

Barta Sándor

Pécs, Rákóczi út 77. fdsz. 1.

MNL BaML, Pécs pm. 40.490/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A Központi Zsidó Tanács a kérelmet továbbította a polgármesteri hivatalba, ahol 1944. május 19-én érkezett. A levél hátoldalára Várnagy Elemér az alábbi rövid határozatot írta: „R. úton intézkedtem. Pécs, 1944. május 22.”

13.

Barta Sándor levelének melléklete

Magyar kir. Értelmiségi Munkanélküliség Ügyeinek Kormánybiztosa

Budapest

Alulírott pécsi mészégető iparos azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok a Tek. Kormánybiztossághoz, hogy a vállalatomnál alkalmazott Barta Sándor tisztviselőmet 1944. szeptember 30-ig⁷⁰ megtarthassam.

⁶⁷ Helyesen: Zsidók Központi Tanácsa.

⁶⁸ A kormánybiztosság felállítására az 1938. XV. törvénycikk 10. §-a adott felhatalmazást. Vezetője Kulcsár István lett, aki korábban a közoktatásügyi minisztériumban dolgozott. A törvény szerint minden értelmiségi munkakörökkel rendelkező vállalatnak félévente jelentést kellett tenni a kormánybiztosságnak alkalmazottai „faj” és fizetés szerinti megoszlásáról. Ezzel igazolták, hogy betartják a zsidó munkavállalók törvényben megállapított százalékos arányát. (UNGVÁRY 2013, 409. és passim) 1944-ben Sztamorai János kormányfőtanácsos töltötte be a kormánybiztosi tisztséget.

⁶⁹ A dátum helyesen: V. 12.

⁷⁰ 1944. április 25-én jelent meg az 1944. évi 1.540. M. E. számú rendelet a zsidók értelmiségi munkakör-

Hivatkozom tisztelettel két legutóbbi kötelező jelentésemre is, de e külön kérelemmel is szükségesnek tartom kérésem támogatását.

1941 január elsején alapítottam üzememet, amikor csak egy tisztviselőt, és pedig Barta Sándort alkalmaztam mint olyant, akinek a mészégető szakmában és általában a mészpiacon szakismerete volt.

1938 óta kisebb megszakításokkal állandóan katona vagyok, és így alighogy iparomat megalapítottam, rá pár hétre behívtak ismét katonának, és jelenleg is katona vagyok.

Barta Sándor [az] üzememet, mely üzem szerény jövedelméből feleségem és kis gyermekeim élnek, havi 40 tonna termelésből évi 7000 tonna termelésig fejlesztette úgy, hogy pld. az 1943 évben több mint 2200 vagon szállítását adtam át a MÁV-nak kőben, szénben, fában és a kitermelt mészben. Kenyeret ad 100 munkásomnak és ellátja mésszel Baranyát, Tolnát, a Duna-Tisza közét, sőt a Tiszántúlt is, mely nagy területen munkalehetőséget nyújt több ezer munkás kéznek. De termelésem nagy részét részben hadi üzemek, közüzemek és a katonaság veszi át.

A nehéz munkásviszonyok következtében, behívás, ráígérés, stb., stb. gyakran van munkásváltozás, és így bizony a szakmunkába való bevezetése az új munkásoknak egyedül Barta Sándorra hárul. De Bartára hárul az anyagbeszerzésről való gondoskodás, a levelezés, eladás, nyilvántartások, adózás, stb.

Többi tisztviselőim között nincs olyan, akire e munkakört még betanulással is rábízni merném, arra egyénileg alkalmatlanok. Amint nekem módomban lesz átvenni Barta munkakörét, ami legkésőbb szeptember 30-ig remélhetőleg bekövetkezik, az azonnal megtörténik.

Úgy a magam, ki jelenleg katona vagyok, de családom érdekében is szükségem van üzememre, azt fenntartani szeretném, és így alázatosan kérem, hogy tiszteletteljes kérésemet teljesíteni szíveskedjen.

Pécs, 1944. V. 8.

Kiváló tisztelettel
Malik János sk.
mészégető iparos

MNL BaML, Pécs pm. 40.490/1944-D-12, gépelt, a kérelem másolata

14.

Lénárt Franciska 1. levele Bay Ferencnek

1944. május 7.

Kedves Ferenc, azt hiszem, az olasz szótárra vonatkozó válaszomat már megkapta? Két nap óta a Tűzistennek áldozok...⁷¹ Mennyi emlék, mennyi élmény, mennyi re-

ben való alkalmazásának és foglalkoztatásának megszűnéséről. Ez előírta, hogy a munkaadónak az ilyen zsidó alkalmazottak foglalkoztatását legkésőbb 1944. szeptember 30-ig meg kell szüntetni. VÉRTES 2002, 339.

⁷¹ Lénárt Franciska a gettóba költözés előtt sok személyes emléket elégetett, erre vonatkozik „a Tűzistennek áldozok” megfogalmazás.

ménység és mennyi csalódás esett már áldozatul – és még mindig van belőle... De a szívemben minden elevenen él, és amíg dobogni fog, addig meg is marad benne.

Pedig alapjában véve elszakadtam mindentől; azt mondják rám „hős vagyok”, mert így tudom felfogni a dolgokat. Holott csak a végső konzekvenciákat vonom le én is, 24 esztendő tanulságai alapján.⁷²

Mellékelek Albo számára egy levelet.⁷³ Olvassa el – kb. ezt írom meg benne. Ha jónak látja, küldje el, vagy adja át neki, ha nem, égesse el. És küldök egy fényképet is, kb. 10 év előtti kis amatőr kép, a Mecseken készült. Akkor is olyan „tanár” voltam, mint azóta mindig, de tekintsen el most ettől és tartsa meg emlékül. Lényegemet adom benne, hiszen tanár voltam, vagyok és maradok is.

Újabb eseményekről nem kell beszámolnom, hiszen Maga olvas újságot és tisztában van vele, hogy mutatis mutandis ugyanaz történik mindenütt. Barátnőm dr. Várkonyi Mária (József u. 17/1) fogja értesíteni, ha esetleg én nem írhatnék, és neki írjon esetleg Maga is, az ő nevére, az enyém nélkül természetesen.

Valaki azt mondta, ha az ember az életnek minden halvány sugara nélkül tud mindent nyugodtan fogadni, akkor elérkezett egy jó lelkiállapothoz. Ilyen most az enyém.

Isten vele.

F.

Édesanyja üdvözte nagyon jól esett. Kézcsókomat küldöm.

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr) Kézirattára. Dr. Bay Ferenc hagyatéka. 7. dr. Bay Ferenchez írott levelek, kézzel írt, eredeti levél

Lénárt Franciskától négy levél maradt fenn, melyeket győri barátjának írt. Ezekben őszintén leírta búcsúját barátaitól, kedves tárgyaitól és – mivel nem voltak illúziói a sorsát illetően – az élettől.⁷⁴ A negyedik levél a gettóban kelt, ezért a „Levelek a gettóból” fejezetben szerepel. (27. sz. levél)

Lénárt Franciska Pécs Város Női Felsőkereskedelmi Iskolájának tanára volt. Budapesti zsidó családból származott, 1920-ban Pécsre katolikus hitre tért. A vallás és közoktatási miniszter, Hóman Bálint, a tanárnőt származása miatt 1940. július 1-től nyugdíjazta. Esztergár polgármester több levelet írt annak érdekében, hogy tartsák még egy darabig állományban, mivel a törvény szerint zsidónak tekintendő, így alig van kilátása állást találni, amiből fenn tudja majd magát tartani.

Esztergár így érvelt Hómannak: „Azok az érdekek, amelyeket az 1939. évi IV. tc. a zsidó tanárok eltávolításának útján is biztosítani akar, tehát a nemzeti keresztény oktatást, Lénárt Franciskánál – teljes felelősségem tudatában jelentem – nincsenek veszélyeztetve. Ez a tanárnő a világszemlélet, erkölcsi felfogás és társadalmi érintkezés tekintetében teljesen szakított a zsidósággal, tehát a szolgálatban való megtartása semminemű, a

⁷² Lénárt Franciska 1920-ban Dr. Rosenspitiz Berta orvosnő áttérésének hatására katolizált. (SURJÁN 2003, 157.) A „24 esztendő” a pécsi tanári működésének időtartamára utal.

⁷³ Albo Bay Ferencsel közös barátjuk. Teljes nevén Albo Centoni, aki a háború alatt és rövid ideig még utána is a Pannonthalmi Bencés Gimnázium olasz lektora volt, Győrött volt lakása. SURJÁN 2003, 164.

⁷⁴ Lénárt Franciska életét Surján Miklós dolgozta fel: SURJÁN 2003. A leveleket Surján Miklós rendelkezésemre bocsájtott kéziratából idézem. A levelekhez írt lábjegyzetei közül többet átvettem, vagy módosítva felhasználtam.

zsidó törvény által védett nemzeti érdeket nem veszélyeztet.”⁷⁵ Esztergárnak ez a segítő szándéka meghiúsult. Amikor Lénárt Franciskán hamarosan kiterjedt jobboldali TBC-t diagnosztizáltak, a budakeszi tudószanatóriumban való kezelésének költségeit a polgármester javaslatára – mintegy elismerésül a tanárnő 24 éves városi szolgálatáért – a város hatósága „megelőlegezte”. Lénárt Franciska a vele élő és izraelita vallású édesanyjával Auschwitz mártírja lett.⁷⁶

15.

Lénárt Franciska 2. levele Bay Ferenchez

1944. V. 11.

Kedves Ferenc,

megkaptam Édesanyjával írt lapjukat; örülök, hogy nyugodtan és jól érzi magát.

Mi még a Papnövelde-utcában vagyunk, de napjaink meg vannak számlálva. A terv az, hogy „az állomás és repülőtér között” helyeznek el, a városnak nem éppen rossz részén, reám, illetve gyenge egészségi állapotomra való tekintettel talán ketten leszünk Mamával, ha egy parányi helyen is, de egy kertes kis házban – tehát minden jó lenne, ha a zsúfoltság és az ezzel járó bajok nem lennének! A többiről (magán szabadság teljes hiánya, ellátás!) nem is szólva. A cím: Vas Gereben u. 45. lesz, – de lehet, hogy még egy hétbe is beletelik, mire odajutunk.

Tegnap elvitték a könyvszekrényemet, tartalmával együtt, a városi könyvtárba „ideiglenes ajándékként”, ma pedig a zongorámat a Zenekonzervatóriumba, elismervény ellenében, „megőrzés” címén.⁷⁷ Mindkettő különös kegy, hogy nem bízzák a jó szerencsére. Mintha egy anyának a gyermekét vitték volna temetőbe, úgy néztem utánuk... És nem mondhattam: hogy fogják meg, hogy Maga szerette ezt a zongorát... sem azt, hogy ezt vagy azt a könyvet csak az vegye a kezébe, aki tiszteli a szellemet, amely a könyvbe van zárva... A szobát is lepecsételték, amelybe féltve őrzött, kedves holmimat bezárták...

Elszakadtam a dolgoktól. Pedig az én dolgaimnak lelke volt! vajon új gazdájuk számára is élnek-e majd? Hozzájuk úgy szólnak-e majd, mint hozzám szoltak a hosszú, álmatlan éjszakában, a betegség hosszú hónapjai alatt? Vagy ezekkel szemben némák lesznek és csupán tárgyak? S a lelkük velem jön?

⁷⁵ MNL BaML, Pécs pm. 75.101/1942-E-18

⁷⁶ Pécs 1944, 43.

⁷⁷ 1945-ben Lénárt Ernő budapesti lakos levélben érdeklődött a pécsi polgármesteri hivatalnál testvére zongorája és házi könyvtára iránt. A zeneiskola igazgatója azt válaszolta a hivatal megkeresésére, hogy a zongorát a Pécsi Zsidó Tanács tőle a zsinagógába szállíttatta, Csorba Győző könyvtárigazgató pedig azt, hogy a könyveket „Lénárt Franciska határozott kérésére ajándékként” szállította a városi könyvtárba. Katics ny. főjegyző 1945. június 2-án a testvért a pénzügyigazgatósághoz irányította, „mert az ingóságok kiadása ügyében az említett hatóság illetékes intézkedni”. (MNL BaML, Pécs pm. 39.743/1945-D-12) Csorba Győző később hozzájárult ahhoz, hogy Lénárt Ernő kiválogassa testvére könyvtárából a neki fontos könyveket és magával vigye. Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjtemény, Pécs város Közművelődési Könyvtárának iratanyaga, 1945

Nem, én elszakadtam tőlük és ehhez az élethez már igen laza szálak fűznek, amelyek egy lehetetre is szétválhatnak és engem elengednek, hadd menjek végre igazi utamra. Most már azon vagyok...

Ami a leveleket illeti; ha különösen megjelölés nélkül mennek majd ki és be, akkor közvetlenül írjunk majd egymásnak, de ha valamit fel kell tüntetni rajta, akkor én közvetlenül nem írok, hogy ne kapjon semmi olyan írást, amint rajta áll, hogy honnan jön.⁷⁸ Maga azonban írhat nekem, ha a feladó nevének nem kell rajta állnia. Ha azonban igen, akkor dr. Várkonyi Mária (József u. 17/1) nevén. Gondolhatja, mit jelentenek majd nekem a levelei.

Mindössze 3 könyvet viszek magammal: A Bibliát, Kempis Tamást és az *Officiumot*.⁷⁹ És egy képet: azt a lussinói képet, amelyet Magától kaptam. Amint látja, mindent a végsőig leredukáltam. A lelkemben pedig: egy élet emléké, amelyben volt csodálatos szépség, amilyen keveseknek adatott, s amelyekért örökké hálás maradok – volt sok bánat és csalódás, amely elmélyített, s mindennek eredménye az, hogy nyugodt lélekkel megyek a – remélhetőleg hamari – vég elé. A szépségek és örömek – tiszta örömek voltak – egy részét Magának köszönöm és köszönöm is.

Talán még egyszer írhatok majd, hacsak pár szót is. És Maga is nekem. Tegye meg, kérem.

Isten áldja.
Fran.

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr) Kézirattára. Dr. Bay Ferenc hagyatéka. 7. Dr. Bay Ferenchez írott levelek, kézzel írt, eredeti levél

16.

Lénárt Franciska 3. levele Bay Ferenchez

1944. május 16.

Kedves Ferenc,

10-i levelét megkaptam. Sietek megnyugtató problémáját illetően: az a barátja, aki Magának elküldte az említett dolgokat, bizonyára örült, hogy olyan valaki kezébe kerülnek, aki megbecsüli és felhasználja. T. I. kisasszony – azt hiszem, róla van szó – a legteljesebb elégtételt érzi, ha tudja, hogy Maga örül a kapott emlékeknek, és azt híven megőrzi, s valahányszor a kezébe veszi, áldoz majd a Barátság szellemének, amely ezt a hölgyet a lelke mélyéig áthatotta, éltette és élete sok nehéz órájában megsegítette. Így lesz ez a jövőben is, amíg az Úr akarata őt e siralomnak völgyében fogva tartja.

⁷⁸ Lénárt Franciska nem tudta, hogy a gettó levélforgalmát cenzúrázni fogják-e, vagy rátesznek-e olyan pecsétet a borítékra, ami elárulhatja, hogy a feladó gettóban van.

⁷⁹ Kempis Tamás *Krisztus követéséről* című művéről van szó. *Officium* vagy *Divinum officium*, másképp zsoltosma, a katolikus papok és szerzetesek számára kötelező, a hívek számára ajánlott, meghatározott órákhoz kapcsolódó rendszeres imádságot jelent. Lénárt Franciska ezek szerint tudott latinul is olvasni, mert az *Officium* akkor még latin nyelvű imákat tartalmazó könyv volt.

Csakugyan jól emlékszik: volt Ex libris-em, azonban a még létező példányok könyvszekrényemben maradtak és azzal együtt a városi könyvtárba kerültek. Ne sajnálja, nem nagyon sikerült műalkotás volt.

Lehet, hogy majd pár napig, esetleg hosszabb ideig is, nem tudok majd írni, de ha a helyzet megengedi, akkor természetesen hamarabb is írok, amint múltkori levelemben ígértem. Maga mindenesetre írjon Vas Gereben utca 45. címre, – s ha hosszabb ideig nem kapna választ, akkor forduljon Barátnőmhöz. Elég nehéz napjaink vannak, a készülődés, bizonytalanság közepette egész búcsújárásban jönnek barátaim, – mint V. Károly, én is láthatom, kik jönnek el a temetésemre.⁸⁰ Mondhatom, vannak emberek, akik miatt szinte érdemes lenne élni! Igaz, hogy olyanok is vannak, akik könnyűnek találtnak a végső mérlegen... De sem az egyik, sem a másik nem ingat meg, impavidam ferient ruinae⁸¹, vagy, ha jobban tetszik, per asperas ad astra⁸², – nem kell, hogy szégyenkezze öreg barátja miatt. Hiszen igazában már úgysem vagyok itt és most talán nem fognak majd visszahozni, mint a szanatóriumból.⁸³

Tartson meg jó emlékezetében

F.

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr) Kézirattára. Dr. Bay Ferenc hagyatéka. 7. Dr. Bay Ferenchez írott levelek, kézzel írt, eredeti levél

17.

Stark Tiborné 1. levele munkaszolgálatos férjének

Pécs, 1944. V. 14-én.

Drága Tibikém!

Lapjaidat megkaptam, amely[ek]nek nagyon örültem. Apuskám, az új lakásunk címe ez lesz: Vasúti Bérház, Br. Bánffy Dezső utca, III. lépcsőház, II. emelet, bal oldal. Tibikém, vigyázz nagyon Magadra, mi is ezt tesszük, a család együtt lesz. Endrike⁸⁴ szép nagy gyerek, nem tudom, hogy hogyan éli be magát az új környezetbe. Minden este imádkozunk érted és mindannyiunkért. Apuskám írjal szorgalmasan, mert türelmetlenül várom soraidat. Sokszor csókol Mancid és Endrike, mama és papa. Ilon és Sanyi.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

⁸⁰ V. Károly (1500–1558) német-római császár és spanyol király állítólag még életében megrendezte a saját temetését, hogy lássa, kik jönnek el ravatalához. SURJÁN 2003, 164.

⁸¹ *Impavidam ferient ruinae*. Hibásan idézett sor Horatius *Ad musas de Augusto* című énekéből. (3.3). A teljes idézet helyesen: *Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae*. Bede Anna fordításában: „Rettenthetetlen, hogyha Föld s Ég / összerogy is, s a romok lesujtják.” Szepes Gyula fordításában: „Arcizma sem rebben, ha Ég s Föld / összeszakadva fejére omlik.”

⁸² *Per asperas ad astra* = A discsőséghez (a csillagokhoz) nehéz út vezet.

⁸³ Lénárt Franciska szanatóriumi kezelése során halálközeli állapotba kerülhetett, de megmentették. Lásd a 27. sz. levelet!

⁸⁴ Endrike a Stark házaspár fia.

18.

Stark Tiborné 2. levele munkaszolgálatos férjének

Pécs, 1944. V. 16-án.

Drága Tibikém!

Nagyon boldog vagyok, hogy egy néhány sort már írhatok néked. Apuskám, ma kedden, és holnap, azaz szerdán, költözködünk. Vigyázz jól életem, együtt vagyunk a Sanyi bácsival, a Papáék és mi. Majd a Papa megírja még egyszer a pontos címet, írdál sokat és hamar. Endrike nagyon sokszor gondol terád, úgyszintén én még sokkal többet. Sokszor csókol Mancid és Endrikéd!

Kedves Tibi és Feri a pontos címet megírom, mert mást most nem írhatok.

Stark Károly⁸⁵ Máv. Bérház III. lépcső, II. emelet. Báró Bánffy Dezső u. 42.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

⁸⁵ Tibor édesapja. Sorai a lap alsó margójára fértek csak. Erre vonatkozhat, hogy most mást nem írhat.

Levelek a gettóból

A gettón belüli lakáselosztást még a beköltözés előtt a pécsi Központi Zsidó Tanács végezte Greiner József⁸⁶ elnök vezetésével. Ehhez a város hatósága tervrajzot biztosított a „gettó-elhelyező iroda” számára. Egy főre 3 m² nagyságú lakóterülettel számoltak.⁸⁷

A pécsi gettót 1944. május 20-án, szombaton, este hat órakor záratta le Borbola Jenő, a pécsi rendőrkapitányság vezetője. Erről a *Dunántúl* másnap számolt be.⁸⁸ A cikkből közölt alábbi részletek jól illusztrálják, hogy a helyi lap milyen hangnemben találta a zsidónak minősített pécsieket sújtó kirekesztési folyamat utolsó fázisát:

„A város hatósága által a sárga csillag viselésére kötelezett 3400 zsidó⁸⁹ számára kijelölt gettó már napok óta a megbolygatott méhkas képét mutatja. [...] Több száz kocsni vonult végig a városon, megrakva bútorokkal, bőröndökkel, batyukkal a gettó felé, és utánuk vérmérséklet szerint lecsüggesztett fejjel, vagy csendes rezignációval ballagtak a sárgacsillagosok. Valóságos népvándorlási kép. [...] Magában a gettóban a házak előtt, az udvarokon és a lakásokban elképzelhetetlen a sárgacsillagosok és holmijaik torlódása. Folyik a rendezkedés a verejtékezésig. [...] A gettó körül már napok óta fegyveres rendőrök teljesítenek szolgálatot. [...] A sárgacsillagosok munkába állítása egyébként gyors ütemben folyik. A város erdőgazdasága 120 zsidót állított be fakitermelésre. [...] A pajnádpusztai bolgárkertészetben már napok óta 8 zsidó nő dolgozik. Tegnap a tulajdonos újabb 42 zsidó nő kiutalását kérte.⁹⁰ [...] Érdekes és jellemző, hogy a gettó szegényebb lakói tegnapelőtt este a leghevesebb szemrehányásokkal illették a gazdag zsidókat, azt kiáltozván, hogy ők az okai a zsidó rendeletek kirobbanásának. Az ő mérhetetlen kapzsiságuk, szemérmetlen gögjük és prepotenciájuk⁹¹ volt az oka, hogy ide jutottak. [...] Így hát a szegényebb zsidók. Természetesen mindez már nem változtat a helyzeten. A gettót ma lezárták, és a sárgacsillagosokat kirekesztették Pécs keresztény közösségéből. Ez volt a cél.”⁹²

⁸⁶ Greiner József ügyvédet 1940-ben választották meg a pécsi zsidó hitközség elnökének. (SCHWEITZER 1966, 144.) 1944 tavaszán a Magyar Zsidók Központi Tanácsának budapesti megalakulása után ő lett egyben a pécsi fiókszervezet elnöke is. A szervezet működéséhez lásd MOLNÁR 2000!

⁸⁷ WICHTERNÉ 1994, 173. A családok gettóbeli elhelyezésének lakcím szerinti jegyzéke fennmaradt. Ezzel kapcsolatban lásd a kötet bevezető tanulmányának 93. sz. lábjegyzetét!

⁸⁸ *Dunántúl*, 1944. május 21. 5.

⁸⁹ A gettó létszámához lásd az 50. sz. levelet!

⁹⁰ A cikk szerint a zsidók a fakitermelésen napi 4,60 pengőt, a kertészetben napi 3,60 pengőt kerestek. Egy pécsi zsidó nő, akit a sorstársaival a Szokók szőlőiben dolgoztattak, napi 10 fillér napszamos bérrel számolt be. WICHTERNÉ 1994, 174.

⁹¹ Prepotencia: szemtelenség, túlzott magabiztosság.

⁹² A kirekesztő kormányrendeletek sok keresztényt is sújtottak. Az egyikük – Lénárt Franciska – levelei a 14–16. és a 27. sz. alatt olvashatók. Az eddigi kutatási eredmények alapján nem rekonstruálható, hogy pontosan hány keresztényt zártak a pécsi gettóba.

A zsidók gettóbeli lakbérét az érvényben lévő rendeletek alapján Esztergár polgármester állapította meg. A háztulajdonosok azonban ingatlanjaik túlterhelésére és fokozottabb rongálódására hivatkozva magasabb lakbér megállapítását kérték tőle – a régi házadójuk meghagyásával. Ezt a kérést a polgármester felterjesztette a belügyminiszternek, mivel ő ebben nem dönthetett.⁹³ A zsidókra saját hatáskörben „kerthasználati díjat” rótt ki. A város kertészeti felügyelőjével felbecsültette a családi házakhoz tartozó kertek megmunkálási költségét, a vetőmagok árát és a gyümölcsök forgalmi értékét, és a zsidó lakókat arra kötelezte, hogy ezt egy összegben fizessék ki a keresztény tulajdonosoknak.⁹⁴

A *Dunántúl* két hét múlva rövid hírt közölt arról, hogy a posta egy gettóban élő zsidónak feladott küldeményre „A gettóba nem kézbesíthető” feliratú bélyegzőt nyomott, majd visszaküldte a feladónak. „Tanulság – folytatta az újság –, ne levelezzen keresztény zsidóval, és akik még nem okultak, vegyék tudomásul, a gettóba nem lehet semmit sem küldeni, se könyvet, se levelet, se újságot. Aki mégis megkísérli, az ellen eljárás indul.”⁹⁵

Ez a postakorlátozás a fennmaradt tábori levelezőlapok pecsédátumai alapján a zsidók közötti kapcsolatokra június 22-ig nem vonatkozott. Ekkor azonban váratlanul „hermetice” lezárták a gettót, a Központi Zsidó Tanács telefonvonalát is megszüntették. A hatóságok ezzel a szigorítással kezdték a felkészülést a gettó június 29–30-i felszámolására.

A pécsi gettó lakóinak mindennapjairól 1990 óta több visszaemlékezés is megjelent. Ezek közös vonása, hogy az események átélői és elszenvedői a vészkorszak után több évtizeddel fogalmazták meg élményeiket, emlékeiket.⁹⁶ E sorban kivételt képez Garai András Júda könyve, aki 1945 szeptemberében érkezett vissza Pécsre, és a következő hetekben leírta az elmúlt másfél év még igen eleven és fájdalmas emlékeit.⁹⁷

Az alábbiakban olvasható levelek abban különböznek a fenti forrásoktól, hogy 1944-ben „in situ” keletkeztek, és íróik épp aktuális gondjait, szorongásait és szenvedéseit rögzítik. A címzettek között pécsi és nem pécsi keresztény barátok, munkaszolgálatos családtagok vannak. A Stark Tibornak küldött tábori levelezőlapok bepillantást nyújtanak abba is, hogy miként üzentek többen is a gettóból az ő századában lévő pécsieknek, és miképp próbálták a más munkásszázadban, vagy a Budapesten élő rokonok információval segíteni egymást, hogyan erősítették egymásban a reményt az elhurcoltakkal kapcsolatban.

A fejezet utolsó két dokumentuma a pécsi Lakits laktanyában⁹⁸ keletkezett: egy bonyhádi zsidó család üzenetei munkaszolgálatos fiuknak a deportálásuk előtti napokból.

⁹³ MNL BaML, Pécs pm. 17.204/1944-B-4

⁹⁴ Uo. 16.821/1944-B-V

⁹⁵ *Dunántúl*, 1944. június 4. 7.

⁹⁶ KRASSÓ 1994, 2011, LÁSZLÓ 2004, SÁNDOR 1994, WICHTERNÉ 1994

⁹⁷ GARAI 1995

⁹⁸ A laktanya a nevét Lakits Gyula pécsi építészről kapta, akinek a tervei alapján a 19. század végén jelentősen kibővítették. Eredetileg a m. kir. 8. honvéd huszárezred számára épült. A Szigeti út – Tüzér utca sarkán még álló épületeit 2008-ban lebontották.

19.

Krausz Samuné levele munkaszolgálatos fiának

Édes kisfiam!

Olgival együtt lakunk péntek óta, bár Te is köztünk lehetnél, hogy egy kicsit láthatnálak. Olyan zsúfolás [sic!] van a lakásunkban, hogy alig mozdulhatunk meg, de mégis jó együtt lenni. Nyugodtak vagyunk, de szeretnélek látni. Írjál kisfiam magadról és a helyedről, és azt is, mit csináltok. Ha szabadság jár, gyere haza kicsit, mind nagyon várunk. Nagymamád, Édesanyád jól vannak. Egyelőre a rakosgatással vagyunk elfoglalva. Ma pünkösöd első napja, de. templomba, illetve istentiszteletre voltunk a bérház⁹⁹ udvarba. A lányok konfirmáltak¹⁰⁰, és nagyon szép beszédet mondott a kis rabbi.¹⁰¹ Talán még megsegít az Isten, és elmondhatok Neked mindent, amit szeretnék. Írjál aranyoskám, ha csak teheted, és ne olyan pár soros lapot, habár én annak is örülök, ha másra nincs időd. Ha jó alkalom kínálkozik, hogy haza jöhetsz, úgy még egy takarót adnék, azt a könnyű flanelt, és van kis vánkös is számodra, de nincs kivel küldeni. Ha lehet, írd azonnal és postán küldünk, ami kell. Jobb, mint az alkalom[ra várni], és ha esetleg elmennétek, úgy visszajön. Mit dolgoztok?

Csókkollak szeretettel, anyád, apád és mamád

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

A címzett, Krausz Vilmos, ekkor Szigetváron volt munkaszolgálatos. A tábori levelező lapon a postapecsét olvashatatlanul halvány, de a szövegből – „pünkösöd első napja” – megállapítható, hogy 1944. május 28-án kelt. A szülőket, Krausz Samut és feleségét, a nagymamát, öz. Krausz Sámuelnét és a címzett feleségét a Pécsi Zsidó Hitközség Auschwitz mártírjai között tartja számon.¹⁰²

20.

Stark Tiborné 3. levele munkaszolgálatos férjének

Pécs, 1944. V. 20-án.

Drága Tibikém!

Tudatlak, hogy már az új otthonunkban vagyunk, elég jól érezzük magunkat, sokan vagyunk együtt. A mamáék, a Sanyi bácsi, a Macáék és a Rothmüllerék. Az Ilonék a Katica néniel laknak [a] közelben. Édes Apám vigyázz nagyon magadra, és akkor

⁹⁹ A MÁV-bérházzal, a pécsi gettó főépületéről van szó.

¹⁰⁰ Konfirmáció – megerősítés. A leányok felavatásának szertartását hívták így, melyre 14. életévükben került sor. A szokás újabb keletű, nem a hagyományban gyökerezik, ezért az orthodoxia ellenezte. ÚJVÁRI 1929, 500.

¹⁰¹ Krémer Mór rabbi. 1935 és 1944 között a Pécsi Zsidó Hitközség rabbi-vallásánára, lelkesze és egyben a közösség adminisztratív ügyeit intéző főtitkára. Családjával Auschwitz mártírja lett. SCHWEITZER 1966, 94. A beteg Wallenstein főrabbi a gettóból Budapestre távozhatott. MNL BaML, Pécs pm. 5690/1944-A

¹⁰² Pécs 1944, 40.

mi is ezt tesszük. Endrikém jól néz ki, és már szép nagy gyerek, csak mindig a Lánc utcába akar menni.¹⁰³ Tibikém, életem, íráj sokat és sűrűn, mert türelmetlenül várom soraidat. Sokszor csókol Mancid és Endréd, mama, papa, Ilon, Sanyi, Juliska, Maca, Sanyi bácsi, Jolán és Klári.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

21.

Stark Tiborné 4. levele munkaszolgálatos férjének

Pécs, 1944. V. 22.

Drága Tibikém.

Várva várt lapodat, az utolsót is, megkaptam. Igazán nagyobb örömet most nem nyújthatsz, minthogy sokat írsz. Apuskám, mi hála Isten, jól vagyunk, amit rólad is feltételezek. A rokonság együtt van, csak a szegény Mamának be kell vonulni, ma délután 4 órakor indul Szigetvárra.¹⁰⁴ De nem csak annak, hanem a mi Sanyinknak és még sok másoknak [sic!] is. Minden nap van számunkra egy nyugodt nap. [sic!] Endrike sokat gondol rád velem együtt. Mama, papa is jól van. Íráj sokat, mert azzal megnyugtatsz. Sokszor csókol Mancid és Endréd.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

22.

Stark Tiborné 5. levele munkaszolgálatos férjének

Pécs, 1944. V. 27-én.

Drága Tibikém!

Lapodat megkaptam, amelynek nagyon örültem. Apuskám, most arra válaszolok, amit kérdeztél. A bútorunkat be kellett raktározni, mert csak a legszükségesebbet hozhattuk magunkkal, privát házakba mi nem kerültünk, persze nem rajtunk múlt. Mi itt két szobás konyhás lakásban lakunk 11-en, ez még tűrhető volna. Apuskám, az egyik szobában van a mama, papa, Sanyi bácsi, Jolán és a Klári, a másikban a Juliska, a Maca, de az most bevonult,¹⁰⁵ a Rotmüller Juliska és a férje, az Endre meg én. A Katica néni és az Ilon ugyanebben a bérházban, csak a tízes lépcsőházban laknak. A Zsobnainé is itt lakik és a Dénes Laciné is, csak nem tudom, melyik lépcsőházban. A Kőrösivel¹⁰⁶ az a megegyezés, hogy három hónapig jár a fizetés, és utána jár a végki-

¹⁰³ A család a Lánc utca 15. szám alatt lakott. PZSH i. Házingatlanok 1945

¹⁰⁴ Közmunkára nem csak férfiakat, hanem nőket is behívtak.

¹⁰⁵ A gettóból is behívtak zsidókat munkaszolgálatra.

¹⁰⁶ Tibor a keresztény Kőrösi család Király József utca 12. szám alatti úri- és női divatáruházában volt alkalmazott.

elégítés, amit postafordultával ide fog juttatni. Apikám, te olyan sokat kérdezel, hisz ezt csak személyesen lehet elmondani. Mi, hála Isten, jól vagyunk, minden rendben. Endrike kövér és egész nap eszik. Apuskám írjal sokat, mert türelmetlenül várom soraidat, sokszor csókol Mancid és Endréd.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

23.

Stark Tiborné 6. levele munkaszolgálatos férjének

Pécs, 1944. VI. 18-án.

Drága Tibikém!

Tudatlak, hogy mi hála Isten megvagyunk. Endrike sokat gondol reád, és minden este imádkozik. Remélem Te is jól vagy. Az Ilussal is minden nap találkozom. Mama, papa és az össz-rokonság csókoltat. Tibikém, már nagyon szeretnélek látni, azt hiszem, te is ugyanezen a véleményen vagy.

Sokszor csókol
Manci és Endre

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

24.

Stark Tibor levele feleségének a pécsi gettóba

1944. VII. 1.

Drága Anyuskám és Endrikém!

Remélem a lapom el fog jutni Hozzád, és a legjobb egészségben fog találni. Magamról csak annyit, hogy egészséges vagyok és jól vagyok, csak már bár felőletek is ezt hallanám, sajna már 21-dike óta nem kaptam egy sort sem tőled. Anyuskám vigyázz magadra és Endrikére, és szüleim is vigyázzanak magukra, anyuskám, a lapra válaszolj, ha ezt a lapot megkaptad. Mi újság otthon, írjatok hogylétetek felől, már nagyon türelmetlen vagyok. Endrikémet sokszor csókolod meg helyettem. Szüleimet és a rokonokat csókolom. Téged Anyuskám és Endrikémet sokszor csókol szerető férjed Tibor.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti levelezőlap

A postapecsétek alapján Stark Tibor a lapot július 2-án adta fel, és a pécsi postahivatal 7-én küldte neki vissza. A lapon bélyegzővel: „Ellenőrizve 1944. VII. 7.” és „Szabályellenes – Non réglementaire” feliratú postai ragasztvány.

25.

Szerú levele Tibornak¹⁰⁷

1944. VI. 20.

Drága Tibikém!

A küldött holmit sajnos a kapunál elvették, s csupán 1 darabot, mi másik részen volt, az[t] kaptam meg. Egyelőre semmit ne küldjete, mert nagyon szigorúan veszik. Anyát csókolom, úgy Titeket is. Köszönök mindent.

Sok szeretettel csókol: Szerú

Janus Pannonius Múzeum, Történeti Osztály, Radnóti Ilona hagyatéka, Ad 1612-2009, kézzel írt, eredeti levél fényképmásolata

26.

Etelka levele Gizinek

Getto, 944. Juni. 22.

Kedves Gizim!

Megpróbálom vázolni a mi életünket, de előre bocsátom, nem szeretném, ha felizgatnád magad, mert egyelőre az egész dolog nem is olyan rettenetes, és vannak itt olyanok is, akik itt meghíznak.

Tehát van egy kis szobánk, 1 ablakkal, festett padló. Ahogy lehetett elrendez[ke]d-tünk, a barna kis szekrény, Mancié, van itt, az én asztalom, mit ki lehet nyitni. Ella rekaméja, az én sodronyaim. Most nappal egymásra tesszük az ágyneműt, rá a matracokat és a két himelaja takaróval letakarom. Az oldalát szintén letakarom. Sajnos az ágyterítőt ott hagytam. Fogasomat felszegeztem. A lógó ruhák ott lógnak szintén függönnyel. Szerunak is az én ágyneműm van. Ő nem hozott semmit, a fekete pöttös ruhájára pedig szüksége lenne.

Az még jó, hogy nem kell átmenni mások szobáján. Ez egy kis sötét teroi [sic!] helyre nyílik, abból a speiz, és egy kis szoba, [a]hol laknak. Kijárat a konyhán át az előszobába és ki a lépcsőházba. A másik két szobában laknak. Négy család. Ezek mind a konyhában sűrögnek-forognak, mosnak, sőt ott van a fürdőkád is kályhával. Az[t] is használják, spanyolfallal. Elég összetartás van. Én nem is igen ismerem őket, nincs semmi dolgom velük. Összehúszom magam, nem szeretek barátkozni, még egyiknek sem voltam a szobájában. Nappal megvagyok valahogy, elfoglalom magam. Hoztam két színes inget slingelni és már pénzért is varrtam kötényeket és gyerekpizsamát. Csak mikor alkonyodik, jön rám a nagy szomorúság, lerakódni a fekhelyeket és lefeküdni. A jó Isten tudja csak, mit szenvedek. Nem aludtam még egy éjszaka se. Ha már elaludnék, az a horkolás, ami itt végbe megy, a hátamon húzódik a bőr.

¹⁰⁷ A levél címzettje nem azonos a fenti levelekben említett Stark Tiborral. A címzett a gettóban lévő Szerú nem zsidó barátai, vagy szomszédjai közé tartozott. A levelet egy vonalas füzetlap letépett sarkára írták.

Nekem ez a legnagyobb panaszom. És nem szólhatok, mert erről nem lehet tenni, de ha soká fog tartani, az idegeim felmondják a szolgálatot. A csendesség, a nyugalom volt az én éltető erőm. Csak még egyszer újra Mariskával lehetnék egyedül. Istenem, de nagyon megvertél, hogy ilyen csapást mért[él] ránk. Ilyen ételeket, mit itt főznek, nem nekem való. Van elég. Sőt bab, sárga borsó, főtt tészta, krumpli. Mancsi megjavítja zsírral, cukorral. Azt hittem, én leszek a leggyengébb, és Mariska egész oda van, olyan gyenge, beteg. Csak a szemét [tudja] lehunyni és hulla. Ő jó alvó volt, és itt nem lehet [aludni]. Szegény sír éjjel meg szenved is a lábával. Szeru is nagyon sápadt szegény. Azt hiszem, lelki bánata te vagy, drága jó lélek. Szívvel-lélekkel rajtatok csüng. Nagyon keveset eszik. Mindig kínálom, amíg van, egyen. Hoztam én amim volt, lekvár, méz, dunct. Mindenből van még kicsi. Mancsi zsírt nem mert behozni.

Édes Gizim, ne haragudjál, hogy így terheltelek. Rudi biztosan odaadta a borítékot, amit ott hagytam. Vigyázz a ruhákra, meg ne egye a moly. Nagyon sajnálom a sok szép fehérneműmet, mit ott hagytam. Mariskáé tiszta új minden.

Majd jönnek leltározni. Kérelmeztem, jelen szeretnék lenni. Úgy hallottam, majd értesítenek. Tibor mondta, hogy beadja az igényt, hogy minden az övék, [a] bútor [és] minden, mi csak használtuk, úgy nem foglalnék le. De tudom, nem intézkedett. Pedig, ha el kell pusztulni itt mindannyiunknak, lenne minde[ne]m a tietek. Az életben én többet nem fogok tudni szerezni másikat, nekem ez elég lett volna. Miksának átadtuk az üdvözetet. Én buta, elmentem hozzájuk Szeruval. Miksa az ablakon [át] beszélgett, még hátra sem nézett. Mondtam, jöjjenek el, nézzék meg, hol lakunk, de nem voltak még itt. [Ha] Találkozunk, Bözse a fölényes mosolyával elintéz bennünket. Ja, ők az úri fertályban laknak.¹⁰⁸

Istentisztelet itt a mi udvarunkban van, mert itt a legnagyobb a tér.¹⁰⁹ Nagyon megható, a Rabbi¹¹⁰ szép vigasztaló kis beszédeket tart. Sőt esküvők is voltak, jelen is voltam egynél. A Szőnyi üveges rokon lánya esküdött. Feldíszítették virággal az oltárt, éppen mint Melléken, gyalog [olvashatatlan szó]. Még az öreg Ernst¹¹¹ kántor is megnősült, ősz, öreg emberek.

Oltásokat kapunk tifusz ellen. Ellát szombaton oltották, belázasodott, feküdt egész nap. Vasárnap minket oltottak, többieket. Vártam egész nap. Gondolva, ilyen kis szenvedő fájdalmat fel sem veszek. [Az] Ebéd nagyon pocsek volt. Húsleves volt véletlenül, tarhonya. De nem ízlett, mert úgy főzik ki, és megfőzik a hagymát rá.

No estig vártam, de már nagyon éhes voltam. Volt még leves, ettem. És volt [olvashatatlan szó] túró. Szeru bíztat, egyél. Egy falatot ettem. Abban a percben felfordult a gyomrom, rosszul lettem, meghalok. Szeru, hamar kísérj a WC-be, megfogott [és odakísért], fájt, jaj, sírtam, és ebben a percben átváltoztam csecsemővé, nem tudtam járni, összeestem, sírtam, és stb., minden ami ehhez tartozik. Szeru kikalauzolt. A levest kiadogattam. Egyszer a Szeru is elsápadt, remegő hangon szól: „Etelkám, jobban vagy, mert én is nagyon rosszul érzem magam.” Verte a hideg verejték. Szóval ilyen események történnek a Gettóházban. Egy t-vel olvasandó.

¹⁰⁸ Az „úri fertály” vélhetően a gettó családi házas részére vonatkozik.

¹⁰⁹ A MÁV-bérház nagy udvaráról van szó, a Mártírok útja 42. szám alatt.

¹¹⁰ Krémer Móric az említett rabbi.

¹¹¹ Helyesen: Ernster (Géza, 1863–1944). Első felesége 1914-ben halt meg. A gettóban az időközben szintén elhunyt második felesége testvérét vette el. Vö. SÁNDOR 1994, 187.

[...]táék¹¹² is ebben az udvarban laknak, oda kicsit lefutok. Ők is feljönnek, jól vannak. Lemegyünk sétálni, cirkálnak a rendőrök a kerítésen kívül. Belül meg a zsidó karszalagos örök bottal.¹¹³ Pokolibbat nem találhatott volna ki senki. No, most várjuk a második oltást. Azzal biztatnak, hogy az még rosszabb.

Ma fizettünk lakbért, 6 p[eng]lőt per koponya havonta. A kosztért 90 p havonta.

Mi újság? Otthon – olvastam az újságban – házmestert kerestek? Melyik lakásban van üresedés?

Én hagytam ott a kamrában egy ládát. Drága Tibi holmija volt. Rajzok, papírok, könyvek. Nem tudtam eldobni, úgy is sokat elégettem és elajándékoztam. No, nem baj! A padláson van edény. No, talán minden jóra fordul, vagy felfordul.

Minden jót kívánok nektek tiszta szívémből.

A viszontlátásig csókol sokszor
Etelka

Janus Pannonius Múzeum, Történeti Osztály, Radnóti Ilona hagyatéka, Ad 1612-2009, kézzel írt, eredeti levél fényképmásolata

27.

Lénárt Franciska 4. levele Bay Ferencnek¹¹⁴

V. 26.

Kedves F, – nagyon rég nem kaptam Magától hírt, ide még semmit – pedig a posta rendszeren jön, a régi címre küldött levelek is eljöttek, Albotól¹¹⁵ is kaptam egyet. Úgy ír, amint vártam tőle... És végre levelének a hatására megeredtek a könnyeim is, amelyek másszor olyan könnyen jöttek, és mostanában nem akartak könnyíteni rajtam, mind befelé folytak, és nagyon-nagyon keserűek voltak.

Elhelyezkedtünk hát, Mamával ketten, betegségemre való tekintettel, egy kis kertre nyíló, fákra néző konyhában. Egy nagyon korrekt rendőrtiszt foglalkozik az ügygel, és kijelentette, hogy számomra a lehető legjobb elhelyezést kívánja. Hát ennél jobbat nehéz lesz találni... a világon a legszörnyűbb dolog az egyedüllét és a csend hiánya. Emiatt szenvedek a legtöbbet, és ezen a legnehezebb segíteni. Olyan üres, gondolat, vágy, érzésküli vagyok, közömbös minden iránt, mintha nem engem érintenének a dolgok, nem jutnának el a tudatomhoz, mintha én valami távoli idegen lennék attól a valakitől, akinek a teste itt van. Hiszen igaz, a szanatóriumi „Zwischenfall” óta nem is voltam egészen itt, s ez a dolog be fogja fejezni a megkezdett művet.¹¹⁶

¹¹² Olvashatatlan név.

¹¹³ A gettó belső rendjét Borbola Jenő pécsi rendőrkapitány helyettes rendeletének megfelelően karszalaggal jelölt és botokkal felszerelt zsidók tartották fenn. *Dunántúl*, 1944. május 10. 5.

¹¹⁴ Lénárt Franciskának a gettóba költözés előtt írt leveleit lásd a 14, 15, 16. sz. alatt!

¹¹⁵ Albohoz lásd a 73. sz. lábjegyzetet!

¹¹⁶ A „Zwischenfall” a szanatóriumi kezelés idején egy halálközeli állapotra utalhat. Az is egyértelmű ebből a mondatból, hogy írja tudja, sok ideje már nem lehet hátra.

Egészségem kissé megsínylette az izgalmakat, fáradalmakat, lázas lettem (pedig már nagyon régen nem ment 37 fölé). A szeles, hűvös idő nem használ. Nem baj, most már kissé nyugodtabb a környezet, pár napig fekvé maradok, majd elmúlik.

A fizikai léten – vegetáláson – túl nem sok maradt meg. Mint Arany J. Gólyája, én is „felnézhetek az égre”.¹¹⁷ Meg is teszem... És felnézek a Mecsekre is, sok csodálatos óra csodás szépségének színhelyére. Tiszta vonala rárajzolódik az égre, és azt a képet nyújtja, amelynek szépsége 27 év előtt megejtette lelkemet úgy, hogy ide jöttem.¹¹⁸ És megvan ennek a 27 évnek minden emléke. Néhány fénykép (köztük a Magáé), a falon a lussinói fénykép, egy kis Dürer Madonna és egy feszület, melyet Tirolban faragott egy mester, akinek a házában laktam, fényes hársfából (kár, hogy ezt nem látta, remekelt vele a mester, utolsó művésze ennek a faragásnak). Néhány könyv (a múltkor említetteken kívül¹¹⁹ Gregorovius *Wanderjahre in Italien* és Trogus *Dosztojevszkije*). A velünk egy házban lakók, – nagy része régi ismerős – csupa intelligens ember, akik ma elvesznek a vegetatív lét ügyes-bajos dolgaiban. Kivéve barátnőm férjét, aki nyugodtan folytatja kémiai stúdiumait...

Milyen az élet a Maguk táján? Maguk hogy vannak? Min dolgozik, kik írnak és minden egyébről írjon! Isten áldja.

F.

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr) Kézirattára. Dr. Bay Ferenc hagyatéka. 7. Dr. Bay Ferenchez írott levelek, kézzel írt, eredeti levél

28.

A Vidor család 1. levele munkaszolgálatos fiuknak

Édes fiam. Itt vagyunk Pécssett. Elmegyünk munkára, de ezen ne búsulj, mert jó dolgunk lesz és együtt leszünk. Csókolunk sok szeretettel Apud. Csókollak Anyud. 944. VII/3.

[Másik kézírással:] Nagyon sokszor csókollak. Marika

[Másik kézírással:] Gyurikám sokszor csókollak és minden jót kívánok. Róza.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

Ez és a következő dokumentum a bonyhádi Vidor család tagjaitól származik, akiknek Pécsen át vitt az útjuk Auschwitzba. Az utolsó napokon írt üzenetek kézbesítése nem lehetett véletlen, a Magyarországon maradó rokonok megnyugtatót célzta.

¹¹⁷ Utalás Arany János *A rab gólya* című versének egy szakaszára: „Még az égre fölnezhette, / Arra sincsen semmi kedve; / Szabad gólyák szállnak ottan / Jobb hazába; / De hiába / Ott maradt ő, elhagyottan.”

¹¹⁸ Talán egy 27 évvel korábban tett pécsi kirándulás után döntötte el, hogy Budapestről Pécsre költözik. 1918-tól tanított Pécssett. SURJÁN 2003. 153.

¹¹⁹ Hivatkozás az egyik korábbi (15. sz.) levelére.

29.

A Vidor család 2. levele munkaszolgálatos fiuknak

Pécs, szerda, 5.¹²⁰

Édes Gyurikám, még itt¹²¹ vagyunk, úgy hírlík, hogy holnap tovább megyünk.¹²² Margit néniékkel fogjuk majd címünket közölni, hogy ha elkerülsz Pestről,¹²³ Te is írd meg címedet nekik, hogy továbbra is értesíthessük egymást. Minden jót, jó egészséget kívánok édes Gyurikám. A viszontlátás reményében igen sokszor csókol Anyu.

[A lap másik oldalán:] Édes Fiam, csókolunk és gratulálunk születésnapodra. Anyu.

[Másik kézírással:] Édes Gyurikám! Gratulálunk születésnapodhoz és minden jót kívánunk. Reméljük, minél előbb részünk lesz benne. Judit

[Másik kézírással:] Szívből gratulálok, majd az én születésnapomat is ünnepeljük.

Csók. Marika

[Másik kézírással:] Drága szívem, szívből gratulálok. Nagyanyud.

Magántulajdonban, kézzel írt, eredeti postai levelezőlap

¹²⁰ 1944. július 5.

¹²¹ Pécssett a zsidók „táborhelyéül” igénybe vett Lakits laktanyában.

¹²² A „hírek” igaznak bizonyultak, a bonyhádi és a mohácsi gettóból Pécsre szállított zsidókat 1944. július 6-án deportálták Auschwitzba.

¹²³ Vidor György munkaszolgálatos százada ekkor Pesten állomásozott.

Családegysítési kérelmek

A Sztójay-kormánynak a zsidókérdés „végleges rendezése” érdekében hozott intézkedéseinek fontos állomása volt a zsidók mozgásszabadságának teljes korlátozása. Ezt a célt szolgálta az 1944. évi 1270. M. E. számú rendelet a zsidók utazásának korlátozásáról.¹²⁴ Ez többek között kimondta:

„1. §. Az a zsidó, aki az 1240/1944. M. E. számú rendelet 1. §-ában meghatározott megkülönböztető jelzés viselésére köteles – a 4. §-ban foglalt esetet kivéve, – sem közlekedés, sem szállítás céljára személygépjárművet (személyautó, motorkerékpár, gépjármű bérkocsi) nem használhat.

2. §. (1) Az 1. §-ban meghatározott személy az illetékes hatóság (3. §.) írásbeli engedélye nélkül sem közforgalmú vagy korlátozott közforgalmú vasúton, sem közforgalomra berendezett személyszállító hajón, sem pedig közhasználatú társasgépkocsin nem utazhat.”¹²⁵

Ezzel gyakorlatilag megszűnt a bármilyen okból épp távollévő családtagok hazautazásának lehetősége. A zsidók gettóba kényszerítésekor sok család megpróbálta elérni, hogy a távollévő szeretteik legalább a gettóba eljöhessenek, és így, még ha rendkívül zsúfolt körülmények között is, de újra együtt lehessenek. Az ügyben érintett pécsiek a családegysítési kérésüket bejelentették a pécsi Zsidók Központi Tanácsának, amely e kérelmeket a saját fejléces papírján hivatalos levélként továbbította Várnagy tanácsnoknak. Erre azért volt szükség, mivel zsidónak minősített személy nem fordulhatott közvetlenül a város hatóságához, az csak a tanács tagjaival volt hajlandó tárgyalni. Mindenféle hivatalos ügy intézésének ez volt a módja.¹²⁶

A családegysítési kérelmek másik fő oka az volt, hogy többen szerették volna idős, ápolásra szoruló szüleiket maguk mellett tudni. Ilyenkor vagy a vidéken élő szülők pécsi gettóba költözésének engedélyezését kérték, vagy maguknak kérték ezt az engedélyt, hogy a pécsi gettóba került szüleiket gyámolíthassák.

Várnagy tanácsnok általában megadta az engedélyt, de ez még nem jelentette azt, hogy a családegysítés ügye sínen van. A fentebb idézett rendelet 3. paragrafusa intézkedett arról, hogy kiknek és milyen ügyben adhat ki utazási engedélyt a m. kir. rendőrség működési területén az elsőfokú rendőrhatalóság, máshol pedig az illetékes csendőrség.¹²⁷ Utazási engedély iránt a Zsidó Központi Tanács nem folyamodhatott a

¹²⁴ Megjelent a *Budapesti Közlöny* 1944. április 7-i számában. Szövegét közli: VÁDIRAT 1. 127–129.

¹²⁵ A rendelet 2. § 2. bekezdésében olvasható a fentiek alóli kivétel: „Nem vonatkozik az (1) bekezdésben meghatározott korlátozás a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. (BSzKRT), a Budapesti Helyiérdekű Vasút (BHÉV), valamint az egyes városok belterületén közlekedő vasutak és közhasználatú társasgépkocsijáratok vonalaira.”

¹²⁶ *Dunántúl*, 1944. április 29. 4.

¹²⁷ Az utazási engedély iránti kérelemre 10 pengő, a kiadott engedélyre további 20 pengő illetéket kellett fizetnie a zsidó kérelmezőnek. Csak a hatósági idézés miatt szükséges utazási kérelem volt illetékmentes. *Dunántúl*, 1944. április 29. 4.

rendőrkapitánysághoz, ezt Várnagy tanácsnoknak kellett megtenni. Arról, hogy ezt megtette-e, s ha igen, milyen választ kapott, illetve hogy az általa határozattal a pécsi gettóba befogadott személyek valóban megérkeztek-e ide, egy eset kivételével további adatok nem ismertek.

30.

Özv. Herskovits Izidorné kérelme a pécsi gettóba költözése iránt

Méltóságos Alispán Úr!¹²⁸

Alulírott tisztelettel kérem, méltóztassék részemre alanti indokaim alapján megengedni, hogy Nagybaracska¹²⁹ községből a pécsi elkülönített helyre (gettóba) leányomhoz költözhessem.

Kérelmem indokolásául tisztelettel előadom, hogy 63 éves egyedülálló nő vagyok, aki cukor és szívbajom miatt gyermekeim gondozására vagyok utalva. Leányom dr. Steiner Lászlóné pécsi (Ferenciek u. 20.) lakossal együtt kívánnék a gettóba beköltözni.

Tisztelettel csatolom a pécsi Központi Zsidó Tanács hozzájárulást ahhoz, hogy a hatósági engedély megszerzése esetén engem a gettóba befogad.

A t. főszolgabírói hivatal kilátásba helyezte, hogy a pécsi illetékes hatóság engedélye esetén Pécsre való költözésemet ugyancsak engedélyezi, és a szükséges utazási engedélyt kiadja.

Kérelmem indokolásául végül tisztelettel előadom azt is, hogy leányom kis unokámmal egyedül van, minthogy férje hosszabb idő óta munkaszolgálatra van bevonulva. Eltartásomról is nevezett leányom gondoskodott eddig is.

Előadom végül, hogy a zsidó birtokok igénybevételeig¹³⁰ Mohács-szigeten voltak földjeim, Baranya megyei adófizető voltam.

Kérelmem megismétlése mellett, annak kedvező és megértő elintézését kérve vagyok

teljes tisztelettel:
Dr. Steiner Lászlóné
Herskovits Izidorné

MNL BaML, Pécs pm. 40.415/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

¹²⁸ A levél címcímlapján „Méltóságos Polgármester Úr / Pécs” áll.

¹²⁹ Nagybaracska Bács-Kiskun megye délnyugati részében, Bajától 18 km-re, délre fekszik.

¹³⁰ Hivatkozás az 1942. évi XV. törvénycikkre a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól. Megjelent 1942. szeptember 6-án az Országos Törvénytarban. A teljes szövegét közli: VÉRTES 2002, 176–200. A törvény 3. § (1) bekezdése többek közt kimondta: „Zsidót összes mező- vagy erdőgazdasági ingatlanának (használati illetőségének), ezek alkotórészeinek és tartozékainak, továbbá mező- vagy erdőgazdasági ingatlanain lévő vagy ezekkel kapcsolatos mező- vagy erdőgazdasági ipari üzemének és üzemi berendezésének tulajdonul átengedésére kell kötelezni.”

Herskovits Izidorné előbb a pécsi Zsidó Központi Tanácshoz fordult, amely május 11-én kelt levelében hozzájárulását adta a pécsi gettóba költözéséhez. A pécsi polgármesteri hivatal május 15-én érkezett a fenti levelet, és Várnagy tanácsnok még aznap határozatot hozott arról, hogy a „kérelem teljesítése indokolt”. Erről értesítette a pécsi rendőrkapitányságot, a nagybaracskai községi elöljáróságot és a kérelmezőt. A bácsalmási főszolgabíró május 25-én határozatot hozott Herskovits Izidorné Pécsre bocsájtásáról. A rendőri kíséret díját a kérelmezőnek kellett kifizetnie.

31.

**Báder Miksa és neje kérelme
ideiglenes pécsi tartózkodási engedély iránt**

Tekintetes m. kir. Rendőrkapitányság!¹³¹

Alulírott Báder Miksa és neje tisztelettel kérjük, hogy részünkre Pécssett leányunknál, Polgár Pálnénál leendő lakás céljára ideiglenes tartózkodási engedélyt kiadni méltóztassék azon ideig, amíg állapotunk annyira javul, hogy állandó ápolásra nem szorulunk.

Kérésünk támogatásra és indokául legyen szabad előadni az alábbiakat:

Alulírott Báder Miksa Himesházán voltam földbirtokos, ahol feleségemmel f. hó 2. napjáig éltem. Én 72 éves beteg ember vagyok, úgyszintén 60 éves feleségem is, akik a becsatolt orvosi bizonyítványok tanúsága szerint állandó ápolásra szorulunk. Dr. Ángyán János egy. ny. r. tanár igazolása szerint klinikai gyógykezelésre nincs közvetlenül szükségünk, azonban betegségünk következtében állandóan ápolásra szorulunk.

Himesházán feleségemmel kettesben élünk, magas korunk, munkaképtelenségünk miatt magunkat ápolni képtelenek vagyunk, a faluban rajtunk kívül most már zsidó sincs, nincs tehát senki, aki ápolásunkat ellátná. Keresztény ápolónőt a vonatkozó rendelet értelmében nem alkalmazhatunk,¹³² a faluban zsidó, aki ápolásunkat ellátná, nincs, vidékről pedig a csendőrség nem engedélyezi zsidónak a község területére költözködést.

Pécssett lakik Polgár Pálné leányunk és vőnk, akik gyermektelenek, és hajlandók arra, hogy öreg, beteg szüleiket ápolják. A hozzájuk való költözködéssel, és náluk való tartózkodással lakásigényünk nincs, senkinek zavart nem okozunk, és ápolásunk biztosítva lenne.

A vémemdi csendőrség Pécsre való beutazásunkat bizonytalan időre engedélyezte a becsatolt orvosi bizonyítványok alapján.

Tisztelettel kérjük, hogy fenti méltányos és indokolt kérelmünk alapján Polgár Pál és neje pécsi (Munkácsy M. u. 30. sz.) lakásában való ideiglenes tartózkodásra az

¹³¹ A címzett a Pécsi Rendőrkapitányság.

¹³² 1944. március 31-én jelent meg az 1200/1944 M. E. sz. rendelet a zsidók háztartásában nem zsidók alkalmazásának tilalma tárgyában. Eszerint zsidó háztartás április 30. után nem alkalmazhatott keresztény cselédet, házvezetőnőt vagy inast. Szövegét közli: VÁDIRAT 1. 78–79.

engedélyt megadni méltóztassék azon ideig, amíg betegségünk következtében állandó ápolásra szorulunk.

Tisztelettel:
Báder Miksa
Báder Miksáné

MNL BaML, Pécs pm. 40.359/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A pécsi rendőrkapitányság a dátum nélküli levelet 1944. május 5-én érkezett. Soós Nándor főkapitány-helyettes ezt május 8-án „elbírálás végett” megküldte Esztergár polgármesternek azzal a megjegyzéssel, hogy a kérelem teljesítését nem javasolja. A polgármesteri hivatal május 11-én érkezett a rendőrség átiratát. Várnagy tanácsnok 21-én kelt határozata szerint a nevezetteket a Zsidó Tanács útján értesítette, hogy kérelmük nem teljesíthető. Báder Miksa és felesége a mohácsi gettóba került, majd Pécsen keresztül Auschwitzba szállították őket.¹³³

32.

**A pécsi Zsidó Központi Tanács felterjesztése
Esztergár Lajos polgármesterhez Feldmár Béla kérelme ügyében,
aki családtagjainak a pécsi gettóba történő felvételét kérte**

Polgármester Úr!

Feldmár Béla azon kérelmet terjeszti elő, hogy a munkaszolgálatot teljesítő Neumann László felesége, sz. Feldmár Judit, aki az ő leánya, és hat hónapos unokája, Neumann Éva, a pécsi gettóban helyezkedhessenek el, családjuk itt van, ott – Kaposvárott – teljesen egyedül, idegenül, pénz nélkül, támogatás nélkül állanak. Szülők itt az eltartásukról gondoskodnának. Nevezett fiatal, egészséges, munkabíró nő.

1944. V. 25.

Tisztelettel:
Greiner
Zsidó Központi Tanács

MNL BaML, Pécs pm. 40.706/1944-D-12-gépelt, eredeti felterjesztés

Várnagy tanácsnok az 1944. május 26-án kelt határozatában engedélyezte a nevezettek pécsi gettóban való elhelyezését.

¹³³ Vörös 2007a, 164.

33.

**A pécsi Zsidó Központi Tanács felterjesztése
Esztergár Lajos polgármesterhez Halász Dezső kérelme ügyében,
aki családtagjainak a pécsi gettóba történő felvételét kérte**

Polgármester Úr!

Halász Dezső pécsi lakos családjával a pécsi gettóban lakik, fia Halász Ferenc volt pécsi lakos legutóbb Sellyén lakott családjával a Futura¹³⁴ kirendeltségénél alkalmazottként. A fiú, Halász Ferenc közel két éve munkaszolgálatot teljesít, amikor Sellyéről a zsidókat Barcsra szállították. 32 éves egészséges, munkabíró feleségét és 6 éves fiát szintén elszállították Barcsra, ahol most pénz, támogatás nélkül teljesen idegenül állnak. Apja, Halász Dezső a helybeli gettóban ellátásukról gondoskodni kíván és tud. Ezért kéri Halász Ferencné és Halász Andrásnak a helybeli gettóba való jövetelének engedélyezését.

Kérjük a kérelem engedélyezését, a nevezettek elhelyezéséről gondoskodunk.

1944. V. 25.

Tisztelettel:
Greiner
Zsidó Központi Tanács

MNL BaML, Pécs pm. 40.707/1944-D-12, gépelt, eredeti felterjesztés

Várnagy tanácsnok az 1944. május 26-án kelt határozatában engedélyezte a nevezettek pécsi gettóban való elhelyezését.

34.

**A pécsi Zsidó Központi Tanács felterjesztése
Esztergár Lajos polgármesterhez
Lackenbacher Sámuelné kérelme ügyében,
aki fiának a pécsi gettóba történő felvételét kérte**

Polgármester Úr!

Lackenbacher Sámuelné kéri, hogy 7 éves György nevű fia Barcsról Pécsre a gettóba édesanyjához jöhessen. A kisfiú nagyanyjánál volt éppen látogatóban Harkányban,

¹³⁴ A Futura, a Magyar Szövetkezetek Áruforgalmi Részvénytársasága 1919. október 20-án jött létre. Fő célja az volt, hogy a kötelékébe tartozó szövetkezetek központi irányítás mellett rendszeresen végezzék a mezőgazdasági termények összegyűjtését, raktározását és részben értékesítését. Járulékos célja pedig az, hogy a keresztyén magyar középosztály ifjúságát gyakorlati kereskedőkké képezze. (http://archivnet.hu/gazdasag/a_magyar_szovetkezeti_mozgalom_multja_forrasok_a_futura_tortenetebol.html?oldal=2; utolsó letöltés: 2014. április 6.)

amikor az ottani zsidókkal együtt Barcsra szállították őket el.¹³⁵ A nagyanya beteges öregasszony, aki maga is ápolásra szorul, a kisleányt tehát gondozni nem tudja, és így a gyereket Barcsra idegenek önkéntes szívességbeli ellátására szorul. Idehelyezése esetén édesanyja gondoskodna nevezett Lackenbacher György ellátásáról.

Kérjük fenti kérelem teljesítését.

Pécs, 1944. május 30.

Tisztelettel:
Dr. Greiner
Zsidó Központi Tanács

MNL BaML, Pécs pm. 40.723/1944-D-12, gépelt, eredeti felterjesztés

Várnagy tanácsnok az 1944. május 30-án kelt határozatában engedélyezte a fiú pécsi gettóba költözését.

35.

Szőnyi Alajos mohácsi polgármester kérelme a pécsi rendőrkapitánysághoz Misselbach József családjának a mohácsi gettóba költözése tárgyában

M. kir. Rendőrkapitányság!

Pécs

Dr. Misselbach József orvos belügyminiszteri rendelettel a mohácsi „László” kórházba lett kirendelve kórházi orvosnak. Felesége, szül. Frankfurter Márta, és 11 hónapos fiú gyermeke a pécsi gettóban van. Tekintettel arra, hogy a férj, illetve apa itt alkalmazásban áll, s tekintettel arra, hogy az itteni gettóban a feleség és a gyermek megfelelő elhelyezést nyerhet, kérem, szíveskedjék a feleség és a 11 hónapos gyermek részére Mohácsra való átköltözéshez utazási engedélyt adni.

Az átköltözés ellen a mohácsi rendőrkapitányság nem tesz észrevételt, annak kiadásához már hozzájárult. A magam részéről szintén beleegyezésemet adom, és az elhelyezést biztosítom.

Mohács, 1944. június 9.

Szőnyi
polgármester

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 19. tekercs, Mohácsi polgármesteri iratok, 5605/1944, gépelt, kérelemmásolat

¹³⁵ A déli országhatár mentén lévő járásokat (a Drávától 20 km-es sávban) hadművelleti területté nyilvánították. Ennek következtében Baranya Dárdai, Siklósi és Sellyei járásából, illetve a Szentlőrinci járás déli részéről 1944. április 26–28. között Barcsra deportálták a zsidókat, ahonnan május 27-én Auschwitzba vitték őket. Vörös 2007a, 156.

A gettóval kapcsolatos egyéb levelek

Az előző fejezetek a „zsidók számára elkülönített városrész” kapcsán tematikusan rendezett leveleket tartalmaztak. Bár a hatóságok és a karhatalom közegei a pécsi gettót június 29–30-án kiürítették, és lakóit a zsidó gyűjtőtábornak kijelölt Lakits lak-tanyába zsúfolták, időnként a hivatali levelezésben ez utóbbit is gettóként említették.

Az alábbi források 1944. május 15. és szeptember 7. között keletkeztek, és közvetlenül vagy közvetve kapcsolódnak a gettóhoz. Rajtuk keresztül újabb részletek ismerhetők meg a zsidók teljes kiszolgáltatottságáról, a nem zsidó lakosok és a polgármesteri hivatal között a gettó kapcsán kialakult feszültségekről, valamint a helyi hatóságok gettóval kapcsolatos intézkedéseiről.

36.

Borbola Jenő rendőr főkapitány-helyettes átirata Esztergár Lajos polgármesternek a gettó bekerítéséről

Polgármester Úrnak

Pécs

A fenti számú véghatározatában¹³⁶ a zsidóknak lakás céljára kijelölt területen a rendé-szet végrehajtásának egyik feltétele, hogy ezen terület bekerített legyen.

Kérem, hogy a kijelölt terület alkalmas módon való bekerítéséről a lehető legrövi-debb időn belül intézkedni szíveskedjék.

Pécs, 1944. május hó 9-én.

A kapitányság vezetője:
dr. Borbola Jenő
főkapitány-helyettes

MNL BaML, Pécs pm. 52.303/1944-F-V, gépelt, eredeti átirat

*Borbola levelére Esztergár szóban utasította a városi erdőmestert, vitéz Rábay Gyulát, a gettókerítéshez szükséges faanyag kitermelésére és leszállítására. Az erdőmester a felada-tot részben a saját fakitermelő munkásaival, részben egy zsidó munkaszolgálatos század (104/301 Kmsz.) igénybevételével hajtotta végre.*¹³⁷

¹³⁶ Hivatkozás Esztergárnak a levél fejlécébe írt 40.280/1944-K számú határozatára, amelyben megállapí-totta a gettó számára kijelölt területet.

¹³⁷ MNL BaML, Pécs pm. 33.610/1944-C-34

37.

Roth Pál bejelentése a pécsi Zsidó Központi Tanácsnak a kilakoltatásáról

Pécs, 1944. május 15.

Pécsi Zsidó Központi Tanács

Helyben

Tisztelettel közlöm, hogy Arany János u. 6. sz. alatti lakásom ingóságait egy lakószobába és egy pincehelyiségbe bezárva a város lepecsételtette.

Leltárt nem volt módomban felvenni, mivel f. hó 8-án felszólítást kaptam a lakás azonnali kiürítésére, és ezt a munkálatot pár óra alatt kellett elvégezni.

Lepecsételő közeg közölte velem, hogy jelenlétemben utólag fognak leltárt felvenni.

Tisztelettel:

Roth Pál

Arany J. u. 6.

PZSH i. 42. d., iktatószám nélkül, gépelt, eredeti bejelentés

38.

**Mayer Albert orgonaépítő kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez
zsidó munkása kijárási engedélye ügyében**

Polgármester Úr!

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy üzememben gépmunkás napszámosként alkalmazott Kohn Vilmos, született 1921, Pécssett, anyja Löbl Anna, zsidó munkavállalómat az üzemi munkaidő tartalmára reggel 7 órától délután 17 óráig a gettóból való távozási engedéllyel ellátni szíveskedjék.

Kérésem megismétlése mellett maradok

Pécs, 1944. május 16.

Teljes tisztelettel

Mayer Albert

orgonaépítő mester

MNL BaML, Pécs pm. 40.509/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. május 22-én kelt válaszában arra hívta fel a kérelmezőt, hogy két példányban igénybejelentő lapot nyújtson be hozzá, előzőleg pedig igazoltassa az ipar-testülettel, hogy a nevezett gépmunkás nélkülözhetetlen, és mást helyére alkalmazni nincs módjában.

39.

Nyúl Istvánné kérelme ügyvédjén keresztül
Esztergár Lajos polgármesterhez
az átköltözéskor keletkezett bútorkárának megtérítése iránt

Pécs, 1944. május 19.

Pécs Szab. Kir. Város Polgármester Urának

Pécsett

Nyúl Istvánné pécsi lakos ügyfelem, aki a gettó létesítése folytán kiköltözésre kényszerült, panaszkodik nálam, hogy t. Címed által szerződttetett fuvarvállalkozónak egyik fuvarosa – ügyfelem megállapítása szerint Takács Mátyás pécsi fuvaros – ingóságai elszállítása során kocsiját a Vas Gereben u. 1. sz. előtt egy utcai fának vezette neki, s az összeütközés során a kocsin lévő kombinált szekrénye kettévált, a fu[r]nérozás letépődött, a szekrény alja levált, s a szekrény ablakrésze betörött. Előszobaszekrényének alsó pereme ugyancsak letörött, s rökaméjának fenékdeszkája betörött, s egyéb sérüléseket szenvedett.

Ügyfelem a baleset után nyomban megvizsgáltatta a sérüléseket a bútorszövetkezet egyik szakértőjével, kinek közlése alapján ügyfelem elszenvedett kárát a mai javítási költségek mellett 360 pengőre teszi cca.

Felhívom t. Címet, hogy jelen levelemre három napon belül érdemi válaszát megadni szíveskedjék a tekintetben, hogy hajlandó-e viselni ügyfelemnek fent megjelölt kárát, avagy sem.

Amennyiben a megadott időn belül választ e tekintetben nem kapnék, úgy ezt olybá tekintem, hogy ügyfelem kárának viselése elől elzárkózik, s ez esetben bírói úton leszek kénytelen érvényesíteni ügyfelem kárigényét.

Teljes tisztelettel:

Dr. Parill Ferenc

ügyvéd

[A levél alsó margóján kék ceruzás kézírás:]

A tisztí főügyész úr¹³⁸ r.u. [adott] javaslata alapján elutasítva. Pécs, 1944. máj. 30.
Várnagy

MNL BaML, Pécs pm. 40.550/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

¹³⁸ Jobbágy Valér.

40.

**Várnagy Elemér tanácsnok levele Dr. Hal József tiszti főorvosnak
a gettó közegészségügyi felülvizsgálatáról**

Tiszti Főorvos Úrnak!

Pécs

A pécsi zsidóknak zárt részbe történő betelepítése megtörtént. Ennek a zárt településnek a lezárása folyamatban van.

A jövőben a pécsi zsidók ezen a zárt területen élnek, és nem csak önellátásukról, hanem többek között a közegészség biztosításáról és a közegészségügyi intézmények kiépítéséről is maguk gondoskodnak.

A járványok elkerülése végett szükségesnek tartom, hogy Főorvos úr a gettót közegészségügyi szempontból vizsgálja felül, vizsgálata során legyen tekintettel az elhelyezésekre, a tisztaság fokozottabb biztosításának lehetőségére, szemét kifuvározásra, féregmentességre, állapítsa meg továbbá, hogy elkülönítő és egyéb szükségkórház felállítását a zsidók jól végezték-e, térjen ki végül arra, hogy a város hatósága a köztisztaság fokozottabb védelme érdekében milyen ellenőrzési rendszabályokat tétessen folyamatba.

Pécs, 1944. május hó 20-án.

A polgármester nevében
Várnagy
tanácsnok

[Az iktatószám alatt ez a tintával írt szöveg áll:]

H.

Gettó megszűnt, intézkedésre szükség nincs.

Pécs, 1944. július 6.

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.540/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

41.

**Várnagy Elemér tanácsnok levele a városi tűzoltóparancsnoknak
a gettóval kapcsolatos tűzrendészeti követelményekről**

Tűzoltóparancsnok Úrnak!

Pécs

A pécsi zsidóknak zárt részbe történő betelepítése megtörtént. Ennek a zárt településnek a lezárása folyamatban van.

A jövőben a pécsi zsidók ezen a zárt területen élnek.

Felhívom Főparancsnok Urat, állapítsa meg és jelentse, hogy nincsenek-e a pécsi gettóban olyan tűzrendészeti követelmények, amelyek hatósági beavatkozást kívánnak.

Pécs, 1944. május hó 20-án.

A polgármester nevében
Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.541/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

A tűzoltó főparancsnok 1944. június 3-án kelt válasza szerint a pécsi gettó területén nincsenek hatósági beavatkozást kívánó tűzrendészeti követelmények. A MÁV-bérpalota körül, valamint a szomszédos utcákban kellő számú, a városi vízvezetékéről ellátott tűzcsap áll rendelkezésre. A főparancsnok úgy vélte, a vízvezeték-hálózat rongálódása esetén a közeli Hullámfürdő medencéjének vize kellő mennyiségű oltóvizet biztosít.

42.

Nagy István hentes kérelme Esztergár Lajos polgármesternek zsidó tulajdonban lévő üzlet átadása iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott Nagy István hentes és mészáros mester Pécssett, Kassa u. 12. szám alatt folytattam üzememet. Az úgynevezett gettó alakításával kapcsolatban vevőköröm 98%-át elveszítettem, úgyhogy az addig virágzó üzemem az egyik napról a másikra úgyszólván teljesen tönkre ment. Ezért folyamodtam a közigazgatósági hatósághoz, hogy a Ferenc József út 50. szám alatt lévő, és hónapok óta lezárva tartott Fein Sándor-féle zsidó üzletet kárpótlásképp juttassák részemre. Ígéretet kaptam. Hetek óta ezután az ügy után járkáltam ügyvédemmel¹³⁹ együtt. A kamara kérésemet méltányosnak találta és véleményezte. A sok ígéretnek és biztatásnak az lett a vége, hogy az üzlethelyiséget a mai napig sem kaptam meg, közben pedig én napról napra pótolhatatlan károkat szenvedek, már az adómat nem tudom fizetni, ugyanakkor a Fein-féle üzlet továbbra is zárva van.

A pécsi gettó megszűnt, és a bizottság most arra az álláspontra helyezkedik, hogy ezzel a kérelmem alapja is megdőlt volna. Ez az álláspont téves, és az én érdekeimet mélyen sérti.

A gettó megszűnt, azonban az élet azon a területen meg nem indult, és kilátás sincs arra, hogy belátható időn belül ott a régi élet visszaálljon. Üzletem, mint a gettó fönállása alatt, pang, mert vevőköröm oda vissza nem tért, és nekem ilyen körülmények között biztosan tönkre kell mennem. A bizottság nem járt el kellő körültekintéssel, amikor ezt a letagadhatatlan tényt teljesen figyelmen kívül hagyta. Az sem lehet

¹³⁹ A levél külső címdalán Somogyváry József pécsi ügyvéd pecsétje és aláírása szerepel.

akadály, hogy az ipari üzemekre vonatkozólag még nem jelent meg kormányrendelet, mert itt lényegében nem ipari üzem átadásáról, hanem egy üzlethelyiségnek a kiürítéséről, illetve a zsidó üzlethelyiség átadásáról van szó, amely a kereskedelmi üzletekre vonatkozó szabályok szerint és rendeletek alapján elintézhető.

A mészáros és hentes ipar szakma kettő tevékenységet foglal magában: az egyik a szorosan vett ipari ténykedés, a másik pedig a kereskedői ténykedés, amely az üzlethelyiségben bonyolódik le. A nyitott hentes-mészáros üzlet ugyanolyan kereskedés, mint akármelyik másik.

Kérem Méltóságodat, kegyeskedjék ezt a kérdést újra letárgyaltatni, és kérésemet teljesíteni. Rendkívül méltánytalannak és igazságtalannak tartom azt, hogy a zsidó törvény végrehajtásával kapcsolatban egy egzisztenciájában teljesen lehetetlenné tett iparost megfelelő módon nem kárpótolhatna az önhibáján kívül beállott károsodásért akkor, amikor arra a lehetőség megvan, és egy zsidó üzlethelyiség kiutalásával az engem ért károsodás jóvátehető lenne.

Azt is felhozták akadályképpen, hogy az üzlethelyiségben beépített állványok és jégszekrény raktározandó volna, és azokat valahová el kellene helyezni. Ez a megoldás teljesen ésszerűtlen, mert a beépített állványok, fogasok falból való kibontása és azoknak elraktározása olyan költséget jelent, amely a kiszerelt ingóságoknak az értékét felemésztí. Ajánlatot tettem arra, hogy a beépített ingóságok becsültessenek meg, és azoknak ellenértékét biztosítékképpen hajlandó vagyok készpénzben a kívánt helyre befizetni. Egy ilyen megoldással senki sem károsodhatik, aki ezt az ésszerű megoldást saját kezdeményezéséből keresztülviszi, illetve elrendeli.

Az élet sokféle eseteire nem lehet külön-külön jogszabályokat alkotni, és minden apró részletkérdésre kormányrendeleteket várni, és emiatt az élet rendes menetét megállítani.

Jog hasonlóság alapján egy kevés öntevékenységgel és helyes gazdasági értékítélettel jogos kérésem minden nehézség nélkül teljesíthető volna.

Kérem Méltóságodat, kegyeskedjék ebben az ügyben a mai idők tempójának megfelelő gyorsasággal és az én méltányos érdekeimnek megfelelően határozni, és sérelmemet orvosolni.

Teljes tisztelettel:
Nagy István

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A dátum nélküli kérelmet a polgármesteri hivatal 1944. július 13-án érkezett. Katács Antal nyugalmazott főjegyző 1945. február 29-én a „zsidótörvények” hatályon kívül helyezésére hivatkozva tárgyalannak nyilvánította.

43.

Gettókilépők kérése a zsidó származású fuvaros vállalkozók számára

A m. kir. Rendőrség Pécsi Kapitányságának

Pécs

A zsidó szállítmányozási vállalatokhoz vállalatvezetői kijelölés technikai okokból még nem történt meg.

Mivel a lovak etetését, ápolását biztosítani kell, kérem május hó 31-ig naponta reggel 5 órától este 7 óráig az alábbi zsidó szállítmányozók kilépését a gettóból engedélyezni.

Engelmann Gyula, Handlei Rezső, Kohn Ignác, Sólyom Sándor

Pécs, 1944. május hó 22-én.

A polgármester nevében

Dr. Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.542/1944-D, gépelt, átiratmásolat

44.

Várnagy Elemér tanácsnok levele a pécsi Zsidó Központi Tanácsnak

Központi Zsidó Tanácsnak

Pécs

Tudomásomra jutott, hogy vannak pécsi zsidók, akiknek tartózkodási helye ismeretlen, vagy hazajövetelükben gátolva vannak. (pl. internáltak)

Mivel a m. kir. belügyminiszter úr úgy rendelkezett, hogy a polgármester haladéktalanul köteles az árvaszék tudomására hozni azoknak a zsidó személyeknek a nevét, születési idejét és helyét, vallását, foglalkozását és utolsó rendes lakhelyét, akiknek a tartózkodási helyük ismeretlen, vagy hazajövetelükben és vagyonuk kezelésében gátolva vannak, felhívom a tanácsot a következőkre:

- 1) Állapítsa meg és terjesszen be kimutatást az előbb említett adatokkal azokról a személyekről, akik az előbb említett ok miatt vagyonuk kezelésében gátolva vannak.
- 2) Állapítsa meg ezek közül, hogy mielőtt lakóhelyükről eltávoztak, adtak-e megbízást, és kinek vagyonuk kezelésére.
- 3) Azoknak a hozzátartozóval, akik nem jelöltek ki megbízottat, vegyenek fel jegyzőkönyvet az eltávozás körülményeire [sic!]. A jegyzőkönyvben a hozzátartozók a gondnok személyére is tehetnek javaslatot. Ahol a hozzátartozók is ismeretlen helyen tartózkodnak, ezt a jegyzőkönyvet a Zsidó Tanács vegye fel.

- 4) A gettó területén lakó és vagyonuk kezelésében akadályozott zsidó egyének azonnal jelöljenek meg két tanú aláírásával megbízottat, azt juttassák el a megbízotthoz, másodpéldányát pedig 48 órán belül hozzám, esetleg kimutatásba foglalva, a megbízó és a megbízott nevének és lakhelyének megjelölésével terjessze be.¹⁴⁰
- 5) Megbízottul csak nem zsidó személyt lehet kijelölni.

Pécs, 1944. május hó 24-én.

A polgármester nevében
Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 10. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, 5/3., gépelt, átiratmásolat

Várnagy levelének előzménye Jaross Andor belügyminiszter 231.300/1944 B. M. számú rendelete, amely 1944. május 5-én kelt és a „Távol levő zsidó egyének számára gondnok rendelése” címet viselte.¹⁴¹ Jaross ezt megelőzően április 10-én adott ki utasítást a 230.900/1944 B. M. számú körrendeletében arra, hogy a „távol lévő” zsidók vagyonát az árvaszékek kötelesek gondnokság alá helyezni.¹⁴² Greiner József, a pécsi Zsidó Központi Tanács elnöke 1944. május 28-án kelt válaszában 64 főről nyilatkozott, mint akik tudomása szerint ismeretlen helyen tartózkodnak, vagy hazajövetelükben és vagyonuk kezelésében gátolva vannak. Öt személy számára a hatóságot kérte gondnok kijelölésére, 59-en pedig ugyancsak megjelölt egyéneknek adtak megbízást vagyonuk kezelésére”. Az „ugyancsak megjelölt egyének” a „zsidócsillag” viselésére kötelezett személyeket jelenti.

45.

A város házigazdaságának igénylése női munkaszolgálatosok iránt

Polgármester Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy a város házigazdaságában vetett sok kapás ipari növény tavaszi munkájának sürgőssége miatt, és egyéb munkás beszerzése nehézségének következtében 30–40 női zsidó munkaszolgálatosra lenne szükségünk.

Kérem azok kiutalását.

Pécs, 1944. május 24-én.

Tisztelettel:
Örfy Gáspár
gazd. üzemvezető

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt, eredeti igénylés

¹⁴⁰ Mivel az összes gettóba zárt zsidónak minősített pécsi lakos „akadályozva” volt vagyona kezelésében, így ez a felszólítás az összes gettóban lakó felnőttre vonatkozott.

¹⁴¹ MNL BaML, Pécs pm. 39.657/1944-D-12

¹⁴² KÁDÁR–VÁGI 2005, 222.

Várnagy Elemér 1944. június 3-án kelt határozata szerint a munkaszolgálatosok igénybe vételéhez hárompéldányú kimutatás beterjesztése szükséges, ami alapján a kérelmet rövid úton elintézi.

46.

**A Miniszterelnöki Hivatal levele Nikolits Mihály főispánnak
a gettóban működő nyomdák bezárásáról**

Méltóságos Főispán Úr!

A Pécsi Zsidó Központi Tanács bejelentette, hogy az elkülönített zsidó városrész céljaira Breuer Dezső kézinymodáját és Érdi Alfréd nyomdájából több gépet az elkülönített városrészbe vittek és ott üzemben tartanak.

A 11.000/1944. M. E. sz. rendelet¹⁴³ értelmében minden zsidó nyomda kivétel nélkül azonnali hatállyal becsukandó volt, és e két nyomdát is üzemben tartani tilos.

Kérem tehát Méltóságodat, szíveskedjék e nyomdaüzemek bezárását elrendelni, és amennyiben a Pécsi Zsidó Központi Tanácsnak nyomtatványokra van szüksége, arra utasítani, hogy azokat üzemben lévő keresztény nyomdáknál szerezzék be.

Budapest, 1944. június hó 2-án.

A miniszterelnök rendeletére
[olvashatatlan aláírás]
miniszteri tanácsos

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt, eredeti leirat

Nikolits főispán 1944. június 12-én kelt levelében kérte Esztergár Lajost a nyomdák azonnali leállíttatására, és a gépek eredeti helyükre történő visszaszállíttatására. A polgármester nevében Várnagy tanácsnok a fentiekre utasította a Zsidó Központi Tanácsot, amely ezeknek június 17-én eleget tett, és erről tájékoztatta Várnagyot. A tanácsnok június 23-án levelet írt a főispánnak, és közölte az utasítás végrehajtását, valamint azt is, hogy a kézinymoda használata a pécsi rendőrkapitányság vezetőjének tudtával és előzetes hozzájárulásával történt.¹⁴⁴ A főispán július 5-én kelt feliratában jelentette Sztójay miniszterelnöknek, hogy a nyomdagépek visszaszállításáról intézkedett.

¹⁴³ A 11.000/1944 M. E. sz. rendelet a zsidók részére kiadott egyes iparjogosítványok megvonása tárgyában a *Budapesti Közlöny* 1944. május 20-i, 113. számában jelent meg. Ez megszüntette a „sokszorosító ipar” gyakorlására kiadott iparigazolványok érvényét, 15 napon belüli bejelentési kötelezettséget írt elő a tulajdonosoknak, és egyben zár alá vette az ilyen üzemek felszerelési és berendezési tárgyait, nyersanyagait.

¹⁴⁴ A gettóba költözés idején még nem létezett ez a rendelet, ezért működhettek korábban.

47.

**Esztergár Lajos polgármester utalványozó rendelete
a zsidó tulajdonú lakások felújításáról**

Utalványozó rendelet

A zsidók elkülönített területre költöztetésével kapcsolatban megüresedő zsidó lakások használatba vétele céljából rendbe hozási munkálatok váltak szükségessé. Az ezzel kapcsolatban felmerülő költségek a zsidó lakókat terhelik.

A zárt területről kiköltöztetett keresztény családok érdekeinek megóvása céljából a rendbehozási munkálatokat máris folyamatba kellett tenni, és ennek során nagy mennyiségű számla futott be a város műszaki ügyosztályához.

Amíg az érdekelt zsidók a költségeket a város pénztárába befizetik, a munkálatokat végző keresztény kisiparosok munkadíját előlegezem. Utasítom ezért a házipénztárt, fizessen ki Dulánszky Jenő tb. műszaki tanácsos kezére 10 000 P, azaz tízezer pengőt, és a fenti összeget a zsidó lakások rendbe hozási költségei címen visszatérő előlegként tartsa nyilván.

Felhívom Dulánszky Jenő tb. műszaki tanácsost, hogy a felvett ellátmányból az érdekelt kisiparosokat fizesse ki, és szabályszerű elszámolását hozzám 60 napon belül nyújtsa be.

Fedezet nem lévén, az összeg rendeletemre fizetendő ki.

Erről értesítem: 1.) a m. kir. belügyminiszter alá rendelt városi számvevőseget, 2.) a műszaki ügyosztályt, 3.) a közigazgatási ügyosztályt, 4.) Dulánszky Jenő tb. műszaki tanácsost.

Pécs, 1944. június hó 3.

Dr. Esztergár s.k.
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 40.750/1944-D-12, szám, gépelt, rendeletmásolat

A rendelet előzménye, hogy Esztergár ötvenezer pengőt már befizettetett a pécsi Zsidó Központi Tanáccsal a város pénztárába lakásfelújítási költség címen, de ez nem bizonyult elegendőnek. A belügyminiszter alá rendelt városi számvevőség fedezet hiányában nem volt hajlandó semmilyen lakásfelújítási költség utalványozását engedélyezni. Esztergár május 27-én feliratot intézett Jaross belügyminiszterhez, amelyben tájékoztatta, hogy „az ezen munkálatokkal felmerülő napszámbérek összegét rendeletre utalványozom mindaddig, míg a kormányzat a szükséges összeget a zsidó alapból nem bocsájtja rendelkezésemre”.¹⁴⁵

Esztergár versenytárgyalást hirdetett a zsidó lakások kifestésére, amit 1944. május 25-én eredménytelennek nyilvánított. Ehelyett a város műszaki osztálya által megállapított egységákról határozott. Ezek 10, 15, 18, 20, 22, 25 és 30 m²-es alapterületű helyiségekre vonatkoztak, valamint 3 m²-es éléskamrára és WC-re. Az árakba az iparos minden költ-

¹⁴⁵ MNL BaML, Pécs pm. 40.750/1944-D-12. Ez szabálytalan kifizetést jelentett, de Esztergár megírta Jarosznak, hogy az intézkedést „felelőssége tudatában” foganatosította.

ségét, munkadíját és hasznát is belekalkulálták, és a helyiségek egyszínű kifestését tartalmazzák az esetlegesen szükséges faljavításokkal.¹⁴⁶

A polgármester a munkákkal 12 pécsi festő iparost bízott meg, a munkák kiosztását a Műszaki osztályra bízta, és egyúttal értesítette a városi számvevőseget, hogy „a költségek fedezetéül a Zsidó Tanács által e célra befizetendő összeg szolgál”.¹⁴⁷

A műszaki osztály felhatalmazást kapott, hogy a lakásokban szükséges minden egyéb javítási munkát e tétel terhére megrendelhet és elszámolhat.

A gettó létrehozásával az államvasutak pécs-bátaszéki osztálymérnöksége is elköltözni kényszerült a MÁV-bérházban lévő irodáiból. A cserébe neki juttatott zsidó lakás kifestési költségét, 120 pengőt a város a zsidó vagyron terhére kiutalta.¹⁴⁸

48.

A pécsi csendőrkerület levele Esztergár Lajosnak
a mentesítő okirattal rendelkező zsidókról

Polgármester Úrnak

Pécs, 1944. június 3.

Pécs

Mai napon vettem előljáró kerületi parancsnokság 356/kt. 1944. számú parancsát, melyben szószerint leadta B. M. úr 1944. VI. 2-án kelt 31.419/1944. XXI.-Res. rendeletét azzal, hogy azt haladéktalanul közöljem írásban Baranya vármegye Alispánjával és Pécs törv. hatósági jogú város Polgármesterével.

Fenthivatkozott rendelet szószerint a következő:

„Mentesítő okirattal rendelkező zsidóknak, akiknek a mentesítési ügye felülvizsgálatom alatt áll, akár kaptak a felülvizsgálattal kapcsolatban ideiglenes tanúsítványt, akár nem, gettóba vagy gyűjtőtáborba való költöztetését illetőleg szállítását döntésem közléséig legszigorúbban és felelősségének terhe mellett megtiltom. Egyben utasítom, haladéktalanul intézkedjék, hogy a már gettóba vagy gyűjtőtáborba átköltöztetett, illetőleg szállított és felülvizsgálat alatt álló mentesítő okirattal rendelkező zsidók gettóból, illetőleg gyűjtőtáborból haladéktalanul elbocsájtandók. Felhívom, hogy alárendelt hatóságokat és parancsnokságokat rendelkezésemről haladéktalanul értesítse, és annak betartását pedig szigorúan ellenőrizze. Végül felhívom, hogy a fenti rendeletemet tudomásulvétel végett a hatósága területén lévő törvényhatóságok első tisztviselőjével közöltesse.

B. M. 31.419/1944.-XXI. Res.”

[olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs pm. 39.657/1944-D-12, gépelt, eredeti átirat

¹⁴⁶ MNL BaML, Pécs pm. 52.870/1944-F-V

¹⁴⁷ MNL BaML, Pécs pm. 52.442/1944-D-12

¹⁴⁸ MNL BaML, Pécs pm. 42.443/1944-D-12

A táviratot 1944. június 2-án 20.15-kor, és 3-án 7.15-kor ismételve a polgármesteri hivatalnak is elküldték. Ebből tudható, hogy a csendőrség nem pontosan idézte Jaross Andor belügyminiszter körtáviratát. Az utolsó mondat eredetileg így fejeződött be: „[...] törvényhatóságok első tisztviselőjével közöltesse, hogy azt azonnal foganatosítsa.”

Németh László rendőrfogalmazó, a pécsi gettó parancsnoka azt nyilatkozta népbírósi perében, hogy a gettóban nem volt mentesített zsidó.¹⁴⁹

49.

Várnagy Elemér tanácsnok határozata
zsidó tulajdonú kutyák igénylése tárgyában

Határozat

A m. kir. IV. pécsi csendőrkerület szárnyparancsnoksága azzal kereste meg hatóságomat, hogy zsidó tulajdonban volt

- 1) dobermann
- 2) magas puli
- 3) farkas (német juhász)
- 4) magas sterier

fajtájú kutyákat óhajt igénybe venni. A szab. kir. város pedig közüzemei részére

- 5) sima szőrű foxterrier
- 6) szálkás (drót) szőrű foxterrier
- 7) magyar kuvasz
- 8) komondor

fajtájú kutyákat akar igénybe venni.

Ezért felhívom a Zsidó Tanácsot, hogy 48 órán belül állapítsa meg és jelentse hatóságomnak, hogy a zsidók közül kinek volt felsorolt fajtájú kutyája, és azt kinek adta, ill. kinek a gondozására bízta.

A jelentésnek, ill. összeírásnak a következő adatokat kell tartalmaznia: 1) a zsidó tulajdonos neve és volt lakása; 2) az új birtokos (gondozó) neve és lakása; 3) a kutya fajtája; 4) a kutya neve; 5) kora; 6) ivara; 7) leírása (színe és jegyek); 8) magassága.

A szolgáltatott adatokat ellenőriztetni fogom.

Pécs, 1944. június 9.

Tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, kézzel írt fogalmazvány

¹⁴⁹ Ennek az állításnak ellentmond Németh népbírósi perében tanúként meghallgatott Szántó László vallomása. MNL BaML, Nb. 325/1947. dr. Németh László pere, 130.

50.

**Várnagy Elemér tanácsnok válasza
a honvédség munkaerővel kapcsolatos levelére**

M. kir. 642. honv. munkavezető törzs parancsnokság

Pécs

A hivatkozott számú átiratra¹⁵⁰ érdemi választ adni nem áll módomban, míg a kérdés annyira általánosító jellegű, hogy a jelen állapotok között megállapítani nem lehet. A rendelkezésre álló adatokat tájékoztatásul az alábbiakban tudom közölni:

A pécsi elkülönített terület lélekszáma 1944. június hó 12-i helyzetet alapul véve 2612 fő. Ennek tekintélyes része nőkből, azon felül gyermekekből és munkaképtelen vagy beteg idősebb férfiakból áll. A munkaképes férfierő, nevezetesen 573 fő, közérdekű munkaszolgálatot teljesít katonai behívás alapján. 58 fő a magyar rendőrhatalóság, 43 fő pedig a német biztonsági szervek által lett internálva. Az egyéb távollevőkkel együtt (más városban rekedt, elutazott stb.) a távollevők létszáma 731. Az a szám csaknem teljes egészében munkaképes férfiakból áll.

Annak részletes és pontos megállapítása, hogy a fentnevezett létszámból kik milyen foglalkozást és összesen hányan hagytak el, csak egyenkénti külön nyomozás útján állapítható meg. Ezen adatok a m. kir. rendőrhatalóságok kezelésében vannak. Tehát a továbbiakban is onnan tudhatók meg.

Pécs, 1944. június 19-e napján.

A polgármester nevében
Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.758/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

Ez a levél rendkívül fontos forrás a pécsi gettóba kényszerített személyek számáról és a „hiányzókról”. Ismert még két, 101 fős eltérést mutató adat a pécsi gettó létszámáról. Az egyik 1944. június 28-áról, a kiürítés előtti napról való: „Az elkülönített városrész létszáma 2711 fő.” Férfi: 906 fő; nő: 1805 fő. Ebből a tíz éven aluli gyermekek száma: 177. Betegek saját kórházban 33 fő; szeretetházban 31 fő; magánházakban 35 fő; 75 éven felüli tehetetlen aggok és bénák 32 fő.¹⁵¹

A másik adat az MTI Házi Tájékoztató 1944. július 2-án közölt híre: „A pécsi gettót, ahol 2612 zsidó volt elkülönítve, a rendőrség szombaton felszámolta, a zsidókat az ún. táborhelyre, a Lakits laktanyába vitte.”¹⁵²

¹⁵⁰ A levél előzménye, hogy 642. honvédségi munkavezető törzsparancsnokság a honvédelmi miniszter 184.213/eln. 41/1944 számú, május 20-án kelt rendeletére hivatkozva arra kérte a polgármestert, június 10-ig közölje vele: „A zsidók gettóiban és gyűjtőtáborokban való összegyűjtése folytán kb. hány fő vonatott el eddigi foglalkozásától?” A honvédség a választ június 10-ig kérte, de mivel az nem érkezett meg, 16-án táviratban sürgette a jelentés elküldését.

¹⁵¹ SCHWEITZER 1966, 145.

¹⁵² Idézi: VÁDIRAT 3. XIII. 14. sz. lábjegyzet.

51.

Honvédségi kérés a Lakits laktanya fertőtlenítésére

Pécs szab. kir. város polgármesteri hivatalának

Pécs, 1944. évi július hó 13-án.

Pécs

Értesítem, hogy a Lakits laktanyában a zsidók által elfoglalva volt helyiségek felének fertőtlenítése után a fertőtlenítést beszüntették.¹⁵³

Tekintettel arra, hogy a zsidók az általuk elfoglalva volt helyiségekben (istállók) az etetőcsészékbe zsírt, lekvárt és egyéb élelmiszert és piszkot kentek el, így most a legyek milliárdjai lepték el azokat, és a lovak azokból nem esznek. A fertőtlenítés szükséges, mert a honvédség a nagyfokú kiképzés folytán ezt nem végezheti el, és a honvédségre lealázó volna, hogy a zsidók által előidézett piszkot eltakarítsa.

Kérem intézkedni, hogy a fertőtlenítés minél előbb megtörténjen, mert a kihelyezett alosztályok a helyiségeket addig nem tudják elfoglalni.

[olvashatatlan aláírás] fhngy

[A lap bal alsó sarkában ceruzás kézírással:]

Miklós alezredessel, Szakvály őrnaggyal megbeszélve az ügy. 30 zsidót rendelnek ki a takarításra. 1944. VII. 17. [olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs pm. 30.183/1945-C-V, gépelt, eredeti átirat

A zsidók deportálása után a Lakits laktanya parancsnoksága az ott „ideiglenesen elhelyezett” zsidók által okozott károk mihamarabbi helyreállítását és a laktanya fertőtlenítését kérte a város hatóságától. A „város közönségének megítélése szerint” azonban a honvédségi igények túlhaladták azt a mértéket, ami a zsidók elhelyezésével kapcsolatban felmerülhetett. Ezért Makucz Jenő tanácsnok¹⁵⁴ 1944. július 24-én 16 órára a helyszínrre „vegyesbizottsági tárgyalást” tűzött ki, melyre a város képviselőjében a katonai, a közigazgatási és a műszaki ügyosztályok, valamint a tisztí főorvos kapott meghívót, a másik érintett fél részéről pedig a IV. honvéd hadtest-parancsnokság képviselői (hadbiztosság, orvosfőnök, építési osztály) és a Lakits laktanya parancsnokságának képviselői.¹⁵⁵

A bejárásról az egyik helyszíni irodában jegyzőkönyv készült, amelyből kiderül, hogy július 14-én a laktanyaparancsnokság már készített egy részletes állapotfelmérést mindazokról az épületekről, amelyekben zsidókat helyeztek el. A város elismerte, hogy az akkor felvett hiányosságok, rongálódások továbbra is fennállnak, és azokat a zsidók „beszállásolása” okozta.

Új elemként került a jegyzőkönyvbe a fedett lovarda porondja, ami annyira tönkrement, hogy annak teljes megújítása szükséges, „mert a lovarda fűrészportalaja a haszná-

¹⁵³ A hullakamrának használt helyiséget és a fertőző betegek számára igénybe vett helyiséget a tisztiorvosi hivatal fertőtlenítette. MNL BaML, Pécs pm. 30.183/1945-C-V

¹⁵⁴ Makucz Jenő tanácsnok a gazdasági és katonai ügyosztály vezetője volt.

¹⁵⁵ MNL BaML, Pécs pm. 30.183/1945-C-V. A honvédség különböző szervei hét fővel vettek részt a közös szemlén.

lat következtében beszennyeződött (emberi ürülékek és különbféle váladékok, üvegcserepek, szögek és különféle vas- és fémdarabok). A beszennyeződött felület vastagsága kb. 15 cm, melynek kicserélése egészségügyi szempontból mulhatatlanul szükséges.¹⁵⁶

A honvédség képviselői azt kérték, hogy a város a „karbahelyezéseket és javításokat” mielőbb végeztesse el, mert a laktanya e részei az újoncok bevonulása miatt azonnal használatba kerülnek.

Dr. Hal József tisztii főorvos augusztus 14-én jelentette Esztergárnak, hogy a Lakits laktanya fertőtlenítési munkáit befejezték, melyek összköltsége 916 pengő volt. Ez tartalmazta a fertőtlenítőszert (80 kg kretol és 200 gr szublimát), két ember 12 napi munkabérét, és egy lófogat hatnapi díját.¹⁵⁷

A műszaki ügyosztály faipari cégeknél érdeklődött, hogy a lovarda porondjának felújításához szükséges három vagonnyi új fűrészport hol tudja beszerezni. Ennek biztosítását a DGT pécsbányatelepi üzeme ígérte 1,08 pengő/q áron, ha a város vállalja a szállítást. Papp Jenő műszaki tanácsnok november 22-én arról értesítette a gazdasági ügyosztályt, hogy a fűrészpor beszerzésére már nincs szükség, mert a laktanya épületkezelősége a porondot használható állapotba hozta.¹⁵⁸

A műszaki ügyosztály október 1-jén kelt határozatából megtudható, hogy az üvegezést, a lakatos és asztalos javításokat, valamint az ácsmunkákat folyamatba tette, öt kocsi homok és 5 q mészt átadását úgyszintén. Ezek költsége összesen 1394 pengő volt, amit kért a zsidó alaphól visszatérítendő előlegként nyilvántartani.

Mivel a vízvezeték szerelési, csatornázási és bádigos munkák elvégzésére a felhívás ellenére iparos nem jelentkezett, a város vízvezeteki és csatornaüzeme kapott utasítást a javítások sürgős elvégzésre, és a felmerült költségek betérjesztésére.¹⁵⁹

52.

A belügyminiszter alá rendelt városi számvevőség jelentése Esztergár Lajos polgármesternek a gettókerítés költségének elszámolásáról

Polgármester Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy a fenti elszámolást megvizsgáltuk az erdészeti f. évi május havi anyagszámadása és a vonatkozó napszámjegyzékek, valamint a külön vezetett bérjegyzék alapján, és azt rendben találtuk.

Az összköltség térítéséből:

- I. a város erdőgazdaságát illeti: a.) a faanyag ára.....3366,06 P
b.) a term. költség.....675,55 „
c.) a fuvar „2520,- „ 6561,61 P

¹⁵⁶ MNL BaML, Pécs pm. 30.183/1945-C-vegyes

¹⁵⁷ Uo. A városi számvevőség október 5-én nyomta rá bélyegzőjét a levélre, amely után elvileg az utalványozás a zsidó tulajdonban álló vagyon terhére megtörténhetett volna. De ez nem történt meg, így december 3-án Zala aljegyző is igazolta, hogy a költségek a „zsidók táborba való gyűjtésével kapcsolatban merültek fel”.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Uo.

II. a m. kir. IV. Kmsz. „légó” század¹⁶⁰ parancsnokságát illeti
a munkaszolgálatos zsidók bére..... 3941,62 „
Összesen: 10 503,23 P
Javaslom a feni 10 503,23 P-nek az igényjogosultak javára való megtérítését elrendelni.

Pécsett, 1944. évi július hó 28-án.

Fehér Sándor
számv. főnök

MNL BaML, Pécs pm. 33.610/1944-C-34, gépelt, eredeti jelentés

Rábay Gyula erdőmester az 1944. június 21-én kelt levelében az alábbi módon részletezte Esztergárnak a költségeket:

„184 db 2,50-es faragott oszlop	á/ 6,00 P	1472,00 P
186 db 9,30 m ³ oszlopgömbfa	á/ 56,00 P	584,06 P
1040 db 6,00 m ³ hársheder	á/ 45,00 P	270,00 P
2080 köteg rőzse	á/ 0,50 P	1040,00 P
22. heti napszj.-ben elszámolt term. költség	77/78 bérj.	233,60 P
23. „ „ „	78/79 bérj.	441,95 P
28 fuvarnap rőzseelszállításhoz	á/ 60,00 P	1680,00 P
14 „ oszlop „	á/ 60,00 P	840,00 P
795 napi munkaszolgálatos zsidó bére		3941,62 P
	összesen:	10 503,23 P ¹⁶¹

Az erdőmester arra kérte a polgármestert, hogy „méltoztassék a fenti összeget a Zsidó Tanácstól beszedeni”.

Az erdőhivatal fogatai újra szerephez jutottak a gettókerítés egy részének elbontásakor és a városi faraktárba szállításakor. A kilenc napi fuvarozásért 576 pengő költségtérítés járt számára a zsidó vagyon terhére.¹⁶²

53.

Kiss József sütőmester kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez
a számlái kifizetése iránt

Polgármester Úr!

Alulírott mint pécsi sütőmester azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok Polgármester Uramhoz, hogy a volt pécsi gettóban tartott zsidóknak a Pécsi Zsidó Tanács útján

¹⁶⁰ MNL BaML, Pécs pm. 35.025/1944-C-34. Utóbb kiderült, hogy a pécsi IV. honvédkerület parancsnoksága rosszul adta meg a közmunkaszázad nevét. Valójában a 104/301 kisegítő munkásszázad dolgozott a faanyag kitermelésén, szállításán és a kerítés felépítésén. Ez időközben Szolnokra vonult, így a városnak a munkadíjat utána kellett küldeni.

¹⁶¹ MNL BaML, Pécs pm. 33.610/1944-C-34. A 2. sorban számolási hiba van.

¹⁶² Uo.

rendelt kenyérmennyiség értékét részemre biztosítani és kifizetését elrendelni kegyeskedjék.

Kérésem jogosságát és annak számszerű helyességét a [olvashatatlan szó] között lévő kenyér átvételét igazoló kis könyvecske igazolja, hogy mennyit szállítottam és mennyit adtam át az annak átvételére jogosított egyénnek, aki Friedmann Pál¹⁶³ volt.

Tisztelettel felemlítem azt a körülményt, amely ezen gettó vidékén lakó és sütőiparomnak a megélhetéssel össze nem egyeztethető helyzetet ruházott reám, amikor forgalmam teljesen a minimumra csökkent.

Tisztelettel kérem Polgármester Urat arra, hogy nagyra becsült rendelkezését ez irányban mielőbb megtenni méltóztassék.

A kérésemhez nem csatolom az eredeti átvételi elismervényeket, mert nem tudnám esetleges soron kívüli (olvashatatlan szó) képen bemutatni, amely P 845,25-öt tesz ki.

Kérésemet Polgármester Úr szíves jóindulatába helyezve vagyok

Polgármester Uram iránt kiváló tisztelettel

Kiss József
sütőmester

Pécs, Szilágyi D. u. 32. sz.

MNL BaML, Pécs pm. 42.066/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

Horvát tanácsnok az 1944. július 28-án kelt határozatában arra szólította fel a kérelmezőt, hogy csatolja a kenyérszállítást igazoló okmányokat és tárja fel azokat a körülményeket, amelyek miatt a kenyér kifizetése elmaradt. Csak ezek benyújtásával tud a kérelemmel foglalkozni. Az ügygel kapcsolatosan további iratok nem találhatók.

54.

**Özv. Husti Istvánné kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez
Bernát Samu halotti anyakönyve iránt**

Polgármester Úr!

Dr. Bernát Samu mohácsi ügyvéd Pécssett f. év július 3-án meghalt, és az ugyanottani zsidótemetőben eltemettetett. Nevezett zsidó lévén a Mohácsról elszállított zsidókkal került Pécsre, és rövid pécsi tartózkodás alatt történt az elhalálózása. Értesülésem szerint a pécsi tiszti főorvos engedélyével történt az eltemetése.

Többszöri érdeklődésemre, de az illetékes mohácsi kir. közjegyző érdeklődésre is azt a választ kaptam a pécsi állami anyakönyvi hivataltól, hogy nevezett az ottani halotti anyakönyvben nem szerepel.

Nevezett ügyvédnek közel 40 évig voltam házvezetőnője, akire dr. Bernát f. év januárjában készített végrendeletében öröklakást és készpénzt hagyományozott.

¹⁶³ Friedmann Pál sütőmester a Citrom utca 4. alatt működő FRI-VI pékség tulajdonosa volt.

A végrendelet dr. Szlavi Kornél mohácsi kir. közjegyzőnél van. Azonban a végrendelet mindaddig fel nem bontható, amíg dr. Bernát haláláról a mohácsi kir. járásbírósnak hivatalos tudomása nem lesz, és ez csak akként lehetséges, ha nevezett halálesete anyakönyveztetik. Mindaddig tehát, amíg ez meg nem történik, a végrendelet fel nem bontható, és én így addig a végrendeletileg biztosított hagyományhoz hozzá nem juthatok, holott erre rá vagyok utalva, mert szegény özvegyasszony vagyok.

Mindezek előadása után tisztelettel kérem Polgármester urat, szíveskedjék vizsgálatot indítani és intézkedni: mi az oka annak, hogy a fennálló magyar jogszabályok ellenére több mint két hónapja nevezett ügyvéd halálesete nem került az anyakönyvbe, és ez a mulasztás haladéktalanul pótolassék.

Szíves intézkedéséről értesítést kérek.

Mély tisztelettel
özv. Husti Istvánné
mohácsi lakos

MNL BaML, Pécs pm. 7.450/1944-A-12, géppel írt, eredeti kérelem

A panaszt kivizsgálták. A városi anyakönyvi hivatal 1944. szeptember 14-én kelt levelében azt jelentette a polgármesternek, hogy „a »Gettó« területén elhalt 19 személy halálesetéről [...] értesítést nem kapott, és így azok halálesete az anyakönyvben nem fordul elő”. Kérte a polgármestert, hogy szólítsa fel a tiszti főorvosi hivatalt a halálesetek pótlólagos bejelentésére.

A tiszti főorvos szeptember 18-án kelt levelében tett jelentést Esztergárnak. Ebben az áll, hogy „a rendőrséggel egyetemben” úgy intézkedett, hogy a gettóban az egészségügyi szolgálatot az ott lévő orvosok „megfelelőképpen” lássák el. A halottkémlést Dr. Ratkóczi Károly tisztiorvos végezte el, és minden halálesetről szabályszerű halottvizsgálati bizonyítványt állított ki.

„A zsidóknak a Lakits laktanyában történt elhelyezésekor az ügyek intézését minden tekintetben a m. kir. csendőrség vette át.”

A tiszti főorvos úgy tudta, hogy a halottkémlést ott a zsidó orvosok végezték, a halottak elszállítását pedig a fertőtlenítő intézet alkalmazottai, akikkel csak az elhunytak nevét és korát közölték. Az összes többi adatot a táborparancsnok¹⁶⁴ vette fel. A halottakat a városi központi temető sírásói temették el a zsidó temetőben, az ottani temetőőr útmutatása szerint.

A fertőtlenítő intézet a következő halottakat szállította el:

július 1-jén: Jung Gyuláné, 53 éves; Freund Regina, 73 éves; Braun Árminné, 72 éves; Friedmann Gábor, 77 éves;

július 2-án: Dozler Berta, 72 éves;

július 3-án: Tausz Ödönné, 74 éves; özv. Wolf Miksáné, 71 éves; özv. Tausz Lajosné;¹⁶⁵

július 4-én: Bernát Samu, 74 éves; Berger István, 65 éves; Löwy Gizella, 65 éves; Krausz Izidorné, 94 éves; Berger Berta, 76 éves; Löwy Júlia, 72 éves; Molnár Lajosné, 57 éves.¹⁶⁶

A tiszti főorvos szeptember 20-án kelt levelében pótlólag a következő zsidó halottakat jelentette még be: Rózsa Sándorné, 61 éves; Hirschler Mórné, 72 éves; Ruhmann Jenőné.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Kiss László csendőr főhadnagy.

¹⁶⁵ A kora nem szerepel a levélben.

¹⁶⁶ MNL BaML, Pécs pm. 7.450/1944-A-12

¹⁶⁷ Uo. Az elhalálozások időpontját a tiszti főorvos nem írta meg. A harmadik névnél életkor nem szerepel.

A városi intézmények jelentései alapján Vörös helyettes polgármester levélben fordult a IV. (pécsi) csendőrkerület parancsnokságához, hogy a halálesetek anyakönyvezése céljából a Lakits laktanyában elhalt 18 zsidó személyi adatait, valamint a halálesetek okát küldje meg.¹⁶⁸

Hajnácskő csendőr ezredes október 21-én kelt, és Esztergárnak címzett válaszában közölte, hogy Kiss László táborparancsnok minden egyes elhaltról a megállapítható személyi adatokat feljegyezte, és ezeket a „hullákat elszállító közegeknek” adta át, hogy továbbítsák a városi anyakönyvi hivatalnak. Hatósági halottkémlésre a gyűjtőtáborban nem volt mód, a csendőrség szerint azt a hullaházban kellett volna megejteni. A válasz 14 elhunyt adatait tartalmazza, meglehetősen hiányosan.¹⁶⁹ Berger Berta, Löwy Júlia, Rózsa Sándor-né és Ruhmann Jenőné nem szerepelnek ebben a listában, melyből annyi megállapítható, hogy öt elhunyt biztosan mohácsi, és öt biztosan pécsi lakos volt.¹⁷⁰

55.

Jegyzőkönyv a gettóban maradt élelmiszerek eladásáról

Jegyzőkönyv.

Készült Pécssett, 1944. évi szeptember hó 7-én.

Tárgy: A „Gettó”-ban (Máv. bérház) levő zsidó tulajdont képzett élelmiszerek eladása.¹⁷¹

Jelen vannak alulírottak.

A m. kir. kincstár képviseletében Udvarhelyi János forg. adóhivatali főtiszt, mint az eladással megbízott, a vevő részéről Télessy Géza a Magyar Köztisztviselők Fogy. Szöv. 73. sz. fiók vezetője, pécsi lakos.

Az eladás Nagy Miklós forg. adóhiv. főtanácsos hivatalfőnök úr telefonon történt utasítására lett foganatosítva.

Eladás tárgyát képezte az alant felsorolt áruk az alábbi mennyiségben és értékben.

1,5 kg köménymag	á 3,80 P	5,70 P
9 drb. ½-es vegyes főzelék konzerv	á 0,76 P	6,84 "
16 " ¼-es - " - " -	á 0,49 "	7,84 "
150 kg tarhonya	á 2,32 P	348,00 "
40 kg fidelini ¹⁷²	á 2,40 P	96,00 "
560 kg metélt	á 2,18 P	1276,00 "
10 kg lencse	á 1,09 P	10,90 "
52 db 1/5-ös családi pótkávét	á 0,56 P	29,12 "
15 kg Carbolineum	á 0,54 P	8,10 "

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ Az alább kategóriákban: név, leánykori név, kor, illetőség, anyja neve, gyermeke.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ A pécsi zsidóktól a hatóságok a gettó június 29–30-i felszámolásakor mindent – beleértve az élelmiszert is – elvettek, és így hajtották át őket a Lakits laktanyába.

¹⁷² Tésztametélt.

12 kg cukorcsók	á 4,20 P.	5,04 „ ¹⁷³
15 kg hajdina	á 1,04 P	15,60 "
15 kg mák	á 2,00 P	30,00 "
11 kg margarin	á 5,14 P	56,54 "
Összesen		1896,48 P.

Egyezernyolcszázkilencvenhat pengő 48 fillér.-

Pécs, 1944. szept. 7-én.

Udvarhelyi János
forg. adóhivatali főtitiszt

Télessy Géza
Magyar Köztisztviselők Fogy. Szöv.
73. számú fiókja Pécs

Eladást eszközöző megbízott felhívja vevőt, hogy az emberi élvezetre alkalmas áruk közül azon árukat, melyek csak jegyre adhatók ki, mennyiségileg az illetékes hatóságnak jelentse be. Vevő ezt tudomásul veszi.

Udvarhelyi János
forg. adóhivatali főtitiszt

Télessy Géza
Magyar Köztisztviselők Fogy. Szöv.
73. számú fiókja Pécs

MNL BaML, M. kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, a P.3047 B177 számú ellennyugta csatolmánya, kézzel írt, jegyzőkönyvmásolat

A Magyar Köztisztviselők Fogyasztási, Termelő, és Értékesítő Szövetkezete Pécsi Fiókja és az államkincstár képviselői zsidó lakásokban maradt élelmiszerkészletek megszerzésében is együttműködtek. (280. sz. levél) A szövetkezet képviselői aznap szappanokat, mosószert, gyertyákat és cipőpasztákat is vásároltak a MÁV-bérházba gyűjtött zsidó tulajdonú ingóságokból.¹⁷⁴ A kiárusítás november végéig, a szovjet bevonulásig tartott. A IV. csendőrkörület pécsi szárnya ponyvát, a „rendőrlegénység” 14 db „erősen javításra szoruló veckerórát”, a Városi Tűzoltóság 16 ébresztő- és egy faliórát vásárolt a felhalmozott készletből. Konkoly-Thege Dezső nyerstermék-kereskedő 6680 kg „hulladékpapírt” vett, a lakosság pedig többnyire tűzifát és szénét.¹⁷⁵

¹⁷³ Számolási hiba. Helyesen 50,40 pengő az összérték.

¹⁷⁴ MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, P.3068 B198 számú ellennyugta.

¹⁷⁵ Uo. P.3106 B237; P.3121 B252; P.3169 B290; P.3176 B297; P.3178 B299; P.3189 B310; számú ellennyugták.

A gettóként használt MÁV-bérház ügye

Esztergár polgármester 50 kertes családi házat és a báró Bánffy Dezső út (ma Mártírok útja) 42. szám alatti, különböző méretű és komfortfokozatú 90 lakásból álló MÁV-bérházat vette igénybe gettó céljára. Ez utóbbi épület a MÁV Pécsi Üzletvezetősége kezelésében volt, a lakásokat a pályaudvar közelsége miatt részben MÁV-alkalmazottak bérelték.

Esztergár döntését több szempont is befolyásolhatta:

1) A vasút közelsége. Ez azonban nem feltétlenül logisztikai megfontolásból jött számításba, hiszen a zsidókat június 29-én és 30-án, miután megfosztották minden személyi dokumentumuktól és maradék értékeiktől, a vasúti pályától messzebb fekvő és gyűjtőtábornak kijelölt Lakits laktanyába hajtották, majd a deportálásuk napján – július 4-én és 6-án – onnan vissza az iparvágányokhoz. A döntésben az játszhatott szerepet, hogy a vágányokkal párhuzamos 200 m-es sáv a várható bombázások miatt fokozottan veszélyes területnek minősült, s a keresztény lakosság engedélyt is kapott arra, hogy ebből a zónából önként a város más részeibe költözzön.¹⁷⁶

2) A MÁV-bérház szabálytalan négyszög alaprajzú épülettömb, szerény méretű déli bejárattal és az északi épületszárnyat megszakító, könnyen elrekeszthető „udvari bejárat”. Ez az adottság megkönnyítette az őrzést, a ki- és bejövő személyek ellenőrzését.

3) A bérház minden szárnya három emeletes volt, így aránylag kis területre sok személyt lehetett zsúfolni.

4) A 3. pontból következett, hogy bár természetes személyek házingatlanait is igénybe kellett venni a gettó céljára, de ezek száma nem volt nagy a területen őrzött zsidó foglyok összlétszámához képest. Így a város törvényhatóságának csak 51 ingatlanulajdonossal – köztük a MÁV-val mint állami céggel – kellett kereszttulvitetni a határozatát, ami az érintett városi ügyosztályok leterheltsége szempontjából sem lehetett közömbös.¹⁷⁷

Az alábbi levelek arról tanúskodnak, hogy Esztergár döntése nyomán tartós feszültség keletkezett a MÁV Pécsi Üzletvezetősége és a város törvényhatósága között. A gettó létrehozásával a MÁV-nak a bérházával kapcsolatos érdekei súlyosan sérültek, amelyeket megpróbált védeni és érvényesíteni, a polgármesteri hivatal pedig igyekezett minden felelősséget – főként az anyagit – határozottan elhárítani.

A város és a helyi MÁV-vezetés között nem csupán a lakások (elmaradt lakbérek, felújítási költségek) képezték vita tárgyát, hanem egyéb kiadások is, mint például a bérházból áthelyezett telefonok költsége (55,33 és 60,86 pengő), a Pécs-Bátaszéki Vasút osztálymérnökségének innen való elköltöztetése (1930,49 pengő), a légo-felszerelés és fürdőszoba-felszerelés elszállítása (1930 pengő), másrésről az 1944.

¹⁷⁶ *Dunántúl*, 1944. május 13. 3.

¹⁷⁷ A magántulajdonban lévő ingatlanokkal is akadtak gondok. Lásd ehhez a „A gettó területéről kitelepített keresztény lakosság visszaköltözése” című fejezetet!

júliusi vízszámla (2112,65 pengő), amit a MÁV nem ismert el és nem egyenlített ki. Még 1945 tavaszán is folyt erről levélváltás.¹⁷⁸

A „ki is tartozik kinek és mennyivel?” kérdést végül Katics ny. főjegyző az 1945. április 12-én kelt levelében igyekezett lezárni, amikor közölte a MÁV üzletvezetőségével, hogy a volt gettó céljaira igénybe vett helyiségekkel kapcsolatos költségek kiegyenlítésére semminemű fedezet nem áll rendelkezésére.

56.

MÁV Pécsi Üzletvezetőségének levele Esztergár Lajos polgármesternek a MÁV-bérház gettóként történt igénybevétele kapcsán

Méltóságos Polgármester Úr!

A br. Bánffy D. u. 42. szám alatt lévő MÁV természetbeni lakások célját szolgáló lakóházunknak gettó céljaira történt igénybevétele kapcsolatban tisztelettel közöljük az alábbiakat:

Intézetünknek jövedelmét a ház után az abban lakó alkalmazottak lakáspénze képezte, mely jövedelmünk az erre vonatkozó szabályok értelmében adó alá nem esett.

Kétségtelen, hogy intézetünket a gettó létesítésével kapcsolatban anyagi hátrány nem érheti, ezért a lakáspénzeket alkalmazottainknak a változott helyzet ellenére sem fogjuk kiutalni.¹⁷⁹

Meg kell itt jegyeznünk, hogy az épület I. lépcsőház 6. szám alatt lévő, legutóbb Rapoch Árpád intéző (lakáspénze 75 P 94 f), által lakott 3 szoba-fürdőszobás lakás, a II. lépcsőház 3. szám alatt lévő, az átköltözés idejében még Bali János kalauz (lakáspénze 42 P 55 f) által lakott 2 szobás lakás, a XIII. lépcsőház 1. szám alatt lévő, legutóbb Balogh János főintéző (lakáspénze 83 P 56 f) által lakott 3 szoba-fürdőszobás lakás, valamint ugyanezen lépcsőházban 4. szám alatt lévő, dr. Vigh János tanácsos (lakáspénze 121 P 59 f) által lakott 4 szoba-fürdőszobás lakás kiutalása az igénybevétele idején tárgyalás alatt állt, e lakások a közbejött események miatt kiutalhatók már nem voltak.¹⁸⁰ A VIII. lépcsőház 6. szám alatt lakó özv. Pupszán Miklósné, főmozdonyvezető özvegye két szobás lakását intézetunktől havi 30 P bér ellenében kapta. A levonás alatt lévő lakáspénzekén kívül e lakások fentiekben megjelölt ellenértéke¹⁸¹ is megilleti intézetünket, melynek átutalását, vagy a hivatkozott lakásoknak megfelelő lakások¹⁸² kiutalását kérjük.

¹⁷⁸ MNL BaML, Pécs pm. 41.402/1944-D-12, és uo. Pécs pm. 39.019/1945-D-12

¹⁷⁹ Nem is utalta. Nessel J. Zoltán, akit a pénzügyigazgatóság több zsidó tulajdonú lakás gondnokául kirendelt, arról panaszkodott a városi adóhivatalnak, hogy a Szántó László lakásában élő és a MÁV-bérházból kiköltöztetett vasutas június 1. óta nem fizet lakbért. MNL BaML, Pécs pm. 18.277/1944-B-5. Nessel 1944. október 23-án arra kérte a városi adóhivatalt, hogy a MÁV üzletigazgatóságától hajtsa be a MÁV-al alkalmazottak által ki nem fizetett lakbéreket. MNL BaML, Pécs pm. 21.788/1944-B-5

¹⁸⁰ A gettó céljára való igénybevételeiről van szó.

¹⁸¹ Az „ellenérték” itt az a havi bérleti díj, amitől a MÁV a gettó miatt elesett.

¹⁸² Azonos méretű és felszereltségű „kiürült” zsidó lakásokról van szó, amit a MÁV bérbe adhatott volna, hogy a kiesett bevételét pótolja.

Mindezek folytán tisztelettel kérjük, illetve javasoljuk, hogy a házat birtokló zsidókat olyan ellenérték megfizetésére méltóztassék kötelezni, mely az alkalmazottak új lakásainak béreit, valamint az előbbi bekezdésben foglalt lakások ellenértékét teljes egészében fedezi (a házunkra kivetendő adóval együtt, intézetünk ugyanis a házat bérbe nem adta, és így azután adót sem fizethet).

De nem érheti hátrány azokat az alkalmazottainkat sem, akiknek a lakásukból hatósági rendelkezés folytán kellett kiköltözniük. Ezért őket érdekeik megóvása céljából [a] kiutaló véghatározatok megfellebbezésére felhívtam.

Az épületben az elfoglalás ideje alatt keletkezett minden kár, illetve rongálás helyreállítására, valamint az épület teljes féregtelenítésére az igényünket már most tisztelettel bejelentjük.

A házban tartózkodó zsidó személyekkel jogviszonyba lépni nem kívánunk.

Tisztelettel értesítjük egyben Méltóságodat, hogy igazgatóságunk [az] illetékes minisztériumnál jelen átiratunk szellemének megfelelő előterjesztést tett.

Pécs, 1944. évi május hó 25-én.

Dessewffy¹⁸³
üzletigazgató

MNL BaML, Pécs pm. 40.682/1944-D-12, gépelt, eredeti átirat

A MÁV Pécsi Üzletigazgatósága a levelet még a keltezés napján kézbesítővel juttatta el a polgármesteri hivatalba. Várnagy Elemér tanácsnok azt 26-án továbbküldte Jobbágy Valérnak, a városi tiszti főügyésznek, azzal a kérrrel, hogy az abban foglaltakkal kapcsolatos javaslatait 48 órán belül tegye meg. A tiszti főügyész válasza 1944. május 27-én kelt, és részletesen kitér a MÁV-üzletvezetőség által felvetett témákra. A polgármesteri hivatal alább olvasható válaszelevele alapvetően erre a szakvéleményre támaszkodik.

57.

Várnagy Elemér tanácsnok válaszelevele a MÁV Pécsi Üzletvezetőségének a gettónak igénybe vett MÁV-bérházzal kapcsolatos észrevételeire

Üzletigazgató Úr!

Az államvasutak tulajdonát tevő br. Bánffy Dezső u. 42. szám alatt levő bérház ügyével kapcsolatban küldött megkeresésére az alábbiakat közölhetem:

A zsidók lakóhelyének kijelölését az 1610/1944. M. E. sz. rendelet 9. §-ában biztosított jogom alapján eszközöltem.¹⁸⁴ E kormányhatósági intézkedés végrehajtásával kapcsolatban a város hatóságát, mint végrehajtó szervet, anyagi teher nem érheti.

¹⁸³ A MÁV Pécsi Üzletvezetőségének igazgatója cserneki és tarkeői Dessewffy Arisztid, Pozsega vármegye örökös főispánja volt. NÉVTÁR 1944, 444.

¹⁸⁴ A rendelet szövegét lásd http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_documents&view=detail&id=71&Itemid=35 (Utolsó letöltés 2014. július 18.)

Ezért a megkeresésében említett négy lakás helyett csupán az üzletvezetőség által megnevezett négy MÁV-alkalmazott indokolt lakásigényét van módomban kielégíteni, ha azok kérelmüket haladéktalanul benyújtják, mert a felszabadult zsidó lakások kiutalása már előrehaladott állapotban van.

A megkeresésében felsorolt lakások ellenértékét átutalni módomban nem áll, mert a zsidók elkülönített területre költöztetésével kapcsolatban kijelölt és igénybe vett lakások béréért az érvényben lévő jogszabályok szerint sem a m. kir. kincstár, sem a kormány rendeletét végrehajtó városi hatóság, még kevésbé a város közönsége, hanem egyedül és kizárólag az államvasutak bérházában lakó, és bérlőknek tekintendő zsidó személyek a felelősek.

Nem zárkozom el természetesen attól, hogy az említett lakások bérét a fennálló jogszabályok értelmében megállapítsam, ha ilyen kérelem hozzám érkezik. Megjegyzem azonban azt, hogy a bér megállapításánál csak azt a kérdést vizsgálhatom, hogy 1939. év szeptember hó első napján a környező városrészen hasonló lakásokért mekkora bért fizettek. A bérmegállapítási eljárás során az adómentesség megszűnésének kérdését – jogszabály hiányában – figyelembe nem vehetem. Az adómentességből eredő kártalanítási kérdésben kormányhatósági intézkedésre van szükség. Megjegyzem végül, hogy magának a megállapított bérnek fizetésére való kötelezés már nem közigazgatási, hanem bírói hatáskörbe tartozik. A bérház épületében az elfoglalás ideje alatt keletkezett károkért, illetve rongálások helyreállításáért, valamint az épület féregtelenítésére irányuló igénybejelentést nem vehetem tudomásul, mert a helyreállításra, illetve a féregtelenítésre a bérlők kötelesek. A kormányrendelet végrehajtása következtében a város hatósága, illetőleg közönsége és az államvasutak között jogviszony nem keletkezett, tehát az államvasutak a költöztetéssel kapcsolatos igényeiket kizárólag a beutalt zsidó lakókkal kapcsolatban érvényesíthetik.

Azon értesítéssel kapcsolatban, hogy az Államvasutak alkalmazottjai a lakást kiutaló véghatározatokat megfellebbezték, közlöm, hogy egyes MÁV-alkalmazottak kifejezett kérelmére a háború alatt, vagy azt közvetlenül megelőző időben épült magas bérű, összkomfortos lakásokat kellett kiutalnom. Ha most az érdekeltek a drágának bizonyult lakások átcserélését a legrövidebb időn belül kérik, kérelmüket a lehetőség határain belül teljesíteni megkísérem, egyébként ezzel kapcsolatban sem vállalhatok a város hatóságára nézve olyan terhet, amely a törvényes kötelezettségek körét meghaladja.

Bár nem tartozik reám, mégis kénytelen vagyok felhívni Üzletigazgató Úr figyelmét arra, hogy magánjogi viták, sőt perek is származhatnak abból a körülményből, ha az államvasutak alkalmazottjai a részükre kiutalt lakások bérét 1944. évi június hó 1-jén nem fizetik meg, ami szinte szükségszerűen előállhat abból, ha az üzletvezetőség az alkalmazottak 1944. évi június hó 1-jén esedékes lakáspénzét visszatartja. E jogszabályokkal alá nem támasztott intézkedésért természetesen a város hatóságát felelősség nem terhelheti.

Pécs, 1944. május hó 29.¹⁸⁵

MNL BaML, Pécs pm. 40.682/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

¹⁸⁵ A másolaton nincs aláírás, de az iratcsomóban lévő egyik levélből kiderül, hogy Várnagy tanácsnok volt a válaszelevél aláírója.

A MÁV üzletigazgatósága az 1944. május 31-én kelt levelében arról tájékoztatta a polgármestert, hogy a fenti átiratát illetékességéből „felsőbbségükhöz” felterjesztette. Várnagy írásban arra kérte a város lakásügyi osztályát, hogy amennyiben az államvasutak üzletvezetősége az átiratban jelzett lakásigényeket előterjesztené, szíveskedjen azokat teljesíteni.

58.

**A MÁV Pécsi Üzletvezetőségének levele Esztergár Lajos polgármesternek
a MÁV-bérház visszaadása tárgyában**

Pécs szab. kir. város Tekintetes Polgármester Urának

Pécs

Vasútigazgató Úr és a Vörös Hadsereg állomásparancsnokának személyes megbeszélése alapján kérjük t. Címet, hogy a volt gettó céljára felhasznált br. Bánffy Dezső u. 42. szám alatti MÁV-bérház kiürítését és rendelkezésre bocsátását a Vörös Hadsereg városparancsnokánál szorgalmazni, és a szükséges intézkedéseket megtenni szíveskedjék.¹⁸⁶

Szíves tájékoztatásul közöljük, hogy bérházunkban még ma is rengeteg zsidó ingóság hever összezúzott, használhatatlan állapotban. A gettó megszűnése, illetve a zsidóknak Pécsről történt elszállítása után a bérház egyes lépcsőházaiba – melyeket előzőleg rendbe hozattunk – német katonaság költözött be. Ezekben a németek által lakott helyiségekben tömegesen maradtak vissza különböző fegyverek és lőszer.

Alkalmazottaink nagy része a háború pusztítása, nemkülönben egyes hatósági intézkedések folytán lakás nélkül vannak. A forgalom felvételének és zavartalan biztosításának elsőrendű előfeltétele, hogy alkalmazottaink minél előbb lakáshoz jussanak, ami azonban csak akkor lehetséges, ha t. Cím intézkedése folytán bérházunk a legrövidebb időn belül rendelkezésünkre lesz bocsátva.

Pécs, 1944. december hó 12-én.

[olvashatatlan aláírás]¹⁸⁷
vasútigazgató

MNL BaML, Pécs pm. 40.682/1944-D-12, gépelt, eredeti átirat

E levél nyomán a polgármester nevében Katics nyugalmazott főjegyző megbeszélést hívott össze 1944. december 16-án 10 órára a város közigazgatási osztályára. Meghívta a forgalmi adóhivatal, a pénzügyigazgatóság, a MÁV Pécsi Üzletvezetőség, a Pécsi Zsidók Tanácsa és a Pécsi Rendőrkapitányság képviselőit. A találkozón a városi hatóság „az érdekeltek bevonásával a kiürítés módozatait” kívánta megtárgyalni. Ennek eredménye a december 28-ára eső helyszíni kiszállás és állapotfelmérés. Ezen a MÁV, a Pécsi Zsidók Tanácsa, a polgármesteri hivatal egy-egy képviselője és két hatósági tanú vett részt. A tapasztaltakról és az épületátadásról a MÁV Pécsi Üzletvezetőség épületében jegyzőkönyvet vettek fel.

¹⁸⁶ A sor végén lila tintaceruzás írás: „oroszlór van”.

¹⁸⁷ Ezt a levelet nem Dessewffy Arisztid írta alá. A „vasútigazgató” beosztást kék tintapecséttel nyomták rá.

A gettó területéről kitelepített keresztény lakosság visszaköltözése

„A pécsi gettó [...] nem lesz hosszantartó lakóhelye Pécs 3400 zsidájának. A helyzet úgy fordult, hogy a gettó megszűnik és a kitelepített keresztény családok rövidesen visszatérhetnek régi otthonukba.” Az idézett mondatok 1944. július 2-án jelentek meg a *Dunántúl* „Megszűnik a pécsi gettó” című írásában.¹⁸⁸ Valójában ekkorra a gettót már kiürítette a pécsi rendőrkapitányság, lakóit június 29-én és 30-án százas csoportokban átterelték a gyűjtőtáborba, a Lakits laktanyába, ahol csendőrök és SS-fegyveresek őrizték őket.

Az újságíró pozitívan értékelte az eseményt, mivel ezáltal újra igen sok lakás szabadul fel, és ezzel „egy csapásra” megszűnnek Pécs lakásmizériái. Úgy vélte, hogy az a 30–35 család, aki a saját házat volt kénytelen átengedni a gettó számára,¹⁸⁹ „kapva kap majd az alkalmon”, hogy régi otthonába visszaköltözhessen.

Ezt az újságírói feltételezést maga a napilap cáfolta meg négy nap múlva az „Üresen áll a pécsi gettó” című írásában, amelyben egyebek között az olvasható, hogy „A keresztény családok nem mutatnak nagy hajlandóságot, hogy oda visszatérjenek.”¹⁹⁰ Ezt azzal magyarázta az újság, hogy a hatóság a bombatámadás fokozott veszélye miatt megengedte a lakosság önkéntes elköltözését a vasúti pályatesttel párhuzamos területről, és a gettó is ebbe a sávba esett.¹⁹¹

Ez nem állja meg a helyét, ugyanis azok sem költözhetek még vissza, akik ezt szeretnék volna. Az ok: „A hatóságokra most ugyanis újabb munka szakadt. Számba kell venni azokat az ingóságokat, amelyeket a zsidók odaköltözésük során magukkal vittek.”¹⁹²

A gettó területén maradt zsidó vagyonnak a pécsi pénzügyigazgatóság közzegei által irányított leltározása a hónap végéig tartott. Közben Esztergár július 19-én levelet intézett Turvölgyi Alberthez, a zsidók anyagi és vagyoni ügyeinek kormánybiztosához, és felhatalmazást kért arra, hogy a volt gettó területén „bizottságok közbenjöttével” elkezdődhessen a magántulajdonban lévő ingatlanokon a kárfelmérés, majd a zsidó vagyon terhére a helyreállítási munka. Esztergár az államkincstár érdekével érvelt: „A kiürített házakat féregteleníteni és rendbehozatni kell, nehogy a kincstár a házak rendelkezésre nem bocsájtása miatt bért legyen kénytelen fizetni

¹⁸⁸ *Dunántúl*, 1944. július 2. 5.

¹⁸⁹ Esztergár a MÁV-bérházon kívül 50 családi házat vett igénybe a „zsidók számára elkülönített városrész” számára. A *Dunántúl*ban közölt adat – mint több más esetben is – pontatlan.

¹⁹⁰ *Dunántúl*, 1944. július 6. 5.

¹⁹¹ 1944. májusában a polgármesteri hivatal a vasúti pályatest közelsége miatt fokozottan veszélyeztetettnek számító utcákból „lakossággyérítés” címen lehetővé tette az önkéntes elköltözést. Erről a sajtó útján tájékoztatta a közvéleményt. *Dunántúl*, 1944. május 13. 3.

¹⁹² *Dunántúl*, 1944. július 6. 5. A leltározás hírére több háztulajdonos is írt a polgármesternek, hogy a gettóként használt háza melyik részén (pince, padlás, kamra stb.) milyen saját ingóságokat zárt el, nehogy a bizottságok ezeket is a zsidók ottmaradt ingóságaként leltárba vegyék. Például: MNL BaML, Pécs pm. 41.665/1944-D-12, és uo. 41.723/1944-D-12

a háztulajdonosoknak.”¹⁹³ Mivel válasz nem érkezett, augusztus 9-én újabb levelet írt Turvölgyinek, melyben ismételten felhatalmazást kért a fenti intézkedésekre, „nehogy a kincstárt az érdekeltek perrel támadják meg”.¹⁹⁴

Válasz erre a levélre sem érkezett. Augusztusban – engedéllyel vagy anélkül – városi tisztviselők 47 leánylevente segítségével¹⁹⁵ hozzáfogtak a helyben maradt zsidó ingóságok szétválogatásához, hogy Esztergár elképzelése szerint 2000 szekrényt meg lehessen tölteni olyan használati tárgyakkal, amelyeket az esetleges kibombázott lakosságnak a város hatósága bérbe adhat.¹⁹⁶

Az ingóságok csoportosítását a gettó főépületéül szolgáló MÁV-bérház udvarán végezték el. Esztergár erre a célra ott a zsidó vagyon terhére fészert építtetett a területen talált faanyag felhasználásával, és utasította a város házigazdaságát, hogy a munka idejére adjon kölcsön ponyvákat.¹⁹⁷

Miután a családi házas övezetből mindent áthordtak a MÁV-bérházba, a városi hatóság „A gettó területén lévő házak tulajdonosainak figyelmébe” címmel felhívást tett közzé a *Dunántúl*-ban.¹⁹⁸ Ebből megtudható, hogy augusztus 17-én 15 órakor a Tompa Mihály utca, 18-án 10 órakor a Szilágyi Dezső utca, 19-én 8 órakor a báró Bánffy Dezső utca, Kassa utca és Vas Gereben utca házait bocsájtották a tulajdonosok rendelkezésére.

Felhívták a figyelmüket arra, hogy vigyenek magukkal készpénzt is, mert a zsidóknak a házaknál maradt tüzelőanyagát megvehetik.

Mindhárom nap „az esetleges károk felvétele céljából” három-három bizottság várta a tulajdonosokat. E „repülőbizottságok” a városi törvényhatósági bizottság, a városi forgalmi adóiroda, a városi műszaki ügyosztály, a városi kertészet, a pénzügyigazgatóság és a tisztí főorvosi hivatal egy-egy képviselőjéből álltak.¹⁹⁹ Feladatuk az volt, hogy részletes jegyzőkönyvet vegyenek fel az egyes ingatlanok állapotáról és rögzítsék a tulajdonosok észrevételeit. A jegyzőkönyvet lezárása után minden jelenlévő aláírta.

E napokon kapták meg a tulajdonosok a házaik kulcsait és a lakásügyosztály számukra kiállított lakáskiutaló határozatát. Augusztus 19-én, szombaton, az utolsó házak átadása után kezdték meg a gettó kerítésének bontását is.²⁰⁰

Az ingatlan visszaadását követően a tulajdonosok – már akinek volt erre megta-
karított pénze, vagy tudott kölcsönkérni – iparosokkal megjavíttatták a károkat, majd a számlákat egy kérelem kíséretében benyújtották a polgármesteri hivatalnak, kérve költségeik megtérítését. Várnagy Elemér e leveleket a számlamelléleteikkel előbb a műszaki ügyosztályhoz továbbította, és kérte a felmerült költségek felülvizsgálatát.²⁰¹

¹⁹³ MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12

¹⁹⁴ Uo.

¹⁹⁵ A munkában résztvevő leányleventék és tisztviselők a zsidó vagyon terhére napszámos bért kaptak.

¹⁹⁶ *Dunántúl*, 1944. július 30. 3. A témával kapcsolatban további részletek olvashatók a „Kétezer szekrény a bombakárosultaknak” című fejezetben.

¹⁹⁷ MNL BaML, Pécs pm. 41.695/1944-D-12

¹⁹⁸ *Dunántúl*, 1944. augusztus 17. 5. A felhívás a MÁV-bérházban lakókra nem vonatkozott, mivel ők csak bérlői voltak a lakásoknak. Lásd ehhez „A gettóként használt MÁV-bérház ügye” című fejezetet!

¹⁹⁹ Esztergár a majdani bizottságok tagjainak szóló felkérését már 1944. július 31-én elküldte, mivel „az úgynevezett gettó területén lévő ingatlanoknak a »Gettó« felszámolásával a tulajdonosok kezébe való visszaadása időszzerűvé vált”. MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12

²⁰⁰ Lásd a 198. sz. jegyzet forrását!

²⁰¹ Esetenként azt is megkérdezte, hogy mennyibe került volna az adott munka a műszaki ügyosztály „saját

A műszaki ügyosztály a kárfelmérő jegyzőkönyvek nála lévő példányai alapján megállapította az elvégzettetett iparos munkák szükségességét, és javaslatot tett a költségek teljes, vagy részbeni utalványozására. Várnagy a hozzá visszajuttatott véleményezett anyagot a m. kir. belügyminiszter alá rendelt városi számvevőséghez küldte ellenőrzésre. A számvevőség az egész anyagot hivatalból mindig azzal terjesztette vissza Várnagynak, hogy igazoltassa a nem zsidó lakástulajdonos szociális rászorultságát, mert ennek hiányában nem engedélyezhető a szóban forgó összeg kifizetése. Az igénylő jövedelméről a városi adóhivatal adott igazolást.²⁰² Ezt Várnagy elküldte a városi számvevőséghez, amelyik ez alapján határozatot hozott a költségek kifizethetőségéről. Erre a határozatra hivatkozva utasították a városi házi pénztárt, hogy a költségeket „a zsidók táborba való elkülönítésével kapcsolatos átfutó számla terhére” fizesse ki.²⁰³

De nem mindenki tudta az újabb jelentős költségeket megelőlegezni. Például Mintál Jánosné sem, aki előleget kért a várostól a felújításra, de nem kapott. Pécs október elején bekövetkező második bombázásakor a háza károkat szenvedett, így igen jelentős, 2201,52 pengő költségbe került a felújítás, amit az iparosok megelőlegeztek számára. A tulajdonos szerette volna őket kifizetni, de pénzt nem kapott. E tárgyban a levelezés 1945 nyaráig húzódott. Ekkor Mintálné segítségkérése alapján már a főispán kért tájékoztatást a várostól az ügy állása felől.

Katics ny. főjegyző 1945. július 20-án kelt válaszában azt írta, hogy mivel Mintál Jánosné „1944 őszén nem előlegezte meg a költségeket, azok a belügyi tárca terhére megtéríthetők nem voltak. A mai körülmények között az Ideiglenes Nemzeti Kormány ilyen értelmű rendelkezésének hiányában további megtérítések nem folyósíthatók.”²⁰⁴

Az ingatlan-felújításokra valójában már 1944. novemberében sem volt fedezet.²⁰⁵ (60. sz. levél irat) Akiket addig nem fizettek ki, azoknak az el- és visszaköltözéssel, valamint a felújítással járó költségeit a polgármesteri hivatal később már nem térítette meg.

Az alábbi levelekből megismerhető a gettó területén lévő ingatlanok átvételének folyamata, valamint a polgármesteri hivatal és az érintett lakosok között támadt feszültségek is.

kivitelezésében”. Ezzel azt kívánta ellenőrizni, hogy az ingatlantulajdonos nem játszik-e össze az iparosokkal. Például MNL BaML Pécs pm. 40.544/194-D-12, 40.550/194-D-12

²⁰² Nem pécsi tulajdonos esetén Várnagy Elemér a lakóhely szerint illetékes községi elöljáróság nyilatkozatát kérte az illető szociális rászorultságáról.

²⁰³ Ez azt jelentette, hogy a város az ingatlanok felújításának kifizetését is a Belügyminisztériumtól a zsidó vagyonból remélte visszakapni. Erre azonban nem került sor.

²⁰⁴ MNL BaML, Pécs pm. 38.803/1945-D-12

²⁰⁵ A belügyminiszter 38.223/1944. III. B. M. számú rendelete adott lehetőséget a helyhatóságoknak a zsidók gettóba zárásával kapcsolatban felmerült költségek, így a keresztény tulajdonú ingatlanokban esett károk, megtérítésének igénylésére. A helyhatóságoknak az indokolt és igazolt költségeket elvileg meg kellett (volna tudni) előlegezni, és a belügyminisztertől lehetett az utólagos megtérítést kérni. Ez gyakorlatilag hitelt jelentett a magyar államnak. A települések gondja az volt, hogy 1944-es költségvetésükben ilyen célú kiadásokra nem volt fedezet.

59.

Jegyzőkönyv Izményi Gyula gettóbeli lakásának átvételéről

Jegyzőkönyv

Felvéve Pécssett 1944. augusztus 18-án a Szilágyi Dezső u. 23. sz. ház lakóépületében.
Jelen voltak alulírottak.

Tárgy: a gettó céljaira igénybe vett Szilágyi Dezső u. 23. sz. ház lakóépületnek [az átadása] a tulajdonos Izményi Gyula képviselőjében megjelent leánya, Márffi Józsefné, Katalin u. 23. pécsi lakos részére.

Tárgyalás.

Az ingatlantulajdonos megbízásában megjelent Márffi Józsefné pécsi lakos a lakóépület és tartozékainak alapos szemrevételezése után a következő észrevételeket teszi, illetve hiányokat állapítja meg.

- 1) Földszinti lakásban a fürdőszobai Neptun kályha értesülése szerint folyik.
- 2) A földszinti lakásokból 2 db meteor vaskályha és 1 db vas takaréktűzhely a füstcsöveivel együtt hiányzik.
- 3) 1 db ablaktábla 40x150 cm méretben törött.
- 4) Magasföldszinti lakás WC-je folyik.

Eljáró bizottság az 1. pontban levő fürdőkályha hibáját víznyomás hiányában nem állapíthatta meg. A 2. pontban észrevételezett hiányok valóságát ellenőrizhető nem volt, mert a forgalmi adóhivatal kiküldöttje az épületnek az igénybevétel idejében felvett leltárát nem tudta bemutatni. A 3–4. pontban felvett hiányok helytállóak.

A forgalmi adóhivatal kiküldöttje bejelenti, hogy ezen épületről az igénybevétel idejében leltár nem készült.

A háztulajdonos képviselője kéri, hogy bejelentésének valóságát a volt lakók²⁰⁶ kihallgatása útján utólag állapítsák meg.

A városi kertészeti intéző a konyhakerti terményekben és gyümölcsökben elszenvedett kárt 60 P-re értékeli.

A tisztí főorvosi hivatal megbízottja a lakás féregmentességét állapítja meg.

Kmft.

[olvashatatlan aláírás]
T.h. biz. tag

vitéz Kétyi Pál
T.f.o.hiv. kiküldött

Dulánszky Jenő
tb. műszaki tanácsos

[olvashatatlan aláírás]
Forg. adóhiv. kiküldött

Márffi Józsefné
tulajdonos

[olvashatatlan aláírás]
kertészeti felügyelő

MNL BaML, Pécs pm. 43.903/1944-D-12, gépelt, jegyzőkönyvmásolat

²⁰⁶ A gettó felállítása előtti albérlőkről van szó.

60.

Izményi Gyula kártérítési igénye

Pécs szab. kir. város Polgármesteri Hivatalához

Pécs

A zsidók elköltöztetésével kapcsolatos költségek kiutalása iránti 43.359/1944. D. sz. felhívás birtokában az alant felsorolt kárbejelentésemet teszem, melynek kérem megtérítését; Szilágyi Dezső u. 23. sz. ház után. A f. év augusztus 18-án felvett átadási jegyzőkönyv tanúsága szerint elveszett

1 drb csikó-takaréktűzhely	becsértéke	P 500.-
1 drb ablaküveg kitörése 40x150	"	P 25.-
3 drb 3 részes ablakra való vászonroló (elveszett)	"	P 450.-
A kertben megállapított kár		P 60.-
A déli határon lévő sodronykerítést átjárás által teljesen letiporták, úgyhogy teljesen új kerítést kell csináltatnom, elszenvedett károm		P 150.-
A zárákban levő kulcsok nagy része elveszett, ennek pótlására kell		P 24.-
Lakbér elmaradásából kár ért		
1944. július és augusztus		P 420,24
1944. szeptember hóra		P 24.-
Összes károm:		P 1675,24

Ezen kimutatott káromról számlákat becsatolni nem áll módomban, mivel az elveszett tárgyak beszerzésére, valamint a megrongált tárgyak helyreállításához szükséges pénzzel nem rendelkezem, annál is inkább sem, mert mint fentebbi károk között kimutatott lakbért sem kaptam meg, sőt még a május havi lakbért is adóba fizették be, pedig adóval nem is tartoztam. Kérem a hátralékos lakbér kiutalást, valamint a kimutatott káromnak vagy pénzben való megtérítését, vagy az elveszett tárgyak beszerzését és a kár helyreállítását.

Kelt, 1944. november 2.

Teljes tisztelettel:

Izményi Gyula
megbízásából Márffy Józsefné

MNL BaML, Pécs pm. 43.903/1944-D-12, gépelt, eredeti levél

A műszaki ügyosztály 1944. november 8-án kelt átirata szerint a felülvizsgálat számlák hiányában nem ejtethető meg, így a helyreállítás költségére vonatkozóan az ügyosztály javaslatot nem tehet. Katics Antal nyugalmazott főjegyző 1944. november 24-én kelt határozatában arról tájékoztatta a vidéken élő háztulajdonost, hogy a költségek előre történő kiutalását, vagy a károk helyreállítása iránti kérelmét fedezet hiányában nem áll módjában teljesíteni.

61.

**Özv. Cser Ferencné levele és jegyzőkönyve
a gettó céljára igénybe vett házának káraitól**

Polgármester Úr!²⁰⁷

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy alábbi panaszomat meghallgatni és orvosolni szíveskedjék.

Polgármester Úr 41.925/2-1944 D. sz. határozata alapján a gettó területén levő lakóházamat rendelkezésemre bocsátotta. A helyszínen levő repülőbizottság²⁰⁸ vezetőjének a panaszomat előadtam. Fel is jegyezte egy darab papírra. Azután az udvaron gépbe diktálta. Mivel nekem a kertészeti felügyelő úrral meg a pénzügyigazgatóság megbízottjával volt dolgom, nem állt módomban ellenőrizni, hogy mindent gépbe diktált-e. Délután 2 óra volt, mire elkészült a jegyzőkönyv. Bízva abban, hogy semmit se hagytak ki – bár igyekeztek minden hibát csekélységnek feltüntetni és észre sem venni – aláírtam a jegyzőkönyvet. Másnap megdöbbenve vettem észre, hogy sok minden kimaradt. Augusztus hó 22-én kénytelen voltam négy tanú jelenlétében jegyzőkönyvet felvenni a kihagyott panaszokról.

Lakásomat 1943. októberében festettem 200 P-ért, teljesen hibátlanul adtam át. A bizottság vezetőjének jegyzőkönyvben foglalt javításokra vonatkozó javaslatával szemben a festő megállapította, hogy javítani nem lehet, hanem újra kell festeni az egész lakást, s én a jegyzőkönyvben foglalt kisebb festő utánjavítással szemben a teljes festés mellett foglaltam állást.

Négy tartalékos tisztet neveltem a hazámnak, férjem az 1914–18-i világháború áldozata lett. Havi 106 P nyugdíjamból több áldozatot hozni képtelen vagyok. Úgy az óvóhelyépítés költségeit, mint a festését kénytelen voltam bankban felvenni, és fizetnem utána a kamatot.

Arra kérem Polgármester Urat, hogy szíveskedjék sürgősen elrendelni egy szakértő kiküldését annak megállapítására, hogy a mellékelt jegyzőkönyvben foglaltak megfelelnek-e a valóságnak, s az abban foglalt hiányoknak a hatóság terhére való helyreállítást engedélyezni.

Pécs, 1944. november hó 6-án.

Mély tisztelettel:
özv. Cser Ferencné

²⁰⁷ A megszólított még Esztergár Lajos, akit azonban a déli hadművelleti terület kormánybiztosa 1944. november 14-én azonnali hatállyal leváltott. (Janus Pannonius Múzeum, Történeti Osztály, IV. 1939–1944, Á/P, 71.1268.) A helyére kinevezett Szabados József 1944. november 27-én a város több vezető hivatalnokával a közelgő front elől elmenekült Pécsről.

²⁰⁸ Lásd e fejezet bevezetőjét!

Jegyzőkönyv

Felvettük Pécssett, 1944. aug. hó 22-én a Szilágyi Dezső u. 48. sz. lakóépületben
Jelen vannak alulírottak.

Tárgy: A gettó céljaira igénybe vett lakóépületnek a tulajdonos özv. Cser Ferenc-
né részére aug. hó 18-án történt átadása alkalmából a károsult által észrevételezett,
de a károkat felvevő bizottság hibájából a jegyzőkönyvből kimaradt károk felvétele.

Tárgyalás

Az épületnek és a kertnek a szemrevételezése után az alábbi hiányokat vettük észre,
melyeket a bizottság nem foglalt jegyzőkönyvbe.

- 1) Az északi szobában a festés kb. 1,5–2 négyzetméternyi felületen hiányzik.
- 2) A déli szobában is több helyen leverték a falat és lekoptatták a festést.
- 3) Az előszobában 3 méter hosszban és kb. 10–15 cm lekoptatták a festést és
a falat több helyen is leverték.
- 4) A konyhában is több helyen leverték, 120 cm magasságban lekoptatták
körül, a mosdó környékén pedig vastagon foltos.
- 5) Az éléskamrában a meszelést lekoptatták, bepiszkították, a falon sok ujjnyi
szeglyukhelyet hagytak. A három szoba, konyha teljes festése és az élés-
kamra vakolatának helyreállítása és meszelése szükséges.
- 6) A konyhában a cementlapokat részben eltörték, részben kimozgatták. Kéri
ennek helyreállítását.
- 7) A kiköltözésénél a csillárokat és lámpafoglatokat le kellett szerelni, mert
a kiutalt lakásból²⁰⁹ a tulajdonos minden lámpát elvitt. Kéri a visszaszerel-
tetését mind az öt helyiségben.
- 8) A földszinti lakás villanyóra biztosítóját kiégették. Kéri ennek a megcsinál-
tatását is.
- 9) A padlót mindhárom szobában alaposan megrongálták és annyira bepiszkí-
tották, hogy fehérre súrolása lehetetlen. Kéri a felgyaluttatását, vagy ha ez
nem vihető keresztül, úgy a teljes rendbe hozását, esetleg felfestését.
- 10) Az alagsori mosókonyhában, éléskamrában és lépcsőlejáróban a vakolatot
több helyen leverték, a falakat bepiszkították. Kéri a vakolat helyreállítását
és mindhárom helyiség kimeszelését.
- 11) Az alagsori konyhában és szobában a vakolatot leverték, a festést tönkre-
tették. Kéri vakolat helyreállítást, és mindkét helyiség kimeszelését.
- 12) A lépcsőlejárati ajtót és az alagsori konyhaajtót kifeszítették, úgy hogy az
egyik zár kiszakadt, a másik pedig nem zárható. Kéri mindkét zár helyreál-
lítását.
- 13) Az alagsori mosókonyha egyik ablakkeretét eltörték. Kéri a helyreállítását.
- 14) A pöcegödöröt teliszórták szeméttel. Kéri a kitisztítását.
- 15) A fakamráról a lakatot lefeszítették, úgy hogy használhatatlanná vált. Kéri
a pótlását.

²⁰⁹ A zsidó tulajdonú lakásról van szó, amelyben a gettó fennállásától élt.

- 16) A kertajtó sodronyát megrongálták, és a festéket lekoptatták. Kéri a helyreállítását és a festését.
- 17) Az udvaron kb. egy kocsi szemetet hagytak. Kéri az elszállítását.
- 18) Az utcai esőelvezető csatornára ráálltak, minek következtében két helyen a forrasztás elvált. Kéri a helyreállítását.
- 19) A bizottság a jegyzőkönyv 9. pontja alatt felvett kettő db. 38x102 cm-es ablakból csak egyet ismer el. A gettó létesítése előtt mindkettő teljesen ép volt. Hogy a fenti adatok a valóságnak megfelelnek, azt büntetőjogi felelősségünk tudatában bizonyítjuk és aláírásunkkal megerősítjük.

Kmf.

őzv. Cser Ferencné
háztulajdonos

1. tanú
[olvashatatlan aláírás]

2. tanú
[olvashatatlan aláírás]

3. tanú
Ács Mária

4. tanú
Bayer Ilona

MNL BaML, Pécs pm. 43.899/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem és jegyzőkönyv

A levelet véleményezésre továbbküldték a műszaki ügyosztálynak. Ennek vezetője, Papp Jenő műszaki tanácsos, 1944. november 11-én kelt válaszában azt jelentette, hogy „a bizottság hivatalból kiküldött tagjai a rájuk bízott feladatot felelősségük tudatában lelkiismeretesen végezték”, és nem tartotta valószínűnek, hogy a majd három hónappal később bejelentett károk a „Gettó-beli használat” során keletkeztek. Ennek alapján Katics Antal nyugalmazott főjegyző november 23-án kelt határozatában elutasította az újabb kárfelmérésre vonatkozó kérést. Ezt azonban a város szovjet megszállása és az ebből adódó új helyzet miatt csak 1945. április 6-án postázták.

62.

Özv. Fekete Sándorné kártérítés iránti kérelme

Tekintetes Polgármesteri Hivatal!

A zsidók elkülönítésével kapcsolatban a visszaköltözési számlát tisztelettel benyújtom. Amennyiben csak azok kapnak segítyt, ill. költségük megtérítését, akik rá vannak szorulva, rászorultságomat megindoklom: Elemi iskolai tanító özvegye vagyok. 2 szobás házam van a Szilágyi Dezső u. 42. sz. alatt, melyből kénytelen voltam az egyik szobát és az előszobát bérbe adni, hogy az adót megfizethessem, mely 1940 óta 100%-kal emelkedett. A mai drágaságban nagyon be kell osztanom szerény nyugdíjamat, hogy megélhessek. A zsidók elkülönítése miatt a kertemnek és gyümölcsösömnek hasznát nem vettem. A kiküldött kertészeti bizottság a kárt ugyan megállapította,

ezt azonban máig sem térítették meg. Pécs városában mi néhány háztulajdonosok fizettünk rá az elkülönítésre, a többi még csak meg sem érzi, hogy csak a kétszeri költözködés is mennyi kellemetlenséggel jár.

Ezek után kérem költségem megtérítését.

Pécs, 1944. nov. 6.

özv. Fekete Sándorné

MNL BaML, Pécs pm. 40.018/1945-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

Az ügyben 208 pengőről még 1944-ben hozott utalványozó rendeletet Katics Antal nyugalmazott főjegyző 1945. július 17-én hatályon kívül helyezte. A rendelet irattárban maradt másolatára ceruzával ráíratta: „Hatályon kívül helyezve. Érvénytelen.”

63.

Baranyai József kártérítés iránti kérelme

Nagyságos Polgármester Úr!

Hivatkozással az okt. 30-án átvett 43359/1944 D. sz. felszólítására a zsidók által átmenetileg elfoglalt Vas Gereben u. 47. sz. házamból a kiköltözéssel, visszaköltözéssel, valamint helyreállítással járó költségeket az alábbiakban terjesztem be:

1) a visszaköltözés fuvardíja.....	160.- P
2) a ház javítása, üvegezés és anyag.....	76.- "
3) villanszerelési számla.....	15.50.- "
4) a takarításért és a költözésnél segédkezés	
2 db 84 és 30 Pengő (olvashatatlan szó).....	114.- "
5) az aug. 19-én felvett átadó jkv. szerint a kert és	
gyümölcsös kártalanításáért javasolt.....	180.- "
6) ²¹⁰ a házam igénybevételeért járó havibér (á: 60 P).....	240.- "
összesen:	785,50.- P

Ezen összeg kifizetését – jöllehet veszteségem ezt jóval meghaladja – kérem kezemhez változatlanul kifizetni szíveskedjék.

Kérem még az elhurcolt „légó” felszerelés visszaadását.

Végül megjegyzem, a poloskák kiirtási költségét, amennyiben az végrehajtható lesz, külön fogom kérni.

Pécs, 1944. nov. 10.

5 db jegyzék ill. számla csatolva

Előttünk: Sarkay Gyula, Takács Károly

Teljes tisztelettel:

Baranyai József

(Pécs, Vas Gereben u. 47.)

²¹⁰ A 6. sorszám előtt piros ceruzás kérdőjel, a 240 pengős összeg pirossal áthúzva. Az elmaradt lakbért – idevágó kormányrendelet hiányában – a város hatósága nem ismerte el megtérítendő költségnek.

MNL BaML, Pécs pm. 54.605/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

Az ügyben 545 pengő 50 fillérről még 1944-ben hozott utalványozó rendeletet Katics Antal nyugalmazott főjegyző 1945. július 16-án hatályon kívül helyezte. A rendelet irattárban maradt másolatára színes ceruzával ráíratta: „Hatályon kívül helyezve. Érvénytelen.”

A VAGYON

Az ingóságok bejelentése

Az 1944. április 16-án életbe lépő 1600/1944 M. E. számú rendelet 1. §-a szerint a zsidóknak a lakhelyük szerint illetékes pénzügyigazgatóságnak egy hivatalos nyomtatványon a teljes vagyonukat be kellett jelenteni. Ez alól kivételt képeztek a személyes használatra szolgáló lakásberendezések, ruházati és háztartási tárgyak, ha azok összértéke nem haladta meg a 10 000 pengőt.²¹¹ A bejelentés megtételének határideje 1944. április 30-a volt. Bár e határnap vasárnapra esett, a pécsi pénzügyigazgatóság 9–13 óra között még nyitva tartott, hogy a zsidók a vagyonuk bejelentésére rendszerített űrlapokat átvehessék.²¹²

Ez a lehetőség csak erre az utolsó napra vonatkozhatott, ugyanis a városokban a polgármesteri hivatalok feladata volt a vagyonbejelentő nyomtatványok kiadása. A pécsi polgármesteri hivatal két részletben 800, illetve 3600 darabot kapott a pénzügyigazgatóságtól. Az első példány ára 1 pengő, a másodiké 50 fillér volt, amit az átvételkor ki kellett fizetni.²¹³

A *Dunántúl* május elején a következő összesített adatokat közölte: a telekkönyvi hivatalban 832 zsidó házat, házrészt és öröklakást jelentettek be, 1831 zsidó tett „vagyontérték-bejelentést”.²¹⁴ A névtelenségben maradó újságíró elégedetten állapította meg: „Most, hogy a kormányrendeletek lecsaptak erre a zsidóvagyon bálványra és azt porrá zúzták, a zsidóvagyon könyörtelen számonkérése során majd pontos adatok kerülnek napvilágra, mekkora volt az a zsidó vagyon, amely egy törpe kisebbség kezén irányíthatta a keresztény Magyarország gazdasági és szellemi életét.”²¹⁵ A szerző egyrészt biztos volt abban, hogy a pécsi zsidók vagyonbevallása nem felel meg a valóságnak, mert ezek számai alulértékelték, így ezt a munkát a tényeknek megfelelően a hatóságoknak kell majd elvégezni. Másrészt abban is biztos volt, hogy nem minden zsidó tett vagyonbejelentést,²¹⁶ és ezért a pécsi zsidók vagyona valójában nagyobb,

²¹¹ A rendelet leglényegesebb elemeit a *Dunántúl* 1944. április 16-án a 3. oldalán ismertette. Karsai László értékelése szerint ez az egyetlen rendelet pusztítóbb hatású volt, mint a Teleki- vagy Kállay-kormány tucatnyi zsidórendelete. Vö. KARSAI 2005a, 144. A rendelet szövegét közli: VÁDIRAT 1. 170–181.

²¹² *Dunántúl*, 1944. április 30. 6. Az ebből befolyt 3300 pengőt Esztergár 1945. január 16-án utaltatta át a pénzügyigazgatóság számlájára. Lásd MNL BaML, Pécs pm. 15.790/1944-B-17!

²¹³ Uo.

²¹⁴ *Dunántúl*, 1944. május 7. 3.

²¹⁵ Uo.

²¹⁶ Valóban, a munkaszolgálatosoknak, a letartóztatott, vagy a már internált zsidóknak erre nem volt lehetőségük.

mint amit a számok majd mutatnak. A cikk „diadalmas” zárógondolata: „A fő, hogy [a vagyonuk] többé már nem az övék, és mint nemzeti vagyon most már majd a keresztény ország életerőit fogja duzzasztani. A bálvány megdőlt.”

A rendelet azonban nem csak a zsidókra vonatkozott, az 1. § 4. bekezdése alapján ugyanis bejelentési kötelezettség terhelte azokat a nem zsidó személyeket is, akik zsidó tulajdonában lévő vagyontárgyat bármilyen címen „örizetükben” tartottak.

A rendelet megalkotói ezzel kívánták a közigazgatási hatóságok látókörébe visszajuttatni azokat a zsidó tulajdonban álló vagyonelemeket, melyek a Sztójay-kormány megalakulása óta a keresztény lakosság tulajdonába, kezelésébe vagy használatába „szivárogtak” át.²¹⁷

A *Dunántúl* április 29-én részletesen ecsetelte, milyen következményekre számíthat az, aki nem engedelmeskedik a rendeletnek.²¹⁸ „A kormány szigorú ellenőrzést hajt végre, és keményen eljár mindazokkal szemben, akik zsidó vagyont rejtegetnek” – figyelmeztetett a cikk. Aki zsidó vagyont rejtegetett, az jövedéki kihágási és adócsalási eljárás megindításával is számolhatott, ugyanis az adóhatóság a rejtegető „vagyon szaporulatát” olybá vette, mintha az az előző évben keletkezett jövedelemből származott volna, és ez alapján kereseti és jövedelmi adó behajtására is lehetősége volt a hatóságnak.

A Pécsi Rendőrkapitányság a helyi lap 1944. május 7-i számában – fokozva a nyomást a lakosságra – az alábbi közleményt jelentette meg: „A rendőrségnek tudomása van arról, hogy többen a keresztények közül a zsidók értékeinek az elrejtésére vállalkoztak. A rendőrség ezért ismételten felhívja a közönség figyelmét arra, hogy úgy hazafias érdekből, mint pedig saját jól felfogott érdekéből óvakodjék a zsidó vagyon rejtegetésétől. Aki zsidó vagyont rejteget, ugyanolyan büntetésben részesül, mint zsidó megbízója.”²¹⁹

A „közönség” hamarosan megtudhatta a *Dunántúl*-ból, mi a büntetése azoknak, akik nem tesznek eleget a rendeletnek. Egy pécsi zsidó vagyontárgyakat adott át egy szalántai földművesnek, aki azokat nem jelentette be. A helyi csendőröknek – nyilván feljelentés alapján – tudomásukra jutott az eset, a gazda a pécsi ügyészség fogházába került. A zsidót, akiről kiderítették, hogy vagyonyilatkozatában 17 500 pengő mellett eltitkolt még alsó- és felsőruházatot, két új lószerszámot, és „egy bödön zsírt” is, a rendőrbíró ezek elkobzására és 8000 pengő pénzbüntetésre ítélte, valamint folyamatba tette az internálását. A szalántai gazda 30 nap elzárásra változtatható 300 pengő pénzbírságot kapott.²²⁰

²¹⁷ A rendelet az 1944. március 22. után létrejött zsidó-keresztény jogügyletek érvényét nem ismerte el. A zsidók ezért megőrzésre vagy ajándékként adtak át ingóságokat keresztény szomszédjaiknak, barátaiknak, rokonaiknak. A 26. sz. levélben is olvasható egy megjegyzés a gettóba vonulás előtti ajándékozásokról. Keresztényeknek történt ajándékozásról és értéktárgyak megőrzésbe adásáról ír SURJÁN 2003. 158–159. De nem csak a „kisemberek”, hanem „notabilitások” is érintettek lehetnek ilyen ügyben. Például a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara főtűkára is átvett megőrzésre jómódú zsidó ismerőseitől női bundát, arany ékszereket, majd 1945 tavaszán a visszatérésük után mindent visszaadott nekik. Vö. MNL BaML, Nb. 781/1946. Dr. Véték János népbíróági pere, Gombos Mór kaposvári kereskedő írásbeli nyilatkozata, 30–31.

²¹⁸ *Dunántúl*, 1944. április 29. 3.

Az 1600/1944. M. E. sz. rendelet 17. §-a szerint amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, a rendeletet megszegő, vagy kijátszó személy, illetve az aki ebben neki bármiképp segédkezik, súlyos pénzbüntetéssel, vagy hat hónapi elzárással sújtható, ezen felül internálásnak is helye van. Azt a vagyontárgyat, amelyre nézve a kihágást elkövették, el kell kobozni.

²¹⁹ *Dunántúl*, 1944. május 7. 7.

²²⁰ *Dunántúl*, 1944. május 14. 6.

A keresztényekhez került zsidó tulajdonú vagyontárgyak ügye kiemelt fontossággal bírhatott a kormány számára, ugyanis május 16-án – 16 nappal a bejelentési határidő lejártá után – e tárgyban Jaross Andor belügyminiszter felhívással fordult „a magyar társadalomhoz”: „A zsidó vagyonok bejelentésével kapcsolatosan alapos gyanú merült fel, hogy a keresztény közönség tagjai közül sokan részben anyagi előnyök, részben pedig helytelenül értelmezett felebaráti szempontból zsidó értékeket vettek magukhoz, illetőleg rejtettek el. Ez a cselekvésük a kiadott rendelkezések megszegését, másfelől a magyar állam súlyos megkárosítását jelenti, ami szigorú büntetéssel jár. Hogy a nagyközönség ezt a fontos kérdést helyesen mérlegelni és az eddig esetleg elkövetett hibáját jóvátenni tudja, a belügyi kormányzat felhív mindenkit, hogy az ilyen módon birtokába került értékeket és javakat a jelen rendelkezéstől számított 7 nap alatt az illetékes hatóságnak jelentse be. [...]”²²¹

Úgy látszik, a pécsi lakosság még a fentiek ellenére sem jelentette be tömegesen a nála lévő zsidó ingóságokat, ezért a *Dunántúl*-ban május 24-én ismét egy részletes cikk próbált hatni az ügyben továbbra is mélyen hallgatókra.²²² Ebben arra hívták fel a lakosságot, hogy május 27-én, szombaton, déli 12 óráig tegyék meg írásos bejelentésüket a polgármesteri hivatalban két példányban arról, hogy 1944. március 22. után milyen zsidó vagyontárgyakat (ingóságokat, bútorokat, ékszert, értékpapírokat, készpénzt, stb.) vettek át megőrzésre, tárolásra vagy használatra. Ugyancsak be kellett jelenteni, ha a korábbi zsidó lakó a ház le nem zárt helyén (padlás, kamra, fészter, pince) hagyott bármilyen ingóságot. Ha egy házban csak zsidók laktak, akkor a szomszédos ház keresztény lakói tartoztak bejelenteni a tudomásukra jutott „gazdátlan” zsidó vagyontárgyakat.

A hatóság az újságcikkben a bejelentéshez ezt a formai és tartalmi mintát kínálta az érintett személyeknek:

„Tekintetes

Polgármesteri Hivatalnak

Pécs

Felhívásra bejelentem, hogy zsidó pécsi (itt a zsidó régi lakcímét kell közölni utca és házsám megjelölésével) lakosnak az alábbi ingóságai vannak nálam (vagy máshol).

(Ebben a bekezdésben az ingóságokat részletesen fel kell sorolni.)

Az ingóságok megőrzés, tárolás, ajándékozás, vétel, stb. címén (a valóságnak megfelelő adatok szerint) kerültek hozzám.

(Azután esetleges megjegyzéseit írhatja a bejelentő.)

Pécs, 1944. május hó n.

keresztény neve
pécsi (..... u. sz.) lakos”

²²¹ *Dunántúl*, 1944. május 17. 3. A miniszter a felhívásnak eleget tevőknek büntetlenséget, az áthágóinak szigorú büntetést helyezett kilátásba.

²²² *Dunántúl*, 1944. május 24. 4.

A cikk kiemelte, hogy a beadványban a volt zsidó vagyontárgyak sem használatban hagyását, sem kölcsönadását, de még az eladását sem lehet kérni – ezzel a pénzügyigazgatósághoz kell fordulni. Azonban mindjárt le is hűtötte az esetleges reményeket annak közlésével, hogy a pénzügyminiszter rendelete szerint a zsidó ingóságokat kizárólag a közigazgatási hatóságok igényelhetik a bombakárosultak szükségleteinek ellátása céljából.

Befejezésként felhívták „az érdekelt keresztény közönség figyelmét arra, hogy a zsidók ingóságai a magyar nemzeti vagyonnak részei, amelyek bárminő formában történő eltulajdonítása, megszerzése vagy elrejtése rendkívül súlyos következményeket von maga után”.²²³

Május 25-én a polgármesteri hivatal tájékoztatót jelentetett meg a helyi lapban a zsidó lakásokkal kapcsolatban, és nem felejtette el felhívni a keresztény albérlők figyelmét a zsidók ingóságainak esetleges rejtegetésével vagy eltulajdonításával kapcsolatos szigorú rendelkezésekre.²²⁴ Május 27-én „utolsó figyelmeztetés” jelent meg a *Dunántúln*ban a zsidók ingóságaival kapcsolatban.²²⁵ A cikk részben megismételte a korábbi ilyen tárgyú közlemények egyes bekezdéseit, új elem volt azonban az a fenyegetés, hogy a gettóban e kérdésben megnyilatkoztatott zsidók adatait a hatóság ellenőrizni fogja. „Ha megállapítja hogy a zsidó vagyontárgyakat keresztények anélkül vették volna át bármilyen célból, hogy azokat a hatóságnak bejelentették volna, a zsidó vagyont rejtegető keresztények internálása elkerülhetetlen lesz.” Az újság szerint sok visszaélés jutott a hatóság tudomására, és valamennyi eset kinyomozása időt vesz igénybe. Ezért „a büntetés szigora csak késheket, de feltétlenül bekövetkezik” azokkal a keresztényekkel szemben, akik közreműködtek a zsidók tulajdonában volt magyar nemzeti vagyon elrejtésében. A városi hatóság „utolsó figyelmeztetése” azzal az ígérettel zárult, hogy aki szombat déli 12 óráig az előírásoknak megfelelően megteszi a bejelentését, az mentesítette magát a büntetőjogi következményektől. Ez azért is figyelemre méltó, mivel a magyar királyi Minisztérium 1600/1944 M. E. számú rendeletében a bejelentések megtételére meghatározott dátum – 1944. április 30. – hivatalosan nem változott.

Május 28-án a *Dunántúln* arról írt, hogy a büntetlenség lejártáig sok száz bejelentés érkezett a városházára keresztényeknél lévő zsidó vagyontárgyakról.²²⁶ „Az utolsó figyelmeztetésnek volt is hatása” – állapítja meg a cikk szerzője. „Ékszeresek, szőnyegek, jégsekreányok, bútorok és ruhaneműek váltakoznak a sorban. [...] Egészen bizonyos azonban, hogy még sok zsidó vagyontárgy rejtőzik keresztények kezén.” A cikk azzal zárult, hogy a hatóság a gettóban lévő zsidók vallomásai alapján ezeket a holmikat mindenkitől számon fogja kérni.

Úgy látszik azonban, hogy a városháza illetékesei még mindig nem voltak teljesen elégedettek az eredménnyel, mivel a helyi lap május 31-i számában arról lehet olvasni, hogy további három nap türelmi időt kaptak azok, akiknek „egyéb elfoglaltságuk miatt” eddig nem volt idejük a bejelentésük megtételére. A hatóság azért döntött így,

²²³ A Sztójay-kormány nem hozott olyan rendeletet, amely a zsidók vagyonát nemzeti vagyonnak deklarálta volna.

²²⁴ *Dunántúln*, 1944. május 25. 5.

²²⁵ *Dunántúln*, 1944. május 27. 3.

²²⁶ *Dunántúln*, 1944. május 28. 5.

„hogy keresztényeket ne kelljen büntető eljárás alá vonni”. Akik ezt elmulasztják, azok ellen eljárás indul, és internálni fogják őket. „A hatóságoknak ugyanis rendelkezésre áll az a lista, amely azoknak a keresztényeknek a névsorát tartalmazza, akiknél még zsidó vagyontárgy van.”²²⁷ A gettóba zárt zsidók megkérdezése az ügyben valóban megtörtént. (80. sz. levél)

A *Dunántúl* egy hét múlva arról adott hírt, hogy ötszáz keresztény tett eleget bejelentési kötelezettségének.²²⁸ Ezeket – így a tudósítás –, akárcsak a zsidók bejelentéseit, négy berendelt tanító jegyzékbe foglalja, és összehasonlítja. Aki eddig sem tett eleget a bejelentési kötelezettségének, az „pórul jár”. Ugyanis a „sárga csillag viselésére jogosított [sic!] zsidók” minden vagyona nemzeti tulajdon, amiből senki sem tulajdoníthat el semmit büntetlenül. És hogy ez mennyire így van, azt a napilap június 13-i száma szemléltette a „Zsidó ékszereket és ruhaneműeket rejtegetett két pécsi nő” című cikkével.²²⁹

A hatóság nem csak a be-, hanem a feljelentések révén is értesülhetett a zsidó vagyont birtokló keresztényekről. (271. sz. levél) Várnagy tanácsnok a bejelentésekről határozat formájában értesítette a pénzügyigazgatóságot, a feljelentésekről pedig a Pécsi Rendőrkapitányságot is. A közületeknek is be kellett jelenteni azokat a zsidó ingóságokat, amelyek „örizetükbe” kerültek.

A *Dunántúl* június végén arról közölt írást, hogy „hetek óta igen bonyolult és nagy körülmények között igénylő munka” folyik a városházán, zajlik a zsidó vagyonokkal kapcsolatos bejelentések feldolgozása.²³⁰ „A kép még így sem lesz teljes – állapította meg az újságíró – mert még bizonyára sok zsidó vagyontárgy rejtőzik olyanoknál, akikről nem szól a krónika.” Bár a munka még hetekig eltartott, az újság már tudni vélte, hogy a pécsi zsidók több mint 1 000 000 pengő értékű holmit és készpénzt adtak át keresztényeknek, részben vidékieknek is.

Jól jellemzi az óriási munkatorlódást a Közigazgatási és népjóléti ügyosztályon, hogy Tukács Mihály szűcsmester 1944. május 25-én kelt kimutatását „a gondozásba átvett” zsidó ruhaneműkről és bundákról csak július 24-én továbbította a pénzügyigazgatóságnak.²³¹

Arra vonatkozóan nem találtam adatot, hogy a bejelentőket akár a sajtó útján, akár levélben felszólították volna a náluk lévő bevallott zsidó vagyontárgyak beszolgáltatására. A zsidó tulajdonban lévő lakások folyamatos leltározása, és az ott lévő ingóságok közraktárakba szállítása, illetve ősszel a zsidó üzletek árukészletének kiürítése ennél sokkal fontosabb érdeke volt a pénzügyigazgatóságnak.

Az alább közölt levelek keresztmetszetét adják annak, hogy milyen tartalmú bejelentések érkeztek a pécsi polgármesteri hivatalba. Az azonban titok marad, hogy a bejelentést tevők valóban az összes náluk lévő zsidóktól átvett ingóságról tájékoztatták-e a hatóságot.

²²⁷ *Dunántúl*, 1944. május 31. 4.

²²⁸ *Dunántúl*, 1944. június 7. 5.

²²⁹ *Dunántúl*, 1944. június 13. 5.

²³⁰ *Dunántúl*, 1944. június 29. 5.

²³¹ MNL BaML, Pécs pm. 43.379/1944-D-12. Tukács 51 zsidó 102 ruhaneműjét (nadrágok, kabátok) jelentette be. A prémeért, bundáért összesen 3221,47 pengő gondozási díjat számított fel a tulajdonosaiknak.

64.

Purschl Antal bejelentése

M. kir. pécsi IV. honv. Állomásparancsnokságnak

Pécs, 1944. évi május hó 17-én

Pécs

Jelentem, hogy a hadtest állomásparancsnokság által kiutalt Pécs, Teréz u. 9. sz. alatti lakásomhoz tartozó konyhában a zsidó tulajdonos egy zongorát helyezett el.²³² Az illetőt többször felszólítottam, de mindez ideig nem szállította el onnan. Az ott lévő zongora elfoglalja a fél konyha területét, és nem tudom elhelyezni a konyhabútoraimat. A zsidó tulajdonos már a gettóban lakik, és nézetem szerint már nem is fogja azt onnan elszállítani.

Kérek parancsot arra vonatkozólag, hogy a zsidó vagyontárgyat hová helyeztessem el.

Purschl Antal tsz. szkv.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

65.

Reichmann Zsigmond bejelentése a bükkösi állomáson leadott bőröndjéről

Pécs szab. kir. város Közigazgatási Hatóságának

Pécs

Tisztelettel jelentem, hogy f. évi ápr. hó elején egy utazó bőröndbe csomagolva különféle fehérneműt adtam le Polonyi Sándor MÁV-pályamesternek Bükkösd állomáson bombatámadás esetén azok megmentése céljából.

Tisztelettel kérem, méltóztassék megengedni, hogy az továbbra is Polonyi Sándor őrzetében maradhasson.

Pécs, 1944. V. 22.

Tisztelettel
Reichmann Zsigmond
MÁV-főmérnök (zsidó)
Pécs, Tompa Mihály u. 45.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

Polonyi Sándor a bőröndöt beszolgáltatta a pécsi polgármesteri hivatalba, ahol azt 1944. szeptember 15-én „műszaki eszközökkel” felnyitották, és tartalmáról leltárt készítettek,

²³² Hirschler Artúr lakásáról van szó. A zsidóknak a hangszereiket, kottáikat és kottatartóikat a városi zeneiskolába kellett leadniuk.

majd lepecsételve elküldték a pénzügyigazgatóságnak.²³³ A Reichmann házaspárt a pécsi zsidó közösség Auschwitz mártírájaként tartja számon.²³⁴

66.

Gedeon Renéné bejelentése

Tekintetes

Pécs szab. kir. város Polgármesteri Hivatala

Pécs

Alulírott tisztelettel bejelentem, hogy a házamban, Király utca 32. szám alatt 2 zsidó lakóm a padláson és a pincében a következő tárgyakat hagyta: befőttes üvegek, régi képráma, régi fényképek, ródli, törött hintaló, törött szék, deszkadarabok, pár hasáb fa, törött asztal és szék, könyvek, varrodába való próbababa, ócska edények.

Pécs, 1944. május 23.

Tisztelettel:
Gedeon Renéné

MNL BaML, Pécs pm. 40.618/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

67.

Lehőcz Imre bejelentése zsidó tulajdonban lévő lovakról

Polgármester Úr !

Alulírott Lehőcz Imre gazdálkodó, pécsi (Radnics u. 24.) lakos tisztelettel bejelentem, hogy Schlésinger József pécsi (Szigeti u. 47/1. sz.) lakos (zsidó) két darab lovát nekem átadta tartásra.

Nevezett vagyonbejelentésében tudomásom szerint ezt annak megjelölésével jelentette be, hogy a lovak az én birtokomban vannak.

Teljes tisztelettel:

Pécs, 1944. május 23.

Lehőcz Imre²³⁵

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

²³³ MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12

²³⁴ Pécs 1944, 53.

²³⁵ A név gépelt, saját kezű aláírás nincs a levélen.

A deportálásból visszatért Schlesinger Józsefné 1945 tavaszán a városházán kérte a gazdasági felszerelésük visszaszolgáltatását²³⁶, és külön levélben érdeklődött a két lovukról is. Lehőcz 1946. március 27-én írásban azt nyilatkozta, hogy a Schlesinger tulajdonát képző két lovat sem Schlesingertől, sem pedig a várostól nem vette át.²³⁷

68.

Ifj. Nagy László bejelentése

Tekintetes Polgármesteri Hivatal

Bejelentem, hogy a pécsi ügyvédi kamara 425/1944 számú határozatával dr. Gombos Ede zsidó ügyvédi irodája részére (Munkácsy M. u. 25.) irodagondnokul kirendelt.

Nevezettnek az alábbi ingóságai maradtak az irodahelyiségben, amelynek kulcsa nálam van:

- 1 iratszekrény teli periratokkal
- 1 íróasztal " "
- 1 kicsi Wertheim szekrény
- 3 szék
- jogi könyvek
- 1 gépipró asztalka

Kelt Pécs, 1944. május hó 23-án.

Tisztelettel:
ifj. dr. Nagy László ügyvéd
Pécs, Rákóczi út 45. szám.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

69.

Nádor István bejelentése Esztergár Lajos polgármesterhez

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel bejelentem, hogy a zsidó gettó miatt a Vas Gereben 57. sz. lakásból a Perczel u. 32. I. 4. sz. lakásba költöztem át. A lakás előző bérlője Steiner Simon zsidó bérlő elköltözése után két drb. szekrényt hagyott itt a lakásban. Az egyik az előszobában van elhelyezve. Egyajtós beépített faliszekrény. A másik a fürdőszoba benyílójában elhelyezett kétajtós ruhaszekrény, a tetején elhelyezett felső építménnyel. Mindegyik matt csontszínre mázolja.

²³⁶ MNL BaML, Pécs pm. 40.576/1945-IV-12

²³⁷ MNL BaML, Pécs Város Tanácsa iratai 35.504/1946-IV-12

Amíg a város elöljárósága másként nem intézkedik, illetve a fentnevezett bútor-
darabokat a lakásból hivatalosan el nem szállítja, ezeket a lakás tartozékának, vagyis
állami vagyonnak tekintem, és akként használom, őrzöm.

Hazafias tisztelettel

Pécs, 1944. május 24.

Nádor (Nyúl) István

m. kir. postatiszt

harctéri sebesülés és hadikórházi
felgyógyulás utáni eu. szabadságát
jelenleg otthon töltő zászlós

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti bejelentés

70.

Borszéky Ferencné bejelentése

Tekintetes

Polgármesteri Hivatalnak

Pécs

Felhívásra bejelentem, hogy Bokor Sándor zsidó pécsi lakos: lakás Perczel u. 38. szám
az alábbi ingóságai vannak nálam.

Az ingóságok a zsidó hitközség által felvett leltár szerint elhelyezés céljából kerül-
tek hozzám.

1. drb. kombinált szekrény nippekkel, könyvekkel
1. drb. gömbölyű asztal
2. drb. fotel
2. drb. karosszék
1. drb. puff
1. drb. állvány
9. drb. kézimunkás kép
6. drb. szőnyeg (nagyon használt)
1. drb. csillár (3 ágú)

A felsorolt tárgyak a lakásban vannak elhelyezve, és azok használatban vannak a
női divatszalon céljára.

Pécs, 1944. május hó 24-én.

Borszéki Ferencné (Nikolits Rózi)

női divatszalonja

Perczel u. 12. szám

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

71.

Király Pálné bejelentése zsidó tulajdonú ruhaneműről

Pécs, 1944. V/24.

Tekintetes Polgármesteri Hivatal!

Tisztelettel bejelentem, hogy a pécsi kir. ügyészség fogházában hat havi fogházbüntetését töltő Winter Fülöp zsidó vallású budapesti lakos tulajdonát képző alábbi ingóságok vannak az őrizetemre bízva, mint a pécsi fogházmisszió vezetője őrizetére:

- 1 télikabát
- 1 öltönyruha
- 1 pár cipő

Winter Fülöp budapesti lakcíme: VII. Barcsay u. 6. II. 25.

Tisztelettel: Dr. Király Pálné
pécsi fogházmisszió vezetője

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti bejelentés

72.

Bozzay István bejelentése zsidótól vett motorkerékpárról

Tekintetes

Polgármesteri Hivatalnak

Pécs

Felhívásra bejelentem, hogy Frey József Pécs, Kossuth Lajos utca 36. szám [alatti] lakosnak az alábbi ingósága van nálam.

1944. febr. hó 7-én megvettem a fentnevezettől egy drb. s.h.b. segédmotoros kerékpárt 2000, azaz kettőezer pengőért, amely összegből a vételkor lefizettem 1500, azaz egyezeröttszáz pengőt, a hátralévő 500 pengőt csak április 5-én fizettem ki a fent nevezettnek.

Midőn április 8-án²³⁸ megjelent az a közlés, hogy minden vagyontárgyat, melyet zsidótól vettünk március 22. után, be kell jelenteni.

Felkerestem az illetékes bejelentő hivatalt, melynek tanácsadója dr. Fehér pénzügyi tanácsos úr azt mondotta, mivel a fent említett tartozás április 30-ig ki van fizetve, az ügylet érvényes.²³⁹

Az igaz, hogy az átírás április 11-én történt, mert az eladó azt mondotta, halandók vagyunk, bombatámadás, vagy szerencsétlenség áldozata leszek, és ezért az igazolványt a kerékpárról csak végösszeg kifizetése után adta át.

²³⁸ Helyesen: április 16-án.

²³⁹ A levél írója a Király utca 11. szám alatt működő pénzügyigazgatóságnál tett bejelentést.

Kérem tehát tisztelettel a Tekintetes Polgármesteri Hivatal vezető Urait, szíveskedjenek megállapítani, hogy az említett vagyontárgy bejelentésköteles-e vagy sem.

Kérésem megismételve maradtam

Hazafias tisztelettel:

Pécs, 1944. május 25-én.

Bozzay István

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

73.

Adorján György bejelentése zsidó pénzküldeményről

Méltóságos Polgármester Úr!

Braun Zoltán nevű volt alkalmazottam, aki jelenleg több mint egy éve katonai munkaszolgálatot teljesít, és tábori posta alatti hadművelleti területen tartózkodik, – 1944. május 17-i tábori postás pénzesutalványon hozzám körülbelül május 24–25-e körüli érkezéssel címemre 147 pengőt, azaz egyszáznegyvenhét pengőt küldött. Az utalvány szelvényén semmi írás nincsen, amely valamilyen rendelkezést tartalmazna.

Bár nevezett nem gettóba utalt, mert katonai munkaszolgálatot teljesít, és ezen összeg nem vagyontárgya, miután csakis zsoldjából takarított pénzről lehet szó,²⁴⁰ a mai napon dr. Zala aljegyző úrnál szóbelileg azt az információt kaptam, hogy biztonsági okból mégis tegyek bejelentést.

Amidőn tisztelettel a fentieket bejelentem, kérem a szíves értesítést, hogy a 147 P nevezett Braun Zoltáné, avagy tartozom-e ezen összeget zárolt számlára befizetni, s ha igen, hol s milyen számra.

Pécs, 1944. május 26-án.

Kitűnő tisztelettel:

Dr. Adorján György

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, eredeti, gépelt bejelentés

74.

Dőry Dénesné bejelentése zsidó tulajdonban lévő könyvekről

Tekintetes Polgármesteri Hivatal!

A Zrínyi u. 11. sz. alatti papír- és könyvkereskedésből (cégt. Vajda Imre) mint ún. Filléres Kölcsönkönyvtárból 4-5 drb. könyvet kölcsönhasználatba (olvasásra) kivettem. Mi-

²⁴⁰ A szövegben itt egy tintával írt „x” van, amely a lap alján megismétlődik ezzel a szöveggel: „és az engedélyezett 3000 P[-nél] jóval aluli összeg”.

kor vissza akartam vinni, az üzletet mint zsidó-üzletet lezárva találtam. Ekkor tudtam csak meg, hogy fentebb nevezett tulajdonos zsidó, és csak a felesége, aki az üzletben tevékenykedett, keresztény.

Mivel az üzlet annak ellenére, hogy a tulajdonos keresztény felesége – állítása szerint – lépéseket tett a saját nevére való átíratása iránt, még a mai napig sincs nyitva, kötelességszerűen bejelentem, hogy a fenti könyvek most is birtokomban vannak.

Kérek utasítást, hogy a fenti könyvekkel mit csináljak, illetve hová szolgáltatassam be azokat.

Pécs, 1944. máj. 27.

Tisztelettel:
Dr. Döry Dénesné
kir. ítélőtáblai bíró neje

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

Várnagy tanácsnok arra szólította fel a bejelentőt, hogy a könyveket elismervény ellenében a városi könyvtárba szolgáltatassa be.

75.

Richter Jenő bejelentése Esztergár Lajos polgármesterhez

Méltóságos Polgármester Úr!

Pécs

Tisztelettel bejelentem, hogy Rosenfeld Ármin pécsi (Felsőmalom u. 8. sz.) lakos, zsidó háztulajdonos, még az év elején letett két láda (állítólag porcellán edényt) az óvóhelyre a bombázásoktól való megóvás végett. Ezen kívül itt maradt egy csillárja is. Tekintettel arra, hogy a gettóba való kiköltözésükkor ezt nem vitték magukkal, kérem kegyes intézkedését ezek elszállítására, mivel az óvóhely nyitva tartandó a nedvesség miatt, s féltő, hogy onnan esetleg elveszik.

Sürgős intézkedését kérve vagyok

Pécs, 1944. V/31-én.

alázatos szolgálja
Richter Jenő házfelügy.
Felsőmalom u. 8.

Gettóí címük: Vas Gereben u. 47. szám

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti bejelentés

76.

Nyúl István bejelentése zsidó ingóságokról

Pécs, 1944. június 9-én.

Miután az elmúlt hetekben nem tartózkodtam Pécsett, csak most áll módomban zsidó vagyontárgy ügyben bejelentést tenni.

F. év április közepén önkéntes összeköltözés folytán felszabadult néhány bútordarab Földes György, ill. Goldschmied Izsó Mecsek u. 14. sz. alatti lakásából, melyek Szkókó tetőn levő szőlőmben nyertek elhelyezést. Ezen bútordarabok:

1 drb. szekrény

1 drb. asztal

2 drb. szék

1 drb. vaságy

Annak idején szó volt fenti bútordarabok megvásárlásáról is, és részlet-ellenérték-ként a Földes-Goldschmied családnak ládákat szereztem 85 pengő értékben. Miután az időközben publikált rendelet értelmében végleges eladás nem jöhet létre, valamint – miután a gettó hermetikus elzárása miatt ezen előleget Földes-Goldschmiedéktől nem kérhetem vissza – fenti bútorok esetleges értékesítése esetén – azok ellenértékének 85 P-s részletére ezennel igényt jelentek be.

Jobb jövőt!

Nyúl István

Pécs, Mecsek u. 8. II. e. 2.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

77.

Nagy László bejelentése tüzelőről

Felhívásra bejelentem, hogy Pinczési J.²⁴¹ zsidó Ráth [u.] 37. számú volt lakos a faskamrájába[n] hagyta a szenét, és így a saját szenemet nem tudom elhelyezni, miért is tisztelettel kérek szíves intézkedést, hogy a szén el legyen onnan szállítva.

Nagy László

főmozdonyvezető

Pécs, Ráth u. 37. szám

MNL BaML, Pécs 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

Várnagy tanácsnok az 1944. június 16-án kelt határozatában felszólította a pécsi Központi Zsidó Tanácsot, hogy gondoskodjon a tüzelőanyag elszállításáról.

²⁴¹ A „J.” téves utónév-kezdőbetű. A lakást Pinczési György bérelte. PZSH i., Házingatlanok 1945.

78.

Náray Jenő csendőr ezredes bejelentése elrejtett ingóságokról

Polgármester Úrnak

Pécs, 1944. július 1.

Pécs

Alulírott, mint Stark Lajos zsidó tulajdonát képező, egybeépített János u. 6. és Király u. 27. számú házak lakói közül a legidősebb, mai napon a házfelügyelővel együtt átnéztük az épületek alatt lévő pincéket, hogy hol mennyi fa van elhelyezve, mert a fát, amit a zsidók visszahagytak, szándékunkban van kiigényelni. Az egyik Stark-féle kis pincében a fa alatt elrejtve egy ládát láttunk. A láda tetejét felemelve abban értékesebb, azt hiszem tizenkét személyes porcellánszervíz van. A faház ajtaját lezártuk, és ezen felfedezésünket azonnal jelentem a pénzügyigazgatóságnak és a Polgármester Úrnak. Kérek intézkedést az átvételre, ugyancsak kérem a már régebben bejelentett, pincében lévő és Stark tulajdonát képező, valószínűleg üveg és porcelánt tartalmazó láda átvételét is.

vitéz Náray Jenő
m. kir. csendőr ezredes
Pécs, János u. 6. alatti lakos

MNL BaML, Pécs pm. 41.631/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

79.

Sarkadi István detektív jelentése talált fogaranyról

Jelentés

Pécs, 1944. július 6.

Tisztelettel jelentem, hogy 1944. június 29-én a gettóban teljesített ellenőrző szolgálatom alatt, motozás során az egyik zsidó férfi cipőiben elhelyezve találtam három darab sárga lemez darabot. Ezeket odaadtam a kirendelt pénzügyigazgatósági tisztviselőnek, aki azonban odanyilatkozott, hogy ezek értéktelen rézlemezek. Ezeket félredobta a zsidóktól elszedett egyéb holmik közé.

Miután a pénzügyigazgatósági tisztviselő elbírálást nem láttam 100%-osan elfogadhatónak, a lemezeket magamhoz vettem, és Bálint István ékszerész által megvizsgáltattam, aki mellékelt nyilatkozatban igazolja, hogy a lemezek 50 gramm súlyú fogaranyból vannak, melyek hatóságilag megállapított értéke 1250 pengő, miért is bűnjeljegyzéssel ezeket tisztelettel beszolgáltatom.

Kmft. Látta: dr. Kamarás
dtv. főfelügyelő, a dtv. testület vezetője

Sarkadi István
detektív

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 12. tekercs, Kki, leltárak C/59, 63-72; C64/13, gépelt, eredeti jelentés

80.

**Várnagy Elemér tanácsnok levele a pénzügyigazgatóságnak
a zsidó tulajdonú ingóságok hollétéről**

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

Tisztelettel megküldöm azon bejelentésekről készített kimutatásokat,²⁴² amelyeket a városban lakott zsidók tettek hozzám a keresztényeknél elhelyezett ingóságaikról. Ezen ingóságoknak náluk létét az érdekelt keresztények hozzám írásban nem jelentették be.

A kimutatás egyes utcák szerint az utca és házsám megjelölése mellett a zsidó nevet, míg a jegyzet rovatban annak a kereszténynek és a nála lévő zsidó ingóságoknak az adatait tartalmazza, amelyeket a zsidó bejelentéséből állapítottak meg.

Minthogy feltehető, hogy egyes keresztények a náluk elhelyezett zsidó ingóságok hollétét Címednek jelentették be, felkérem, szíveskedjék ezt a körülményt a kimutatásokból ellenőriztetni, és azokat az eseteket, amelyekben az érdekelt keresztények egyik hatósághoz sem jelentették be a zsidó ingóságok náluk létét, szíveskedjék a m. kir. rendőrség pécsi kapitányságával közölni.

A küldött jegyzék 13 oldalból áll.

Pécs, 1944. július hó 10.

A polgármester nevében

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

81.

Karika csendőr törzsőrmester bejelentése talált pénzről

A pécsi m. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

Beremend, 1944. július 17.

Baumstart György beremendi lakos, cementgyári munkás, 1944. július 6-án Beremend községben a cementgyárba[n] egy vasúti kocsiba[n], mely cement megrakás céljából a cementgyárba lett betolva, annak belsejében a deszka alá elrejtve 5 darab 100 pengőst talált és az őrsnek átadta.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy azon kocsi, melyben a pénz találtatott, 1944. június 30-án zsidók voltak szállítva, így a pénzt csakis a zsidók közül rejtette el valamelyik a pénzt a kocsiba [sic!], hogy nála meg ne találják. Mivel a talált pénz

²⁴² 128 személy nem tett bevallást a zsidóktól átvett ingóságokról. MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12

zsidó tulajdon volt, és jelenleg az államkincstárt illeti meg, ezért a további eljárás végett a pénzt jegyzék alapján beterjesztem. Kérem a pénz átvételét az egyik jegyzéken elismerni, és a jegyzéket az őrsnek visszaküldeni.

6 melléklet.

Karika főtörm.²⁴³

MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, 222. bűn./1944, gépelt, eredeti bejelentés

82.

Jegyzőkönyv Ádám Jánosné bejelentéséről

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett Pécs szab. kir. város közigazgatási ügyosztályánál. Jelen vannak: dr. Zala J. Béla aljegyző, Perlaky Teréz jegyzőkönyvvezető. Idézés nélkül megjelent Ádám Jánosné pécsi Perczel u. 30. lakos és az alábbiakat adja elő:

Tudomásomra jutott, hogy a Perczel u. 38. szám alatti ház pincéjében egy zsidóktól hátrahagyott láda van, amelyben állítólag fehérenemű található.

Tudomásomra jutott még, hogy a Ferenciek u. 9. szám alatt – a házmesterné közlése szerint – a szén alatt 20 darab perzsaszőnyeg található. Ezt a házmesterné többek előtt, köztük az új lakó előtt kijelentette.

Mást előadni nem kíván.

Kmft.²⁴⁴

Zala

Ádám Jánosné

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti jegyzőkönyv

²⁴³ A bejelentő a IV. (pécsi) csendőrkerület beremendi őrsének állományában szolgált.

²⁴⁴ A jegyzőkönyvben nem szerepel dátum, de a rajta szereplő pecsét szerint 1944. július 21-én iktatták.

Lakossági igénylések

A pénzügyminiszter rendelete szerint a zsidók ingóságait kizárólag a közigazgatási hatóságok igényelhették a bombakárosultak szükségleteinek ellátása céljából.²⁴⁵ Ennek ellenére a pénzügyigazgatósághoz és a polgármesteri hivatalhoz tömegesen érkeztek a zárolt ingóságok kiutalása, vagy használatra való átengedése iránti kérelmek és vételi ajánlatok.²⁴⁶ A pénzügyigazgatóság a sajtó útján arról tájékoztatta a lakosságot, hogy „amíg a kormányzat rendeletileg nem intézkedik, teljesen céltalan bárminemű igénylésnek akár az illetékes miniszterekhez, akár a pénzügyigazgatósághoz való előterjesztése. Ugyanígy céltalan bútor vagy más ingóság igénylés iránti kérelmet előterjeszteni a pénzügyigazgatósághoz.”²⁴⁷

Az alábbi forrásokból kiderül, hogy a lakosság részéről szinte mindenre igény volt, ami a kormányintézkedések következtében a zsidó tulajdonosok „őrizetéből és használatából kikerült”. Mivel a zsidó vagyon állami zár alá került, a zsidó munkaszolgálatosoknak is igényelniük kellett azokat a ruhaneműket, amelyek jogilag a saját tulajdonukat képezték. A város hatósága ezeket a kérelmeket a pénzügyigazgatóságnak továbbította. (84. sz. levél)

A *Dunántúl* híradásaiból tudjuk, hogy a lakosság egyes tagjai lezárt zsidó tulajdonú lakások és üzletek feltörésével „rövid úton” szereztek maguknak ingóságokat.²⁴⁸ Júliusban és augusztusban esténként a felszámolt gettó házait is a fosztogatók látogatták. (251. sz. levél) Az ilyen erőszakos cselekmények száma megközelíthetően sem állapítható meg, mivel a sajtó csak a sikeres rendőrségi felderítésekről számolt be.

83.

Pattantyús József kérelme zsidó tulajdonban lévő traktor iránt

Baranya Vármegye Tekintetes Főbírói Hivatalának

Pécs

Alulírott mély tisztelettel kérem a tekintetes Címet, szíveskedjék részemre Kreisler Andor zsidó gépjavító műhelyében, Pécs gr. Benyovszky Móric utca 10. szám alatt széjjel szedett és jelenleg üzemképtelen állapotban lévő 1 db Fordson traktort – melynek gyári száma ismeretlen – és a hozzávaló ekét részemre a mezőgazdasági munkálatok elvégzésre kiutalni.

²⁴⁵ *Dunántúl*, 1944. május 24. 4.

²⁴⁶ *Dunántúl*, 1944. június 13. 5.

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ *Dunántúl*, 1944. május 27. 2.; június 1. 5.; július 22. 6. A napilap nemcsak a pécsi, hanem a megye más településein lévő lezárt zsidó üzletekben és lakásokban történt fosztogatásokról is hírt adott.

A traktor jelenlegi állapotában, mint már említettem, üzemképtelen, azt én fogom összeállítani, a mezőgazdasági munkálatok[ra] „szántás, cséplés” üzemképessé tenni.

Kérésem megismétlésével és annak kedvező elintézését kérve vagyok

Pécs, 1944. május 15-én

Mély tisztelettel
Pattantyús József
gyódi lakos

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2737/1944, gépelt, eredeti kérelem

A kérvényt a Pécs járási főszolgabíró pártolólág továbbította Nikolits Mihály főispánnak, azzal a megjegyzéssel, hogy „a traktortulajdonos zsidó e mezőgazdasági gépet azért szerelte szét, hogy az mezőgazdasági munkák elvégzésre rendelkezésre ne állhasson”.

A főispáni hivatal a kérvényt 1944. május 20-án „illetékes intézkedés végett” megküldte a pécsi polgármesteri hivatalba. Várnagy tanácsnok július 10-i keltezéssel az alábbi határozatot hozta az ügyben: „Beadványára értesítem Pattantyús József gyódi lakost, hogy a kérelmet teljesíteni nem áll módomban, mert a jelenleg érvényben lévő jogszabályok a zár alá vett zsidó ingóságoknak magántulajdonba juttatását nem teszik lehetővé. A kért traktort a folyó időnyre ideiglenesen bérbe adni sem áll módomban, mivel azt jelenleg már más bérel.”

84.

Gárdos István munkaszolgálatos kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez ruhaneműi iránt

Polgármester Úr!

Tisztelettel alulírott 1943. április 27-e óta vagyok munkaszolgálatra bevonulva. A zsidók összeköltöztetésével kapcsolatban feleségem nem tudta magával vinni az én személyemre vonatkozóan felszerelésem pótlásához szükséges ruha- és fehérneműket.

Minthogy a munkaszolgálat teljesítése saját ruházatban kötelező, és bevonulásom óta többféle ruhaneműm tönkre ment, tisztelettel kérem annak engedélyezését, a Pécs, Boltív-köz 2. szám alatti lepecsételt lakásomból feleségem, dr. Gárdos Istvánné, jelenleg br. Bánffy Dezső u. 58. sz. a. lakos az engedélyezett súlyhatáron belül ruha- és fehérneműt felszerelésem pótlására elhozhasson.

Hajmáskér, 1944. május 30.

Teljes tisztelettel:
Dr. Gárdos István
munkaszolgálatos
Hajmáskér
104/2 mu. szd.

MNL BaML, Pécs 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

A munkásszázd parancsnoka a kérelem hátoldalára igazolást írt arról, hogy a kérelmező 1943. április 27-től a fenti századnál teljesít katonai kisegítő szolgálatot, és sapkán kívül kincstári ruházattal ellátva nincs. Várnagy tanácsnok az 1944. június 12-én hozott határozatában felhívta a kérelmezőt, hogy „pontosan jelölje meg, milyen és mekkora mennyiségű ruhanemű igénybevételét óhajtja, tekintettel arra, hogy a volt zsidó lakások lezáratása már megtörtént, és így azokból ingóságokat elszállítani csak egészen különleges és rendkívüli esetben, a kérdéses tárgyak pontos megjelölése mellett lehetséges”. Erről értesítette a kérelmező pécsi gettóban lévő feleségét „férje értesítése céljából is”.

A kért pontos lista elkészülhetett, mert Várnagy a tárgyban 1944. szeptember 9-én hozott újabb határozatából az tudható meg, hogy Gárdos ruhanemű iránti kérelmét a pénzügyigazgatósághoz „illetékes elintézés céljából” áttette. Erről a kérelmezőt értesítette, mert a feleségét július 4-én deportálták.

85.

Horváth István kérelme lovak, kocsi és felszerelésük iránt

Pécs szab. kir. város I-fokú Közigazgatási Hatóságának

Pécs

Alulírott Horváth István pécsi (Ágoston u. 29. sz. a.) lakos azzal a kérelemmel fordulok a Tek. I-fokú közigazgatási hatósághoz, hogy részemre Schreiber Rezső zsidó tulajdonában levő egy pár lovat és kocsit, valamint a hozzátartozó szerszámot kiutalni szíveskedjék.

Én 43 éves, r. kat. vallású, a Berech Károly cég alkalmazásában álló egyén vagyok, négy gyerek apja, kiket igen nehéz körülmények között tudok csak eltartani. Ha a fent kért fogatot megkapnám, az érte járó, illetőleg hatóságilag megállapított árát részletekben fizetném le.

Fenti kérelmem megismétlése mellett maradok

teljes tisztelettel:²⁴⁹

Pécs, (Remény u. 37. sz. a.)
lakos

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2781/1944, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. szeptember 25-én kelt véghatározatában a folyamodó kérelmét nem találta teljesíthetőnek, „mivel nincs olyan törvény vagy törvényes jogszabály, amely felhatalmazást adna, hogy zsidók tulajdonában volt lovak, fogatok, kocsik, stb. kiutalása iránt intézkedhetnék.”

²⁴⁹ Az aláírás hiányzik. A levelet a polgármesteri hivatal 1944. június 1-én érkezett.

86.

Szabó Antal kérelme egy pár igavonó ló, kocsi és lószerszám iránt

Tekintetes

I.-ső Fokú Közigazgatósági Hatóság

Pécs

Alulírott tisztelettel kérem Címet, hogy a zsidótörvénnyel kapcsolatosan a volt zsidó lovakból egy pár igavonó lovat és a volt zsidó kocsikból egy lapos teherkocsit, valamint egy pár lószerszámot új egzisztencia létesítésére alábbi indokaim alapján az előírt feltételek mellett kiutalni szíveskedjék.

Indokul bátorodom felhozni, hogy én a leégett Anna-malom alkalmazottja voltam, és így állásomat elveszítettem. Három gyermeknek vagyok az atyja, és családom fenntartásához szükségem van a megélhetésre, ezt pedig így szeretném, fuvarozással, elérni. Keresztény vallású vagyok, és ilyen szempontból megfelelek a zsidótörvénynek. Vagyonom nincs.

Kérésemet ismételve vagyok a tekintetes Címnek

Pécs, 1944. június hó 22-én.

tisztelettel:

Szabó Antal

Pécs, Nap u. 8. szám alatti lakos

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-3252/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok a kérelmet az alábbi indokkal utasította el szeptember 24-én kelt határozatában: „Folyamodó kérelmét nem találtam teljesíthetőnek, mivel nincs olyan törvény, törvényes jogszabály, amely felhatalmazást adna, hogy zsidók tulajdonában volt lovak, kocsik stb. kiutalása iránt intézkedhetnék.”

87.

Brückner József benzinmotor-igénylése

Nagyságos

Polgármester Úr!

Tudomásomra jutott, hogy Ebstán²⁵⁰ Jenő volt pécsi zsidó géparu kereskedőnél zár alá vétetett [egy] egyhengeres, hat lóerős benzinmotor. Nekem szecskavágó és daráló

²⁵⁰ A családnév helyesen Epstein, a gróf Benyovszky utca 39. alatt volt az üzlete. Vö. a 135. sz. levéllel!

meghajtásra szükségem volna erre a motorra. Tisztelettel kérek értesítést, hogy milyen módon kérjem a zár alóli feloldást.

Pécsvárad, 1944. jún. 24.

Brückner József

kisgazda

Pécsvárad, Horthy Miklós út 29.

MNL BaML, Pécs pm. 42.443/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok az 1944. július 10-én kelt határozatában arról értesítette a kérelmezőt, hogy a zár alá vett zsidó ingóságok és árukészletek sorsáról kormányhatósági intézkedés még nem történt, az érvényben lévő jogszabályok alapján pedig zsidó ingóságok nem igényelhetők, ezért kérelme nem teljesíthető.

88.

Jákli István kérelme mézeskannák iránt

Pécs szab. kir. város Polgármesteri Hivatala

Pécs

Alulírott azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok Önökhöz, hogy részemre Grünsberger Imre pécsi (Jókai tér 1. sz.) lakos tulajdonát képező 10 darab mézeskannáját kiutalni szíveskedjék. A kannák jelenleg nevezett zsidónak – aki jelenleg munkaszolgálatot teljesít tudomásom szerint Szigetváron – pécsi Jókai tér 1. sz. alatti üzletében vannak elhelyezve, [a] pincéjében.

Kérelmemet az alábbiakkal vagyok bátor indokolni:

Foglalkozásom méhészeti körzeti ellenőr, saját méhészetem 100 családból áll. Már a múltban is Grünsberger Imrétől kértem kölcsön használatra a jelzett kannáit, ugyanis azokat kölcsön kérni kényszerültem, mert a jelenlegi anyagbeszerzési nehézségek lehetetlenné tették azok megvásárlását. Bátorkodom a mézeskannák részemre történő kiutalását kérni már annál is inkább, mert Grünsberger Imre azokat [a] legutóbbi beszélgetésünk alapján legszívesebben az én használatomra bocsátaná.

Végül Pécs szab. kir. város hatósága is már a múltban felkért arra, hogy vásároljak számukra mézet, ennek lebonyolítása most van folyamatban. Amennyiben az igénylésnek eleget tudok tenni, annál inkább is feltétlenül szükségem lenne a jelzett mézeskannákra tárolás céljából.

Kérésemet megújítva és azt a város hatóságának szíves jóindulatába ajánlva

Pécs, 1944. évi július hó 19-én.

maradok

hazafias tisztelettel

Jákli István m. ellenőr

Okorág 1. sz. alatti lakos

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. augusztus 7-én kelt határozatában arra hivatkozva, hogy a zsidó tulajdonban álló ingóságok kiutalására semmilyen jogszabály nem ad felhatalmazást, elutasította a kérelmet.

89.

Baumholczer Károlyné kérelme ingóságok iránt

Jegyzőkönyv

Mely felvétellett Pécs szab. kir. város közigazgatási ügyosztályán 1944. évi október hó 10-én. Jelen vannak: dr. Zala J. Béla aljegyző, vitéz Horváth Istvánné és [az] idézés nélkül megjelent Baumholczer Károlyné pécsi (Lehel u. 8. sz.) lakos. A kérelmező előadja, hogy férje katonai szolgálatra vonult be, anyósa pedig, akinek a lakásában ezideig tartózkodott, férjhez menetele következtében eltávozott, és a bútort magával vitte. Így ő most berendezés nélkül maradt. Kéri egy szoba-konyhás lakás berendezésének részére használatba adását.

A kért használati tárgyak a következők:

Két darab ágy felszereléssel, két darab ruhaszekrény, egy darab asztal, négy darab szék, két darab éjjeliszekrény, egy darab konyhai asztal, egy darab konyhaszekrény, két darab konyhai szék, továbbá egy nagyobb fazék, egy darab lábas és egy mosdótál.

Kmft.

Baumholczer Károlyné

Zala
aljegyző

[Hivatalos feljegyzés]

Nikolits Mihály főispán úr az ügyosztályvezető²⁵¹ révén arra adott utasítást, hogy Baumholczer Károlyné részére a kért ingóságokat a zsidó vagyonból ki kell igényelni.

Pécs, 1944. október hó 10.

Zala

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti jegyzőkönyv

Várnagy tanácsnok 1944. október 11-én kelt levelében arra kérte a pécsi pénzügyigazgatóságot, hogy a kért ingóságokat a közigazgatási ügyosztály révén biztosítsa a kérelmezőnek. A nyomatek kedvéért a levélbe írta: „Az ingóságok kiadása felől a Kormánybiztos Úr intézkedett.”²⁵² Azonban a pénzügyigazgatóság 1944. november 9-én kelt válaszában arról értesítette a polgármestert, hogy a fennálló rendelkezések értelmében a kért ingóságok nem adhatók ki.

²⁵¹ A hivatkozott ügyosztályvezető: Várnagy Elemér tanácsnok.

²⁵² Nikolits főispán egyben Baranya vármegye közellátási kormánybiztosa is volt.

90.

Bór Józsefné kérelme ingóságok iránt

Nagys.

Főispán Úrnak

Pécs

Alulírott Bór Józsefné pécsi lakos alázatos kéréssel fordulok Főispán Úrhoz tekintettel arra, hogy férjem hadbavonult okt. 6. megsebesült. Ezidáig férjem szüleimnél laktunk, most a város kiutalt részemre egy kis szobát, amelyben tűzhely nincs, anyagi helyzetem nem engedi meg, hogy most azonnal tudjak venni. Tehát így bátorkodom alázatosan kérni Főispán Urat szíveskedne részemre zsidó holmi tűzhelyet kiutalni, gyermekem részére egy fekvőhelyet, esetleg gyermekem 14 éves fiú és egy ágyam van sebesült férjemnek szeretnék kényelmes és meleg otthont nyújtani. Kérésemet ismételve

Maradok alázatos tisztelettel

Bór Józsefné

Mohácsi országút 37.

MNL BaML, Pécs pm. 43.995/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

Ivándy nyilaskeresztes főispán a levél hátoldalára 1944. november 23-án Szabados polgármesternek ezt írta: „Kivizsgálás és a lehetőségekhez képest való teljesítés céljából eredetben kiadom.” A front vészes közeledtével a levél továbbítására csak a szovjet bevonulás után, december 11-én került sor.

Az ügyet Katics Antal ny. főjegyző az 1945. január 17-én hozott alábbi határozatával zárta le: „Miután a segélyezések ezidőszert szünetelnek és egyébként is a zsidó ingóságok kiadása megszűnt, az ügydarab tárgytalan lévén irattárba teendő.”

Közületek igénylései

A pécsi zsidók zárolt ingó és ingatlan vagyonára nem csak a lakosság egy része tartott igényt, hanem állami és városi hatóságok és intézmények is, továbbá vállalatok és egyéb jogi személyek.²⁵³

A kérdés szabályozatlansága miatt Várnagy tanácsnok kénytelen volt számos „túl korai” kérelmet elutasítani. Így járt például a Pécs Városi Közjóléti Szövetkezet is, amely a meszestelepi ONCSA kislakás építési programjához szeretne volna a lezárt zsidó üzletek leltárlistáiból kiválasztott árukat készpénzért megvásárolni. A szövetkezet 1944. május 11-én benyújtott több száz tételből álló listája önmagában is mutatja, hogy a zsidó üzletek hatósági bezárása, és az árukészletük zár alatt tartása a közellátási gondokat csak tovább súlyosbította.²⁵⁴

A zsidók vagyonának nemzeti hasznosításáról július közepéig nem alakult ki egységes kormányzati álláspont. Az igazságügyi-, a belügyi- és a pénzügyi tárca is kidolgozott koncepciókat, rendeletervezeteket, hogy ezek a zsidók kifosztása és javaik újraelosztása jogszabályi keretrendszereként szolgáljanak. Ezekkel párhuzamosan és ezektől függetlenül a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium kidolgozta a maga rendeletervezetét a lezárt üzletekben és üzemekben lévő árukészletek értékesítéséről.²⁵⁵

A zsidók vagyonával kapcsolatos kiterjedt kérdéskör egységes elvek alapján történő kezelését a vitéz Turvölgyi Albert által vezetett Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatala kapta meg. A hivatal a pénzügyminiszter felügyelete alatt működött. Létrehozásáról és feladatairól a 2650/1944 M. E. számú „A zsidók vagyonával kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában” című rendelet intézkedett, amely 1944. július 23-án jelent meg a *Budapesti Közlönyben*.²⁵⁶

²⁵³ A honvédség és a német katonaság igényléseiből „A fegyveres testületek igénylései” című fejezet ad válogatást.

²⁵⁴ MNL BaML, Pécs pm. 40.527/1944-D-12

²⁵⁵ KÁDÁR-VÁGI 2005, 221. és passim.

²⁵⁶ A kormánybiztosi hivatal működéséhez a Sztójay-, Lakatos- és Szálasi-kormány alatt lásd KÁDÁR-VÁGI 2005, 258. és passim!

91.

A HANGYA Szövetkezet²⁵⁷ telephely iránti igénylése

Pécs, 1944. április 24.

Méltóságos

Dr. Esztergár Lajos Úrnak

Pécs szab. kir. város polgármestere

Pécs

Tisztelettel kérjük Méltóságodat, hogy a Budapesti Közlöny f. é. április 21-én megjelent 89. számában foglalt 50.500/1944 K. K. M. sz. rendelet alapján Schreiber R. és fia pécsi, Rákóczi u. 46. alatti fatelepét részünkre gyümölcs, gyümölcspulp, gyümölcslé és gyümölcskonservek feldolgozása és tárolása, továbbá baromfikeltető gépek üzembe állítása céljából kiutalni méltóztassék.

Alulírottak részint a Nyilasi Simon céggel (cégtábla: Svitel Lajos) történt megállapodás, részint pedig a m. kir. Közellátásügyi Minisztérium intézkedése folytán nevezett cégnek jogutódja lettünk.

Hadiüzemünk fent jelzett anyagának megfelelő elhelyezése úgy közérdekből, mint városi érdekből is (baromfikeltető gépek üzembe állítása), valamint ennek közelsége szempontjából is igen fontos lenne, amiért is ismételten kérjük a telepnek részünkre való kiutalását.

A mostani telepünkön ugyanis ennek szűk volta miatt feladatainknak megfelelni nem tudunk, különösen pedig nem tudnók itt a fajbaromfi telepünket berendezni, míg a majdnem szomszédságban lévő fatelepen az összes lehetőségek rendelkezésünkre állának, és az ezzel kapcsolatos kereskedelmi és üzleti ellenőrzés is könnyebben lenne ellátható.

Kiváló tisztelettel

[olvashatatlan aláírás]

HANGYA

Szövetkezeti Értékesítő Telepe és Hűtőháza

Pécs

MNL BaML, Pécs pm. 40.875/1944-D-9, gépelt, eredeti kérelem

A kérelemre nem született válasz. Katics Antal nyugalmazott főjegyző 1945. május 21-én mint tárgytalant irattárba tetette.

²⁵⁷ A HANGYA, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete 1898-ban alakult meg, mezőgazdasági és ipari termékek beszerzésével és értékesítésével foglalkozott.

92.

A pécsi hegyközség elnökének kénporigénylése

Pécs szab. kir. város

Tekintetes I. fokú Közigazgatási Hatóságának

Pécs

Tudomásomra jutott, hogy a zsidó üzletek lezárása alkalmával néhány zsidónál tetemes mennyiségű kénport és kénlapot foglaltak le, s mivel ezek az anyagok már hónapok óta nem kaphatók az üzletekben, a pécsi hegyközség tagjai érdekében azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok a tekintetes I. fokú közigazgatási hatósághoz, hogy a lefoglalt kénport és kénlapokat – zárolni –, és azt kizárólag a pécsi hegyközség tagjai részére – mint hatékony és nélkülözhetetlen védőszert – fenntartani, és nekik – a pécsi hegyközség utalványa alapján, a szőlőterület nagysága szerinti mennyiségben kiadni méltóztassék.

A szőlősgazdáknak kénporral és kénlappal való ellátása első rendű közigazgatási érdek. Az utóbbi időben fellépett kénlaphiány már veszedelmessé kezdett válni, mert a hordók kénezéséhez nem állott elég kénlap rendelkezésre.

Pécs, 1944. évi április hó 26-án.

Vasváry Ferenc
egyetemi nyilv. r. tanár
hegyközségi elnök

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-1912/1944, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok az 1944. május 25-én hozott határozatában a kérelem teljesítését „jogalap hiányában” elutasította.

93.

Palos Bernardin lakásigénylése leányleventeotthon számára

Méltóságos Polgármester Úr!

A leventeleány munka kiterjesztése és a nemzeti életbe való hathatósabb bekapcsolása érdekében tisztelettel kérem, szíveskedjék odahatni, hogy a helyi leventeleányvezető²⁵⁸ kérésére a megüresedett zsidó lakásokból egy [a] leventeleány-otthon rendelkezésére állhasson.

²⁵⁸ A pécsi leventelányok vezetője Kálóczy Ilona tanárnő volt. Az információt Árvai Tündének köszönöm, és azt is, hogy felhívta a figyelmemet a leánylevente otthonnal kapcsolatos dokumentumokra.

Hiszem, hogy a mai időkben egyre fontosabbá váló leventeleány munka biztosítása és fokozása érdekében Méltóságod szívesen teljesíti kérésemet.

A tankerületi leventeleány-vezető útján egyidejűleg felhívtam a helyi leventeleány-vezetőket a kérelem előterjesztésére.

Pécs, 1944. május 11.

Palos Bernardin
tanker. kir. főigazgató

MNL BaML, Pécs pm. 33.039/1944-C-16, gépelt, eredeti kérelem

A polgármesteri hivatal 1944. július 13-án kelt átiratában arról értesítette a lakásügyosztályt, hogy a Rákóczi út 41. sz. házban lévő, korábban Korda Alfréd által bérelt lakás kiutalását a szervezet részére kívánatosnak tartja. A leányleventék a lakást azonban csak 1944. október 21-én vehették birtokba.

94.

A csendőrség igénylése zsidó tulajdonban álló kutyák iránt

M. kir. pécsi IV. csendőrkerület
Pécsi szárny

Polgármesteri Hivatalnak

Pécs

A Belügyminiszter Úr az erdélyi és kárpátaljai csendőrsőket ebekkel tervezi ellátni. Addig is, amíg e tárgyban részletes intézkedés lesz kiadva, adatokra volna szükségem.

Felkérem, szíveskedjen hatósága területén felderíttetni és a fenti szárnyparancsnoksággal közölni, hogy zsidók tulajdonában volt, alábbi fajtájú kutyák kiknél és hol vannak.

A felderítést csak az alábbi fajtákra kérem kiterjeszteni.

- 1) Dobermann
- 2) Magas puli
- 3) Farkaskutya
- 4) Magas sterier

Ahol zsidók tulajdonát képezte ilyen fajtájú kutya található, ott a jelenlegi bírlalóját szíveskedjen felkérni, hogy az ebet egyelőre el ne adják, ki ne irtsák, mert közülük a megfelelőket a kincstár megvásárolja.

A fenti adatok birtokában az 504.815/XX.1944. számú rendelet értelmében a megfelelő ebeket a csendőrség ki fogja igényelni.

Felkérem a Polgármester Urat, szíveskedjen a város területén levő gyepmestereket kiértékelni, hogy az ilyen eredetű és fajtájú ebeket ne irtsák ki.

A vezényelt szpk. helyett:
dr. Kiss fhdgy.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti átirat

Várnagy tanácsnok nem csak hogy továbbította a csendőrség igényét a pécsi Központi Zsidó Tanács felé, hanem a listát megtoldotta a város közüzemei számára igénybe venni kívánt más kutyafajtákkal is. (49. sz. levél)

Greiner József június 14-én megadta a kért adatokat, Várnagy tanácsnok pedig július 11-én továbbította azokat a pécsi csendőr szárnyparancsnokságnak.

95.

Az államvasutak közúti gépkocsiüzemének helyiséginénylése

Budapest, 1944. június 22.

Pécs szab. kir. város T. Elsőfokú Közigazgatósági
Hatóságának

Pécs

Tisztelettel értesítjük az elsőfokú közigazgatósági hatóságot, hogy utazóközönségünk köréből állandóan hangzanak el panaszok, hogy Pécssett megfelelő autóbusz váróhelyiség és elővételi menetjegyek megváltást szolgáló városi iroda nem áll az utazóközönség rendelkezésre.

Magunk részéről már ismételten megkíséreltük [a] váróhelyiség kérdésének bérlet útján való megoldását, így legutóbb Frankfurter Ármin Hal téri ócskaruha-kereskedővel folytattunk tárgyalásokat, melynek során kértük, hogy üzlethelyiségének egy részét évi bérletként bocsássa rendelkezésünkre, a nevezett azonban kérelmünk teljesítése elől elzárkózott.

Tekintettel arra, hogy Frankfurter Ármin Hal tér 5. szám alatti üzlethelyiségét [a] zsidókra vonatkozó törvényes rendelkezések folytán bezárták, tisztelettel kérjük t. elsőfokú közigazgatósági hatóságot, hogy ha a zsidók tulajdonát, illetve bérletét képviselő üzlethelyiségek szétesztására sor kerül, Pécs szab. kir. város polgármesterének 32.874/1944 C sz. átiratára hivatkozással [a] fent említett helyiséget évi bérletként üzemünk részére szíveskedjék rendelkezésre bocsátani, hogy ezzel a régóta húzóódó váróhelyiség és városi irodahelyiség kérdése megoldást nyerjen.

Az üzem vezetője
[olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-3257/1944, gépelt, eredeti átirat

A kérelmet Katics Antal nyugalmazott főjegyző 1945. február 28-án mint tárgyalant irattárba tetette.

96.

A pécsi leventeparancsnokság ingatlanigénylése

Pécs szab. kir. város Polgármesterének

Pécs

Pécs, 1944. június 25-én.

A H. M. Úr f. évi május hó 16-án kelt 142.369/el.n.VIII.Csf.-1944. sz. rendeletére:

Jelentem, hogy fenti rendelet értelmében hdt. levante kiképző táborok céljaira a zsidó ingatlanok közül megfelelő ingatlanokat kell biztosítanom:

Az idézett rendelet 1. sz. melléklete szerint

1.) *Hdt. gépkocsi kiképző tábor* céljaira Pécssett a Bruck-féle fatelepre (Siklósi út 10.)

2.) *Hdt. repülő kiképző tábor* céljaira Pécssett a zsidó szeretetházra (Tímár u. 5.) jelentem be igényemet.²⁵⁹

Hivatalos tisztelettel kérem nevezett ingatlanokra való igényem bejelentésének szíves tudomásulvételét.

[olvashatatlan aláírás]

[A levél hátoldalán kézírással 1944. augusztus 2-i dátummal:]

A benti átíratot a lakásügyi osztály is megkapta, s az ügyben az intézkedik.

[olvashatatlan aláírás] tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 33.451/1944-C-16 irat, gépelt, eredeti kérelem

97.

A pécsi 1. számú postahivatal szükséghelyiség igénylése

Pécs szab. kir. város Tek. Polgármesteri Hivatalának

Pécs

Az állami hivataloknak és szervezeteknek fel kell készülnie lenniük arra, hogy esetleges ellenséges bombatámadás éri hivatali épületüket. A szolgálat ellátását azonban a bombatámadás esetén is lehetőleg azonnal biztosítani kell. A m. kir. posta, mint az egyik legfontosabb állami szerv, amelynek épületeit elsősorban érheti légítámadás, szintén felkészült arra, hogy ellenséges bombakár esetén a szolgálat folytatását mielőbb biztosítsa.

Az épületet érő bombakár esetén azonban feltétlenül szükség lenne egy olyan nagyobb helyiségre, ahol a szolgálatot – különösen a felvételi és kézbesítői szolgálatot – mielőbb megkezdhesse. A m. kir. posta-vezérigazgatóság 223.700/IV.4.-1944 sz. rendelete alapján felkérem ezért Polgármester Urat, hogy szíveskedjék a Pécs 1. sz. postahivatal részére lehetőleg a város belső részén olyan szükséghelyiséget

²⁵⁹ A hadtest leventeparancsnoka a március 19-én történt német megszállás óta az SS pécsi parancsnoksági épületeként használt zsidó szeretetotthont is igényelte.

biztosítani, ahol a szolgálatot tovább lehetne folytatni. Erre a célra igen alkalmas egy nagyobb üzlethelyiség vagy esetleg egy ház összes helyisége. Ez azonban a posta számára minden körülmények között biztosítva kell hogy legyen, nehogy később esetleg egy másik állami hivatal azt igénybe vegye. Ennek a helyiségnek állandóan a posta részére rendelkezésére kell állani, úgy, hogy azt a posta, alkalom adtán, késedelem nélkül elfoglalhassa.

Kíváncsún tartanám, hogy ha Polgármester Úr ez ügyben esetleg megbízottja útján előzetes helyszíni szemle útján velem, vagy megbízottam útján jelölné ki a szükséges helyiséget.

Az ügy sürgösségére való tekintettel mielőbbi szíves intézkedését kérem.

Pécs, 1944. évi július hó 9-én.

Szabó [utónév olvashatatlan]
m. kir. postafelügyelő
hivatalvezető-helyettes

[A levél másik oldalán ceruzás írás:]

Király u. Pauncz-féle üzletet kéri a postahivatal szükségpostahivatalnak.²⁶⁰ 1944. [A dátum többi része olvashatatlan, akárcsak a hivatalnok aláírása.]

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-33.927/1944, gépelt, eredeti átirat

98.

A gyermekklinika igénylése a gettókerítésből

Polgármester Úr!

Alulírott – Duzár professzor úr megbízásából és Polgármester Úrral a mai napon folytatott telefonbeszélgetésre való hivatkozással – tisztelettel kérem, hogy a pécsi Erzsébet Tudományegyetemi Gyermekklinika részére a volt pécsi gettót körülzáró sövénykerítésből 100 (egyszáz) métert fenntartani méltóztassék.

A sövénykerítés a gyermekklinika kertjének elkülönítésére szükséges, amint azt telefonbeszélgetésünk alatt a Polgármester Úrnak bővebben kifejtettem.

Fenti kérelmem ismételése mellett maradok Polgármester Úrnak

Pécs, 1944. VII. 11.

teljes tisztelettel
Rozner Kálmánné
Egerváry Gabriella
a gyermekklinika főnőkasszonya

MNL BaML, Pécs pm. 35.025/1944-C-34, gépelt, eredeti kérelem

A kérelem hátoldalára kézzel írt határozat 120 folyóméter gettókerítés átadásáról szól.

²⁶⁰ Pauncz Artúr Király utca 4. szám alatti konfekció üzletéről van szó.

99.

A tűzoltóparancsnokság üzemanyag-igénylése

Pécs szab. kir. város Közigazgatási Hatóságának

Pécs, 1944. július 13.

Pécs

Szóbeli felhívására jelentem, hogy Spitzer és Fia Zsolnay V. u. 3. sz. alatti üzlethelyiségeiben tartott vizsgálat alkalmával az alábbi árukat találtuk: 13 hordó motalkót²⁶¹, 2 hordó faszeszt²⁶², 5 hordó finom olajat, 2 hordó terpentint, 1 balon csontolajat, fél hordó lakbenzint, 5 hordó karboliumot²⁶³, 16 hordó különféle olajat, több balon kén-savat és sósavat, több csomag kátránylemezt, 1 hordó vaslakkot. Ezeket az árukat a pincékben találtuk.

A padláson nagy mennyiségű cirokseprű, hólapátok, vetőmagok, deszkák, ládák és egyéb tűzveszélyes anyagok tároltatnak.

Tisztelettel kérem a talált benzinmennyiségnek a tűzoltóság részére való kiutalását, azért is, mert a motalkó felhasználást korlátozó rendelet értelmében július havi kiutalásunk mindössze 600 liter, amelyből már csak 300 liter áll rendelkezésünkre. A korlátozás miatt a mentőjárműveket máris ki kellett vonnunk a forgalomból. Esetleges légítámadás esetére a legminimálisabb mennyiségű üzemanyagunk van, ami miatt a tűzoltókocsik működését is be kellett szüntetnünk.

Az ott tárolt olajneműeket tűzbiztosabb helyre kell raktározni. Raktározás céljára megfelelne a Boros Pál vásártér alatti ásványolaj telepe. A tulajdonostól kapott értesülésünk szerint ezeknek az anyagoknak a telepen való elhelyezése nem ütközik akadályokba.

Tisztelettel javaslom még, hogy a padláson talált nagymennyiségű gyúlékony anyagot a padlásról lehordatni, vagy a kereskedők között szétszitatni szíveskedjék. Ha a szétszítás nem volna lehetséges, az említett tűzveszélyes anyagokat a pincékben kellene tárolni, ami hátrányos volna, mert ezek az anyagok tönkremennek.

Tisztelettel kérem sürgős intézkedését.

[olvashatatlan aláírás]
tűzoltóparancsnok h.

MNL BaML, Pécs első fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-3495/1944, gépelt, eredeti kérelem

Zala J. Béla aljegyző az 1944. július 25-én kelt határozatában „mivel a tulajdonost a megfelelő raktározásra kötelezni nem lehet”, így intézkedett: a tűzoltóság szállítsa a 13 hordó motalkót a saját laktanyájába, és ott tárolja a benzinkútjában, de a hivatalos kiutalás végett tegyen előterjesztést az ipari anyaghivatalhoz. A kőolajat és egyéb olajszármazékokat

²⁶¹ Motalkó: a „motoralkohol” rövidítése, szesszel kevert benzin.

²⁶² Metilalkohol, metanol.

²⁶³ Helyesen: karbolineum, fakátrány; a kőszénkátrány lepárlásakor visszamaradó, faoszlopok impregnálására és kártevők ellen használt olaj.

időközben a nagykereskedők útján már a cséplőgép-tulajdonosokhoz juttatták. A padláson lévő tűzveszélyes anyagok szétosztásáról későbbre ígért intézkedést.

100.

Pécs város polgármesteri hivatalának bútorigénylése ügyosztályai számára

M. kir. Kormánybiztos Úr!²⁶⁴

A m. kir. Belügyminiszter Úr és a Honvédelmi Miniszter Úr egyetértésével ez év elején elrendelte a Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatal kibővítését, új munkaerők beállítását.

A mindig totálisabbá váló háború, a mozgósítás pedig önálló katonai ügyosztály felállítását tette szükségessé. Mind a két ügykör elsősorban állami feladatot képez.

A háborús anyaggazdálkodás következtében a népnilyvántartó hivatal kibővítésére, a katonai ügyosztály felállítására a bútorbeszerzés rendkívüli nehézségekbe ütközik.

Ezért tisztelettel kérem a leltározás alatt álló és elraktározott zsidó bútorokból

- 10 drb. íróasztal,
- 3 „ írógépasztal,
- 16 „ szék,
- 2 „ falióra,
- 3 „ mosdóasztal,
- 2 „ nyomtatvány szekrény,
- 2 „ páncélszekrény

kiutalását, illetve igénybevételének engedélyezését.

A páncélszekrényre szoros zár alatt tartandó és páncélszekrényben őrzendő iratok elhelyezésére van szükség.

A város közönsége természetsszerűleg a m. kir. pénzügyigazgatóság által megállapított árat a kincstárnak megtéríti.

1944. VII. 20.

A polgármester nevében
[olvashatatlan aláírás]
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 34.176/1944-C-42, gépelt, eredeti fogalmazvány

*A pénzügyigazgatóság az 1944. október 9-én kelt levelében arról tájékoztatta a polgármestert, hogy kérelme nem teljesíthető.*²⁶⁵

²⁶⁴ A megszólított személy Turvölgyi Albert. A pénzügyminisztérium égisze alatt működő kormánybiztoság létrehozásáról az 1944. június 1-i kormányülés döntött. (VÁDIRAT 2. 1960, 146.) A hivatal pontos neve: A Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Kérdéseinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatala.

²⁶⁵ MNL BaML, Pécs pm. 34.176/1944-C-42

101.

Zsabornszky Anna anyagigénylése az ipari leányközépiskola részére

Pécs szab. kir. város ipari leányközépiskolája

Polgármester Úr!

Mély tisztelettel kérem intézkedését, hogy a zsidó üzletek textiláru készletéből az ipari leányközépiskola növendékeinek az 1944–45 iskolaévi kötelező munkáinak anyagát beszerezhessük.

Felsorolom a növendékek szükségletét:

I. o.	1) kis párna- és paplanhuzatra sifon 1. növ.-nek	1,5 m	35 növ.-nek	55 m
	2) pólyavánkos és csecsemőingre " " " "	3.-	" " " " "	105 "
	3) munkakötényre pouplin, v. háziszőttes	2,25 "	" " " " "	80 "
	4) női alsóneműre (ing, nadr., hálóing) műselyem	6.-	" " " " "	210 "
	5) férfinadrágra sifon vagy hasonló	1.25 "	" " " " "	45 "
	6) „ háló- vagy nappali ingre való	3.-	" " " " "	105 "
II. o.	7) munkakabáttra klot (140 cm széles)	2.-	" 30 " " "	60 "
	ennek hiányában vékony házi szőttes	4.5 "	" " " " "	135 "
	8) gyapjú szövet sima aljra (140 cm széles)	0.8 "	" " " " "	24 "
	9) zubbonyra való	2.5 "	" " " " "	75 "
	10) gyapjú szövet ruhára (140 cm széles)	2.5 "	" " " " "	75 "
	11) pongyola anyag	3.5 "	" " " " "	105 "
	12) gyermekruhára való anyag	2.6 "	" " " " "	80 "
	13) egyenruhára való maroken	5.-	" " " " "	150 "

Mély tisztelettel kérem Polgármester Urat, biztosítsa részünkre a kért textilanyagokat, hogy növendékeink a tantervben előírt munkákat zökkenő nélkül elvégezhesék. Egyben kérem, hogy ezt a város a gazdasági hivatala útján vásárolja meg, és onnan szükség szerint igényelhessük.

Ugyanezen kéressel fordulok a zsidóvagyonok kormánybiztosához is. Kérem Polgármester Urat, eszközölje ki ezen kérelmünk teljesítését.

Pécs, 1944. évi július hó 29-én.

Igazgató szabadságon, helyette:
Zsabornszky Anna
műhelyoktató

MNL BaML, Pécs pm. 42.139/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok Turvölgyi Albert 1500/1944. számú kormánybiztosi rendeletére hivatkozva nem teljesítette a kérést, mert az csak szakmabeli kereskedőknek engedélyezte a lezárt zsidó üzletekből történő vásárlást.

102.

A m. kir. államvasutak kérelme üzlethelyiség kiutalása iránt

M. kir. Pénzügyigazgatóság

Tisztelettel kérjük a jelenleg használaton kívül álló Spitzer Sándor-féle üzlethelyiséget (Pécs, Szigeti országút és Kiskirály utca saroképület) a pécsi vasúti közellátás részére rendelkezésre bocsátani.²⁶⁶

Kérésünk támogatására bátorkodunk felhozni, hogy a Központi Szállítás Vezetőség 10.772/Kszv. Hdm.-44. sz. rendelete értelmében az üzletvezetőségi épületek fokozott mértékben történő őrzését, és a bejáró idegenektől való mentesítését kell biztosítanunk, nehogy esetleg szabotázs-cselekményt kövessenek el. Mivel pedig az épületben elhelyezett közellátás napi 500–600 [személy] bejárását eredményezi, első sorban ennek kitelepítése volna kívánatos.

Tisztelettel megjegyezzük, hogy a fentiekől függetlenül légmentes szempontból is kívánatos a közellátás kihelyezése, mert óvóhelyeink csak a szolgálatban lévő központi személyzet befogadására alkalmasak.

Hasonló kéréssel fordultunk a Polgármester Úrhoz is.

Pécs, 1944. augusztus 19.

Gurizatti sk.
üzletigazgató-h.

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-4320/1944, gépelt, eredeti kérelem

A levél felső margójának közepén piros tintás „BIZALMAS” szövegű pecsét. A pénzügyigazgatóság a levelet illetékességből továbbította a polgármesteri hivatalba. Várnagy tanácsnok a kérelmet a szeptember 20-án kelt véghatározatában elutasította, mivel a 2120/1944. M. E. számú rendelet 3. §-a szerint egyrészt csak üres zsidó tulajdonban volt üzlethelyiséget lehet rendelkezésre bocsátani, a kért üzletekben pedig árukészlet van, másrészt a rendelet nem ad módot üzletkiutalásra nem ipari vagy kereskedelmi célú tevékenységre.²⁶⁷ Javasolta, hogy a kérelmező forduljon közvetlenül a Kereskedelmi és Közlekedési Minisztériumhoz. Az iratanyagban lévő jegyzőkönyvből kiderül, hogy a kérelmező november közepén ideiglenes használatra megkapta Fein Sándor I. Ferenc József u. 50/1. szám alatti hentesüzletét.

²⁶⁶ Spitzer Sándor Kiskirály utca 1. szám alatti vas-, fűszer- és festékáru-nagykereskedéséről van szó.

²⁶⁷ 2120/1944 M. E. sz. rendelet a zsidók üzlethelyiségeinek hasznosítása tárgyában. Megjelent a *Budapesti Közlöny* 1944. június 14. számában.

103.

A Dunántúl Nyomda helyiségigénylése

Pécs, 1944. szeptember 12.

Pécs szab. kir. város

Tekintetes Polgármesteri Hivatalának

Pécs

Tisztelettel kérjük, hogy a Pécs, Széchenyi tér 2. szám alatt lévő volt Somogyi autó-szaküzlet üzlethelyiségét a *Dunántúl* című politikai napilapunk kiadóhivatala részére kiutalni méltóztassanak.

Kérésünk támogatására előadjuk, hogy Pécs, Perczel u. 2. szám alatt lévő üzemi székházunkban elhelyezett kiadóhivatali helyiségünk előfizetőink számának nagy mértékbeni emelkedése következtében a célnak már nem felel meg. Üzemi székházunkban más megfelelő helyiséggel nem rendelkezünk, és így szükségessé vált külön helyiség kibérlése. Ezen célra legmegfelelőbb az üzemi székház közvetlen szomszédságában lévő Somogyi-féle volt autó-szaküzlet helyisége.

Kérésünk kedvező elintézését ismételten kérjük, és magunkat ajánlva vagyunk

kiváló tisztelettel

[két olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-4354/1944, gépelt, eredeti kérelem

104.

A MANSZ²⁶⁸ pécsi kulturális szakosztályának kávézó iránti kérelme

Polgármester Úr!

Alulírott mély tisztelettel kérem, kegyeskedjék egyesületünk részére a Széchenyi tér 8. sz. házban levő, s jelenleg is lezárt „Széchenyi cukrászda” helyiségét kiutalni, s nekünk abban kávé mérés (espresso) létesítését engedélyezni. A cukrászda Ausch István zsidóbérlő tulajdona volt.

Kérésünk támogatására felemlítem, hogy célunk a kávé mérés létesítésével egyesületünk részére egy állandó jövedelmet biztosítani, amit kizárólag szociális és jótékony célra fordítanánk, mert évi 2.- P tagsági díjaink nem elegendőek ahhoz, hogy a mai nehéz viszonyok mellett a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének nagy

²⁶⁸ Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége.

feladatait méltóképpen teljesíthessük. A mindenkori tiszta jövedelemnek 50%-át az Egészségvédelmi Fiókszövetség helybeli intézetének engednénk át.

Polgármester Úr kegyes jóindulatát kérve vagyok

Pécs, 1944. október hó 18.

dr. Gyuris Gizella
a szakosztály elnöke

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-4819/1944, gépelt, eredeti kérelem

Katics ny. főjegyző 1945. január hó 17-én kelt válaszában az áll, hogy a kért üzlethelyiség kiutalása iránt nem áll módjában intézkedni, mivel az üzlet tulajdonosa katonai szolgálatból visszatért, és az üzletet folytatni kívánja.²⁶⁹

²⁶⁹ A „katonai szolgálat” alatt ez esetben a munkaszolgálat értendő. Ausch István bérlője volt a cukrászda-helyiségnek, nem a tulajdonosa. Lásd a 288. sz. levelet!

A fegyveres testületek igénylései

Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter a zár alá vett zsidó vagyon feletti rendelkezés kizárólagos jogát a tárcája számára kívánta biztosítani, de ez a szándéka a többi minisztérium ellenállásába ütközött. Azok szívesebben fogadták volna, ha a zsidó vagyon egy része felett saját hatáskörben, a pénzügy bevonása nélkül dönthetnek.²⁷⁰

A honvédelmi és a pénzügyi tárca közötti egyeztetés eredménye Csatay Lajos honvédelmi miniszter 1944. május 19-én kiadott 27.852/el.15/1944 számú rendelete a zsidó vagyontárgyak, áruk és anyagok igénylésénél követendő eljárás szabályozásáról.²⁷¹ Ezt minden hadtestparancsnokság és honvédkerület parancsnoksága megkapta azzal, hogy erről tájékoztassák az alárendeltségükbe tartozó egységek parancsnokait. A rendelet leglényegesebb elemei: az alakulatok kijelölt képviselői jogosultak betekinteni a pénzügyigazgatóságoknak a zsidó ingóságokról felvett leltáraiba, és ezekből kiválaszthatják az általános felszerelésük pótlásához szükséges tételeket, amelyeket kereskedelmi áron készpénzfizetés ellenében megkaphatnak. Csak katonai alakulatok voltak jogosultak az igénylésre, honvédségi személyeknek ez tilos volt.²⁷²

A Pénzügyminisztérium e fenti rendelethez május 25-én kiadta a 186.797/1944. VI. számú körrendeletét „a leltározandó zsidó ingóvagyonból katonai alakulatok részére történő igényléseknél követendő eljárás tárgyában”.²⁷³ Ebben a pénzügyigazgatóságok eligazítást kaptak, hogy a honvédségi igényeket csakis készpénzfizetés ellenében és az ún. „beszállásolási törvény”²⁷⁴ által meghatározott ingóságok körében teljesíthetik, azon felül semmit sem adhatnak át a zsidó vagyonból. A rendelet a Wehrmacht, az SS, a Waffen-SS és a Polizei-egységek igényeinek kezelésére is kitért, mivel a beszállásolási törvényt az Osztrák–Magyar Monarchia idején hozták, ezért a közös hadsereg és a magyar honvédség (és tengerészet) alakulataival kapcsolatos kötelezettségekről szólt, hatálya külföldi haderő egységeire nem terjedt ki.

A pénzügy tehát együttműködést tanúsított a honvédséggel, ugyanakkor megpróbálta érdekeit a zsidó ingóságok feletti rendelkezést illetően érvényre juttatni.

Turvölgyi Albert „vagyonügyi” kormánybiztos 3.900/1944 számú utasítása a zsidó ruhaneműk tárcák közötti megosztásáról és értékesítéséről intézkedett.²⁷⁵ Ennek 3.

²⁷⁰ KÁDÁR–VÁGI 2005, 227. és passim.

²⁷¹ MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-V

²⁷² Az iratok között őszi dátumokkal találhatók „menekült státuszú” honvéd tisztek személyes használatra kért igénylései is, melyeket a pécsi honvédkerület parancsnoksága lepecsételt és továbbított a polgármesteri hivatalba. Ők készpénzfizetés ellenében juthattak a javakhoz, vagy részletfizetési kedvezményt kaptak.

²⁷³ MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-V

²⁷⁴ 1879. évi XXXVI. törvénycikk a közös hadsereg (haditengerészet) és a honvédség beszállásolásáról, <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5866> (Utolsó letöltés: 2014. június 16.), és az 1895. évi XXXIX. törvénycikk a közös hadsereg (haditengerészet) és a honvédség beszállásolásáról szóló 1879. évi XXXVI. törvénycikk némely szakaszának módosításáról. (<http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6601>; utolsó letöltés: 2014. június 16.)

²⁷⁵ 3.900/1944 Utasítás a zsidók által elhagyott, illetőleg a zsidók őrzetéből, vagy rendelkezése alól egyéb-

számú melléklete szerint az ún. „gyűjtőpontokra” hordandó zsidó ruhaneműkből az alábbi arányokban járt a Honvédelmi Minisztériumnak: férfi szövetruha 24%, férfi vászonruha 23%, kabát 24%, bunda 100%, kötött kabát 30%, férfi kalap 20%, kesztyű 34%, préme 100%, sál, melegítő stb. 100%, paplan 37%, dunna 38%, párna 38%, párnahuzat 24%, paplanhuzat 37%, dunnahuzat 24%, lepedő 29%, abrosz 18%, asztalkendő 18%, férfi ing 24%, alsónadrág 23%, zsebkendő 19%, törölköző 29%, törülőrüha 29%, férfi szövet 19%, vászon 24%, egyéb méteráru bélés 18%, pokróc 56%, férfi cipő 19%, bakancs 30%, férfi harisnya 19%.²⁷⁶

A tárca nem kért az alábbi ruhaneműkből: női szövetruha, női egyéb ruha, gyermek szövetruha, gyermek egyéb ruha, nyakkendő, ágytakaró, női ing, pizsama, női harisnya, csecsemő kelengye, selyem és műselyem, csizma, gumi cipő, gumi csizma, női cipő, textil hulladék, gyermek cipő, női- és gyermekkalap.

Pécsett a zsidók zár alá vett ruhaneműi helyett a bútorok és egyéb felszerelési tárgyak képezték a honvédségi és német katonai igénylések súlypontját, de a zsidó tulajdonú fatelepek áruira is volt igény. A fenti listából Pécsett egyedül az ágyneműk szerepeltek a katonaság által kért ingóságok között.

A hivatalos ügymenet a következő volt: az adott alakulat írásban benyújtotta igénylését a m. kir. pécsi IV. honvéd állomásparancsnokságon. Itt láttamozták és igazolták az igénylés jogosságát, majd a kérelmet elküldték Pécs polgármesterének. A polgármester az ügyet továbbította a „C” (katonai) ügyosztálynak, amely a polgármester nevében a beszállásolási törvényre hivatkozva határozatban kérte a pénzügyigazgatóságot az igényelt ingóságok kiadására. A polgármesteri hivatal a honvéd állomásparancsnokságtól kapott eredeti kérelmet a határozatához csatolva küldte meg a pénzügyőröknek.

A katonai egységek elvileg csak használatra („kölcsonbe”) kaphatták az igényelt ingóságokat.

1944 őszén a Pécsett állomásozó vagy átvonuló Deutsche Wehrmacht, SS- és Polizei egységek részéről is szinte záporoztak az ingóságigénylések. A németek nem fordulhattak közvetlenül a pénzügyigazgatóságokhoz, hanem csakis a honvédség helyi illetékes szervén, a IV. honvéd állomásparancsnokságon keresztül. Itt a német leveleket a fordítószolgálat lefordította, és a kérelem magyar nyelvű változata járta be a fenti hivatalos utat.

ként kikerült ruházati cikkek, ág- és fehéreneműek, valamint lábbelik összegyűjtése és értékesítése tárgyában. A kiadás dátuma: 1944. augusztus 21., MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja bizalmas levelei, 542/1944. biz.

²⁷⁶ Eszerint a minisztérium az összes prémet és bundát megkapta, ugyanakkor az utasítás 6. §-ában az áll, hogy a nemes préme 100%, és az ezekből készült bundák összegyűjtése, valamint szakszerű raktározása szükséges, de ezek értékesítéséről csak később történik intézkedés. A részletesen kidolgozott utasítás az egyre súlyosbodó hadi helyzetben gyakorlatilag végrehajthatatlan volt. Pécsett több mint 60 különböző épületben voltak a zsidó ingóságok bezsúfolva. Sem kellő idő, sem kellő ember (napszámos és hivatalnok) nem állt rendelkezésre, hogy e „közraktárokból” az összes ruhaneműt előkeressék, a melléklet szerinti kategóriákba gyűjtsék, megfelelő helyen tárolják, majd a központilag megállapított árakon eladják. A pénzügyigazgatóság szinte a város szovjet elfoglalásáig az időközben keresztényeknek kiutalt zsidó lakásokban maradt ingóságok folyamatos leltározásával és elszállításával volt elfoglalva. Szeptembertől a zsidó üzletek és üzemek áru- és anyagkészletének, továbbá felszerelési és berendezési tárgyainak eladását is végre kellett hajtania – ugyancsak Turvölgyi kormánybiztos 1500/1944 számú utasítására. Pécsett erre jutott még hivatalnoki kapacitás, mivel itt üzletenként több tízezer, vagy esetleg százezer pengőt is meghaladó készpénzbevételhez juthatott az államkincstár.

Utólag megállapíthatatlan számú esetben a „szövetséges-megszállók” nem a hivatalos eljárást követték, és így a magyar hatóságok számára ellenőrizhetetlen módon kerültek birtokukba zsidó javak. Pécssett általában úgy, hogy a zsidó lakásokban elszállásolt német katonák feltörték az eredetileg zsidó tulajdonban álló ingóságokat tartalmazó, hatóságilag lepecsételt szobákat, szekrényeket vagy ládákat. Ezek jelentős része még nem volt leltározva, így a hatósági közegek később már csak a feltörés tényét állapíthatták meg, de azt nem, hogy emiatt mekkora kár érte – nem a zsidó tulajdonost, hanem – a magyar államot.²⁷⁷ További pécsi példa a német megszállók zsidó vagyonnal kapcsolatos önkényességére és a helyi hatóságok velük szembeni tehetetlenségére a Jánosi Engel család borkészletének sorsa. (209–213. sz. levelek)

A pénzügyigazgatóság fennmaradt 1944-es iratanyagában nem található adat arra, hogy a polgármesteri hivatalból hozzá továbbított, alább közölt igénylések miként lettek kielégítve. Az iratok közt lévő „ellennyugták” azt tanúsítják, hogy a pénzügyőrök augusztus és november között nem csak a pécsi lakosságnak és a vállalkozóknak, hanem a magyar és a német fegyveres alakulatoknak is folyamatosan adtak el az egykori gettóban maradt ingóságokból.²⁷⁸

105.

A pécsi IV. honvéd állomásparancsnokság faáru igénylése

Pécs szab. kir. város I. fokú közigazgatósági hatósága

Pécs, 1944. évi május hó 2-án

Pécs

A H. M. Úr 71.354/el.11.1943. sz. rendeletével a IV. hdt. területén különböző állomáshelyekre sürgős berendezési tárgyak szállítását rendelte el.

A jelenlegi nehéz anyagbeszerzések következtében faanyag hiánya miatt a munkálatok részben szünetelnek.

Kérem a zsidó kereskedések zárolásával kapcsolatban leltározott műszaki közegem jelentése szerint Kertész Gusztáv fakereskedőnél 7 m³ 1"-os deszka, 0,6 m³ hézagtakaró lécs, 9 m³ hajópadló, 4/4 lécs és 23 m³ 3/3-as stafli leltározott faanyag és Krausz Alfréd fakereskedőnél 99 táblarétegelt bükklemez, valamint leltározás alatt álló vörösfenyő és asztalos és zsuzó áru és nádfonat sürgős katonai munkákhoz való feloldását.

Ép. oszt.
vez. h.²⁷⁹

MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-V, gépelt, eredeti igénylés

²⁷⁷ A német katonák zsidó tulajdonban álló vagyont érintő, országszerte általános fosztogatásairól számos példát közöl KÁDÁR–VÁGI 2005, 345. és passim.

²⁷⁸ A katonai egységek általában evőeszközöket és konyhai felszereléseket vásároltak. MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, P.3106 B237; P.3124 B255; P.3132 B263; P.3136 B267; P.3137 B268; P.3139 B270 számú ellennyugták.

²⁷⁹ A levél aláírás nélkül érkezett a polgármesteri hivatalba.

Az ilyen részletes honvédségi igénylést a zár alá vett áruk leltárába való betekintés tette lehetővé. A bevezetőben említett honvédelmi miniszteri rendelet Pécs esetében tehát a már működő gyakorlatot írta elő követendő eljárásként.

A kérelem hátoldalára Várnagy tanácsnok 1944. május 20-án feljegyezte, hogy a „ben-ti ügyben r.u. intézkedtem.” Ugyanez a honvéd építési osztály április 28-án kelt levelében „sürgős kincstári munkához” két zsidó tulajdonban lévő faáru kereskedésből összesen 610 m² rétegelt lemez kiadását kérte.

1944. október 4-i dátummal fenmaradt egy pénzügyigazgatósági határozat, amely készpénzfizetés ellenében 23 m³, eredetileg zsidó tulajdonban álló faanyag átadásáról rendelkezik a pécsi honvéd állomáskaparancsnokság igénylése alapján.²⁸⁰

106.

**Esztergár Lajos polgármester levele a pénzügyigazgatóságnak
honvédségi tisztii szállás ügyében**

A m. kir. Pénzügyigazgatóságnak!

Pécs

Felkérem a t. Címet, hogy a Pécssett létesítendő magyar tisztii átvonuló szállás céljára mintegy 250 db fekhelyet (rekamiét, díványt) szíveskedjék a gettóban lévő zsidó bútorokból rendelkezésemre bocsátani.

A kért fekhelyek elszállításáról a város közönsége fog gondoskodni.

Pécs, 1944. évi július hó 17-én.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 35.962/1944-C-15, gépelt, átiratmásolat

A pénzügyigazgatóság 1944. július 31-én kelt válasza szerint kész volt a beszállásolási törvényben előírt ingóságokat rendelkezésére bocsátani. A gyors lebonyolítás érdekében az alábbi adatok megadását kérte:

- 1) Az átvonuló tisztii szállás hány tiszt elhelyezésére szolgál;
- 2) A létesítendő tisztii szállásban elhelyezendő tisztek közül a) hány tábornok, b) hány törzstiszt, c) hány főtiszt részére kíván a polgármester szállást berendezni;
- 3) A berendezés céljára szükséges ingóságokról jegyzékek összeállítását kérte. Például 200 akasztós és 200 fiókos szekrény, 400 párnahuzat 400 stb.;
- 4) Mely időpontra tervezik az átvonuló tisztii szállás felállítását? A pénzügyigazgatóságnak megfelelő idő szükséges az ingóságok összeszedésére, mert az „elhagyott” zsidó lakások leltározása a közigazgatási és pénzügyi személyzet hiánya miatt hosszabb időt igényel.

²⁸⁰ MNL BaML, Pécs pm. 43.480/1944-D-12

A város július 28-án ugyancsak az átvonuló tiszti szállás számára tíz íróasztalt is igényelt az egykori gettóban lévő zsidó bútorokból.

107.

A 2/601 sz. német hadikórház ingóságigénylése

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

A 2/601. sz. német hadikórház a m. kir. pécsi IV. honvéd állomásparancsnokság útján azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a Rét utcai iparostanonc iskolában, továbbá a Fiume utcai elemi iskolában, valamint a Pius gimnáziumban elhelyezendő hadikórház részére

500–600 db széket

80 db szekrényt

150 db asztalt

12 db íróasztalt

bocsássak rendelkezésére.

Felkérem t. Címet, szíveskedjék a beszállásolási törvény alapján a fentebb felsorolt berendezési tárgyakat a zsidó ingóságokból a nevezett hadikórház parancsnokságának rendelkezésére bocsátani.

A 2/601. számú német hadikórház parancsnoksága a felsorolt bútorokat nem egyszerre kívánja megkapni, hanem részletekben, attól függően, hogy mikor szabadul fel részére a Fiume utcai iskola, illetve Pius Gimnázium.²⁸¹

Az alakulatnak a m. kir. pécsi honvéd állomásparancsnokság által láttamozott igénylését csatolom.

Pécs, 1944. évi október hó 14-én.

A polgármester nevében

Makucz

tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 35.962/1944-C-15, gépelt, átiratmásolat

Ugyanez a hadikórház egy hét múlva két takarékos tüzhelyet igényelt 20 m kályhacsővel, továbbá húsz éjjeli szekrényt, tíz sezlont és két villanyvasalót.²⁸²

²⁸¹ Fiume utcai iskola: a mai Petőfi, Nagyvárad és Szilágyi Dezső utca sarkán lévő épület. A Pius Gimnázium ma a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának épülete az Ifjúság útja 6. szám alatt.

²⁸² MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-V

108.

A Flughafenbereich 3/III. alakulat ingóságigénylése

Tekintetes M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

A német Flughafenbereich 3/XII. alakulat m. kir. pécsi IV. honv. állomásparancsnokság útján azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy

40 db asztalt	30 db mosdótalat
80 " széket	30 " vödört
50 " ágyat, vagy sezlónt	30 " asztali villany-lámpát

bocsássak a rendelkezésére.

Felkérem t. Címet, szíveskedjék a fenti berendezési tárgyakat a beszállásolási törvény alapján a zsidó ingóságokból a nevezett alakulat rendelkezésére bocsátani.

Az alakulatnak az állomásparancsnokság által láttamozott igénylését csatolom.

Pécs. 1944. évi október hó 23-án.

A polgármester nevében

Makucz
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 35.962/1944-C-15, gépelt, átiratmásolat

109.

A honvédség élelmiszerigénylése a zsidó tulajdonú árukészletből

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs, 1944. évi október hó 31-én.

Pécs

Kérem a Pécssett zár alá vett zsidó üzletekben levő összes só és fűszerkészletet, valamint a 4. sz. élm. raktár által részletezendő egyéb élm. cikket, zsák és ponyvaárut, vegyes árut – „M” szükségletének²⁸³ fedezésére – részére kiutalni.

Tekintettel arra, hogy a honvédség ellátásának biztosítása tette szükségessé a fenti igénylésemet, kérem, hogy azt minden más igénylést megelőzve soron kívül szíveskedjék elintézni.

Egyben kérem a 4. sz. élm. raktárnak módot adni a zár alá vett üzletek készleteinek beteintésébe, hogy annak lehetősége legyen a honvédség részére szükséges élm. és egyéb cikkek mennyiségének a megállapítására.

²⁸³ Az „M” készlet a mozgósításra zárolt és tárolt készletet jelent.

A 4. sz. elm. raktár pságot utasítottam, hogy a m. kir. pénzügyigazgatósággal az érintkezést azonnal vegye fel.

A ker. pk. rendeletéből
Martiny s.k. hbs. ezredes

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

110.

Az 54.835/Lg. Pa. német alakulat ingóságigénylése

Tekintetes m. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

A német Fugplatzkommando L. 54.835/Lg. Pa, Wien alakulat m. kir. pécsi IV. honv. állomásparancsnokság útján azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy

50 darab sezlont	80 darab paplanhuzatot
80 " ágysodronyt	80 " párnahuzatot
80 " ágyba matracot	80 " " "
80 " paplant	100 " mélytányért
80 " lepedőt	50 " evőkészletet
10 " szekrényt	
10 " asztalt	
50 " kályhát csővel	
20 " asztali villanylámpát	
20 " tükör bocsássak rendelkezésére.	

Felkérem t. Címet, szíveskedjék a fenti berendezési tárgyakat a beszállásolási törvény alapján a zsidó ingóságokból a nevezett alakult rendelkezésére bocsájtani.

Az alakulatnak az állomásparancsnokság által láttamozott igénylését csatolom.

Pécs. 1944. évi október hó 23-án.

A polgármester nevében
Makucz
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 35.962/1944-C-15, gépelt, átiratmásolat

111.

A IV./SS-Pol. 6. alakulat ingóságigénylése

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

A Pécssett elszállásolt IV./SS-Pol. 6. azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy hivatali helyiségeinek berendezése céljára az alábbi tárgyakat bocsássam rendelkezésére:

75 db ágy	10 db asztali lámpa
650 „ szék	2 „ varrógép
150 „ asztal	4 „ írógép
350 „ mosdótál	Cipőjavító eszközök
konyhaberendezés	Fa, ill. szén, továbbá
650 fő részére	

seprők, lapátok, fejszék, kapák, stb.

Ugyancsak kérnek még 6 tiszt lakásához szükséges berendezést is.

Tekintettel arra, hogy a nevezett alakulat a MÁV-bérházban (gettó) nyer elhelyezést, azt is kérik, hogy az üstök maradjanak a mosókonyhában.

Felkérem t. Címet, szíveskedjék a beszállásolási törvény alapján a fentebb felsorolt berendezési tárgyakat a MÁV-bérházban levő zsidó ingóságokból a nevezett alakulat rendelkezésére bocsátani.

Az alakulatnak a m. kir. pécsi honvéd állomásparancsnokság által láttamozott igénylését csatolom.

Pécs, 1944. október 14-én.

A polgármester nevében
Makucz
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 35.962/1944-C-15, gépelt, átiratmásolat

Két nappal később ez az alakulat 600 tányérra és 600 csészére nyújtott be igényt.²⁸⁴

112.

A pécsi IV. csendőrkerület nyomozó osztályának igénylése

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

A m. kir. IV. csendőrkerület B. 481/1944 nyomozó osztálya a m. kir. pécsi IV. honvéd állomásparancsnokság útján megkeresett, hogy kölcsönképpen bocsássak rendelkezésére

²⁸⁴ MNL BaML, Pécs pm. 35.962/1944-C-15

- 1 db asztalt
- 2 db garnitúrát [sic!]
- 1 db kisebb szekrényt

Felkérem t. Címet, szíveskedjék a felsorolt tárgyakat a beszállásolási törvény alapján a zsidó ingóságokból a fenti alakulat rendelkezésére bocsátani.

Ugyancsak megkeresett a pécsi IV. csendőrkerület az irányban, hogy a nyomozó alosztálynál alkalmazott menekült konyha- és takarítószemélyzet részére készpénzfizetés ellenében bocsássak rendelkezésére

- 9 db női felső munkaruhát
- 9 db női kabátot
- 9 db kombinét
- 9 db bugyit
- 9 db kötényt
- 9 db fejkendőt
- 3 db dunnát
- 6 db vánkost
- 6 db lepedőt

Felkérem t. Címet, hogy ezeket az utóbb felsorolt tárgyakat is szíveskedjenek készpénzfizetés ellenében a pécsi csendőrkerület parancsnokságának a rendelkezésére bocsátani.

Pécs, 1944. november 22.

A polgármester nevében
Makucz
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-V, gépelt, átiratmásolat

Üzletvezetői kérelmek

Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter 50.500/1944 K. K. M. számú rendelete a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről 1944. április 21-én jelent meg a *Budapesti Közlöny*ben.

A rendelet 3. §-a kimondta: „Az olyan üzlet vezetésére, amelynek folytatása honvédelmi vagy közellátási érdekből szükséges, haladéktalanul vállalatvezetőt kell kirendelni. A vállalatvezetőt kis- és nagyközségben a főszolgabíró, a városokban pedig – az illetékes kereskedelmi és iparkamara meghallgatása után – a polgármester rendeli ki.”

A *Dunántúl*ban a rendeletről részletes tájékoztatás jelent meg,²⁸⁵ majd két nappal később terjedelmes MTI-interjút közölt Kunder Antal miniszterrel. Ebben ő egyebek mellett azt nyilatkozta, hogy a bezáratott zsidó „kereskedéseknek vagy vállalatoknak a vezetésével átmenetileg vállalati vezetőket fogunk megbízni, lehetőleg a már ott működő megbízható keresztény alkalmazottak közül. Ennek hiányában más szakmához tartozó keresztény vezetőt fogok kijelölni. A vállalatvezetői kirendelés csak átmeneti intézkedés, amíg azt vállalkozásra kész és kereskedelempolitikai szempontból kívánatosnak talált keresztény tőke átveszi.”²⁸⁶

Április 29-én az jelent meg, hogy „a városházán most döntenek el, melyek azok az üzletek, amelyeknek a nyitva tartására közérdekből szükség van. Eddig az időpontig egyelőre hét ilyen zsidó üzlet nyitvatartását engedélyezték, természetesen keresztény vezetés mellett.”²⁸⁷

A *Dunántúl* május 2-án arról adott hírt, hogy „a pécsi zsidó üzletek leltározásának és bezárásának körülményeit nagy munkája véget ért. Nagy gondot okozott azoknak az üzleteknek a kiválasztása, amelyekre a közellátás zavartalanságának nagyobb biztosítása céljából szükség van.”²⁸⁸ A lap szerint „mintegy 16” illet találtak, melyek közül nyolcnak már ki is jelölték a keresztény vezetőjét. E nyolc üzlet újrainyitása hisztérikus reakciót váltott ki a lakosságból. „Az történt ugyanis, hogy a mai nap folyamán az újból kinyitott üzletek közül többen valósággal megrohant a közönség, és abban a hiszemben, hogy még kiárusítás folyik, mindent olcsó áron akart megvásárolni” – számolt be a helyi lap a május 3-i eseményekről.²⁸⁹ A hatóság, hogy a „nagy csoportosulásnak véget vessen”, kénytelen volt egy időre újra lezáratni ezeket az üzleteket, amíg az „izgatott közönség” megnyugodott.”²⁹⁰

²⁸⁵ *Dunántúl*, 1944. április 21. 3.

²⁸⁶ *Dunántúl*, 1944. április 23. 4.

²⁸⁷ *Dunántúl*, 1944. április 29. 4. A továbbvitt zsidó üzleteknek nem csak a vezetése volt keresztény, hanem az alkalmazottai is.

²⁸⁸ *Dunántúl*, 1944. május 2. 5.

²⁸⁹ *Dunántúl*, 1944. május 4. 3.

²⁹⁰ A kormányzat zsidóellenes intézkedései nem csak a kereskedelemben, a lakosság közvetlen ellátásában okoztak országsszerte problémákat, hanem az ipari termelésben is. A helyi lap erről eufemistikusan így

Pécsett az új vállalatvezetők kirendelésének többlépcsős folyamata a fennmaradt dokumentumok alapján, ha nem is feszültségmentesen (119. sz. levél), de aránylag gördülékenyen zajlott.²⁹¹ A város I. fokú közigazgatási hatósága a jelentkezők „motivációs levelei” alapján véleményt kért a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarától. A város nyomozói elkészítették a jelöltekről szóló, 51 kérdést tartalmazó környezettanulmányokat, megkérdezték az illetők szomszédjait, munkatársait is ezek magatartásáról, magánéletéről stb. A begyűjtött információk alapján megírták véleményüket, hogy alkalmasnak ítélik-e az adott személyt a feladat elvégzésére vagy sem.

Várnagy tanácsnok elvileg ezeket az adatokat mérlegelve döntötte el, ki lesz a zsidó üzlet vagy üzem vezetője. Erről határozatot hozott, amit kiadott az elsőfokú közigazgatási hatóságnak, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarának, a kirendelt vállalatvezetőnek, a leváltott zsidó tulajdonosnak, a m. kir. pénzügyigazgatóságnak és a pécsi királyi törvényszéknek mint cégbírósnak. Az új vállalatvezető kirendelése a zsidó cég költségére történt.

E határozat feloldotta a zsidó üzletet/üzemet a hatósági zár alól, és megállapította az új vezető díjazását is, ami havi alapbérből és a bruttó forgalom utáni jutalékból állt.

Ezt követően a zsidó tulajdonos vagy megbízottja jelenlétében megtörtént az üzlet teljes leltározása – amely esetenként több napon át is folyhatott –, majd az erről készült jegyzőkönyv aláírása után átadták a kulcsokat. Ezzel a kirendelt vállalatvezető az üzlet teljhatalmú vezetője lett, aki tartozott „a rendes kereskedő gondosságával az üzletet tovább vezetni, megrendeléseket eszközölni, a fogyasztóközönséget a megállapított hatósági áron kiszolgálni, továbbá az üzleti tisztesség figyelembe vétele mellett az üzlet és a fogyasztóközönség érdekeit szolgálni”.²⁹²

A kinevezés teljesen hivatalossá akkor vált, amikor az megjelent a *Budapesti Közlönyben* is.²⁹³ Ez feltétele volt annak, hogy a vállalatvezetők rendelkezhessenek a postatakarékpénztárnál befizetett vállalati pénzekkel.²⁹⁴

Az 50.500/1944 K. K. M. számú rendeletben többen látták annak esélyét, hogy anyagi boldogulásuk, „előre jutásuk az életben” biztosítva legyen. És nem alaptala-

fogalmaz: „Több panasz merült fel amiatt, hogy a zsidó üzemekben a zsidó tulajdonos akadályoztatása miatt a termelés folytonossága nehézségekbe ütközik.” Ezért Szász Lajos iparügyi miniszter gondoskodott arról, hogy szükség esetén keresztény vezető kerüljön a vállalat élére. *Dunántúl*, 1944. május 14. 2.

²⁹¹ Kádár Gábor és Vági Zoltán így fogalmaznak a magyarországi zsidók gazdasági megsemmisítéséről írt monográfiájukban: „A vállalatvezetők kirendelése meglehetősen nehezen haladt, annak megállapítása ugyanis, hogy melyik lezárt zsidó üzlet továbbműködése nélkülözhetetlen, hosszadalmas adminisztratív procedúra volt.” (KÁDÁR-VÁGI 2005, 310.) Ha országosan a vontatottság jellemezte is a kiválasztást, Pécsett ez nem így történt.

²⁹² MNL BaML, Pécs pm. 40.106/1944-D-12

²⁹³ Ezt az 1600/1944. M. E. számú rendelet 10. § (5) bekezdése írta elő.

²⁹⁴ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás 9. tekercs, Püig-pié., 13. Vállalatvezetők kijelölése, 5-5a. A fennmaradt dokumentumok alapján a kinevezési folyamatól eltérő Vének Jánosnak, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara főtitkáranak a népbíróság előtt tett vallomása: „A vállalatvezető-kirendelések a legtöbb ízben úgy történtek, hogy a vállalat tulajdonosa a véleményezés iránt benyújtott kérelmében rendszerint megnevezte azt a személyt, akit vállalatvezetőül szeretne.” MNL BaML, Nb. 781/1946. dr. Vének János népbíróági pere, 5.

A tulajdonosoknak valójában semmilyen befolyásuk nem lehetett a cégük további sorsára. Vének azzal magyarázta, hogy a kamara a támogató véleményeivel elősegítette az Imrédy Béla által vezetett Magyar Megújulás Pártja több helyi tagjának a vállalatvezetői kinevezését, hogy nem mert ujjat húzni az akkori politikai hatalommal, és a kedvező véleményekkel hamarabb megszabadult az illetők ajánlóitól. A népbíróság a kamarai támogatás részleteit a gyér számú bizonyító adatok miatt nem tudta már pontosan megállapítani.

nul, hiszen a rendelet a gazdasági szférában a vezető állások állami újraelosztását jelentette.

Június elejére az alábbi pécsi cégeknél történt meg az új vezető kinevezése:

- 1) Stellner Zoltán autógumijavító üzeme (Jókai tér 11.) – saját munkatárs;
- 2) Hamburg Zoltán bőrdöngös üzlet (Király u. 3.) – saját munkatárs;
- 3) Krausz testvérek bőrdíszmű és bőrdöngös cége (Kálvária u. 3.) – saját munkatárs;
- 4) Özv. Frankfurter Ignácné asztalosműhely és bútorbolt (Felsőmalom u. 9.) – saját munkatárs;
- 5) Özv. Kiss Jenőné redőnygyára (Rákóczi F. u. 17.) – saját munkatárs;
- 6) Detsch Zsigmond Első Pécsi Gőztéglagyára (Mohácsi országút 14.) – külsős;
- 7) Hochstätter Dávid és Tsai. Pécs-Rácvárosmenti Gőztéglagyára (Szigeti út 183.) – külsős;
- 8) Stärk Zsigmond cement- és műkő ipartelep (Alsómalom u. 4.) – külsős;
- 9) Polgár László kőbányája (Báránytető) – saját munkatárs;
- 10) Krausz Ábrahám Fiai vetőmagtisztító és zsákkölcsonzó cég (Irgalmasok u. 16.) – külsős;
- 11) Sebők Andor Első Pécsi Fém- és Lakatosárú Gyára (Felsőmalom u. 13.) – külsős;
- 12) Engel Adolf Fiai gőzfűrés- és parkettagyára (Rákóczi F. u. 62.) – külsős;
- 13) Jánosi Engel Róbert fürdőüzem (Rákóczi F. u. 62.) – külsős;
- 14) Justus Lipót Fia Olajgyár, olajfinomító, kencegyár (Alsómalom u. 2.) – külsős;
- 15) Krausz Pécsbányatelepi Mészüzeme (Pécsbányatelepi u. 71.) – külsős;
- 16) Komlós és Günsberger Universal Faárúgyára (Megyeri út 49.) – külsős;
- 17) Eisner Dóci téglagyára (Előd u. 26.) – külsős.²⁹⁵

A város I. fokú közigazgatási hatósága a fenti rendelet értelmében egy céghez csak egy vezetőt rendelt ki.²⁹⁶ Mivel a kérelmezők száma nagyobb volt, mint a hatósági döntéssel tovább működtetett zsidó üzemek és üzletek, a csalódott pályázók egy része „igazságért” kiáltott, és panasszal élt a polgármesternél, a főispánnál vagy magánál az iparügyi miniszternél.²⁹⁷ (238, 241, 247. sz. levelek) Ezek hiábavaló próbálkozásnak bizonyultak. Várnagy megvédte döntéseit, és egyetlen esetben sem másította meg határozatait.

Az érintettek elégedetlenségének mértékét sejteti, hogy a *Dunántúl* a június 7-i számban újra részletesen foglalkozott a kérdéssel, és megpróbálta a háborgó kedélyeket lecsillapítani: „A vállalatvezetői kijelölés még korántsem telekkönyvi előjegyzés

²⁹⁵ *Dunántúl*, 1944. június 4. 5. A cikk név szerint említi a megbízott keresztényeket, akik ekkor már ténylegesen vezették a zsidó cégeket. A cégek fent közölt címeit a Pécsi Zsidó Hitközség irattárában lévő 1944-es üzletlisták alapján közlöm. PZSH i. 42. d. A fenti 17-es lista a második kinevezési kör eredménye. Az elsőben csak nyolc üzlet kapott keresztény vezetőt, róluk a lap május 2-i száma az 5. oldalon számolt be. E kinevezéseket a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara javasolta Esztergár polgármesternek az 1944. május 23-án kelt levelében. MNL BaML, Mikrofilmár, Holokauszt kutatás, 9. tekercs, Püig-pié, 13. Vállalatvezetők kijelölése, 5-5a. A város hatósága az összes ajánlott személyt a 23.200/1944. Ip. M. rendeletre hivatkozva vállalatvezetőnek kirendelte. Uo. 6-7.

²⁹⁶ Kivétel volt a Löwy testvérek Ferenciek utcában lévő női konfekcióüzlete, ahol egyidejűleg két korábbi alkalmazott kapott üzletvezetői megbízást. *Dunántúl*, 1944. május 2. 5.

²⁹⁷ Pfeiffer Imre gyári munkás a pécsi kinevezési gyakorlatot sérelmezte Szász Lajos iparügyi miniszternél, mivel a városi hatóság nem őt nevezte ki a vállalat vezetőjének. MNL BaML, Pécs pm. 41.452/1944-D-12

a vállalat tulajdonjogára. [...] A közhiedelemben benne van az a tudat, hogy a kijelölt vállalati vezető a tarsolyában hordja a tulajdonjoghoz való jogosítványt s a vezetői kijelölés mintegy ideiglenes adás-vételi szerződés az állammal, amelyet bizonyos időbeliséggel követ a végleges paktum.”²⁹⁸

A helyi sajtó egy hét múlva még egyszer kitért erre a kérdésre: „A zsidó üzletek igénylésétől és árukészletétől élesen meg kell különböztetni azokat az eseteket, amikor [a] közellátás szempontjából fontos üzletek és iparvállalatok vezetésére vezetőket rendeltek ki. Ezek az üzletvezetők nem kapták meg a zsidó üzleteket. Őket a nemzet érdekei védelmére való tekintettel állították a vállalat élére.”²⁹⁹

Esztergár polgármester 1944. június 15-én kelt véghatározatával életre hívta a „A volt zsidó vállalati vagyonok ellenőrzésére alakult hatósági könyvvizsgáló bizottságot”, amelynek a feladata a vállalati vezetővel működő zsidó ipari és kereskedelmi vállalatok ellenőrzése volt. A bizottság elnöke Kész József, a Pécsi Egyházmegyei Takarékpénztár tisztviselője volt, tagjai Kövesi Béla, Nagy Sándor, Scherer József és Vókányi Árpád, a városi felsőkereskedelmi iskola tanárai.³⁰⁰

A bizottság jelentése alapján Esztergár az 1944. augusztus 27-én kelt határozatában a 25 pécsi zsidó üzletbe kirendelt vállalatvezetőnek új – megemelt – havi díjazást állapított meg. A polgármester indoklása szerint azért, mert „megállapítást nyert, hogy feladatukat jól és lelkiismeretesen látják el, s a vezetésükre bízott vállalatok az átmeneti nehézségek után szép fejlődést mutatnak”.³⁰¹ A bizottság jelezte azt is a városházának, ha az egyik vezetőt behívták katonai szolgálatra, és így a zsidó üzletbe helyettesítő kirendelése vált szükségessé, vagy ha egy másik városban megnyitották a pécsi üzlet anyavállalatát és így a pécsi elvesztette önállóságát.³⁰²

A *Dunántúl* augusztus közepén „Életképesnek bizonyultak a keresztény vállalati vezetővel működő ismert pécsi zsidó üzletek és ipari vállalatok” címmel terjedelmes írást közölt, melynek fő üzenete az volt, hogy „a lezárt és leltározott üzletek élére keresztény vállalatvezetőket rendeltek ki, és a súlyos operáció ellenére is tovább prosperál a magyar gazdasági élet”.³⁰³ E kormányzati propagandacélokat szolgáló és a közvéleményt manipulálni hivatott újságcikk és a „prosperálás” helyi valósága közötti szakadékot jól szemlélteti a 123. sz. levél.

A december elején megalakult Pécsi Zsidók Tanácsának legfontosabb tevékenységei közé tartozott a keresztény vezetővel tovább működtetett zsidó üzletek visszavétele. Erről további részletek az „Újrakezdés” című fejezetben találhatók.

²⁹⁸ *Dunántúl*, 1944. június 7. 5.

²⁹⁹ *Dunántúl*, 1944. június 14. 4.

³⁰⁰ MNL BML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 9. tekercs, Pécs pm. 13. Vállalatvezetők kijelölése, 15–16.; Esztergár a bizottság működését 1945. március 7-én hozott határozatával visszamenőleges hatállyal február 15-ével megszüntette. Az ellenőrzéseikről készült anyagaikat jegyzőkönyvben át kellett adniuk a Pécsi Zsidók Tanácsának.

³⁰¹ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 9. tekercs, Püig-pié, 13. Vállalatvezetők kijelölése 11.

³⁰² MNL BaML 40.134/1944-D-12

³⁰³ *Dunántúl*, 1944. augusztus 13. 4. „Hozzáértő vezetés és nagy forgalom egy férfi és egy női konfekciós üzletben” – hirdette az alcím. Az újságíró a Ferenciek utcájában Schwarcz István férfi és fiú-, és a Löwy testvérek női konfekció üzletét látogatta meg, a Jókai téren Stellner Zoltán autógumi-javító műhelyében pedig pezsgő munkáról tudósított.

113.

Hoffmann Nándor „Bizonyítványa” segédje szakmai alkalmasságáról

Bizonyítvány

Alulírott igazolom, hogy Meszler Béla Úr, aki Pécsen 1894. X/22-én született, úri-női divatáru üzletében 1934. IV/1-től a mai napig mint első segéd működött.

Nevezett a legnagyobb meglepetésemre nyerte el, teljesen megbízható, szorgalmas, a szakmában olyan tökéletességre tett szert, hogy a munkaszolgálatra való bevonulásaim alkalmával teljesen rábízhattam az üzlet vezetésével kapcsolatos összes teendőket.

Pécs, 1944. ápr. 26.

Teljes tisztelettel
Hoffmann

Tanúk: [három olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs pm. 40.128/1944-D-12, kézzel írt, eredeti ajánlás

Hoffmann Nándor zsidó üzlettulajdonos maga írt ajánlást alkalmazottja számára. Talán abban reménykedett, hogy a vállalkozása így tovább működhet. A Ferenciek utcája 3. szám alatti üzlet bizonyára nem lehetett nagy, ezért nem került a keresztény vezetőkkel újra megnyitandók közé.³⁰⁴ Hoffmann Nándort és feleségét a pécsi zsidó közösség a mártírai között tartja nyilván.³⁰⁵

114.

Jegyzőkönyv Pozsgay Gyuláné vállalatvezetőnek való jelentkezéséről

Jegyzőkönyv

Felvétetett Pécs szab. kir. város I. fokú közigazgatási hatóságánál
1944. évi április hó 24. napján.

Megjelenik Pozsgay Gyuláné sz. Légár Klára pécsi lakos (Pécs, Majorossy Imre u. 9. szám), ki foglalkozására nézve m. tisztviselő. Kéri a hatóságot, hogy Gergely Jenő úrnő és bizományi nagykereskedésének kezelésével őt bízzák meg.³⁰⁶ Indoklásul előadja, hogy 14 éve van a cégnél alkalmazásba[n], annak ügymenetével és áruismeretével teljesen tisztában van, és így az üzlet zavartalan továbbvitelére vállalkozik. –

³⁰⁴ A Löwy testvérek női divatüzletéhez (Ferenciek utcája 1. szám) és özv. Schwarcz Zsigmondné fiú és férfi konfekciós üzletéhez (Ferenciek utcája 6. szám) lett keresztény üzletvezető kirendelve.

³⁰⁵ Pécs 1944, 33.

³⁰⁶ A cég irodája a Rákóczi Ferenc út 38. szám alatt volt.

Mindezek figyelembe vételével kérem megbízásomat sürgősen kiadni, mert fontos, honvédség szükségletét képező cikkeket árusítok, amire a honvédségnek bármikor sürgős szüksége van.

Felolvastatván, helyben hagyatott és aláíratott.

kmf.

Felvette:

Dr. Tihanyi [Sándor]

Pozsgay Gyuláné

MNL BaML, Pécs pm. 40.106-1944-D-12, kézzel kitöltött sokszorosított eredeti úrlap

A kérelmező vállalatvezetővé történő kijelölése 1944. április 28-án megtörtént, az üzlet átadására-átvételére 29-én került sor.

115.

**Özv. Gaál Ferencné kérelme
kölcsonkönyvtár-vezetőnek való megbízása iránt**

Pécs szab. kir. város Tekintetes Iparhatóság Közigazgatóságának! [sic!]

Alulírott özv. Gaál Ferencné azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok a Tekintetes Iparhatósághoz, hogy jelenleg a vezetés nélkül maradt „Tempó” kölcsonkönyvtár³⁰⁷ vezetésével szíveskedjenek engem megbízni.

Kérelmem támogatására a következőket felhoznom legyen szabad:

Férjem 1938. febr. 10-én halt meg, nyugdíjat nem kapok, a legszűkösebb körülmények között tartom fenn magam és 6½ éves kislányomat. Kislányom iskoláztatásával mind súlyosabb és áthidalhatatlanabb nehézségek merülnek fel, így minden támasz nélkül magamra hagyva a legsötétebb jövő elé nézek. Teljesen kilátástalan helyzetemből ily módon tudnám jövőmet biztosítani és kislányomat felnevelni.

Képességeimet ebben a foglalkozási körben tudnám legjobban értékesíteni, mivel az irodalmat jól ismerem és abban teljesen jártas vagyok.

Célkitűzésem az, hogy mind szélesebb néprétegek ismerjék és kedveljék meg a zsidómentes magyar és külföldi szépirodalmat.

Kérésemet megismételve és bízva a Tekintetes Iparhatóság jóindulatú elbírálásában és pártfogásában, vagyok

Pécs, 1944. ápr. 24-én

hazafias tisztelettel:
özv. Gaál Ferencné

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-2065/1944, gépelt, eredeti kérelem

³⁰⁷ A Városház utca 2. alatt működő kölcsonkönyvtár tulajdonosa özv. Salusinszky Armandné volt.

116.

Gesztesy Károly üzletvezetővé való kijelölését kéri

Méltóságos Polgármester Úr!

Azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Méltóságos Polgármester Úrhoz, hogy a Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. Munkácsy M. u. 10. szám alatti nyomdaüzeméhez üzemi biztost kinevezni méltóztassék.

A kinevezést az alábbiak teszik indokolttá:

1) A vállalat részvényeinek 40%-a dr. Werner István tulajdonát képezik, tehát nem keresztény kezekben vannak. Ezek a részvények a család részéről a vonatkozó kormányrendelet értelmében a Dunántúli Bank Rt.-nél nyertek letétbe helyezést. A vállalat részvényeinek 45%-a a Dunántúl Nyomda és Könyvkiadó Rt., 11%-a pedig Krasznay Mihály vállalati vezérigazgató tulajdonát képezik. A hiányzó 4% előttem ismeretlen kezekben van, lehet, nem keresztény tulajdonként.

2) A vállalat eddigi igazgatóját, dr. Werner Istvánt, a megszálló hatalom katonai rendőrsége még április 5-én letartóztatta, s azóta állítólag már külföldre is szállította.

3) A Pécsi Naplónak kormányrendelettel történt beszüntetése révén a vállalat igen súlyos helyzetbe került.³⁰⁸ A Pécsi Napló volt munkatársait és kiadóját alkalmazzák, de nincsenek, akik teljes jogúlag intézkedhessék. A vállalatnak elhalálozás révén csak két igazgatósági tagja maradt. Ezek egyike Krasznay Mihály, aki állandóan Budapesten tartózkodik, másika Dusbaba Vilmos kormányfőtanácsos, aki nemcsak rendelkezéseket nem fogantat, hanem a legegyszerűbb másolat aláírását is megtagadja.

4) A két igazgatósági tag, Dusbaba Vilmos és Krasznay Mihály az igazgatói teendők ideiglenes ellátásával a Pécsi Napló volt felelős szerkesztőjét, Gesztesy Károlyt bízta meg, aki azonban ezen szóbeli megbízás alapján teljes jogúlag nem járhat el, és noha bizonyos munkákat már szerzett, hogy a nyomdai személyzetet ne kelljen elbocsátani, olyan lényegbe vágó intézkedéseket mégsem fogantat, melyek a vállalat munkásságának kenyerét hosszabb időn át biztosítják.

5) A vállalat részvényeinek részvénytöbbségi átcsoportosítása a Dunántúl és Krasznay Mihály között egy szindikátusi megegyezés létrehozásával folyamatban van. Ennek perfektuálása azonban valószínűleg hosszabb ideig tart, ami lehetővé teszi a vállalatot teljesen távol álló idegen kezeknek a nyomdai ügyekbe való beavatkozást, ami sem a keresztény kézben lévő részvényesek³⁰⁹ szempontjából, sem pedig az üzem folytonossága, és ezzel együtt a munkásság érdekében nem kívánatos.

6) Mindezeket túl legyen szabad üzemi biztostként a személyemet javasolni, aki 23 éve állok a vállalat szolgálatában, s ezen idő alatt a nyomdai szakmában is annyit elsajátítottam, hogy a kereskedelmi részen kívül a nyomdai műszaki dolgok ellátását is nyugodt lelkiismerettel vállalhatom.

³⁰⁸ A lap Kolosváry-Borcsa Mihály sajtóügyi kormánybiztos rendelete folytán szűnt meg. Utolsó száma 1944. április 16-án jelent meg. Ebben rövid hírből beszámolt a saját megszüntetéséről is. *Pécsi Napló*, 1944. április 16.

³⁰⁹ Helyesen: részvényesek.

Kérésem ismételése mellett, amely az összes alkalmazottak óhajával is találkozok, vagyok

Pécs, 1944. április hó 25-én.

Méltóságodnak
mély tisztelettel
Gesztsey Károly

MNL BaML, Pécs pm. 40.081/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok a kérelmet előbb a Kereskedelmi és Iparkamarához küldte véleményezésre. A kamara április 26-án kelt válaszában azt írta, hogy a nyomda munkásainak és alkalmazottainak kenyere biztosítása érdekében Gesztsey kinevezését közérdekűnek tartja. Ezért „kérelmét kamaránk részéről a legmelegebb javaslattal teljesítésre hozzuk javaslatba”.³¹⁰ Várnagy az 1944. április 28-án kelt határozatában arra hivatkozott, hogy az 1600/1944. K. K. M. számú rendelet, amely a vállalatvezetők kinevezésére vonatkozik, a részvénytársaságokról nem intézkedik, ezért a kérelemmel érdemben nem foglalkozhat.³¹¹

117.

Kaszi Sándor kérelme kőbányához hatósági biztossá való kirendelése iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott Kaszi Sándor, református vallású, öskeresztény, 34 éves pécsi lakos azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Méltóságodhoz, hogy a Kende Alfréd zsidó tulajdonában levő és Polgár László zsidó által bérelt, és jelenleg is működő kőbányához a bérlő költségére engem hatósági biztосként kirendelni méltóztatssék.

Kérésem támogatására megemlítem, hogy mint kőbányai műszaki tisztviselő, éves gyakorlatom van.

Kérésemet megismételve vagyok Méltóságodnak

Pécs, 1944. évi április hó 25-én.

alázatos szolgálja
Kaszi Sándor

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2183/1944, gépelt, eredeti kérelem

³¹⁰ A kamara a véleményét a kérelemre gépelte.

³¹¹ Helyesen 1600/1944. M. E. számú rendelet. Ennek 13. §-a kimondja, hogy „a rendelkezéseket alkalmazni kell minden olyan közkereseti, betéti és korlátolt felelősségű társaságra, amelynek legalább egy tagja (betéti társaságoknál akár kültagja) zsidó”.

118.

Cizek Antal igénybejelentése a Jánosi Engel Adolf Fiai cégre

Polgármester Úr!

Pécs, 1944. május 10.

Alulírott az Engel Adolf Fiai pécsi cég Rákóczi úti fűrészüzemére és az iparvágánnyal ellátott vasúti raktárára mint zsidó tulajdonra igényemet az alábbi indokaimnál fogva tisztelettel bejelentem.

Üzemem 1943. május hó 27-én kelt, a honvédelmi miniszter által 104.400/el.n.17/a-1943. szám alatt hadiüzemmé nyilvánított, és mint ilyen az Ipari Anyaghivatal kiutalásai alapján túlnyomórészt honvédelmi célokra bánya- és hadiüzemeknek, győri Wagongyár, Füleki Iparművek, Dunagőzhajózási Társaság, Állami Kőszénbánya Vállalat, Magyar Államvasutak, Mohács-Pécsi Vasút, Bszkrt.³¹² teljesít palló, deszka, talpfa, bányafa szállításokat. Már hosszú évek óta ezen az Engel-féle fűrészzen végeztem bérfűrészeléssel. Jelenleg is hadiüzemi parancsnokom április 1-jén kelt utasítása alapján irányításom mellett eszközök a katonaság, a DGT, [a] MÁV, és [a] győri Wagongyár részére bérfűrészeléssel.

A jelenlegi világháborúban 12 havi frontszolgálatom van. Elnyertem a Magyar Ezüst Érdemérmét hadiszalagon, a Bronz vitézségi Érmét, a Tűzkereszt I. fokozatát kardokkal és koszorúval, egy sebesülési pánttal.

Négy gyermekem van. Cégem már megalapozott, 1923 óta vezetem azt, rendelkezem tehát a szükséges szakképzettséggel, ugyancsak rendelkezésemre áll a szükséges forgótőke is. Cégem alkalmazásában egy zsidó sincs, és hosszú évek óta betanított teljes szakképzettségű tisztviselőgárda és fűrészüzem-vezetők rendelkezésemre állanak.

Fent előadottak alapján felelősség mellett és kötelezettséggel biztosítani tudom a fűrészüzem folytonosságát, miért is kérem az Engel Adolf Fiai Rákóczi úti fűrészüzemének a hozzá tartozó gyárteleppel, épületekkel. Felszereléssel és a vasúti rakodóteleppel együtt részemre való juttatását.

Bejelentem, hogy hajlandó vagyok a vállalat vezetői megbízatását is elvállalni. Keresztény származásomra vonatkozó, nemkülönben a fent előadottakra vonatkozó igazolásokat, amennyiben szükségesnek mutatkoznék, bármikor készséggel betesztem.

Szebb jövőt
Cizek Antal

MNL BaML, Pécs pm. 40.365/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. május 24-én kelt 40.586/1944-D. számú véghatározata alapján a kérelmező lett az Engel-féle gőzfűrészüzem és parkettagyár, valamint a mellette működő gőzfürdő kirendelt vállalatvezetője.

³¹² Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság, 1923 és 1949 között működött.

A Dunántúl 1944. szeptember 21-én egy panaszos levélre hivatkozva arról tudósított, hogy előző vasárnap már nem nyitott ki a gőzfürdő, amit a bejáratnál türelmetlenül várakozó fürdeni vágyók „meglehetősen zajosan vettek tudomásul”.³¹³ Cizek Antal a sajtó útján arról értesítette a közvéleményt, hogy a fürdő működését bizonytalan időre szüneteltetni kénytelen, mivel a fakészlet három hónapra volt elegendő. Ezt „az utolsó szálig” felfűrészelte, és emiatt a fűrészüzemmel szorosan összefüggő gőzfürdő üzemben tartása is lehetetlenné vált. „A fentiekből is csak az tűnik ki – zárta az újságbeli magyarázatát a vállalatvezető –, hogy a háborúban rajtunk kívül álló okokból sok mindenről le kell mondanunk.”³¹⁴

Cizek szeptember 27-én egy részletes költségszámítást nyújtott be a polgármesteri hivatal közigazgatási osztályához, amely szerint 1944 első kilenc hónapjában átlagolva havi 1930 pengő ráfizetést termelt a fürdő. Rendelkezést kért arra vonatkozóan, hogy ilyen körülmények között a fürdőüzemet egyedül fenntartsa-e? Az átnézett iratok között erre nem találtam hivatali választ. A fürdő zárva maradt.

119.

Várnagy Elemér tanácsnok feljegyzése
a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarával történt telefonbeszélgetésről

Hivatalos feljegyzés

F. évi május hó 16-án 13 h 15'-kor felhívtam a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarát, és a távollévő dr. Vétek János kamarai főtitkár helyett dr. Orbán István ügyvezető titkártól felvilágosítást kértem, hogy miért adták vissza a gettóból kikerülő pécsi kereskedők³¹⁵ üzlethelyiség juttatás iránti kérelmüket [sic!] szakvélemény nélkül azzal a megjegyzéssel, hogy intézze el azt a város.

Az ügyvezető titkár kérdésemre azt a választ adta, hogy nincs semmi értelme a véleményadásuknak, ha a vállalatvezetői megbízatásokat előre odaigérik. Bejelentése szerint van olyan vállalat, ahol vállalatvezetői megbízás nélkül máris leltároz az a jövőbeli vállalatvezető, aki nyilván ígéret ellenében ment oda.

Ismételt kérelmemre kijelentette, hogy a kamara a városnak véleményt nem ad, ellenben kérje a város a Baross Szövetség fűszer- vagy egyéb szakosztályát a véleményadásra.

kmft.

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.460/1944-D-12, gépelt, eredeti feljegyzés

A kamaravezetés kénytelen volt az 50.500/1944 K. K. M. rendelet 3. §-a értelmében együttműködni a polgármesteri hivatallal. Lásd a 122. sz. dokumentumot!

³¹³ Dunántúl, 1944. szeptember 21. 6.

³¹⁴ Dunántúl, 1944. szeptember 22. 4.

³¹⁵ Azokról van szó, akiknek az üzlete a gettónak kijelölt területen volt, és ezért onnan ki kellett települniük.

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése 1944 áprilisáról

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara helyzetjelentése
az 1944. április hónapjáról³¹⁶

A hónap elején – az ország fővárosának és az ország egyéb helységeinek angolszász részről történt bombázásával – a háború az ország határain belül is megjelent, s további következményeivel számolnunk kell. A háború tehát itt van, és jelenléte a gazdasági élet egész vonalán érezteti hatását. Az első évnegyedben jelentkező gazdasági depresszió április hónapban fokozatosan erősödik. A fogyasztási szükségletek az elsőrendű közszükségleti cikkek körére korlátozódnak, minőségi és luxuscikkekben forgalom egyáltalán nincs. A vásárlási kedv jeleit még a húsvéti ünnepek sem hozzák felszínre. Az üzletek forgalma napról napra csökken, és az ipari üzemek is mind ritkábban kapnak megrendelést szállításra. A kisiparosság foglalkoztatottsága is jelentősen visszaesett. Ez elsősorban a magánépítkezések beszüntetésében, másodsorban az anyagihiány fokozódásában leli magyarázatát.

Az új kormány gazdaságpolitikai iránya és rendelkezései is mély nyomot szántanak a kereskedelmi és ipari élet minden megnyilvánulásában. A zsidó vagyonok zár alá vétele, a zsidó tulajdonban levő üzletek lezárása a gazdasági élet teljes átállítását célozzák. Ebbe a nagyfontosságú munkába a kormányzat bekapcsolta a hatóságokat és az érdekképviselőket is. Jelentős szerep vár e téren a kereskedelmi és iparkamarákra is. A vállalati vezetők kijelölésénél a kamara tesz javaslatot, a fennmaradó üzletek tekintetében a tervek szerint ugyancsak a kereskedelmi és iparkamara javaslatát kell kérni. A megszűnő üzletek árukészletének átadása, az alkalmazottak elhelyezésének kérdése és más nagyfontosságú ügyben is hozzánk fordulnak a hatóságok. Az egyes felmerülő problémák vizsgálata során viszont sajnálattal kell látnunk, hogy mennyire felkészületlenül éri gazdasági életünket az átállás. A kereskedelem képesítésének elmaradása folytán az utánpótlás csak nagy zökkenőkkel és nagy nehézségekkel lesz megoldható. Említésre méltónak tartjuk beszámolni arról, hogy a közérdekből Pécsen fenntartandó 20–25 üzlet vezetésére jelentkezett és felhívott 48 személy közül alig 6–8 alkalmas és megfelelő minden tekintetben.³¹⁷ A kereskedelem és iparügyi Miniszter Úr nyilatkozatából kitűnt, hogy az átállítandó üzletek színvonalát feltétlenül biztosítani kell. Így hát csak rátermett, szakmai gyakorlattal rendelkező, jó fel-

³¹⁶ A keltezés dátuma nem állapítható meg pontosan. Mivel a kamara főtítkára beszámol a 48 vállalatvezető jelölt megejtett szakmai értékeléséről, a jelentés elkészítése 1944. május végére, június elejére tehető.

³¹⁷ Ez az eredmény nem lehetett meglepő a kamara vezetésének. 1942-ben a hatóságok már a „nemzeti gondolat” szempontjából vizsgálták, kitől kell visszavonni a nagykereskedői kijelölést, és kinek szabad azt juttatni. A közellátási hivatal szigorúan bizalmas és sürgős jelentést kért a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarától a baranyai, somogyi és tolnai textilnagykereskedőkkel kapcsolatban. A kamara válaszában alábbi részlete rávilágít arra, hogyan is zajlott az „őrségváltás” a nagykereskedelem területén: „Legyen szabad rámutatnunk arra, hogy az első kijelöléseknél a politikai ajánlások voltak a mérvadók, semmint a szakképzettség, rátermettség és tőke, és így történt meg, hogy olyan egyének lettek kijelölve, akik sem tőkével sem szakképzettséggel nem rendelkeztek.” MNL BaML, Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara iratai, 18.24718–1942, Biz.

lépésű, udvarias, szolgálatkész, megfontolt, komoly személyek jöhetnek számításba. A megvizsgált személyek 80% nagyfokú tájékoztatlanságot árult el még szakmai téren is. Az eredmény tehát nem mondható kielégítőnek. Itt mutatkozik legjobban annak a mulasztásnak a szomorú eredménye, hogy a kereskedői pályán nem volt szükséges a szakmai képzettség megszerzése. Ezt a mulasztást rövid idő alatt viszont nem lehet pótolni. A Miniszter Úr által kijelölt utat kell követni, és az átállításnál kizárólag csak a szakképzettség, rátermettség és hozzáértés szerepelhetnek döntő tényezőként. Ahol ez nincs meg, ott nem lehet szó az illető bekapcsolásáról. Ha az említett szempontok nem érvényesülnek 100%-osan, akkor [a] gazdasági életünk teljes átállítása nem vezet teljes eredményre. A mulasztásokat pótolni kell, és ezért igen sürgősnek találjuk a kereskedelem képesítéshez kötésére vonatkozó törvény megalkotását, hogy ha átmenetileg kell is megrázkódtatásokkal számolni, az új kereskedő-generáció bekapcsolása mielőbb megtörténhessék, és képzett kereskedőink legyenek arra az időre, amikor országunk betöltheti igazi hivatását, és a béke idején Nyugat és Kelet átmenő áruforgalmának lebonyolításában elsőrangú szerepet kap.

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás 13. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, II/7. gépelt, eredeti jelentés

121.

Besenczy László üzletvezetővé való kijelölését kéri

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel alulírott Besenczy László (1919, Besenczy Júlianna) drávacsehi lakos, aki polgári foglalkozására nézve tanult géplakatos segéd vagyok, jelenleg megfelelő elhelyezkedés nélkül állok. Otthon a szülői házban vagyok feleségemmel és gyermekemmel, s rokkantjára járadékomon felül apró mechanikai munkák (javítások) elvégzéséből tartom fenn magam. Mindez csak szűkös megélhetést biztosít nékem és családomnak, ezért kénytelen vagyok más elhelyezkedés után nézni.

Tudomásomra jutott, sőt személyes tapasztalatból is tudom, hogy Kreisler László zsidó származású pécsi (gr. Benyovszky Móricz utca 22.) lakosnak, akinek műhelye viszont a gr. Benyovszky Móricz utca 10. szám alatt van, nem a lerakata számára, hanem saját használata számára tulajdonában van 3 komplett cséplőgarnitúra és egy magános [sic!] traktor.

Mindenekelőtt kérem azt, hogy megfelelő nyomozás alapján megállapítani szíveskedjék, hogy ezek a garnitúrák, ill. traktor, mint zsidó vagyon be vannak-e jelentve, nincsenek-e eltitkolva.

Megfelelő megállapítás után pedig tisztelettel kérem, hogy megállapítani méltóztassék, miszerint ezen traktor és cséplőgarnitúráknak az üzembe állítása közérdekből szükséges, ennek utána pedig engem ideiglenesen üzemvezetőként alkalmazni méltóztassék addig, amíg végleges rendelet a zsidó vagyon tárgyában intézkedni nem fog.

Egyelőre csak hadigondozási igazolványom hiteles másolatát csatolom. Egyéb okmányaimat felhívásra azonnal csatolom.

Siklós, 1944. évi június hó 27-én.

Tisztelettel:
Besenczy László

MNL BaML, Pécs pm. 41.619/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok július 10-én kelt határozatában az áll, hogy a tulajdonos a három cséplőgarnitúrát még március 22. előtt különböző helyeken bérlet formájában elhelyezte. Ezeken kívül volt a tulajdonosnak még egy komplett cséplőgarnitúrája, amit a város hatósága a „mezőgazdasági érdek szem előtt tartásával” még júniusban bérbe adott. Így a kérelmet nem állt módjában teljesíteni.

122.

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara javaslatai vállalatvezetők kinevezésére

Polgármester Úrnak,

Pécs

Prekesztics Antal pécsi lakos és Schein István ugyancsak pécsi lakos, kérelemmel fordultak kamaránkhoz, melyben kérik vállalatvezetői kijelölésüket. Prekesztics Antal Hegedüs Jenő gépüzemű asztalosműhelyében volt alkalmazott, és Hegedüs-féle asztalosüzembe kéri vállalatvezetői kijelölését.³¹⁸ Schein István pedig a Barna Béla gumicipő javító műhelyében volt ugyancsak évek óta alkalmazva.³¹⁹ Tekintettel arra, hogy mindkét üzem megnyitása közérdeket képez, az említett iparüzemek megnyitását a két kérelmezőnek vállalatvezetőül való kijelölése mellett javaslatba hozzuk. A gumicipő javító üzem megnyitása elsőrangú fontosságú, mert a bányászok nagy tömegei javíttatják állandóan gumicipőjüket hideg úton, és ilyen üzem a Barna Béla-féle gumijavító üzemén kívül nem működik. A Hegedüs Jenő-féle asztalosüzem pedig gépi erőre berendezett üzem volt, amely üzemből a német véderő állandóan dolgoztat, és ezért az üzem mindenképpen működésben van, célirányosabb, ha az üzem élén egy vállaltvezető áll, s nincsenek a munkások teljesen magukra hagyatva.

Tudomásunkra jutott továbbá, hogy szükség volna Fischmann Márkus volt képfestő üzeméhez vállaltvezető kijelölésére.³²⁰ Amennyiben a kérdéses üzemnek a megnyitása vállaltvezető alkalmazásával közérdeknek minősíthető, úgy a magunk részé-

³¹⁸ A vállalkozás az Ipar utca 8. szám alatt működött. Az utca megváltozott nyomvonalon 2014-ben is létezik, de épületek nélkül.

³¹⁹ Barna Béla cége a Ferenciek utcája 8. szám alatt Gumiház Kft. néven működött.

³²⁰ A Király utca 34. szám alatt.

ről a vállaltvezetői szerepre Laczó István pécsi lakost, a vállalat volt alkalmazottját hozzuk javaslatba.

Pécs, 1944. július 10.

Vétek János főtitkár

MNL BaML, Pécs pm. 40.106/1944-D-12, gépelt, eredeti átirat

123.

Jegyzőkönyv vitéz Kiss Lajos vállalatvezető lemondásáról

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen, 1944. évi július hó 13-án a közigazgatási hatóság hivatalos helyiségében.

Megjelenik v. Kiss Lajos a Justus Lipót Fia olajgyárhoz Pécs szab. kir. város polgármestere által kirendelt vállalati vezető és az alábbiakat adja elő:

A vállalati vezetői megbízatásomról lemondok, kérem ennek tudomásul vételét és a felmentés megadását.

A lemondásra a vállalat anyagi és személyzeti ellátásában mutatkozó súlyos zavarok kényszerítettek. A vállalat minimális forgótőkével rendelkezik, és a készpénzvásárlásokat eszközölni nem tudja. A feldolgozásra kerülő olajos magvakat a gyár a Futura³²¹ útján, valamint a termelőktől termelési szerződés alapján szerzi be, minden esetben előre fizetendő készpénzáron. A feldolgozott olaj ellenértéke azonban csak jóval később, esetleg hónapok után térül vissza a vállalathoz. Ezt a hitelakiót a vállalat már említett minimális forgótőkéje nem képes lebonyolítani. A volt zsidó tulajdonos az átmeneti hiányokat a saját vagyonából pótolta, így a zökkenők elkerülhetők voltak. Jelenleg ez a forrás nem áll rendelkezésre, megfelelő hitelt igénybe venni a vállalati vezető korlátozásáról szóló 1600/1944. M. E. rendelet keretei között nem tudok. A gyár eddigi működése csupán kisebb tételek feldolgozására szorítkozott, amelyeket az Angol-Magyar Bank kanizsai fiókjánál 129 000 P-s hitel keretén belül tudott a vállalat beszerezni.

A másik súlyos ok a személyzet kérdése. A vállalat zsidó cég lévén, a munkásai nem voltak igényelve. Ezeket most különböző hadiüzemekhez honvédelmi munkaszolgálati behívójeggyel veszik igénybe. Eddig három betanított szakmunkást hívtak be a drávaszabolcsi kender, illetőleg [a] győri vagongyárba. Tekintettel arra, hogy a vállalat 15 munkással dolgozik, ez olyan súlyosan érint, hogy előbb-utóbb a vállalat teljes leállítását vonja maga után.

Az általam előadott akadályok mint kitűnik, olyan természetűek, hogy azokat elhárítani nem tudom, így jóhiszeműleg nem vállalhatom a felelősséget a vállalatnak a közösség érdekeit szem előtt tartva történő vezetésére. Bejelentem még, hogy az

³²¹ A Futurához lásd a 134. sz. lábjegyzetet!

átmeneti időszak zavartalanságának biztosítása végett a vállalatot folyó hó végéig hajlandó vagyok a jelenlegi keretek között tovább folytatni.

K. m. f.

vitéz Kiss Lajos

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás 9. tekercs, Püig-pié. 13. Vállalatvezetők kijelölése, 54. gépelt, jegyzőkönyvmásolat

Várnagy tanácsnok még aznap levélben kérte a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara állásfoglalását arról, hogy „a körülmények figyelembe vételével az üzem további fenntartása közgazdasági szempontból fontossággal bír-e, vagy sem”. A kamara 1944. július 26-án kelt válaszában az áll, hogy honvédelmi érdekből „minden körülmények között” biztosítani kell a cég működését. A kamara kapcsolatba lépett az üzemvezetővel, aki az adott keretek között mégis vállalta a cég ideiglenes továbbvezetését. Erre a hírre Várnagy augusztus 9-én határozatot hozott arról, hogy Kiss Lajost állásában megerősítette.³²²

³²² MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 9. tekercs, Püig-pié, 13. vállalatvezetők kijelölése, 12–13.

Üzletigénylések

A zsidó tulajdonban lévő üzemek, üzletek zár alá vételének lehetőségét már az 1944. április 16-án megjelent 1600/1944 M. E. számú rendelet 10. § (4) bekezdése tartalmazta:

„A kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter, illetőleg iparügyi miniszter vagy az általa megbízott hatóság, hivatal vagy testület közgazdasági érdekből elrendelheti a zsidó kereskedelmi vagy ipari vállalata (üzlete, üzeme) nyersanyag- és árukészletének, valamint üzleti (üzemi) berendezésének zár alá vételét, amennyiben azonban az üzlet (üzem) folytatása közérdekből szükséges, az üzlet (üzem) folytatására a vállalat az (üzlet, üzem) tulajdonosának költségére vállalati vezetőt rendelhet ki.”³²³

Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter erre a felhatalmazásra hivatkozva adta ki az április 21-én hatályba lépő 50.500/1944 K. K. M. számú rendeletét a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről.

Ezt a *Dunántúl* aznapi száma részletesen ismertette.³²⁴ A rendelet 1. §-a szerint a lezárt üzlet bejáratán szembetűnő helyen az alábbi szövegű feliratot kellett elhelyezni: „A m. kir. kereskedelem és közlekedésügyi miniszter 50.500/1944 K. K. M. számú rendelet alapján az árukészlet és a berendezés zár alá vétetett.”

Az újság másnap azt jelentette, hogy 360 zsidó üzlet került zár alá Pécssett, de 25-én ezt a számot tévesnek minősítette, és 230 üzletet említett.³²⁵

Kunder a rendelet megjelenését követően nyilatkozott az MTI-nek, hogy a zár alá vett zsidó vállalkozásokkal kapcsolatban tájékoztassa a lakosságot a kormány terveiről. „A honvédelemre és a közgazdaságra egyaránt veszélyes üzérkedés miatt kellett bezárni a zsidó üzleteket” – állította.³²⁶

A leltározott árukészleteket szakmabeli keresztény kereskedők között kívánta szétosztani. „A kormánynak az a célja, hogy ez a folyamat lehetőleg gyorsan menjen végbe. [...] Az üresen maradt üzlethelyiségeket, amelynek árukészlete szétosztásra került, az arra alkalmas, kellő szakmabeli tudással és tőkével rendelkező keresztény kereskedők engedélyemmel kivehetik [...] Ezért tehát teljesen céltalan, hogy ezidőszerint ilyen irányú kérelemmel a hatóságokat bárki is ostromolja” – hangsúlyozta.³²⁷

E figyelmeztetésnek nem sok foganatja volt. A rendelet inkább gyors cselekvésre sarkallta a társadalom azon rétegeit, akik úgy vélték, hogy egy zsidó tulajdonú üzlet vagy vállalat megszerzése biztosítja majd családjuk megélhetését. Pár nap alatt olyan

³²³ VÉRTES 2002, 288.

³²⁴ *Dunántúl*, 1944. április 21. 3.

³²⁵ *Dunántúl*, 1944. április 22. 3.; április 25. 4.

³²⁶ *Dunántúl*, 1944. április 23. 4.

³²⁷ Uo. Az árukészlet gyors szétosztása nem valósult meg.

kérelemáradat zúdult a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériumra, a Kereskedelmi és Iparkamarákra, az első- és másodfokú iparhatóságokra és más közigazgatási szervekre, hogy a kormány a sajtó útján próbálta meg csillapítani a felfokozott várakozásokat.

„Egyelőre céltalan a zsidó vagyonok kiigénylésének kérvényezése” – ezzel a címmel ismertette a *Dunántúl* az „illetékes hely” álláspontját.³²⁸ Ennek lényege az volt, hogy a zsidó üzletekkel, árukészletekkel és üzlethelyiségekkel kapcsolatos kérdésekben intézkedésekre csak a bejelentési kötelezettség alá eső zsidó vagyon számbavétele után kerül sor. Ennek időpontjáról az érdekelteket kellő időben tájékoztatni fogják. „Így tehát ezidőszerteljesen céltalan a hatóságokat ilyen irányú kérelmekkel ostromolni” – zárult az írás.

Ugyanez a lapszám adott tájékoztatást a zsidókra vonatkozó rendeletek pécsi végrehajtásáról is. Eszerint a városházán „valóságos munkatorlódást okozott a zsidórendeletek ügyében való intézkedés. Az illetékes hivatal az utóbbi napokban óriási forgalmat bonyolított le.”³²⁹

Ez a cikk is arra hívta fel a közönséget, hogy mindenfajta igénylési ügyben hiába fordulnak a város hatóságához, mert ilyen ügyekben senkit nem fogadnak. Ennek ellenére a hatóságok lakossági ostroma a zsidó vagyonért intenzívebbé vált.

A város I. fokú iparhatóságánál a nyár végéig mintegy 400 üzletigénylés gyűlt össze. Az első kérelmek április 1-től szállingóztak a polgármesteri hivatalba, holott ekkor még semmilyen rendelet nem jelent meg a gazdaság „keresztény átállítására” vonatkozóan. A kérelmek zöme április utolsó harmadában és májusban érkezett, a nyár e tekintetben a „későn ébredők” lecsengő időszakának mondható.

Egy-egy kérelemben általában több „megfelelő” üzletet is megjelöltek az igénylők. Ennek az lehetett az oka, hogy egy elutasító határozat után ne kelljen újabb kérelmet írni és egy másik üzletet megnevezni. Célszerűnek látszott a hatóság döntéséhez több üzlet megnevezésével „kellő mozgásteret” hagyni.

Az ügyben ígért kormánydöntés meghozataláig Várnagy tanácsnok a kérelmeket nyilvántartásba vette. Két esetben hozott csak meglehetősen gyorsan elutasító határozatot:

1) Ha az igénylő nem adta meg konkrétan, melyik zsidó üzletet kéri. Ezt a hibát általában vagyontalan és tanulatlan személyek követték el, akik egyszerűen a „polgármester úr jó szívére” bízták, melyik zsidó üzletet utalja ki nekik.

„Kérelmében nem jelölte meg kifejezetten azt az üzlethelyiséget, amelyet igénybe kíván venni” – szólt ilyenkor az elutasítás indoklása.³³⁰ Ezek a kérelmezők természetesen iparendeléssel sem rendelkeztek, és teljesen tájékozatlanok voltak a kormányzati szándékkal kapcsolatban. Nem olvasták a *Dunántúl*-ban Kunder Antal miniszter nyilatkozatát, amelyben szakképzett, tapasztalt és tőkével rendelkező keresztény kereskedőkről beszélt, mint az üzletek jövőbeni várományosairól. A miniszter részben a nincsteleneknek, részben pedig a kívánt „paraméterekkel” nem rendelkezőknek

³²⁸ *Dunántúl*, 1944. április 29. 3.

³²⁹ *Dunántúl*, 1944. április 29. 4.

³³⁰ A 100/1943 M. E. sz. rendelet végrehajtási utasítása előírta, hogy az iparjogosítványukat elvesztett, vagy kötött áruk forgalmazására nem jogosult személyek (zsidók) által birtokolt üzletek kiigénylésekor a konkrét címet mindig meg kell adni. UNGVÁRY 2013, 449.

üzenhette: „Téved, aki azt hiszi, hogy berendezett üzletbe beülhet, és ott kezdheti, ahová keresztény társai fáradságos munkával érkeztek.”³³¹

Várnagy Elemér ehhez igazodott, és a vagyontalan személy kérelmére megírta elutasító határozatát, azzal indokolva, hogy „az üzletek árukészlete helybeli kereskedők között kerül szétosztásra, az üzlethelyiség pedig az eddig félreszorított kereskedők előbbrejutását célozza”.³³² Több esetben felszólította az igénylőt, hogy előbb szerezze be az iparjogosítványát. A szegény kérelmezők tehát eleve esélytelenek voltak.

2) A néhány nem pécsi igénylő is hamar megkapta az elutasító határozatot. Egy bonyhádi sváb kérelmezőnek azt válaszolta Várnagy, hogy kísérje figyelemmel az e tárgyban később kiadandó kormányintézkedéseket, és kérelmét akkor ismételje meg, amikor erre a rendelkezések módot adnak.³³³ Ezt az összes pécsi igénylőnek ugyanígy megírhatta volna, mert valóban nem volt erre vonatkozó kormányrendelet, de a helyiektől befogadta és nyilvántartásba vette az igényléseket.

Katics nyugalmazott főjegyző pedig a Magyarországi Németek Szövetsége (Volksbund) üzletigénylésekkel kapcsolatos ajánlólevelét minősítette tárgytalannak és tetette iktatószám nélkül irattárba. (229. sz. levél) A helyi hivatalnokok tehát „összszéártak”, ha a pécsi zsidók vagyonából nem pécsi, és nem magyar nemzetiségű személy is szeretett volna részesülni.³³⁴

Kunder Antal miniszter a fent hivatkozott nyilatkozatában arra is kitért, hogy korántsem lép minden megszűnt zsidó kereskedés helyébe egy keresztény, legalább is a háború alatt nem. Előbb szakmánként meg kell találni azt az „egészséges számot”, amely az ország gazdasága számára kívánatos. „Azt azonban előre is kijelentem, hogy az átállás során előnyben fogom részesíteni a hadviseltek, akiknek elsősorban van joguk ahhoz, hogy a haza iránti hűséges kötelesség-teljesítésük után megtalálják tisztességes megélhetésüket és boldogulásukat” – tette hozzá Kunder.

A zsidó üzletek és üzemek bezárásáról szóló 50.500/1944 K. K. M. számú rendelet megjelenésekor többen épp hadművelleti területen vagy a hátsóországban teljesítettek katonai szolgálatot azok közül, akik igényt tartottak volna zsidó tulajdonú vállalkozásra. Ők vagy maguk írtak kérelmet a polgármesteri hivatalnak, vagy valamelyik közeli pécsi hozzátartozójuk írt³³⁵ a nevükben.

A kérelmezők egy része a meglévő profillal kívánta továbbvinni az igényelt üzletet, más részük csupán a helyiségre tartott igényt, mert az számukra megfelelő nagyságú és forgalmas helyen volt. Az iparosok (hentes, asztalos, kárpitos, pék stb.) a sajátjukénál korszerűbben felszerelt zsidó tulajdonban lévő műhelyek megszerzésére törekedtek, hogy jobb körülmények között folytathassák szakmájukat. (Lásd a 143. sz. levelet!)

Nagy szórást mutat a kérelmezők tájékozottsága az ügyben. Egyesek megírták kérelmükben, hogy rendelkeznek az üzlet árukészletének átvételéhez szükséges tö-

³³¹ *Dunántúl*, 1944. április 23. 4.

³³² MNL BaML, Pécs város I. fokú iparhatóságának iratai, 1920–3027/1944

³³³ MNL BaML, Pécs város I. fokú iparhatóságának iratai, 1920–2586/1944

³³⁴ Egy másik példa: A Volksbund helyi irodája egy baranyai sváb férfi zsidó bútorokkal való ellátását kérte. (236. sz. levél). A polgármesteri hivatal és a pénzügyigazgatóság egymásnak tologatták az ügyet. Az ingóságok átadásának nincs frásos nyoma. Egy állítólagos menekült magyar megsegítéséről szól a 257. sz. levél.

³³⁵ E fejezet utolsó öt üzletigénylő levele ilyen személyektől származik.

kével, vagy elő tudják teremteni az ehhez szükséges hitelt. Mások leveleiben nincs szó saját tőkéről, és az üzletek átvételének lehetőségét valószínűleg „nemzeti aján-déknak” (Kunder Antal) fogták fel. Többben csatoltak levelükhöz „Szegénységi bizo-nyítványt”. Ezzel kiváltották a 3 pengős illetékbélyeget, és bizonyították, hogy nincs-telenek. A többség azonban nem nyilatkozott anyagi helyzetéről, vagy arról, tudna-e fizetni az üzletért, a berendezéséért vagy az árukészletéért.

Sok kérelmező 1944 tavasza előtt nem is foglalkozott vállalkozással, csak a Sztó-jay-kormány által teremtett helyzet ébresztette fel bennük a vállalkozókedvet. Ők igénylésükben többnyire megírták, hogy az iparjogosítvány iránti kérelmüket „már folyamatba tették”. Ennek a mondhatni semmiből előbukkanó, újszerűtű „kereskedői” körnek a buzgalmát féltékenyen figyelték azok a pécsi kereskedők, akik már évek vagy esetleg évtizedek óta „állták a zsidó konkurencia pergőtűzét”, és ezt mint szakmai rátermettségük bizonyítékát tüntették fel.³³⁶ Az egyikük így írt: „1939-ben nyitottam meg [...] fűszerüzletemet, amely ma is vevőim rendelkezésére áll, s bizonyítja azt, hogy a fenti két erős zsidó üzlet közé ékelődve is megálltam a helyemet.”³³⁷

A kérelmezők általában több indokot is felsoroltak, miért kéri az adott zsidó üzle-tet, mi alapján gondolják magukat „igényjogosultnak”.

Az indokok egyik köre a hazáért hozott eddigi áldozatuk. Ez az első világháborús kitüntetések, sebesülések és/vagy a jelen háborúban leszállt idő, hadi érdemek, továbbá a Délvidék, a Felvidék és Kárpátalja visszafoglalásának felsorolását jelentette. A honvédelmi érvek természetesen csak férfiak leveleiben fordulnak elő.³³⁸

Az indokok másik köre szakmai vonatkozású volt: sokéves alkalmazás a kért üzlet-ben, áruismeret és az ügyfélkör ismerete, az üzletvezetésben való jártasság stb.

A nincstelenek családjuk ínséges helyzetével támasztották alá kérelmüket, és egy zsidó tulajdonú üzlet átvételétől remélték sorsuk jobbra fordulását.

Akadtt, akinek semmilyen saját érdeme vagy erénye nem jutott az eszébe, így csak ennyit tudott írni: „Az üzletet keresztény voltomra való tekintettel vagyok bátor igé-nyelni.”³³⁹

Több kérelmező már előre megígérte, hogy nagyon derék kereskedő lesz az üzlet átvétele után, vagy hitet tett a kormány politikájának helyességéről, nyilatkozott „kül-detéstudatáról”. Néhány példa:

„Jövönket biztosítva látnók ezen társas cég létrehozásával, és egyben a keresztény magyar kereskedelem javát szolgálnánk.”³⁴⁰

„Biztosítom M. Polgármester Urat, hogy rátermettséggel, becsülettel, szorgalom-mal azon leszek, hogy a magyar kereskedelemnek hasznos tagja legyek.”³⁴¹

„Kötelességemet mindenkor a legnagyobb odaadással teljesítettem és a jövőben is teljesíteni fogom.”³⁴²

³³⁶ Az akkori ipartörvény szerint a kereskedés az ún. „szabad ipar” körébe tartozott. Ez az jelentette, hogy az iparjogosítvány megszerzéséhez és az ipar gyakorlásához nem kellett semmilyen szakképesítést igazolni.

³³⁷ MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2006/1944

³³⁸ Női kérelmekben a honvédelem áttételesen jelenik meg, mint például az első vagy a második világhá-borúban elesett férjre vagy más férfi családtagra való hivatkozás vagy „katonafiat neveltem a hazának”.

³³⁹ MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2331/1944

³⁴⁰ Uo. 1920-2072/1944

³⁴¹ Uo. 1920-3120/1944

³⁴² Uo. 1920-2768/1944

„Meg vagyunk győződve arról, hogy a zsidó üzletek megszűnése az örökké robot munkát végző kis emberek megsegítését szolgálja.”³⁴³

„Szabad legyen megemlítenem, hogy huszonöt évvel ezelőtt alapítottam egy keresztény szövetkezetet, melynek szociáldemokrata szervezetben levő egyén tagja nem lehetett –, tehát már huszonöt évvel ezelőtt gyakorlatilag dolgoztam a keresztény gazdasági élet érdekében.”³⁴⁴

„Évek óta egyetlen vágyam az, hogy saját üzletem legyen vagy nekem, vagy vőlegényemnek, ahol ketten dolgozhatnánk és így új családot tudnánk alapítani. Ahol tiszta üzleti becsülettel, magyar érzelmmel dolgozhatnánk a hazáért, a közönségért, és saját boldogságunkért.”³⁴⁵

A pécsi igénylőkről összefoglalóan elmondható, hogy túlnyomó többségük a kispolgárság és a nincstelenek soraiból került ki. Ritka az olyan jómódú, mint az a kereskedő, aki zsidó faipari cégeket kérő levelében büszkén hivatkozott anyagi helyzetére: „Bátorodom megemlíteni, közel egymillió (1 000 000) pengő vagyon felett rendelkezem, ami a vállalatnak keresztény kézbe való zökkenőmentes juttatását biztosítaná.”³⁴⁶

A kérelmek több mint felét géppel írták. Ez arra enged következtetni, hogy az igénylők egy része ügyvédhez fordult segítségért. A levelek formai és tartalmi jegyei legalábbis a hivatalos stílusban gyakorlott személyek szerzőségét sejtetik. Néhány ügyvéd rányomta a pecsétjét az általa megfogalmazott levélre.³⁴⁷

A városvezetésre nehezedő nagy lakossági nyomást jelzi, hogy a polgármesteri hivatal június 14-én közleményt jelentetett meg a helyi lapban. Ebben kifejtette, hogy ugyan a városi hatóság helyezte zár alá a zsidó üzleteket és végezte a leltározásukat, de ezzel a hatásköre véget is ért. „Hiába fordulnak a közönség köréből a városhoz ilyen kérelmekkel és kérdésekkel, amíg erre vonatkozólag a kormány nem intézkedik, a zár alá vett árukhoz nem lehet hozzányúlni.”³⁴⁸

Kívételt csupán az a néhány eset jelentett, amikor a gettó területének kijelölése után az ott hatósági kényszer miatt bezárt üzlet, italbolt vagy műhely keresztény tulajdonosa kárpótlásként azonos profilú és megfelelő nagyságú zsidó vállalkozást kapott a város egy másik részén. Erre „A zsidók üzlethelyiségeinek hasznosítása tárgyában” 1944. június 14-én a *Budapesti Közlöny*ben megjelent 2120/1944. M. E. számú rendelet 1. §-a adott lehetőséget. Ez a légitámadások által megrongált, vagy a „zsidóknak lakhelyül kijelölt területen” lévő üzletek és műhelyek keresztény tulajdonosai számára engedélyezte üres – leltározott és kiürített – zsidó üzlethelyiségek igénybe vételét az I. fokú iparhatóságok által. Pécsett csak az utóbbira volt példa.

³⁴³ Uo. 1920-2107/1944

³⁴⁴ Uo. 1920-1983/1944

³⁴⁵ Uo. 1920-2034/1944. A levél pikantériája, hogy a kérelmező a pécsi Volksbund gimnázium titkárnője volt. A gimnázium a gróf Benyovszky Móric (2014-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre) utca 8. szám alatt működött.

³⁴⁶ Uo. 1920-2135/1944

³⁴⁷ Uo. 1920-2146/1944; 1920-4521/1944; 1920-3681/1944. A keresztény ügyvédek nem csak igénybejelentő levelek megírásával álltak az „örségváltók” rendelkezésére, hanem az ügyvédi kamarából törölt 46 pécsi zsidó kollégájuk irodájának gondnokaivá is kijelölték őket, így átvették azok ügyfeleit is. *Dunántúl*, 1944. május 11. 2.

³⁴⁸ *Dunántúl*, 1944. június 14. 4.

Az 1944. november 29-ére virradóra bekövetkező szovjet megszállással gyökeres változás állt be Pécs életében, ami természetesen a közigazgatás munkájára is kihatott. Az új helyzetben a zsidó árukészletek kiárusításának és az üzlethelyiségek eladásának a kérdése is lekerült a napirendről. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. évi 200. M. E. számú rendeletével hatályon kívül helyezte a „zsidótörvényeket” és rendeleteket.³⁴⁹

Katics ny. főjegyző 1945 februárja és májusa között az alábbi két határozatszöveg valamelyikét írta az üzletigénylő levelekre: „A benti kérelem a változott viszonyoknál fogva tárgytalan.” Vagy március 17-től, a 200/1945 M. E. számú rendelet életbe lépésétől: „A zsidó törvények hatályon kívül helyezése folytán tárgytalanná vált.” Az üzletigénylések ezzel megszűntek mint nyilvántartott ügyek, és az irattárba kerültek.

124.

Varga Lajos kérelme üzlethelyiség kiutalása iránt

Tekintetes

Első Fokú Közigazgatási Hatóság

A zsidókérdés megoldása során üresedésbe jövő és jelenleg zsidók által bírt üzlethelyiségek közül a Király u. 4. szám alatt levő Pauncz-Kutna és a Széchenyi tér 9/10. szám alatt levő Lukács Ernőné-féle üzletek egyikére az igényemet bejelentem, és tisztelettel kérem, hogy az annak idején lefolytatandó eljárás során valamelyiket részemre kiutalni kegyeskedjenek.

A részemre kiutalandó üzlethelyiségben kizárólag finom-művű antik és új bútorkból bútorkereskedést szándékozom létesíteni, amely tudomásom szerint Pécsen még nincsen, és annak létesítése, legfőképpen pedig annak szakmabeli által történő fenntartása hiányt pótol.

Kérésem ismételtsével vagyok

Pécsen, 1944. évi április 1-jén.

mély tisztelettel:
Varga Lajos
Bútor-Klinika
Pécs, Megye u. 3.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-1554/1944, gépelt, eredeti kérelem

³⁴⁹ VÉRTES 2002, 371.

125.

Pauncz Mártonné igénybejelentése férje szatócsüzletére

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott Pauncz Mártonné szül. Schiller Karolin, Sándor u. 22. sz. alatti lakos mély tisztelettel bejelentem igényemet fenti házunkban lezárt üzlethelyiségre és szatócsüzleti berendezésre, mely utóbbinak amúgy is 50%-os tulajdonosa vagyok, mely körülményt nagybecsű kívánságára igazolok.

Férjem üzletét az 50.500/1944. K. K. M. sz. rendelet folytán lezárni kényszerült, annak ellenére, hogy 1938 óta a keresztény hitfelekezethez tartozik, és az 1939. évi IV. t.c. 1. § 3. bekezdésének b. pontja értelmében ezidáig nem minősült zsidónak. Mint ilyennek, megvolt az italmérése, Méltóságodtól a kijelölése cukor, liszt, szappan, petróleum stb. cikkekre.

Én *őskeresztény* származású vagyok, melynek igazolásához szükséges iratok – nagy-szülökgig bezárólag – jelenleg is Pécs szab. kir. város irattárában fekszenek 38.516/1939. A. szám alatt.

Két gyermekünk van, egy leány 8 éves, egy fiú 4 éves, *mindketten született keresztények*, és az 1941. évi XV. t.c. rendelkezései szerint ugyancsak nemzsidóknak tekintendők!

Méltóságos Polgármester Úr!

Egy keresztény család megmentése és megélhetése érdekében fordulok jószágos, meleg szívéhez. Hogyan neveljem fel a született keresztény és a törvény szerint is kereszténynek számító két egészséges gyermekemet, ha a kenyérkeresete a férjemnek megszűnt? Honnan adhatok ezeknek az ártatlan keresztény gyerekeknek kenyeret, megélhetést? Férjem, aki a kis külvárosi szatócsüzlete mellett mint magántisztviselő is dolgozott, éjt nappallá téve, csakhogy nekünk keresztény családnak egy darabbal több kenyeret, egy ruhácskával többet biztosítson, – most az új rendelet értelmében ebből az állásából, ettől a kis keresettől is elesik – itt állunk minden támasz nélkül!

Ezért esedezem Méltóságodhoz, méltóztasson hozzájárulni, hogy Sándor u. 22. sz. kicsiny házunkban levő üzlethelyiségben – én, az őskeresztény feleség – szatócsüzletet nyithassak.

Pécs, 1944. április 24-én.

Mély tisztelettel
alázatos szolgálja
Pauncz Mártonné
szül. Schiller Karolin

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2002/1944, gépelt, eredeti kérelem

126.

Schweigert Józsefné kérelme zsidó kölcsönkönyvtár iránt

Tekintetes

Iparhatóság!

Alulírott a Salusinszkiné tulajdonában levő „Tempo” kölcsönkönyvtár Városház köz 2. szám alatti üzlethelyiségre és annak teljes berendezésére és árukészletére igényt jelentek be, és tisztelettel kérem, hogy ezen bejelentésemet elfogadni, és azt annak idején részemre juttatni kegyeskedjék.

Kérelmem támogatására a következőket hozom fel:

Férjemnek a Perczel utcában pedikűr szalonja van, amely sajnos a változott körülmények folytán teljesen leromlott, mert közismert tény, hogy ilyen valóban luxus [sic!] számba menő szolgáltatokat valóban csak a zsidóság vett igénybe, ipari tevékenysége a zsidóság kiesése folytán a legminimálisabbra csökkent. Férjem iparát nem kívánja beszüntetni, azonban megélhetésünket mégis valamilyen formában biztosítani kell, ezért gondoltunk arra, hogy a különösebb szakképzettséget nem kívánó és jelenleg zsidókézből levő kölcsönkönyvtárt szerzünk meg.

Férjem, aki jelenleg 47 éves, a múlt világháborúban harctéri szolgálatot teljesített, közben súlyos sebesülést kapott, amely 50%-os rokkanttá tette, amely ha ma már nem is áll fenn, mégis mint méltánylandó körülményt bátor vagyok előadni. A francia harctéren hadifogságba került, honnét csak a békekötés után került haza. Férjem a legutóbbi hadiesemények között a délvidéki bevonulásban vett részt.

Kérésem ismétlésével vagyok,

Pécsett, 1944. április hó 25-én,

mély tisztelettel:
Schweigert Józsefné sz. Terdélyi E.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2009/1944, gépelt, eredeti kérelem

127.

Jóó György kérelme bőrkereskedő üzlet és raktár kiutalása iránt

Tekintetes Iparhatóság. Pécs

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a tekintetes Iparhatósághoz, hogy Pécs, Irgalmasok utca 8. sz. alatti házban levő és f. év 21-én hatóságilag lezárt zsidó üzletet – László (Löwi) Leó zsidó bőrkereskedő tulajdonában volt – úgy az üzlet-raktári helyiséget, a benne levő berendezéssel részemre kiutalni kegyes legyen.

Dunaföldvár, 1897. szül. román. kath. vallású, nő, családos, cipőfelsőrész-készítő és cipőtermelő mester vagyok. A szakmában 1912. VIII. 1. óta megszakítás nélkül dolgozok a mai napig is, kivéve a katonai szolgálati időm.

1915. X. 1. – 1918. XI. 15. , 1919. X. 10. – 1920. XII. 20-ig,
1940, 1941, 1942–43 katona voltam.

Az 1914–18. világháborúban Károly csapat kereszt II. o. ezüst, bronz pántokkal, sebesülési érmet, tizedesi rendfokozatot érdemeltem ki a m. kir. dicsőséges 17. honv. gy. ezr.-ben.

1940. Erdélyben, 1941. a Délvidéken, 1942–43. pedig az orosz fronton, a Don parton teljesítettem öreg honvédhez illően kötelességem. Erről a tűzkereszt igazolványom tanúskodik. Mikor még messze a hazámtól orosz földön jártam, parancsnokom, Kálmán István hdgy. úr említette, hogy László (Lőwi) Leó letartóztatásban van. Én akkor onnét a 222/67 tábori postaszám alatt igényeltem a kir. törvényszéktől ezt az üzletet. Sajnos, akkor szabadlábra helyezték. Ezen kérelmem tárgyalanná vált.

Tehát most újból a legnagyobb tiszteletem mellett kérem a tekintetes Iparhatóságot, hogy a volt László (Lőwi) Leó-féle bőrüzletet a teljes berendezéssel együtt részemre kiutalni kegyes legyen.

Mint régi Tűzharcos, – most Tűzkeresztes – a Lábbeli Központ ad. 30.740/1944 LÁK. sz. alatt kiadott jogosítvány alapján mint cipő-tömegtermelő anyagiutalásban részesülök.

Már ez okból is érthető tiszteletteljes kérésem.

Mert ha egy zsidó bírt annyi tudással, *tanulás nélkül*, hogy egy komoly üzletet fenntartsa és vezessen, annál inkább képes arra egy ily öreg Duna-menti szittya magyar – ha erőszakosan nem nyomják el – és alkalmat nyerhet arra. A szebb és boldogabb magyar jövőben bízva maradok

Pécs, 1944. IV. 26-án.

A Tekintetes Iparhatóságnak
teljes tisztelője
Jóó György cipésmester
Irgalmasok u. 8. sz. a. lakos

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2081/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

128.

Balogh Róza kérelme zsidó tulajdonú üzlethelyiség iránt

Méltóságos

Polgármester Úr!

Alulírott azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok Méltóságodhoz, miszerint az alábbi indokaim kegyes figyelembe vétele mellett részemre a Király u. 22. sz. a. levő Karpf Berta zsidó könyvkereskedő üzlethelyiségét Méltóságod által 1944. január hó 14-én

kiadott ad. 5046/1943 sz. a. élő- és művirág-kereskedésre kiadott iparendély gyakorolhatása céljából kiutalni kegyeskedjék.

Karpf Bertát a rendőrség távolította el üzletéből, mert nem viselte a zsidó csillagot és internálni fogja. Én mint őskeresztény ez ideig üzlethelyiség hiánya miatt nem tudtam iparom folytatni, ami pedig megélhetésem fő feltétele. Büntetlen előéletű magyar állampolgár vagyok.

Kérésem megújítása mellett maradok Méltóságodnak

Pécs, 1944. április hó 26-án.

Mély tisztelettel:

Balogh Róza

Pécs, János utca 14. sz. a. lakos

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2040/1944, gépelt, eredeti kérelem

129.

Özv. Steiner Antalné kérelme elhunyt zsidó férje üzlete iránt

Pécs szab. kir. város Tekintetes Polgármesteri Hivatalának

Pécs

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott mély tisztelettel kérem a Méltóságos Polgármester Urat, hogy az alábbiaknál fogva részemre a Ferenciek u. 4. sz. alatti Steiner Antal és Fia cég által vezetett üzlethelyiséget a benne lévő áruval együtt kiutalni kegyeskedjék.

Férjem néhai Steiner Antal, az üzlet alapítójának az özvegye vagyok. Őskeresztény, szül. nevem Riesz Otília, egyedülálló gyermektelen özvegy vagyok. Családom 5 tagja jelenleg is különböző harctereken teljesít szolgálatot. Férjem halála után 2 évig mint üzlettárs voltam, és azután a zsidó törvény miatt kénytelen voltam kiválni.

Férjemmel 15 évig együtt vezettük az üzletet, így a vevőkört és a szükséges árukat is ismerem, és a vevők legnagyobb része még ma is ott keres abban az üzlethelyiségben.

Jelenleg egy kis üzlethelyiségem van a Ferenciek u. 23. sz. alatt, amelyet csak ideiglenesen használhatok, mert túl kicsiny és csak szükségből vettem ki, mert más helyiséget nem kaptam.

Legyen szabad még külön megemlítenem, hogy kiválásom alkalmával egy bizonyos mennyiségű áru a Ferenciek u. 4. sz. alatti üzlethelyiségben maradt, mert azt már nem tudtam a jelenlegi ideiglenes kis üzlethelyiségemben elhelyezni.

Kérésemet megismételve maradok

Pécs, 1944. április hó 26-án.

mély tisztelettel:

özv. Steiner Antalné

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2014/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

130.

Magócs Gergely kérelme férfiruha üzlet-kiutalása iránt

I. fokú Közigazgatási Hatóságnak

Pécs

Alulírott azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok a közigazgatási hatósághoz, hogy az új rendeletek értelmében lezárt zsidó kereskedések közül részemre egy kész férfiruha kereskedő üzletet kiutalni szíveskedjék.

Indoklásul felemlítem, hogy tanult szakképzett férfi- és gyermekruha szabómester vagyok. Eddig 15 éven át zsidó kereskedőknek dolgoztam raktárra. Eddigi önállósításumat a zsidó konjunktúra tette lehetetlenné. Mivel alkalom nyílt arra, hogy keresztény kereskedők üzlethez jussanak, úgy kérem, amennyiben lehetséges, lakásomhoz álló legközelebbi Braun Géza kész férfiruha üzletet kiutalni szíveskedjék.

Politikai pályafutásom garancia megbízhatóságomnak, ugyanis 1940 év óta vagyok tagja tevékenyen a Magyar Megújulás Pártjának.

Kérésemet megismételve maradok

tisztelettel:

Szebb jövőt!

Magócs Gergely

Pécs, Ágoston u. 22.³⁵⁰

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-2098/1944, gépelt, eredeti kérelem

131.

Beck Árpád kérelme bőr- és cipőkellék üzlet kiutalása iránt

Tekintetes I. fokú Iparhatóság!

Alulírott Beck Árpád bőr-, cipő-, ruha-, textil, férfi és női kötött-szövött divatáru és kijelölt cipőkereskedő, pécsi (Rákóczi út 26. sz.) lakos tisztelettel igényt jelentek be a zsidó kereskedők ellen hozott törvényes rendelkezések folytán zár alá vett Lavitz és Balázs féle, Irgalmasok u. 3. sz. bőr- és cipőkellék üzletre és tisztelettel kérem, hogy úgy az üzlethelyiséget, mint a benne lévő árut és berendezést a törvényes feltételek mellett nekem kiutalni méltóztassék.

Tiszteletteljes kérelmem indoklására bátorkodom felhozni, hogy őskeresztény származású vagyok,

a bőrszakmában szakképzettséggel rendelkezem, a bőrkereskedésre Pécs szab. kir. város Iparhatóságától már iparigazolványt nyertem, azt Pécssett 1928–1935 között gyakoroltam, és éppen a keresztényellenes kapitalista zsidórendszer tette tönkre szépen fejlődő üzletemet, az első világháborúban 32 hónap harctéri szolgálatom van,

³⁵⁰ A polgármesteri hivatal a levelet 1944. április 29-én érkezettette.

kétszer megsebesültem, katonai kitüntetésekben részesültem, ezen kívül a jelenlegi háborúban 1938 óta kilenc ízben teljesítettem katonai szolgálatot Kárpátalján, Erdélyben, Délvidéken, összesen 507 napon át,

nevezett tulajdonosoknak vezetésre alkalmas alkalmazottai nincsenek, s ezért is méltányos a kérelmem.

Bátor vagyok hivatkozni arra is, hogy az üzlet továbbfolytatásához szükséges tőkével rendelkezem, és a megváltási ár törlesztésére vonatkozó kötelességnek is eleget tudok tenni a megállapítandó törvényes módokat és feltételek szerint.

Kérésem megismétlése mellett vagyok

hazafias tisztelettel:

Beck Árpád³⁵¹

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-1938/1944, gépelt, eredeti kérelem

132.

Özv. Szegő Tiborné kérelme kalap- és sapkakereskedői üzlet iránt

Tekintetes I. f. Iparhatóság

Tisztelettel alulírott kérem:

méltóztassék részemre – amennyiben majd annak helye lehet – Szegő Gyula pécsi (Irányi Dániel tér, Nagy Lajos u. 9. sz.) lakosnak pécsi (Kossuth Lajos u. 16. sz.) kalap és sapkakereskedői üzlethelyiségét kiutalni.

Igénylésem támogatására előadom, hogy néhai Szegő Tibor honvédelmi özvegye vagyok,³⁵² a fenti üzletben állandóan dolgozom, az ipart elsajátítottam, az üzlet fele részben férjem után örökségemet képezi, egyéb megélhetési forrásom nincs, végül hogy nagyszülőikig bezárólag őskeresztény vagyok.

Teljes tisztelettel:

Özv. Szegő Tiborné szül. Obiczner Ilona³⁵³

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2117/1944, gépelt, eredeti kérelem

³⁵¹ A polgármesteri hivatal a levelet 1944. április 29-én érkezett.

³⁵² A *Dunántúl* 1944. április 21-i számának 2. oldalán „Illetékes hely magyarázata” címmel rövid írás jelent meg arról, hogy a jelen háború özvegyei és árvái közül a „hadiözvegy”, illetve „hadiárva” elnevezés csak azt illeti meg, akinek férje, illetve szülője hősi halált halt. A háború egyéb özvegyeit és árváit legfeljebb a „honvédelmi özvegy”, illetve „honvédelmi árva” elnevezés illeti meg, és a zsidó rendeletekben megállapított kivételezett helyzet nem vonatkozik rájuk, kötelesek sárga csillagot viselni és vagyonbejelentést tenni.

³⁵³ A polgármesteri hivatal a kérelmet 1944. április 29-én érkezett.

133.

Bruckner Dezső kérelme üzlete kinyitása érdekében

Méltóságos Polgármester Úr!

Az 50.500/1944 K. K. M. sz. rendelet alapján bezárt zsidó kereskedések közül azok nyitva tartása kérhető, amelyeknek nyitva tartása honvédelmileg figyelembe jöhet.

Honvédelmileg figyelembe vehetők azon zsidó kereskedők, akik háborús teljesítményeik után nem tartoznak ugyan a rendeletben felsorolt kivételezettek közé, de vérük hullatásával, harctéri érdemeik tényeivel méltóvá váltak arra, hogy kivételes, helyesen a magyar nemzet által méltányos elbánásban részesülhessenek.

Ezek közé tartozom én is, tisztelettel alulírott Bruckner Dezső, aki 1916–18-ban az első világháborúban nem csak arcvonalbeli szolgálatot teljesítettem, de 1918. június 16-án az olasz fronton Kante Grappa és Pertiko között súlyosan megsebesültem.

Sebesülésem eredményeként ma is sánta vagyok.

Miután az 1/a alatti látlelet tanúsága szerint a combcsont fejében 3 darab idegen test, helyesen lövedékrészlet látható, a

2/2 alatti Hadigondozási igazolvány II. Ellátási adatokból kitűnően „bal térdízületi merevség lövésí sérülés után, többszörös műtéti hegekkel, a térd feszített helyzetben behajthatatlan” lévén örökös sántaságra vagyok ítélve, s csak kereskedői foglalkozásomra való tekintettel 25%-os hadirokkantságom tényként megállapítva.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy tulajdonosa vagyok a 1916. aug. 18-án megkapott ezüst vitézségi éremnek, a Károly csapatkeresztnek és a Katonai Emlékérem hadi kitüntetéseknek.

Politikával soha nem foglalkoztam. Erkölcsi és politikai szempontból viselkedésem soha még kifogás tárgyává nem tétetett.

Ezen indokaim alapján kérem Méltóságos Polgármester Urat, méltóztassék a magyar kormány felhívott³⁵⁴ rendeletének kiterjesztése által elrendelni üzletem nyitva tartását, illetve kinyithatását elrendelni.

Alázatos tisztelettel

Bruckner Dezső

pécsi, Katalin u. 13. sz. alatti lakos

Pécs, 1944. április 29.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2165/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

A kérelmező félreértette a rendeletet, ugyanis abban a „honvédelmi érdek” nem a zsidó tulajdonos honvédelmi érdemeire vonatkozott, másrészt ha egy üzlet tovább is működhetett, akkor sem a zsidó tulajdonossal és alkalmazottakkal.

A levél másik oldalára Várnagy tanácsnok május 31-én kézzel ráírta határozatát: „Benti ügyben intézkedni nem kell, mert nevezett időközben zárt területre költözött.”

³⁵⁴ Jelentése itt: említett, hivatkozott.

134.

Illy Gyula kérelme mészégető üzem iránt

Pécs szabad királyi város I. fokú iparhatósága

Méltóságos Polgármester Úr!

Pécs

Alulírott pécsi (Vas Gereben u. 17. sz.) alatti lakos, aki a Nemzeti Önállósítási Alaptól kapott kölcsönnel Orfű község határában mészégető üzemi bérelője, azon mély tiszteletteljes kéréssel fordulok Méltóságodhoz, mivel a mészégető üzemi bérletszerződésem 1944. év szeptember hó 1-jén lejár, ennél fogva a legnagyobb aggodalomnak vagyok kitéve családommal együtt, hogy a bérlet lejárta után mihez is kezdjek.

Belügyminiszter Úr magas rendelete értelmében a zsidók kezében levő üzletek ki lettek véve a zsidók kezeiből, így az az érzésem, hogy az ipar is ki lesz véve a zsidók kezeiből.³⁵⁵ Ennél fogva bátorodom Méltóságod azon jó indulatát kérni, hogy méltóztassék a dr. Krausz zsidó tulajdonát képező pécsbányatelepi mészüzemet részemre kiutaltatni.

Kérelmemben megjegyezni kívánom, hogy a mészüzemet szintén egy őskeresztény társammal vennénk át, akinek 20–25 ezer pengő készpénzzel rendelkezik [sic!].

Méltóságos Polgármester Úr!

Ezen kérelmemet annál is inkább méltóztassék figyelembe venni, miután hogy én ilyen üzemet vezetek, és így rátermettem arra, hogy ilyen üzemet vezethessenek továbbra is.

Kérésemet ismételve kérem, Méltóságod közismert jó indulatában bízva maradtam Méltóságodnak továbbra is

Pécs, 1944. április hó 29.

mélységes tisztelettel:

Illy Gyula

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2137/1944, gépelt, eredeti kérelem

135.

báró Károlyi-Orczy Károly kérelme zsidó tulajdonú üzlet iránt

Pécs szab. kir. Város

I. fokú Tekintetes Iparhatóságának

Pécs

Alulírott báró Károlyi-Orczy Károly okl. gazda, v. m. kir.³⁵⁶ külkereskedelmi hivatal felügyelője azon alázatos kéréssel fordulok a Tekintetes Iparhatóság elé [sic!], kegyeskedjék részemre az alant felsorolt, zsidóktól elvett üzletek valamelyikét kiutalni.

³⁵⁵ Az üzletekkel és üzemekkel kapcsolatban nem Jaross Andor belügyminiszter, hanem Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter adott ki rendeletet (50.500/1944 K. K. M. számon).

³⁵⁶ Volt magyar királyi.

- 1) „Pálma” drogéria, tulajdonos: Frankl Miklós, Pécs, Széchenyi tér 18.
- 2) Fodor Imre illatszer és háztartási cikkek kereskedése, Pécs, gr. Benyovszky M. u. 3.
- 3) Epstein Jenő, mezőgazdasági gép- és technikai cikkek raktára, Pécs, gr. Benyovszky M. u. 39.
- 4) Somogyi Izsó, autószaküzlet, Pécs, Széchenyi tér 2.
- 5) Politzer Árminné és Politzer József festékkereskedők, Pécs, Király u. 38.

Alázatos kérésem támogatására alábbiakat vagyok bátor felhozni:

Őskeresztény, 35 éves, gazdasági főiskolát jelesen végzett fiatalember vagyok. Nős, egy fiúgyermek atyja. Kiszolgált katona. Édesapámat 1916-ban veszítettem el, ki Brassónál hősi halált halt. Édesanyámat hazafias érzelve miatt az oláh megszállás alatt halálra kínozták. Magam erejéből végeztem el iskoláimat. Havi 50 P-ért dolgoztam a zsidó nagytőkénél. De azt a kálváriát végigszenvedtem teljes egészében amit „az álláshalmozás, a profit-kamat rabszolgaság, berrabszolgaság, valutásíbolás” súlyos keresztként vállunkra rakott.

Az idemellékelt illetőségi bizonyítvány tanúsága szerint 10 év óta Pécs város gyermeke vagyok. Soha nem kértem senkitől semmit. Soha nem sodródtam szélsőséges politikai pártokba!

A budapesti „Hangya” által rendezendő árú- és kereskedelemismereti tanfolyamot sikerrel elvégeztem. De mint m. külkereskedelmi felügyelő ennél is fontosabb kereskedelmi praxisra tettem szert.

A m. kir. külker. hivatalnál viselt állásomat egészségi állapotom miatt mondtam le.

Mély alázattal kérem a Tekintetes Iparhatóságot, legyen kegyes lehetőség szerint fenti négy pont közül az 1., vagy 4., pont alatti üzletet kiutalni, de ha ezen üzletek kiutalása másra esvén, boldogan venném a felsoroltak bármelyikét.

Úgy származásomat, mint iskolai végzettségemet, valamint erkölcsi előéletemet és gyakorlati munkásságomat bármikor igazolom okmányaimmal.

Azon alázatos kérésem, hogy Tekintetes Iparhatóság kegyeskedjék alázatos kérésem teljesíteni, megismételve vagyok

Pécs, 1944. május hó 6-án.

Alázatos tisztelettel:
Károlyi-Orczy Károly báró
Pécs, Vitéz u. 20.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2335/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

136.

Ifjú Stráhl József kérelme üzlet iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel alulírott ifjú Stráhl József üzletvezető, pécsi illetőségű, budapesti lakos azzal az alázatos *kéréssel* fordulok a Méltóságos Polgármester Úrhoz, kegyeskedjék a

m. kir. kereskedelmi és közlekedési Miniszter Úr 50.500/1944. K. K. M. számú rendelete alapján zár alá helyezett pécsi zsidó üzletek közül egyet az üzlet továbbvitelére részemre kiutalni.

Kérésem támogatására tisztelettel előadom,

1) Pécsi szülők gyermeke, pécsi illetőségű, fűszer, csemege és gyarmatáru kis- és nagybani üzlet szakképzett vezetője vagyok.

2) Több mint egy éves frontszolgálatommal becsületesen eleget tettem honvédelmi kötelezettségemnek és a „Tűzkereszt” I. fokozatának vagyok tulajdonosa.

3) Idős, pécsi illetőségű és lakos szüleimnek családfenntartója vagyok.

Minthogy a fentiek, valamint csatolt „Életleírás”-omból méltóztatik látni Méltóságos Polgármester Úr, Pécs városának szívvel-lélekkel hozzánőtt polgára vagyok, aki a szeretett hazánk fővárosában és más vidéki nagy városban járt és szakképzettségét állandóan bővíteni akaró és tudó – az édes hazánk szolgálatában arcvonalszolgálatot teljesítő – fiatal keresztény magyar kereskedő vagyok, aki hivatott egy a sok közül, hogy Méltóságos Polgármester Úr előlegezett bizalmát kiérdemelje és egy zár alá helyezett zsidó üzlet jogos továbbvivője legyen, hogy végre elérhessük törekvésünket; hogy a magyar kereskedelmet magyar kézben tartsuk.

Bízva Méltóságos Polgármester Úr megértő jóindulatában tisztelettel kérem részemre a mellékletben felsorolt egyik bezárt zsidó üzlet közül egyet kiutaltatni.

Budapest, 1944. évi május hó 10-én.

Mély tisztelettel:

Stráhl József

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-2511/1944, gépelt, eredeti kérelem

A leveléhez csatolt részletes „Életleírás” ezekkel a sorokkal zárul: „nagy erőt és kedvet érzek ahhoz, hogy egy bezárt pécsi üzletet, mint önálló kereskedő nyissak ki. Nagyon szeretném, ha a következő üzletek közül valamelyiket megkapnám:

Weisz-féle üzlet a Király utcában

Krausz-féle üzlet a Zsolnay szobornál

Lusztig-féle üzlet a Radonay utcánál, és

*Frankl-féle üzlet az Irgalmas utcában.*³⁵⁷

Megértő jóindulatot kérek, és bebizonyítom, hogy a keresztény magyar ember rátermett a kereskedelemre!”

A kérelemhez olvashatatlan aláírással az alábbi szövegű cédula van tűzve: „Úgy az MMP,³⁵⁸ mint a saját nevemben a legmelegebben támogatom ifj. Stráhl József kérelmét. 44. V. 14.”

³⁵⁷ Weisz József fűszerüzlete a Király utca 8. szám alatt; özv. Krausz Samuné fűszerüzlete a Rákóczi út 28. szám alatt, Lusztig László fűszerüzlete a Radonay utca 7. szám alatt és Frankl László fűszer- és csemegekereskedése az Irgalmasok utcája 24. szám alatt volt.

³⁵⁸ Magyar Megújulás Pártja.

137.

Nagy Kálmán kérelme fűszerkereskedés iránt

Tekintetes

M. kir. Elsőfokú Iparhatóság

Pécs

Alulírott azzal az alázatos kéréssel fordulok a Tekintetes Elsőfokú Iparhatósághoz, hogy részemre iparengedélyt és az itt megjelölt üzletet kiutalni szíveskedjék.

Löbl Zsigmond fűszer nagy- és kiskereskedés Pécs, Rákóczi u. 74. sz.

Vagy mint üzletvezetőt kijelölni szíveskedjék.

Nevem Nagy Kálmán, kereskedősegéd. Születtem: 1913. év augusztus 20-án. Valásom római katolikus. Lakom Pécs, Mohácsi országút 89. sz.

Legyen szabad megokolni kérésem azzal, hogy ezen üzletben már tizenharmadik évemet töltöttem egyfolytában mint első segéd.

És e tizenhárom évet csak a katonai szolgálati időim szakították meg. Ugyanis már nyolcszor voltam bevonulva rövidebb és hosszabb ideig.

Minden visszacsatolt rész bevonuláson részt vettem. A katonai szolgálati időm 1936. év óta összesen kitesz 34 hónapot.

Én ez idáig türelmesen vártam, mert az újságokban mindig azt olvastam, hogy ne zaklassa a közönség a hatóságokat az ilyen igénylésekkel.

És ennek ellenére azt hallom, hogy több száz ilyen igénylést adtak már be az ilyen lezárt üzletekre.

És most már arra gondoltam, hogy ha én ezt nem kérelmezem, nem is fognak megkérdezni, hogy mit akarok, és esetleg mást fognak kijelölni ezen üzletben.

De én remélem azt, hogy kérelmem nem fog ezen késedelem miatt mulasztást szenvedni.

És ezen üzlet vezetésére én leszek az első igényjogosult.

Kérelmem teljesítése reményében

Maradok hazafias tisztelettel:

Pécs, 1944. május 18-án.

Nagy Kálmán kereskedősegéd

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-2588/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

138.

Leher Jánosné bonyhádi lakos kérelme üzlethelyiség iránt

Pécs szab. kir. város közigazgatási hatóság mint iparhatóság

Bonyhád, 1944. május 19.

Alulírott Leher Jánosné sz: Steller Eszter, jelenleg bonyhádi lakos (Rákóczi u. 26.) ezennel igénylem a gr. Benyovszky M. u. 5. alatti Bekő féle házban lévő Fodor-féle illatszertár üzlethelyiséget, amennyiben pedig ez nem volna lehetséges, úgy a Rákóczi u. 39/c féle házban a Kun-féle cukorkaüzlet helyiséget nekem juttatni szíveskedjék.

Indoklásul előadom, hogy férjem SS-kötelékben teljesít katonai szolgálatot, és így a legutóbbi rendelet szerint ugyanolyan eljárásban vagyok részesítendő, mint a honvédegyének hozzátartozói. Tekintettel arra, hogy jelenleg elég sok üzlet áll rendelkezésre, kérelmemnek nem hiszem, hogy akadálya legyen.

Tisztelettel:
Leher Jánosné

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai 1920-2586/1944, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok május 27-én az ügyben az alábbi határozatot hozta: „Kérelmére értesítem, hogy üzletigénylési kérelmét a jelenleg érvényben lévő rendeletek keretén belül kielégíteni nem áll módomban. Felhívom, hogy az e tárgyban később kiadandó kormány-intézkedéseket kísérvé figyelemmel. Kérelmét pedig akkor ismételve meg, amikor erre a rendelkezések módját adnak.”

139.

Máté Pálné kérelme szatócsüzlet iránt

Tekintetes

Elsőfokú Iparhatóságnak

Pécs

Alulírott Maté Pálné pécsi lakos azzal az alázatos kéréssel fordul[ok] a tekintetes iparhatósághoz, hogy méltóztassék részemre [a] Szigeti o. u. 21. sz. alatti szatócs üzletet átengedni, miután én és úgyszintén a férjem idősebbek vagyunk.³⁵⁹ A férjem a múlt háborúban volt, tehát frontharcos. Egyetlen fiamat most viszik katonának, lányom meghalt, egy kis árva unokám van. Sajnos nincs, aki öreg napjainkra eltartana bennünket, így kénytelenek vagyunk a saját szorgalmunkból gondoskodni a jövőnkönkről. Egy ilyen kis szatócs üzlet nekünk nagyon megfelelne, azért ismételten kérem a Tekintetes Iparhatóságot, hogy ezt a fenti nagy kérésemet tessék figyelembe venni, és a fent nevezett kis üzletet részemre szíveskedjék kiutalni.

Még egyszer kérem, szíveskedjenek ezt nekem elintézni, mivel nekem a Jóistenen kívül nincsen senki jóakaróm, azért nagy örömet szereznének nekem, ha ezt a kérésemet meghallgatnák, és szíveskednének azt nekem teljesíteni.

Szíves jóindulatukat kérve

Teljes tisztelettel:

Pécs, 1944. V. 22.

Máté Pálné
szül. Baksa Borbála
Lakom: Perczel u. 34. sz. alatt

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2614/1944, gépelt, eredeti kérelem

³⁵⁹ Löwenfeld Rezső üzletét kérte.

140.

Özv. Németh Jánosné kérelme esernyőkészítő- és javító üzlet iránt

Tekintetes Elsőfokú Iparhatóság!

Alulírott özv. Németh Jánosné szül. Szabó Katalin pécsi (Kaszárnya u. 8. sz. alatti) lakos tisztelettel kérem, méltóztassék részemre a Pécssett Zrínyi u. 2. sz. házban lévő Pollák Elemér-féle esernyőjavító és készítő üzlethelyiséget kiutalni. Kérésem indoklásául előadom, hogy Pécssett hasonló szakmájú üzlet nincs, és ebben a szakmában jártassággal is nagyon kevesen rendelkeznek.

Én 1929. évtől kezdődően foglalkozom az esernyő szakmában mint esernyőkészítő segédmunkás.

Gyakorlatomnak legnagyobb részét fent nevezett Pollák Elemérnél töltöttem el, aki a konkurencia lehetőségének elkerülése végett ügyelt arra, hogy szakmai képességgel rendelkező és iparjogosítvány elnyerésére képes alkalmazott tőle ne kerüljön ki. Külön súlyt helyezett arra, hogy az esernyő szabásmintáját alkalmazottai meg ne szerezhessék és az esernyőkészítés teljes egészébe be ne dolgozhassa magát. Én a nála eltöltött hosszú idő alatt teljes jártasságot szereztem a szakmában, viszont a fent említett óvatossági intézkedés folytán nyugodtan mondhatom, hogy rajtam kívül szakképzett esernyőkészítő Pécssett nincs.

Előadom még, hogy az iparjogosítvány megszerzése ügyében szükséges lépéseket jelen kérelmemmel egy időben folyamatba tettem, továbbá azt, hogy Pollák Elemér esernyőkészítő iparjogosítványának megvonása, illetve nevezetnek a gettőba történt behelyezése folytán Pécs városa nem rendelkezik egyetlen egy szakiparossal [sem], és így a város közönségének eminens érdeke, hogy Pécssett legalább egy esernyőiparos legyen.

Tisztelettel:
özv. Németh Jánosné³⁶⁰

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2638/1944, gépelt, eredeti kérelem

141.

Osgyáni Jenő kérelme üzlethelyiség iránt

Pécs szab. kir. város Méltóságos Polgármesterének

Pécs

Alulírott Osgyáni Jenő pécsi lakos, látszerész és fotó-kiskereskedő tisztelettel kérem Polgármester Urat, hogy részemre az 50.500/1944. K. K. M. sz. rendelet értelmében

³⁶⁰ A polgármesteri hivatal a levelet 1944. május 24-én érkezett.

lezárt zsidó üzletek közül a „Meteor” csillárüzlet (volt cégtulajdonos: Sándor János) Király u. 15. sz. alatti helyiségét az ide vonatkozó kormányrendelet után kiutalni szíveskedjék.

Kérésem támogatására tisztelettel előadom, hogy 7 év óta vagyok önálló, és ez idő alatt csak olyképpen tudtam üzletemet fenntartani, hogy közös üzlethelyiségben voltam dr. Vámos Artúr drogériaüzletével. Mondanom sem kell, hogy ez az állapot egyikünket sem elégítette ki, mert ez a közös üzlethelyiség az üzlet kifejlődésére feltétlenül zavarólag hatott. Szabad legyen továbbá megemlítenem, hogy 32 hónapi világháborús arcvonal-szolgálatral rendelkezem és kétszer sebesültem. Óskeresztény származású tanult szakember vagyok.

Körülményeim kérésemet szerény véleményem szerint feltétlenül indokolják, és remélem, hogy Polgármester Úr annak idején kérésemet szintén méltányolni fogja, és az általam kért üzlethelyiséget nekem kiutálja.

Hazafias tisztelettel:

Pécs, 1944. május hó 25-én.

Osgyáni Jenő³⁶¹

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2688/1944, gépelt, eredeti kérelem

142.

Szabó István kérelme pékség, üzlet és lakás iránt

Polgármester Úr!

Alulírott tisztelettel teljes kérelemmel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy részemre Fri[e]dmann Pál Citrom u. 4. sz. alatt lévő pékségét, üzletét és lakását kiutalni a legkegyesebben méltóztassék.

Kérésem támogatására bátor vagyok megemlíteni, hogy iparendedéllyel rendelkező öt gyermekes pékmester vagyok. Jelenleg társul vagyok egy mecsekszabolcsi pékségben, de annak jövedelme kevés ahhoz, hogy abból apró gyermekeimet felneveljem. Én gyomorfekélyes ember vagyok, és ez a betegségem állandóan arra figyelmeztet, hogy bármikor elszólíthat Isten a gyermekeimtől, és ez esetben ők teljesen nyomorban kellene hogy éljenek. Feleségem, aki szintén velem dolgozik a pékségben, viszont még esetleges elhalálozásom után is könnyen vezethetné az üzletemet 15 éves fiam segítségével, aki szintén az én szakmámat szándékozza kitanulni.

³⁶¹ A folyamodó április elsejei dátummal már benyújtotta kérelmét erre az üzletre, arra hivatkozva, hogy értesülése szerint az újabb rendeletek alapján a zsidók által elfoglalt üzlethelyiségeket óskeresztény kereskedők kiigényelhetik. MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2104/1944. 1944. október 17-étől ő lett a nyilas városparancsnok.

Mivel az országnak nem az a célja, hogy a jövő nemzedéke nyomorban menjen tönkre, kérem Polgármester Urat, hogy kérésemet meghallgatni és előnyös elintézését eszközölni kegyeskedjék.

Kérésemet megismételve maradok

hazafias tisztelettel:

Pécs, 1944. május 25-én.

Szabó István

pékmester

Pécs, Táltos u. 14. sz.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2724/1944, gépelt, eredeti kérelem

143.

Adrián Ferenc és Híres János kérelme gépesített asztalosüzem iránt

Pécs szab. kir. város Tek. I-fokú Közigazgatósági Hatóságának

Pécs

Alulírottak tisztelettel bejelentjük, hogy Hegedűs Jenő volt pécsi asztalosmester Pécs Ipar utcai asztalosüzemére, kézi és gépi felszerelésére, valamint helyiségére igényt tartunk, és tisztelettel kérjük, hogy amennyiben a rendelkezések szerint nálunknál igényjogosultabb igénylő nincsen, azt nekünk odaítélni méltóztassék.

Alulírott Adrián Ferenc, Pécs, Pécsbányatelepi u. 42. szám alatti lakos saját házában asztalosipart gyakorlok, és műhelyemnek munkálatait 80% arányban koporsók készítésében végzem.

Minthogy azonban semmi gépi felszereléssel nem rendelkezem, és minden munkát kézzel végzek el, egészen természetes, hogy a pécsi temetkezési vállalatok igényeit nem áll módomban kielégíteni.

Tisztelettel előadom, hogy a m. kir. honvédségben 1911–1918. évig, valamint Délvidék felszabadításában teljesítettem katonai szolgálatot.

Alulírott Híres János, Pécs, Kálvária u. 20/2. sz. alatti lakos tisztelettel jelentem, hogy jelenleg is temetkezési vállalkozással foglalkozom. Árut azonban igen korlátozott mennyiségben tudok csak beszerezni, így arra határoztam el magam, hogy a fenti üzemben fenti személlyel egy koporsógyárat létesítünk, melyben nem csak a magam, hanem a többi pécsi vállalatok érdekeit is szolgálná és elégítené ki.

Tisztelettel jelentem, hogy 1922. jan. 15-től dec. 15-ig, 1940 évben Erdély, 1941 évben Délvidék felszabadításában, valamint 1944. jún. 2-től 1941. dec. 17-ig orosz hadműveleti területen teljesítettem katonai szolgálatot.³⁶²

³⁶² A kérelmező által leírt utolsó két szolgálati dátum nyilvánvaló elírás.

Tisztelettel jelentem, hogy amennyiben érdemesebb igénylő van, úgy az igényléstől eltekintek.

Kérésem megismétlésével vagyunk
teljes tisztelettel

Pécs, 1944. május hó 27-én.

Híres János, Adrián Ferenc

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2720/1944, gépelt, eredeti kérelem

144.

Standovár Pál kérelme a kóser mészárszék iránt

Pécs szab. kir. Város Iparhatóságának
Nagyméltóságú Polgármester Urához

Alulírott alázatos kéréssel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy részemre legyen szíves a lezárt zsidó üzletekből a zsidó hitközség épületében lévő kóser mészárszék helyiséget részemre kiutalni, lóhúscsarnoknak engedélyezni.

Előre is hálás köszönettel vagyok alázatos szolgálja

Standovár Pál
szakképzett mészáros, hentes
Pécs, Zsolnay V. u. 21.³⁶³

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2343/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

145.

Danyi Bertalanné kérelme cukorkakereskedés iránt

Mélyen Tisztelt Méltóságos

Polgármester Úr!

Alulírott Danyi Bertalanné pécsi lakos róm. kath. vallású bazár és piperecikk kereskedő azzal a kéréssel fordulok a M. T. Polgármester Úrhoz, hogy a Pécsett Rákóczi út 39 szám alatti *Zsolnay-féle házban* lévő volt *Kun cukorka- és csemegekereskedést* (volt zsidó) részemre kiutaltatni, vagy legalább annak átvételét nekem megadni, vagy más valakivel (Polgármester Úr közbenjárását kérve) átadatni szíveskedjék.

³⁶³ A polgármesteri hivatal a levelet 1944. május 29-én érkezettette.

Tudom, hogy kérésem nem egy egyszerű kérés, és hogy nem a legjobb időben fordulok evvel a kéréssel a M. T. Polgármester Úrhoz, mégis kérném közbenjárását, vagyis pártfogását. *Nem ajándék* képpen kérem, hisz én is tudom, hogy ma mindenki azt hiszi, hogy ami a zsidó tulajdon volt, azt most szét fogják osztani, *nem, én* minden egyes tárgyat, anyagot *befizetnék*.

Egy éve folytatom a bazár- és cukorkakereskedést, ha kicsiben is, de mégis jó volt arra, hogy valamit segítsen rajtam. Ma már *8 gyermekem* van, és a legnagyobb *21 éves és kint van a fronton*. Ha esetleg kérésem sikerülne, úgy egy sok gyermekes anyával tetszik jót tenni, aki *anyát és katonát nevel ennek a hazának*. Nagyon szeretném, ha kérésem megértő helyre találna, és M. T. Polgár Mester Úr szóba állna velem ebben az ügyben. Hiszek kérésem sikerében már csak azért is, mert tudom, hogy megértő helyre talál, mert M. T. Polgármester Urat ma már jószívűségéért és jótetteiért sokan emlegetik.

Még egyszer kérem M. T. Polgármester Urat, ne tessék félredobni a leveletem, mert ha sok is a gondja M. T. Polgármester Úrnak, azért van még annyi ideje, hogy egy szegény, de törekvő asszony kérését teljesítse.

Utoljára is bízva M. T. Polgár Mester Úrban és jóakaratában.

Maradok hű polgár asszonya e városnak és Polgármesterének.

Teljes tisztelettel:

Danyi Bertalanné

bazár és cukorka kiskereskedő

Pécs, Gr. Benyovszky Mór u. 38.³⁶⁴

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-1943/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

146.

Simonfai József kérelme szabóműhely kiutalása iránt

Tekintetes I. f. Iparhatóság!

Alulírott tisztelettel kérem, méltóztassék részemre Pécs, Deák u. 2. sz. házban lévő, és a zsidótörvény hatálya alá eső néhai Fenyő Samu, volt pécsi szabómester és lakos által bérben bírt 1. utcai műhelyhelyiséget szabóműhely céljára – amennyiben majd ennek helye lehet – kiutalni.

Ígénylésem támogatására előadom, hogy Pécssett már 1936. év óta szakképzett és iparendeléssel rendelkező szabómester vagyok, de eddig megfelelő műhelyhelyiséghez nem juthattam, hanem iparomat csak a kieső pécsi Mátyás Flórián 72. sz. alatt lévő lakásomon gyakorolhattam. Nagyszülőnkig bezárólag származásom tiszta keresztény. A kérdéses műhelyhelyiség zsidó bérlője, néh. Fenyő Samu, a pécsi gettóban már kb. egy hete meg is halt, hozzátartozója nincs. Így az említett helyiségben az

³⁶⁴ A polgármesteri hivatal a levelet 1944. június 10-én érkezett.

iparát már nem is gyakorolhatja, hogy továbbá a bérbeadó dr. Sziráky Endre háztulajdonossal már meg is egyeztem, az említett műhelyhelyiség bérletére nézve, s ez a bérbeadó az említett műhelyhelyiséget kiutalás esetén készséggel hajlandó nekem bérbe adni, hogy végül nekem megfelelő berendezésem és szerszámaim vannak. S hatán a műhelyhelyiségben a néh. zsidó jogelődnek még vannak ingóságai, s az másképp el nem helyezhető, azok elhelyezéséről készséggel gondoskodni képes vagyok.

Teljes tisztelettel:

Simonfai József³⁶⁵

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-3218/1944, gépelt, eredeti kérelem

147.

Nébel János kérelme üzlet iránt

Tekintetes

Elsőfokú Iparhatóságnak

Pécs

Tisztelettel kérem az I. fokú iparhatóságot, hogy részemre Felsővámház u. 2. szám alatti Weisz Frigyes-féle lezárt zsidó üzletet kiutalni szíveskedjék.

Indoklásomban megemlítem, hogy az üzletberendezésre és árukészletre az illetékes hatósághoz a kérelmemet beadtam.³⁶⁶ 1932. év óta a piacon és vásárokon árulok, mert üzlethelyiséghez nem tudtam jutni. 1914-es világháború végéig a 8-as huszárok-nál szolgáltam, jelenleg is a rendőrséghez vagyok beosztva. Elérkezettnek látom az időt, hogy mint sokat szenvedett kiskereskedő kérelemmel az illetékes hatóságokhoz forduljak, és végre mint magyar keresztény kereskedő üzletemmel fedél alá kerülhessek.

Kérésem szíves elintézése mellett vagyok tisztelettel

jobb jövőt:
Nébel János
kereskedő³⁶⁷

MNL BaML, Pécs I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-4349/1944, gépelt, eredeti kérelem

³⁶⁵ A polgármesteri hivatal a kérelmet 1944. július 24-én érkezettette.

³⁶⁶ Az „illetékes hatóság” a m. kir. pénzügyigazgatóság volt.

³⁶⁷ A polgármesteri hivatal a kérelmet 1944. szeptember 14-én érkezettette.

148.

Benczur János kérelme textilüzlet iránt

Tekintetes

I. fokú Közigazgatósági [sic!] Hatóságnak

Pécs

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok az I. fokú közigazgatósági [sic!] hatósághoz, hogy kegyeskedjék a legújabb rendeletek szerint lezárt Klein Sándor Irányi Dániel tér 2. sz. alatt lévő textil áru üzletét kiutalni részemre.

Kérésem támogatására bátor vagyok megemlíteni, hogy már hat év óta rendelkezem vásároló és piaci kirakodó textilárú iparengedéllyel. Eddigi üzletnyitásomat a zsidó konjunktúra akadályozta meg.

Jelenleg hadiszolgálatot teljesítek, azonban az üzlet átvételekor a feleségem minden akadály nélkül szakképzetten folytathatja.

Kérésemet megismételve maradok

kiváló tisztelettel

Pécs, 1944. április 21-én.

Benczur János

textil kereskedő

Pécs, Békefi Remig u. 3.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-1940/1944, gépelt, eredeti kérelem

149.

Sánta Gyula kérelme órás- és ékszerészüzlet iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott Sánta Gyula látszerészsegéd, ki jelenleg hadművelleti területen az alanti igazolás szerint tényleges hadiszolgálatot teljesítek, mély tisztelettel kérem, hogy részemre néhai Kemény Béla (Jókai tér 9.) órás, ékszerész és látszerész ipari igazolványát átruházni, és a kiskereskedői ipar gyakorlását engedélyezni méltóztassék. (Egyben ipar) [sic!]

Előadom, hogy a szóban forgó üzletben 22 éve működöm, előbb mint tanonc, majd mint segéd; 5 évvel ezelőtt a pécsi iparkamaránál mestervizsgát tettem mint órás és látszerész, amiről a vonatkozó bizonyítványok rendelkezésre állnak. Az 1942. és 1943. évben már 13 hónapot teljesítettem a Szovjet elleni hadjáratban hadművelleti területen hadiszolgálatot és az I. o. tűzkereszt birtokosa vagyok.

Az üzletet, az áruraktárt és a vevőkört én ismerem a legjobban, és az én személyem biztosíték arra, hogy az időközben öngyilkossá lett zsidó üzlettulajdonos üzletének újbóli megnyitása után a közellátás érdekei a legjobban megvédve lesznek.

Okmányaim rendelkezésre állnak, miután azonban azokat innen a hadművelleti területről e kérvényemhez mellékelni nem tudom, mély tisztelettel kérem, hogy azoknak becsatolása végett feleségemet, Sánta Gyulánét (Pécs, Könyök u. 11.) rövid úton megidézni méltóztassék.

Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy nagyszülőikig bezárólag tiszta keresztény származású, magyar állampolgár vagyok, soha semmiért még eddig büntetve nem voltam. Feleségem és két kiskorú gyermekem van, kiket én tartok el.

A hatóságok előtti eljárással feleségemet, Sánta Gyulánét sz. Krammer Teréz pécsi lakost bízom meg, lakik: Pécs, Könyök u. 11. sz. alatt.

Mély tisztelettel:
Sánta Gyula³⁶⁸

[A levél aljára gépelve:]

M. KIR. 51/II. HUS. GK. HIRADÓ SZÁSZLÓALJ
PARNACSNOKSÁG

A fenti parancsnokság hivatalosan igazolja, hogy Sánta Gyula őrv. a fenti kérvényt sajátkezűleg írta alá, nevezett 1944. április 4-e óta ismét hadművelleti területen teljesít tényleges hadiszolgálatot.

Tábori posta V-234., 1944. április 30.

[olvashatatlan aláírás] fhdgy
zlj.sgt.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2512/1944, gépelt, eredeti kérelem

150.

Parancsnoki támogatólevél Sánta Gyula kérelméhez

Sánta Gyula őrv. kérelme

Az 51/3. szd. áll.-ba tartozó Sánta Gyula őrv. (Királyegyháza, Szabó Mária) kihallgatáson a kat. hatóság pártfogását kérte az alábbi ügyben:

Kemény Béla pécsi (Jókai tér 9.) zsidó órás-, ékszerész és látszerésznél volt hdm. területre való elvonulásáig 22 éven át mint órás- és látszerészségéd. A pécsi iparkamaránál órás mesterlevelet és látszerész mestervizsgát szerzett, amiről a vonatkozó bizonyítványok a feleségénél rendelkezésre állnak. Az elmúlt évben 13 hónapig volt hdm. területen a IV. hdt. hir. zlj.-nál, jelenleg 1944. március 28-a óta ismét katona.

Kemény Béla zsidó üzletét Sánta őrv. a most kibocsátott kormányrendelet alapján a saját részére kívánja igényelni. Kérem a csatolt kérvényt Pécs thj. város polgármesteréhez továbbítani, és a kérés kedvező elintézése érdekében a szükséges intézkedéseket

³⁶⁸ A levél melléklete a 150. sz. levél.

megtenni, nehogy nevezettnek abból, hogy hadiszolgálatot teljesít, a későbbiekben már helyre nem hozható anyagi kára származzék.

Táb. posta V-234. 1944. IV. 30. 12 h.
[olvashatatlan aláírás]
zlj.pk.

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2512/1944, gépelt, eredeti támogatólevél

151.

Tóth Károly kérelme üzlethelyiség iránt

Tekintetes I. fokú Közigazgatási Hatóság!

Alulírott Tóth Károly, élelmiszer, gyümölcs stb., kiskereskedő, pécsi Ágoston u. 43. sz. alatti lakos azon tiszteletteljes kérelemmel járulok a tekintetes közigazgatási hatósághoz, hogy részemre Pécssett Kossuth Lajos u. 4. sz. alatti Ruzsávy házban lévő Schmidt cukorka üzletet igénybe venni és kiutalni méltóztassék, amennyiben pedig ezen üzletet nem kaphatnám meg, úgy tisztelettel kérem a Kossuth Lajos utcában lévő „Kossuth Illatszertár”-féle üzlethelyiséget, melynek bérloje tudomásom szerint zsidó volt, részemre igénybe venni és kiutalni, avagy pedig ugyancsak a Kossuth Lajos utcában a Kossuth Lajos és a Márton utca sarkán lévő König-féle kézimunkaüzletet igénybe venni.

Tisztelettel előadom és a csatolt igazolvánnyal bizonyítom, miszerint ez idő szerint is katonai szolgálatot teljesítek, és ezt megelőzően is teljesítettem katonai szolgálatot, egyébként családos, két gyermekes apa vagyok.

Iparigazolványom száma 4572/1943 sz. Élelmiszer, gyümölcs, déligyümölcs és burgonya kiskereskedő vagyok, és ezen üzletet kívánom folytatni. Miután katonai szolgálatom miatt most megfelelő üzlethelyiséget keresni, és részemre biztosítani nem tudok, mély tisztelettel kérem az I. fokú közigazgatási hatóságot, hogy részemre egyik üzletet kiutalni méltóztassék, mert két kis gyermekem van, családom van és a családomnak és nekem is élni kell, mert mint karpaszományos örvezető a katonaságtól fizetést nem kapok, családom pedig a segélyből megélni nem tud. Távollétemben feleségem vezetné üzletemet. Méltányos, hogy katonai szolgálatban akadályoztatván részemre a hatóság az üzlethelyiséget biztosítsa.

Hazafias tisztelettel:
Tóth Károly³⁶⁹

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2593/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

³⁶⁹ Ugyanez a kérelmező egy másik, 1944. április 29-én kelt levelében a fentiek közül csak König Ilona Kossuth utca 25. szám alatti kézimunkaüzletét kérte. MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2140/1944.

152.

Mihályi József kérelme üzlethelyiség és árukészlet iránt

Tek.

Pécsi Elsőfokú Közigazgatási Hatóság

Pécs

Azon kéréssel fordulok a Tek. Közigazgatási Hatósághoz, hogy részemre az Eng[e]l féle Apáca utcai helyiséget átadni szíveskedjék.³⁷⁰

A szétosztásra kerülő anyagból arányosan részesülni szeretnék. Kérésem támogatására felhozom, hogy évek óta minden katonai megmozduláson részt vettem, jelenleg a keleti harctéren teljesítek frontszolgálatot.

Kérésemet megismételve maradok a harctéren lévő Mihályi József h.

Pécs, 944. V. 22.

Mihályi István

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2633/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

³⁷⁰ Az Engel Kft. Apáca utca 2. szám alatti rövidáru üzletéről van szó.

Raktárgondok

Pécs közigazgatásának 1944-ben a meglévő felül különböző célokra több száz vagonnyi tárolókapacitást kellett volna biztosítani, ami folyamatos feladatot jelentett.

A magyar, és március 19-től a német katonai igények mellett a város hatóságát nyomasztották a helyi (nagy)kereskedők és vállalkozók raktárakra benyújtott kérelmei is. Az igények egy része az „átállítás” végrehajtása során keletkezett (154. sz. levél), másik része pedig abból fakadt, hogy a kérelmezőknek saját raktáraikat a hadsereg részére kellett átadniuk. (159. sz. levél) De a hadiüzemek is kértek raktárhelyiségeket, vagy akként használható zsidó lakásokat, mivel ők a légi veszély miatt nem tárolhatták az összes készterméket a gyár területén. (153. sz. levél)

Ezek felül a Baky László belügyi államtitkár által 1944. május 15-én aláírt 31.100/1944. XXI. B. M. számú bizalmas rendelet a városokban a polgármester kötelességévé tette a zsidó ingóságok tárolására szolgáló helyiségek biztosítását a pénzügyigazgatóság számára.³⁷¹

A polgármesteri hivatal ezek elhelyezésére ideiglenes vagy állandó jelleggel köz- és magántulajdonban lévő ingatlanokat vett igénybe.³⁷² A város rövid időre a Püspöki Tanítóképző Intézet helyiségeit is zsidó ingóságok tárolására használta, de Esztergár megígérte Virág Ferenc megyéspüspöknek, hogy a pénzügyigazgatóság a bútorokat még a tanítási idény megkezdése előtt el fogja szállítani.³⁷³

A pécsi rendőrkapitányság vezetője, Borbola Jenő, a zsidóknak fejenként 50 kg „egyéni felszerelést” engedélyezett a gettóba vinni.³⁷⁴ A zsidók a többi ingóságukat lakásuk egy lezárt és hatóságilag lepecsételt szobájában hagyhatták. Ami ott nem fért el, azt máshol kellett elhelyezniük. Így számos pécsi zsidó cég telephelye még a gettó május 20-i bezárása előtt szintén „közraktárrá” vált.

A polgármesteri hivatal megbízottai végigjárták az egész várost, benéztek minden udvarba, hátha akadnak még raktárnak használható helyiségek. Két jelentés maradt fenn a bejárásról. Az egyik nemleges (164. sz. levél), a másik egy belső udvarban lévő jórészt üres raktárról szól.³⁷⁵ Ez utóbbiról kiderült, hogy a város tulajdonában lévő helyiség, így a polgármester azonnal igénybe is vette. Ugyancsak igénybe vette a HANGYA Szövetkezet számára nem sokkal korábban kijelölt zsidó tulajdonú faterület is. A szövetkezet vezetőségét nem vigasztalta a polgármesteri ígéret, hogy a belvárosban „nagyobb pincékkel készséggel kárpótlom”, ugyanis 30–40 vagon árut nem tudtak és

³⁷¹ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12

³⁷² Így közraktár lett például az új kereskedelmi iskola épülete és a Pécsi Nemzeti Színház is.

³⁷³ Uo.

³⁷⁴ *Dunántúl*, 1944. május 10. 5. Az 50 kg-ba az „ágyfelszerelés”, az asztal és személyenként egy szék nem számított bele.

³⁷⁵ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12

akartak a nedves pincékben tárolni. Ebben az ügyben végül kompromisszumos megoldás született, mert csak bizonyos helyiségeket kellett szabadabbá tenniük és átadniuk.³⁷⁶

Rosszabbul járt az a szállítmányozó, aki nyolc pécsi és két budapesti zsidó bútort tárolta. „A beraktározást a zsidóktól annak idején azért vállaltam el, mert akkor nem volt szó arról, hogy a raktárhelyiséget lepecsételik, és én így nem tudom azt használni, és a kapu alatt meg az udvarban kell elhelyezni sokszor nagy értéket képviselő árukat” – panaszkodott, és kérte a zsidó tulajdonú ingóságok elszállítását.³⁷⁷ Várnagy tanácsnok ezt a kérést nem találta teljesíthetőnek, mivel érvelése szerint a kérelmező magánjogi megállapodás alapján adta bérbe raktárhelyiségét, ezért az ingóságokat továbbra is megőrizni tartozik. Ugyanakkor arról tájékoztatta, hogy a tárolások béréért „a zsidó vagyont kezelő m. kir. pénzügyigazgatósághoz fordulhat”.³⁷⁸ A pénzügyigazgatóság a szeptember 3-án írt levelében azon a véleményen volt, hogy a kérelmező raktározási díjat tőle vagy a város hatóságától nem igényelhet, ellenben fennáll a beraktározókkal szemben a „raktározási és őrzési díjra való jogosultsága”.

Esztergár a folyamatosan növekvő igények miatt nagyobb zsidó lakásokat és üzlethelyiségeket is közraktárnak jelölt ki.³⁷⁹ Mivel több raktározási célra igénybe vett lakás emeleti helyiségekben volt, a város műszaki osztálya előbb megvizsgálta ezeket, majd jelentést tett a közigazgatási osztálynak a lakások m²-enkénti maximális terhelhetőségéről (kg/m²). Ezeket az adatokat a pénzügyigazgatóságnak is továbbították.³⁸⁰

A városi tűzoltó-parancsnokság augusztus 30-án „tűzrendészeti kikötéseket” írt elő a közraktárként használt helyiségekre, melyeket a zsidó ingóságokat ott elhelyező pénzügyigazgatóságnak kellett volna betartani. Jól jellemzi a raktárakban uralkodó állapotokat Nagy helyettes pénzügyi igazgató 1944. szeptember 29-én kelt Esztergárnak küldött levele: „[...] a bútorraktárakban levő 1,5 m utat a pénzügyigazgatóság egyelőre nem tudja biztosítani, mert a raktárak túlszűfoltak, viszont a pénzügyigazgatóság részére újabb raktárhelyiségek nem biztosíthatók.”³⁸¹

A városi tűzoltó-parancsnokság a november 11-én kelt jelentésében arról tájékoztatta a polgármestert, hogy több helyszíni ellenőrzést tartott, de a közraktárakban elrendelt tűzbiztonsági intézkedéseket semmilyen formában nem hajtották végre.³⁸²

Bár a 31.100/1944. XXI. B. M. számú bizalmas rendelet elsősorban zsidó tulajdonban lévő, üres vagy kiürített ingatlanok kijelölését javasolta közraktáraknak, Pécssett nem zsidók birtokában volt bérlemény is szolgált zsidó tulajdonban lévő ingóságok tárolására. A tulajdonos bérigénye feszültségforrássá vált a polgármesteri hivatal és a pénzügyigazgatóság között, mivel a fent hivatkozott rendelet a felmerülő költség viseléséről nem tett említést. Esztergár Lajos azzal érvelt, hogy a rendelet csak a raktárhelyiségek biztosítására kötelezi a helyhatóságot, bérleti díj fizetésről azonban nem intézkedik.³⁸³ A Pénzügyigazgatóság álláspontja ezzel szemben az volt, hogy mivel ő

³⁷⁶ Uo.

³⁷⁷ MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12

³⁷⁸ Uo.

³⁷⁹ MNL BaML Pécs pm. 35.052/1946-D-12. Július elején pedig a zsidó temető halottasháza is közraktárként lett igénybe véve. Uo.

³⁸⁰ Uo.

³⁸¹ Uo.

³⁸² Uo.

³⁸³ A város ugyanezt az álláspontot képviselte 1945-ben is, amikor egy pécsi zsidó rokona üzlethelyiségének

maga a zsidó ingóságokat csupán nyilvántartja és kezeli, a város hatósága köteles a raktározással kapcsolatban felmerülő költségeket viselni.³⁸⁴ (166, 167. sz. levél)

Turvölgyi Albert kormánybiztos még júliusban „szóbelileg” azt közölte Esztergárral, hogy a felmerülő összes költséget a kincstár a város hatóságának meg fogja téríteni. A polgármester erre hivatkozva ugyan határozatot hozott, amelyben felhívta a m. kir. belügyminiszter alá rendelt városi számvevőséget, hogy a zsidó ingóságok tárolásával kapcsolatban felmerült számlákat „visszatérő előlegként” tartsa nyilván,³⁸⁵ ugyanakkor a fenti költségviselési vita arra enged következtetni, hogy a város hatósága mintha megengedett volna Turvölgyi ígéretében a költségek kincstári megfizetéséről.

A hivatkozott belügyminiszteri rendelet azt is előírta, hogy a zsidó ingóságokat tartalmazó raktáraknak „könnyen megközelíthető helyen” és „jól őrizhetőnek” kell lenniük. Az emeleti lakások biztos nem feleltek meg az első feltételnek, és Pécssett az őrizhetőség is erősen kérdésessé vált, hiszen több tucat ilyen közraktár jött létre a város különböző pontján. A pécsi rendőrkapitányság állománya ennyi objektum őrzésére nem volt elégséges.

Esztergár júliusban a Ipari Anyaghivataltól a zsidó bútorok raktárhelyiségeinek kerítéséhez 500 kg különböző nagyságú szegetet kért. A hivatal a kérelmet 60 kg teljesítésével igazolta vissza, de mivel az nem érkezett meg, egy telefonos sürgetés során kiderült, hogy az írásban ígért 60 kg csak 30 lesz. Végül két részletben 40 kg szög jutott el Pécsre.³⁸⁶

1944. november végétől a zsidó ingóságok tárolására használt raktárak ki voltak téve annak a veszélynek, hogy a szovjet katonaság azokat német raktáraknak nézi, és kiüríti. A szovjet katonai városparancsnok ezt megelőzendő december 24-én elrendelte, hogy az összes zsidó ingóságot tartalmazó raktárra orosz és magyar nyelvű tájékoztató táblát kell helyezni.³⁸⁷

A pénzügyigazgatóság és a polgármesteri hivatal hozzáállását jellemzi, hogy még 1945 tavaszán is arról leveleztek, kinek is a dolga e táblák elkészítése és elhelyezése. A városháza úgy vélte, ez nem az ő feladata, erről az „érdekelt” Pécsi Zsidók Tanácsa hivatott gondoskodni.³⁸⁸

A belügyminiszter alá rendelt városi számvevőség 1945. augusztus 29-én jelentette a városi tanácsnak, hogy a 31.100/1944. XXI. B. M. számú bizalmas rendelet alapján a zsidó ingóságok tárolására 1944-ben előlegezett összeg még nem térült meg, és intézkedést kért ennek érdekében.³⁸⁹

Mivel „a szóban forgó összeg visszatérítése a város közönségére nézve rendkívüli fontossággal bír, és annak késedelmessége már eddig is súlyos károsodást okozott”,

közraktárként való használata miatt „elmaradt bérleti díj” címén támasztott anyagi igényt. Uo.

³⁸⁴ A pénzügyigazgatóság a Postatakarékpénztár zálogüzleti fiókját is elkérte a határszéli járások korábban lebonyolított „zsidótalanítása” során elvett, és hozzá beküldött értékek tárolására. Az 1944. június 2-án aláírt átadási-átvételi jegyzőkönyv szerint „A bérlemény átengedéseért térítés ez ideig még nem állapítatott meg.” A pénzügyőrök vélhetően itt is a polgármesteri hivataltól várták a bérleti díj megállapítását és folyósítását.

³⁸⁵ Esztergár határozata 1944. július 17-én kelt.

³⁸⁶ Uo.

³⁸⁷ Az elkészítendő táblák szövegéről nem maradt fenn dokumentum.

³⁸⁸ Uo.

³⁸⁹ Uo.

Katics Antal nyugalmazott főjegyző levélben kérte a Pécsi Népügyészséget, hogy sürgősen küldje vissza a hivatkozott rendeletet, melyet a népügyészség korábban lefoglalt, hogy egyes városi tisztviselők elleni perekben fel tudja használni.³⁹⁰ Bár a város 1946 január elejéig öt levelet is írt ebben a tárgyban, a népügyészség ezekre a megkeresésekre egyáltalán nem reagált. Erre a város 1946. február 8-án Münnich Ferenc főispánhoz fordult közbenjáró segítségért, nehogy kénytelen legyen a Pécsi Népügyészséget az igazságügyi miniszternél feljelenteni.³⁹¹ A főispáni közbelépésnek meglett a foganatja, a Pécsi Népügyészség a kért rendeletet egyéb lefoglalt iratokkal február 26-án „visszaszármaztatta” a polgármesternek. De a hiperinfláció miatt ekkor már nem volt értelme tovább intézkedni az ügyben.

A városi számvevőség 1946. április 11-én a tárolási költségek megtérítése tárgyában levelet írt Tolnai József polgármesternek, melyben egyebek között ez áll: „A kiadások teljesítése annak idején igen nagy terhet jelentett a város háztartására nézve, az összeg időközben azonban annyira elértéktelenedett, hogy annak az állam általi megtérítését kérni nem látszik célszerűnek [...]”.³⁹²

Ez alapján Pataki Sándor tanácsnok április 26-án arra utasította a Városi Számvevőséget, hogy az összeget fizesse ki a háztartási alap meghatározott alrovata terhére, és számolja el végleges kiadásként a háztartási alapköltségvetés átfutó tételének gettó kiürítésével kapcsolatos költségek javára.³⁹³

153.

Az Első Pécsi Bőrgyár Rt. raktárhelyiség iránti kérelme

Méltóságos

Polgármester Úrnak

Pécs

Alulírott Első Pécsi Bőrgyár Rt. azon tiszteletteljes kérelemmel járulunk a Méltóságos Polgármester Úrhoz, hogy az alatt felsorolt indokaink alapján készbőr árukészleteink tárolásához

Szőllősi Samu, Pécs, Munkácsy M. u. 1. és

Lavitz Emil, Pécs, Zsolnay Vilmos u. 3.

zsidó bőrkereskedők raktárhelyiségét részünkre kiutalni szíveskedjék.

Felfokozott termelésünk mellett a forgalom korlátozása miatt igen felgyarapodott készárukészletünk, úgyhogy gyári raktáraink zsúfolásig megteltek áruval, feltétlenül indokolt tehát az a kérésünk, hogy légiveszély miatt készletünk egy részét széttelepítsük. De ettől függetlenül hivatalos helytől kapott felszólítás alapján különben is

³⁹⁰ Uo.

³⁹¹ Uo. Az iratok között nem található a főispáni válasz, amely egyébként, mint az alább kiderül, az ügy lezárása szempontjából semmilyen szerepet sem játszott (volna) már.

³⁹² Uo.

³⁹³ Uo. Az ügy végleges pénzügyi lezárása május 3-án történt, amikor a polgármester aláírta az összegről szóló utalványozó rendeletet.

gondoskodnunk kell árukészleteink egy részének a gyártelepünktől távol lévő helyiségekben történő elhelyezéséről.

A fentiek alapján tisztelettel kérjük Méltóságodat, szíveskedjék a fentiekben kért két volt bőrkereskedő raktárát részünkre a lehető legrövidebb határidőn belül kiutalni, hogy készárukészletünk egy részét oda beraktározhassuk.

Kérelmünk kedvező elintézését kérve ajánljuk magunkat

Pécs, 1944. április 29.

hazafias tisztelettel
[két olvashatatlan aláírás]

Láttam. Kérelmező a IV. 2. hadi üzembe tartozó, katonai vezetés alatt álló hadi üzem, mint ilyennek [a] kérelme indokolt, és feltétlen teljesítését javaslom.

Pécs, 1944. április 29.

[olvashatatlan aláírás] százados

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2380/1944, gépelt, eredeti kérelem

A börgyár kérését a hatóság elutasította, mivel az üzlethelyiségre vonatkozott, és zsidó üzletek hasznosításával kapcsolatban még nem jelent meg jogszabály. Erre a börgyár a további leveleiben különböző, konkrétan megnevezett, korábban zsidók által bérelt és/vagy tulajdonolt lakásokat kért raktározás céljára, vagy ha arra nem használhatná azokat, akkor alkalmazottai számára. A vállalat végül a negyedik levelével érte el célját, amelyben egyebek között azt írta, hogy amennyiben bombatámadás következne a gyártelepen tárolt készáruk egy része megsemmisülne, úgy kénytelen lenne az ezzel kapcsolatos felelősséget a városi hatóságra továbbhárítani. Erre június 19-én – szinte azonnal – megszületett a határozat, hogy a cég két üres lakást raktárként használhat.

154.

Radochay János kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez raktár iránt

Polgármester Úr!

Alulírott tisztelettel kérem, hogy a Krausz Ábrahám Fia zsidó cég birtokában volt báró Bánffy Dezső és Rét utca sarkán lévő gabonarakta-helyiségeket részemre, azonos célra kiutalni kegyeskedjék.

Kérelmem támogatására előadom, hogy a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete budapesti cég pécsi bizományosa, ezenkívül

a 13. számú körzet gabonafelvásárlója és

Baranya vármegye egész területére jogosított mag és olajos magvak bevásárlója vagyok.

Dacára a felsorolt sokoldalú közérdekű tevékenységemnek megfelelő raktárakkal nem rendelkezem, viszont közellátási érdekből rendkívül fontos, hogy a reám bízott

bevásárlásokat le tudjam bonyolítani, amit természetesen csak úgy tudok teljesíteni, ha az üzleti tevékenységemhez mért kellő raktárak rendelkezésemre állnak.

Megfelelő raktárhelyiség biztosítása iránti eddigi minden igyekezetem sikertelen maradt, mert azok a helyiségek, amelyek a fennálló igényeket kielégítették volna, zsidó kézben voltak, s ha ezek birtokosai nem is fejthették már ki azt az üzleti ténykedést, melyet hosszú évtizedekig uraltak, üzlet- és raktárhelyiségeikhez, bízva a jövőnek javukra történő megváltozásával, görcsösen és kitartóan ragaszkodtak. Tekintettel arra, hogy ezek az okok a zsidókérdés megoldásával megszűntek, és ezzel egy időben a jelen kérelmemben megjelölt raktárhelyiség is felszabadult, ismételten kérem Polgármester Urat, hogy kérelmemnek helyt adni, és azt teljesíteni kegyeskedjék.

Kérelmem indoklására bátor vagyok még előadni, hogy a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete hadiüzem, és Pécssett a zsidó cégek megszűnése folytán más magkereskedő nincsen.

Pécs, 1944. május 25-én.

tisztelettel:
Radochay (Schmidt) János

[A lap alján kezdve és a másik oldalon folytatva az alábbi gépelt szöveg olvasható:]

Pécs szab. kir. város közellátási ügyosztályától

A Krausz Ábrahám és Fia cégek birtokában volt fenti raktárhelyiségeket ez idő szerint nagy részben a város közellátási ügyosztálya használja és pedig egyrészt a szentmártoni bér gazdaság mezőgazdasági sertéshízlalásához szükséges, másrészt pedig a városi tisztségviselők hízlalásához [sic!] szükséges takarmánymennyiség tárolására. A tárolóhelyiségek tulajdonképpeni bérlője a szentmártoni bér gazdaság, amelyeknek zsidó bérlői jelenleg az elkülönített területen laknak.

A raktár használata érdekében a kérelmezővel megállapodást kötöttünk, amely szerint a kérelmező díjmentesen továbbra is biztosítja részünkre a birtokunkban lévő mintegy 1,200 q mázsa takarmány tárolásához szükséges férőhelyet, és ezen felül átengedi a város közönségének az általa bérelt Kollár Antal örökösei tulajdonát tevő sertéshízlaldában lévő raktárhelyiséget.

Minthogy a város közönsége érdekei így biztosítva vannak, és minthogy feltétlenül szükséges a kérelmező részére megfelelő raktárhelyiségnek biztosítása, a magam részéről a kérelem teljesítését javaslom.

Pécs, 1944. május 25.³⁹⁴

dr. Külley János³⁹⁵
tanácsnok

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2691/1944, gépelt, eredeti kérelem

³⁹⁴ Figyelemre méltó a kérelmező és a városi hatóság közti együttműködés rendkívüli „olajozottsága”, ugyanis a hivatal már a kérelem megírásának napján érdemben foglalkozott az ügygel.

³⁹⁵ Külley János a város közellátási ügyosztályának vezetője volt.

Várnagy tanácsnok 1944. május 31-én hozott határozatával a Krausz-féle raktárakat az igénylőnek kiutalta. Indoklása szerint „a raktárhelyiség kiutalása nem csak egyéni, de főként közérdekből is szükséges, és mert az igénybe vett raktárhelyiséget a tulajdonos maga már úgy sem használja”.

155.

**A pénzügyigazgatóság levele Esztergár Lajos polgármesternek
a zsidó ingóságok raktározásáról**

Polgármester Úrnak,

Pécs

A 147.310/VI. fő 1944 P. M. sz. rendelet alapján az elhagyott zsidó lakások, üzlethelyiségek stb. leltározását, az ingóságok átvételét és elszámolását a pénzügyigazgatóság foganatossítja.

Az átvett ingóságok raktározására a 31.100/1944 B. M. r. 4. pontja értelmében a közigazgatási hatóságok tartoznak megfelelő, lehetőleg zsidó lakásokat, raktárakat stb. a pénzügyigazgatóság rendelkezésére bocsájtani.

A raktározás céljaira rendelkezésre bocsájtandó épületeknek, raktáraknak stb. a rendelet értelmében biztosan lezárhatónak és könnyen őrizhetőnek kell lenni.

Az ingóságok leltározását és átvételét a pénzügyigazgatóság f. é. május 23-án megkezdte, és az ingóságok beszállítása már megkezdődött.

Minthogy a 31.100/1944 B. M. sz. rendelet szerinti raktár helyiségek kijelöléséről és rendelkezésre bocsájtásáról – a Polgármester Úr ezideig nem értesítette a pénzügyigazgatóságot, felkérem, hogy 48 órán belül a 31.100/1944 B. M. sz. rendelet előírásainak megfelelően raktárhelyiségeket a pénzügyigazgatóság rendelkezésére bocsájtani szíveskedjék.

Egyben szíveskedjék a zsidó orvosok egészségügyi berendezési tárgyai leltározására vonatkozó belügyminiszteri rendeletet is másolatban megküldeni, továbbá a zsidó vagyontárgyak őrzési helyeit tartalmazó kimutatásokat sürgősen rendelkezésre bocsájtani.

Pécs, 1944. május hó 26-án.

Dr. Kovách sk. pénzügyigazgató

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, gépelt, átiratmásolat

A polgármester 1944. június 3-án kelt válaszában arról tájékoztatta a pénzügyigazgatóságot, hogy közraktárak céljaira a Pannonia Szálló³⁹⁶ nagytermét, a régi Korzó mozi nagytermét, a Püspöki Tanítóképző Intézet helyiségeit, valamint Greiner József volt zsidó ügyvéd Színház tér 1. szám alatt levő hét szobás lakását tartja alkalmasnak.

³⁹⁶ Ma ez a Hotel Palatinus a Király utca 5. szám alatt.

156.

**Az Irgalmas Rend bérháza lakóinak tiltakozó levele
a zsidó származású bérlők lakásainak raktárként történő felhasználása
ellen**

Méltóságos Pénzügyigazgató Úr!

Alulírottak mint az Irgalmas Rend bérházainak bérlői, tudomást szereztünk arról a lehetőségről, hogy a rend tulajdonában lévő bérházcsoportnak a zsidók által kiürített egyes lakásai zsidó lakberendezési tárgyak és egyéb ingóságok tárolására raktárhelyiségül fognak felhasználtatni.

Rámutatunk ama körülményre, hogy a rend tulajdonában lévő bérház-tömb a város szívében, reprezentatív helyen fekszik, és így semmiféle szempontból sem látszik szerencsés megoldásnak az, hogy a bérházakban a raktáru felhasználandó lakások ablakai tisztogatás hiányában a házak külső megjelenését elégtelenítsék, maguk a raktáru használt lakások pedig poloskával és minden egyéb élősdivel telítetvén a többi lakók lakásainak féregmentességét megőrizhetetlenné tegyék.

Alulírottak ennél fogva tiszteletteljes tiltakozásunkat jelentjük be e terv ellen, és kérjük, hogy raktár céljaira sokkal inkább azok a perifériákon fekvő kisebb zsidó lakások használtassanak fel, amelyek féreggel való telítettségük folytán amúgy sem igényeltetnek lakásul.

Kérésünket Méltóságod méltányos figyelmébe ajánlva maradunk
teljes tisztelettel

Gundrum Aurél
okl. mérnök, építési vállalkozó

dr. Sziráky László
kir. közjegyző

Gundrum János
nyug. vasúti főfelügyelő

dr. Berze Nagy János
ny. tanügyi főtanácsnok

dr. Fonyó Miksa
ny. püm. főfelügyelő

özv. Kovacsics Károlyné

**MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12,
gévelt, eredeti tiltakozó levél**

A pénzügyigazgatóság a levelet a polgármesteri hivatalba küldte, mivel a raktáru szolgáló helyiségek kijelölése és biztosítása a helyhatóságok feladata volt. Várnagy tanácsnok az 1944. július 11-én hozott határozatában úgy fogalmazott, hogy „az Irgalmas rendház épületét a zsidó ingóságok tárolása céljából egyelőre igénybe venni nem kívánom”.

157.

A Zsolnay gyár kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez pajta iránt

Méltóságos

Dr. Esztergár Lajos Úrnak
Pécs szab. kir. város Polgármestere

Pécs

E sorainkkal azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulunk Méltóságodhoz, hogy hadiüzemünk részére Nyitray Andor volt terménykereskedő zsidó cég. I. Ferenc József út 28. szám alatt felszabadult pajtáját kiutalni szíveskedjék. E pajtára takarmány- és csomagolószénánk és szalmánk tárolására igen nagy szükségünk van, hogy hadiüzemünk igáslovainak takarmányozását és csomagolóosztályaink zavartalan munkáját biztosíthassuk.

Kérelmünk kedvező elintézését kérve maradunk

kiváló tisztelettel
[három olvashatatlan aláírás]

Pécs, 1944. június 3.

Igazolom, hogy a fenti üzem katonai vezetés alatt álló hadiüzem.

Pécs, 1944. évi június 5-én.

Üzemi katonai parancsnok mb.
[olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-2908/1944, gépelt, eredeti kérelem

A kérelemre nem született válasz. 1945. május 13-án Katics nyugalmazott főjegyző tárgyalannak nyilvánította az ügyet és irattárba tetette.

158.

**Várnagy Elemér tanácsnok levele Jaross Andor belügyminiszterhez
a zsinagóga raktárként való felhasználásáról**

M. kir. Belügyminiszter Úr!

A 31.100/1944. XXI. Res. B. M. számú rendelet úgy rendelkezik, hogy a zsidók összegyűjtött ingóságainak tárolására kijelölt városokban alkalmas, biztosan lezárható helyiséget kell a pénzügyigazgatóságnak rendelkezésre bocsátani.

Mivel Pécsen a zsidók elkülönítésével felszabadult zsidó lakásokkal az amúgy is katasztrofális méreteket öltött lakásínséget kellett enyhíteni, másfelől a rendelkezésre álló raktárak nagyobb részét a magyar honvédség és a német véderő vette igénybe,

egyetlen megoldásnak az látszik, hogy a gettóba bekerült zsidók által amúgy sem használt zsinagóga épületét kellene raktár céljául felhasználni.

Kérem erre Miniszter Úr felhatalmazását.

Pécs, 1944. június 15.

A polgármester nevében:

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, gépelt, felterjesztés-másolat

Várnagy levelére írásos válasz nem érkezett. A zsinagóga raktárként való használatához lásd még a 160, 161. sz. leveleket!

159.

**Kutas László kérelme Esztergár Lajos polgármesterhez
istálló és raktárhelyiségek iránt**

Méltóságos

Pécs szabad kir. város Polgármestere

Pécs

Alulírott azzal az alázatos kéréssel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy részemre a Felsőmalom u. 5. sz. alatt lévő, és eddig Handlei Rezső zsidó szállító által bérelt, most megüresedett istállót és raktárhelyiségeket kiutalni szíveskedjen.

Kérésemet az alábbiakban támogatom:

1.) Rákóczi út 76. sz. alatt lévő istállómat és raktáramat a német parancsnokság részben már igénybe is vette, és felszólított, hogy pár napon belül az összes helyiségekre igényt tart.

2.) Tekintettel arra, hogy telephelyhez kötött szállítási vállalatomnak létkérdés a fenti kérés gyors elintézése, szíveskedjék azt támogatni.

Pécs, 1944. június 20-án.

Hazafias tisztelettel
Dr. Kutas László

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-3137/1944, kézzel írt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok az 1944. június 26-án kelt, de csak július 19-én kiadott határozatában a kért istállót és raktárhelyiségeket határozatlan időre, de ideiglenes jelleggel havi 159 pengő bérleti díj ellenében a kérelmezőnek kiutalta.

160.

Esztergár Lajos polgármester határozata a zsinagóga igénybevételéről

Határozat

a m. kir. belügyminiszter 31.100/1944-XXI. számú rendeletével úgy intézkedett, hogy az összegyűjtött zsidó ingóságok tárolására alkalmas helyiségeket a város hatóságának kell a pénzügyigazgatóság rendelkezésére bocsájtani. A közraktárak céljaira rendelkezésre nem álló helyiségek hiányában [sic!] ideiglenesen igénybe vett helyiségek a szükségletet nem oldják meg [sic!], ezért kénytelen vagyok a zsidó ingóságok tárolására a zsinagóga helyiségét is igénybe venni.

Felhívom a Központi Zsidó Tanácsot, hogy a zsinagógából kiküldöttem közreműködése mellett távolítsa el mindazokat a dolgokat, amelyek szentségi jellegűek.

E véghatározatom ellen annak kézbesítésétől számított 15 nap alatt a m. kir. belügyminiszterhez birtokon kívüli fellebbezésnek van helye. A fellebbezést hatóságomnál kell benyújtani.

Erről értesítem: 1.) a m. kir. pénzügyigazgatóságot 17019/206-IV/1944 számra, 2.) a Zsidó Központi Tanácsot.

Pécs, 1944. június 20.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, gépelt, határozatmásolat

Endre László államtitkár 1944. június 3-án 31.453/1944 XXI. res. számon bizalmas rendeletet adott ki a zsinagógákkal kapcsolatban.³⁹⁷ Tudomására jutott ugyanis, hogy azokban a községekben, amelyekből „a zsidóságot már kiköltöztették, a rendeltetésüket vesztett zsinagógák hasznosítása tekintetében a legkülönbözőbb tervek vetődtek fel”. Például kultúrház, mozgóképszínház vagy raktárhelyiség céljára történő átalakítások. Endre ezeket „valláserkölcsei szempontból, de propagandisztikus okokból is” megengedhetetlennek tartotta.

Ehelyett a zsinagógák lebontásának elrendelésére, és az építőanyag gondos megőrzésére szólította fel az alispánokat és polgármestereket. A rendelet végrehajtására Pécsen a zsidók deportálása után sem került sor, a zsinagógát raktárként használták.

³⁹⁷ MNL BaML, Pécs pm. 52.665/1944-F-V

161.

**A pécsi Zsidó Központi Tanács levele
a zsinagóga raktározási célra való felhasználásáról**

Polgármester Úr!

A zsidó templom bútorelraktározás céljára – a megtartott szemle eredménye szerint – alkalmasnak nem találtatván a köz érdekének vélünk szolgálatot tenni azzal a bejelentéssel, hogy ruha és fehérneműk ugyanottan való elraktározása ellen nem emelünk kifogást. A kegszereket a külön lezárandó araszobában helyeznők el.³⁹⁸

Pécs, 1944. június 22.

Teljes tisztelettel
dr. Greiner József
elnök

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12,
gévelt, eredeti átirat

162.

**Vizsgálat kérése az I. Ferenc József utca 5.
födémének terhelhetőségéről**

Jegyzőkönyv

Készült Pécs. szab. kir. város műszaki ügyosztályán 1944. évi június hó 27-én.

Jelen vannak alulírottak.

Dr. Pongrácz Tibor, mint dr. Simonfay Krémmer László ügyvéd, I. Ferenc József u. 5. sz. ház gondnokának társa,

bejelenti, hogy I. Ferenc József u. 5. sz. házban levő I. emeleti volt Hoffmann Adolf-féle zsidó lakásban bútorokat raktároznak.

Kéri a város műszaki osztályát, teherbírás szempontjából vizsgáltassa meg, hogy a földém a beraktározásból eredő súlyt elbírja-e?

Az esetleges károkért a beraktározást elrendelő hatóságot teszi felelőssé.

kmft.

Weber György

[olvashatatlan aláírás]

³⁹⁸ Az „araszoba” a zsinagóga szentélyéből északra nyíló helyiség. Az esketési szertartás után az ifjú pár ide vonult vissza rövid időre, ahol étel és ital várta őket. A zsidó hitközség néhány Tórát és egyéb kegszereket elvitt a gettóba. Az ezüst tóradíszeket a Ferences templom plébániáján őrizték. SCHWEITZER 1966, 144.

[A levél jobb felső sarkában kézírással:]

Azonnal megvizsgálni! VII. 28. [olvashatatlan aláírás]³⁹⁹

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, eredeti jegyzőkönyv

A műszaki ügyosztály egyik hivatalnoka megvizsgálta a lakást, és megállapította, hogy a földem négyzetméterenként max. 160 kg hasznos terhet bír el. Ezt követően a műszakiak több közraktárnak igénybe vett emeleti lakást és egyéb helyiséget megvizsgáltak. A szakvélemények alapján határozatok születtek, amit a pécsi pénzügyigazgatóság is megkapott, mivel a zsidók ingóságainak közraktárakban való elhelyezése az ő irányítása alatt folyt.

A földemek teherbíró képességének megvizsgálását a Kultúra Könyvnyomdai Intézet vezetője is kérte. Ő alkalmazottai és értékes gépei, berendezései épségéért aggódott. „Köteles gondosságából” minden felelősséget eleve elhárított magáról, ha szerencsétlenség következne be.⁴⁰⁰

163.

Esztergár Lajos polgármester határozata közraktárak kijelöléséről

Határozat

A zsidó ingóságok tárolására igénybe vett közraktárakkal kapcsolatban a város műszaki ügyosztálya az egyes helyiségek befogadóképességét a következőképpen állapította meg:

A Színház tér 1. szám alatt levő volt dr. Greiner József-féle lakás földeme négyzetméterenként 250 kg-ig⁴⁰¹ terhelhető.

A Korzó étteremhez tartozó nagyterem földeme négyzetméterenként 450 kg-mal terhelhető.

A Deák u. 3. szám alatti Singer Béla féle lakás négyzetméterenként 200 kg-ig terhelhető, de így is lehetőleg a fal mentén kell terhelni.

Az I. Ferenc József u. 5. szám alatti Hoffmann lakás négyzetméterenként legfeljebb 160 kg-ig terhelhető.

Minthogy a túlterheléstől balesetek származhatnak, a terhelés ellenőrzésére a m. kir. pénzügyigazgatóság figyelmét felhívom.

Felhívom egyben a szab. kir. város tűzoltóparancsnokságát, hogy a m. kir. pénzügyigazgatósággal egyetértésben a tárolás céljaira felhasznált helyiségeket a tűzbiztonsági követelmények betartása szempontjából 24 órán belül ellenőrizze.

³⁹⁹ A bejelentés és az intézkedés elrendelése között több mint egy hónap telt el.

⁴⁰⁰ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12

⁴⁰¹ Fennmaradt a pénzügyigazgatóság egyik hivatalnokának 1944. június 4-én kelt feljegyzése, amely arról tudósít, hogy Dulánszky Jenő tb. városi tanácsnok felhívta őt telefonon, és közölte, hogy a „dr. Greiner-féle lakás földeme négyzetméterenként 200 kg-ot meghaladó terhelést nem bír el.” Vö. MNL BaML, M. kir. pénzügyigazgatóság pécsi kerülete, rendezetlen iratok, iktatószám nélkül.

Erről értesítem: 1) a m. kir. pénzügyigazgatóságot,
2) a mérnöki hivatalt,
3) a szab. kir. város tűzoltóparancsnokságát.

Pécs, 1944. július hó 10.

Dr. Esztergár s.k.
polgármester

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12,
gépelt, határozat-másolat

A városi tűzoltóság elvégezte a rá kirótt feladatot, és írásban tájékoztatta a polgármestert a raktározás céljára igénybe vett lakásokban alkalmazandó tűzbiztonsági előírásokról. Ezek között mindig szerepel egy dohányzást tiltó tábla elhelyezése a helyiségekben, a tárolt zsidó ingóságok közötti legalább egy méter széles közlekedő utak biztosítása, valamint egy 200 l-es, vízzel töltött hordó elhelyezése két vödörrel. Ez utóbbihoz járult az a megjegyzés, hogy a vizet időnként frissre kell cserélni.⁴⁰²

164.

Jelentés az üres raktárhelyiségek iránti kutatás eredményéről

Polgármester Úr!

Alulírott jelentem, hogy a város területén az alatt felsorolt utcákat bejártam Szigeti út, Ferenciek, Király, Kossuth L., Rákóczi út, I. Ferenc József út, gróf Benyovszky Móric, Zsolnay Vilmos utcák és Gyárváros.⁴⁰³ De raktárhelyiséget nem találtam, ahol annak alkalmas helyek volnának, azt a német és a magyar katonaság lefoglalta.

Pécs, 1944. augusztus hó 3-án.

Kovács József
ny. helyb.⁴⁰⁴

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12,
kézzel írt, eredeti jelentés

⁴⁰² A raktárként szolgáló emeleti lakásokban az előírt 200 l oltóvíz hordóban történő tárolásának végrehajtása már amiatt is kérdésesnek tűnik, mivel a város műszaki osztálya általában 160–200 kg között állapította meg a födémek maximális terhelhetőségét négyzetméterenként. Nincs írásos nyoma annak, hogy a pénzügyigazgatóság a város hatóságától megfelelő számú és nagyságú hordót, vagy esetleg ezek helyszínre szállítását igényelte volna. Ugyancsak kérdéses az oltóvíz előírt „időnkénti” frissítésének megoldhatósága a mintegy 60 raktárban az adott személyi kapacitás mellett.

⁴⁰³ Az 1944-es Kossuth utca a jelenlegi Király utca Majorossy utcai torkolatától keletre eső része, az 1944-es I. Ferenc József utca ma a Szabadság út, az 1944-es gróf Benyovszky utca ma a Bajcsy-Zsilinszky utca.

⁴⁰⁴ A jelentést író személy aktív korában talán a városi piacfelügyelet alkalmazásában állt, a „helyb.” rövidítés „helypénzbeszedő”-ként való feloldása tűnik a legvalószínűbbnek.

165.

A pénzügyigazgatóság raktárkérese Esztergár Lajos polgármestertől

Polgármester Úrnak

Pécs

A zsidók által elhagyott ingóságok összehordására eddig rendelkezésre bocsájtott helyiségek beteltek. Kéri a pénzügyigazgatóság további raktárhelyiségek kiutalását.

Szükség van erre azért is, mert Pécs szab. kir. város lakáshivatala folyamatosan utalja ki a volt zsidó lakásokat, amelyekben benn van legalább egy szobában a zsidó bútor, amelyet a pénzügyigazgatóság raktárhelyiség hiányában nem tud elszállíttatni.⁴⁰⁵

Együttal tisztelettel értesíti a pénzügyigazgatóság, hogy mihelyt a megfelelő raktarak rendelkezésre állanak, a kívánt tűzrendészeti intézkedéseket meg fogja tenni.

Nagy Győző sk.

pü. főtanácsos, pénzügyigazgató h.

Pécs, 1944. szeptember 29.

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, gépelt, átiratmásolat

166.

A pénzügyigazgatóság végzése a zsidó ingóságok tárolási költségeiről

Végzés

Az elhagyott zsidó lakásokban lévő ingóságok stb. raktározására a 31.100/1944 B. M. számú rendelet értelmében városokban a polgármester tartozik megfelelő raktárhelyiségeket a leltározást fogyanatosító pénzügyi hatóságok rendelkezésére bocsájtani.

Minthogy a kérelmező bérletét képező helyiséget a fenti célra Pécs szab. kir. város polgármestere vette igénybe a 31.100/1944 B. M. számú rendelet alapján, és bocsájtotta a pénzügyi hatóság rendelkezésére, az esetleges bérek iránti igények az igénybevevő közigazgatósági hatósággal szemben érvényesíthetők.

Erről értesítést kapnak:

1) kérelmező azzal, hogy a kérelmet illetékességből Pécs szab. kir. város polgármesteréhez tettem át.

⁴⁰⁵ Nem találtam adatot arra vonatkozóan, mikor fejeződött be a zsidó lakásokban tárolt ingóságok közraktárakba szállítása. Elképzelhető, hogy a szovjet megszállásig tartott. A fennmaradt dokumentumok szerint 1944. október közepén még javában zajlott. MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-19

2) Pécs szab. kir. város polgármestere 42.953/1944 D. számra hivatkozással a kérelem újbóli áttétele mellett azzal, hogy a közigazgatási hatóság által igénybe vett, és az elhagyott zsidó lakásokban levő ingóságok raktározása céljából a pénzügyi hatóság rendelkezésére bocsájtott helyiségek (raktárak stb.) esetleges bérleti összegének megállapítása és fedezése a 31.100/1944 B. M. rendelet és a 147.310/1944 P. M. r. értelmében nem tartozik a pénzügyi hatóság illetékessége alá, hanem ebben az igénybe vevő közigazgatási hatóság rendelkezhet és dönthet.

Pécs, 1944. szeptember 25-én.

Nagy Győző sk.
pü. főtanácsos, pénzügyigazgató h.

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, gépelt, átiratmásolat

Az előzmény: a polgármester augusztusban egy, a keresztény özv. Littke Józsefné által bérelt raktárt is zsidó ingóságok tárolására szolgáló közraktárnak jelölt ki. A bérlő azzal fordult a pénzügyigazgatósághoz, hogy folyósítsa számára a raktár bérét. Ez azonban a kérelmet augusztus végén „illetékességből” áttette a polgármesteri hivatalhoz. A polgármester szeptember 1-jén kiadmányozott válaszában azzal érvelt, hogy mivel „a zsidó vagyon az állam tulajdonába került, nyilvánvaló, hogy az állami vagyon tárolására szolgáló raktárhelyiségek bére nem terhelheti a hatóságomat”,⁴⁰⁶ és özv. Littkéné kérelmét visszaküldte a pénzügyigazgatóságnak. Erre született a fenti végzés. A pénzügyi hatóság ezzel kívánta lezárni az ügyet. A következő irat bizonyítja, hogy ez nem sikerült.

167.

Esztergár Lajos polgármester levele a pénzügyigazgatóságnak a zsidó ingóságok tárolási költségeiről

A m. kir. pénzügyigazgatóságnak

Pécs

A tárgybeli kérelemmel kapcsolatban ismételten közlöm, hogy semmiféle törvényes intézkedés nincsen arra nézve, hogy a közigazgatási hatóság tartozik az állam tulajdonában álló zsidó vagyontárgyak raktárhelyiségeinek bérét fedezni.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12

⁴⁰⁷ Nem lehet eldönteni, hogy Esztergár pusztá tájékoztatásából fogalmazott úgy, hogy az „állam tulajdonában álló zsidó vagyontárgyak”, avagy nagyon is tudatosan, így próbálva álláspontját a pénzügyigazgatósággal elfogadtatni. A levél megszületése napjáig ugyanis minden sajtópropaganda ellenére nem történt meg a zsidó vagyon államosítása, „csupán” állami zár alá helyezése. A *Budapesti Közlönyben* 1944. november 3-án jelent meg Szálasi Ferenc aláírásával a 3.840/1944 M. E. számú rendelet, „a zsidók vagyona tárgyában”. Ennek 1. §-a tartalmazza, hogy a zsidók vagyona a nemzet vagyonaként az államra száll át.

A kérdés természetéből is nyilvánvaló azonban, hogy az állam érdekeinek megóvása céljából szükséges közigazgatási intézkedéseknek megtétele után a helyi közigazgatási hatóságokra nem róhatók olyan terhek, amelyeket törvényes intézkedés nem állapít meg.

Pécs, 1944. október hó 5.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 14. tekercs, Pécs pm. 35.052/1946-D-12, gépelt, átiratmásolat

A bérleti díjra vonatkozóan további levél vélhetően nem született. Mindkét fél ismertette az álláspontját, és itt megrekedt az ügy. Ez pedig a kérelmező özv. Littkéné számára azt jelentette, hogy a helyi állam- és közigazgatási szervek eltérő jogértelmezésből fakadó vita miatt egyiktől sem kapott bérleti díjat.

A bérleti díj viselése körül kerekedett vita meglepő, ugyanis a pénzügyigazgatóságok és kirendeltségeik hivatalból megkapták Turvölgyi Albert kormánybiztos 1944. augusztus 26-án kelt 4984/1944 számú körrendeletét. Ez a zsidók őrizetéből, vagy rendelkezése alól „egyébként kikerült” vagyontárgyak őrzéséről, kezeléséről és hasznosításáról szól. Ez többek között azt is tartalmazza, hogy a kormánybiztosi hivatal a vagyontárgyak őrzése vagy kezelése kapcsán felmerült költségeket igénylés alapján megtéríti, illetve megelőlegezi.⁴⁰⁸

168.

Jelentés a német katonaság által a városi fürdőben okozott károkról

Polgármester Úr!

A Délbaranya anyagi kiürítését végző német alakulat a város tudtával a városi népfürdő épületeit gabonátárolásra használta fel. A beraktározás folyamán az épületeken különböző károk keletkeztek. Az alakulat különböző bezárt ajtókat szaggatott fel, ablakokat tört be, a fürdő útjait, pázsitfelületeit erősen megrongálta, a feltört ajtajú helyiségekben tárolt városi tulajdont képző anyagokban hiányokat észlelünk stb.

Az okozott károkat a tárolt gabona miatt pontosan megállapítani nem tudtuk, közelítőleg 2500–3000 P-re becsüljük. A már fellépett károknál is aggasztóbbnak tartjuk azonban azt a körülményt, hogy a fürdők földszint fölötti födémjeit tárolt gabonával túlterhelték. Ezen födémek 250 kg/m² terhelésre vannak méretezve, a tárolt gabona pedig átlag 1 m, helyenként 1,5 m magasan van felhalmozva, ami 700–800 kg/m² terhelésnek felel meg.

⁴⁰⁸ MNL BaML, Baranya és Pécs főispánjának bizalmas iratai, 4984/1944 számú körrendelet.

Tisztelettel javasoljuk, szíveskedjék a katonai ügyeket intéző ügyosztályt utasítani arra, hogy az okozott károk megtérítésére, és a veszélyes földemterhelések megszüntetése érdekében lépjen érintkezésbe az illetékes német hatóságokkal.

Pécs, 1944. november 23.

Pécs Városi Közüzemek
Nagy
igazgató

MNL BaML, Pécs pm. 36.759/1944-C, gépelt, eredeti jelentés

A Vörös Hadsereg a levél írásának időpontjában keletről már elérte a Duna baranyai szakaszát, majd november 26-án Mohács térségében áttörte a védelmi vonalat.

A lakásügy

A *Dunántúl* 1943 január elején arról írt, hogy a háború kitörése óta 1942 végéig több mint 3000 ember költözött Pécsre. A város közigazgatási bizottsága országos intézkedést kért a „beözönlések” korlátozására, de a felterjesztésre nem érkezett válasz.⁴⁰⁹ A cikkből az is megtudható, hogy 1942-ben Pécsen 112 új ház épült 282 lakással. Bár ezt csak az 1937. évi építési statisztika múlta felül, a lakáshiány mégis nőtt. A város hatósága 1943. január 1-től lakáshivatalt állított fel, hogy lakások igénybevételével a lakás nélkül álló családokat a lehetőségek szerint elhelyezze.⁴¹⁰ A hivatal olyan lakásokat igyekezett felderíteni és kiutalni, „amelyeket egyesek nem használtak, csak luxusként tartották fenn”.⁴¹¹ Mivel a lakáshivatal irattára elveszett, csak a helyi sajtóban megjelenő adatokból tudunk a munkájáról, a lakáshoz juttatás elveiről. Működésének első hét hónapjáról az alábbi adatok jelentek meg: 1943. január 1. és július 31. között 324 lakást vett igénybe 826 személy részére. Közülük 82 állami tisztviselő, 14 magántisztviselő, 25 iparos és kereskedő, 110 pedig munkás vagy napszámos volt. A cikk azzal zárult, hogy a „lakásügyi hivatal a lakások igénybevételénél mindenekelőtt a szociális szempontokat tartja szem előtt és elsősorban a munkások elhelyezkedéséről gondoskodik, akik kétkezi munkájukkal termelő munkát fejtenek ki a nemzet érdekében”.⁴¹²

A lakáshiány enyhítésének másik helyi módja az volt, hogy a Pécs Városi Népjóléti Szövetkezet az Országos Nép- és Családvédelmi Alap támogatásával családi házakat épített, illetve vásárolt meg nagycsaládosok számára.⁴¹³ A házakhoz konyhakert is tartozott. Az ingatlanok egy részéhez sertés-, tyúk- és nyúlólakat is építettek, hogy a családok állattartással a saját élelmezésük „feljavításáról” maguk is gondoskodhassanak.

„A nagylakások kényszerű megosztásával lehetne csak segíteni a mind tűrhetlenebb pécsi lakásínséget” – írta a *Pécsi Napló* 1943. december 1-jén.⁴¹⁴ „Pécsen – állapította meg az újságíró – ebben a pillanatban egyetlen kiadó lakás nincs, amivel szemben a lakáshivatalban az igénylések százai várnak elintézésre – egyelőre teljesen reménytelenül.” Felmerült egy olyan terv a „legilletékesebb helyen”,⁴¹⁵ amely elsősorban a gyermektelen házaspárok és agglegények többszobás lakásait kívánta megosztani. Az írás e gondolatokkal zárult: „A most kialakuló kollektív életszemlélet parancsa,

⁴⁰⁹ *Dunántúl*, 1943. január 5. 2. Az újság nem tért ki arra, hogy milyen arányban vannak köztük a menekültek, vagy a más okból Pécsre költözők. Ilyen adatokat tartalmazó dokumentumot a polgármesteri hivatal iratanyagában sem találtam. Az 1941. évi népszámlálás szerint Pécs lakossága kerekén 73 000 fő volt. NÉPSZÁMLÁLÁS 1941, 39.

⁴¹⁰ *Pécsi Napló*, 1943. augusztus 13. 4.

⁴¹¹ *Pécsi Napló*, 1943. június 13. 4.

⁴¹² *Pécsi Napló*, 1943. augusztus 13. 4. Kiemelés az eredetiben.

⁴¹³ A város Meszes-telepi építkezéséről lásd *Pécsi Napló*, 1943. január 23. 5!

⁴¹⁴ *Pécsi Napló*, 1943. december 1. 6.

⁴¹⁵ E megfogalmazás mögött a polgármesteri hivatal értendő.

de a köznyugalom biztosításának érdeke is áldozatosan és önzetlenül feláldozni *a túlságos kényelemből annyit, amennyi jobb viszonyok közé juttathatja lakásínségtől sújtott magyar testvéreinket*. A közvélemény felfokozott érdeklődéssel várja az erre vonatkozó hatósági intézkedések mielőbbi megtételét.”⁴¹⁶

A sajtó a növekvő lakásigényt 1944 elején elsősorban a városba folyamatosan érkező menekültekkel magyarázta.⁴¹⁷

A városvezetés is tudatában volt a nyomasztó lakásproblémának. „Méltóztattak hallani a panaszokat az óriási lakáshiányról. Fel is állítottuk a lakáshivatalt, de ezzel nem lehet segíteni a lakásproblémán. A lakáskérdést csak a lakások termelésével leszünk képesek elintézni” – fogalmazott Esztergár polgármester az 1944. február 24-i közgyűlésen.⁴¹⁸ A háborús anyaggazdálkodás azonban egyre inkább megnehezítette az építetők helyzetét, és így a javaslat nem volt kivitelezhető.

Egy névtelen levélíró már 1942 júniusában a lakáskérdés fentiektől radikálisan eltérő megoldási módját ajánlotta a polgármesternek: „A zsidóság kitelepítése a belvárosból a külvárosba egyenlő a lakásínség teljes megoldásával.”⁴¹⁹ Javaslatára szerint a külvárosi lakását elcserélni kívánó keresztény családok lakásába szobánként négy zsidó helyezendő el azok közül, akik a belvárosban laknak. „Felháborító ugyanis az, hogy amikor ma 2–3 zsidó személy elfoglal 3–4 szobás lakást, addig a keresztény családok összezsúfolva, vagy még úgy sem, tengődnek a külvárosokban.” Ez egyrészt lakásbővséget okozna, másrészt az „így zsidókkal megrakott” külvárosi lakások nagyobb jövedelmezőséget biztosítanának a tulajdonosaiknak, mivel a jelenlegi házbérek még a saját adójukat is alig termelik ki. A levél ezzel a javaslattal zárult: „Időközben megvalósítható egy elkülönített gettó részükre a városon kívül, amint azt már több nagyváros tervbe is vette.”⁴²⁰

A levélre a polgármester nevében Zádor Imre főjegyző 1942. június 30-án az alábbi határozatot hozta: „A csatolt tervezet alapján a helyi hatóság intézkedést nem eszközölhet. A javaslatok megvalósítása országos szabályozást igényel. Ennek következtében irattárba.”⁴²¹

A levélíró javaslatai az 1944. április 28-án megjelent 1610/1944 M. E. számú rendelettel⁴²² megvalósultak, amely a közigazgatási szerveknek lehetővé tette a törvény által zsidónak tekintendő állampolgárok gettókba zsúfolását, és lakásaik keresztényeknek való kiutalását.

1944. május elején a *Dunántúl* a zsidók kötelező vagyonbejelentését követően az alábbiakat írta: „A telekkönyvi adatok szerint Pécsen 832 ház, házrész és öröklakás volt a zsidók tulajdonában. A város területén körülbelül 1300 zsidó család él. A helyzet tehát az, hogy a pécsi zsidóság csaknem háromnegyed részének megvolt a saját

⁴¹⁶ Kiemelés az eredetiben. Az újság ilyen intézkedésekről a későbbiekben nem tájékoztott.

⁴¹⁷ *Pécsi Napló*, 1944. február 9. 4.

⁴¹⁸ MNL BaML, Pécs Város Törvényhatósági Bizottsága köz- és kisgyűlése jegyzőkönyvei, az 1944. február 24-i közgyűlés jegyzőkönyve.

⁴¹⁹ MNL BaML, Pécs pm. 61.700/1942-D-V

⁴²⁰ A zsidók kitelepítésének gondolata civil kezdeményezésként Kassán született, melyet a város közgyűlése megszavazott, majd elterjesztése érdekében országos akciót indított. UNGVÁRY 2013, 462.

⁴²¹ Lásd a 419. sz. lábjegyzetet!

⁴²² Lásd az 52. sz. lábjegyzetet!

házingatlanja.⁴²³ A szerző valótlán adatokkal hergelte magát és az olvasóközönséget, amikor azt írta, hogy a 832 házingatlan csaknem mind „modern lakásos”, közülük több száz a sarokház, alig van köztük olyan, amiben ne lenne fürdőszoba. A Várnagy Elemér tanácsnok által használt listában, mely a szobaszámok szerint csoportosította a zsidó lakáscímeket, sok mellett olvasható a „vizes”, „nagyon vizes”, „festeri kell”, vagy „nem lakható” megjegyzés. A „több száz sarokház” ugyancsak valótlán állítás, amely pusztán a zsidóellenes közhangulat további gerjesztését szolgálhatta.

A pécsi zsidók lakás- és házingatlanjainak az igénybevétele három ügyosztályon keresztül zajlott. Ezek a lakás-, a katonai- és a közigazgatási ügyosztály voltak.

A lakásügyosztály intézte a lakossági igénylések elbírálását és a lakások kiutalását. Fontos megjegyezni, hogy bár a lakások a gettó felállítása után „kikerültek” a zsidó tulajdonosok kezelése alól, egyelőre *de jure* tulajdonosváltás nem történt. Az új lakók főbérlelőként kapták meg a lakáskulcsot.

A *Dunántúl* 1944. május 26-án „Pergőtűzben a pécsi lakásügyosztály, ahol nincs protekció és 1000 igénylés vár kielégítésre” címmel csaknem egy teljes oldalt szánt az ügyosztály munkájának bemutatására.⁴²⁴ „Eddig az volt a helyzet, hogy nem volt miből lakást kiutalnunk, de most lesz” – idézte az újságíró Csokonai Béla aljegyzőt, az osztály vezetőjét. Csokonai arról is beszámolt, hogy addig 800 igénylés futott be, és a múltból csak 300 kielégítetlen lakáskérés maradt, így a zsidó lakásállományból az igénylők legnagyobb része kielégíthető. Ebből a nyilatkozatból az is kiderült, hogy a lakossági igények intézésére a fegyveres testületek tagjainak lakáshoz juttatása után kerül sor.

A lap 1944. június 11-én 1200 lakásigénylésről írt. Az ügyosztály addig 309 igénylést intézett el, és kiutalt 136 egyszobás, 109 kétszobás, 53 három szobás, 10 négyszobás és 4 ötszobás lakást.⁴²⁵ Az igénylők 70%-ának már volt lakása, ők lakáscserét kértek, mert az addigi lakásukat egészségtelennek vagy kicsinek⁴²⁶ tartották. A szülőkkel együtt élő fiatal házaspárok egy része is önálló lakásra vágyott.

Szó esett az önkényes lakásfoglalásokról is, kiemelve a zsidók albérlelőit, akik a tulajdonosok gettóba költözése után már nem csak az általuk bérelt szobát, hanem az egész lakást használták, vagy – bérház esetén – egyszerűen átköltöztek egy számukra megfelelőbbnek tartott lakásba.⁴²⁷ „A helyzet az, hogy ami lakást akaró, lakást változtatni akaró szándék az utóbbi időben felgyülemlett Pécsen, a gettó felállításával mind felszabadult és kielégítést keres, követel magának” – fogalmazott az újság.

⁴²³ *Dunántúl*, 1944. május 7. 3. Ha feltételezzük az adatok helyességét, akkor a zsidó lakástulajdonosok aránya a zsidó közösségen belül 64%.

⁴²⁴ *Dunántúl*, 1944. május 26. 5.

⁴²⁵ *Dunántúl*, 1944. június 11. 5. A részletezett adatok szerint nem 309, hanem 312 lakást utaltak ki.

⁴²⁶ „Akinek eddig a kétszobás lakás is sok volt, az most hármat akar” – jellemezte a lakásügyben megnyilatkozó mohóságot Csokonai ügyosztályvezető. Uo.

⁴²⁷ A zsidó tulajdonú lakások albérlelőit a sajtó útján arra szólították fel, hogy keressenek maguknak másik lakást, mert az új keresztény főbérlelők július 1-től felmondhatnak nekik. „A felszabaduló lakások következtében módjukban áll új lakásokhoz jutni” – olvasható a lapban. (*Dunántúl*, 1944. május 25. 5.) A lakásfoglalásokat nagyban megkönnyítette, hogy sok zsidó lakásra a tulajdonosok gettóba kényszerítése után nem került hatósági zár. Hogy hányra, azt a város hatósága sem tudta, ezért a sajtó útján szólított fel az ilyen lakások azonnali bejelentésére, és súlyos büntetést helyezett kilátásba azoknak a nem zsidóknak, akik ezt elmulasztják. Ez az intézkedés is a zsidó vagyonnak az állam céljára történő „megóvását” célozta. *Dunántúl*, 1944. július 6. 3.

A Kisfaludy utca 3. szám alatti lakáshivatalban nap mint nap nagy tömeg gyűlt össze igénylése személyes intézése érdekében. Mindenki sorszámot kapott az érkezési sorrendi vitákat elkerülendő, de így is két rendőr folyamatos jelenléte kellett a csend és a rend fenntartására a türelmetlen tömegben.⁴²⁸

Júniusban az ügyosztály 727 lakást utalt ki. Ezek közül egy szobás volt 332, két szobás 250, három szobás 107, négy szobás 28, öt szobás 8, hat szobás 2.⁴²⁹

A sajtó minden alkalommal foglalkozási ágakra lebontva tette közzé a kiutalásban részesülők statisztikáját. Ez júniusban így festett: közalkalmazott 220, magánalkalmazott 96, iparos és kereskedő 177, orvos és ügyvéd 19, munkás 87, katona 59, frontszolgálatot teljesítő 31, hadiözvegy, hadigondozott 30.⁴³⁰

A közalkalmazottak nagy száma jelzi, hogy Esztergár nem feledkezett meg a város szolgáltatában állókról, ők az első „kiutalási hullámban” jutottak lakásokhoz.

A háromfős osztály „az igen felszaporodott munkálatokat” már nem volt képes el látni, ezért a város közgyűlése július 1. és december 31. közötti időszakra két kiegészítő munkaerő alkalmazását engedélyezte a polgármesternek a lakáshivatalban.⁴³¹

A hivatallal kapcsolatos utolsó és egyben igen rövid sajtóhír arról tudósította a lakosságot, hogy júliusban 398 lakást utalt ki, nagyjából munkásoknak. „A kiutalások elbírálásánál főleg a szociális szempontokat tartották szem előtt.”⁴³²

A katonai ügyosztály intézte a német és a magyar katonai beszállásolást, melyhez a hotelok és a panziók mellett magánházakat, illetve lakásokat is igénybe vett – köztük zsidó lakásokat is. Ez utóbbiak nagyobb részében az átadáskor még nem készült el a leltár, ami feszültséget okozott a pénzügyigazgatóság és a polgármesteri hivatal között, mivel a pénzügyőrök a lakásokban lévő ingóságokra mint jövőendő állami vagyonra tekintettek, és – nem alaptalanul – a kincstárt máris megkárosítva látták. A katonai ügyosztály hiába kért ebben együttműködést a német illetékesektől, azok nem reagáltak érdemben a megkeresésekre, így a pénzügyőrök soha nem tudták meg, mi volt a lakásokban, csak azt mérhették fel idővel, mi maradt.

Ez az ügyosztály nem vett részt a honvédségi és csendőrségi lakásigénylések elbírálásában és kiutalásában, azt a Pécsi Honvéd Állomásparancsnokság javaslatai alapján a lakásügyosztály végezhette.

A közigazgatási ügyosztály lakásügyben „ki- és betelepítési irodaként” működött, ez tartotta kézben a gettó területéről kiköltöztetendő személyek lakáshoz juttatását, a lakbérigényüket,⁴³³ házaik augusztusi visszaadását⁴³⁴ és az ingatlanfelújításuk költségeinek visszatérítésével kapcsolatos intézkedéseket.

⁴²⁸ *Dunántúl*, 1944. június 11. 5.

⁴²⁹ *Dunántúl*, 1944. július 12. 5.

⁴³⁰ Uo. A részletezett adatok összege nem 727, hanem csak 719 igénylő.

⁴³¹ MNL BaML, Pécs Város Törvényhatósági Bizottsága köz- és kisgyűlése jegyzőkönyvei 1944, 122 jkvi/48.321. E. 1944 számú közgyűlési határozat.

⁴³² *Dunántúl*, 1944. augusztus 10. 2.

⁴³³ Várnagy tanácsnok 1944. május 27-én a városháza közgyűlési termébe hívta a gettó területéről kiköltöztetett keresztény tulajdonosokat, hogy megbeszéljék a zsidó „bérlők” által fizetendő lakbéreket. *Dunántúl*, 1944. május 26. 6.

⁴³⁴ Lásd „A gettó területéről kitelepített keresztény lakosság visszaköltözése” című fejezetet!

A város szolgálatában állók – a kézbesítőtől a tanácsnokig – külön kezelt lakásigénylései is Várnagy tanácsnok elé kerültek, aki ezeket véleményezte.⁴³⁵

A lakásokban maradt zsidó tulajdonú ingóságok mihamarabbi elszállítása iránti kérelmek ugyancsak Várnagy osztályára kerültek. Az ezekről szóló határozatait megküldte a lakások kiürítését irányító pénzügyőröknek.

Akadtak elégedetlenkedők, akik nem tartották megfelelőnek a nekik juttatott lakást, ezért másikat kértek. Előfordult, hogy a zsidó tulajdonos albérlője a kiköltözési felszólítás ellenére a lakásban maradt, ahol új bérlő nem fért el a bútoraival.

Miután a zsidók lakásaiba új főbérlők költöztek, júliustól a pénzügyigazgatóság is bekapcsolódott az ügybe: az 1600/1944 M. E. számú rendelet 12. § 1. bekezdésére⁴³⁶ hivatkozva megkezdte zárgondnokok kinevezését a zsidó tulajdonú lakóingatlanokra.⁴³⁷ A határozatok tárgya a „zsidó tulajdont képző épületek bérjövödelmének zárlati kezelése” volt. Egy-egy gondnoknak több lakás, illetve bérház is a kezelésébe kerülhetett. A kinevezési folyamat november közepéig tartott, mivel a pécsi zsidók gettóba zárása, majd elhurcolása következtében mintegy ezer ingatlan maradt „gazdátlanul”.

A pénzügyigazgatóság a zárgondnokok tiszteletdíját az ingatlan bérjövödelmének bruttó 3%-ában állapította meg. A zárgondnok jogosított és kötelezett volt mindarra, amit a városi lakbérleti szabályrendelet a tulajdonos részére előírt.

Számadásait évente kétszer, január 31-ig és július 31-ig volt köteles betérjeszteni a pénzügyigazgatóságnak.

A zárgondnok a „zárlati jövedelemből” elsősorban az ingatlant terhelő közadókat, a közműkiadásokat, az épület karbantartásával és tatarozásával kapcsolatos munkákat tartozott fedezni, továbbá a tűzbiztosítási díjat és az esetlegesen elrendelt légoltalmi kiadásokat kiegyenlíteni. A zárlati jövedelem esetleges feleslegét a zárgondnoknak a zsidó tulajdonos valamelyik pénzintézetnél lévő zárolt számlájára kellett befizetnie.⁴³⁸

A fentiekén kívül a gondnok szedte be a lakbért, jelentést tett a kiutalt, de el nem foglalt lakásokról, vagy az általa tapasztalt esetleges rendellenességekről. (272. sz. levél)

A pénzügyigazgatóság szabta meg a lakberek összegét is. Ez esetenként jóval magasabb volt, mint a bérlő korábbi lakásáé. A város hatósága azonban nem volt jogosult a lakbér mérséklése iránti kérelmekkel foglalkozni.

Végül egy jellemző adalék a helyi bürokráciának a zsidókhoz való hozzáállásáról: a pénzügyi osztály 1944 szeptemberéig nem tudta eldönteni, mi legyen a város bérházában lakott 11 zsidó felgyülemllett lakbérhátralékával, ezek miként hajthatók be, ugyanis a lakberek csak május 31-ig voltak rendezve. Jobbágy Valér tisztí főügyész szeptember 13-án írásban arra kérte Esztergár polgármestert, hogy a város törölje ezeket a nyilvántartott hátralékokat, mivel az 1610/1944 M. E. számú rendelet 12. § kimondta, hogy

⁴³⁵ MNL BaML, Pécs pm. 40.250/1944-D-12

⁴³⁶ „Ha a jelen rendelet értelmében a bejelentő birtokában maradó vagyontárgyak megóvása végett szükségesnek mutatkozik, a pénzügyigazgatóság elrendelheti az ingóságoknak szoros zár alá vételét.” VÉRTES 2002, 290.

⁴³⁷ Számos kinevezési határozat található a MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 154. tekercsén.

⁴³⁸ E részleteket a zárgondnok kötelmeiről a kinevezési határozatok tartalmazták. December elején megalakult a Pécsi Zsidók Tanácsa, melynek vagyonmentő és gondnoki osztálya igyekezett a városi árvaszék bevonásával a zsidó ingatlanok és ingóságok kezelésére hitközségi tagokat gondnoknak kineveztetni. Ezzel kapcsolatban lásd az „Újrakezdés” című fejezetet!

„a bérleti jogviszony annak a hónapnak az utolsó napjával ér véget, amelyben a bérlő a lakásból kiköltözik”.⁴³⁹ A zsidók tehát nem károsították meg a várost azzal, hogy „ismeretlen helyre költöztek”, de ennek az elismeréséhez házon kívüli szakvélemény kellett.

169.

**Chiovini Kornélné kérelme Jaross Andor belügyminiszterhez
édesanyja házának visszaadása iránt**

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter Úr!

Mély tisztelettel alulírottak édesanyját, özv. Császár Lajosné született Czigán Laurát jóakarató ismerősei rábeszélésték az 1918. évben, hogy a Pécssett Kinizsi u. 5. szám alatti, terméskőből és téglából épült, s négy szobából álló, általa épített lakóházát adja el, s a vételárat jegyezze be azonnal hadikölcsönbe, mert ennek kamataiból úri módon meg fog élni. Édesanyám szegény mint tapasztalatlan, s az élet megpróbáltatásaitól már amúgy is megviselt özvegy asszony, a csábító beszédnek s rábeszélésnek engedve lakóházát el is adta az ismerősök által vevőként beajánlott Hochstätter Dávid zsidó kékfestősegédnek 100 000, azaz egyszázezer korona vételáért. A vételt a pécssegyházmegyei takarékpénztár [sic!] útján bonyolították le, hol édesanyámnak a házra tartozása is volt. A tartozás levonásával fennmaradt 72 000 koronát ott helyben és készpénzben be is fizette hadikölcsönbe.

Reményei azonban füstbe mentek, mert a hadikölcsön elértéktelenedett, s édesanyám, ki házából tekintélyes házbért kapván tisztességes módon felnevelhetett engem és öcsémet, s férjhez is adott, teljesen koldus maradt, a zsidó kékfestősegéd pedig, aki egy fillér hadikölcsönt sem jegyzett, ma dúsgazdag ember, aki a ház jövődelméből úri módon él.

Édesanyám szegény a mi eltartásunkra szorult, s 12 éven át én s férjem tartottuk el az 1930. december hó 19-én bekövetkezett haláláig.

A hadikölcsönkárosultak segélyezése címén édesanyám évi 350, azaz háromszázötven pengő segélyt élvezett, ebből azonban, ha mi nem segítjük, éhen is halhatott volna. Halála után én kapok némi segélyt a m. kir. belügyminisztérium hadikölcsön irodájától 7912 szám alatt.

Tiszteletteljes kérelmem oda irányul, kegyeskedjék intézkedni olyan irányban, hogy a zsidó ingatlanok elvétele alkalmával ezen ház tulajdonunkba visszaadassék, vagy legalább is csekély térítési díj megfizetése mellett az elsőbbség részünkre biztosíttassék.

Édesanyám után ketten maradtunk gyerekek: Én, ki nyugalmazott községi jegyző neje vagyok, kinek férje az 1914/1918 évi világháborúban 52 hónapot szolgált, több ízben megsebesült, s több kitüntetésben részesült, tartalékos hadnagy[ként] szerelt le, és öcsém vitéz Császár Lajos, ki az első világháborút végigküzdötte, s kitüntetései útján vitézzé avatott, s jelenleg mint tartalékos százados már egy év óta újra tényleges katonai szolgálatot teljesít, jelenleg a déli harctéren, tábori posta B. 278. szám alatt.

⁴³⁹ MNL BaML, Pécs pm. 35.367/1944-D-12

Mély tisztelettel kérem fentiek alapján Nagyméltóságodat, hogy kérelmemet meghallgatva bölcs intézkedésével odahatni kegyeskedjék, hogy a néhai édes atyánk és édes anyánk keserves keresményéből összekuporgatott pénzen épült ház a zsidó kézből elvételük, s nekünk örökösöknek visszaadassék.

Pécs, 1944 évi április hó 7-én.

Nagyméltóságodnak
alázatos tisztelője

Chiovini Kornélné született
Császár Sarolta pécsi lakos
Lakik: Brassó utca 34. szám

MNL BaML, Pécs pm, 32.907/1944-C-V, gépelt, eredeti kérelem

170.

Kocsis József házigénylő levele Esztergár Lajos polgármesternek

Méltóságos Polgármester Úr!

A Dunántúl mai számában olvastam, hogy rendelet jelenik meg a zsidó kézen lévő ingatlanok zár alá vételéről, s ennek kapcsán zár alá vétetnek a zsidó kézen lévő házak is. Miután ezen zár alá vett ingatlanok valószínűleg a zsidó mezőgazdasági ingatlanokhoz hasonlóan igénylés alapján lesznek kiosztva,⁴⁴⁰ alulírott azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok Méltóságodhoz, hogy részemre Pécsen a Mátyás Flórián utca 36. szám alatti házat kiutalni méltóztassék.

Tiszteletteljes kérésem indoklásául előadom, hogy három gyermekes köztisztviselő vagyok, semmiféle ingatlanvagyonnal nem rendelkezem, így házam sincsen, ezideig 10 évi katonai szolgálatot teljesítettem, melyből 7 évi a tényleges szolgálatomra esik, 3 évet pedig mint tartalékos hátországi hadiszolgálatban töltöttem, jelenleg pedig elvonuló alakulatnál teljesítek szolgálatot és a holnapi napon indulok a hadművelési területre. Éppen a hadművelési területre történő elvonulásom készítet arra, hogy a kérelmemet már most Méltóságod elé terjesszem, mert sajnos én ott nem leszek ezen zsidó ingatlanok igénybevételi és kiigénylési módjáról tájékoztatva, s így igénylést előterjeszteni nem fogok tudni.

Ezen háznak a tulajdonosa dr. Beck Pálné szül. Hoch Margit zágrábi (Dalmatinszka utca 10.) lakos, aki zsidó vallású. Ezen ingatlan a pécsi 6142. számú telekkönyvi betétben 6279. és 6280. hrsz. alatt van felvéve, területe 52+57,3 négyszögöl.⁴⁴¹

Tisztelettel bejelentem még Méltóságodnak, hogy ezen házra való igényemet anél is inkább kénytelen vagyok már most bejelenteni, mert erre tudomásom szerint

⁴⁴⁰ Utalás az 1942. szeptember 6-án életbe lépett 1942. évi XV. törvénycikkre, amely „A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól” címet viselte. A törvény az 1941. évi XV. tc. – „fajvédelmi törvény” – alapján határozta meg a zsidó fogalmát. A törvény hatálya alá eső személyek nem vásárolhattak mező- és erdőgazdasági ingatlan, valamint kötelező érvénnyel át kellett engedniük birtokaikat, 500 holdnál nagyobb birtok esetén azok élő és holt felszerelését is.

⁴⁴¹ Egy négyszögöl 3,59665 m².

már két igénylő is van, és pedig Krebsz Mihály textilkereskedő és Szirtes György faggyúbizományos, mindketten pécsi lakosok.

Krebsz Mihály, aki gyermektelen, s mint a háborús konju[n]ktúrának jólétben tobzódó vámszedője, s bár emeletes házzal rendelkezik (Péter utca 16. sz.), már annyira magáénak tekinti ezt az általam lakott Mátyás Flórián utca 36. szám alatti házat, hogy már annak átalakítását is kitervezte, sőt tudomásom szerint a ház jelenlegi tulajdonosának, aki mint horvátországi zsidó, ott nem valami jólétben él, már erre a házra előleget is adott. Ez az úr míg Pécssett teljesíthet katonai szolgálatot, ezt szívesen teszi, mert ez neki áruellátás tekintetében előnyt jelent, de mikor elvonuló alakulathoz nyert beosztást, nyomban beteget jelentett, lábát fájdtotta, holott ugyanezen lábával kitűnően ropta a táncot akár a pécsi Üdülő Szállóban, akár pedig a pesti lokálokban.

A másik igényt tartó pedig Szirtes György faggyúbizományos, aki saját állítása szerint többszörös ingatlantulajdonos (vidéken), s a katonai szolgálat alól jól jövedelmező foglalkozása miatt felmentést élvez, már állítása szerint ezen házingatlant meg is vette. Úgy látszik azonban, ezen vételi ügylet körül valami nincsen rendben, mert a ház jelenleg is dr. Beck Pálné szül. Hoch Margit zágrábi lakos nevében áll.

Ezen háznak a gondnoka azelőtt dr. Kaufer pécsi zsidó ügyvéd volt, azonban mióta zsidó háznak nem lehet zsidó házgondnoka, a házgondnoki tisztet Szirtes Györgyné tölti be, aki azelőtt dr. Kaufer ügyvédnél volt alkalmazva.

Miután ezen ház tulajdonosa már évek óta ismeretlen helyen tartózkodik, önkéntelen felvetődik bennem az a kérdés, hogy vajon hol írhatott alá adás-vételi jogügyletről szóló okiratot.

Méltóságos Uram! Ezek a fentebb említett hadigazdagok lelkiismeretfurdalás nélkül kihasználják azt, hogy ezt az ingatlant maguknak megszerezzék az alatt az idő alatt, míg én a becsület mezején hazafias kötelességemet teljesítem, kérem Méltóságodat, szíveskedjék annak idején oda hatni, hogy ezen ház, ahol jelenleg is lakom, kis családom részére ítéltessek oda. Amennyiben pedig ezen zsidó házingatlanok igénybevétele és kiosztása nem Méltóságod hatáskörébe tartoznék, úgy tiszteletteljes kérésem oda irányul, hogy kérvényemet pártfogólag méltóztassák a megfelelő fórum elé terjesztteni, s erről, valamint az eredményről a Pécssett, Mátyás Flórián utca 36. szám alatt lakó feleségemet értesíteni méltóztassák.

Tiszteletteljes kérésem ismételve, s bízva annak jóindulatú elbírálásban, vagyok

Pécs, 1944. évi április hó 16-án

hazafias tisztelettel

Kocsis József

kir. törvényszéki irodasegédtsízt

tart. őrmester

MNL BaML, Pécs pm. 32.286/1944-C-V, gépelt, eredeti kérelem

A polgármester nevében Makucz Jenő tanácsnok válaszolta meg a kérelmet. Az 1944. augusztus 10-én kelt levelében arra hivatkozva utasította el a kérés teljesítését, hogy az nem tartozik a hatáskörébe. „Ugyanis a m. kir. kormány rendelettel kormánybiztost nevezett ki a zsidó vagyonok értékesítésére.”⁴⁴²

⁴⁴² A hivatkozott kormánybiztos Turvölgyi Albert.

171.

Várnagy Elemér tanácsnok véghatározata
a gettó területén élő keresztények elköltöztetéséről

Pécs szab. kir. város polgármesterétől

Véghatározat

Az 1610/1944. M. E. számú rendelet alapján a zsidóknak a meghatározott városrészbe telepítését elrendeltem.

Szükségesnek mutatkozik tehát, a jelenleg ott lakó nem zsidó személyeknek a zsidók részére kijelölt városrészből való kiköltöztetése.

Megállapítottam, hogy pécsi lakosnak u. sz. alatt lévő lakása a zsidó személyek részére kijelölt városrészbe esik.

Az 1610/1944. M. E. rendelet 10 §-ában foglalt felhatalmazás alapján kötelezem tehát nevezetett, hogy a meglévő lakásából 1944. évi május hó 15-ig bezárólag költözzön ki.

A kiköltöztetést szenvedő részére életviszonyának és keresetének megfelelő lakást bocsátok a rendelkezésére.

A bér nagyságára és a fizetés módozataira jelen véghatározatom kibocsátása után két héten belül intézkedni fogok.⁴⁴³

Véghatározatommal egyidejűleg kötelezem a ház jelenlegi nem zsidó bérlőjét is a lakásuknak május hó 15-ig történő elhagyására.

Véghatározatomat az 1929. évi XXX. t.c. 56. §-ának b. pontjában foglaltak alapján közérdekből azonnal végrehajthatónak mondom ki.

Erről értesítem pécsi (.....u. sz.) lakos háztulajdonost.

Pécs, 1944. május 6-án.

A polgármester nevében:
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt, sokszorosított eredeti űrlap

⁴⁴³ Egy háztulajdonos az 1944. július 2-án kelt levelében a polgármesternél nehezményezte, hogy a város hatóságától a neki fizetendő lakbérrel semmilyen értesítést nem kapott. A pécsi Központi Zsidó Tanács által utalt lakbért kevesellte. (MNL BaML, Pécs pm. 41.680/1944-D-12.) A tulajdonosok csak augusztus végén kapták vissza ingatlanjaikat. Volt, aki az elmaradt júliusi és augusztusi lakbérét a hatóságtól várta. Mivel kormányintézkedés erről nem volt, a város nem tudta a kérést teljesíteni. MNL BaML, Pécs pm. 42.524/1944-D-12

172.

Jegyzőkönyv Gasch Rezső jogtalan lakásfoglalásáról

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen 1944. évi május hó 17-én az első fokú közigazgatási hatóságán.

Megjelenik Gasch Rezső pécsi lakos, aki a Toldy M. u. 6. sz. alatt írásbeli határozat nélkül jogtalanul elfoglalt egy két szoba összkomfortos lakást. Dr. Várnagy Elemér felszólítja nevezettet, hogy a fenti lakásból haladéktalanul költözzék ki, mert azt másnak utalták ki, egyben felajánlja neki a Ferenciek u. 31. sz. alatt lévő három szoba fürdőszobás lakást, melyet előző nap dr. Garadnay Béla aljegyzővel együtt a felesége⁴⁴⁴ megtekintett.

Gasch Rezső kijelenti, hogy a felajánlott lakást nem hajlandó elfoglalni, mert szerinte az piszkos. Egyébként sem hagyja el a Toldy M. u. 6. szám alatti lakást, onnan legfeljebb csak karhatalommal tehetik ki.

Dr. Garadnay Béla aljegyző megállapítása szerint a lakás teljesen kifogástalan.

kmft.

Várnagy

MNL BaML, Pécs pm. 40.495/1944-D-12, gépelt, eredeti jegyzőkönyv

173.

**Esztergár Lajos polgármester levele Jaross Andor belügyminiszterhez
a pécsi zsidó tulajdonú lakások felújítása tárgyában**

M. kir. Belügyminiszter Úr!

Tisztelettel bejelentem, hogy a zsidók elkülönített területre költöztetésével kapcsolatban a megüresedő zsidó lakások használatba vétele céljából rendbehozási munkálatok váltak szükségessé. Az így felmerülő költségek természetesen a volt zsidó lakókat terhelik.

A zárt területről kiköltöztetett keresztény családok érdekeinek megóvása céljából a rendbehozási munkálatokat máris folyamatba kellett tétetnem.

A munkálatokkal kapcsolatban keresztény kisiparosok nagy mennyiségű számlát nyújtottak be a munkálatok végzését ellenőrző városi műszaki ügyosztálynál. Addig is, amíg a költségeket a zsidóktól be tudom hajtani, a keresztény kisiparosok jogos járandóságainak kifizetése céljából 10 000 pengőt a város házipénztárától előlegeztem, amelyet a számvevőség rendeletemre fizetett ki.

⁴⁴⁴ Gasch Rezső felesége.

Tisztelettel kérem ezen intézkedésemnek szíves jóváhagyását.

Pécs, 1944. június hó 3.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 33.048/1944-C-21, gépelt, felterjesztés-másolat

A belügyminiszter alá rendelt városi számvevőség főnöke, Fehér Sándor is jelentést tett a Belügyminisztériumnak a fedezet nélküli számlákra történt utalásról. A minisztérium magyarázatot kért Esztergártól, amit ő az 1944. augusztus 11-én kelt levelében megtett.⁴⁴⁵ Ebben megírta, hogy a zsidók a lakásaik rendbehozatali munkálatihoz 50 000 pengőt utaltak át a város mérnöki hivatalához, ez azonban nem volt elégséges, így neki kellett megelőlegeznie a kisiparosok hozzá benyújtott számláit. Esztergár az alábbi érveléssel hátrította el magát a felelősséget az előírásokkal ellentétes döntéséért: „Közben a zsidóknak a város területéről történt elköltöztetése következtében a kiutalt költségeket tőlük megkapni nem sikerült. – Az ily módon fedezet nélkül maradt mintegy 10 000 Pengős költség azonban véleményem szerint az államkincstárt terheli, mert a zsidók vagyona is az államkincstárra háramlott át.”

174.

Molnár Károly levele Esztergár Lajos polgármesternek lakása ügyében

Méltóságos

Polgármester Úr !

Özv. Visi Sándorné tulajdonát képző Ferenciek u. 7. számú házban 1943. évi július hó 1. óta a mellékelt rajz szerint a lakástól teljesen különálló helyiségben van az ingatlan-közvetítő irodám, melyet annak idején Kertész Izsó nővérektől [sic!] béreltem ki. Mivel a Kertész nővérek zsidók voltak, és a gettóba költöztek, az általuk bérelt 2 szobát, konyhát a lakáshivatal Havasi József katonai altiszt és családjának utalta ki. A Kertész nővérek elköltözése után a lakbért közvetlen özv. Visi Sándornénak küldtem el postán Szigetvárra. Bár a bérletben eddig nem háborított senki, azonban mivel eddig a lakáshivataltól a kiutalási engedélyem nincs meg, ezért mély tisztelettel kérem, miszerint a birtokomban levő irodahelyiséget részemre kiutalni, és így a főbérleti minőségemet és a reá eső bérleti összeget megállapítani szíveskedjék.

Tiszteletteljes kérésem indoklására megemlítem, miszerint a kérdéses helyiséget 1943. évi július 1. óta bérelem, s ha a zsidó ügy nem merül fel, akkor beláthatatlan időig bérben tarthattam volna a Kertész nővéreknél.

1940. év július 17-től fogva mint tartalékos tiszt katonai szolgálatot teljesítek, s így a korábbi civil foglalkozásomból kiestem. Hogy mégis valami fogódzó legyen a

⁴⁴⁵ MNL BaML, Pécs pm. 33.048/1944-C-21

kezemben, ingatlanközvetítő irodát nyitottam, ahová már a feleket is szoktattam, és a telefont is bevezettettem. Ezen kívül az is fontos, hogy az ilyen természetű iroda olyan helyen legyen, ahol a nép jobban közlekedik.

Foglalkozásomból eredő ügyletek után 5%-os forgalmi adót kell lerónom, amivel az államháztartás jövedelmét fokozom.

Az általam bérelt helyiségre sem a tulajdonosnak, sem pedig Havasiéknak szükségük nincs. Havasiék annak idején vagy egy nagyszoba, vagy két kisebb szobás lakás kiutalását kérték, s azt meg is kapták.

Végül tisztelettel megemlítem, hogy az első időben semmi bajom nem volt Havasiékkal mindaddig, míg valaki fel nem heccelte őket. Ekkor kitalálták azt, hogy én az albérlőjük legyek, és az egy helyiségért fizessek nekik 50 P-t, és akkor ők a többi lakásokért [sic!] csak 22 P-öt fizetnek házbér fejében havonta.⁴⁴⁶ Amikor láttam ezt a bajtárstalan és erkölcstelen gondolkodását Havasiéknak, még a köszönési viszonyt is megszakítottam [velük], mert aki a zsidó ügyből üzletet akar csinálni mások rovására, az nem méltó arra, hogy vele szóba álljanak. Így még a zsidó sem gondolkodott. A mai időben, de akkor, amikor a bolsevizmus rémétől irtózik mindenki, furcsa volna az is, hogy én tiszt létemre alárendelt viszonyban álljak egy altiszttel szemben. Kérésem megismétlése mellett maradtam

1 drb. melléklet

teljes tisztelettel:
Horváth Károly⁴⁴⁷

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

175.

A pénzügyigazgatóság levele Esztergár Lajos polgármesternek a katonaság által igénybe vett lakások leltározásáról

Polgármester Úrnak!

Pécs

1944. július 17-én a 17019/467/IV. 1944. szám alatt a pénzügyigazgatóság megkereste a Címedet, hogy a katonai alakulatok által igénybe vett zsidó lakásokra vonatkozó adatokat közölni szíveskedjék.

Ennek a megkeresésnek érdemi foganatosítását augusztus 10-én 17019/800/IV. 1944. szám alatt sürgette meg a Pénzügyigazgatóság, de még a mai napig sem lett a megkeresés érdemben elintézve.

Tekintve, hogy fontos nemzeti érdek kívánja ezen ingó vagyonok számba vételét és megtartását, és a két hónapi késedelem miatt feltehető, hogy máris nagy veszteség

⁴⁴⁶ A levél mellett lévő belső hivatali levelezésből az derül ki, hogy a lakásügyi osztály a levélíró által bérelt helyiséget a lakással együtt a Havasi családnak utalta ki.

⁴⁴⁷ A levelet a polgármesteri hivatal 1944. október 11-én érkezett.

állt elő, hogy a pénzügyigazgatóság az elfoglalt lakások berendezését, ruha, fehérnemű értékek stb. nem vehette számba és nem szállíthatta el.

Felkéri a pénzügyigazgatóság Címet, hogy a július 17-i megkeresést érdemben most már 8 napon belül fogantatosítani szíveskedjék.

Pécs, 1944. szeptember hó 25-én.

Dr. Fehér sk. pü. tanácsos

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 168. tekercs, gépelt, átiratmásolat

1944. október 5-én összeült a város, a pénzügyigazgatóság és a német katonaság képviselője, és megbeszélték a katonai beszállásolásra igénybe vett zsidó lakások leltározásának menetét. Lásd ehhez a 179. sz. levelet!

176.

Véghatározat német katonák beszállásolásáról

Véghatározat

A Rákóczi u. 74. sz. alatti volt Löbl Zsigmond-féle nagykereskedés üzlet- és raktárhelyiségeit a beszállásolási törvény alapján igénybe veszem, és a német véderő tagjainak elszállásolása céljából kiutalom.

Felkérem a m. kir. pénzügyigazgatóságot, hogy az igénybe vett helyiségekben tárolt árukészletet szíveskedjék haladéktalanul elszállíttatni a volt Viasz Béla-féle bizományi üzlet Rákóczi u. 29. sz. raktárába, és az ekként kiüresített helyiségeket legkésőbb f. hó 29-ig a német helyi térparancsnokság (Ortskommandatur!)⁴⁴⁸ rendelkezésére bocsájtani.

Jelen véghatározatomat az esetleges fellebbezésre tekintet nélkül az 1929. tc. XXX. 56.§-a alapján azonnal végrehajthatónak nyilvánítom.

Határozatomat megkapják: 1., a m. kir. pécsi honvéd IV. térparancsnokság, 2., helyi német térparancsnokság (Ortskommandatur, a Rákóczi u. 76. sz. alatt), 3. a m. kir. pécsi pénzügyigazgatóság, 4. I.-fokú közigazgatósági hatóság, 5. A Rákóczi u. 74. sz. alatti épület gondnoka.

Megokolás

A m. kir. honvédelmi miniszter úr a 70.888/el.n./1944 sz. leiratában elrendelte, hogy az országunkban lévő német parancsnokságok összetömrítését, ill. átcsoportosítását az illetékes honvéd ápk. az illetékes polgármester bevonásával szabályozza.

⁴⁴⁸ A „térparancsnokság” a magyar királyi honvédségen belül kialakult szervezet. Alapvető rendeltetése a katonai rend biztosítása volt. Békében lényegét tekintve napjaink helyőrségi feladatait irányította, háborús viszonyok között a hadtest- vagy hadsereg-parancsnokság szálláskörletében gondoskodott a biztosítási, őrzési feladatokról, a polgári lakosság tájékoztatásáról, a rendbontás megakadályozásáról, a terület nyugalomáról. Bővebben lásd <http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/20011/forum/helgert.html> (Utolsó letöltés: 2014. június 25.)

Az érdekelt szervezetekkel való beható megvitatás során megállapítást nyert, hogy a Pécssett legkésőbb f. hó 29-ig végrehajtandó összetömrítéshez feltétlen szükség van többek között a volt Lőbl-féle Rákóczi u. 74. sz. alatti üzlethelyiségek igénybevételére is.

Mivel a szóban forgó helyiségek csak abban az esetben használhatók fel az említett célra, ha az ott raktározott árukészlet elszállításra kerül, fel kellett kérnem a m. kir. pécsi pénzügyigazgatóságot, mint az árukészlet felett jelenleg rendelkező hatósági szervet, annak haladéktalan elszállítására.

A véghatározatnak a fellebbezésre tekintet nélkül végrehajthatóságát az ügy fontossága és halaszthatatlan sürgőssége indokolja.

Pécs, 1944. évi szeptember hó 26-án.

A polgármester nevében
Makucz
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 35.553/1944-C-15, gépelt, átiratmásolat

Egy másik pécsi címre vonatkozó, ugyancsak német katonák elhelyezése céljából szeptember 29-ig végrehajtandó kiürítési határozatra a pénzügyigazgatóság október 18-án azt válaszolta, hogy a megkeresésnek csak akkor tud eleget tenni, ha a zsidó ingóságok elszállítására a polgármester a 31.100/1944 B. M. rendelet értelmében „megfelelő igaz és kézi munkaerőt és megfelelő raktárhelyiséget” bocsájt rendelkezésre.⁴⁴⁹ Vélhetően a fenti levélre is ilyen tartalmú válasz érkezett.

177.

Nessel J. Zoltán zárgondnok levele a polgármesteri hivatalba német katonák szállásdíjának behajtása ügyében

Tekintetes

Polgármesteri Hivatalnak

Pécssett

Alulírott Nessel J. Zoltán ny. intéző (Pécs, Apáca ucca 1.) a Pécs Kazinczy u. 2. számú bérház m. kir. pénzügyigazgatóság 17019/704/IV.1944 számú határozatával megbízott zárgondnoka tisztelettel kérem, méltóztassék intézkedni, hogy a fent nevezett házban a német véderő által elfoglalt dr. Tausz Dezső és Báder Bernátné-féle lakások utáni bér összege nálam, mint zárgondnoknál kiegyenlítéssek.

Dr. Tausz Dezső lakása után a havi bér 144.- P

Báder Bernátné " " " " 108.- P

Mindkét lakásnál négy havi bérhátralék van, tehát összes bérkövetelésem 1008 pengő, szóval egyezernyolc pengő.

⁴⁴⁹ MNL BaML, Pécs pm. 39.657/1944-D-12

Ugyanez a helyzet a gondnokságom alatt álló Pécs, Apáca ucca 15 számú bérházban is. Ezen házban Kutna Izidor-féle lakásban ugyancsak a német véderő egy tagja lakik, kitől szintén a mai napig semmiféle bérösszeg nem folyt be.

A lakás havi bére 133,33 P.

A német véderő tagja e lakást 1944 év május hó óta lakja, tehát összes bérkövetésem 666,65 Pengő, szóval hatszáhatvanhat pengő 65 fill.

Ezen kéresemmel a m. kir. 4. honvéd kerületi parancsnoksághoz folyó év szeptember 17-én fordultam, melyre szeptember hó 22-én a következő választ kaptam:

„Nessel J. Zoltán ny. intéző zárgondnokságnak Pécs, Apáca u. 1. Értesítem, hogy a 8024/el.18.-1943 sz. H. M. körrendelet (80.) Budapesti Közlöny 16. §-a értelmében az elszállásolt német katonai alakulatok írásbeli igazolásai alapján Pécs szab. kir. város polgármestere névjegyzéket készít, melynek egyik példányát az igazolások kíséretében kifizetés végett ide küldi meg. Kérelmével tehát kérem Pécs szab. kir. város polgármesteréhez fordulni, ahová a német katonai alakulatok írásbeli igazolásai betérjesztendőek. v. Németh s.k. alezredes.”

Tisztelettel kérem ezen elmaradt lakberek folyósítása iránti mihamarabbi szíves intézkedését.

Pécs, 1944. szeptember hó 29.

Teljes tisztelettel
Nessel J. Zoltán

MNL BaML, Pécs pm. 35.693/1944-C-15, gépelt, eredeti kérelem

178.

Lippai Pál levele Esztergár Lajos polgármesternek a feregtenítési költségei tárgyában

Pécs szab. kir. város Polgármesterének

Pécs

Alulírott azon kérelemmel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy a hatósági átköltöztetésem alkalmával felmerült ciánozási költségemet a város pénztárából megtéríttetni szíveskedjen.

Kérésemet indokló előzmények a következők:

Mint MÁV műszaki segéd tiszt a MÁV Bánffy Dezső utcai bérházában laktam, és onnan folyó évi május 12-én történt hatósági kiköltöztetés alkalmával a Toldi Miklós utca 4. számú házba lettem költöztetve, mely lakás tulajdonosa özv. Révész Benőné volt. Beköltözködéskor szakértővel megállapíttattam, hogy *a lakás teljesen el van lépve poloskával*. Ekkor személyesen fenn voltam a költözési ügyeket intéző Várnagy Elemér tanácsnok úrnál, és kértem, hogy a város a lakást ciánoztassa ki, mert anélkül az nem lakható. Tőle azt a felvilágosítást kaptam, hogy a város erre előirányzott hitele már kimerült, de én ciánoztassam ki egyelőre saját költségen, és vonjam le a lakbér-

ből. Ezek után ki is cíanoztattam, melynek költsége 315 pengő 50 fillér volt. Lakbért ez ideig nem fizettem, mert mint vasutas, aki eddig természetbeni lakást kapott, nem is kaptam lakbért.

Most rendezte a MÁV ezt a kérdést, és visszamenőleg kifizette a lakbéremet, tehát ezután én is most fizettem lakbért. Tekintve, hogy a mostani lakásom tulajdonosa zsidó, a lakbér felett a pécsi pénzügyigazgatóság rendelkezik. Itt lakbérfizetés alkalmával megkíséreltem a fizetendő visszamenőleges lakbérből az általam előlegezett cíanozási költségek levonását, de ehhez a pécsi pénzügyigazgatóság nem járult hozzá, és nem vállalta a cíanozási költséget, és arra utasított, hogy azt a város hatóságától kérjem.

Kérem tehát a csatolt számla szerint általam kifizetett 315 pengő 50 fill. cíanozási költséget részemre a város pénztárából visszatéríttetni szíveskedjék, mert mint az idecsatolt igazolvány is tanúsítja, a lakás teljesen férges volt, és így lakhatatlan, viszont én nem saját akaratomból hagytam ott [a] régi lakásomat, amely tiszta volt, hanem hatósági kilakoltatás következtében.

A cíanozási költséget eddig is kölcsönből fedeztem, és ilyen költséget csekély jövedelmemből nem vállalhatok.

Kérésemet megismételve maradtam

tisztelettel

Lippai Pál

MÁV-műszaki segéd tiszt
Pécs, Toldi Miklós u. 4. sz.

2 db melléklet⁴⁵⁰

1944. XI. 13-án.

MNL BaML, Pécs pm. 52.399/1944-F-V, kézzel írt, eredeti kérelem

A levelet a polgármesteri hivatal a műszaki ügyosztálynak továbbította, javaslatot kérve tőle a kifizetéssel kapcsolatban. Makucz Jenő osztályvezető november 15-én kelt válaszában lényege: „Figyelemmel arra, hogy a műszaki ügyosztály a szóban levő lakás megvizsgálására annak idején utasítást nem kapott, a féregirtás szükségességére, s így a féregirtás költségének közpénztár terhére vállalására vonatkozólag javaslatot nem tehet.”

*Katics Antal nyugalmozott főjegyző 1944. november 24-én kelt, de csak 1945. január 5-én kiadmányozott határozatában a kérelmet elutasította. Arra hivatkozott, hogy a fennálló lakbérleti szabályrendelet értelmében a háztulajdonos a lakást féregmentes állapotban tartozik a bérlő rendelkezésére bocsátani. A kérelmező a lakás féregmentes voltát beköltözése alkalmával szakértővel megállapíttatta, aki azt igazolta. A kérelmezőnek peres úton van módjában követelését érvényesíteni.*⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Az egyik melléklet a Pécsi Cyanozó Vállalat igazolása arról, hogy a lakás poloskával erősen fertőzött, a másik a cíanozás számlája.

⁴⁵¹ A pécsi zsidó közösség a lakás tulajdonosát, özv. Révész Benőné, Auschwitz mártírjai között tartja számon. Pécs 1944, 54.

179.

Jegyzőkönyv a német katonák által lakott zsidó lakások leltározásáról

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen 1944. évi október hó 5. napján a városháza II. em. 65. számú szobájában.

Tárgy: A német katonai alakulatok által elfoglalt lakásokban található zsidó ingóságok leltározása és átvétele.

Jelen voltak: Pécs szab. kir. város részéről dr. Jobbágy Valér városi tisztii főügyész, Makucz Jenő városi tanácsnok, dr. Saray László városi aljegyző, Weber Aladár városi irodatiszt, a német katonai alakulat részéről Willczek hadnagy, a hadtestparancsnokság részéről Halm főhadnagy, a pénzügyigazgatóság részéről Nagy Győző pénzügyi főtanácsos, pénzügyigazgató h., dr. Fehér Pál pénzügyi tanácsos, Nagy Miklós adóhivatali főtanácsos, a forgalmi adóhivatal főnöke.

Az értekezlet azért ült össze, hogy a németek által elhagyandó volt zsidó lakások leltározása, és az ott található és elszállítandó ingóságok ügyében követendő eljárás megtárgyaltassék. Hatósági intézkedés folytán ugyanis a német katonai alakulatok tömörülnek és egy tömbben nyerne elhelyezést, ezért elhagyják az általuk korábban elfoglalt zsidó lakásokat, amelyekben Weber Aladár kijelentése szerint a leltározás annak idején részben meg is történt.

Az értekezlet megállapodik abban, hogy a leltározást a 187.787/1944. VI. P. M. sz. rend. 5. p.-ban foglalt rendelkezéseknek megfelelően akként fogják foganatosítani, hogy Willczek hadnagy, továbbá a forgalmi adóhivatal és a polgármester kiküldöttjének jelenlétében a német katonai alakulatok őrizetében hagyott ingóságokat 3 pld.-ban leltárba foglalják. A leltár 1 pld.-át átadják a német katonai alakulatnak, a másodpéldányt a polgármester kiküldöttjének, a harmadpéldányt, vagyis az eredetit a forgalmi adóhivatal kiküldöttje veszi magához. Ezekről a közigazgatási hatóság által aláírt leltárakról a forgalmi adóhivatal külön nyilvántartást fog vezetni.

A pénzügyi kiküldöttek álláspontja szerint ezeket az ingóságokat a hivatkozott rendeletek értelmében a város polgármesterének kell átvenni teljes felelősség mellett. A beszállásolási kötelezettség ugyanis a várost terheli, a zsidó vagyonból rendelkezésre bocsájtandó ingóságokat a város polgármestere igényli, tehát a város polgármesterének teljes felelőssége mellett kell a német katonai alakulatoknak a rendelkezésére bocsájtani.

A város polgármesterének képviselőjében Makucz Jenő tanácsnok azt adta elő, hogy a város polgármestere nem szerez tudomást a német katonai alakulatok eltávolításáról. Tehát nem is vállalhatja a felelősséget az ingóságok miatt, de egyébként is nézete szerint, valamint a tisztii főügyész nézete szerint is, a hivatkozott P. M. rendelet szerint a beszállásoláshoz szükséges ingóságokat a város kiküldöttjének jelenlétében az igénylő katonai alakulatnak kell átadni.

Miután a pénzügyigazgatósági kiküldöttek nem tudták meggyőzni a város képviselőit ennek ellenkezőjéről, megállapodtak abban az eljárásban, amit fentebb már elmondottunk.

Az eljárás során elsősorban azt kell majd megállapítani a leltározó közegnek, hogy készült-e már korábban leltár a zsidó lakásban hagyott ingóságokról. Ha nem készült, ezt a körülményt a leltárban meg kell említeni, amennyiben pedig leltár készült, el kell mondani a leltárban, hogy a korábban készült leltárban felvett ingóságok felfedezhetőek voltak-e, vagy sem, és a hiányokat fel kell sorolni.

Az értekezlet során a pénzügyigazgatósági kiküldöttek ismertették a vonatkozó beszállásolási rendelkezéseket, nevezetesen azt, hogy a katonai alakulatok csak olyan ingóságokra tarthatnak igényt, amelyekre a beszállásolási szabályok előírásai szerint igényük lehet. Kényelmi berendezésekre igényt nem tarthatnak.

Willczek hadnagy kérte, hogy a szőnyeget és függönyöket a leltározó közegek hagyják bent a lakásokban.

A pénzügyigazgatósági kiküldöttek felvilágosítást adtak arról, hogy a vonatkozó rendeletek értelmében az értékeket és drágaságokat, továbbá a nemes szőnyeget külön leltárba kell venni, és azokat feltétlenül el kell szállítani az erre a célra létesített raktárba. Ilyen tárgyakat tehát semmiképpen sem lehet a német katonai alakulatok használatára átadni. A békesség megóvása érdekében a kevésbé értékes függönyöket és szőnyeget (ágyelőnek) ott lehet hagyni.

Amennyiben az elhagyott zsidó lakásban csak nemes szőnyegek voltak, a szükséges szőnyeget (ágyelő) kevésbé értékes szőnyeggel kell pótolni.

Kmft.

Makucz Jenő
Nagy Győző

MNL BaML, Pécs pm. 35.877/1944-C-15, gépelt, eredeti jegyzőkönyv

Kérelmek a zsidó ingóságok elszállítására

A városi lakásügysztyály által kiutalt zsidó lakások egyik szobáját a zsidó lakók ingósaigaival lezárták és hatóságilag lepecsételték. Ezzel a problémával először a gettó területéről kiköltöztetett keresztények szembesültek, mivel elsőként őket költöztette Várnagy Elemér tanácsnok zsidó tulajdonú lakásokba, a gettósítás befejeztével pedig mindazok, akik zsidó lakást igényeltek és kaptak.

A helyi napilap „A volt pécsi zsidó lakásokkal kapcsolatos tudnivalók” címmel adott tájékoztatást a teendőkről.⁴⁵² A cikk közölte a polgármesteri hivatalnak küldendő beadvány szövegét, amellyel az érintettek az ingóságok sürgős elszállítását kérhették. Az ajánlott formaszöveg kulcsmondata így szólt:

„Kérem a zsidó ingóságainak 1944. évi hó napjáig történő elszállítását, mert a kiürítendő szobára feltétlenül szükségem van és lakásom csak annak kiürítése után lesz azonos nagyságú régi lakásommal.”⁴⁵³

Az írásbeli ügyintéztést azért javasolták, hogy a közönség „szóbeli kérelmekkel a túlterhelt tisztviselőket ne vegye igénybe, mert a hosszadalmas mondanivalókkal őket csak a sürgős intézkedések megtételében akadályozzák.”⁴⁵⁴

Az ingóságok leltározása és elszállítatása az államkincstárt képviselő pénzügyigazgatóság pécsi fiókjának a feladata volt.

Az új lakásbérlők nem fordulhattak közvetlenül a pénzügyigazgatósághoz, csak a polgármesteri hivatal közvetítésével. Várnagy tanácsnok minden egyes kérelemre határozatot hozott, amelyben kérte a pénzügyigazgatóságot az adott lakásból a zsidó ingóságok soron kívüli elvitelére.

Az ügyintéztés meggyorsítása érdekében a határozatszöveget sokszorosították, így csak az alábbi adatokat kellett ráírni: iktatószám, a volt zsidó lakó neve és lakásának címe, a kérelmező neve és lakcíme. (180. sz. levél) A zsidó lakások leltározása és kiürítése ennek ellenére nem tudott lépést tartani a lakásügysztyály kiutalásaival és a beköltözésekkel. Előfordult, hogy a bérlők hónapokig nem használhatták a számukra kiutalt lakás egy szobáját, miközben a kiutalás napjától a teljes ingatlanért fizettek díjat. Ez természetesen sokakban elégedetlenséget váltott ki.

A zsidó ingóságok tárolására szolgáló közraktárakat a Belügyminisztérium 31.100/1944 XXI. számú bizalmas rendelete értelmében az adott helyhatóságnak kellett a pénzügyigazgatóság rendelkezésére bocsájtania.

Makucz Jenő városi tanácsnok feljegyzése szerint a pénzügyigazgatóság 1944. június 13-án szóban közölte vele, hogy 10 platós kocsi és 40 munkás biztosítását

⁴⁵² *Dunántúl*, 1944. május 25. 5.

⁴⁵³ Uo.

⁴⁵⁴ Uo.

kérte.⁴⁵⁵ A város a zsidó szállítási vállalatok hat fogatát is rendelkezésre bocsájtotta erre a célra, így naponta általában további négy fogatot és „élő erőt” – rakodókat és a leltározást segítő tanárokat – biztosított a pénzügyigazgatóság közegeinek.⁴⁵⁶ (271. sz. levél)

Az alábbi levelek betekintést adnak a pécsi kérelmezők életének egyéb részleteibe is.

180.

Határozat-úrlap a zsidók lakásában maradt ingóságainak elszállításához

Pécs szab. kir. város polgármesterétől

...../1944 D. sz.

Tárgy: pécsi lakos
zsidó u. sz. alatt
volt lakásának kiürítése.

Határozat

..... pécsi u. szám alatti
lakos azzal a kérelemmel fordult hozzám, hogy a részére kiutalt, volt zsidó lakásban
maradt ingóságokat szállíttassam el, mert az egész lakásra sürgős szüksége van.

Felkérem a m. kir. pénzügyigazgatóságot, szíveskedjék az említett lakáson lévő
zsidó ingóságok leltározását soron kívül megejteni, és a zsidó ingóságoknak a kijelölt
közraktárakba történő elszállításáról gondoskodni.

Erről értesítem: 1) a m. kir. pénzügyigazgatóságot, 2) a közigazgatási ügyosztályt,
3) kérelmezőt u.
szám.

Pécs, 1944. hó n.

A polgármester nevében

tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, sokszorosított másolat

⁴⁵⁵ MNL BaML, Pécs pm. 33.380/1944-C-19

⁴⁵⁶ A kirendelt fogattulajdonosoknak az adott napon reggel 7 órára kellett kiállniuk a városháza Perczel utcai kapujához. Biztosítaniuk kellett „egy lapos társzerkeret, egy pár lovat, két szakembert és a bútorszállításhoz szükséges eszközöket (csomagolórongyot, köteleket, hevedert, ponyvát)”. Mivel a kirendelés honvédelmi igénybevételnek minősült, a kirendeltnek a kocsiját, a lovakat és az emberekért rendeltileg meghatározott térítési díjat igényelhetek a pénzügyigazgatóságtól. A hadiüzemek – például a DGT, a Zsolnay gyár – katonai parancsnokai a kirendeléseknek nem tettek eleget. Arra hivatkoztak, hogy a hadiüzemek „emberanyaga, lovai és járművei más célra igénybe nem vehetők”.

181.

A Magyarországi Németek Szövetsége kérelme bútorok elszállítása iránt

Pécs szab. kir. város

Polgármesteréhez

Pécs, 1944. 8. 14.

Alulírott Magyarországi Németek Szövetsége kérjük, szíveskedjék az iránt intézkedni, hogy a rendelkezésünkre bocsátott Fürdő u. 1.⁴⁵⁷ számú házban az egyes lakásokban lezárt zsidó ingóságokat a pénzügyigazgatóság elszállítsa.

Az egyes lakások a következők:

Földszint: Wallenstein főrabbi lakása.

I. emelet: Ernster Géza lakása és dr. Ferenczy Andor lakása, melyben kizárólag az orvosi rendelő van, egyéb ingóságok már el lettek szállítva. A rendelő elszállítása végett kérjük a tisztiorvosi főhivatalt értesíteni.

II. emeleten dr. Krausz Sándor és a Krausz Andor-féle lakás.

Tekintettel arra, hogy már részben odaköltöztünk, kérjük azonnali sürgős intézkedésüket a bútorok elszállítása iránt.

Tisztelettel:
dr. Steiner

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

182.

Peterka Sarolta kérelme bútorok elszállítása iránt

Polgármester Úrnak!

Pécs

Tisztelettel kérném, hogy a részemre kiutalt Zrínyi u. 1. sz. alatti Lővi [sic!] Magda-féle lakásból a zsidó bútort elszállíttatni kegyeskedjék, mivel itt van már az esküvőm ideje, és még mindig nem tudom berendezni a lakást, mivel az egyik szoba bútorral van tele.

Kérésem megismételve vagyok

Pécs, 1944. évi július hó 12-én.

alázatos tisztelettel:
Peterka Sarolta
várm. díjnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

⁴⁵⁷ A Munkácsy utca és a Fürdő utca sarkán lévő hitközségi tulajdonban lévő bérház nyugati szárnyában lévő lakásokról van szó. A mai Fürdő utca 1., az egykori izraelita elemi iskola épülete, 1944-ben a 3-as számot viselte.

183.

Kollár Ferenc kérelme bútorok elszállítása iránt

Tekintetes

Polgármester Úr!

Alulírott Kollár Ferenc városi anyagkezelő azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a Tek. Polgármester Úrhoz, hogy a városi lakáshivatal által részemre kiutalt zsidó lakásból a bent lévő bútort elszállíttatni szíveskedjék. A ház és a benne lévő bútor Salamon Vilmosné tulajdona a Remény u. 18. sz. alatt.

Kérésem sürgős elintézésére bátorodom felhozni, hogy a lakást a kiutalás időpontjában elfoglalni nem tudtam, mivel a kiutalást követő napon német katonák költöztek be, kik e hó 15-én hagyták el a lakást.

Feleségem minden nap várja a gyermekáldást, s így a költözködésre alig néhány nap áll rendelkezésünkre. Én a munkahelyemet nem tudom elhagyni, így teljesen a feleségemre hárul a költözködés irányítása.

Kérésem megismételve maradok

Pécs, 1944. július 15.

Teljes tisztelettel:
Kollár Ferenc

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

184.

Gáspár János kérelme bútorok elszállítása iránt

T. Polgármesteri Hivatal

Tisztelettel kérem, hogy Brüll Béla Laskó u. 18. számú házban lévő bútorait soron kívül kérem elvitetni. Kérésemet alátámasztom azzal, hogy Pécsre helyeztek mint MÁV szertári munkást és a bútorom a szabad ég alatt van, és a lakást elfoglalni addig nem tudom.

Kérésemet megismételve maradok teljes tisztelettel:

Gáspár János
MÁV-alkalmazott
Laskó u. 8.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

185.

Sziráky László kérelme bútorok elszállítása iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott dr. Sziráky László⁴⁵⁸ pécsi királyi közjegyző, Pécssett (Rákóczi út 54. sz. alatt) a zsidónak minősült özv. dr. Jánosi Engel Róbertné sz. Baiersdorf Erna, volt ugyanotani lakos lakásában kaptam Méltóságod 61.596/1944 L. száma alatt tudomásul vetten, lakást.

E lakásban a nevezett bérbeadó által kétféle zsidó ingóságok maradtak:

1) oly bútorok és egyéb lakberendezési tárgyak, amelyeket a hatóságilag megállapítandó lakbér 25%-áért, ellenkező hatósági intézkedésig, bérbe vettem, és amelyeknek a bérbeadó által és általam aláírt úgy Méltóságodnak, mint a pécsi m. kir. pénzügyigazgatóságnak betérjesztettem, és

2) oly ingóságok, amelyeket én át nem vettem, amelyek hatóságilag eddig le nem zárattak, nem leltározattak, hanem az én kívánságomra a lakás egy lezárt szobájában és egy lezárt szekrényében általam és dr. Jánosi Engel Róbertné által aláírt és keltezett papírszalaggal szabályszerűen lepecsételtettek.

Minthogy a most 2) pont alatt említett lakószobára most már feltétlenül szükségem van, mély tisztelettel felkérem Méltóságodat, méltóztassék a most 2) pont alatt említett lakószoba és szekrény hatósági felnyitása, leltározása és elszállítása iránt intézkedni, valamint az intézkedések során hatóságilag azt is megállapíttatni, hogy miként voltak az ingók pecsét alatt elzárva, és hogy a pecsétek sértetlenek voltak.

Kérésem megismétlése mellett maradok Méltóságodnak

Pécs, 1944. július 17.

Tisztelő kész híve

Dr. Sziráky

kir. közjegyző

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

186.

Özv. Bedő Andorné kérelme bútorok elszállítása iránt

Tekintetes

Magyar kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

Az 1944. évi július hó 22-én kiadott Pécs szab. kir. város polgármesterétől 62.460. sz. véghatározat megállapítása szerint a Pécs város Teréz u. 2. sz. Goldberger-féle lakás

⁴⁵⁸ Sziráky a 156. sz. levél aláíróinak egyike. Akkor még az Irgalmas Rend bérházában lakott.

részemre kiutaltatott.⁴⁵⁹ A mai napig a lakást át nem kaptam [sic!]. Kérem a Tek. Pénzügyigazgatóságot, a fent jelzett lakást kiüríteni szíveskedjék, mert szükségem van rá. Viszont az én Rákóczi út 44. szám alatti lakásom szintén ki van utalva, és az új lakó sürgeti. A következő ok pedig az, hogy dr. Nagy Lajos ügyvéd úr azt az óhaját közölte velem, hogy én, ha nem is tudok beköltözni, a bért fizessem meg.⁴⁶⁰

Ezen óhaját nevetségesnek tartom, hogy én Goldberger úr helyett, ki az egész lakást még mindig bírja, én fizessem a velem közölt, vagyis az ügyvéd úr által megálapított, jóval nagyobb összegű lakbért, mint amennyit évek hosszú során Goldberger úr fizetett.

Kérésem ismétlése mellett azonnali intézkedést kérek.

Pécs, 1944. aug. 1-én.

özv. Bedő Andorné
Rákóczi út 44. sz. lakos

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

187.

Horváth Jánosné kérelme ingóságok elszállítása iránt

Tekintetes

Polgármesteri Hivatalnak

Pécsett

Alulírott Horváth Jánosné pécsi (Zsolnay Vilmos utca 1. szám) lakos azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok a Tekintetes Polgármesteri Hivatalhoz, miszerint méltóztatásuk elrendelni, hogy a Pécs Zsolnay Vilmos utca 1. szám alatt bérelt üzlethelyiségem elkerített részében Fuchs Béla zsidó albérletlőm raktárát, tehát az ott lévő kész-féligkész ruhákat, valamint berendezési tárgyait, valamint egyéb anyagjait elszállíttassanak [sic!], miután nekem az egész üzlethelyiségemre szükségem van.

Alulírott az egész üzlethelyiséget Spitzer Jakab örökösöktől bérlöm mint főbérletlő. A ház gondnokának, Nessel J. Zoltán ny. intéző, pécsi (Apáca utca 1. szám) lakos tudomásával és hozzájárulásával főbérletem egy részét albérletbe adtam ki Fuchs Bélának, ki az albérleti bért, 50 pengőt, mindaddig míg a gettóba nem kellett mennie, rendesen megfizette, azóta azonban albérleti bért nem kapok, sőt jelenleg az a furcsa helyzet áll fenn, hogy én mint főbérletlő az egész helyiség után fizetem, és tartozom is fizetni a bérösszeget, míg az albérleti üzlethelyiség-rész után, melyet jelenleg tulajdonképpen az Állam használ, bért én nem kapok, a helyiséget én használni nem tudom, miután az hatóságilag le is van pecsételve.

⁴⁵⁹ A lakás tulajdonosa Goldberger Béla volt. Családjával Auschwitz mártírja lett. Pécs 1944, 28.

⁴⁶⁰ Nagy Lajos ügyvéd a pénzügyigazgatóság által a lakáshoz kinevezett zárgondnok lehetett. A zárgondnokok fő feladata a lakberek beszedése és a kincstárnak való befizetése volt.

Mint terménykereskedő, most kell, hogy raktáramat áruval ellássam, ebben azonban fenti okok akadályoznak, ami nekem érzékeny anyagi veszteséget is okoz, eltekintve azon tényről is, hogy már eddig is a hatósági zárolásra 2 havi albérleti bért, összesen 100 pengőt máris ráfizettem.

Megjegyezni kívánom még azon körülményt is, hogy a ház tele van patkánnyal, ami az albérleti helyiségben levő textilárúnak nem szolgál előnyére, miután hallható, hogy a patkányok és egerek ezen helyiségben is tanyáznak.

Ismételten kérek sürgős intézkedést,

Pécs, 1944. augusztus hó 1-én.

s maradtam tisztelettel
Horváth Jánosné
terménykereskedő
Pécs, Zsolnay V. u. 1.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A levélre hozott határozatban az áll, hogy amíg a zsidó árukészletet, anyagokat, berendezéseket nem értékesítették, tehát amíg a bérlemény ki nem ürül, nem lehet intézkedni a jelenleg lezárt üzlethelyiség rendelkezésre bocsátásában.

188.

Barna György kérelme ingóságok elszállítása iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Immár egy hónapja, hogy a gettó létesítésével május 11-én csendes, nyugodt családi otthonomból ki kellett jönnöm. Új lakásomban (gr. Benyovszky Móric utca 5. sz. I. 1.) egy szobát zsidó elődöm (Benkő József bornagykereskedő) bútoraival lefoglalva találtam. Hitegettek, hogy pár nap múlva, ha a gettóból történő kitelepítéssel végeznek,⁴⁶¹ kiürítik a 3-ik szobámat is. Ezért ebédelőmet ideiglenesen az előszobában helyeztem el, ahonnan 6 ajtó (WC) nyílik.

Május 27-én ajánlott levélben kértem a 3-ik szobám szabaddá tételét, és hogy ideje legyen a hatóságnak, 10 napi időköz megjelölésével június 6-ig kértem a szoba kiürítését. Eddig azonban semmi sem történt.

A megoldás kézenfekvő: házunk udvarán 2 raktár máris le van foglalva zsidó bútorokkal, hatósági pecséttel ellátva. Itt van még bőven hely az én harmadik szobámban levő zsidó bútorok beraktározására. Ide kívánja bútorát a volt előd (Benkő) is berakadni.

Pár munkás elég volna, kocsi sem kellene, csak pár perces hatósági tevékenység a rendelkezés kiadásához. Erre kérem Méltóságodat.

Érzem, hogy a gettó létesítésével nem engem akart a kormányzat súlytani: ebben a szellemben kérem lakásügyem elintézését.

⁴⁶¹ A levél dátumából egyértelmű, hogy gettó területül kijelölt városrészben a nem zsidók kitelepítéséről van szó.

Nem zavarnám Méltóságodat, ha a telefoni lakásügyi megkeresésemet a lakásügyi referens úr⁴⁶² (a legnagyobb tisztelet legyen neki, hogy túlhalmozott munkájában is példás előzőkenységgel tárgyalt) magánügynek minősítette, és személyes megkeresést ajánlott. Meg is kíséreltem, de 37 türelmetlen honfitársam után került volna rám a sor, ezek kivására rengeteg munkám mellett nincs időm.

Orvosszigorló fiam $\frac{1}{2}$ 10-től 14 óráig eredménytelenül várt, több időt nem tud ő sem tanulmányaiból elvonni.

Feleségemet – aki a női honvédelmi bizottság tisztviselője, és a hadbavonultak hozzátartozóinak önkéntes gondozónője, és mint ilyen, minden idejét a köznek szenteli – csak 48, már várakozó egyén után akarták a referens úr szobájába engedni. Hiába mutatta fel az ajtó előtt álló rendőrnek az elsőséget biztosító igazolványát, [ő azt] nem akceptálta. Ő sem ér rá délutánokat szentelni a lakásügynek, mert akkor nem lesz ideje a hadbavonultak ügyeivel foglalkozni.

Miután egy hónap elteltével már egyszer én is szeretnék lakásomban elhelyezkedni, kérek szíves, sürgős intézkedést.

Pécs, 1944. június 9-én.

Mély tisztelettel:

Barna György
MÁV tanácsos, oszt. főn. h.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

189.

Zács János kérelme bútorok elszállítása iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel kérem, hogy a lakáshivatal által nekem kiutalt zsidó lakásból (Toldi Miklós utca 5.) a harmadik szobában felraktározott [sic!] bútorokat elszállíttatni szíveskedjék.

Kérésem támogatására felhozom, hogy a kiutalt lakás piszkos és poloskás, tehát ciánózásra, nagytakarításra és festésre szorul.⁴⁶³

Kérésemet megismételve vagyok

1944. június 7.

Tisztelettel:
Zács János

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

⁴⁶² Csokonai Béla városi aljegyző.

⁴⁶³ A zsidó tulajdonosoknak lakásaikat féregtelenítve és tisztán kellett átadniuk. A lakások minőségét átvételkor a polgármesteri hivatal műszaki osztálya ellenőrizte.

190.

Fazekas Károly kérelme ingóságok elszállítása iránt

Tek.

Pécs szab. kir. város Polgármesteri Hivatala

Pécs

Alulírott Fazekas Károly pécsi Liszt Ferenc u. 5. sz. lakos tisztelettel kérem, hogy az ugyane ház egy szobájában beraktározott és lepecsételt zsidó tulajdont képző (Boros Pál volt bérlő az Ábrahám-féle lakásban) ingóságokat elszállítani szíveskedjenek.

Az ingóságok elszállítást annál is inkább kérem, mert a lezárt szobából az ajtóréseken a molyok állandóan rajzanak ki, és az egyrészt a beraktározott ingóság kárára, másrészt saját ruhaneműim is a legnagyobb veszélynek vannak kitéve.

Bejelentem továbbá, amint már két ízben is személyesen bejelentettem az illetékes ügyosztályon, hogy az udvaron egy rakás fagyapot és használt kárpitos tömőanyagok vannak, melyek az eső következtében eddig is jelentős kárt szenvedtek. (A fagyapot piszkos és átázott lett.) Kérem erre vonatkozó szállítási intézkedésüket is.

Fenti kérésem megismétlésével vagyok

Pécs, 1944. június 27.

kiváló tisztelettel
Fazekas Károly

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

191.

Béres Tibor kérelme ingóságok elszállítása iránt

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel alulírottnak Pécsen a Fehérváry u. 7. sz. házamban Weisz Ferenc zsidó bérlő két szoba konyhából álló lakást bírt bérben. Bérlőmnek a gettóba történt beköltözése alkalmával bútorai az udvari szobában helyeztetek el, és azóta is ott vannak.

Ezen szobával közvetlen szomszédságban van a katonai húsüzemnek a műhelye, ahol állandóan vízzel dolgoznak, de egyébként is ez [a] szoba nedves, és most már hónapok óta zárva lévén úgy a padló, mint a falak teljesen átnedvesedtek és megpenészedtek a benne lévő ingóságokkal együtt.

Minthogy mégsem kívánható, hogy azért, mert a lakáshivatal tiltakozásom ellenére zsidónak utalta ki ezt a lakást, én, a háztulajdonos még a lakás állagában is károkat szenvedjek azáltal, hogy a szoba már 3 hónap óta szellőztetlenül zárva van, de meg a lakás már ki is van utalva, és erre a szobára az új bérlőnek ugyancsak szüksége van, miért is azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok Méltóságodhoz:

méltóztassék sürgősen intézkedni, hogy ezen zsidó ingóságok elszállíttassanak és a szoba az új bérlőnek a rendelkezésére álljon.

Szükségesnek tartom még megjegyezni, hogy amennyiben a szoba a hosszú zárva tartástól károkat szenved, kárigényemet fenntartom.

Teljes tisztelettel
Dr. Béres Tibor
budapesti lakos⁴⁶⁴

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

192.

Tarnik Aladár kérelme ingóságok elszállítása iránt

T. Pécs szab. kir. város Polgármesteri Hivatalának

Pécsett

Tisztelettel jelentem, hogy Pécs szab. kir. város polgármesterének 61.980/1/1944 sz. véghatározta értelmében részemre dr. Kertész Andor (zsidó) tulajdonát képző Rákóczi út 32. sz. I. e. 9. sz. 3 szobás konyhás lakás (Fehér Sándor-féle lakás) részemre kiutaltatott. Ezen lakást jelenleg a német katonaság lakja, és így nem költözhettem be. A házfelügyelő szerint a német katonaság a napokban kiköltözik, amiért is kérem, hogy az ott beraktározott Fehér Sándor (zsidó) tulajdonát képző bútortárat elszállítani szíveskedjenek, illetve utasítani erre a bútor és egyéb ingóságok elszállítást végző szervezetet.

Kérésem megismétlése mellett vagyok

hazafias tisztelettel

Tarnik

Pécs, Erreth Lajos u. 11.

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

193.

**A Ferenciek utcája 4. számú ház lakóinak kérelme
árukészlet elszállítása iránt**

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírottak tisztelettel kérjük Méltóságodat, hogy a Ferenciek u. 4. szám alatti pince egyik lezárt helyiségéből a Wiesenberg⁴⁶⁵ (zsidó) kötött-gomb és paszomány üzlet oda beraktározott árukészletét elszállíttatni méltóztassék.

⁴⁶⁴ A levél dátum nélküli, a polgármesteri hivatal 1944. augusztus 24-én érkezette.

⁴⁶⁵ Wiesenberg Jakab volt a tulajdonos.

A pincében lévő áru valószínűleg kárba vész a nedvességtől, penésztől, az egerek és patkányok is kárt tehetnek benne.

A kiürített pincehelyiséget a ház lakói saját ládákba zárt holmijuk bombakártól való megóvására használnák fel. A fent említett károsodás a lakók holmijával nem fordulhat elő, mert módjukban lenne a ládákba csomagolt dolgokat időnként levegőztetni.

Kérésünk mielőbbi szíves teljesítést remélve vagyunk

Pécs, 1944. augusztus hó 31-én

teljes tisztelettel:
Dr. Vidákovich Lajos, Kuntler Károly,
Bódi Lajos
a Ferenciek u. 4. sz. lakói

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Osztozkodás az árukészleten

A Sztójay-kormány megalakulása után az országban egyes helyi hatóságok öntevékenyen nekifogtak a zsidó üzletek igénybe vételének.⁴⁶⁶ Ezért Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter 1944. április 1-jén a 38.731/1944. I. K. K. M. számú távirati leiratában arra figyelmeztette a polgármestereket, hogy ilyen intézkedések az egységes rendelkezések kiadása előtt a „múlhatatlanul szükséges esetekben is” csak a minisztériuma engedélyével fogantatosíthatók.⁴⁶⁷ A helyhatóságokhoz még aznap egy újabb távirat érkezett Kundertől, amelyben megengedte a zsidó üzletek lezárását és lepecsételését, ha „a zsidó üzletekben lévő árukészletek megőrzése bármilyen okból nem lenne biztosítható.”⁴⁶⁸ Áruk kiadását ez a kiegészítő leirat sem engedélyezte.

Erre a miniszteri utasításra hivatkozva Várnagy azonnal elrendelte Fodor Imre Benyovszky Móric utca 3. szám alatti illatszertár üzletének lezárását és lepecsételését. A véghatározat ellen jogorvoslatnak nem adott helyt.⁴⁶⁹

Várnagy még aznap felhívást fogalmazott meg, amelyet a *Pécsi Napló* másnapi számában kívánt megjelentetni. Ebben szigorúan megtiltotta a zsidó kereskedőknek, hogy árukészletükből más kereskedőknek tovább adjanak, tevékenységük kizárólag a fogyasztóközönség kiszolgálására terjedhetett ki. Napi forgalmukról pontos kimutatást kellett készíteniük, és figyelmeztette őket, hogy az ez ellen vétők üzletét lezáratja. A zsidó üzletek eladásához is előzetes bejelentési kötelezettséget írt elő, hogy hatósága jelen lehessen a leltárnál.

A tanácsnok a biztonság kedvéért felhívta a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériumot, és felolvasta Hidvégi Ervin osztálytanácsosnak a zsidó kereskedőknek szánt felhívását, aki ez ellen nem tett kifogást, de úgy vélte, hogy nem szükséges kibocsátani, mert az üzletek „átadási formáiról még nem történt döntés a minisztériumban”.⁴⁷⁰

Az 1944. április 21-én hatályba lépő 50.500/1944 K. K. M. számú rendelet a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről, amely ezt a kérdést volt hivatva „rendezni”, végül problémák sorát generálta. Elsősorban azért, mert jó ideig a kormányon belül sem alakult ki egységes álláspont a zár alá vett üzemekkel és üzletekkel kapcsolatban.⁴⁷¹ Emiatt pedig a helyi közigazgatási szervek és az ügyben érdekelt szakmai szervezetek – Pécsen a Baross Szövetség

⁴⁶⁶ Pécsi példák az öntevékeny helyi intézkedésekre lásd a 195, 199. sz. leveleket!

⁴⁶⁷ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13. tekeres, Pécs pm. Kki. – zsidó ügyek, II.12

⁴⁶⁸ Uo.

⁴⁶⁹ Uo. Az iratanyagban április elejéről csak ennek az üzletnek a lezárásáról vannak dokumentumok. Április 5-én az üzletben megjelent egy bizottság, amely jelentésében megállapította, hogy a raktárban közszükségleti és közellátási szempontból fontos cikk nincs, ezért az üzlet zár alóli feloldását javasolta. Ennek megtörténtéről nem található határozat.

⁴⁷⁰ Uo. A telefonbeszélgetésről Várnagy feljegyzéséből tudunk. A felhívás végül nem jelent meg a sajtóban.

⁴⁷¹ Július elejéig a pénzügyi, a földművelésügyi, a belügyi és iparügyi tárca vezetői egymás után adták ki a fenti rendeletre vonatkozó végrehajtási és módosítási utasításait. KÁDÁR–VÁGI 2005, 310.

helyi fiókja, a Pécsi Kereskedők Testülete, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara – tétlenségre voltak ítélve.

Jellemző a rendelet következményeinek átgondolatlanságára, hogy április 22-én, tehát már a rendelet hatályba lépésének másnapján, a hatóságok az illetékes minisztériumtól körtáviratban további kiegészítő és magyarázó információkat kaptak. Például ez tartalmazta az utasítást a gyorsan romló áruk azonnali értékesítésére.⁴⁷² Ezt követően kormányzati szinten mély csönd támadt a zsidó tulajdonban álló árukészletek és üzletek további sorsáról.

A zsidó fűszer-, csemege- és élelmiszer üzletek gyors romlásnak kitett áruinak táviratban elrendelt értékesítésével kapcsolatban Várnagy tanácsnok hatékonyan dolgozott: ügyosztálya április 22-én 12 bizottságot alakított a szakmai érdekképviseltek tagjaiból, akik másnap egy-egy városi közzel átvizsgálták a számukra kijelölt üzleteket és a tapasztalatokról még aznap jelentést tettek az I. fokú iparhatóságnak. Az összesített adatok alapján az árukat április 24-én értékesítették az arra jelentkező keresztény kereskedők között.⁴⁷³ De nem mindenhol volt ilyen fegyelmezett a hivatalnoki apparátus.

Kunder április 27-én adta ki az 51.331/1944-I. számú körrendeletét, mert tudomásra jutott, hogy egyes helyeken a hatóságok a zsidó kereskedők árukészletét ellenérték nélkül keresztény kereskedőknek adták át.⁴⁷⁴ „Ez az eljárás minden jogalapot nélkülöz” – figyelmeztetett a miniszter és felszólította a hatóságokat, hogy ilyen esetben az áruk ellenértékét 24 órán belül fizessék be a zsidó kereskedő zárolt számlájára. Végül újra felhívta a figyelmet, hogy a zárolt zsidó üzletek berendezési tárgyait és árukészletét további intézkedésig senki sem jogosult eladni, vagy más módon elidegeníteni.⁴⁷⁵

Kunder Antal május 6-án arról rendelkezett, hogy a lezárt zsidó üzletekből ki kell szolgáltatni azokat az árukat, amelyeket április 21-e előtt írásban megrendeltek, de még nem vettek át, vagy javítás, átalakítás miatt adtak le egy zsidó üzletben. A fizetést a zsidó zárolt számlájára kellett utalni. Végül kiadandók voltak a bizományban otthagytott áruk, ha a tulajdonos okiratokkal tudta bizonyítani, hogy azok nem képeznek zsidó tulajdont.⁴⁷⁶ Ezt az intézkedést országsszerte bizonyára sokan várták, mert az árujuk vagy más tulajdonuk „bent ragadt” a lezárt üzletekben. Azonban még többen várták a választ arra a kérdésre: hogyan és mikor lehet hozzájutni az üzletekben lévő árukhoz?

A május 25-én kiadott 65.925/I./1944 K. K. M. számú körrendelet a lezárt zsidó tulajdonú üzletekben lévő gépjármű-alkatrészek és gépjármű javítóanyagok kiszolgáltatásáról rendelkezett csak. Ezeket június 3-ig reggel 7 és 9 között lehetett az arra kijelölt szervek – például honvédség – bélyegzőivel ellátott megrendeléseire kiadni, a vételárat a zsidó kereskedő zárolt számlájára kellett befizetni.⁴⁷⁷

⁴⁷² MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki - zsidó ügyek, II/33

⁴⁷³ *Dunántúl*, 1944. április 25. 5. A helyi lap az áruk „szétosztásáról” írt, ami félreérthető, ugyanis az állam nem jótékonykodott, hanem beszerzési költségen vetette meg az árukat.

⁴⁷⁴ Pécsen ilyen ügynek az iratanyagban nincs nyoma.

⁴⁷⁵ MNL BaML, Pécs pm. 39.657/1944-D-12

⁴⁷⁶ *Dunántúl*, 1944. május 7. 3. A pécsi polgármesteri hivatalba is több kérelem érkezett ilyen ügyben cégektől és magánszemélyektől. Magánszemély kérelmére példa Csütörtök István levele, aki a kártyasztalát és két hozzávaló székét szeretne volna megkapni egy lezárt üzletből. (MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13.) A keresztény alkalmazottak munkaruhái és munkavállaláshoz szükséges dokumentumai is több esetben az üzletekben rekedtek.

⁴⁷⁷ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 19. tekercs, Mohácsi polgármesteri iratok, 5090/1944

A pécsi polgármesteri hivatal iratanyagában fennmaradt egy 1944. május 25-én kelt jegyzőkönyv, amely a Várnagy Elemér tanácsnok és Pohli Henrik közötti megbeszélés főbb pontjait rögzíti.⁴⁷⁸ Pohli a Baross Szövetség pécsi szervezetének alelnöke és Kereskedők Testületének ügyvezető elnöke volt. Várnagy azért kérte a megbeszélést, mert „aggálya” volt a „lezárt áruk épségben maradása miatt”. Pohli úgy vélte, hogy nem csak a romlandó árukkal kellene foglalkozni, hanem minden áruval, mivel a raktárakban az egerek és egyes helyeken a patkányok szabadon garázdálkodhatnak, másrészt az áruk kezeletlensége miatt „már most jelentős értékcsökkenéssel és kárral kell számolni”.

A kármegelőzés mellett a közellátási szempontot is felhozta, mint ami az árukészletek mihamarabbi felszabadítását indokolja.⁴⁷⁹ Ez a megbeszélés lehetővé tette annak a háttérben, hogy Esztergár Lajos másnap a „nemzeti vagyon szempontjára” hivatkozva táviratban kérte Kunder Antal minisztert sürgős intézkedésre az árukészletek értékesítésével kapcsolatban. (198. sz. levél)

Erre a polgármesteri kérésre válasz nem érkezett, csupán a romlandó árukészletek felszabadítása és azonnali forgalomba hozása tárgyában jelent meg június 12-én a 62.379/I. 1944. K. K. M. számú rendelet.⁴⁸⁰ Az ilyen árukat helyi szakmabeli keresztyén kereskedőknek vagy fogyasztási szövetkezeteknek kellett készpénzfizetés ellenében átadni. Az áruk ellenértékét a zsidó kereskedő zárolt számlájára kellett befizetni. A Baross Szövetség pécsi fiókjának kiküldötteti és a város hatósági közegeiből alkotott 3–4 fős bizottságok e szempontból június 21. és július 5. között átvizsgálták az érintett zsidó üzleteket.⁴⁸¹

Ugyancsak június 12-én adta ki Kunder a 66.493/I.-1944 K. K. M. számú rendeletét, amely azonban csak a bombatalálatot kapott zár alá vett üzletek épségben maradt berendezésének és árukészletének értékesítéséről intézkedett.

A zár alá vett áruk kérdésében a polgármesteri hivatalra a lakosság és a kereskedők részéről egyaránt nagy nyomás nehezedhetett, így az június közepén „A zár alá vett zsidó árukészletek felhasználásáról a kormány fog intézkedni” címmel tájékoztatást adott közre a helyi lapban.⁴⁸² Megpróbálta türelemre inteni a közvéleményt, mert nem a város hatóságától vagy polgármesterétől függött a megoldás: „Hiába fordulnak a közönség köréből a városhoz ilyen kérelmekkel és kérdésekkel, amíg erre vonatkozólag a kormány nem intézkedik, a zár alá vett áruhoz nem lehet hozzányúlni” – hangzott a magyarázat. A kormány pedig továbbra is tétlen maradt az ügyben.

A június 14-én megjelent 2120/1944 M. E. számú rendelet a zsidók üzlethelyiségeinek hasznosítása tárgyában megint csak nem az árukészletekről intézkedett, hanem a bombakárosult keresztyén iparosok és kereskedők kárpótlásának módjáról a lezárt

⁴⁷⁸ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, II/2

⁴⁷⁹ Várnagy elküldte a jegyzőkönyv másolatát a pénzügyigazgatóságnak, és felhatalmazást kért az ügyben való cselekvésre, de június 5-én azt a választ kapta, hogy „a pénzügyigazgatóság, vagy a közigazgatási hatóság a zsidó árukészletek sorsa felett nem határozhat”. Uo.

⁴⁸⁰ MNL BaML, Pécs pm. 3070/1944-D-12. A rendelet kiadására azért volt szükség, mert voltak olyan áruk is, amelyek az üzletek lezárásakor, április 21-én, nem minősültek gyorsan romló árunak, időközben azonban romlásnak indulhattak. Például kekszek, konzervek, cukor nélküli gyümölcslevek, gyümölcsíz, egyes drogériai cikkek – és a légyfogó papír.

⁴⁸¹ MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatási hatóságának iratai, 1920-0067-1944

⁴⁸² *Dunántúl*, 1944. június 14. 4.

zsidó üzletekből.⁴⁸³ Az átadható üzleteknek üresnek kellett lenniük, ha nem voltak azok, a berendezést és árukat más helyre kellett szállítani. A közigazgatási apparátus az ügyben új utasítást hetekig nem kapott.

Július 28-án Várnagy tanácsnok levelet írt Turvölgyi Albertnek, a Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatala vezetőjének, amelyben előadta, hogy a 62.379/I. 1944. K. K. M. rendelet „tágértelmű magyarázatával” – próbaképp – maga már nekifogott a zár alatt lévő bizonyos áruk eladásának lebonyolításához, és az itt kidolgozott értékesítési módszer folytatásához kért meghatalmazást. (199. sz. levél) Válasz a felterjesztésére nem érkezett.

Végül Turvölgyi kormánybiztos intézkedett a kérdés egységes kezeléséről. Ő az 1944. augusztus 18-án kiadott 1500/1944. számú utasításával elrendelte a lezárt zsidó üzletek áru- és anyagkészletének, valamint a berendezési és felszerelési tárgyainak sürgős értékesítését.

A pénzügyigazgatóság és a helyi elsőfokú iparhatóság ez alapján nekilátott a feladatnak. A pénzügyigazgatóság 1944. szeptemberi 10-én a *Dunántúln*ban részletes tájékoztatást jelentetett meg 208 pécsi zsidó üzlet árukészletének, berendezési és felszerelési tárgyainak értékesítéséről.⁴⁸⁴

Az üzleteket az alábbi csoportosításban hirdette meg⁴⁸⁵:

- 1) Fűszer, élelmiszer, vegyeskereskedők, szatócok. Cukorka. (57)
- 2) Textil, rövid- és divatáru, kézimunka, készruha, kalap. (46)
- 3) Műszaki cikkek, villamossági, gép, vasáru, írógép, ócskavas. (16)
- 4) Bőrszakma, cipő, bőrrönd, cipőkellék, szűcs. (14)
- 5) Faszakma, fa- és bútorkereskedők, asztalosok, kárpitások, hordókereskedők. (15)
- 6) Órás és ékszerész. (7)
- 7) Drogériák, illatszertárak, vegyszer, gumiáru. (6)
- 8) Játék- és gyermekkocsi kereskedők, bazárosok. (4)
- 9) Papír- és könyvkereskedők, kölcsönkönyvtár és hírlapiroda. (11)
- 10) Üveg- és porcelánkereskedők. (2)
- 11) Zsibáros, tollkereskedő, ószeres. (9)
- 12) Vegyes szakmák. (21)

A szakmabeli kereskedőknek az ajánlatukról, az egykori nem zsidó alkalmazottaknak, vagy azoknak a nem zsidó személyeknek, akiknek a lezárt zsidó tulajdonú üzletben ingóságaik maradtak, szeptember 12-én 12 óráig kellett bejelentést tenni a pénzügyigazgatóságnál.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Az igénylők körébe bevették azokat az iparosokat és kereskedőket is, akik vállalkozásukat azért nem tudják folytatni, mert üzlethelyiségük a zsidók számára kijelölt területen volt. 1 § (1) bekezdés. A rendelet szövegét lásd http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_documents&view=detail&id=126 (Utolsó letöltés: 2014. június 28.)

⁴⁸⁴ *Dunántúl*, 1944. szeptember 10. 10–12.

⁴⁸⁵ A zárójelben az adott kategóriában kiárusításra szánt üzletek száma szerepel.

⁴⁸⁶ Az üzletben lévő nem zsidó tulajdon bejelentésére lásd például Harcos Péter levelét: MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, II. 15! A pénzügyigazgatóság az áruk ellenértékéből fizette ki az üzlet esetleges adósságait, például az alkalmazottak addig esedékes elmaradt bérét, vagy az üzlet- és raktárhelyiség bérleti költségét, ha az nem zsidó tulajdonban volt.

Az árukészletek meghirdetésével kapcsolatban a város elsőfokú közigazgatósági hatósága „a félreértések elkerülése végett” közleményt jelentetett meg szeptember 12-én. Ebben arról tájékoztatta az érdekelteket, hogy a hozzá benyújtott kérelmeket, amennyiben azok csak a zsidó üzlet árukészletére és felszerelésére vonatkoznak, hivatalból átteszi a pénzügyigazgatósághoz. Amennyiben a kérelmek az üzlethelyiségre is vonatkoznak, azok elbírálásuk céljából továbbra is a városi hatóságnál maradnak, az érdekelteknek az árukészletre és a berendezésre külön új igénylést kell benyújtani a Pénzügyigazgatóságnál. (200–202. sz. levelek!)

A lezárt üzletekben bizottságok becsülték fel az áruk és berendezések értékét, valamint a lezárásból fakadó áruomlást és károkat, továbbá megállapították az eladási árat. Az árukészletet csak egyben lehetett megvenni, esetleg több kereskedő között megosztani, mivel a cél az üzletek teljes kiürítése volt.

Október 24-én a pénzügyigazgatóság arra hívta fel a város hatóságát, hogy az árukészlet odaítélése előtt igazoltassa le az ajánlattevők vételi jogosságát – „iparigazolvány megléte stb.”, és figyelmeztesse őket, hogy „az áruval való uzsoráskodás, vagy árdrágítás statáriális eljárás alá esik.”⁴⁸⁷

Ezt a Turvölgyi kormánybiztos hivatala által kidolgozott és elrendelt értékesítési menetrendet kérdőjelezte meg október 16-a után a nyilas hatalom, és vitéz Molnár László vezérőrnagynak, a pécsi honvédkerület parancsnokának a zsidó tulajdonú ruhák szétosztásával kapcsolatos utasítása. (203. levél)

Október 18-án délután 14 órakor Simkó Antal alezredes megjelent a Pénzügyigazgatóságon, hogy a főhadbiztos utasításának végrehajtását megbeszélje, de Kovách Béla pénzügyi igazgató közölte vele, hogy annak végrehajtása törvénytelen lenne és „nehézségekbe ütközik”, mivel az ezekre is vonatkozó 3900/1944-es kormánybiztosi rendelet nem lett hatályon kívül helyezve. A honvédség azonban a ruhák gyors szétosztásához szigorúan ragaszkodott, amit a tárgyalás alatt telefonon Martinyi Rezső ezredes, hadbiztos is megerősített.⁴⁸⁸

Kovách pénzügyigazgató még aznap azonos szövegű levélben jelentette az eseményeket a Pénzügyminisztériumnak és Turvölgyi kormánybiztosnak, sürgős utasításukat kérve, hogy a Pénzügyigazgatóság milyen magatartást tanúsítson az ügyben.⁴⁸⁹ Turvölgyi hivatala október 30-án táviratban közölte, hogy a honvédség csakis a 3900/1944 számú utasítás 3. sz. mellékletében⁴⁹⁰ megadott arányokban részesedhet a különböző ruhaneműkből.

November 5-én Molnár vezérőrnagy a 79.278/el.n.2.r.-1944. H. M. számú rendeletre hivatkozva értesítette az érintett katonai és államigazgatási szerveket, hogy a 4. honvédkerület teljes területén „előtalált” zsidó ruházati cikkek közül mindaz, amit a honvédség fel tud használni, honvédségi kezelésbe átveendő, és az ezzel kapcsolatos korábbi rendeletek hatályukat veszítik. Az igénybe vett ruhákért azonban térítési díjat

⁴⁸⁷ MNL BaML, M. kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete, rendezetlen iratok, 17018/492/IV/1944.

⁴⁸⁸ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 4. tekercs, EJK 111/2

⁴⁸⁹ Uo. Ugyancsak ebben a levélben jelentette Kovách, hogy 16-án Mohácson egy SS-tiszt munkaszolgálatosokkal kiürítette a Katolikus Legényegylet leltározatlan zsidó ingóságokat tartalmazó épületét és a házat a nyilaskeresztes pártnak adta át. Az eset jelezte, hogy az események kikerültek a civil államigazgatási szervek ellenőrzése alól, és a fegyveres szervezetek akarata jutott érvényre.

⁴⁹⁰ A honvédelmi tárca számára kiadható ruhanemű %-os felsorolása a „A fegyveres testületek igénylései” című fejezetben olvasható.

nem kell fizetni, mert azt „a H. M. úr központiasan [sic!] fogja a megfelelő csekkszám-lára átutalni”. Amire a honvédség nem tartott igényt, azt a kincstár értékesíthette. Molnár elrendelte a ruhák november 30-ig történő feltétlen begyűjtését.⁴⁹¹

A vagyon szétosztásába Mogyoróssy Imre, a IV. (pécsi) honvédkerület és így Baranya vármegye hadművelleti kormánybiztosa is beavatkozott: november 7-én magához kérte a pénzügyigazgatóság képviselőit, hogy megtárgyalja velük a „zsidó vagyok” – a ruhaneműk, a textíliák, a bútorok és az üzletek – gyors értékesítését.

Erről a találkozóról Kovách Béla pénzügyigazgató november 10-én levélben tájékoztatta Turvölgyi Albert kormánybiztost. A gyors intézkedés azért vált szükségessé, mivel a vármegye déli és keleti részén, ahol már hadműveletek is folytak, „napirenden vannak a betörések, lopások, a szövetséges katonák részéről való önkényes igénybe vételek”.⁴⁹² A pénzügyőrök megfelelő karhatalmi támogatás hiányában teljesen tehetetlenül álltak szemben ezekkel az „atrocitásokkal”, és az így elhurcolt ingóságokért felelősséget nem vállalhattak. Mivel feljebbvalóiktól utasítást nem kaptak, a kormánybiztos által kifejtett elvek szerint kívántak eljárni. Ő a 328. számú rendeletében arról intézkedett, hogy a Pécs város területén lévő textilüzletek anyagát a honvédség, a csendőrség, a rendőrség és a hadi üzemek között kell szétosztani – a pártszolgálatosok igényeinek kielégítése után.⁴⁹³ November 23-án a megosztási arányokról dönteni hivatott értekezlet hamar napvilágra hozta az újabb hatásköri konfliktust. A pécsi honvédkerület képviselőjében jelen lévő vitéz Győrvári József főhadnagy semmiféle megosztást nem akart elfogadni, mivel a vonatkozó honvédelmi miniszteri rendelet értelmében minden honvédség által hasznosítható textilneműt a honvédségnek kell átvenni.⁴⁹⁴

A pénzügyigazgatóság képviselőinek az volt a véleménye, hogy nekik a kormánybiztos rendeletét kell végrehajtani, akkor is, ha ahhoz a honvédség képviselője nem járul hozzá.

Mindettől függetlenül Kovách pénzügyigazgató még november 21-én részletesen leírta a hadművelleti kormánybiztosnak, hogy a 16-án tartott megbeszélésen elmondott utasításai, és az írásban kiadott rendelete között számos ellentmondás feszül, és ezek tisztázása nélkül a pénzügyőrök nem tudják, hogyan járjanak el, mit, kinek és hogyan adjanak, illetve adhatnak el.⁴⁹⁵

Érdemes még röviden visszatérni Molnár vezérőrnagyhoz, aki nem volt hajlandó elismerni Turvölgyi Albert 3900/1944 számú kormánybiztosi rendelkezésének a hatályát a pécsi honvédkerületre. November 12-én a 4980/Eln.hbs.-1944 számú rendeletében arra utasította alárendelt szerveit, hogy kezdjék meg a honvédség számára hasznosítható zsidó ruhaneműk átvételét akkor is, ha azok még nem lennének leltárba véve. Amennyiben a pénzügyigazgatóság vagy más polgári szerv az átvételt késleltetné, vagy megakadályozná, karhatalom igénybe vételét rendelte el a honvéd állomásparancsnokság útján.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 4. tekercs, EJK 111/2

⁴⁹² Uo.

⁴⁹³ Uo.

⁴⁹⁴ Uo.

⁴⁹⁵ Uo.

⁴⁹⁶ Uo.

November 26-án délelőtt a városi közigazgatási és karhatalmi vezetők elmenekültek Pécsről. A hírre a lakosság széles rétegei nem tűrtóztették tovább magukat: feltörték az üzleteket, a zsidó és nem zsidó tulajdonú lakásokat, irodákat, intézményeket, amiket kifosztottak.⁴⁹⁷ A rendőrkapitányságot sem kímélték,⁴⁹⁸ a Városi Tűzoltóságnak is csak a légo-felszerelése maradt meg. A fosztogató lakossági csoportok mellé hamarosan a szovjet és a bolgár hadsereg fegyveresei is betársultak.

Miután a Vörös Hadsereg 1944. november 29-én elfoglalta Pécsét, a lakosság részéről a zsidó tulajdonban álló árukészletek „törvényes” megszerzési lehetőségének vége szakadt, ugyanakkor a szovjetek is jelentkeztek igényeikkel. Előfordult, hogy kértek, ám arra is akad példa, hogy csak vittek. (205. sz. levél)

1944 elmúltával sem apadtak el teljesen a zsidó tulajdonú áruk iránti igények. A Pécsi Városi Közművek 1945 február elején több levelet is írt a polgármesternek, melyekben a zár alatt lévő zsidó villamossági üzletekből különféle szerelési anyagokat és izzókat igényelt. Kérelmét azzal indokolta, hogy a saját „villamosmű készlete ezen anyag[ok]ból úgyszólván teljesen kimerült, utánpótlás pedig előreláthatólag hosszú időn keresztül nem lehetséges.”⁴⁹⁹ Mivel a polgármesteri hivatal nem tudott meg-egyezni a Pécsi Zsidók Tanácsával az áruk kiadásáról, Esztergár február 13-án levélben kérte a szovjet katonai városparancsnok engedélyét az áruk „készpénz térítés mellett” történő kiadására.

Az alábbi források betekintést adnak abba, hogy a helyi kereskedők, a szakmai szervezetek, a városi tisztviselők, a kormányzat és a honvédség képviselői miként ítélték meg a helyzetet, miként próbálták meg érdekeiket képviselni és érvényesíteni.

194.

A Baross Szövetség pécsi fiókjának javaslata a lezárt üzletek romlandó árukészletének értékesítéséről

Pécs sz. kir. város
Tekintetes I. fokú Közigazgatási Hatóságának!
Pécs

Szóbeli megkeresése alapján van szerencsénk a következőkről tájékoztatni:

A rendelkezésünkre állt adatok alapján megállapítottuk, hogy a lezárt pécsi fűszer- és rokonszakmák körébe tartozó és zsidó tulajdonban volt kereskedésekben romlás veszélyének kitett árukészletek nincsenek.

⁴⁹⁷ December közepén a város új napilapja „59 megtévedt pécsi polgárról” ír, akiket a rendőrség fosztogatás miatt addig őrizetbe vett. *Új Dunántúl*, 1944. december 17. 3.

⁴⁹⁸ Az új rendőri vezető a sajtó útján kért mindenkit, hogy akinél rendőri ruházat, lábbeli és „egyéb cikk” van, szolgáltatssa be a rendőrkapitánysághoz. *Új Dunántúl*, 1944. december 23. 2.

⁴⁹⁹ MNL BaML, Pécs pm. 38.443/1944-D-12. Csak ebben a levélben 844 darab szerelési anyagot, és 632 darab különféle izzót kért a Pécsi Városi Közművek vezetője. Az igénylések megírása előtt a cég képviselői az összes zsidó tulajdonú villamossági boltot kinyitatták és összeírták, hogy „közérdekű szempontból” melyik üzletből mire lenne szükségük.

Figyelemmel azonban arra, hogy édesipari termékekben rendkívül nagy hiány van, szükségét látjuk annak, hogy a lezárt három cukorkakereskedés, nevezetesen:

Günsberger Imréné,	Jókai tér 1.
Kun József,	Rákóczi út 39/b.
Hofmann Imre,	Majláth tér 6.

alatti üzletének árukészlete soron kívül forgalomba kerüljön. Erre vonatkozólag javaslatunk a következő:

A felsorolt cukorkakereskedések árukészlete a meglevő fűszer-, vegyes- és cukorka-kereskedőknek, szatócsoknak volna beszerzési áron átadandó. Ezen cél elérése érdekében annak idején hírlapi felhívás lenne kiadandó az érdekelt kereskedők felé, amely szerint a megszabott napon vagy napokon jelentkezzenek a sorrend szerinti üzlethelyiségben kiárúsításra kerülő édesipari cikkek átvételére. A kiárúsítás egyszerre csak egy üzletben történjen.

Javaslatunk elfogadása esetén a kiárúsítás lebonyolítására megfelelő szakkereskedők rendelkezésre állanak, miért is tisztelettel kérjük, hogy az ebben az irányban szükséges további előterjesztésünk megtételére bennünket – akár a fenti telefonszámunk útján is – felhívni méltóztassék.

Pécs, 1944. május 9-én

[olvashatatlan aláírás]
alelnök,
a fűszerszakosztály elnöke

[olvashatatlan aláírás]
kereskedelmi tanácsos,
ügyvezető elnök

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki - zsidó ügyek, II/11. gépelt, eredeti felterjesztés

195.

Nikolits Mihály főispán levele Esztergár Lajos polgármesterhez zsidó tulajdonú árukészlet szétoztása tárgyában

Polgármester Úrnak

Pécs

Tudomásomra jutott, hogy a város I. fokú hatósága Frankl László zsidó kereskedő Irgalmasok utcai üzletében leltározott árukészletekből a fennálló jogszabályok értelmében zárolandó cikkeket egyes pécsi kereskedőknek átadott, míg ugyanezen árucikkekre más kereskedők által bejelentett igényeket mellőzött.⁵⁰⁰

Egyidejűleg arról is értesültem, hogy a nevezett zsidó cég üzlethelyiségét a hatóság „Iván textilkereskedő” cégnek adta át, holott a vonatkozó kormányrendelet sze-

⁵⁰⁰ A főispán vélhetően olyan kereskedő panaszából tudhatott az ügyről, aki kimaradt ebből az ügyletből.

rint azt le kellett volna zárni, vagy pedig – ha közérdekű szempontok indokolják – élére vállalati vezetőt kellett volna kirendelni.

Felkérem Polgármester Urat, hogy a fentieket haladéktalanul vizsgálta ki, és annak eredményét soron kívül hozzám annál is inkább jelentse, mert az ilyen intézkedések különösen a keresztény kereskedők körében, de általában a közvéleményben is nemkívánatos hangulatot váltanak ki.

Pécs, 1944. május 11.

Nikolits Mihály
főispán

MNL BaML, Pécs pm. 40.570/1944-D-12, gépelt, eredeti leirat

Esztergár május 20-án kelt válaszában egy bérletének felmondása miatt hamarosan utcára kerülő keresztény kereskedő érdekében tett lépésként magyarázta a zsidó üzlethelyiség gyors „közvetítő megoldással” történt átadását. Az árukészlet eladásával kapcsolatban pedig azt írta, hogy arra más kereskedő nem jelentette be igényét, „így tehát mellőzés a kereskedőtársadalmat nem érte”.

Hasonló módon történt Fuhrmann Lajos vegyeskereskedő üzletéből a romlandó áruk eladása, melyet három kereskedő szerzett meg. Az egyikük a közigazgatási ügyosztály egyik aljegyzőjének az apja volt. Mivel ez az ügylet Várnagy tudta és engedélye nélkül zajlott, vizsgálatot kért Esztergártól az ügyben. Különösen azt szerette volna megtudni, hogy az üzlet kinyitását ki rendelte el, az elvitt árukészletet ki értékelte fel, és hogy ennek ellenértékét befizették-e a zsidó kereskedő zárolt számlájára.⁵⁰¹

196.

Véleményező bizottság alakítása a kereskedelmi és iparos érdekképviseltek tagjaiból

Pécs szab. kir. város Polgármesterétől

A zsidó személyeknek az iparból és kereskedelemből való kikapcsolása során számos olyan feladat megoldása hárult a hatóságra, amelynek megnyugtató elintézése szükségessé teszi, hogy a város kereskedő- és iparos társadalmának hivatalos, vagy nem hivatalos érdekképviselőit is meghallgassa.

Ebből a célból egy véleményező bizottságot kívánok létrehozni.

Felkérem tehát, szíveskedjék 24 órán belül dr. Várnagy Elemér közigazgatási tanácsnoknál bejelenteni annak a személynek a nevét, aki címed képviselőjében ebben a véleményező bizottságban részt vesz.

⁵⁰¹ MNL BaML, Pécs pm. 40.570/1944-D-12

Már most arra kérem, hogy ebben a munkában, amely nem csak a nemzeti vagyonnak a megóvását célozza, hanem az átállítás során felmerülő nyugtalanság levezetésére is szolgál, képviselője útján hathatósan közreműködni szíveskedjék.

Pécs, 1944. május hó 25-én.

A polgármester nevében
Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.611/1944-D-12, gépelt, eredeti fogalmazvány

A levelet a Baross Szövetségnek, a Kereskedők Testületének, a Kereskedelmi és Iparkamarának és a Pécsi Ipartestületnek küldték el.

197.

**Jaross Andor belügyminiszter távirata
Nikolits Mihály főispánnak a teendőiről**

Távirat

Zsidóknak a törvényhatóság területén levő zár alá vett ingó és ingatlan vagyonával kapcsolatban kizáróan a pénzügyminiszter úr rendelkezik. Minden teendőre utasítás fog menni. Kérem, hogy e téren egyéni kezdeményezéseket mellőzni szíveskedjék. Feladata egyelőre csupán annyi, hogy a zár alá vett vagyontárgyak illetéktelen kézre jutását megakadályozza.

Belügyminiszter

Érkezett: 1944. június 4.

MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánjának bizalmas iratai, 333/biz. 1944, gépelt, eredeti távirat

198.

**Esztergár Lajos polgármester távirata
Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszterhez
a zsidó tulajdonú áruk értékesítéséről**

Kereskedelmi és Közlekedésügyi Miniszter Úr!

A pécsi kereskedők testülete közölte velem, hogy a lezárt zsidó textil, konfekciórúha, rövidárú üzletekben tárolt anyagokban a molykár az anyag kezelésének hiánya miatt minden bizonnyal olyan értékcsökkenést jelent, amely a nemzeti vagyon szempontjából nem lehet közömbös.

Mindezek alapján tisztelettel kérem Miniszter Urat, hogy az előbb említett zsidó üzletek árukészletének értékesítésre sürgős rendelkezést szíveskedjék kiadni.

Pécs, 1944. május 26.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 10. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, II/22, gépelt, eredeti fogalmazvány

199.

Várnagy Elemér tanácsnok levele Turvölgyi Albert kormánybiztosnak
a zsidó üzletek árukészleteinek értékesítéséről

Vitéz Turvölgyi Albert Úrnak
Miniszter[iumi] Osztályfőnök
a zsidók anyagi és vagyoni jogi természetű kérdéseinek
egységes elvek szerinti megoldására kinevezett kormánybiztos

Budapest

Az 50.500/1944. K.K.M. sz. rendelet értelmében lezárt zsidó üzletek árukészlete a rendelet végrehajtása, 1944. április hó 21. óta minden kezelés nélkül a lezárt üzletekben hever. A zár alá vétel foganatosítása óta az érdekképviselők és szakmai körök állandóan sürgettek a lezárt árukészletek felszabadítására azzal az indoklással, hogy az áruk részben a kezelés hiánya, részint [a] károkozók behatása következtében tönkre mennek. Felhatalmazás és megfelelő rendelkezések hiányában a sürgetéseknek nem tehettem eleget. Legutóbb azonban a romlandó árukészletek felszabadítása tárgyában kiadott 62.379/I. 1944. K. K. M. sz. rendelet tágértelmű magyarázatával a fűszer- és élelmiszerüzletek készleteinek értékesítést rendelttem el. Ebből a célból a m. kir. pénzügyigazgatóság, az érdekképviselők, valamint a szakmából meghívott szakértők bevonásával bizottságilag felülvizsgáltattam a lezárt zsidó fűszerüzletek áruraktárát. Az eredmény igen lesújtó volt, mert az átlagos kár mindenütt 30-40% körül mozgott. Részint a romlandó áruk mentek tönkre, részint egér, moly és egyéb károkozók tettek tönkre mindent.

A helyzet ismeretében felhívtam az egyesült érdekképviselőket (Baross Szövetség, és Kereskedők Testülete), hogy az értékesítés módjára tegyenek javaslatot. Ennek nyomán a következő terv alakult ki: a Baross Szövetség és a Kereskedők Testülete együttesen megvonnák az összes lezárt zsidó fűszer és élelmiszer üzletek árukészletét, mégpedig – a nagymérvű értékcsökkenésre tekintettel – a zsidó kereskedő által felvett leltár 55-60%-os értékében.

A javaslat kipróbálására négy zsidó cukorkakereskedést, amely kizárólag romlandó áruval volt tele, kísérletképpen a fent leírt módon készpénzbefizetés ellenében az érdekképviselők rendelkezésére bocsátottam. Az értékesítésnek ez a módja a gyakorlatban igen jól bevált és a keresztény kiskereskedők körében is nagy megértésre

talált. A leértékelést oly módon hajtottuk végre, hogy az a teljesen hasznavehetetlené vált árura vonatkozott, amelyet meg is kellett semmisíteni. A még használható áru rendes forgalmi áron került piacra.

A terv további végrehajtását a m. kir. minisztérium 2.650/1944. M. E. sz. rendelete felfüggesztette. Ennek értelmében a lezárt zsidó üzletekhez tartozó árukészlet, berendezés és felszerelési tárgyak értékesítése [a] Kormánybiztos Úr feladata. Kimondja azonban a rendelet, hogy a lebonyolításra megfelelő bizottságok vagy valamely hatóság kap megbízatást.

Ennek értelmében már most tisztelettel javaslom, méltóztassék a zsidó üzletek árukészletének értékesítése tekintetében a legsürgősebben intézkedni. Minden további halasztás még nagyobb értékcsökkenést idéz elő a már amúgy is erősen értékét veszített áruraktárban. Tisztelettel javaslom, tessék az általunk készített terv szerinti mielőbbi értékesítést jóváhagyni, amely gyors, és [a] legteljesebb megelégedést biztosító megoldás. A részletekbe menő kiárusítás hosszadalmas, és különösen a kereskedelmi árukészleteknél nem célravezető. Azonkívül véleményem szerint csak ez a megoldás biztosítja azt, hogy a felszabaduló árukészletből valamennyi kereskedő egyformán, egyenlő mérvben részesül. A tervet a magunk részéről az érdekképviselőkkel [a] legapróbb részletekig kidolgoztuk, csupán végrehajtásra vár. Mind az árukészletre, mind az üzletekre égető szükség van, úgy hogy a kérdés megoldása már nem várathat magára.

Tisztelettel kérem tehát, méltóztassék az előterjesztett javaslatot elfogadni, és a Pécsen lezárt zsidó üzletek árukészletének, berendezésének, felszerelésének értékesítésével akár a helybeli pénzügyi hatóságot, akár más hivatalos vagy érdekképviselői szervet soron kívül megbízni. Fenti terv szerinti lebonyolítást a pénzügyi hatóságok közreműködésével hatóságom is elvégzi megfelelő felhatalmazás birtokában.

Pécs, 1944. július hó 28. napján.

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs város I. fokú közigazgatósági hatóságának iratai, 1920-4294/1944, gépelt, felterjesztés-másolat

Az iratanyagban nem található válasz a pécsi javaslatra. Talán nem is érkezett, mert Budapesten az ügy általános szabályozását hivatott 1500/1944. számú kormánybiztosítási utasításon dolgoztak, amely a zsidó üzletek berendezésének és raktárkészletének értékesítési módját határozta meg.

200.

Özv. Farkas Józsefné igénybejelentése árukészletre és üzletberendezésre

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

Alulírott özv. Farkas Józsefné, sz. Gerencsér Mária, Pécs, Felsővámház utca 19. szám alatti szatócskereskedő azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a m. kir. pénzügyigazgatósághoz, hogy szíveskedjenek a Felsővámház utca 18. szám alatt lévő és az 58.000/1944 K. K. M. számú rendelettel lezárt Reich Elza-féle szatócskereskedés árukészletét, berendezési és felszerelési tárgyait részemre készpénzfizetés mellett átengedni.

Tiszteletteljes kérésem elintézését a m. kir. pénzügyigazgatóság nagyrabecsült jóindulatába ajánlva maradtam

Pécs, 1944. évi szeptember hó 11.

teljes tisztelettel:
özv. Farkas Józsefné

MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, 17018/256-1944-IV., kézzel írt, eredeti kérelem

201.

Detrich Viktorné igénybejelentése árukészletre

Tek.

M. kir. Pénzügyigazgatóság

Pécs

Alulírott tisztelettel kérem a Tek. Pénzügyigazgatóságot, hogy Lusztig László Radonay u. 7. szám alatti fűszerkereskedésben levő összes árukra vételi igényemet tudomásul venni szívesek legyenek.

Megemlítem, hogy a lezárás után a Pécs szab. kir. várostól mint felelős üzletvezetőnek [sic!] az igényemet bejelentettem, és erre vonatkozólag a mai napig intézkedés nem történt. Megemlítem, hogy 6 év óta önálló fűszerkereskedő vagyok, és a jelenlegi kis üzletem nem adja meg családomnak a megélhetését, így bátorodom kérésemmel.

Kérésem ismételése mellett maradok tisztelettel

Detrich Viktorné
fűszerkereskedő
Rákóczi út 16. szám

MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, 17018/265-1944-IV., kézzel írt, eredeti kérelem

202.

Légrády Ferenc igénybejelentése árukészletre

Tekintetes

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs, 1944. szeptember 12.

Tisztelettel alulírott Légrády Ferenc, Pécs Regös u. 4. sz. alatti lakos, a kormányhatóság által kijelölt cukor-, petróleum- és szappan-nagykereskedő, iparigazolványom alapján fűszer-, gyarmatáru- és ásványolajtermékek kis- és nagykereskedésére jogosított kereskedő, továbbá a Fantó Egyesült Magyar Ásványolajgyárak Rt. pécsi lerakatának bizományosa vagyok, – mint ilyen kijelentem, hogy a gr. Benyovszky M. utca 18. szám alatt levő Krausz, Szűcs és Tsa zsidó fűszer-nagykereskedés berendezését, felszerelését, valamint úgy itt, mint a gr. Benyovszky M. utca 4. szám alatt levő raktárhelyiségben levő árukészletét megvenni szándékozom.

Vételi ajánlatom elbírálásánál kérem figyelembe venni a következőket. Az általam alapított Pécs-Baranyai Keresztény Szövetkezet ügyvezető igazgatója voltam húsz évig, mely szövetkezet a háborús viszonyok folytán felszámolt. Önálló nagykereskedő vagyok öt év óta, üzletem a Krausz, Szűcs és Tsa céggel szemben van, mely cég vevői eddig is nálam szereztek be azokat a cikkeket, melyeket zsidó cég nem tarthatott. A Fantó Egyesült Magyar Ásványolajgyárak Rt. budapesti telepét háromszor érte bombatámadás, miért is hónapok óta nem kapok olajféléket, pedig ez képezi fő jövedelmemet és egyelőre kilátásom sincs, hogy mikor kaphatok árut gyáramtól. Tehát közvetve bombakárosult vagyok.

Üzletemben zsidó tőke sem nyíltan, sem burkoltan, továbbá zsidó alkalmazott soha sem volt, és nem voltam tagja semmiféle olyan vállalatnak, melynek tulajdonosa, vagy vezetője zsidó volt.

Ajánlatom kedvező elbírálást kérve vagyok
hazafias tisztelettel
Légrády Ferenc

MNL BaML, Nb. 71/1945. Légrády Ferenc népbíróági pere, 344., gépelt, eredeti kérelem

Légrády Ferenc a szóban forgó üzlet árukészletét 1944. november 17-én 134 213,73 pengő készpénzért megvásárolta. A háború után a Baross Szövetség helyi fiókjában viselt vezető szerepéért, és a zsidó árukészlet megvásárlásakor elkövetett törvényteleniségekért – bizonyos kifogástalan minőségű árukat értéksökkent áron vett meg – a népbíróság nyolc hónap börtönbüntetésre ítélte, és öt évre eltiltotta a közügyektől.⁵⁰²

⁵⁰² MNL BaML, Nb. 71/1945, Légrády Ferenc népbíróági pere, 363–364.

203.

Molnár László vezérőrnagy utasítása a ruhaneműk szétoosztásáról

Zsidó vagyonból ruházat igénybevétele

Pécs, 1944. évi október 16-án

1944. évi szept. 25-én kelt 3.988. eln. hbs. 2944. sz. rendeletem kapcsán:

Utasítom, hogy a fenti rendeletre átveendő zsidó ruházati cikkekből a fenti rendeletem 3. számú mellékletében felsoroltakból ne csak az ott felsorolt százalékot, hanem a leltározott teljes mennyiséget vegye át a m. kir. pénzügyigazgatóságtól. Az átvett cikkeket az alábbi százalékos elosztás szerint tárolja raktárában:

Honvédség részére 36%

Nemzetőrség részére 20%

Bányamunkásság 10%

Menekültek 10%

Bombakárosultak 24%

Azoknak a fentiek szerinti szétoosztására később fogok intézkedni.

Egyben utasítom, hogy a hivatkozott rendeletem szerinti bizottság az átvételt – tekintet nélkül arra, miszerint a pénzügyigazgatóság közegei a leltározást befejezték-e, vagy sem – immár azonnal kezdje meg és a leggyorsabban hajtsa végre, mert huza-vonának – már csak az idő előre haladtára tekintettel is – helye nem lehet.

Kapják: 4. Ker.pszág, 2. szdt., 10. kieg. ker. lev. pság, 36. bev. közp. és tudomásul a pécsi, kaposvári és szekszárdi m. kir. pénzügyigazgatóság.

A másolat hiteles!

Pécs, 1944. évi október 16-án.

vitéz Molnár s.k. vörgey.

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 4. tekercs, EJK, 111/2, gépelt, sokszorosított eredeti utasítás

Ez az utasítás hatályon kívül kívánta helyezni Turvölgyi Albert kormánybiztosnak a zsidó vagyon kiárusításával kapcsolatos 1500/1944 és 3900/1944 számú utasításait. A pénzügyőrök a Pénzügyminisztérium hivatalnokai voltak, akik inkább a saját felsőbbségük rendeletei alapján kívántak dolgozni, ami konfliktushoz vezetett a honvédség helyi vezetésével. A rendelet egyébként végrehajthatatlan volt, mivel sem kellő raktári, sem pedig személyi kapacitás nem állt rendelkezésre kizárólag „ruharaktárak” létrehozásához. Lásd ehhez a „Raktárgondok” című fejezetet!

204.

Jegyzőkönyv a zsidó tulajdonú üzletek árukészletének értékesítéséről

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen 1944. évi november hó 23-án Pécs szab. kir. város városháza III. em. 94. szobájában.⁵⁰³

Jelen vannak: dr. Várnagy Elemér városi tanácsnok, I. fokú közig. hatóság vezetője, Hamerli József, a Baross Szövetség elnöke, Burkert Antal, a Baross Szövetség ügyv. elnöke, Nagy Miklós forg. adóhiv. főtanácsos, Nagy Győző pénzügy. ig. helyettes a Pénzügyigazgatóság részéről, Csaba Zoltán m. kir. alezredes, [a] IV. csendőrkörület részéről, Battay Levente m. kir. rendőrfelügyelő a rendőrség részéről, dr. Schranz Ferenc [a] kereskedelmi és iparkamara részéről, Katics Antal nyug. városi főjegyző, az I. fokú közig. hatóság részéről, Osgyáni Jenő városvezető a Nyilaskeresztes Párt részéről, Petri Gyula a Baross Szövetség titkára.

Tárgy: Zsidó üzletek árukészletének értékesítése.

Dr. Várnagy Elemér városi tanácsnok a pénzügyigazgatóság kiküldötteitől elsősorban kérte azon üzletek névsorát, amelyek eddig értékesítve nem lettek. A kiküldöttek rendelkezésre bocsátották a Dunántúl c. napilap szeptember hó 10-i számát, amelyben fel vannak sorolva az értékesítésre kerülő zsidó üzletek (üzemek), rendelkezésre bocsátotta [sic!] továbbá azon üzletek kimutatását, amelyek értékesítve eddig nem lettek, illetőleg amelyek értékesítése jelenleg folyamatban van.

Szerinte az üzletek értékesítését ugyanazon bizottságoknak kellene lebonyolítani, amelyek addig az értékesítést végezték. Naponta esetleg három üzletet is lehetne árverezni. A kormánybiztosi rendelet értelmében bárki megvehetné ezeket az üzleteket, nemcsak kereskedő, hanem magánosok is.⁵⁰⁴

A Nyilaskeresztes Párt részéről Osgyáni Jenő városi pártvezető előadta, hogy a párt az értékesítéssel kapcsolatban a következő igényeket támasztja. Elsősorban a bórkereskedésekből csizmabéléseket kér. Másodsorban a fehérnemű üzletekből inganyagot, a ruhaüzletekből ruha (nem kész ruhát) és kötényanyagot. A pénzügyigazgatóság kiküldöttei megjegyzik, hogy a bórkereskedések értékesítésénél kiküldendő bizottság figyelmét erre fel fogják hívni. A fehérnemű és ruhakereskedéseknél pedig a párt részére már folyamatban van és Hidvégi János pártmegbízott ebből a szempontból az üzleteket folyamatosan megsejleli.

Az üzletek árukészletének értékesítése során az értekezlet az idő rövidségére való tekintettel úgy találta helyesnek, ha a leltározás mellőzésével a szakértők becslése útján fogják megállapítani az egyes üzletekben található árukészletek értékét. Szükségesnek találják kimondani azt, hogy a becslésnél közreműködő szakértő köteles rendelkezésre állni, a szakértő tiszte alól senki ki nem térhet, és a szakértőt

⁵⁰³ Várnagy Elemér tanácsnok irodája.

⁵⁰⁴ Eltérően a Sztójay-kormány szándékától, amely szakmabeli csoportoknak kívánta volna az üzleteket, illetve azok árukészletét felkínálni, a Szálasi-kormány számára ez a szempont lényegtelennek vált. A fontos az volt, hogy az áruk ellenében a lakosságnál lévő készpénz-megtakarításokat mihamarabb megszerezzék az államkassza számára.

díjazni kell. A díjazás mértéke napi 100 P lenne és előre ki kellene adni a szakértőknek azt, hogy az egyes üzleteket hány nap alatt lennének kötelesek megbecsülni. A szakértő személyét a polgármester rendeli ki a Nyilaskeresztes Párt, a Kereskedelmi és Iparkamara, a Baross Szövetség és a Kereskedők Testülete által együttesen benyújtott névsor alapján.

Az egyes üzletek értékesítési módja tekintetében az értekezlet arra az álláspont-ra helyezkedett, hogy azokat különböző módon kellene értékesíteni. Vannak ugyanis olyan zsidó üzletek, amelyekre már jelentkezők vannak, akik a pénzügyigazgatóságnál az üzletek átvételére már ajánlatot tettek. Az ilyen üzleteknél a szakértők beszéljék meg az árukészletet és az igénylők vegyék át az üzletet. Amennyiben a vevő az elszállításról⁵⁰⁵ nem tudna [gondoskodni], az árukészletet a zsidó üzletben is kiárusíthatja. Az üzletbér fizetési kötelezettség az átvétel napjától a használati idő végéig a vevőt fogja terhelni. Az értekezlet megállapítása szerint vannak olyan zsidó üzletek, amelyekben a közönségnek feltétlenül szükséges, és már nagyon szükséges árucikket tárolnak. Ezeket az üzleteket, amennyiben igénylő nincs, az ott alkalmazottak révén kellene kiárusítani. Az alkalmazottak illetményét a befolyó bevételekből napi 25 P-ben kellene megállapítani. Az ellenőrzés foganatosítására a Kormánybiztos Úr menekült tisztviselőket rendeljen ki. Az értekezlet nézete szerint a többi üzleteket el kellene árverezni. Az árverésen a szakértő által megbecsült ár volna a kikiáltási ár. Az árverés szóbeli. Az árverés foganatosítását menekült tisztviselőkkel kellene végeztetni.

K.m.f.t.

Dr. Várnagy Elemér, Hamerli József, Burkert Antal, Nagy Miklós, Nagy Győző, Csaba Zoltán, Battay Levente, dr. Schranz Ferenc, Katics Antal, Osgyáni Jenő, Petri Gyula

MNL BaML, Pécs pm. 39.657/1944-D-12, gépelt, eredeti jegyzőkönyv

205.

Katits Antal ny. főjegyző levele a szovjet hadikórháznak átadott árukról

Polgármester Úr!

Az orosz katonai parancsnokság megkeresésére 10 db villanyrezsónak a 71 772 számú orosz hadikórház részére történt kiadása tárgyában a következőket jelentem: A kiadott rendelet értelmében Laki György műszerésszel, mint a fentebb jelzett hadikórház megbízottjával és Kristóf János műszaki hivatali munkavezetővel megjelentem [a] Sándor János tulajdonát képező Meteor villamossági felszerelési üzletben. Hosszas keresés után ráakadtunk azokra a villanyrezsókra, amelyek a hadikórház szempontjából figyelembe jöhetnek. Kiadtam Laki György megbízott részére a következő villanyrezsókat:

⁵⁰⁵ Az árukészlet saját üzletbe való elszállításáról van szó.

- 1) 2 db Trewa-Wien B. 41. gyártmányú 110 voltos á 55 P értékben.
- 2) 4 db Eka 14 110 voltos villanyrezsót 600 w villanyrezsót á 19,60 P értékben
- 3) 1 db Hajós és Szántó gyártmányú 110 voltos, 600 w villanyrezsót á 14,40 P értékben
- 4) 2 db Elektra gyártmányú 110 voltos, 500 w villanyrezsót á 10,20 P értékben
- 5) 1 db Hajós és Szántó 210–230 voltos, 600 w villanyrezsót á 10,20 P értékben
- 6) 9 db olcsóbb minőségű villamos dugót á 0,86 P értékben
- 7) 9 db olcsóbb minőségű csatlakozót á 2,30 P értékben

Jelentem, hogy a 210 voltos Hajós és Szántó gyártmányú villanyrezsónak az elvitele tévedésből történt, és ennek a kicserélését fogják kérni.

A fenti cikkeket és tárgyakat Laki György tőlem elismervény ellenében átvette. Az elismervény a vonatkozó tárgyiratok mellett nálam fekszenek el.

Egyidejűleg jelentem azt is, hogy a villanyrezsók kiadása során az ott folyó munka közben orosz katonák lepték el az üzlet előtti gyalogjárót, és hangosan követelték bebocsátásukat, hogy ott vásárolhassanak. A legnehezebb körülmények között sikerült csupán megértetni velük, hogy itt csupán az orosz állomásparancsnokság rendeletéből kifolyólag hivatalos kiadás történik. Mindemellett egy orosz tiszt nem nyugodott addig, míg részére 2 db kisebb értékű, állítólag fényképezéshez szükséges villanyégőt birtokba nem vette. A jelenlevő egy[ik] szakértő azok árát 3 P-ben állapította meg, melyet az említett orosz tiszt kezeimhez lefizetett. Kérem a Polgármester Urat, szíveskedjék rendelkezni, hogy ezen összeget hová, milyen számlára fizessem be.

Általánosságban a jövőben előforduló hasonló kiutalások, és az azokkal járó kellemtlenségek elkerülése végett tisztelettel kérem a Polgármester Urat, szíveskedjék az orosz állomásparancsnokságnál odahatni, hogy ily kiadásoknál megfelelő katonai őrség álljon rendelkezésre, hogy hasonló esetek elő ne forduljanak, és az eljáró tisztviselő ily inzultusoktól mentesen teljesíthesse feladatát.

Tisztelettel kérem ezen jelentésem szíves tudomásul vételét és a megfelelő intézkedés megtételét.

Pécs, 1944. december hó 15. napján.

Katics
nyug. főjegyző

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 13. tekercs, Kki. - zsidó ügyek, Pécs pm. II. 16., gépelt, eredeti jelentés

Katics a kiadott áruk jegyzékét azzal a megjegyzéssel adta át az 1945 januárjában kinevezett új vállalatvezetőnek, hogy „azok ellenértékének beszedéséről gondoskodik.”⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, II. 16

Kétezer szekrény a bombakárosultaknak

Esztergár Lajos az 1930-as években kifejtett szociálpolitikai munkásságával, a „pécsi norma” kidolgozásával és bevezetésével szakmai körökben országos hírnevet szerzett magának. Ezt támasztja alá a *Dunántúl* 1944. július 30. számának egyik híre, mely szerint Jaross Andor belügyminiszter aláírásával „meleghangú levél” érkezett a polgármesterhez. Ebben a belügyminiszter felkérte Esztergárt, hogy az Országos Szociális Felügyelőségnél viselt tanácsadói tisztségét továbbra is tartsa meg, miután a polgármester nagy felkészültségét nem nélkülözheti. A polgármester „így ezen túl is ott lesz az élvonalban mindenütt, ahol az ország életét szociális tartalommal kell kitölteni”.⁵⁰⁷

Esztergár a város lakói iránti töretlen szociális elkötelezettségéről így nyilatkozott: „Kímélni akarom a város polgárságát, és ezért a pénzügyigazgatósággal történt megállapodás alapján elsősorban a zsidók ingóságait használok fel a bombakárosultak kielégítésére.”⁵⁰⁸

Az elképzelése szerint mintegy kétezer, „a zsidók által itt hagyott” szekrényt töltenek meg a zsidók fertőtlenített alsó- és felső ruhaneműivel, ágyneművel és konyhafelszereléseiével. Annyi holmit helyeznek el a szekrényekben, „amennyi egy-egy kibombázott családnak körülbelül elegendő”. A hatóság tekintettel lesz a különböző létszámú családokra és azok eltérő szükségleteire, tehát nem azonos mennyiségű ruházat és edény kerül a szekrényekbe. A szekrények tartalmáról leltárt készítenek. Ezt követően lezárják azokat és lepecsételik, majd a város területén kijelölt családoknál helyezik el. E családok kötelesek lesznek a szekrényt érintetlenül megőrizni, és a náluk jelentkező hatósági igazolással rendelkező bombakárosultaknak kiadni. A szekrények egész városban történő széttelepítésével az volt a cél, hogy „bombázás esetén ne egy helyen álljon a sok-sok zsidó holmi.” A polgármester kiemelte, hogy a jogosultak ezeket az ingóságokat csak használatra kapják, ezeket meg kell őrizniük. „A város polgársága nagy megnyugvással fogadja a polgármester ilyen körütekintő intézkedését. Adja Isten, hogy a felszerelt szekrények felhasználására soha ne kerüljön sor. Isten óvja meg a várost a terrortámadástól” – zárult a helyi lap tudósítása.

Esztergár az interjúban taktikusan nem említette, hogy elképzelése szerint a kibombázottak ezekért az ingóságokért havonta méltányos használati díjat kell majd fizessenek a városi pénztárba.⁵⁰⁹

Az alábbi forrásokból megtudható, hogy a polgármester a pécsi zsidók gettóban maradt ingóságait egy határozattal a bombakárosultak számára lefoglalta. A zsidó va-

⁵⁰⁷ *Dunántúl*, 1944. július 30. 6.

⁵⁰⁸ *Dunántúl*, 1944. július 30. 3.

⁵⁰⁹ Esztergár polgármester 42.969/1944. D. számú rendelete „A légitámadások károsultjai részére ingóságok igénybe vétele” tárgyában. MNL BaML, Pécs pm. 42.106/1944-D12

gyon terhére nagy fészert építtetett a MÁV-bérház udvarán⁵¹⁰, ahol városi közegek mellett leventelányok válogatták szét a pécsi zsidók „elhagyott” vagyonát. Esztergár terve miatt nagy feszültség keletkezett a pénzügyigazgatóság és a polgármesteri hivatal között, mivel a pénzügyigazgatóság álláspontja szerint az Esztergár határozatában hivatkozott belügyminiszeri rendelet nem tette lehetővé, hogy zsidó ingóságokat bocsásson a lakosság rendelkezésére. A „2000 szekrény a kibombázottakért” projekt így szeptember 23-án megszakadt, a *Dunántúl* sem írt többé a témáról.

Esztergár szeptemberben Stitz Jánosnak⁵¹¹ is leírta tervét és a Pécssett kialakult helyzetet. „Sürgős kormányintézkedés és felhatalmazás kell a pénzügyi hatóságok részére, hogy a zsidó ingóságokból a légítámadások károsultjai és a menekültek minden igényét elégtítsék ki, a közigazgatási hatóságokkal egyetértésben”⁵¹² – zárult a polgármesteri levél.

A helyzet tisztázása érdekében az egyik városi hivatalnok még tárgyalt ugyan a pénzügyigazgatóság képviselőivel, de az ingóságok szétválogatása nem folytatódott már. (208. levél) Ezzel Esztergár „szociálpolitikai” indíttatású intézkedése még csírájában elhalt.

206.

Esztergár Lajos polgármester határozata a légítámadások következtében ellátatlanul maradó lakosság segélyezéséről

Határozat

A m. kir. Belügyminiszter Úr 600/1944. B. M. sz. rendelet 4. §-ában megadott felhatalmazás alapján a zsidók elkülönített területre költöztetésével kapcsolatban összegyűjtött ingóságokat a légítámadások következtében hajléktalanná válható családok igényeinek biztosítása céljából igénybe veszem.

Az igénybevétellel kapcsolatos teendők ellátásával a közigazgatási és népjóléti ügyosztályt bízom meg.⁵¹³ Felhívom, lépjen a m. kir. pénzügyigazgatóság illetékes szerveivel érintkezésbe, és közbenjöttükkel az említett célra szükséges zsidó ingóságokat válassza ki, foglalja szakleltárba, és a leltárba foglalt ingóságoknak a város különböző részein való elhelyezéséről gondoskodik.

Felkérem a m. kir. pénzügyigazgatóságot, hogy a közigazgatási és népjóléti ügyosztály által kiválasztott és leltározásra előkészített ingóságokat az említett célra szabályszerű leltár mellett kiküldött közegeimnek átadni szíveskedjék.

Az ingóságok kiválasztásáról, rendszerezéséről, átvételéről és leltározásáról külön rendeletben fogok intézkedni.

⁵¹⁰ MNL BaML, Pécs pm. 41.695/1944-D-12

⁵¹¹ Stitz János vegyészmérnök az 1930-as években a keresztényszocialista párt pécsi csoportjának titkára. 1939-ben a Magyar Élet Pártja programjával a sásdi választókerület országgyűlési képviselője lett.

⁵¹² MNL BaML, Pécs pm. 42.106/1944-D-12

⁵¹³ A feladatot Várnagy Elemér tanácsnok kapta meg.

Erről értesítem: 1) a m. kir. pénzügyigazgatóságot, 2) a m. kir. forgalmi adóhivatalt, 3) a közigazgatási és népjóléti ügyosztályt, 4) a m. kir. belügyminiszter alá rendelt városi számvevőséget.

Pécs, 1944. július 28.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 42.106/1944-D-12, gépelt, eredeti határozat

207.

**Esztergár Lajos polgármester levele a pénzügyigazgatóságnak
a bombakárosult lakosság segélyezéséről**

M. kir. Pénzügyigazgató Úrnak

Pécs

A m. kir. Belügyminiszter Úr 600/1944. B. M. sz. rendelete 4. §-ában megadott felhatalmazása alapján a zsidók elkülönített területre költöztetésével kapcsolatban összegyűjtött ingóságokat 42.106/1944. D. számú határozattal a légítámadások következtében hajléktalanná válható családok igényeinek biztosítása céljából igénybe vettem.

A pénzügyigazgató helyettes úrral történt előzetes megbeszélés szerint a gettó területén összegyűjtött zsidó ingóságokat kiválogatás és összerendezés után, egy-egy család várható szükségleteinek megfelelően kívántam összeállíttatni, és így mintegy 1500–2000 darab szekrényt az elkészített ingóságokkal a város különböző részein az egyes családoknál elismervény ellenében letétbe helyezni.

E megbeszélés eredményeképpen a zsidók részére elkülönített területről összegyűjtött ingóságok rendszerezését és rendbe hozását a MÁV-bérház területén tisztviselőimmel és napszámásokkal öt hete végeztetem, amellyel kapcsolatban eddig

P költség merült fel.⁵¹⁴

Az intézkedések megtételével megbízott közigazgatási ügyosztály vezetője és Fehér Pál pü. tanácsos közötti szóbeli megbeszélésből kitűnően azonban a tárgyban kiadott pénzügyminiszteri rendelet nem teszi lehetővé a légítámadások károsultjai részére ruha- és fehérneműanyag kiszolgáltatását a zsidó vagyonból.

A helyzet ilyen alakulása következtében nem tartom célszerűnek az eddigi munka tovább folytatását, annyival is inkább, mert a m. kir. Belügyminiszter Úr 31.100/1944-XXI. res. körrendeletében hivatkozott 147.310/1944.VI.fő. P. M. rendelet szerint a polgármester csak átadja a zsidók őrizetbe vett ingóságait a pénzügyi hatóságnak, márpedig a jelen esetben erről sem lehetett szó, mert a zsidók elköltöztetése után ingóságaikat a m. kir. rendőrség pécsi kapitányságának őrizetéből közvetlenül a pénzügyigazgatóság közegei vették át, akiknek engedélye nélkül a gettó területére kiküldötteim be sem léphettek.

⁵¹⁴ A szövegben az összeg helyét kihagyták. A bevezetőben említett Stitz parlamenti képviselőnek írt levélben „kb. 20 000 pengő” költség szerepel.

Minthogy a munkálatokat Címeddel egyetértésben abban a feltevésben végeztetem, hogy így a bombakárosultak részére megfelelő ingóságokat és ruhaneműeket tudok biztosítani, viszont e szándékom keresztülvitele most lehetetlenné vált, tisztviselőimet és munkásaimat a MÁV-bérház területén folyó munkálatokból f. évi szeptember hó 23-mal bezárolag kivonom, a végzett munkálatok költségeinek megtérítésére nézve pedig igényeimet a m. kir. államkincstárral szemben fenntartani kénytelen vagyok.

Pécs, 1944. szeptember hó 23.

dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 42.106/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

208.

Zala J. Béla aljegyző feljegyzése a pénzügyigazgatóságon tartott megbeszéléséről

Hivatalos feljegyzés.

1944. évi szeptember hó 25-én a bombakárosultak és menekültek ingóságokkal való ellátásának megbeszélése céljából megjelentem Nagy Győző dr. pénzügyigazgató helyettesnél, ahol a tárgyaláson részt vett Fehér Pál p.ü. tanácsos is. A tárgyaláson a következő alapelveket rögzítettük le.

1) a Pénzügyigazgató helyettes véleménye szerint korai volt a MÁV-bérházterületen a zsidó ingóságok rendezését leállítani, mert ő tartja régi ígéretét és amennyiben sikerül olyan kormányintézkedést kieszközölni, amelynek értelmében a zsidó vagyonból ruhaneműeket is igénybe lehet venni, a bombakárosultak részére, e téren is készséggel áll rendelkezésre. Javasolja, hogy vagy a Polgármester Úr vagy Várnagy tanácsnok úr, ezen ügy elintézése céljából lépjenek közvetlen érintkezésbe a kormányhatóságokkal. Újabb rendelet vétel esetén készséggel áll rendelkezésre.

2) Ami pedig a bombakárosultaknak és menekülteknek zsidó ingóságokkal való ellátását illeti, a következőket javasolja. Készítsen a város olyan blankettát, amelynek első oldala az érdekeltek személyi adatait és az igénybe veendő ingóságok jegyzékét tartalmazza. E blanketta második oldala tartalmazzon rövid megkeresést a pénzügyigazgatósághoz, a felsorolt ingóságoknak a zsidó vagyonból való kiadására. A harmadik oldal tartalmazza az utasítást a forgalmi adóhivatal részére, hogy a kérdéses ingóságokat adja ki és az ügyet vegye nyilvántartásba. A negyedik oldal pedig a kiadott ingóságoknak forgalmi és becsértékét állapítaná meg. Ezzel a formulával lehetne az érdekeltek ügyeit mindaddig elintézni, amíg a kiadandó rendeletek a költségviselés kérdését nem szabályozzák.

Kmft.

Zala

MNL BaML, Pécs pm. 42.106/1944-D-12, gépelt, eredeti feljegyzés

Küzdelem a pécsi zsidók boráért

Esztergár Lajos polgármester utasította a városi adóhivatalt a zsidó tulajdonban lévő bor összeírására is. Az 1944. április 27-én kelt kimutatás tartalmazta a zsidó tulajdonosok nevét, lakcímét, boruk mennyiségét és tárolási helyét.⁵¹⁵ Az összesen 59 587 liter „színbor” és a 300 l vinusbor a tíz tulajdonos között az alábbiak szerint oszlott meg:

Balázs Győző		810 l színbor és 100 l vinusbor
Engel Richárd	}	
Stein Marcellné		30 742 l színbor
Özv. Engel Róbertné		962 l színbor
Deutsch Zsigmond		1144 l színbor és 200 l vinusbor
Kemény Jenő		17 839 l színbor
Kőrösi Miksa		5418 l színbor
Donhoffer Szilárd		604 l színbor
Dorner Lajos		1375 l színbor
Gottesmann Lajosné		693 l színbor

Esztergár a zsidó tulajdonban lévő bor zár alá vételéről április 29-én táviratban értesítette Jurcsek Béla földművelésügyi minisztert.⁵¹⁶ (209. sz. levél)

Várnagy tanácsnok a zsidó bortulajdonosoknak 1944. május 1-jén küldte ki a polgármester 40.145/1944. D. számú határozatát, amelynek indoklása így szól:

„Figyelemmel arra a fontos nemzeti érdekekre [sic!], hogy ez a borkészlet az állam részére megőriztessék, az 1600/1944. M. E. számú rendelet alkalmazásával a jelzett bormennyiséget zár alá veszem.”⁵¹⁷

E határozatokat a városi javadalmi hivatal vezetője is megkapta azzal, hogy a pincét zárassa és pecsételtesse le, a kulcsokat „vegye őrizetbe”, továbbá hogy a borok kezelésére jelöljön ki személyeket.

A borkészletek zárolásáról fennmaradt jegyzőkönyvek május első napjaiban a zsidó tulajdonosok lakásán készültek. Ezeket tudomásul vétel miatt velük is aláírták.⁵¹⁸ Kemény Jenőnek a szőlőműveléshez és a borászathoz használatos minden egyéb eszközét is (hordók, prések, permetezők, vegyszerek, kénlapok stb.) zár alá helyezték,

⁵¹⁵ MNL BaML, Pécs pm. 39.330/1945-D-12

⁵¹⁶ A pécsi zsidó bornagykereskedők árukészletének „átvétele” már 1942-ben megtörtént. MNL BaML, Pécs pm. 411/1942-A-25

⁵¹⁷ MNL BaML, Pécs pm. 39.330/1945-D-12

⁵¹⁸ Uo.

majd július 12-én mindent a közpincébe szállítottak.⁵¹⁹ 17 db üres hordót azonban kádárral kellett szétszedetni, mivel nem fért ki a pinceajtón. Ezek a hordók 965 l és 1990 l közötti űrtartalmúak voltak. Elszállításuk, javításuk és újbóli összeállításuk költségeit a pince 500 liter borának eladásából fedezték.⁵²⁰

Kőrösi Miksa a borát a keresztény veje és unokái pincéjében tárolta. A pince lezárását a keresztény rokonság érdeksérelme nélkül nem lehetett volna foganatosítani. Ezért az a javaslat született, hogy itt csak a Kőrösi Miksa borát tartalmazó hordókat kell „alkalmas módon” zár alá helyezni.

A polgármesteri határozat végrehajtása során a városi tisztviselőket azonban meglepetések érték. Május 4-én azt jelentették Várnagy tanácsnoknak, hogy Deutsch Zsigmond Kálvária dűlőben lévő pincéjének borkészletét a német rendőrség vette igénybe, és azt teljes egészében elfogyasztotta, így azt zár alá venni nem lehetett. A bor pontos mennyiségéről sem a tulajdonos, sem a német rendőrség nem tudott nekik adattal szolgálni.⁵²¹ A városi adóhivatal arról tájékoztatta Esztergárt, hogy Deutsch pincéjében 1024 l borhiányt állapított meg, és ezért intézkedését kérte az elfogyasztott bor általános forgalmi adójának – literenként 50 fillérnek – a város házipénztárába történő befizetésére.⁵²² Írásos nyoma nem maradt fenn annak, hogy a zsidó vagyonnal kapcsolatban az államkincstár érdekeit mindig szem előtt tartó polgármester ennek érdekében intézkedett volna.

A városi hatóság közegeit további meglepetés érte, amikor a Jánosi Engel család borkészletét kívánták zár alá helyezni. Ezt a német rendőrség, amely a pincét is magába foglaló egyik Rákóczi úti ingatlanukat megszállva tartotta, megakadályozta.

Az Engel-féle borkészletből a június 12-én készült jegyzőkönyv szerint a május eleji mennyiséghez képest több mint 3000 l hiányzott. A július 14-én végzett leltár összesen már mintegy 6000 l bor hiányát állapította meg. A szeptember 22-i leltár további 16000 l-nyi fogyásról számolt be. A városi adóhivatal minden alkalommal kérte Esztergárt a bor forgalmi adójának befizetetésére.⁵²³ A polgármesteri intézkedés megtörténtéről nem található dokumentum.

1944. június 15-én Engel Richárd és társai, valamint Balázs Győző és Kemény Jenő borkészletének szigorú zár alá helyezését a pénzügyigazgatóság pécsi fiókja saját határozatban is elrendelte: „A rendelkezés szerinti szoros zárat el kellett rendelni, mert a borkészletek gazdátlanul tárolnak, és a borok kezelése, gondozása megkívánja, hogy azok szakszerűen az állami borpincében kezeltessenek.”⁵²⁴

A szoros zár foganatosítására, a borkészletek állami pincébe történő szállítására és kezelésére a határozat szerint a Pécsi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség ka-

⁵¹⁹ MNL BaML, Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség és Állami Közpince iratai 1915–1950, 1944. év iratai, Jegyzőkönyv, 1944. július 12., iktatószám nélkül.

⁵²⁰ Uo. 790.44

⁵²¹ MNL BaML, Pécs pm. 39.330/1945-D-12

⁵²² Uo. A korabeli rendelkezések szerint – bizonyos feltételek fennállása esetén – csak a honvédség legénységi állományának beszerzett bor volt mentes az áfa alól.

⁵²³ Uo.

⁵²⁴ Uo. Ennek szükségességére a Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség pécsi vezetője, Urbanyecz István hívta fel a pénzügyőrök figyelmét. Úgy tűnik, nem volt tudomása Esztergár Lajos áprilisi végi hasonló rendeletéről. Lásd MNL BaML, Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség és Állami Közpince iratai 1915–1950, 1944. év iratai, 481.44!

pott megbízást. A szállításhoz szükséges munkásokat és fogatokat a polgármestertől kellett igényelni, akinek ezeket a „honvédelmi szolgáltatás keretében” a 38 809 eln. 18-1944 számú honvédelmi miniszteri rendelet alapján biztosítani kellett. A felmerült költségeket a pénzügyigazgatóság egyenlítette ki a város által benyújtott nyugták alapján.⁵²⁵

A pénzügyőri és a polgármesteri határozatban zár alá helyezett bormennyiségek nem egyeznek, összességében több száz literrel kevesebb bor került a közpincébe. Egy fennmaradt jegyzőkönyv szerint a hiányt egyrészt a bor időközben beállott természetes apadása, másrészt pedig az magyarázza, hogy a zsidó tulajdonos nem államilag hitelesített űrméretű hordókban tárolta a borát.⁵²⁶

Várnagy tanácsnok a pénzügyigazgatósági határozat polgármesteri hivatalba küldött példányának hátoldalára 41.398/1944. D. számon az alábbi határozatot gépelte:

„A szőlészeti és borászati felügyelő a zsidók tulajdonában állott borkészletet átvette, így további intézkedésre szükség nincsen. Pécs, 1944. augusztus hó 17.”

Az alábbi iratok a 210. számtól azt tanúsítják, hogy ez nem így volt, akadt még bőven intézkedni való e borkészletnek a magyar állam számára történő megszerzése érdekében.

209.

Esztergár Lajos polgármester távirata Jurcsek Béla földművelésügyi miniszternek

Távirat

Pécs szab. kir. város polgármesterétől

Földművelésügyi Miniszter Úr!

Tudomásomra jutott, hogy több pécsi volt zsidó szőlőtulajdonos a háza pincéjében tárolt borkészletet önhibájukon kívül nem tudják megőrizni. [sic!] Tekintettel arra, hogy ez az érték is nemzeti vagyonnak számít, az 1600/1944. M. E. számú rendelet alkalmazásával több pécsi zsidó borpincéjét lezárattam, borát zár alá vettem és a pincét lepecsételtettem.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

Polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 39.330/1945-D-15, gépelt fogalmazvány

⁵²⁵ MNL BaML, Pécs pm. 39.330/1945-D-12

⁵²⁶ Uo.

210.

A pénzügyigazgatóság levele Nikolits Mihály főispánnak

Méltóságos

Dr. Nikolits Mihály Úrnak
Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja

Pécs

A pénzügyigazgatóság Jánosi Engel Richárd és tsai. Rákóczi út 76. sz. háznak pincéjében tároló 27 924 liter bornak az állami borpincébe való szállítását rendelte el.

Az elszállítást a szőlészeti és borászati felügyelőség nem foganatosíthatta, mert a pince kezelője, Horváth Géza, a kulcs kiadást azzal tagadta meg, hogy a bor a pécsi Gestapo tulajdona, és annak parancsa értelmében a kulcsot másnak, mint a Gestaponak ki nem adhatja.

Az augusztus 7-én felvett csatolt jegyzőkönyv szerint ezt a rendelkezést SS Sturmscharführer Karl Heinrich adta ki, akinek a hivatala a Tímár u. 5. sz. alatt⁵²⁷ van.

Minthogy a pénzügyigazgatóság az 1600/1944 M. E. sz. rendelet értelmében a magyar törvények erejének érvényt kíván szerezni, mert idegen államnak Magyarországon állomásozó fegyveres ereje, vagy ennek a fegyveres erőnek keretébe tartozó rendőri szerve a magyar törvényeket nem mellőzheti és jogtalan foglalásokat, vagy vagyonekbevételeket nem eszközölhet, tisztelettel kéri a kir. pénzügyigazgatóság Méltóságodat, hogy a felmerült nehézségek barátságos kiegyenlítése érdekében intézkedni méltóztassék.

Pécs, 1944. szeptember 4-én.

Dr. Kovách Béla
miniszteri tanácsos
pénzügyigazgató

MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja bizalmas levelei, 562/
főisp. biz. 1944., gépelt, eredeti átirat

211.

Nikolits Mihály főispán válasza a pénzügyigazgatóságnak

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

Tárgybeli jelentése alapján felhívom, hogy Jánosi Engel Richárd és társai Rákóczi út 76. sz. alatti házában tároló 27 924 liter bort – az idevonatkozó kormányhatósági rendeleteknek megfelelően – vegye igénybe és szállíttassa el az állami borpincébe.

⁵²⁷ 1938-tól a német bevonulásig a pécsi izraelita hitközség szeretetháza.

Ha a fenti bormennyiség kezelője, Horváth Géza pécsi lakos, a tároló helyiség kulcsainak átadását megtagadná, úgy a pincehelyiséget karhatalom igénybevételével nyitassa fel.

E rendelkezésemről a német birodalmi rendőrség (Gestapo⁵²⁸) parancsnokságát egyidejűleg értesítettem.

Pécs, 1944. szeptember 12.

Nikolits
főispán

MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja bizalmas levelei, 562/
főisp. biz. 1944., gépelt, átiratmásolat

212.

Nikolits Mihály főispán levele a Német Biztonsági Rendőrség vezetőjének⁵²⁹

A Pécsi Biztonsági Rendőrség és Biztonsági Szolgálat parancsnokságának

Pécs, Tímár u. 5. sz.

A magyar királyi kormány elrendelte a teljes zsidó vagyon lefoglalását, és ezzel összefüggésben a vonatkozó kormányrendelet többek között a zsidó tulajdonban lévő borkészletek állami pincészetekbe történő átszállításáról rendelkezett.⁵³⁰

E rendelet értelmében az illetékes pénzügyi hatóság intézkedett Jánosi Engel Richárd Rákóczi út 76. szám alatti borkészletének elszállításáról, de a rendelkezés gyakorlati megvalósítása során a szóban forgó borkészlet felügyeletével és kezelésével megbízott Horváth Géza a pincekulcsok kiadását arra való hivatkozással tagadta meg, hogy Karl Heinrich SS-Sturmscharführer kijelentése szerint a zsidó tulajdonban volt borkészlet a pécsi Gestapo tulajdona, és a nevezett Sturmscharführer egyidejűleg kifejezetten megtiltotta, hogy a bort bárkinek is kiadja.

A magyarországi Magasabb SS és Rendőrvezető május 17-én kelt 324/44.g számú napiparancsa (3. bekezdése) szerint a közigazgatásban és a gazdaságban az önkényes zár alá vételek, lefoglalások stb. alapvetően tilosak. Mivel ebben az esetben nyilvánvalóan tévedésről, vagy pedig jogtalan beavatkozásról van szó, elrendeltem a szóban forgó borkészlet elszállítását az illetékes pénzügyi hatóság révén, de kérem Önt, hogy az esetleges félreértések elkerülése céljából szíveskedjen a tényállást ellenőrizni.

Hálás lennék, ha tájékoztatna a tárgyat illetően.

Pécs, 1944. szeptember 12-én.

Nikolits
főispán

MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja bizalmas levelei, 562/
főisp. biz. 1944., gépelt, átiratmásolat

⁵²⁸ Geheime Staatspolizei, magyarul: titkos államrendőrség

⁵²⁹ A levél eredetije német nyelvű, saját fordításomban közlöm.

⁵³⁰ A zsidó tulajdonban lévő borkészletek állami pincészetekbe történő szállítását a pénzügyigazgatóság rendelete el, nem a kormány.

213.

A pénzügyigazgatóság levele Nikolits Mihály főispánnak

Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város Főispánjának

Pécs

Tisztelettel jelentem Méltóságodnak, hogy a m. kir. szőlészeti és borászati felügyelő a Jánosi Engel-féle bor átvétele ügyében f. hó 25-én eljárta, azonban megtudta, hogy Horváth Géza, a bort tároló helyiség kulcsait a pécsi Gestapónak adta át. A Gestapo parancsnok, a zsidó szeretetházban székelő őrnagy oly értelmű kijelentést tett, hogy a kulcsot csak az esetben hajlandó kiadni, ha az általa a zsidóházakban eszközölt költségét a magyar kincstár megtéríti.⁵³¹

Ebben az ügyben a német őrnagy állítása szerint Méltóságodnál és Pécs szab. kir. város polgármesterénél eljárta, de érdemleges választ nem kapott.

A szőlészeti és borászati felügyelő karhatalmat nem vehetett igénybe a pincehelyiség felnyitására, mivel a m. kir. államrendőrség [a] velünk szövetséges német katonasággal szemben karhatalmat nem alkalmazhat, mert esetleg összetűzésre kerülne a sor.

Úgy értesült, hogy a Gestapo a 279 hl. borból már nem csak hogy nagy mennyiséget fogyasztott el, hanem abból már el is adott másoknak, így a pincében esetleg 80 hl bor készlet lehet.

Tisztelettel kérem, hogy az ügyben a továbbiakra nézve az utasítást megadni méltóztassék.

Pécs, 1944. szeptember hó 29-én.

Dr. Kovách Béla
miniszteri tanácsos
pénzügyigazgató

MNL BaML, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja bizalmas levelei, 562/ főisp. biz. 1944, gépelt, eredeti átirat

A levél szövege szinte teljesen megegyezik Urbanyecz István szőlészeti és borászati felügyelőnek a pénzügyigazgatósághoz írt levelével.⁵³² A pénzügyigazgatóság tehát a neki írt jelentést továbbította minimális változtatásokkal a főispánnak.

E levél hátoldalára Nikolits saját kezűleg jegyezte fel: „A német rendőrség vezetője személyesen közölte, hogy a szóban lévő pincekulcsoknak a magyar hatóságok részére történő átadása iránt intézkedett. 1944. okt. 7.” A magyar hatóságoknak tehát két és fél hónap alatt sikerült ennyit elérni.

⁵³¹ Nem maradt fenn adat arra vonatkozóan, hogy milyen költségek megtérítését kérte a német parancsnok. A Gestapo és az SS nem a hadseregen belüli szervezetek voltak, rendfokozataik teljesen eltértek a reguláris katonaságtól. Így a „Gestapo őrnagy” megnevezés pontatlan, ilyen nem volt.

⁵³² MNL BaML, Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség és Állami Közpince iratai 1915–1950, 1944. év iratai, 706.44

*Stein Marcellné szül. Jánosi Engel Rózsa 1945 tavaszán levelet intézett Esztergár Lajoshoz, és kérte, hogy oldja fel a néhai Jánosi Engel Richárd-dal közös tulajdonát képző 30 742 l borról elrendelt zárat. Egyrészt, mivel szerinte a polgármester határozatában hivatkozott 1600/1944. M. E. számú rendelet erre nem adott jogalapot, másrészt mivel annak hatálya időközben megszűnt. Kérte egyben, hogy a bort adják ismét birtokába.*⁵³³

*A megkeresésére a polgármester nevében Katics Antal nyugalmazott főjegyző válaszolt 1945. május 14-én kelt levelében. Ebből megtudható, hogy 1944 őszén az időközben 6498 l-re fogyott bormennyiséget a pénzügyigazgatóság a német biztonsági rendőrség távozása után átszállíttatta az állami közpincébe, majd az itt raktározott borkészleteket az „orosz hadsereg vette igénybe”.*⁵³⁴

⁵³³ MNL BaML, Pécs pm. 39.330/1945-D-12. A levél dátum nélküli.

⁵³⁴ Az 1944. szeptember 30-i állapotot tükröző kimutatás szerint a közpincében 48 tulajdonosnak 221 407,9 l bora volt. Ez a mennyiség nem tartalmazta az Engel-féle borkészletet, de a fejezet bevezetőjében említett többi zsidóét igen. MNL BaML, Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség és Állami Közpince iratai 1915–1950, 1944. év iratai, 1944. szeptember 30-án kelt iktatószám nélküli irat.

A műkincsek

A Sztójay-kormány figyelmét nem kerülték el a zsidó tulajdonban lévő műkincsek sem. Már a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában április 16-án megjelent 1600/1944 M. E. számú rendelet 1.§ (3) bekezdése előírta, hogy a bejelentési kötelezettség „minden esetben kiterjed a műtárgyakra, a szőnyegekre, az ezüstneműre és más fényűzési tárgyra”.

A zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételéről és megőrzéséről szóló 1830/1944 M. E. számú rendelet május 25-én jelent meg. 1. §-a megállapítja, hogy a bejelentés alá eső és a zár alá vett műtárgyak számbavételére és gondozására kormánybiztos kell kinevezni, aki a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt áll.⁵³⁵ Az így létrehozott Műkincs-kormánybiztosság élére vitéz Csánky Dénest, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum főigazgatóját nevezték ki, aki a századfordulón még festőművészeknek indult, 1912-től pedig fővárosi gyűjtemények vezetőjeként dolgozott.⁵³⁶

A rendelet 2. §-a a kormánybiztosra az alábbi feladatokat róta:

„a) a zsidók vagyonáról az illetékes pénzügyigazgatóságnál benyújtott bejelentéseket számba vegye abból a szempontból, hogy a bejelentett vagyontárgyak között van-e a nemzeti művelődés, és a magyar műgyűjteményügy szempontjából jelentős műtárgy;

b) megfelelő módon ellenőrizze, hogy a zsidók az említett műtárgyak szempontjából eleget tettek-e az 1600/1944. M. E. számú rendelet 1. §-ának (3) bekezdésében megállapított bejelentési kötelezettségüknek;

c) gondoskodjék a bejelentés alá eső, de be nem jelentett műtárgyak felkutatásáról és azok szoros zár alá vételéről;

d) rendelkezék a zár alá vett műtárgyak ideiglenes elhelyezéséről és őrzéséről, valamint szakszerű gondozásáról;

e) a műtárgyak elhelyezésére nézve a vallás- és közoktatási miniszternek javaslatot tegyen.”

A rendelet 5. §-a határozta meg, miket kell „különösen” műtárgynak tekinteni a szépművészet, a népművészet, az iparművészet, a régészet, a történelmi műemlékek, a természettudományi emlékek, valamint a levéltári és könyvtári gyűjtés körében.⁵³⁷

Csánky vidéken a helyi művészértelmiségből és a közgyűjteményi vezetőkől kormánybiztosi megbízottakat rendelt ki, akikre támaszkodva megpróbálta a feladatait országos szinten ellátni. A vidéki múzeumvezetők együttműködési készségét erősítette az az ígéret, hogy a zsidóktól elkobzott műtárgyak egy része a saját gyűj-

⁵³⁵ A Sztójay-kormányban Antal István vezette a vallás- és közoktatásügyi-, valamint az igazságügyi tárcát.

⁵³⁶ VÁRNAI 2006, 163. és kk.

⁵³⁷ Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter a május 15-én aláírt 147.310/1944 VI. fő. számú körrendeletében már intézkedett a műtárgyakról: az összegyűjtött műkincseket, nemesfém tárgyakat, drágaköveket és nemes szőnyeget haladéktalanul Budapestre kell szállítani. A hatáskörök tisztázása és a műkincsek elkülönítése érdekében a miniszter és kormánybiztos hamarosan tárgyalásokat folytatott. KÁDÁR-VÁGI 2005, 268.

teményük gyarapítását fogja szolgálni.⁵³⁸ Ez a hálózatépítés azonban nem sikerült maradéktalanul, mivel több kijelölt személy különböző okokra hivatkozva elhárította magától a megbízást.⁵³⁹

Csánky Baranyában Török Gyulának, a pécsi Majorossy Imre Városi Múzeum vezetőjének, és Dombay Jánosnak, a Baranya Vármegye Múzeuma vezetőjének adott ilyen megbízást.⁵⁴⁰ Az intézmények elnevezéséből indult ki, azt gondolva, hogy az előbbi csak pécsi, az utóbbi pedig Pécsen kívüli megyei gyűjtőkörrel rendelkezik. Tévedett azonban, ugyanis a két múzeum között nem a területi lefedettség szempontjából, hanem a gyűjtött tárgyak jellege szerint tettek különbséget. (215. sz. levél)

A *Dunántúl* május 4-én jelentette meg a pécsi Központi Zsidó Tanács közleményét, amely felhívta „az összes zsidókat és zsidónak tekintendő egyéneket, akiknek birtokában bármilyen hangszer, zongora, hegedű stb., hangjegy, hanglemez, gramofon van, hogy azt a mai, holnap és holnaputáni nap folyamán a hitközségi irodában jelentsék be. Továbbá a képzőművészeti alkotások (festmények, szobrok, kerámia és egyéb iparművészeti tárgyak) is bejelentendők ugyanezen idő alatt.”⁵⁴¹

A műkincseknél is ugyanaz a mechanizmus működött, mint a zsidó tulajdonban lévő telefon- és rádiókészülékek vagy a kerékpárok és egyéb járművek esetében: először a rendelet által érintett ingóságok bejelentésére kötelezték a tulajdonosokat, ezt követően pedig átadásukra.

Így senkit sem érhetett teljesen váratlanul a helyi lap május 9-i számának „A zsidók műtárgyainak beszolgáltatása” című rövid híre: „Felhívja a hatóság mindazon zsidó egyéneket, kik a pécsi izr. hitközségnél bejelentették a közgyűjtemény érdekkörébe tartozó értékeiket, hogy hétfőtől, május 9-től reggel 9 órától este 6 óráig a hordozható zeneeszközöket (kottákat, lemezeket) a városi zeneiskolában, a képzőművészeti (festmények, szobrok, képzőművészeti) tárgyakat a városi múzeumban adják le.”⁵⁴² A városi hatóság ezzel kívánta megakadályozni, hogy a zsidók „közgyűjtemény érdekkörébe tartozó értékeket” vigyenek a gettóba.

Május 16-án, kedden egy újabb rövid hír arról tájékoztat, hogy a zsidók értéktárgyainak végleges beszolgáltatási határideje a városi múzeumban aznap 18 óra.⁵⁴³

A zsidók tulajdonában lévő műkincsek múzeumi átvételét Vörös Márton városi levéltáros irányította, mivel Török Gyula március 6-tól július 1-ig katonai szolgálatát töltötte.⁵⁴⁴ Bár alakulata Pécsen tartózkodott, és így a hét egy napján intézhette a

⁵³⁸ KÁDÁR-VÁGI 2005, 269.

⁵³⁹ Uo. A kormánybiztos tevékenységét bővebben lásd KÁDÁR-VÁGI 2005, 267–281.; VÁRNAI 2006, 163–181!

⁵⁴⁰ Török Gyula (1911–1997) régész, egyebek mellett Pécs belvárosának kora keresztény temetőjében és a város környékének őskori lelőhelyein – Zók-várhegy, Jakab-hegy – végzett ásatásokat. A pécsi városi múzeumot 1939 és 1951 között vezette. (PÉCS LEXIKON II., 317.) 1942-től 1944 februárjáig a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának titkára. Janus Pannonius Múzeum, Archiv irattár, Városi Múzeum, 1944/I. dosszié, 25/1944.; Dombay János régész (1900–1961) a vármegyei múzeum kezdeményezője és 1938-tól első igazgatója. 1951-től a pécsi Janus Pannonius Múzeum, 1958-tól a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága igazgatója. Baranyában számos ásatást végzett, leghíresebb közülük a zengővárkonyi őskori telep feltárása. PÉCS LEXIKON I., 175.

⁵⁴¹ *Dunántúl*, 1944. május 4. 7.

⁵⁴² *Dunántúl*, 1944. május 9. 6.

⁵⁴³ *Dunántúl*, 1944. május 16. 5.

⁵⁴⁴ Janus Pannonius Múzeum, Archiv irattár, Városi múzeum 1944/I. dosszié, 85/1944

múzeumi teendőit, de ez nem volt elég feladatainak ellátására. Ezért a műkincsátvétel utolsó napján is csak passzív „nézelődőként” volt jelen a múzeumban. (222. sz. levél)

A műkincsként átvett ingóságokat a Csányi Dénes által meghatározott négy kategória szerint már ő válogatta szét júliusban.⁵⁴⁵ A „zsidó vagyontárgyak szelekciós munkálataira” július 3-tól a pénzügyigazgatóságtól hat napra egy tisztviselőt, a várostól pedig három napra szintén egy tisztviselőt biztosított.⁵⁴⁶ A „túlzsúfolt székházi közigazgatási munka” hosszabb időre nem állt rendelkezésére tisztviselő. Az idő kihasználása érdekében Török azt a javaslatot kapta, hogy „a hivatalos munkaidőt (6 órát) meghosszabbítással vegyék igénybe a kiküldöttek”.⁵⁴⁷

Az alább közölt levelek betekintést nyújtanak a zsidó műkincsek átvételének körülményeibe és számbavételének nehézségeibe. Kiderül, hogy ezek az ingóságok milyen feszültségek forrásává váltak a város különböző hivatalnokai és a polgármester között, és miként reagált erre Csányi kormánybiztos.

Az egyik feszültség Esztergár polgármester és Török múzeumigazgató között bontakozott ki. Csányi és Esztergár között már korábban szívélyes viszony alakult ki, és Csányi – talán ezt a bizalmi viszonyt tovább erősítendő – őt is felkérte a kormánybiztosi megbízottként való ténykedésre.⁵⁴⁸ Ezzel létrejött a „két dudás egy csárdában” helyzet. Mivel Esztergár Török munkaadója volt, a műkincsek feletti párhuzamos rendelkezési jog Töröknek problémát jelentett, ugyanis Esztergárral szemben nem tudta megvédeni a múzeum érdekeit. A polgármester közölte vele, hogy a múzeum első emeletét oktatási célokra kívánja használni, ezért a zsidóktól átvett, és ott tárolt műkincseket a zsinagógába kell szállítani.⁵⁴⁹ Ezzel Török múzeumvezetőként nem értett egyet, de nyíltan nem szegülhetett szembe munkaadója utasításával. Még akkor sem, ha a fent idézett rendelet minden hatóságot a műkincs-kormánybiztosság megbízottjainak soron kívüli támogatására kötelezett. Így szinte kapóra jött Töröknek az újabb katonai behívója, és erre hivatkozva megírta Csánynak a lemondó levelét. Ebben „a feljelentés jellege nélkül” megemlítette azt is, hogy Esztergár törvénsértő módon akar intézkedni a zsidóktól átvett műtárgyakkal kapcsolatban. Mielőtt leköszönt megbízatásáról, megküldte jelentését a kormánybiztosságnak a pécsi zsidó műkincsekről.⁵⁵⁰

A másik nagy feszültség Vörös levéltáros és Török múzeumvezető között alakult ki. Török vélhetően írásban számolt be a polgármesternek a műkincsátvétellel, illetve elszállításukkal kapcsolatos tapasztalatairól.⁵⁵¹ Ezt a feljegyzést a polgármesteri hivatal továbbította Vörösnek, és válasza szőlította fel. Vörös Török észrevé-

⁵⁴⁵ Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, Városi múzeum 1944/I. dosszié, 41/1944. Az erre a levélre írt múzeumi iktatószám téves, ugyanis augusztusban már a 80-as számoknál járt az iktatás.

⁵⁴⁶ Uo. 89/1944

⁵⁴⁷ Uo.

⁵⁴⁸ Esztergár megbízólevelét lásd MNL BaML, Pécs pm. 48.148/1944-E-5!

⁵⁴⁹ Ez nyilván kényszer szülte döntés volt, ugyanis a város iskoláiban honvéd és német hadikórházak, illetve munkaszolgálatos századok lettek elhelyezve.

⁵⁵⁰ A városi múzeum irattárában nem található sem Csányi levele, amelyben Törököt kormánybiztosi megbízottnak nevezte ki, sem pedig a vele való levelezés. Dombay János megyei múzeumvezető kinevezése és levelezése Csányival megvan a vármegyei múzeum iratanyagában.

⁵⁵¹ Ez a dokumentum nem található meg az iratanyagban, de Vörös részletes jelentése a kifogásokkal kapcsolatban (222. sz. levél) ennek meglétét bizonyítja.

teleit feljelentésnek értékelte, és ennek megfelelően kellő sértettséggel reagált rá. (222. levél)

Török döntése érezhetően zavarta Csányi kormánybiztost, mert megbízottja lemondásával gyakorlatilag egy egész megye került ki látóköréből.⁵⁵² A kormánybiztos tisztségében volt vele, hogy a polgármester egyéb teendői mellett nem helyettesítheti Törököt, akinek a munkájával egyébként elégedett volt. Dombay János pedig – elvileg – csak az igen csekély mennyiségű régészet körébe tartozó zsidó műkincsekkel foglalkozott. Nem utolsó sorban az ügy árnyékot vetett Esztergár és Csányi jó viszonyára is.

A pécsi zsidók kiemelt értékű műkincseinek elszállítására – vélhetően a kormánybiztosság eszköztelensége és pénzügyi problémái miatt – végül nem került sor.⁵⁵³ Kovách Béla, a pécsi pénzügyigazgatóság igazgatója 1944. december 11-én azt közölte a Pécsi Zsidók Tanácsával, hogy „a drágaságok és értékek a zsinagógában és a posta-takarékpénztár pécsi fiókjánál vannak”.⁵⁵⁴

214.

Csányi Dénes kormánybiztosi megbízottnak rendeli ki Dombay János múzeumigazgatót

Nagyságos

Dr. Dombay János Úrnak
a Vármegyei Múzeum igazgatójának

Pécs

Mint a m. kir. minisztérium 1830/1944. M. E. számú rendeletével a zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételére és gondozására kirendelt kormánybiztos, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrtól nyert felhatalmazás alapján kirendelem Igazgató Urat a vezetése alatt álló múzeum (könyvtár, gyűjtemény) gyűjtési területén a kormánybiztosság megbízottjává, és felhívom, hogy alábbi rendelkezéseimet pontosan hajtsa végre:

1) Haladéktalanul küldjön kimerítő értesítést múzeuma (könyvtára, gyűjteménye) gyűjtési területén tudomása szerint létező zsidó műtárgy-gyűjteményekről vagy egyes (szórvány) műtárgyakról, amelyeknek számbavétele és megőrzése Igazgató Úr szerint is országos érdek. Ez a bejelentés tartalmazza az illető gyűjtemény tartalmi jellemzését (kép-, érme-, természettudományi stb. gyűjtemény) tulajdonosának nevét, a gyűjtemény jelenlegi őrzési helyét (lakáscím, bankcím, raktárcím) és jelentőségének méltatását.

2) Haladéktalanul lépjen érintkezésbe a gyűjteményi területén található m. kir. Pénzügyigazgatósággal. A pénzügyigazgatóságok vannak ugyanis megbízva azzal,

⁵⁵² Idővel lemondott megbízatásáról a szombathelyi és a tatai megbízott, a nagykanizsai szintén bevonultatták. KÁDÁR-VÁGI 2005, 270.

⁵⁵³ A kormánybiztosság személyzeti és pénzügyi problémáiról részletesen: KÁDÁR-VÁGI 2005, 269. és passim.

⁵⁵⁴ A megbeszélés teljes jegyzőkönyvét közli a 293. sz. levél. A pénzintézeteknél őrzött értékeket Budapestre és Veszprémbe szállították. Ehhez lásd még a 228. sz. levelet!

hogy a kiürített és zár alá vett zsidó lakásokat közegeik útján leltározzák.⁵⁵⁵ Az így begyűjtött anyagot Igazgató Úr vizsgálja meg abból a célból, hogy van-e a zár alá vett ingóságok között olyan műtárgy, amely nézete szerint méltó arra, hogy az ország a) első közgyűjteményeiben, vagy b) vidéki gyűjteményeiben foglaljon helyet. c) Vannak-e olyan műtárgyak, amelyek csekély művészi becsük vagy tudományos értékük mellett budapesti aukciókon sikerrel volnának értékesíthetők? E megállapításaival elsősorban a pénzügyigazgatóságnak tesz szolgálatot, megkönnyítvén neki az egybegyűlt anyagnak fenti szempontok szerint való elkülönítését. A fenti szempontok szerint egyáltalán figyelemre sem méltatható tárgyak képeznek a zár alá vett műtárgyak d) negyedik, legsilányabb csoportját. E munkájáról szintén kérek rövid időközönként áttekinthető beszámoló-jelentést, mert e jelentésektől teszem függővé azoknak a bizottságoknak a kiküldését, amelyek Igazgató Úr előzetes anyagosztályozását véglegesíteni fogják, és a múzeumok számára kiválasztott anyag elszállításáról és elhelyezéséről gondoskodni fognak. E rendelettel egyidejűleg a m. kir. Pénzügyminiszter Úr körrendeletben értesítette a pénzügyigazgatóságokat arról, hogy a kormánybiztosság megbízottjai a fenti módon részt vesznek a zsidóság zár alá vett műtárgyainak számbavételében. Törekedni kell arra, hogy az együttműködés harmonikus és gyümölcsöző legyen.

Az 1830/1944. M. E. számú rendelet értelmében (5. §) műtárgynak kell tekinteni különösen

- a) a szépművészet körében: a festményeket, rajzokat, metszeteket, szobrokat, vereteket;
- b) a népművészet körében: mindennemű régi használati tárgyakat, mint üveg-, cserép- és porcellántárgyakat, szövött, varrott, kötött, horgolt, hímzett tárgyakat, ruhaneműeket, szőnyeget, ötvösműveket, faragványokat és munkaeszközöket;
- c) az iparművészet körében: üveg-, cserép- és porcellántárgyakat, szövött, varrott, kötött, horgolt, hímzett tárgyakat, szőnyeget, ruhaneműeket, ötvösműveket, bútordarabokat, művelődéstörténeti tárgyakat;
- d) a régészet körében: magyar vagy idegen földben talált régészeti leletanyaghoz tartozó tárgyakat;
- e) a történelmi műemlékek körében: magyar vagy idegen földben talált történeti leletanyaghoz tartozó tárgyakat, művelődéstörténeti emlékeket, használati eszközöket, pénzeket, érmeket, vereteket;
- f) a természettudományi emlékek körében: őslénytani emlékeket, ásványokat, növényeket és ásványokat;
- g) a levéltári és könyvtári gyűjtés körében: egyes okleveleket, leveleket, magán-, családi- vagy közlevéltári anyagot, ősnymtatványokat, régi magyar könyveket, magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokat (hungarica), első kiadásokat (editio princeps), művészi kiállítású könyveket (bibliofil példányokat), középkori kéziratokat (codex), újabb kori kéziratokat, régi falragaszokat, színlapokat, térképeket, zenei kéziratokat és nyomtatványokat, régi hírlapokat és folyóiratokat.

⁵⁵⁵ Egy kiürített lakást már nem kell leltározni. Csak a leltárak felvétele után ürítették ki a lakásokat, a zsidó tulajdonban lévő ingóságokat a kijelölt közraktárakba szállították.

Felhívom Igazgató Úrnak mint a kormánybiztosság megbízottjának figyelmét, hogy e munkáját pontosan, lelkiismeretesen és részleghajlás nélkül teljesítse. A cél az, hogy a zár alá vett műtárgyak Igazgató Úr közreműködésével minél hamarabb végleges helyükre kerüljenek.

Működéséért annak idején megállapítandó tiszteletdíjat fogok utalványozni.

Budapest, 1944. évi május hó.

Csánky
m. kir. kormánybiztos
az O. M. Szépművészeti Múzeum főigazgatója

[Csánky egy külön lapon még az alábbi gépelt kérést is elhelyezte a borítékban:]

Felkérem pótlólag Igazgató Urat, hogy a gyűjteményének gyűjtési körzetében lévő zsidó tulajdont alkotó kastélyok, kúriák lajstromát velem közölni szíveskedjék, valamint azt is, hogy a kérdéses objektum ezidő szerint üresen áll-e, avagy a magyar hadsereg vagy a német katonaság, esetleg más hatóság tartja-e megszállva? E jelentését kérem a megbízatásának első pontjára vonatkozó válaszával együtt minél hamarabb beküldeni.

Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, 1-től 50, 1944-ig, Baranya Vármegyei Múzeum dosszié, 32/1944, nyomdailag sokszorosított eredeti megbízólevél⁵⁵⁶ a megszólítás kézzel írt

215.

Dombay János múzeumigazgató válasza Csánky Dénes kormánybiztosnak

Kormánybiztos Úr!

A zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavétele tárgyában hozzám intézett rendeletére tisztelettel a következőket jelentem:

Ad. 1. A vármegyei múzeumműködési területén – a legjobb tudomásom szerint – nincs olyan zsidó műtárgy-gyűjtemény vagy szórványos műtárgy, melynek számbavétele és megőrzése országos érdek.

Ad. 2. A pécsi m. kir. pénzügyigazgatósággal érintkezésbe léptem. Az ügy gyakorlati lebonyolítása tekintetében vele megállapodtam. A megállapodás lényege a következő: Ha a pénzügyigazgatóság a birtokában levő bejelentésekből és leltárakból azt látná, hogy valamely zsidó lakásban műtárgy-gyűjtemény vagy jelentősebb mennyiségű műtárgy van, a leltározás időpontját oly időpontban közli velem, hogy a leltározáshoz a helyszínre érkezhessen. A vonatkozó pénzügyminisztériumi rendelet értelmében ilyen esetben a pénzügyigazgatóság Kormánybiztos Úr megbízottjának részvétele nélkül a leltározást nem is foganatosíthatja.

⁵⁵⁶ Csánky körlevelének utolsó oldalán az alsó margó közepén „45.092. – Kir. Magyar Egyetemi Nyomda” áll.

Az 1830/1944. M. E. számú rendelet szerint műtárgyaknak minősülő tárgyakat a m. kir. pénzügyigazgatóság az egyéb ingóságokkal együtt székhelyén gyűjti össze. Az így begyűjtött anyagot az összehordás befejezése után át fogom vizsgálni és Kormánybiztos Úr rendelkezése szerint osztályozni. Ez az eljárás a lakásokban talált, a gyűjtemény fogalma alá nem tartozó szokványos tárgyakra nyer alkalmazást.

Ha a leltározás megindul, ismételten érintkezésbe lépek a pénzügyigazgatósággal avégből, hogy ezeket a szokványos, szorosan a lakberendezéshez tartozó műtárgyakat rövidebb időközökben (kéthetenként, esetleg havonként) vizsgáljuk át, bár a vármegye területéről túlságosan nagy anyagra alig lehet számítani.

A vármegye területén csupán egy zsidó tulajdonban levő kúriáról tudok. Ez Mándy György. A baksai körjegyzőséghez tartozó Tésény községben van. Jelenleg a tulajdonos zsidónak nem minősülő rokonai laknak benne.

Kormánybiztos Úr igen megtisztelő megbízásával kapcsolatban a cél és a szakszerűségi szempontok fokozott érvényesítése érdekében tisztelettel jelentem, hogy a két pécsi múzeum működése területileg nincs elkülönítve, hanem csupán a gyűjtési kör szempontjából határoltatott el.⁵⁵⁷ Éppen Kormánybiztos Úr javaslatára alakult át annak idején a városi múzeum képző-, ipar- és népművészeti-néprajzi múzeummá, a vármegyei múzeum gyűjtési köre pedig kizárólag a régészeti emlékanyagra korlátoztatott. Szerény megítélésem szerint célszerű volna talán megbízatásunkat is a két múzeum gyűjtési köre szerint elhatárolni, mert esetleg a két múzeum részéről ugyanazon területre vonatkozó jelentések az ügy későbbi szakaszában zavarokat okozhatnak.

Tisztelettel kérem Kormánybiztos Urat, szíveskedjék közölni velem, milyen időközökben tartja kíváncsnak a pénzügyigazgatóság által annak székhelyén összehordott szörványos és szokványos műtárgyak átvizsgálását.

Végül tisztelettel jelentem, Somogy községben ásatok egy Árpád-kori temetőt. Állandóan ott is tartózkodom. Címem: Somogy Baranya m. A község Pécstől 7 km távolságra van.

Fogadja kérem Kormánybiztos Úr mély tiszteletem kifejezését.

Pécs, 1944. évi június hó 2.

Dombay
Baranya vármegye múzeumőre

Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, 1-től 50, 1944-ig, Baranya Vármegyei Múzeum dosszié, 32/1944, gépelt, jelentésmásolat

Csánky Dénes kormánybiztos postafordultával válaszolt Dombaynak. Az 1944. június 5-én kelt levelében megköszönte „szíves és kimerítő” jelentését, valamint elfogadta azt a javaslatát, hogy a két pécsi megbízottjának hatásköre a múzeumi gyűjtőkörük szerint „határoltassék el.” A munkabeosztását teljesen rábízta, és felhívta a figyelmét arra, hogy

⁵⁵⁷ 1944. június 24-én Török Gyula Esztergár Lajos polgármester felszólítására jelentést írt arról, hogy miért nincs még a városi múzeumnak új szervezeti és működési szabályzata. Török szerint azért, mivel a városi és megyei múzeum gyűjtőkör szerinti szétválását a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa még nem hagyta jóvá, és ezt ő nem sürgetheti. Ennek megérkezése előtt nem módosíthatja a múzeum működési szabályrendeletét. Tehát a Dombay által említett gyűjtőköri szétválás ügyében a felettes hatóság hivatalosan még nem döntött. Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, Városi Múzeum, 1944/I. dosszié, 67/1944. m.u.

az 1830/1940. M. E. rendelet világosan körvonalazza a kormánybiztos és megbízottjai hatáskörét és jogait. „Ez meglehetősen hatalmat biztosít és szíveskedjék ezzel élni is.” Ugyanakkor némi aggodás is kicsendül a leveléből: „Szeretném remélni, hogy az ásatások nem gátolják Megbízott Urat a zsidó vagyon zár alá vételében való működésében, és ezt szívesen és örömmel méltóztatik továbbra is vállalni.”

216.

**Dombay János múzeumigazgató jelentése
Csánky Dénesnek megbízotti tevékenységéről**

Méltóságos Kormánybiztos Úr!

Az 1944. évi június hó 5-én kelt 30/1944 számú rendeletére⁵⁵⁸ tisztelettel a következőket jelentem:

Ásatásaimtól rendszeresen bejártam Pécsre a szóbanlevő műtárgyak számbavétele céljából. A pénzügyigazgatóságnál levő „C” és „D” leltárakat teljes egészében átnéztem. A tekintetbe jöhető tárgyakról jegyzéket készítettem.

Csupán kisebb-nagyobb éremgyűjteményeket találtam. A tárgyak egyelőre még a pénzügyigazgatóság őrzetében vannak. Abban állapodtam meg a pénzügyigazgatósággal, hogy a tárgyakat csak azok elszállítása előtt fogom átnézni, amikor is azokat elismervény ellenében át is veszem, és a múzeum anyagleltárába be is vezetem.⁵⁵⁹

Ásatásaimról szeptember hó 1-jén véglegesen hazatértem. A jövőben már csak kisebb kutatómunkát végzek. Így módom lesz a még szükségesnek látszó teendőket mielőbb elvégezni és az ügyet nyugvópontra juttatni. Ez annál is inkább könnyű lesz, mivel a vezetésem alatt álló múzeum gyűjtési körébe tartozó anyag csekély. A vármegye területén élt zsidók száma ugyanis aránylag csekély volt, és teljesen hiányzott az a társadalmi osztály, melynél a szóban forgó műtárgyak várhatók lettek volna.

Végül tisztelettel jelentem, hogy Méltóságos Kormánybiztos Úr elől hivatkozott rendelkezését tudomásul vétel végett dr. Török Gyulának nyomban megküldöttem.⁵⁶⁰

Fogadja kérem Méltóságos Kormánybiztos Úr mély tiszteletem kifejezését.

Pécs, 1944. szept. 7.

Dr. Dombay János
Baranya vármegye múzeumőre

Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, 1-től 50, 1944-ig, Baranya Vármegyei Múzeum dosszié, 32/1944, gépelt, jelentésmásolat

⁵⁵⁸ A 30/1944 nem rendeletszám, hanem csupán Csánky levelének iktatószáma.

⁵⁵⁹ Dombay 1944. szeptember 11-én 57 darab régi pénzt és nemesfémből készült érmét vett át a pénzügyigazgatóságtól múzeuma számára, melyek elkobzásukig tíz baranyai zsidó tulajdonában voltak. Ezek közül is csupán néhány római kori pénzérme számít klasszikus régészeti tárgynak. Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, 1-től 50. 1944-ig, Baranya Vármegyei Múzeum dosszié, 48/1944. szám.

⁵⁶⁰ Itt Dombay arra utal, hogy ő csak a régészeti, míg Török minden más műkincsnek számító tárggyal foglalkozott. Dombay Csánky hivatkozott leiratára az alábbiakat írta: „Tudomásul véve. A levelet Török Gyula dr. eredetiben elolvasta. Dombay.”

217.

**Török Gyula múzeumvezető
Esztergár Lajos polgármestertől a múzeum ciánoztatását kéri**

Méltóságos Polgármester Úr!

A múzeumépület emeleti helyiségeiben elhelyezett zsidó műtárgyak egy része poloskás, és így a férgek az épület-, de főleg az altiszti lakásban elszaporodással fenyegetnek. A múzeum, a közegészségügy, és elsősorban az altiszti család egészségügye érdekében azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy a pénzügyigazgatóságot megkeresni méltóztassék azzal a kéréssel, hogy a múzeumépület ciánozási költségeire jelöljenek ki fedezetet az általuk zár alá vett zsidó vagyon terhére.

Kérésem ismételve, maradtam Polgármester Úr iránt

Pécs, 1944. június 24.

mély tisztelettel:
Dr. Török Gyula
múzeumvezető

Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, Városi Múzeum 1944. I. dosszié, 82/1944. m.u., gépelt, kérelemmásolat

A kérelem megjárta a maga útját: a polgármestertől Várnagy tanácsnokhoz került, tőle a város műszaki ügyosztályára, de azzal a kéréssel kiegészítve, hogy mérjék fel, mekkora költség lenne az épület ciánoztatása. 1944. augusztus 3-án a polgármester nevében végül Dulánszky Jenő tiszteletbeli műszaki tanácsnok írt levelet a pénzügyigazgatóságnak. Ebben a város 3500 pengő fedezet kijelölését kérte ciánozás költségeire a zár alá vett zsidó vagyonból.

Ekkor a pécsi zsidóktól átvett műtárgyak már nem a múzeumépületben voltak, mivel azokat időközben a zsinagógába szállították át.

A műszaki osztály szeptember végén a polgármester sürgetésére azt jelentette, hogy a pénzügyigazgatóságtól „a mai napig érdemleges választ nem kaptunk, így a ciánozást nem végezhettük el.”

218.

**Esztergár Lajos polgármester feljegyzése
a pécsi zsidók műkincseivel kapcsolatban**

Hivatalos feljegyzés

Tudomásomra jutott, hogy a városi múzeumban ideiglenesen elhelyezett zsidó műtárgyaknak a zsinagógába szállítása alkalmával értékes perzsaszőnyegeket felelőtlenül, a múzeum ablakán dobálták ki; az ugyancsak értékes festményeket gondatlanul egymásra

rakva helyezték el a kocsin és a lerakásnál is hasonló módon jártak el. A gondos csomagolást igénylő porcelán és üvegtárgyakat, értékes szobrokat nagy kosarakban, papíros közbeiktatása nélkül, egymásra halmozva csomagolták. A műtárgyak átszállításának ideje alatt – állítólag a tárgyak megtekintésére – a zsinagógába idegenek is bejártak.⁵⁶¹

Pécs, 1944. július 28.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 48.148/1944-E-5, gépelt, eredeti feljegyzés

219.

Martinszky János tájékoztatása Török Gyula múzeumvezetőnek a mohácsi zsidók műkincseiről⁵⁶²

Kedves Igazgató Uram!⁵⁶³

Július 15-én kelt leveled alapján minden nap vártunk, hogy jelenléteddel megfelelően oldhassuk meg a zsidó műkincsek ügyét. A múzeumi elhelyezést nem sikerült keresztül vinni. Ete János⁵⁶⁴ beszélt itt Mohácson Fehér Pál p.ü.-i tanácsossal a köv. eredménnyel: 1) nem ismeri el a mi megbízatásainkat, 2) keresd fel őt (!?), hogy előszóval megbeszéljétek a dolgokat, 3) jöjj ki Mohácsra, 4) a pénzügy[igazgatóság] az összes mohácsi tárgyakat Pécsre szállítja.

Ennyi állambölcsség hallatára megbénultunk.

Ha tehát a műtárgyaknak nevezhető lomok (pl. értéktelen képek) örült tömegének elszállítását meg akarod akadályozni, és egyáltalán lehetővé akarod tenni, hogy néhány érték a mi múzeumunkba kerüljön, kérlek, jöjj ki Mohácsra.

Jövedeleddről jó lenne, ha táviratban értesítenél legalább egy nappal előbb.

Mohács, 1944. júl. 29.

Szíves üdvözzel
Martinszky János

Janus Pannonius Múzeum, Archív irattár, Városi Múzeum 1944. I. dosszié, 41/1944, kézzel írt, eredeti levél

⁵⁶¹ A polgármester vélhetően először Török Gyula városi múzeumvezető szóbeli tájékoztatása révén értesülhetett ezekről a részletekről, amiket kivizsgálás céljából írásban is kérhetett tőle. Az írásbeli tájékoztatás szolgálhatott alapul a feljegyzéshez, de a 222. sz. levél megszületéséhez mindenképp.

⁵⁶² Martinszky János (1909–1949) mohácsi rajztanár és festőművész, a magyar képzőművészeti avantgárd második generációjának jelentős alakja, az Elvont Művészek Magyarországi Csoportjának alapító tagja. Életművéhez lásd VÁRKONYI 1997!

⁵⁶³ A bizalmas megszólítás mögött személyes ismeretség van. Török Gyula 1942-től a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának titkára is volt, Martinszky 1943. február 24-én szervezésükben előadást tartott Pécsen „Művészet az életünkben”, 1944 januárjában pedig „A körvonaltól a festészetig” címen. A pécsi szervezet 1943-as első mohácsi kiállításán Martinszky tárlatvezetést tartott. VÁRKONYI 1997, 31.

⁵⁶⁴ Ete János volt ekkor a mohácsi múzeum vezetője.

delem és különböző baj és zavar álljon elő, ami úgy a kincstárnak, mint a városnak kárt, a városi adóhivatalnak pedig kellemetlenséget okozna.

Pécs, 1944. évi május hó 17. napján.

Meszléri József
főszámvevő h.

MNL BaML, Pécs pm. 16.498/1944-B-4, gépelt, átiratmásolat

Mivel a megkeresésre válasz nem érkezett – talán a pénzügyigazgatóság is a Pénzügyminisztérium hiányolt rendelkezéseinek kiadását várta – a városi adóhivatal augusztus 2-án egy újabb levélben „sürgös utasítást” kért a zsidó köztartozások behajtásának módjáról. De erre sem kapott választ. A városi adóhivatal azonban nem adta fel, és augusztus 11-én kelt levelében újra „szíves és sürgös” választ kért a kérdéseire. Mindhiába. Így augusztus 30-án újra írásos állásfoglalást kért arra vonatkozóan, hogy mi legyen a zsidó hátralékosokkal. Erre három és fél hónap után megérkezett az eligazítás. (Lásd a 278. sz. levelet!)

261.

Dr. Hal József tiszti főorvos jelentése a zsidó orvosi rendelők lezárásáról

Polgármester Úrnak

Pécs

Tisztelettel értesítem, hogy Albert Ármin, Balázs Győző, Darvas Zoltán, Ferenczy Andor, Fodor István, Miselbach József, Miskolczy Vilmos, Reichenfeld László, Rostás Lajos, Sebők Sándor, Tolnai Lajos, Wallerstein József zsidó orvosok rendelőit f. hó 13-án hatósági közeg közbejöttével lezárattam. A névsorban feltüntetett dr. Drach Alfonz orvosi rendelőjét, mert az közös felesége, dr. Kováts Márta orvosi rendelőjével, nem zárattam le.⁶⁷⁵

Jelentem tovább[á], hogy az orvosi rendelők leltározásához négy kisegítő munkakerőre, továbbá a villanyerőre berendezett gépeknek leszereléséhez műszerészre, a berendezési tárgyak elszállítására kocsikra van szükség.

Kérem, a kisegítő munkaerők és műszerészek, valamint a szükséges fogatok kirendelése iránt intézkedni méltóztassék.

Pécs, 1944. május 15.

Dr. Hal József
m. kir. tiszti főorvos

MNL BaML, Pécs pm. 40.514/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

⁶⁷⁵ A levél melléklete egy 16 névből és címből álló lista a pécsi zsidó orvosokról.

Várnagy Elemér az 1944. június 3-i határozatában tudomásul vette, hogy a tiszti főorvos az orvosi rendelőket lezáratta, és a leltározásukhoz három kíséző tanerőt bocsájtott rendelkezésére.

262.

Munkaszolgálatos orvos igénylése Pécs-Gyárváros számára

M. Kir. Belügyminiszter Úr!⁶⁷⁶

Jelenttem, hogy dr. Kiss E. Viktort első tényleges katonai szolgálatra behívták. Nevezettnek visszatartását Belügyminiszter Úr nem engedélyezte.

Tekintettel arra, hogy dr. Kiss E. Viktor Pécs-Gyárvárosban teljesített szolgálatot, mely a várostól teljesen külön álló, kb. 8000–10 000 lelket számláló település, mely részen ipartelepek, hadiüzemek és bányászatok vannak, azonkívül azon a részen még magánorvos sincs, tisztelettel kérem, hogy honvédmunkaszolgálatos orvos kijelölése iránt sürgősen intézkedni szíveskedjék.

Pécs, 1944. május hó 19.

Dr. Vörös
h. polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 56.231/1944-G-2, gépelt, felterjesztés-másolat

Az iratanyagban a kérelemre érkezett válasz nem található.

263.

Faragó Sándorné tisztasági felelőssé való kinevezését kéri

Méltóságos Polgármester Úr!

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Polgármester Úrhoz, hogy az Incédy Dénes u. 3/1. számú háztulajdonos nélkül maradt háznak tisztaságára, rendjére való felügyelettel megbízni kegyeskedjék.

Vagyok bátor előadni, hogy: dr. Elek Pál orvos, Incédy Dénes u. 3. szám alatti lakos szerdán a gettóba távozott. De még háztulajdonos volt, csak a lakbérek megfizetésével törődött, úgy hogy nem egy ízben kellett a tisztaságfelügyelőnek megjelenni a 3/1. számú házrészben. Jelenleg is a kapun belül az emeleti lépcső alatt valaki azt hitte, hogy ott W. C. van. De ez nem az első eset.

⁶⁷⁶ Jaross Andor.

Alulírott az egyetemi könyvtár olvasótermi felügyelője vagyok, a légo beosztásom rendfenntartó, s ezen fenti megbízatást szívesen vállalnám.

Maradok Polgármester Úrnak mély tisztelője:

Pécs, 1944. május 19-én.

Faragó Sándorné
egyetemi könyvtári gépíró

MNL BaML, Pécs pm. 40.551/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok az 1944. május 31-én kelt határozatában arról értesítette a kérelmezőt, hogy a „megbízott nélkül maradt zsidó házingatlanok élére gondnok kijelölése kérésének elintézése folyamatban van”, ugyanakkor nem tett észrevételt az ellen, hogy a kérdés megoldásáig a házban a rendre és a tisztaságra felügyeljen.

264.

**Köves Gusztáv városi fogalmazó kérése
pécsi zsidók internálásának igazolásáról**

M. kir. Rendőrség Pécsi Kaptányságának!

Pécs

Tudomásomra jutott, hogy a Pauncz és Kuttna pécsi cég mindkét cégtulajdonosát a m. kir. rendőrség internálta. Mivel a cég alkalmazottainak fizetése és a cég ügyeinek intézése felől senki sem intézkedik, gondnok kirendeléséről kell gondoskodnom. Felkérem, szíveskedjék soron kívül az internálás tényéről bizonylatot kiállítani és azt hozzám megküldeni.

Pécs, 1944. évi május hó 24-én.

A polgármester nevében
Dr. Köves
tanácsnok h.

MNL BaML, Pécs pm. 40.612/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

A Pécsi Rendőrkapitányság a kérésnek postafordultával eleget tett. Igazolta, hogy Kuttna Izidort a német politikai rendőrség március 24-én letartóztatta, és április 17-én ismeretlen helyre szállította, illetve hogy a pécsi rendőrhatalóság Pauncz Artúrt május 1-jén őrizet alá helyezte, és 3-án átadta a budapesti Rendőrfőkapitányság Fogház- és Toloncügysztyálynak. Köves arról is intézkedett, hogy a két alkalmazott a cég Délmagyarországi Kereskedelmi Bank Rt.-nél vezetett számlájáról megkapja a teljes májusi és júniusi fizetését.

265.

**Esztergár Lajos polgármester távirata
Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszternek**

Távirat

Kereskedelmi és Közlekedésügyi Miniszter Úr!

Az 50.500/1944 K. K. M. sz. rendelet 4. §-a szerint a zsidó kereskedő üzleti alkalmazottainak illetményét további intézkedésig folyósítani köteles.

Pécsett a zsidó kereskedők a gettóba kerültek, üzletük és vagyonuk pedig hatósági zár alá került. A kereskedelmi alkalmazottak május és június havi fizetésük folyósítását kérik.

Mivel vagyontalan kisemberek érdekeit kell képviselnem, Miniszter Úr sürgős rendelkezését kérem.

Pécs, 1944. május 30.

Esztergár Lajos

MNL BaML, Pécs pm. Kki. – zsidó ügyek, 40.721/1944–D számú irat, gépelt fogalmazvány

266.

**Esztergár Lajos polgármester levele
Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszternek
a zsidó tulajdonú magánkönyvtárak elszállításáról**

M. kir. Pénzügyminiszter Úr!⁶⁷⁷

A pécsi gettó létesítésével és az ezzel járó kiköltöztetéssel kapcsolatban a zsidók magánkönyvtáraiban lévő, és általuk el nem vitt könyvanyag egy részét már az átköltözés során – további intézkedésig – elraktározás és őrizet céljából a Városi Közművelődési Könyvtár egyik helyiségébe szállítottam. Sok régi lakásban pedig a könyveket a lakás valamelyik részébe raktározattam el a zsidók el nem vitt bútoraival és egyéb holmijaival egyetemben, s szintén hatósági őrizetbe vettem.

A zsidó vagyonok sorsáról mindeddig döntés nem történt. Kérem mindaz[on]által Pénzügyminiszter Urat, méltóztassék engedélyezni már most az alábbiakat:

1) A Városi Közművelődési Könyvtárba már eddig beszállított s zsidó családoktól származó könyvanyagot – a közérdekre való tekintettel – a város közönsége nevében tulajdonba vehessem;

⁶⁷⁷ Esztergár nem közvetlenül a Pénzügyminisztériumba küldte a levelet, hanem a pécsi pénzügyigazgatóságnak, azzal a kéréssel, hogy kérelmét – „esetleges észrevételeikkal” – ők szíveskedjenek a pénzügyminiszternek felterjeszteni.

2) a még oda nem szállított könyveket a volt zsidó lakásokból összegyűjthessem, s szintén a város közönsége tulajdonaként a Városi Közművelődési Könyvtárba elszállíthatassam.

Közművelődési Könyvtárunk a múlt év október 1-jén nyílt meg. Könyvállománya egyelőre meglehetősen csekély, mintegy 11 ezer darab.⁶⁷⁸ 73 ezer lakosú városunkban az Egyetemi Könyvtáron és néhány kisebb egyesületi stb. kölcsönkönyvtáron kívül csupán a Városi Közművelődési Könyvtár áll a nagyközönség rendelkezésére.⁶⁷⁹ Az Egyetemi Könyvtár természeténél fogva inkább tudományos könyvtár, ennél fogva nem mindenben elégítheti ki az igényeket; a kisebb kölcsönkönyvtárak vagy anyaguk ötletszerű s nem mindig megfelelő összeállítású, vagy pedig a kölcsönzési díj nagysága miatt szintén nem egészen alkalmasak a legszélesebb olvasóközönség szolgálatára. A Közművelődési Könyvtárunk az említett szempontokból kifogás alá nem eshetik, eddigi könyvanyagának kicsinysége miatt azonban gátolja feladata hiánytalan ellátásában.

Feltétlenül közérdek, hogy a zsidók könyvállománya köztulajdonba kerüljön, ennek pedig legkézenfekvőbb megoldási formája, ha ezt a könyvanyagot városunk Közművelődési Könyvtára kapja meg, miáltal jelentősen közelebb jut céljához.

A tulajdonba vett könyvekről a leltárt Pénzügyminiszter Úrnak utólag felterjesztem.

Kérem Pénzügyminiszter Úr lehetőleg sürgős válaszát, hogy a magatartásomat a továbbiakban ahhoz szabjam.

Pécs, 1944. június 2-án.

Dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 46.206/1945-E-5, gépelt, felterjesztés-másolat

A Pénzügyminisztérium Esztergár levelét a Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatalához, vitéz Turvölgyi Albert kormánybiztoshoz továbbította. A hivatal 1944. szeptember 12-én rövid választ írt Esztergárnak: „Értesítem, hogy pécsi zsidók lakásaiban a zsidók által visszahagyott könyvek köztulajdonba vétele iránti kérelmét törvényes jogalap hiányában teljesíthetőnek nem találtam.”

⁶⁷⁸ Ebbe a számba Esztergár „kegyes csalással” már beleszámította a pécsi zsidók Csorba Győzőnél „örizetben” lévő könyveit is.

⁶⁷⁹ A polgármester taktikusan elhallgatta, hogy Pécsen nem sokkal korábban a helyi szakszervezetek egyesített könyvtáraiból egy négyezer kötetes munkáskönyvtár jött létre, melyet a szervezett munkásság díjmentesen használhatott. A Zrínyi utca 13. alatti „Munkás-Otthonban” berendezett intézményt Tolnay József pécsi szociáldemokrata politikus 1944. március 6-án adta át rendeltetésének. A megnyitó ünnepségen beszédet mondott Szakasis Árpád, a *Népszava* főszerkesztője is. *Pécsi Napló*, 1944. március 7. 3.

267.

Vörös Mihály helyettes polgármester levele az ügyészségnek
Szebényi Imre ügyében

Kir. Ügyészségnek

Pécs

A szab. kir. város adóhivatalának jelentése alapján értesítem t. címedet, hogy Szebényi Imre bűnügyében felmerült 292.- P rabtartási költség nem hajtható be, mert nevezett a zsidók számára kijelölt és elkülönített helyen (gettóban) lakik, jelenleg keresete, vagy jövedelme nincsen.

Pécs, 1944. évi június hó 3. napján.

dr. Vörös Mihály
h. polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 4.489/1944-A-5, kézzel írt fogalmazvány

A levél előzménye a m. kir. ügyészség városhoz intézett megkeresése, amelyben Szebényi Imre rabtartási költségeinek megtérítését kérte. A polgármesteri hivatal utasította a városi adóhivatalt, hogy hajtsa be az összeget Szebényi Imrétől. Az adóhivatal az 1944. május 30-án kelt levelében azt jelentette a polgármesternek, hogy „az adóhivatalnak ezidőszerint nem áll módjában a hátralékostól tartozását behajtani, mert a nevezett zsidó, jelenleg semmi jövedelme sincs, gettóban lakik, és eltartásra szorul”.

Az adóiroda szeptember 20-án levelet intézett a pénzügyigazgatósághoz, kérte, hogy Szebényi Imre kötéláru üzletének értékesítéséből befolyt eladási árból kegyeskedjék a „bűnügyi költség” címen fennálló kincstári tartozását kiegyenlíteni. Ez ügyben a pénzügyőrök november 20-án intézkedtek.⁶⁸⁰

268.

Várnagy Elemér tanácsnok feljegyzése
Koller miniszteri titkárral folytatott telefonbeszélgetéséről

Előadói jegyzet

A mai napon Koller miniszteri titkár a Kereskedelmi Minisztériumból távbeszélőn kereste a polgármestert, akinek a távollétében a következőket közölte:

A volt zsidó kereskedők keresztény alkalmazottai július havi fizetését akként kell kifizetni, hogy a gettóban elkülönített zsidótól elismervényt kell kérni, amelynek ellenében a zárolt számláról kerül a havi járandóság kifizetésre.

⁶⁸⁰ MNL BaML, Pécs pm. 4.489/1944-A-5

Felhívta a figyelmet még arra is, hogy a zsidóknál szorgalmazni kell azt, mondjanak fel keresztény alkalmazottaiknak.

Pécs, 1944. június hó 6-án.

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 10. tekercs, Pécs pm. Kki. – zsidó ügyek, 5/12 gépelt, eredeti feljegyzés

269.

Koszta István levele államtitkár ismerősenek a házuk óvóhelye ügyében

Pécs, 1944. évi június hó 7-én.

Mélyen tisztelt Államtitkár Úr!

Elnézését kérem, hogy nagyfokú elfoglaltsága mellett soraimmal zavarom, de tanácsalanságomban nem az Államtitkárhoz fordulok tanácsért, hanem ahhoz a bajtárshoz, akit hosszú-hosszú éveken át a váci kerékpáros zászlóaljbeli szolgálatom alatt megértő és igaz bajtársnak ismertem meg összeköttetéseink alkalmával.

Kérem, legyen olyan jó kérésemet meghallgatni és segítségemre lenni az alábbi ügyben.

Hosszú tortúra és nehézségek után végre lakáshoz jutottam Pécsen. Kiutalták részemre dr. Gombos Ede volt zsidó ügyvéd Pécsen Munkácsy Mihály utca 25. szám alatt levő lakását. Nevezett zsidót a német rendőrség elfogta és elszállította, felesége itt lakik Pécsen a gettóban.⁶⁸¹

Felesége és Pécs szab. kir. város mérnöki hivatalának tájékoztatása szerint nevezett mint bérháztulajdonos véghatározattal kötelezve lett arra, hogy ez év április hó 30-áig a ház alagsorát alakítsa át szükségyszerű [sic!] óvóhellyé. Ennek a kötelességének a mai napig nem tett eleget, és a ház lakói óvóhely nélkül állanak annak dacára, hogy a házban van egy prima 8–10 méter mély boltozott pince. Azt azonban használni nem lehet, mert világítása nincs és a bejárata előtt van a szemetes gyűjtőhely.

A házban szerény személyemen kívül dr. Szágyi ügyészszégi alelnök, Lampeter banktisztviselő, tart. tiszt, egy tartalékos zászlós és Süli József lagnak családjukkal.

Május első napjaiban bejelentettem [a polgármesteri hivatalban], hogy a zsidó nem hajtotta végre a rá kötelezőleg elrendelteket. A város mérnöki hivatala azt a felvilágosítást adta, hogy ezt írásban jelentsük be azzal a kérelemmel, hogy az alagsor helyett a zsidó a pincét alakíttassa át óvóhellyé. Másnap dr. Szágyi ügyészszégi alelnök, Lampeter tart. tiszt és az én aláírással ellátott kérvényt⁶⁸² beadtuk a városi mérnöki hivatalba, ez a mai napig elintézve nem lett, és válasz sem érkezett az akadályról.

⁶⁸¹ Gombos Edét és feleségét a Pécsi Zsidó Hitközség mártírjai között tartja számon. Pécs 1944, 28.

⁶⁸² A kérvény kelte 1944. május 17.

Újabb érdeklődésre azt a felvilágosítást kaptam, hogy újabb terv merült fel, a két szomszédos ház részére akarnak egy közös házcsoporthoz óvóhelyet létesíteni. Dr. Gombosné azonban nem lett kötelezve, felelősségre vonva azért, hogy miért nem hajtotta végre a neki elrendelt óvóhely-létesítést.

Több légiriadót kellett átélni a szeméttől tarthatatlanul bűzös alagsorban a ház lakóinak azért, mert óvóhelye nincs a háznak. Ma újból érdeklődtem a helyzet iránt és végre azt a felvilágosítást kaptam, hogy azért nincs meg a tervezett közös óvóhely, mert a szomszédos ház megbízottja nem adta be a tervet. Erre a tájékoztatásra a szomszéd társasház megbízottja dr. Valkó Gáspár ügyvéd felvitte a teljesen kész tervet és neki azt a felvilágosítást adták, hogy nem csinálhatnak addig semmit, míg írásban nem kéri a közös óvóhely létesítését, ha ez beérkezik, nekik le kell tárgyalni az ügyet a Polgármester Úrral és az Ügyész Úrral, mert zsidóról lévén szó, ez jogi megbeszélést kíván.

Az eddigi tapasztalat alapján újabb két hónap fog eltelni addig, míg dűlőre jut egy olyan munka, amely 3 nap alatt elvégezhető lenne és 40 keresztény magyar hozzájutna egy biztosnak mondható óvóhelyhez. Mindez pedig azért, mert lényeg az írásban való kérelem, és az, hogy miből legyen fedezve a zsidóra eső költségrész.

Engem annyira felháborít ez a huzavona, hogy abbahagyni ezt már nem tudom. Az én tanítómesterem vitéz Markóczy János vezérőrnagy úr volt, aki megtanított bennünket arra, hogy nem a bürokrácia a fontos, hanem az azonnali intézkedés, ha ezzel segíteni lehet. Itt azonban 40 magyar életéről van szó esetleg, itt gyors és azonnali intézkedésre van szükség.

Kérem Államtitkár Úr tanácsát arra, hogy kihez forduljak ennek elintézése érdekében. Hangsúlyozni szeretném, hogy nem személyemről van szó, hanem 40 magyar életéről és annak biztonságáról.

Bajtársi támogatását, tanácsát előre is hálásan köszönve maradok régi bajtársi szeretettel őszinte híve:

Kosztá István
m. kir. alezredes

MNL BaML, Pécs pm. 52.020/61/1944-F-19, kézzel írt, eredeti kérelem

E levelet a Belügyminisztériumban 1944. július 9-én kelt kísérő sorokkal „megfelelő sürgős eljárás végett” megküldték Esztergár polgármesternek. Papp Jenő műszaki tanácsos 1944. november 21-én kelt határozatában megállapította, hogy a Munkácsy Mihály utca 25. alatti óvóhelyre még nem kértek használatba vételi engedélyt, és felszólította a házgondnokot, hogy ezt a megtorló rendelkezések alkalmazásának terhe mellett három napon belül tegye meg.

Amint az várható volt, a zsidó ház- és lakás-tulajdonosokat sújtó rendeletek, majd elhurcolásuk számos problémához és feszültséghez vezetett e téren is.

Akik nem teljesítették határidőre a városi hatóság rendeletét, azokat kihágás vétsége elkövetése miatt Esztergár polgármester feljelentette a pécsi rendőrkapitányságon és a büntetőeljárás során kívüli lefolytatását kérte a kötelezett ellen.⁶⁸³ Egy felelősségre vont pécsi

⁶⁸³ A MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 165. tekercsén számos ilyen, Esztergár által aláírt feljelentés olvasható, melyeket formailag a polgármester „felterjesztett” a rendőrség pécsi kaptányságához.

lakos azzal védekezett ügye rendőrségi vizsgálata során, hogy a két zsidó szomszédjával megegyezett: a háza pincéjét építi át óvóhellyé, és a költségek fedezéséhez ők is hozzájárulnak. „A németek bevonultával szomszédaim kijelentették, hogy a hozzájárulást nem fizetik meg, mert nekik most már végük van...”⁶⁸⁴

Az előírt (házsoport)óvóhelyek el nem készítésének természetesen más okai is voltak, melyek közül a kellő anyagiak hiánya a legjellemzőbb. „Mint a nemzetvédelmi kereszt tulajdonosa, teljesen tudatában vagyok magyar férfiúi kötelességeimnek, mely kötelességeket – mint a múltban is – utolsó csepp véremmel, családommal együtt örömmel vállalom, de mit tévő legyek, ha az óvóhely kivitelezésre kerül, amikor is annak költségeit minden valószínűség szerint készpénzzel kell kifizetni” – írta Csongor Jenő MÁV-hivatalnok felmentését kérve az óvóhely kiépítése alól.⁶⁸⁵

Papp Sándorné Király utca 8. szám alatti lakos is megfellebbezte a polgármester óvóhely-létesítési határozatát. A fellebbezést a város hatósága felterjesztette Csatai Lajos honvédelmi miniszterhez. A város műszaki osztályának hivatalnokai a Csatainak szóló 1944. július 5-én kelt kísérő levelében megjegyezte, hogy a „kötelezett zsidó és így vagyona felett nem rendelkezik, s személyes szabadságában is nagymértékben korlátozva van”. Ez teljes mértékben igaz volt, Papp Sándorné sorstársaival ekkor épp úton volt Auschwitz felé. A Honvédelmi Minisztérium október 6-án a fellebbezést elutasította, és a fellebbezőt az óvóhely korszerűsítésére kötelezte. A városi hatóság ezt a döntést nem tudta kivel fogantatni. Miután azonban a pénzügyigazgatóság Örkényi József honvéd főhadnagy személyében zárgondnokot nevezett ki a Papp-féle lakáshoz, a város műszaki osztálya november 13-án őt szólította fel, hogy 15 napon belül feltétlenül tegyen eleget az óvóhely-létesítési kötelezettségének.⁶⁸⁶ Erre valószínűleg már nem került sor, 15 nap múlva a Vörös Hadseereg elérte Pécs határát.

270.

Herrensteini Petris Brúnó műkereskedő levele egy kifizetetlen festmény tárgyában

Nagytekintetű Polgármesteri Hivatalnak

Pécs

Alulírott Petris Brúnó műkereskedő (jelenleg katonai szolgálatot teljesítek mint szkv. százados) tisztelettel kérem a Nagytekintetű Hivatal szíves intézkedését az itt megemlített ügyemben.

Lusztig Benő Pécs, Irgalmasok u. 14. sz. alatti lakoshoz intézett felszólításom, melyben a nálam vásárolt festmény 150 P kiegyenlítésének rendezését kértem, felszólító levelem visszaérkezett a postának azon lebélyegzett feliratával, hogy gettóba nem kézbesíthető.

⁶⁸⁴ MNL BaML, Pécs pm. 53.133/1944-F-19

⁶⁸⁵ MNL BaML, Pécs pm. 54.579/1944-F-19

⁶⁸⁶ MNL BaML, Pécs pm. 50.020/148/1944-F-19

Nevezett a képet 1944. február havában az általam rendezett pécsi kiállításon a tulajdonjog fenntartásával részletre vásárolta. Kérem a Nagytekinetű Hivatalt, hogy a mellékelt felszólító levelet a gettóba továbbítani szíveskedjék, és egyben Luszti Benő Irgalmasok u. 14. sz. alatti volt lakásában a tulajdonjog fenntartásával vásárolt Rétfalvy képet további intézkedésemig részemre lefoglalni méltóztassék.

Én, mint keresztény kereskedő nem szenvedhetek anyagi hátrányt a gettóba vonulás miatt.

Tisztelettel kérem ezen ügyemben való közbenjárást és szíves válaszukat várva maradok

hazafias tisztelettel
Petris Brúnó
műkereskedő
szkv. százados

MNL BaML, Pécs pm. 40.955/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. június hó 16-án kelt válaszában egyrészt arról értesítette Petris Brúnót, hogy a város polgármesterének az elkülönített területen lakó zsidók részére adósság fizetésére felszólító levelek kézbesítése nem tartozik a hatáskörébe, másrészt pedig amennyiben az érdekelt fizetési kötelezettségének nem tesz eleget, jogait vele szemben peres úton érvényesítheti.

271.

**Várnagy Elemér tanácsnok levele Palos Bernardin tankerületi főigazgatóhoz
tanárok igénybevételéről
zsidó tulajdonú lakások leltározására**

Tankerületi kir. Főigazgató Úr!

Tisztelettel értesítem, hogy folyó hó 12-étől kezdődőleg a m. kir. pénzügyigazgatósághoz az alábbi tanerőket adtam át a leltározási munkálatokhoz:

Bartos Sándor, Hegedüs Ferenc, Kellner Róbert, Kerekes Ferenc, Laborczy Gyula, Marton István, Méhes Gyula, Rácz János, Szörényi József, Vajda János.

A felsoroltak közül Főigazgató Úr Kellner Róbert és Marton István tanerőket a szolgálat alól felmentette. Kérem, hogy ezek pótlására f. hó 19-én a m. kir. pénzügyigazgatóságon Fehér Pál pénzügyi tanácsosnál való közvetlen jelentkezésre két új tanerőt kirendelni szíveskedjék.

Közvetlenül a városi közigazgatási ügyosztálynál teljesítenek szolgálatot az alábbi tanerők:

Békés János, Bogáthi János, Doborjáni Ferenc, Jancsó Ferenc, Kun Béla, Lengvári István, Merkle József, Pálfi Sándor, Saray Lajos, Sebők Béla, Szalmássy Sándor, Szinder Jenő.

Az utóbb felsorolt tanerők közreműködésére előreláthatólag még legalább egy hónapig szükség lesz, tehát kérem, hogy őket jelenlegi beosztásukban meghagyni szíveskedjék.

Pécs, 1944. június hó 17.

A polgármester nevében:
Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

272.

Zátonyi János kérelme fizetés kiutalása iránt

Pécs, 1944. július 9.

Tek.

Pécs szab. kir. város I. fokú iparhatóságának

Pécs

Tisztelettel kérem az I. fokú iparhatóságot, hogy a Blancz József cégnél alkalmazásban volt személyzet fizetését kiutaltatni a Pécs Egyházmegyei Takaréktól szíveskedjék.

A fizetést alábbi kimutatás szerint május 15-től június 30-ig kérjük

Zátonyi János	havi fizetés	420.-	630.-
Szabó Mária	"	260.-	390.-
Derjanecz János	"	160.-	240.-
Poppert Margit	"	40.-	<u>60.-</u>

P 1320.-

Hazafias tisztelettel:
Zátonyi János

MNL BaML, Pécs 40.603/1944-D-12, kézzel írt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. évi július hó 11-én kelt határozatában megállapította, hogy a Blancz József cég alkalmazottai illetményeiket 1944. évi május 15-ig vették fel. Azóta „a zsidó tulajdonos akadályoztatása miatt” fizetésüket nem kapták meg. Felkérte a Pécs Egyházmegyei Takarékpénztárt, hogy a nevezettek június 30-ig járó illetményeit a város által kiállítandó nyugtára fizesse ki.

273.

Távirat munkaszolgálatos század Pécsre érkezéséről

Távirat⁶⁸⁷

= POLGARMESTER URNAK PECS =
451BPEST/11 566 22 17 18/55 = EGY SZAZAD MUNKASZOLGALATOSSAL
VASARNAP DELUTAN 4 ORAKOR ERKEZEM STOP ELELEMMEK SZOMBAT
ESTE OTA NINCSENEK ELLATVA = RADEY HADNAGY +⁶⁸⁸

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt, eredeti távirat

274.

A pénzügyigazgatóság adatgyűjtése
zsidó tulajdonban volt méhállományokról

Polgármester Úrnak

Pécs

3 napon belül jelentse, hogy a községi elöljáróság⁶⁸⁹ zsidóktól vett-e kezelésbe méhcsaládot, vagy ha nem vett át, akkor [a] zsidó tulajdont képző méhcsaládok kiknek vannak kezelésbe kiadva.

A kimutatásnak az alanti adatokat kell tartalmaznia.

- a) A zsidó tulajdonos neve és volt lakhelye.
- b) A méhcsalád száma
- c) A méhcsalád kinek a kezelésében van jelenleg (név, foglalkozás, pontos cím)

Pécs, 1944. június hó 18-án.

Dr. Fehér s.k. p.ü. tanácsos

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, sokszorosított eredeti átirat

Várnagy tanácsnok az 1944. július 4-én kelt válaszában arról tájékoztatta a pénzügyigazgatóságot, hogy a város hatósága zsidó tulajdonban állt méhcsaládokat nem vett át.

⁶⁸⁷ A táviraton lévő körpecsét dátuma 1944. június 18.

⁶⁸⁸ Amennyiben a honvédségnek nem állt rendelkezésre a kellő élelmiszerkészlet, az adott települések voltak kötelezve a munkaszolgálatos századok élelmiszer-nyersanyagának biztosítására.

⁶⁸⁹ A községi körjegyzőknek ugyanezt a szövegű levelet küldték, ezért ez a megfogalmazás.

275.

**Mihálffy István ügyészségi elnök levele
özv. Sárkány Árminné ügyében**

Méltóságos

Dr. Kovács Béla
m. kir. Pénzügyigazgató Úrnak

Pécs

Vesztegetés büntette miatt özv. Sárkány Árminné pécsi lakos ellen folyamatba tett bűnügyben, a 84/1944 főnöki számra hivatkozással értesítem, hogy az ügyben bűnjelként lefoglalt 1600 pengőt a m. kir. pécsi pénzügyigazgatóságnak küldöttem meg azzal, hogy annak tárgyában a zsidópénzek hovafordítása tekintetében fennálló rendelkezések szerint járjon el.

Egyben közlöm, hogy a nevezett gyanúsított ellen, minthogy ismeretlen helyen tartózkodik, a nyomozást kézrekerültéig megszüntettem.

Végül felkérem Méltóságodat, hogy a nyomozati iratok visszaküldése iránt – amennyiben azokra ott már szükség nincsen – intézkedni méltóztassék.

Pécs, 1944. évi június hó 22. napján.

Dr. Mihálffy István
s.k. kir. ügyészségi elnök

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokausztkutatás 9. tekercs, Püig-pié. 10. Jelentések zsidóktól elvett pénzekről, 8. gépelt, átiratmásolat

*Várnagy tanácsnok Pécs város árvaszékétől 1944. június 6-án gondnok kijelölését kérte az „ismeretlen tartózkodású” Sárkány Árminné részére, ami június 24-én meg is történt.*⁶⁹⁰

276.

**Esztergár Lajos polgármester távirata
Kunder Antal kereskedelmi és közlekedésügyi miniszternek a pécsi zsidó
szállítmányozási vállalatokról**

Távirat.

Kereskedelem- és Közlekedésügyi Miniszter Úrnak!

80.059/I.-1944. K. K. M. számra. Jelentem, hogy az Engelmann és a Handlei féle szállítmányozási vállalatok⁶⁹¹ élő és holt felszerelését 1944. május 20. után a vá-

⁶⁹⁰ Sárkány Ármin 1900 és 1908 között Pécs rendőrkapitánya volt, majd ügyvédként ténykedett. Pécs LEXIKON II, 190.

⁶⁹¹ Engelmann Gyula (Légszeszgyár utca 4.) és Handlei Rezső (Felsőmalom utca 5.) szállító vállalatairól van szó.

ros gazdasága vette át, mivel a zsidók gettóba szorítása után azokkal senki sem törődött. A vállalatok vevőköre szétszűllött, emberei jórészt máshol helyezkedtek el, megbízást senkitől sem kaptak. A két vállalat fenntartása nem közérdek, sőt keresztény vállalkozók rovására történne. Kívánatosabb lenne az élő és holt felsze-relésnek kezdő keresztény vállalkozók részére történő juttatása. Amennyiben ez nem lehetséges, kérem engedélyezni a jelenlegi állapot fenntartását. A két vállalat hat fogata jelenleg a zsidó ingóságok leltározásával és raktározásával kapcsolatos fuvarozásokat végzi.

Polgármester, Pécs⁶⁹²

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 10. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, 2/1., gépelt fogalmazvány

277.

**Levél az Országos Hadigondozó Hatósághoz
Grünhut Jenő halálával kapcsolatban**

Országos Hadigondozó Hatóság

Budapest

Bejelentem, hogy Grünhut Jenő volt pécsi Tímár u. 4. sz. alatti lakos f. évi május hó 15-én Pécsen meghalt.⁶⁹³

Tisztelettel kérem, ezen körülmény dacára is tovább folytattassam-e az eljárást?⁶⁹⁴

Megjegyzem, hogy az iratok között elfekvő és a m. kir. Pécsi IV. honvéd hadtest ügyészeének Ü.III./44-III. sz. értesítése szerint (polgármesteri iktatás száma 31050/2-1944.C) Grünhut István volt munkaszolgálatos elhalálozásának körülményei nevezett századparancsnoka ellen indított feljelentés során nem tisztázódtak, mert [a] századparancsnok elleni eljárás a Kormányzó Úr Öfömméltósága által elrendelt közkegyelmi rendelet alapján kivizsgálás nélkül meg lett szüntetve.

Pécs, 1944. július 19.

A polgármester nevében
Dr. Makucz [Jenő]
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 31.050/1944-C-9, gépelt fogalmazvány

⁶⁹² A lap tetején a pecsétrel rányomott „1944. júl. 11.” dátum olvasható.

⁶⁹³ A „meghalt” szó előtt áthúzva: „öngyilkos lett” szerepel.

⁶⁹⁴ Az irat mellett nincs olyan dokumentum, amelyből kiderülne az eljárási ügy előzménye.

278.

**A pénzügyigazgatóság levele a városi adóhivatalnak
a zsidó hátralékosok ügyében**

M. kir. Adóhivatalnak

Székhelyeiken

Városi Adóhivatalnak

Pécs

Mohács

A zsidóknak zárt helyre való költöztetésével, vagy ismeretlen helyre való elszállításával kapcsolatban mindeztideig nyílt kérdés, hogy az ilyen zsidók köztartozásai milyen módon hajtatnak be, mert a Pénzügyminisztérium ezideig külön rendelkezést nem tett.

Minthogy azonban a zsidók ingó és ingatlan vagyona ezidáig magán vagyont képeznek és a pénzügyi hatóság ezeknek a magán vagyonoknak csak gondozója és megőrzője, a K. K. H. Ö. végrehajtási szabályai teljes mérvben érvényesek úgy az ingó, mint az ingatlan vagyona nézve.⁶⁹⁵

Ha tehát a zsidók elhagyott lakásai még nem leltározottak, úgy ezek az ingóságok lefoglalhatók és elárverezhetők.

Ugyancsak lefoglalhatók a zsidók követelései is.

Vállalati vezető vagy zárgondnok kijelölése esetén a vállalati vezetők és zárgondnokok tartoznak az adófizetési kötelezettségnek eleget tenni.

Amennyiben az ismeretlen helyen tartózkodó zsidó részére vállalati vezető vagy zárgondnok az 1600/1944 M. E. számú rendelet értelmében kirendelve nincs, a végrehajtási cselekmény a zsidó ellen és a zsidó ingóság vagy ingatlan ellen csak abban az esetben indítható meg és folytatható le, ha előzetesen az árverések⁶⁹⁶ az ismeretlen helyen tartózkodó zsidó részére ügygondnokot jelöl ki.

Ha tehát az ismeretlen helyen tartózkodó zsidó ellen adóhátralék miatt végrehajtási cselekményt kell folytatni, a községi eljáróság (városi adóhivatal), előzetesen gondnok kirendelését kérje az árvaszéktől, és ha már kineveztetett a gondnok, akkor kezdje meg a végrehajtási cselekményeket követelések, ingóság stb. ellen.

Azoknál a zsidó hátralékosoknál, akiknek értékesítésre kerülő kereskedelmi üztük van, a végrehajtást nem kell megindítani, mert az adóhátralék az üzlet eladásából származó bevételből lesz kiegyenlítve. Házingatlan és mezőgazdasági ingatlan bérjővelmei a bérlőknél letiltandók.

A m. kir. adóhivatalok gondoskodnak a jegyzők kioktatásáról.

Pécs, 1944. szeptember hó 3-án

Dr. Fehér
s.k. pü. tanácsos

MNL BaML, Pécs pm. 16.498/1944-B-4, gépelt, átiratmásolat

⁶⁹⁵ Hivatkozás a *Pénzügyi Közlöny* 1927-es cikkére *Pénzügyi Közlöny*, 1927. április 30. 188–231. Itt jelent meg a 600/1927. P. M. sz. hivatalos összeállítás. K. K. Ö. H. = közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítása.

⁶⁹⁶ Elírás. Helyesen: árvaszék.

279.

Esztergár Lajos polgármester jelentése Bonczos Miklós belügyminiszternek a zsidóktól begyűjtött rádiókról

M. kir. Belügyminiszter Úr!

Rendeletére tisztelettel bejelentem, hogy Pécs város területén a bevonuló német katonai alakulatok rendelkezése alapján valamennyi zsidó a zsidó hitközségben szolgáltatva be annak idején rádiókészülékét.

E rádiókészülékeket a m. kir. rendőrség pécsi kapitánysága utóbb átvette a zsidó hitközségtől azért, mert tudomására jutott, hogy a beszolgáltatás körül szabálytalanságok történtek.⁶⁹⁷

A m. kir. rendőrség pécsi kapitánysága – Baky Államtitkár Úr szóbeli engedélye alapján – hivataloknak és intézményeknek elismervény ellenében több rádiókészülék kiadott.

Így a rendeletben⁶⁹⁸ előírt intézkedéseket a m. kir. rendőrség pécsi kapitánysága fogja megtenni.

Dr. Esztergár
polgármester

Pécs, 1944. szeptember hó 1.

MNL BaML, Pécs pm. 42.833/1944-D-12, gépelt, jelentésmásolat

280.

Jegyzőkönyv a Fodor Leó lakásában talált élelmiszerek átadásáról

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen, az 1944. évi szeptember hó 5-én, dr. Fodor Leó volt pécsi lakos (Megye u. 13.) házában.

Jelen vannak: Szepes András és Osváth Károly forg. adóhiv. tiszt, továbbá a Magyar Köztisztviselők Szövetkezetének pécsi fiókja részéről: Télesy Ferenc⁶⁹⁹ üzletvezető.

Tárgy: a lakásban talált élelmiszeri anyagok átadása.

Átadásra, illetve átvételre kerülnek az alanti tárgyak a szövetkezet hivatalos árain.

13 üveg törköly pálinka	á 7,60	98,80 P
26 „ különböző likőr	6,30	144,90 „
5 kékítő	-,76	3,80 „
1 csomag kamilla tea	-,10	-,10 „

⁶⁹⁷ Ilyen „visszaélés” lehetett például, ha egy zsidónak tekintendő személy a saját értékesebb készülékét keresztény ismerősének adta megőrzésre, és a keresztény készülékét adta le sajátjaként. A rádióleadással kapcsolatban lásd még a 256. sz. levelet!

⁶⁹⁸ A levél válasz az 192.500/1944-VII. a. számú minisztériumi leiratra, melyet az iratanyagban nem találtam meg.

⁶⁹⁹ A 55. sz. levélben az illető keresztnéve Géza, és akként is írta alá a jegyzőkönyvet.

½ kg Frank kávé	1,24	1,24 "
20 deka kömény mag	3,91	-,78 "
3 " szegfűszeg	18	5,40 "
6 " gyömbér	8,-	4,80 "
½ kg sárga borsó	2,38	1,19 "
2 kg mák	2,20	4,40 "
15 db kristály celofan	-,22	3,30 "
10 " zselatin	-,04	-,40 "
1 csomag tortalap	-,76	-,76 "
30 db szörp szívó szalma	-,015	-,45 "
8 kg só	-,42	3,76 "
½ " keményítő	3,-	1,50 "
5 deka babér	3,30	1,65 "
14 lit ecet – 8% demizsonban	-,86	12,04 "
4 " " " "	-,86	3,44 "
2,5 " " üvegben	-,86	2,15 "
½ kg paprika	8,80	4,40 "
2 lit. uborka saláta	1,80	3,60 "
½ " reszelt alma	2,20	2,20 "700
24 üvegek különböző befőtt	1,45	31,90 "
8 kg só	-,47	3,76 "
5 " asztali só	-,74	2,70 "
1 " keményítő	1,50	1,50 "
1 " mák	2,20	2,20 "
5 " dió (férges)	4,40	22,- "
1 C gyufa	7,05	7,05 "
5 kg 0-ás liszt	1,23	1,23 "
összesen:		382,32 P

Az éléskamrában és a lakás egyéb különböző helyiségeiben talált 51 üveg különböző márkázott és márkázatlan szeszes italok zavarosak és aljuk van, úgy hogy azok kereskedelmi célra alkalmatlanok. Jelenlevő üzletvezető véleménye szerint valószínűleg emberi élvezetre sem jók. Télesi üzletvezető elismeri, hogy a fentebb felsorolt tárgyakat hiánytalanul átvette, eljáró tisztviselők pedig igazolják, hogy azok ellenértékét a szövetkezet külön nyugta ellenében megfizette.

A jegyzőkönyvet felolvasás után helybenhagyólag aláírtuk azzal, hogy annak egy példányát a szövetkezet megbízottja átvette.

Kmf.

Osváth Károly

Szepes András

Télesy Ferenc

MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai, rendezetlen anyag, a P.3050 B180 számú ellennyugta csatolmánya, gépelt, eredeti jegyzőkönyv

⁷⁰⁰ Helyesen: 1,10.

Fodor Leó orvos ingóságaiából a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem gondnoka pólyákat, kötszereket és egy gumilepedőt vásárolt, Eiter Sándor lakatos 278 kg ócskavasat, vitéz Molnár László vezérőrnagy pedig 30 q kokszot, 6 q szenet és 56 q tűzifát.⁷⁰¹ A pénzügyőrök Albert Ármin (Anna u. 18.) és Schreiber Siegfried (Mátyás Flórián u. 13.) lakásából is eladták az élelmiszert Télesy Gézának.⁷⁰² Schreiber raktárából élelmiszert és piperecikket adtak el.⁷⁰³

281.

Az I. fokú közigazgatási hatóság levele Bonczos Miklós belügyminiszternek a zsidók kihágási ügyeivel kapcsolatban

Magy. kir. Belügyminiszter Úrnak

Budapest

Tisztelettel jelentem, hogy Pécs szab. kir. város rendőri büntetőbíróságánál számos olyan ügy van folyamatban, amelyben a kihágást azon zsidó egyének követték el, akiket Pécs város területéről hatósági intézkedés folytán ismeretlen helyre szállítottak el. Ezek között az ügyek között vannak olyanok, amelyekben a terheltek a kiszabott kihágási pénzbüntetésnek egy részét már befizették, de vannak olyanok is, amelyekben a kihágást elkövetők terhére a városi számvevősegnél csak előírás történt.

Vannak végül olyan nem jogerős kihágási ügyek is, amelyeknél – a terhelte fel nem lelése miatt – a büntetőparancs kikézbésítése is sikertelen maradt.

A jogerős kihágási büntetéspénzek behajtását a terheltek ismeretlen helyen való tartózkodása miatt – természetesen – hiába kíséreltük meg.

Mivel a fennálló ügyben a jogszabályok semmiféle intézkedést nem tartalmaznak, és mivel az elévülés felelőséggel anyagi hátránnyal jár, tisztelettel kérek utasítást arra nézve, hogy az említett zsidó terheltek ügyében milyen eljárást foganosítsak.

Pécs, 1944. szeptember hó 7-én.

Nyers József

Pécs szab. kir. város I. fokú büntetőbírája

MNL BaML, Mikorfilmtár, Holokausztkutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, II/20-4270/1944, gépelt fogalmazvány

A Belügyminisztérium válaszában azt az utasítást adta, hogy az ilyen ügyekben a fennálló jogszabályok szerint kell eljárni.

⁷⁰¹ MNL BaML, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete, rendezetlen iratok, P.3064 B194; P.3066 B196; P.3065 B195 számú ellennyugták

⁷⁰² Uo. P.3092 B232 és P.3159 B253 számú ellennyugták

⁷⁰³ Uo. P.3121 B252 számú ellennyugta

282.

A Papíripari Képviseltek Rt. érdeklődése a Havas testvérek lakcíme iránt

Budapest, 1944. szeptember 16.

Tekintetes

Polgármesteri Hivatal

Pécs

Havas testvérek⁷⁰⁴ pécsi lakos ügyfelünk az utóbbi időben leveleinkre nem válaszol, ezért tisztelettel felkérjük a tekintetes Polgármesteri Hivatalt, hogy ügyfelünk ezidőszerinti lakcímét postafordultával velünk közölni szíveskedjék.

Szíves fáradozásukért előre is hálás köszönetet mondunk és vagyunk

teljes tisztelettel:
[olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs pm. 43.230/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Várnagy tanácsnok 1944. szeptember 22-én kelt válaszában arról értesítette a fővárosi céget, hogy a pécsi ügyfele jelenlegi címét nem tudja közölni, mert a cég tagjai táborba elkülönített zsidók,⁷⁰⁵ és a „lakcímtudakolódás” egyébként is a rendőrséghez tartozik.

283.

**Várnagy Elemér tanácsnok levele Turvölgyi Albert kormánybiztosnak
az ipari üzemek értékesítése tárgyában.**

Dr. Turvölgyi Albert Úrnak
a zsidók anyagi és vagyoni jogi kérdéseinek
megoldására kirendelt m. kir. kormánybiztos

A Kormánybiztos Úr 1500/1944. szám alatt utasítást adott az 50.500/1944. K. M. M., valamint az 58.000/1944. K. M. M. sz. rendelet alapján lezárt üzletekben levő anyagkészlet, valamint berendezés és felszerelési tárgyak értékesítésre.

Szabadjon felhívnom ezzel kapcsolatban nagybecsű figyelmét arra, hogy a zsidó iparúzők iparigazolványának megszűnése tárgyában intézkedés nem történt, azok iparukat jogilag tovább folytathatják. Ezzel szemben viszont az a helyzet törvényhatóságom területén, hogy a zsidó iparúzők egy részét munkaszolgálatra vették igénybe, másik részét pedig ismeretlen helyre szállították el, így iparukat akadályoztatásuk miatt nem folytathatják. Elszállításukkor úgy rendelkeztem, hogy üzemüket

⁷⁰⁴ Lásd a 637. sz. lábjegyzetet!

⁷⁰⁵ A pécsi zsidókat 1944. július 4-én deportálták.

zárják le, így az üzemükben maradt felszerelés és nyersanyag szakszerű kezelés és felhasználás nélkül maradt. Mivel igen fontos nemzetgazdasági érdek fűződik ahhoz, hogy a zsidó ipari üzemekben levő nyersanyag bekapcsolódjék a nemzetgazdaság vérkeringésébe.[sic!] ⁷⁰⁶

Tisztelettel arra kérem Kormánybiztos Urat, hogy a fentiek figyelembe vételével a zsidó ipari üzemek értékesítésére felhatalmazást adni méltóztassék.

Pécs, 1944. szeptember hó 16.

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 40.280/1944-D-12, gépelt fogalmazvány

284.

A városi hatóságok által használt és őrzött zsidó ingóságok bejelentése

Határozat

A pécsi m. kir. pénzügyigazgatóság, illetve a zsidók vagyoni és vagyoni jogi ügyének kormánybiztosának 4.984/1944. sz. rendelete alapján felhívom valamennyi ügyosztály és hivatal vezetőjét, jelentse be, hogy az 1600/1944 M. E. sz. alapján bejelentés alá eső, valamint az elhagyott, illetőleg a zsidó őrizetéből vagy rendelkezéséből egyébként kikerült vagyontárgyak közül mely ingóságok vannak ügyosztályának, hivatalának vagy bármely szervének, intézményének, vállalatának, üzemének birtokában, vagy őrizetében.

Mennyit tesz ki azok ellenértéke, és az ellenértéket mikor, hova fizette be. A kimutatásba[n] a birtokba[n] tartó[t] és a birtokban tartott vagyontárgyakat nemenként és darabonként kell feltüntetni. A kimutatásban az egyes birtokban tartóknál fel kell tüntetni, hogy a birtokban, őrizetben tartásra mely pénzügyigazgatósági határozattal kapott engedélyt, vagy megbízást.

A kimutatásokat az ügyosztály, illetve hivatalvezetők – nemleges esetben is – f. évi október hó 16. napjáig terjesszék be hozzám.

Pécs, 1944. szeptember hó 29.

dr. Esztergár
polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12, gépelt, határozat-másolat

A Turvölgyi Albert által vezetett „zsidó vagyoni jogi” kormánybiztosság szeretett volna országos szintű képet kapni arról, hogy az egyes helyhatóságok milyen értékben birtokolnak vagy használtak fel javakat a zsidó vagyonból, és ezek ellenértékét vajon befizették-e az

⁷⁰⁶ A mondat eredetileg így folytatódott: „ahelyett, hogy kezelés és ellenőrzés hiánya folytán értéktelenné váljék, illetve tönkremenjen.” Ezt Várnagy ceruzával kihúzta, és nem került a tisztázatba.

államkasszába. A hivatkozott 4.984/1944. sz. rendelet részletes bevallásra szólította fel a helyhatóságokat.

Esztergár levelére a város legtöbb ügyosztálya nemleges választ küldött. Várnagy az osztályán lévő kettő asztalt, kettő íróállványt, egy írógépasztalt és egy fotelt jelentett a zsidó vagyontól.⁷⁰⁷ A műszaki ügyosztály zsidó fakereskedők telepeiről begyűjtött „cca 120 kocsi” különféle fenyő gömbfát, bárdolt gerendát, deszkát és léceket tartott „örizet alatt”.⁷⁰⁸

1944 májusában a műszaki ügyosztály Nyitrai Andor raktárából a város meszestelepi gazdaságába szállított 2704 kg dróthuzalt. A telep vezetőjének nem mondták, hogy a drót zsidó vagyontól van, ezért azt a polgármester határozatára nem is jelentette be. A Vörös Hadsereg 1945 februárjában innen több mázsa drótot „szalmakötőzésre” elszállított.

285.

Várnagy Elemér tanácsnok kérelme Bonczos Miklós belügyminiszterhez a zsidó tulajdonú ruházati cikkek szétoztása iránt

M. kir. Belügyminiszter Úr!

Úgy értesültem, hogy a zsidó vagyontól származó ruházati cikkeket az egyes tárcák között, bizonyos kulcs szerint felosztották. Úgy tudom, hogy a belügyi tárca részére átengedendő cikkeket Miniszter Úr szociális célokra kívánja fölhasználni.

Minthogy az általános lerongyolódottság igen nagy, a szociális szervek pedig anyag hiányában úgyszólván semmi igényt nem tudnak kielégíteni, és a társadalom alsóbb rétegeiben állandóan nő az elégedetlenség, tisztelettel kérem méltóztassék az anyag szétoztását szorgalmazni, és a kiosztandó cikkeket minél előbb szociális gondozás szerveihez juttatni.

Pécs, 1944. szeptember 30.

Várnagy
tanácsnok

MNL BaML, Pécs pm. 43.380/1944-D-12, gépelt, felterjesztés-másolat

⁷⁰⁷ MNL BaML, Pécs pm. 40.603/1944-D-12. Várnagy más ügyosztályok és városi szervek kérelmét „megfelelő rendelkezés hiányában” elutasította, a saját hivatala bútorigényével kapcsolatban megértőbb volt.

⁷⁰⁸ A jelentésben nem szerepel a Schwarz-féle fatelepen lebontatott és a városi anyagraktárban újra felépítettett deszkafészer.

286.

Kreisler Lászlóné kérelme ingóságai elárverezése ellen

Tek. kir. Adóhivatal

Kreisler László elleni 381/II.-1944. sz. adóügyben 1944. évi október 16-ra árverés tűzetett ki, amely alkalommal a tulajdonomat képező ingóságok vétettek zár alá.

Férjem[et,] Kreisler László[t,] izraelita vallású lévén még hat hónappal ezelőtt Pécsről ismeretlen helyre vitték, a tulajdonát képezett összes ingóságokat részben elvitték, részben üzletében (Gróf Benyovszky Móríczt utcaban⁷⁰⁹) mint zsidó vagyont felleltározták és az üzletet lezárták.

A lefoglalt ingóságok az én kizárólagos tulajdonomat képezik, nekem férjem üzletéhez semmi közöm sincs, annak sem jövedelméből, sem vagyoni állagából nem részesülök, így tehát engem nem is terhelhet annak adója. Ezen körülményt élő szóval már több ízben bejelentettem, és most írásban is azzal a kérelemmel jelentem be, hogy: miután a kirótt adó az üzletet terheli és mert az üzlet zárva van, azt én nem folytattam és nem is folytathatom, az adó fedezetéül szolgáló vagyontárgyak az üzletben vannak, méltóztassanak az üzleti értékeket a törvény által megengedett módon értékesíteni, és az adót abból első sorban kivenni. Mert ha zsidó vallású férjem vagyoni értékeihez nem nyúlhatok hozzá, akkor semmi körülmények között sem terhelhet engem ezen üzlet után járó adó sem.

A lefoglalt ingóságokat magam szereztem rokoni segítséggel, még a férjemmel történt házasságkötésünk előtt, ezek tehát az én kizárólagos tulajdonomat képezik, és így azok férjem adójáért nem felelnek. Kérem tehát az eljárást ellenem megszüntetni, és a lefoglalt ingóságokat feloldani.

Teljes tisztelettel
Kreisler Lászlóné

MNL BaML, Pécs pm. 21.369/1944-B-5, gépelt, eredeti kérelem

287.

Kérelem a súlyos beteg Szilágyi Ignácné otthonában hagyása iránt

Polgármester Úr!

Alulírott Szilágyi József pécsi lakos, apai ágról őskeresztény vagyok, de születésemkor édesanyám Grünhut Gizella szintén katolikus vallású volt, mert édesapámmal kötött

⁷⁰⁹ Gróf Benyovszky Móríczt 1906 és 1936 között több alkalommal volt Pécs és Baranya, illetve Pécs és Baranya együttes főispánja. Kreisler László gépáru üzlete a 12. szám alatt működött.

házassága előtt a zsidó hitfelekezetről a katolikus vallásra áttért, és kikeresztelkedett. Ő azonban 1926. március 21-én ismét visszatért eredeti vallására az izraelita hitfelekezet kötelékébe.

Édesanyám apám halála után állandóan az én háztartásomban élt, és él jelenleg is. Jelenleg 71 éves, és a csatolt orvosi bizonyítvány szerint súlyos agyvelő ütőér elmeszesedés, agyvérzésből származó vakság, és szívizom elfajulás miatt állandó orvosi gyógykezelés alatt áll, és mint magával tehetetlen beteg, baja miatt ápolásra szorul.

Tisztelettel kérem Polgármester Urat, méltóztassék megengedni azt, illetve hozzájárulni ahhoz, hogy édesanyám, özv. Szilágyi Ignácné sz. Grünhut Gizella, a sárga csillagos házba szállítás helyett mint tehetetlen vak egyén továbbra is a háztartásomban maradjon, hiszen vaksága miatt és betegsége folytán sem járni nem tud, sem maga étkezni nem tud, sőt állandóan fekvőbeteg.

Tisztelettel:
Szilágyi József⁷¹⁰

MNL BaML, Pécs pm. 43.657/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

A levél melléklete egy kézirásos, 1944. május 5-én kelt és pecséttel ellátott orvosi igazolás özv. Szilágyi Ignácné betegségeiről, amelyek következtében ő „ápolásra szoruló, magával tehetetlen beteg”.

Várnagy tanácsnok 1944. november 3-án hozott határozatában a kérést nem teljesítette, arra hivatkozva, hogy „zsidó fajú egyének kormányrendelet következtében kerültek elkülönített területre, e rendelkezés alól a városi hatóság feloldást nem adhat”.

A nyilas uralom kezdetekor a korábban mentesített pécsi zsidókat a József utca 15. szám alatti kultúrházban tartották fogva.⁷¹¹ Bejáratát folyamatosan rendőr őrizte. A foglyok ellátásáról a hozzátartozóknak kellett naponta gondoskodni. November végén gyalog Nagykanizsára akarták őket kísélni, de a Vörös Hadereg lendületes előretörése miatt ez elmaradt.

288.

Katics Antal ny. főjegyző levele a Királyi Járásbíróságnak Ausch István cukrászüzletéről

A Kir. Járásbíróságnak

Pécs

A fenti szám alatt a pécsi m. kir. pénzügyigazgatósághoz intézett és onnan illetékes eljárás céljából hatóságomhoz megküldött megkeresésére a következőről értesítem:

⁷¹⁰ A levél keltezés nélküli. A polgármesteri hivatal 1944. október 26-án érkezett.

⁷¹¹ KRASSÓ 2011, 33. és passim.

1) Hatóságomat a megkeresésében foglaltak megválaszolására nem tartom ugyan feltétlenül illetékesnek, mert a m. kir. minisztériumnak a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában kibocsátott 1600/1944 M. E. sz. és az ezt kiegészítő rendeletei mindenkor a m. kir. pénzügyigazgatóságot említik meg, mint azt a hatóságot, ahová a zsidók vagyonukat és a zár alá vételt bejelenteni tartoztak. Mégis tekintettel arra, hogy Pécsen a zár alá vétel kérdésében a város hatósága befolyást gyakorolt, hogy ez a valóságnak megfelelően és rendben történjék, ezért készséggel adom meg a szükséges adatokat.

2) Ennek kapcsán értesítem T. Címedet, hogy Ausch István pécsi (Széchenyi tér 8. sz. a.) cukrászmester üzeme – ipari üzem lévén – zár alá nem vétetett, és annak folyományaképpen került lezárásra, mivel a tulajdonos kezdetben a zsidók elkülönítésére szolgáló zárt területre, majd később ismeretlen helyre költözött.

3) A volt zsidó tulajdonos nem tartozott üzletének berendezéséről leltárt készíteni, mert a m. kir. Iparügyi Minisztériumnak a zsidók egyes ipari, valamint bányai és kohóüzemeihez vállalati vezetők kirendelése tárgyában kibocsátott 23.200/1944 Ip. M. sz. rendelete 2. §-a értelmében csak a vállalati vezetővel működő üzemek voltak kötelesek leltárt készíteni, és azt az illetékes pénzügyigazgatósághoz betérjeszteni. Ezen üzemhez pedig az illetékes hatóság vállalati vezetőt nem rendelt ki.

4) Ausch István üzeme tényleg nem szerepel a hatóságilag kiadásra kerülő zsidó üzletek jegyzékében, s ugyancsak a fenti oknál fogva, vagyis mivel ipari üzem.

5) Az üzlet berendezése és az e feletti rendelkezési jog tekintetében véleményem szerint most már a m. kir. minisztériumnak a zsidók vagyona tárgyában kibocsátott 3840/1944 M. E. sz. rendelet⁷¹² 4, 11 és 14 §§-ai az irányadók.

Pécs, 1944. november hó 17. napján.

Katics
tanácsnok⁷¹³

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 13. tekercs, Pécs pm. Kki.- zsidó ügyek, II/17, gépelt fogalmazvány⁷¹⁴

A pénzügyigazgatóság a városi hatóságnak küldött átiratához mellékelte a járásbíróság eredeti levelét is. Ebből tudjuk, hogy özv. Piacsek Gyuláné indított pert Ausch István ellen azért, hogy a bíróság mondja ki az üzlet bérletére vonatkozó felmondása érvényességét, és hogy ismerje el a bíróság az elmaradt járandósága iránti igényét. Az „ismeretlen helyre költözött” Ausch tehát a bérlője volt. Az özvegy valószínűleg a cukrászberendezés értékesítéséből kívánta volna az elmaradt bérleti díjat fedezni, mivel itt a zsidó tulajdonú ingóságokat nem vették zár alá, mint a kereskedelmi üzemek esetében. A járásbíróság az ítélete meghozatala előtt tanácsosnak látta a városi „illetékes hely” álláspontját is kikérni az ingóságok ügyében. Ehhez az üzlethez lásd még a 104. sz. levelet! Katics 1945

⁷¹² A rendelet 1944. november 3-án jelent meg a *Budapesti Közlöny*ben.

⁷¹³ Az ügyosztály vezetője Várnagy tanácsnok volt. Katics nyugdíjasként dolgozott az ügyosztályon.

⁷¹⁴ A gépelt szövegben két tollal történt stilisztikai módosítás és néhány helyesírási javítás van. Ezekkel a javításokkal közlöm a dokumentumot.

januárjában azt írta Ausch Istvánról a cukrászüzlete igénylőjének, hogy „visszatért a katonai szolgálatból”, azaz a munkaszolgálatból. Tehát őt mégsem deportálták, mint az a fenti levélben áll.

289.

**A polgármesteri hivatal jelentése a pénzügyigazgatóságnak
a Schwarcz Ignác és Társai vaskereskedésben lévő állapotokról**

M. kir. Pénzügyigazgatóságnak

Pécs

Miklós Gyula a Kossuth L. u. 16. sz. ház gondnoka megjelent hatóságomnál és jelentette, hogy úgy a házban, mint a házhoz tartozó Schwartz Ignác és Társai tulajdonában volt vaskereskedésben különböző rendellenességeket tapasztalt. Az általa előadottakból az ide egy példányban csatolt jegyzőkönyvet vettem fel, és azt azzal a megkereséssel küldöm meg T. Címednek, hogy a zsidó üzletek folyamatban lévő értékesítésével kapcsolatban szíveskedjék a lehetőséghez képest akként intézkedni, hogy ezen Schwartz Ignác és Társai vaskereskedés értékesítésére mielőbb sor kerüljön. Az üzletben szanaszét heverő áruk ugyanis a legnagyobb veszélynek vannak kitéve azáltal, hogy az üzletet elöntötte az emeleti lakásból lefolyó szennyvíz.

Pécs, 1944. november hó 17.
tanácsnok⁷¹⁵

MNL BaML, Pécs pm. 39.987/1945-D-12, gépelt fogalmazvány

Az üzletben lévő állapotokat részletesen rögzítő jegyzőkönyv a következő irat.

290.

**Jegyzőkönyv a Schwarcz Ignác és Társai vaskereskedésben tapasztalt
rendellenességekről**

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen 1944. október hó 20-án a szab kir. város I. fokú közigazgatósági hatóságánál.

Jelen vannak: Katics Antal nyug. főjegyző, Miklós Gyula v. műszaki tisztviselő, a Kossuth Lajos u. 16. sz. a. ház kirendelt gondnoka.

⁷¹⁵ A városi irattárban maradt példányon nincs aláírás.

Tárgy: Kossuth Lajos u. 16. sz.; Schwarcz Ignác és társai vaskereskedésben észlelt rendellenességek bejelentése.

Miklós Gyula, akit a m. kir. pénzügyigazgatóság előbb szóbelileg, később 17.019/2276/IV. határozatával megbízta a zárgondnoki teendők ellátásával, előadja a következőket:

F. é. október 20-án az I. fokú közigazgatósági hatóság megbízásából a lezárt üzlet kulcsaival megjelent Bözöli Gyula, ny. városi kezelő, Kiss J. városi vízvezeték- és csatornaüzemi munkavezető, és alulírott Miklós Gyula, a fenti zsidóház zárgondnoka.

1) Mindenek előtt megállapíthatjuk, hogy az üzlet csaknem a járhatatlanságig tele van az eldugult WC.-ből kiömlött vízzel és szennyel. Ez a szenny és víz veszélyezteti az üzlethelyiségben a padozaton elfekvő nagy tömegű áruk épségét, használhatóságát, és ennek folytán az értékesítésnek a lehetőségét. Tisztelettel kérjük a pécsi m. kir. pénzügyigazgatóságot⁷¹⁶, szíveskedjék a pécsi m. kir. pénzügyigazgatósághoz megkeresést intézni az üzlethelyiség mielőbbi kiürítése iránt, mert addig az üzlet kitisztítását nem lehet fogatosítani.

A lezárt és lepecsételt üzletben és az épület emeletén levő német katonaság által elfoglalt lakásban a WC-eldugulás rendbehozatala közben észleltük a következő rendellenességeket:

2) Az üzlet felett egy lezárt, de le nem pecsételt szobában sok értékes bútor, bőrgarnitúra és apróság van elhelyezve. A fiókok tartalma a padlóra szórva hever. A helyiséget lezártuk és lepecsételtük.

3) Az üzlet feletti nyitott mosókonyhában is zsidó ingóságok vannak felügyelet nélkül.

4) Az üzlet feletti függőfolyosós bejárat nélküli raktárakban az ablakon látni lehetett a sok értékes és jelenleg nehezen beszerezhető porcelán WC-csészéket, kb. 40-et, és sok fajansz mosdót. Ehhez a raktárhoz az üzlet hátsó részén van feljáró. Ezekből a raktárakból meg fel lehet jutni egy csapóajtón a padlásra. A padlásajtó be volt zárva, de nem volt lepecsételve.

A kulcsot a volt üzletvezető Szilágyi Kálmán a felső német lakásból kerítette elő, előzőleg nem tudni kinél volt. Szóval a lezárt, de le nem pecsételt padláson is le lehetett jutni a lepecsételt raktárba.

5) Az udvari földszintes raktár le van lakatolva, az ajtón egyik üvegtábla betörve, be lehet látni, ahol a polcokon áruk vannak (olaj, cement stb.)

6) A nyilvános óvóhely bejárata előtti raktárba is járhattak hónapokon keresztül. Zsidó áru, ú.m. eternitcsövek, ródli, olajos edények, kátrány, porfesték stb. volt szabadon. Uo. az egyik polcon 4 teljes csomag vasszeget találtam. Szilágyi Kálmán vaskereskedő elvitte magával, mert állítólag az az ő tulajdona, és megjegyezte, hogy e helyiségből többet elvittek ismeretlen tettesek.

7) A nyilvános óvóhely lejárataánál van két hordó kátrány, a sok beszívárgott szennyvíztől átszakadt a talaj és a mély pince szennyvízzel volt tele. A mély pince ócskavassal, és ládákkal, szeméttel volt tele. Javítására és tisztogatására a zárgondnok megtette a szükséges intézkedést. Ugyanott talált két láda porcellán edényt más lezárt helyre helyeztettem el.

⁷¹⁶ Helyesen: Pécs város I. fokú közigazgatósági hatóságát.

8) Az udvaron a kapu alatt a nyilvános óvóhely bejáratánál lévő raktárban stb. helyeken Szilágyi Kálmán és Társa vaskereskedő cég áruai, ú.m. takaréktűzhelyek, darálók stb. stb. vannak. Fenti cég hajlandó a 2 hónapi raktározásért bért fizetni.

9) Az udvaron, padláson, pincében és más szabadon álló helyeken üres ládák, ajtók és ablaktokok, ablakrákák, vaskerítések, gyermekmérleg alkatrészek stb. vannak széjjel szórva. Az udvaron az ott tartózkodó német katonák házi szemete, szalma, és sok más törmelék a legnagyobb rendetlenséget és köztisztasági hiányt mutattak.

A fenti hiányok és rendellenességekért felelősséget nem vállalok, mert ezek még zárgondnoki kinevezésem előtt fennállottak.

K.M.F.T.

Katics
nyug. főjegyző

Miklósi Gyula
zárgondnok

MNL BaML, Pécs pm. 39.987/1945-D-12, gépelt jegyzőkönyvmásolat

291.

Bejelentés a Schreiber-féle raktárban történt betörésről

Jegyzőkönyv

Készült Pécssett a pénzügyigazgatóság I. em. 6. sz. szobájában 1944. évi december hó 18-án.

Idézés nélkül megjelent a pénzügyigazgatóságnál Harcz Ferenc a Schreiber Rezső és Fia pécsi cég raktárnoka és a következőket adta elő:

„Az orosz hadseregnek Pécs városába történt bevonulását követő 2-ik, 3-ik napon bementem a cég telepére, és megállapítottam, hogy a raktárak és az iroda fel vannak feszítve. Ott rendezkedni kívántam, de az ott lévő orosz katonák (tisztek) engem onnét eltanácsoltak azzal, hogy ők ott tiszti étkezdét fognak berendezni. Ez meg is történt.

Az orosz városparancsnokság hirdeteménye szerint az üzemeknek meg kell indulniuk. Ennek a felhívásnak én is engedelmeskedni kívántam. Ez azonban rajtam kívülálló okokból nem sikerült, mert az ott lévő orosz katonaság a fatelep irodáját nem bocsátja rendelkezésemre és a fatelepre sem engednek be. Eljártam az orosz katonai parancsnokságnál, ahol azt a választ adták, hogy ebben az ügyben az a hatóság járjon el az államrendőrség útján, amelynek a telep a kezelésben állott.”

A jegyzőkönyvet felolvasás után lezártuk.

Kmft.

dr. Nagy Győző
pénzügyigazgató h.

Harcz Ferenc
Zöldfa u. 22. sz.

MNL BaML, Pécs pm. 44.051/1944-D-12, gépelt, eredeti bejelentés

Az ügyet „szíves intézkedés végett” december 18-án áttették a pécsi polgármesteri hivatalba. A pénzügyigazgatóságnak 1945. február 25-én kelt válaszlevél szerint, Harcz csak hosszas utánajárással tudott bejutni a fatelepre, „az egyes helyiségek lezárására irányuló minden kísérlet azonban hiábavaló volt”.

Az újrakezdés

A zsidó élet újraszervezéséhez az első lépés 1944. december 5-én történt, amikor a munkaszolgálatból elsőként visszatérők bejelentették a városházán, hogy megalakították a Pécsi Zsidók Tanácsát.⁷¹⁷ Ezt Vörös Mihály helyettes polgármester tudomásul vette, és a tanácsot a pécsi zsidók hivatalos szervének ismerte el. (293. sz. levél)

A Pécsi Zsidók Tanácsa megalakulása után azonnal nekilátott menteni a még menthető: találkozót kért a polgármesteri hivatal és a Pénzügyigazgatóság képviselőivel, hogy tájékozódjon a zsidó vagyon sorsáról és hollétéről (294. sz. levél), elkérte a zsidó ingóságok tárolására használt közraktárak címeit és kulcsait, megkezdte a november végi és december eleji fosztogatások során feltört zsidó üzletek és lakások lezárását, kezdeményezte zsidó vagyonkezelő gondnokok kinevezését és a Sztójay-kormány idején a város hatósága által kinevezett vállalatvezetők leváltását, valamint a bezárt üzletek újranyitását.

A gondnokok kinevezésének menete a következő volt: a Pécsi Zsidók Tanácsa levélben javasolta, hogy ki legyen bizonyos személyek ingó- és ingatlan vagyonának gondnoka. Ez alapján a polgármesteri hivatal előterjesztést tett Pécs Város Árvaszékének az illető hivatalos kirendeléséről. Az árvaszék határozatot hozott a kijelölésről, melyet megkapott a vagyongondnok, a polgármesteri hivatal, a közgyám a gondnokolt(ak) nyilvántartásba vétele céljából és a Pécsi Zsidók Tanácsa.

Az üzletek átvétele, illetve újra kinyitása ügyében a város I. fokú iparhatóságához kellett fordulni. Az üzletet addig vezető kijelölt keresztény és a jövőbeni zsidó vezető hatósági személy(ek) jelenlétében leltárt készített az üzletben lévő árucikkekről, berendezési tárgyairól és készpénzről. Ez alapján jegyzőkönyv készült az átadás-átvételtől, majd megtörtént az üzlet kulcsainak átadása a zsidó vezetőnek. Ő csak kivételesen volt azonos az üzlet eredeti tulajdonosával. Általában a vészkorszakot túléltek egyik – többnyire férfi – rokon vagy egykori üzlettárs vette át a boltot.

December közepén ismeretlen okból leégett az egyik zsidó ingóságok tárolására használt nagy közraktár – 1944 tavaszáig zsidó tulajdonos által működtetett fatelep –, a benne felhalmozott zsidó bútorok és egyéb javak nagy része megsemmisült. (297. sz. levél)

Ezek a folyamatok 1944. decemberében éppen hogy csak megindultak. A pécsi zsidó élet és az intézmények újraszervezése, a visszatérőkről való gondoskodás 1945-re és a következő évekre esett.

⁷¹⁷ 1944. március 20-án az Eichmann-kommandó Budapesten létrehozta a Központi Zsidó Tanácsot, mint a magyarországi zsidóság általa elismert vezető testületét. Érdekes, hogy decemberben a pécsi zsidók is Zsidó Tanács néven jelentették be képviseleti szervüket.

292.

Határozat a Pécsi Zsidók Tanácsának megalakulásáról

Határozat

Benkő Imre pécsi lakos bejelentette, hogy a Pécsi Zsidók Tanácsa megalakult, egyelőre a következő tagokkal: Benkő Imre, Diamant Gyula, Fried László, Stark László, és dr. Tamás György.

Bejelentette egyúttal azt is, hogy a tanács hivatalos helyisége Pécs, Fürdő u. 1. sz. alatt van.⁷¹⁸

A Pécsi Zsidók Tanácsának megalakulását tudomásul veszem azzal, hogy a Tanács a szükségeshez képest kiegészítheti magát. Közlöm a megalakult tanáccsal, hogy zsidó vonatkozású ügyekben a tanács útján, mint a pécsi zsidók hivatalos szerve útján fogok intézkedni.

Pécs, 1944. december hó 5-én.

dr. Vörös sk.
h. polgármester

MNL BaML, Pécs pm. 23.416/1944- B-60, gépelt, határozat-másolat

293.

**Jegyzőkönyv a Pécsi Zsidók Tanácsa és a polgármesteri hivatal,
valamint a pénzügyigazgatóság képviselői közötti megbeszélésről**

Jegyzőkönyv

Készült Pécsen 1944 év december hó 9-én, a szab. kir. város közigazgatási ügyosztályában.

Tárgy: A Pécsi Zsidó Tanács részéről, felvilágosítás és általános tájékoztatás iránti kérelem a helybeli zárolt zsidó vagyonok mikénti kezelése tárgyában.

Jelen vannak:

A város polgármesterének képviselőiben: Katics Antal nyug. városi főjegyző, dr. Beite Tibor városi aljegyző és Tóth Ferenc városi iroda igazgató, a pécsi m. kir. pénzügyigazgatóság képviselőiben: dr. Nagy Győző m. kir. pénzügyigazgató helyettes, Nagy Miklós m. kir. forg. adóhiv. főtanácsos, dr. Jármy Róbert és dr. Molnár Gyula m. kir. pénzügyi tanácsosok, dr. Kenéz Ferenc m. kir. pénzügyi s. titkár, dr. Schrancz Ferenc kereskedelmi és iparkamarai s. titkár, a Kereskedelmi és Iparkamara részéről; továbbá a Pécsi Zsidó Tanács részéről: Benkő Imre elnök, dr. Kovács Pál,

⁷¹⁸ Lásd a 457. sz. lábjegyzetet!

Diamant Gyula, Fri[e]ld László tanácsstagok. A jegyzőkönyvet vezették: Szécsy Ottilia és Auch Sándor.

Katics Antal ny. városi főjegyző bejelenti, hogy a város helyettes polgármesterétől azt a megbízatást kapta, miszerint az illetékes hatóságoknak és a helybeli Zsidó Tanács képviselőinek közbenjöttével készítse elő a pécsi zsidók zárolt vagyonának átadását. A kérdés természetesen igen kiterjedt, és így az gondos figyelmet és előkészítést igényel, amiért is kéri a megjelenteket, hogy minden igyekezetükkel törekedjenek abban az irányban, miszerint ez az ügy mindenki megnyugtatóására a legsimábban és a legteljesebb megértéssel oldassék meg.

Ezen bevezető után a Pécsi Zsidó Tanács tagjai a következő kérdéseket intézték a hatósági kiküldöttekhez:

Mi történt azokkal az értéktárgyakkal, amelyeket annakidején a zsidóktól az államrendőrség a pécsi gettóban átvett?

Nagy Győző pénzügyi főtanácsos a kérdésre előadta, hogy a zsidóktól átvett pénzeket és értékeket a pénzügyigazgatóság részéről kiküldött forgalmi adóhivatal tisztviselői vették át a rendőrség kezéből mindaddig, amíg az idő a rendes átvételt megengedte. Ezen időpontig a rendőrségtől átvett pénzeket kimutatásba vették a név és érték megjelölésével. Később az értékek leadását az államrendőrség sürgette, mert az értékek átvételét két nap alatt le kellett bonyolítani. Az idő rövidsége miatt ezt a munkát természetesen nem lehetett kifogástalanul elvégezni, és ezért a második napon egyes zsidók kénytelenek voltak értékeiket úgy átadni, illetve azoktól úgy megválni, hogy a feljegyzés már vezethető nem volt, sem mennyiség, sem személy szerint. A forgalmi adóhivatali tisztviselők rendeletem folytán bőröndbe voltak kötelesek az értékeket gyűjteni, és a munkaidő befejezése után, illetőleg ha a bőrönd már megtelt, azt lezárni, az államrendőrség és a forgalmi adóhivatal pecsétjével ellátni és a gettó zárható szobájában elhelyezni. A gettóban a második napon ezekbe a bőröndökbe dobálták bele a sürgetett zsidók értékeiket, anélkül hogy azok a forgalmi adóhivatal tisztviselői által számba vétettek vagy számba vehetők lettek volna. A lezárt bőröndöket az átvétel befejezése után a m. kir. adóhivatalba szállították a forgalmi adóhivatal tisztviselői. A m. kir. adóhivatalnál ezeket a bőröndöket a pénztár szobájában őrizték mindaddig, amíg az egyes forgalmi adóhivatali tisztviselő a pénzügyigazgató úrnál az általuk behozott bőrönd tartalmáról el nem számoltak. Az elszámolás úgy történt, hogy a lezárt bőröndöt a forgalmi adóhivatal tisztviselője a pénzügyigazgató úrnál bizottság előtt felbontotta, a bizottság az értékeket megszámlolta és azokról feljegyzést készített. Tudomásom szerint a bőröndök általában többet tartalmaztak, mint a forgalmi adóhivatal tisztviselői által jegyzékbe vett érték. Ennek magyarázata a zsidóknak előbb említett sürgetése volt. A pénzeket (magyar és idegen készpénz) tudomásom szerint a pénzügyigazgató úr pénztár könyvében bevételezte és időnkint a megfelelő csekk-számlára befizette. A pénztárkönyv bevételi és kiadási okmányai, valamint maguk a pénztárkönyvek a pénzügyigazgató úr őrizetében vannak. Ugyancsak a pénzügyigazgató úr őrizetében vannak a zsidóktól átvett értékpapírok, biztosítási kötvények stb. Az értékeket (ezüstneműek, általában a leltárbeli ingóságok) vitéz Merzay László pénzügyi tanácsnok úr kezelte, és az általa kezelt értékekről részletes elszámolást vezetett. Ez az elszámolás a pénzügyi igazgatóságnál található. Az értékpapírok, biztosítási kötvények stb. tudomásom szerint részben a pénzügyigazgató úrnál, részben a

m. kir. adóhivatalnál találhatók meg. Az ezüstneműek stb. (ékszerek, drágaságok) két ízben lettek Pécsről elszállítva, egy ízben két teherautó szállítmány ment Budapestre, egy ízben pedig egy teherautó szállítmány tudomásom szerint Veszprémbe. Ezekben a szállítmányokban azonban nem csak a gettóban átvett, vagy a pécsi lakásokban talált ékszerek stb. voltak bent, hanem bárhonnan átvett (határzóna, Baranya vármegye és Pécs) ékszerek, stb. is, sőt tudomásom szerint a bankok letétiében őrzött drágaságok is. A drágaságok stb. tekintetében célszerűnek mutatkozik vitéz Merzay László pénzügyi tanácsos úr meghallgatása. A biztosítási kötvényekre tudtommal befizetések nem történt[ek]. Az értékek (ékszerek, drágaságok) csomagolását elszállítás előtt vitéz Merzay László felügyelete mellett pénzügyőrök és munkások végezték, azokat ládákba csomagolták és a szállítmányról részletes rakodási jegyzéket készítettek. A vonatkozó okmányok a Pénzügy Igazgatóságnál találhatók.⁷¹⁹

2) A Zsidó Tanács kérdi, hogy a lakásokban maradt ingóságokat melyik hatóság leltározta, kinek az ellenőrzése mellett, kinek az utasítására történt onnan időközben gyűjtőraktárba való átszállítás, vagy kiutalás, ki nyitotta ki a helyiségeket lakásigénylés vagy bármilyen címen. Mindezek az eljárások milyen akkor érvényes jogszabályok alapján történtek, ki ellenőrizte a vonatkozó közegeket és miképpen. A raktárakban tárolt holmikról megállapítható-e, hogy mely darab kinek a tulajdona, történt-e az ingóságokról tehát tulajdonosaik feltüntetésére hivatkozó feljegyzés. Van-e a raktárakban levő ingóságokról minőségi és darabszámú raktárkönyv vezetve, vagyis a hatóság tudja-e a tanáccsal közölni, hogy a mai állapot szerint melyik raktárban darab és minőség szerint mi lelhető fel?

A hatósági kiküldöttek a feltett kérdésekre írásban kívánnak nyilatkozni, miután ebben az ügyben, illetőleg az érintett kérdésekben több hatóság van érdekelve.

3) A Zsidó Tanács kérdi, hogy a raktárakba vagy az elkülönített lakrészekbe, melyek a hatósági pecséttel látattak el, beletárolt ingóságokból mikor, kinek a rendelkezése, milyen jogszabály alapján milyen mennyiségű és minőségű ingóságok utaltattak ki, és azoknak mi az összes mennyisége külön-külön minőségek szerint.

A hatósági kiküldöttek felvilágosítása szerint erre a kérdésre a válasz nem olyan egyszerű, amit rövid időn belül meg lehetne adni. A pénzügyigazgatóság a maga részéről valószínűleg egész precíz felvilágosítást tud adni azokról az ingóságokról, amelyeket a felettes hatóságai által kiadott rendeletek alapján el- vagy átadott. A városi hatóságok által el- vagy kiadott ingóságok számbavétele valószínűleg nehézkes lesz, mert az ügyben eljáró tisztviselők a várost elhagyták.⁷²⁰

⁷¹⁹ E témához lásd a 228. sz. levelet!

⁷²⁰ Az ügyben illetékes, és a Vörös Hadsereg elől elmenekült tisztviselők Várnagy Elemér tanácsnok, dr. Zala J. Béla aljegyző voltak. A zsidó ingóságok nyilvántartója és kezelője kizárólag a pénzügyigazgatóság volt. Még a zárgondnokság alá vett, zsidó tulajdonban lévő nyárfásmajori gazdaságból 1160 pengőért eladott négy üszöbörjúról is írásos tájékoztatást adott Visnya Jenő zárgondnok, amiről Várnagy Elemér a pénzügyigazgatóságot tájékoztatta. (MNL BaML, Pécs pm. 40.965/1944-D-12.) Lehr Izidor 2500 pengőért eladott nyúltenyészetéről is értesítették a pénzügyőröket. MNL BaML, Pécs pm. 40.698/1944-D-12. A lakosság és a katonaság igényeit a város hatósága mindig csupán csak továbbította a pénzügyigazgatóság számára, a községi raktárakhoz kulcsokkal nem rendelkezett. Nem zárható ki, hogy az elmenekült városi tisztviselőkre való hivatkozás, akiknek a visszatérése jó ideig biztosan nem kellett számolni, tudatos áthárítása annak a problémának, hogy a pénzügyigazgatóság nyilvántartásai nem voltak teljesek, és így megbízhatók.

4) A Zsidó Tanács kéri illetékes hatóságot, hogy soron kívül bocsásson rendelkezésre egy kimutatást, amely magában foglalja a gyűjtő raktárak helyét és az azokat kezelő raktárosok nevét és lakcímét.⁷²¹

5) A Zsidó Tanács kérdi, hogy a zsidó üzletek részben vagy egészben való értékesítése körül a Baross Szövetségnek milyen szerepe volt? Az értékesítés a valódi értékek mily százalékában történt, milyen jogszabályok alapján? Mely városi vagy állami szerv intézte az értékesítéseket, mi lett a befolyt pénz sorsa?

A hatósági kiküldöttek a Zsidó Tanács feltett kérdéseire írásban kívánnak nyilatkozni, mert az ügyben eljáró első fokú iparhatósági tisztviselők Pécsről eltávoztak és ezért a kérdést először alapos vizsgálat tárgyává kell tenni. A Zsidó Tanács közbevetett kérdésére azt is tisztázni kell, hogy a romlandó áruk kiárúsítása alkalmával kik milyen árukat mennyiért kaptak. Ezen kívül azt is közölni kéri a Zsidó Tanács, hogy az üzletek egészben való eladása esetén ki melyik üzletet mennyiért vette meg, hová folyt be a pénz, és az miképpen számoltatott el.

6) A tanács kérdi, hogy a nem zsidó helyen tárolt ingóságok bejelentése, bejelentőzése, összegyűjtése miképpen történt, az eredeti helyen hagyattak-e azok megőrzésére, vagy ugyancsak raktárakba tároltattak-e? A vonatkozó bejelentések hol fekszenek el. Mi történt a zsidó albérlők ingóságaival, akár keresztény[nél,] akár zsidónál lakott?

Tekintettel arra, hogy ez ügyben is több hatóság van érdekelve, a hatósági kiküldöttek írásbeli választ fognak adni.

7) Kéri a tanács a zsidó haszonbérletek elszámolását.

8) A Zsidó Tanács kérdi, hogy a lakásokban, a gettóban, majd a Lakics laktanyában és egyéb helyütt történt elkobzásokról, valamint a zsidó munkaszolgálatosok századaiknál történt elkobzásoknál elvett értékekről és pénzekről mily feljegyzések vannak, továbbá, hogy az elvett értékek mily számlára fizetettek be, számok és számlanevek feltüntetésével, a számlák részletes kivonatával.

A pénzügyi kiküldöttek felvilágosítása szerint a csendőrségi és rendőrségi szervek által a zsidóktól átvett értékek és pénzek, amennyiben azok a pénzügyigazgatósághoz be lettek szolgáltatva, a pénzügyigazgatóságnál a vonatkozó rendelkezések alapján elszámolást nyertek. A pénztárkönyvek részletezését a pénzügyigazgatóság rendelkezésre bocsátja.⁷²²

9) A tanács kéri a város egyes ügyosztályai által átvett, vagy kezelt ingóságok részletes leltárát, különösen a zsidó orvosok egészségügyi berendezéséről szóló részletes leltárt.

Katics Antal nyug. városi főjegyző a kérdésre vonatkozólag kijelenti, hogy azt a polgármester úr elé fogja terjeszteni.

10) A Zsidó Tanács kérdi, hogy a hatóságok tudtával és pedig akár hivatalos, akár köztudomásra alapított tudtával köve[te]tte Pécssett, vagy a megye területén városi vagy köztisztviselő zsidó vagyonnal kapcsolatban hivatali sikkasztást, hűtlen kezelést, vagy bármely más vagyoni jogi bűncselekményt, ha igen, van valamely ügyben büntető, vagy polgári eljárás, esetleg fegyelmi eljárás folyamatban?

⁷²¹ Ezt a listát a pénzügyigazgatóság december 27-én megküldte a Pécsi Zsidók Tanácsának. PZSH, 1940-1944. 42. d.

⁷²² A mondat eredetileg így folytatódott: „azzal a feltétellel, hogy a Zsidó Tanács kijelenti, hogy a kivonatok elkészítése után az okmányok alapján azok valóságát hajlandó ellenőrizni”. Ezt „x” betűkkel törölték.

Erre a kiküldöttek írásban fognak válaszolni.

11) A Tanács azt kéri tisztelettel, hogy bármely hatóságnál levő és a zsidó vagyontárgyainak leltározására, kezelésére, átadására, eladására, értékesítésére, átszállítására vonatkozó összes eredeti okiratot a magánjog szabályai szerint az elszámolás és a felügyelet becsületes megejthetése végett közös okiratoknak tekinthessenek, ebből a célból mindezen okiratot egy közösen megállapított biztonságos harmadik személy, vagy hatóság bírlatába helyeztessenek, ezt megelőzőleg pedig mindkét érdekelt fél az eredetiekről hiteles másolatot vehessen.

A jelenlegi hatóságok kiküldöttei jegyzőkönyvbe kívánják venni, hogy az ügyben, nemcsak azok a hatóságok vannak érintelve, amelyek képviselői megjelentek, és ezért a vonatkozó törvényes rendelkezések alapján szükségesnek mutatkozik a polgármester úr által egy olyan értekezlet összehívása, amelyen valamennyi a zsidó vagyontárgyainak kezelésében érdekelt hatóság kiküldöttei megjelennének, és ebben a kérdésben ez az értekezlet foglalna állást.

12) Kérdezi a Zsidó Tanács, hogy a nem vitásan, természetben meglevő zsidó ingóságokat, ékszereket, egyéb értékeket és készpénzt [zt] hajlandó-e az eddig azokat kezelő hatóságok [sic!] leltár ellenében a Zsidó Tanács rendelkezésére bocsátani, ha igen, mikor, ha nem, miért? A tanács ezen vagyona kezelésére hivatott törvényes szervnek ismeri magát, és jogi álláspontja szerint megalakulásától ezen vagyontárgyak kezelésére és felügyeletére egyedül hivatott szerv. Az elmondottak alapján a tanács elvi álláspontja, hogy a vagyontárgyak azonnal a tanács birtokába adandók át.

A hivatalos kiküldöttek az ebben a pontban foglalt kérdések és kérelem tekintetében a Polgármester Úrhoz leendő jelentés után írásban kívánnak nyilatkozni.

13) A Zsidó Tanács kérdezi, hogy a gettó létrehozásával felmerült kiadásokra az akkori zsidó tanácstól felvett összegek mekkorák voltak, mire lettek kifizetve, van-e ezekről pontos elszámolás?

A kérdésre vonatkozólag Katics nyug. főjegyző kijelenti, hogy ezt a polgármester úr elé terjeszti.

A jegyzőkönyvet felolvasás után lezártuk.

K. m. f. t.

Ausch Sándor, Katics Antal, Benkő Imre
Nagy Győző, Kovács Pál

PZSH i., 1944. 42. d., iktatószám nélkül, gépelt, jegyzőkönyvmásolat

294.

A Pécsi Zsidók Tanácsa Réti Miklós vagyongondnoki kinevezését javasolja

Pécs sz. kir. város T. Árvaszékének

Pécsett

A Zsidók Tanácsa javasolja, hogy az ismeretlen helyen tartózkodó Harmat Miksa volt pécsi (Király u. 31.), továbbá a fasiszták által elhurcolt Réti Júlia, férjezett Ábrahám

Istvánné (Ráth u. 39.), továbbá az ugyancsak elhurcolt özv. Réti Lászlóné sz. Deutsch Matild (Hunyadi u. 4.) pécsi lakosok ingó és ingatlan vagyonának, illetve illetőségnek gondnokául

Réti Miklós pécsi Király u. 31. sz. alatti lakos rendeltessék ki, ugyancsak ő rendeltessék ki Kreisler Andor pécsi (Hunyadi u. 4.) lakos ingóságai kezelő gondnokául.⁷²³

Tisztelettel:
[két olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs pm. 44.032/1944-D-12, gépelt, eredeti átirat

A lábjegyzetben idézett újságcikk alapján az vélmezhető, hogy Réti Miklós bórdíszműkereskedő sógora lehetett Harmat Miksának. A vagyongondnoki kinevezés iratanyagában nem található utalás a rokoni viszonyra. Ugyanakkor nem lehet véletlen, hogy a kérelem Réti Harmaték lakcímén említi.

295.

Katics Antal ny. főjegyző előterjesztése a Pécs városi árvaszéknek, Harmat Miksa számára gondnok kijelöléséről

A szab. kir. város Árvaszékének

Pécs

A Pécsi Zsidók Tanácsa megkeresésére szükségessé vált a jelenleg is ismeretlen helyen tartózkodó Harmat Miksa volt pécsi (Király u. 31.) lakos részére gondnok kirendelése.

Miután nevezett távolléte következtében ügyeit és vagyonát személyes közreműködésével vezetni, illetve felszámolni nem tudja, ennél fogva nevezett részére a Pécsi Zsidók Tanácsa gondnokul Réti Miklós pécsi (Király u. 31. sz.) lakost hozta javaslatba.

Mindezek alapján és figyelemmel a m. kir. minisztériumnak a zsidók lakásával és lakóhelyével kijelölésével kapcsolatos egy kérdések szabályozása tárgyában kibocsátott 1610/1944. M. E. számú rendeletében foglaltakra a 11. § (1) bekezdése alapján

⁷²³ Harmat Miksa családjának sorsáról a helyi lap számolt be: „Hármas öngyilkosság. Megmérgezte magát, sógornőjét és annak fiát Harmat Adolf pécsi fogorvos. Pécs, jún. 12. – A Király utca 31. számú házban lakott dr. Harmat Adolf 51 éves fogorvos, valamint sógornője, Harmat Miksáné Réti Magdolna 42 éves asszony Iván János nevű fiával. Dr. Harmat lakásának egy részét, mivel zsidónak számított, igénybe vették. A számukra meghagyott részben azután hétfő reggel családi dráma folyt le. A fogorvos több fiola morfiumot fecskendezett sógornőjébe, majd a kisfiúba, azonkívül nagyobb adag veronált is beadott nekik. Ezután saját magát mérgezte meg ugyancsak morfiummal és veronállal. A mérge oly nagy mennyiségű volt, hogy Harmat Iván Jánost pár percen belül megölte és dr. Harmatot, valamint sógornőjét is életveszélyes állapotban szállították a klinikára. Dr. Harmat még reggel szintén meghalt, sógornője életben maradásához nincs remény. A vizsgálat során bűcsüleveleket találtak lakásukon, amelyben bejelentik, hogy közös elhatározásból válnak meg az élettől, amelyet meguntak. Egy másik levélben az új lakónak adnak felvilágosítást, hogyan kezelje a gázt. Halálba indulásuk előtt mindhárman levágták ruháikról a sárga csillagokat. Az orvosi rendelő berendezését, valamint bútoraikat hatósági zár alá vették.” *Dunántúl*, 1944. június 13. 7.

megkerestem t. Címedet, hogy a fent nevezett ismeretlen helyen tartózkodó Harmat Miksa volt pécsi lakos részére Réti Miklós pécsi lakost kirendelni és [az erről] hozott határozatról engem hivatalosan értesíteni szíveskedjék.⁷²⁴

Pécs, 1944. december hó 21.

A polgármester nevében
Katics
ny. főjegyző

MNL BaML, Pécs pm. 44.032/1944-D-12, gépelt, átiratmásolat

296.

**A pénzügyigazgatóság levele Esztergár Lajos polgármesternek
a leégett közraktárral kapcsolatban**

Polgármester Úrnak

Pécs

A Mohácsi országúton levő Schwarcz-féle fatelepet annak idején a közigazgatási hatóság zsidó vagyontárgyak elhelyezésére szolgáló raktárhelyiségül jelölte ki. Ebben a helyiségben raktározták el részben maguk a zsidók a gettóba való beszállításukat megelőző időben bútoraiknak egy részét. Később a pénzügyigazgatóság ebbe a raktárba szállíttatta az elhagyott zsidó lakásokban talált bútorok egy részét.

A napokban a raktárnak jelentékeny része leégett, és az ott raktározott ingóságok jelentékeny része megsemmisült. A megmaradt bútorok veszélyeztetve vannak, mert megfelelő őrzés hiányában a megmaradt bútorokat onnét bárki elszállíthatja.

Tekintettel arra a fontos kérdésekre, amely ezen bútorok megóvásához fűződik, tisztelettel megkeresi Pénzügyigazgatóság, szíveskedjék intézkedni mielőbb aziránt, hogy megfelelő őrség biztosítása útján a bútorok illetéktelen elszállítása megakadályoztassék, továbbá megfelelő raktárhelyiség és munkaerők igénybe vétele útján arról, hogy a még megmaradt bútorok mielőbb megfelelő raktárban helyeztesenek el.

A pénzügyigazgatóságnak jelenleg semmiféle raktárhelyiség nem áll rendelkezésére, ahová ezeket a bútorokat elhelyezhetné, de ha volna is ilyen helyisége, a jelenlegi körülmények között a bútorok elhelyezése iránt akkor sem tudna rendelkezni, mert megfelelő munkaerőhöz nem tud hozzájutni.

dr. Kovách

sk. miniszteri tanácsos, pénzügyigazgató

Pécs, 1944. december 19-én.

PZSH i., 1944. 42. d., Gy. 17.019/3208/IV/1944, gépelt, átiratmásolat

⁷²⁴ A hivatkozott 11. § (1) bekezdés azt mondja ki, hogy „ha a zsidónak iparüzlete, haszonbérlete vagy bármily más vállalata van és eltávoztása következtében a vállalatot személyes közreműködésével továbbvezetni, vagy felszámolni nem tudja, a községi előljáróság (polgármester) gondnok kirendelése végett a gyámhatósághoz előterjesztést tesz”.

A levelet a pénzügyigazgatóság elküldte tájékoztatásul a Pécsi Zsidók Tanácsának, és arra kérte, hogy „saját hatáskörében is szíveskedjék közreműködni a szóban forgó ingóságok megőrzése és elszállítása tekintetében.”

297.

**A Pécsi Zsidók Tanácsa levele a polgármesteri hivatalba
zsidó tulajdonú üzletek újrainyításáról**

[194]4. december 20.

Tekintetes

Pécs város I. fokú iparhatósága

Pécsett

Értesítjük Önöket, lehetőséghez képest legsürgősebben az alanti zsidó üzleteket akarjuk felnyitani vállalatvezető kirendelésével, azok árukészletét a város közönségének rendelkezésre bocsájtani.

Berger Miksa
Brucker Béla
Engel Kft.
Guttman Dezső
Kerpner Károlyné
Lehr Izidor
Reich Jenő

Schwarcz Benőné
Stern Miksa
Wertheimer Sándor
Lusztig László
Szöllősi Samu
Frankl Miklós
Özv. Blancz J-né

Havas Testvérek
Schwarzenberg József
Meteor, Sándor János⁷²⁵
Barna Béla

Kérjük, hogy ezen üzletek eredeti leltárait és kulcsait előkészíteni szíveskedjenek, és egyben gondoskodni arról, hogy [az] általunk később megjelölt időpontban a leltározásokhoz az Önök egyik tisztviselője is rendelkezésre álljon.

Teljes tisztelettel:⁷²⁶

PZSH i., 1944. 42. d., iktatószám nélkül, gépelt, átiratmásolat

A Pécsi Zsidók Tanácsa december 22-én erre a levélre hivatkozva újra írt a polgármesteri hivatalba. Levelében a fent felsoroltak közül tíz boltot nevezett meg, amelyeknél december 27-én 8 órakor meg szeretné kezdeni a leltározást. Mindegyik üzlethez egy hatósági képviselőt kért és az eredeti leltárakat.

⁷²⁵ Sándor János csillárboltjának „Meteor” volt a neve.

⁷²⁶ A másolaton nincs aláírás.

298.

**A Pécsi Zsidók Tanácsa levele Esztergár Lajos polgármesternek
a szovjet katonaság raktárfoglalásáról**

Pécs, 1944. december 20.

Polgármester Úr!

E percben sikerült az orosz katonai parancsnokságnál egy félreértést tisztázni, mely üggyel kapcsolatban azonnali intézkedés vált szükségessé.

Ugyanis az Irgalmasok utcában lévő Berény[i] üzletben lévő zsidó raktárt az orosz katonai hatóságok a németek által itt hagyott raktárnak tekintették, azt német vagyonnak gondolták, és azt az utasítást adták ki, hogy haladéktalanul tartalmát el kell szállítani. [sic!]

Megbízottunk e tárgyban megjelent az orosz katonai parancsnokságon, ahol közölte, hogy az üzletben az elhurcolt zsidók ingóságai raktározottak be, az tehát zsidó vagyon.

A parancsnokság általunk kéri a Polgármester urat, hogy ezt a körülményt *nyomban* írásban igazolni szíveskedjék, a vonatkozó igazolást pedig kérjük haladéktalanul a parancsnoksághoz juttatni, nehogy a késedelemből kár származzék.

Haladéktalan intézkedést kérünk és vagyunk

kiváló tisztelettel
[két olvashatatlan aláírás]

MNL BaML, Pécs pm. 44.041/1944-D-12, gépelt, eredeti kérelem

Esztergár Lajos 1944. december 20-i dátummal „Igazolványt” állított ki arról, hogy az üzletben lévő ingóságok zsidó tulajdont képeznek, és hogy „ezeknek az ingóságoknak a tulajdonosai, minthogy őket a magyarországi zsidótörvények hatálybalépésekor a német hatóságok ismeretlen helyekre szállították, jelenleg nem tartózkodnak Pécs területén”. Ez nem felel meg a tényeknek. Esztergár Pécs „zsidótalanítását” az államigazgatási szervekkel és a karhatalommal együttműködve a Sztójay-kormány rendeletei alapján hajtotta végre. A zsidóellenes törvények nem 1944-ben léptek hatályba, hanem 1938-tól, sőt 1920-tól.⁷²⁷

A szóban forgó „Igazolvány” irattárban maradt másolatára Katics ny. főjegyző ráírta, hogy „Az igazolvány a polgármester úr aláírásával r. u. kiadatott”. Ugyanakkor a „Kiadatott” feliratú pecsét dátuma 1945. január 4. Arról nem maradt fenn adat, hogy a raktár felszámolásával a szovjet katonák vártak-e két hetet.

⁷²⁷ A zsidóellenes törvényekhez és rendeletekhez lásd KARSAI 2005a összegző tanulmányát!

299.

A Pécsi Zsidók Tanácsa Benkő Imre vagyongondnoki kinevezését javasolja

Pécs, 1944. december 23.

Fürdő u. 1.

Javasolja a tanács, hogy a fasiszták által elhurcolt Kemény Miklós volt tapolcai, Szűcs Vilmos és Keszthelyi Rezső volt tapolcai, továbbá Singer volt nagykanizsai lakosoknak bárhol található összes ingóságaira, továbbá Pécsett a Madách u. 18. sz. alatt lévő ingatlanára vagyongazdálkodó gondnokul Benkő Imre pécsi Benyovszky Mórítz 3. sz. alatti lakos, továbbá az ugyancsak elhurcolt Benkő Mihály volt pécsi lakos Pécsett vagy bárhol található ingóságaira, továbbá a Pécsett Rákóczi u. 72. sz. alatt lévő ingatlanára vagyongazdálkodó gondnokul ugyancsak Benkő Imre rendeltessék ki.

Tisztelettel:

Polgár László, [olvashatatlan név]

MNL BaML, Mikrofilmtár, Holokauszt kutatás, 10. tekercs, Pécs pm. Kki. - zsidó ügyek, 5/27, gépelt, eredeti átirat

A városi árvaszék azt válaszolta a Pécsi Zsidók Tanácsának, hogy Benkő Imrét nem nevezheti ki Kemény, Szűcs, Keszthelyi és Singer vagyongondnokának, mivel e személyek nem voltak állandó pécsi lakosok. Felhívta a tanács figyelmét arra, hogy a jövőben a vagyongondnoki kinevezési javaslataiknál tartsák szem előtt a gyámsági és gondnoki ügyek rendezéséről szóló 1877. XX. törvény 40, 43–45, 47, 49. paragrafusait.

EPILOGUS HELYETT

Az előző fejezet dokumentumaiból kitűnik, hogy a Pécsi Zsidók Tanácsa tevékenységének két fő súlypontját a zsidó közösség érdekeinek képviselete és a vagyonmentés jelentette. 1945 tavaszán ezekhez egy újabb fontos feladatkör társult: a pécsi deportáltak hazajutásának elősegítése.

300.

A Pécsi Zsidók Tanácsának átírata Esztergár Lajos polgármesternek a deportált pécsi zsidók hazasegítése ügyében⁷²⁸

Polgármester Úr!

A Pécsi Zsidók Tanácsa tegnapra közgyűlést hirdetett, melyen beszámolt eddigi működéséről. A deportáltak hazatéréséért folyó küzdelemről való beszámoló kapcsán elhatározta, hogy megfelelő rátermett férfiakat fog kiküldeni elhurcolt testvéreinkért, hogy azok a szükséges lelki és anyagi segítséget megadhassák véreinknek, és mi is megteheessünk minden szükségset fogadtatásukra. [sic!]

Percek alatt csaknem százezer pengőt ajánlottak fel erre a nemes célra azok, akik ezer veszély között nemrég tértek haza és itthon kifosztott otthont találtak. Vagyis felajánlották mindenüket. Ez természetes is.

Amikor ezt a tényt Önnek, mint Pécs szab. kir. város első tisztviselőjének a tudomására hozzuk, szabadjon feltenni egy kérdést:

Mit tett Pécs szab. kir. város és annak közönsége [a] több ezer
deportált pécsi polgár hazatéréséért?

Szabad-e könnyen elmenni több ezer ártatlan ember sorsa mellett?

Nem tagadjuk, szükségünk van anyagi támogatásra, de még nagyobb van az erkölcsire. Félreértés ne legyen, mi nem könyörödományt kérünk, hanem egy kötelesség teljesítését.

Kérjük Polgármester Urat, hasson mielőbb oda, hogy Pécs szab. kir. város hatósága és polgárai, az itt lévő pénzintézetek, részvénytársaságok és egyéb jogi személyek dokumentálják együttérzésüket velünk [a] deportált polgártársainkért való nemes küzdelemben. Bizonyítsák be:

⁷²⁸ A levél dátum nélküli, a polgármesteri hivatal 1944. április 17-én érkezette.

hogy nem értenek egyet a sötétlelkű fasisztákkal, ártatlan gyermekek, nők, aggok és betegek elrablóival és gyilkosaival.

Polgármester Úr! a mi jelszavunk:

„Mindent a deportáltakért!”

[olvashatatlan aláírás] Stark László⁷²⁹

MNL BaML, Pécs pm. 39.335/1945-D-12, gépelt, eredeti átirat

Vélhetően a pécsi zsidók képviselőinek ez a határozott fellépése indította Esztergárt a következő levél megfogalmazására.

301.

**Esztergár Lajos polgármester felterjesztése
Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek
a pécsi deportáltak hazatérésének segítségével kapcsolatban**⁷³⁰

Miniszterelnök Úr!⁷³¹

A világtörténelem egyik legszörnyűbb és legkegyetlenebb háborúja vonult át felettünk annak minden megpróbáltatásával és súlyával együtt. Nem tekinthetem feladatommak, hogy annak felidézésével, szerencsétlen nemzetünknek benne való részvételével ezúttal foglalkozzam, csupán hálátelt szívvel vagyok eltelve az isteni Gondviselés iránt, hogy némiképp már az enyhülés hajnala dereng felénk.⁷³²

Ebben a szabadabb légkörben Pécs város egész közönsége és polgársága évszázados hagyományokban gyökerező hazaszeretettől és városa iránti forró ragaszkodástól áthatva minden törekvésével a romok helyreállításának és az újjáépítés nagy munkájának nemes gondolatával kezd foglalkozni.⁷³³

Amikor tekintetünkkel magunk elé idézzük a helyreállító, majd az építő munka körvonalait és számot vetünk az e téren reánk háramló óriási feladatok tömegével és nehézségeivel, akkor tapasztaljuk, hogy sokan hiányoznak sorainkból, akiknek keze munkájára, szakismereteire és szellemi közreműködésére elengedhetetlenül nagy szükségünk volna. Ezek azok a férfiak, a mi polgártársaink, akiket az idegen zsarnoki

⁷²⁹ Az átirat dátum nélküli, a polgármesteri hivatal 1944. április 17-én érkezett.

⁷³⁰ A levél két változata maradt fenn a polgármesteri hivatal irattárában. Egy fogalmazvány – ezt közlöm – és egy némileg rövidebb tisztázatot. A két változat közötti eltéréseket a lábjegyzetekben jelzem.

⁷³¹ Dálnoki Miklós Béla 1944. december 22-től az 1945. november 15-éig, az új Nemzetgyűlés megválasztásáig volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke.

⁷³² Ez a mondat a tisztázatotban nem szerepel.

⁷³³ A bevetésükből visszatérő angolszász repülőgépek kétszer Pécs felett engedték ki megmaradt néhány bombájukat. Ezek a város peremterületeire hullottak és összesen négy halálos áldozatot követeltek. A front átvonulása éjjelen szovjet aknagránátok háztetőket rongáltak meg, de a Vörös Hadsereg nem bombázta Pécsét. Ezeket a károkat összehasonlítva más magyar nagyvárosok 1945 tavaszi állapotával azt mondhatjuk, hogy Pécs épületállománya minimálisnak nevezhető károkkal szerencsésen átvészelte a háborút. Ezek alapján figyelemre méltó Esztergár megfogalmazása, hogy a város polgársága öt hónappal a front átvonulása után „minden törekvésével” a helyreállítás gondolatával kezd foglalkozni.

önkéntes részben politikai, részben – a magyarságunktól teljes idegen elméletek alapján felállított elméletek alapján – faji okokból elhurcoltak, és akik most börtönökben, internáló- és munkatáborokban senyvednek és sínylődnek.

Szemünk előtt folyik tovább a Vörös Hadsereg és a szövetséges hatalmak előnyomulása, és annak nyomán egymás után szabadulnak fel keleten és nyugaton, északon és délen az elnyomott nemzetek és azoknak elhurcolt, rabságba vetett férfiai, női, fiai és leányai. Egymás után táruul fel ezen szerencsétlenek előtt most a hazájukba és otthonukba való visszatérés boldog lehetősége.⁷³⁴

Elérkezettnek látom tehát az időt, hogy Pécs város közönsége és egész polgársága nevében Miniszterelnök Úrhoz mint az ideiglenes magyar kormány fejéhez forduljak és azon tiszteletteljes kérésünket terjesszem elő, hogy az ideiglenes magyar kormány a maga részéről is kövessen el és tegyen meg minden lehetőt arra, hogy szerencsétlen nemzetünknek elhurcolt fiai, valamint azok hozzátartozói is, akik még külföldön különböző helyeken az idegen rabszolgaság igáját kénytelenek hordozni – otthonaikba visszatérhessenek.⁷³⁵

Mély tisztelettel kérem Miniszterelnök Urat, kegyeskedjék jelen felterjesztésem nyomán a szövetséges hatalmak illetékes fórumához jegyzéket intézni, hogy ezen szenvedő magyar testvéreink és ezek között Pécs városának sok érdemes és derék polgára, valamint hozzátartozói előtt szintén megnyílják a szabadulás kapuja, melyet a szövetséges hatalmak győzelmes hadjárata mindnyájunkra nézve meghozott és ezek a polgáraink visszatérve városunkba, otthonukba tevékeny részt vegyenek abban a nagy és súlyos, egyben azonban felemelő munkában, amely hazánk és városunk újjáépítése érdekében kell hogy mindannyiunk közreműködésével mielőbb meginduljon.

Pécs, 1945. évi április hó 18-án.⁷³⁶

A város közönsége nevében
Dr. Esztergár
polgármester

[A levél bal alsó részére gépelve:]

A 39.335/1945 D. számú miniszterelnökhöz intézett felterjesztést továbbítás céljából átvettem. Pécs, 1945. április 24. Roboz Miksa⁷³⁷

MNL BaML, Pécs pm. 39.335/1945-D-12, gépelt fogalmazvány⁷³⁸

Esztergár ezzel a szöveggel levelet küldött Ocskány ezredesnek, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság pécsi képviselőjének is. Az iratok közt nincs válasz egyik címzettől sem.

⁷³⁴ Ez a bekezdés a tisztázatlanban már nem szerepel.

⁷³⁵ Esztergár levelében egyszer sem használja a „zsidó” szót.

⁷³⁶ A levél tisztázatlanának dátuma 1945. április 20.

⁷³⁷ Roboz Miksa a pécsi hitközség tagja volt. Ez a fogalmazványra utólag ráírt megjegyzés arra enged következtetni, hogy a Pécsi Zsidók Tanácsa a polgármester levelét vélhetően egy hasonló tárgyú sajjátal együtt küldte el a miniszterelnökhöz. Azt nem lehet megállapítani, hogy ez valóban így történt-e, a Pécsi Zsidó Hitközség irattárában ezzel kapcsolatban nem maradt fenn irat. Ebben az időszakban a másolatkészítés elmaradásának oka a papírhány lehetett.

⁷³⁸ A gépelt szövegben kézírással tett kisebb törléseket és beszúrásokat a forrásközlésben nem jeleztem, de figyelembe vettem.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Források

- Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye, Pécs város közművelődési könyvtár iratanyaga, 1945
- Janus Pannonius Múzeum, Történeti Osztály, Radnóti Ilona hagyatéka, Ad 1612-2009
- Janus Pannonius Múzeum, Archív Irattár 1944
- Magántulajdonban lévő tábori levelezőlapok 1944-ből
- MNL BaML, IV. 1401 a, Pécs Város és Baranya főispánjának iratai. Bizalmas. 1944
- MNL BaML, IV. 1402, Pécs Város Törvényhatósági Bizottsága köz- és kisgyűlése jegyzőkönyvei 1944
- MNL BaML, IV. 1406, Pécs Város Tanácsa iratai
- MNL BaML, IV. 1407, Pécsi polgármesteri iratok
- MNL BaML, IV. 1415, Pécs város lakáskiutalások iratai, 1944–1947
- MNL BaML, IV. 1422 a, Pécs város első fokú Közigazgatási Hatóságának iratai, 1944
- MNL BaML, VI. 102, M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pécsi Kerülete iratai
- MNL BaML, VI. 203, Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség és Állami Közpince iratai
- MNL BaML, IX. 702, Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara iratai, 1864–1949
- MNL BaML, XXIV. 103, Elhagyott Javak Kormánybiztossága Pécs városi és Baranya megyei Kirendeltségének iratai
- MNL BaML, XXV. 8, Pécsi Népbíróság iratai
- MNL BaML, Mikrofilmtár, „Holokauszt kutatás” tekercsei
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, 1940-1944. 42. doboz, 1945. 43–44. doboz

Szakirodalom

BOUDON–BESNARD–
CHERKAoui–LÉCUEY	Raymond Boudon – Philippe Besnard – Mohamed Cherkaoui – Bernard-Pierre Lécuyer: Szociológiai Lexikon. Corvina, Budapest, 1999
GARAI 1995	Garai András Júda: Az ördög vigyorgott a lángokból. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995
KARSAI L. 2005a	Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek 1944. In: Molnár Judit (szerk.): A holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Balassi Kiadó, Budapest, 2005, 140–163.

- KARSAI L. 2005b Karsai László: A Holokauszt utolsó fejezete. *Beszélő*, (2005): 10.
- KÁDÁR–VÁGI 2005 Kádár Gábor – Vági Zoltán: Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése. Hannah Arendt Egyesület – Jaffa Kiadó, Budapest, 2005
- KRASSÓ 1994 Krassó Sándor: Emlékek. In: Stark András – Vargha Dezső (szerk.): Emlékezz! Pécs 1944–1994. Emlékkönyv a Pécs-baryai zsidóság deportálásának 50. évfordulóján. Pécsi Izraelita Hitközség–Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994, 93–134.
- KRASSÓ 2011 Krassó Sándor: Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2011
- LÁSZLÓ 2004 László Károly: Az út Auschwitz felé – Tóparti nyaralás. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004
- MENDÖL 2008 Mendöl Zsuzsanna: Forbát Alfréd (1897–1972). Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2008
- MOLNÁR 2000 Molnár Judit: A Magyar Zsidók Központi Tanácsának megalkakulása, működése (1944. március 20. – július 7.). In: Uő: Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből. Szegedi Zsidó Hitközség, Szeged, 2000, 131–155.
- MOLNÁR 2002 Molnár Judit: „Hazafias tisztelettel” Zsidók és nem zsidók Pécssett a holokauszt idején. In: Braham, Randolph L. (szerk.): Tanulmányok a holokausztról II. Balassi Kiadó, Budapest, 2002, 257–273.
- MOLNÁR 2012 Molnár Judit: Két város, két politika, egy végeredmény. Pécs és Szeged zsidótalanítása 1944-ben. In: Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk.): A történelemtudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Geccsényi Lajos tiszteletére. Magyar Országos Levéltár, Budapest – Győr, 2012, 465–484.
- MOLNÁR 2014 Molnár Judit: Csendőrtiszt a Markóban – Ferenczy László csendőr alezredes a népbíróság előtt. Scholar Kiadó, Budapest, 2014
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1941 Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest 1976, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Magyar Országos Levéltár
- NÉVTÁR 1944 Magyarország tiszti cím- és névtára, 51. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1944
- PÉCS 1944 Pécs 1944. Szerk.: Csordás Gábor. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2004
- PÉCS LEXIKON Pécs Lexikon I–II. (Főszerk.: Romváry Ferenc). Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs, 2010
- SÁNDOR 1994 Sándor (Rosenberg) Ernő: Visszaemlékezéseim a munkaszolgálatra, a pécsi gettóra, a haláltáborokra, a mártírokra. In: Stark András – Vargha Dezső (szerk.): Emlékezz! Pécs 1944–

1994. Emlékkönyv a Pécs-baranyai zsidóság deportálásának 50. évfordulóján. Pécsi Izraelita Hitközség–Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994, 187–198.
- SCHWEITZER 1966 Schweitzer József: A Pécsi Izraelita Hitközség története. Magyar Izraeliták Országos Képviselő, Budapest, 1966. Utánnomás: Pécs, 1994
- SURJÁN 2003 Surján Miklós: Bibliával a gettóba. Egy elfelejtett pécsi tanárnő, Lénárt Franciska élete. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 46–47. 2001–2002., Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs, 2003, 149–163.
- TÜSKÉS 2009 Tüskés Tibor: Radnótiról személyesen. *Forrás*, (2009): 5. szám, 64–68.
- UNGVÁRY 2013 Ungváry Krisztián: A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon. Jelenkor Kiadó – OSZK, Pécs–Budapest, 2013²
- UJVÁRI 1929 Ujvári Péter (szerk.): Magyar Zsidó Lexikon. Budapest, 1929
- TILKOVSKY 1974 Tilkovszky Loránt: SS-toborzás Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1974
- VÁDIRAT 1. Benoschofsky Ilona – Karsai Elek (szerk.): Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez 1. 1944. március 19. – 1944. május 15. A német megszállástól a deportálások megkezdéséig. Magyar Izraeliták Országos Képviselő, Budapest, 1958
- VÁDIRAT 2. Benoschofsky Ilona – Karsai Elek (szerk.): Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez 2. 1944. május 15. – június 30. A budapesti zsidóság összeköltöztetése. Magyar Izraeliták Országos Képviselő, Budapest, 1960
- VÁDIRAT 3. Karsai Elek (szerk.): Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez 3. 1944. május 26 – 1944. október 15. A budapesti zsidóság deportálásának felfüggesztése. Magyar Izraeliták Országos Képviselő, Budapest, 1967
- VÁRKONYI 1997 Várkonyi György: Martinszky János. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 1997
- VÁRNAI 2006 Várnai Ágnes: A Fővárosi Múzeumtól a Szépművészeti Múzeumig – Csánky Dénes emlékiratai alapján. In: Braham, Randolph L. (szerk.): Tanulmányok a holokausztról IV., Presscon Kiadó, Budapest, 2006, 163–181.
- VÉRTES 2002 Vértés Róbert (szerk.): Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. PolgArt, Budapest 2002²
- VÖRÖS 2007 Vörös István Károly: Baranya vármegye. In: Randolph L. Braham (szerk.): A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. Park Könyvkiadó, Budapest 2007, 154–189.

WICHTERNÉ 1994

Wichterné Stellner Éva: Deportálásom története (részletek).
In: Stark András – Vargha Dezső (szerk.): Emlékezz! Pécs
1944–1994. Emlékkönyv a Pécs-baranyai zsidóság deportá-
lásának 50. évfordulóján. Pécsi Izraelita Hitközség–Jelenkor
Kiadó, Pécs, 1994, 171–186.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A forrásokban előforduló néhány korabeli rövidítést nem sikerült feloldanom.

a. – alatt(i)	Fpn. – Feldpostnummer, tábori posta szám
aloszt. – alosztály	GK – Gépkocsizó
á – darabja	Gh. – Gazdasági hivatal
áll. – állomány	gy. – gyalogos (ezred)
ált. – általános	H. – Határozat
ápk. – állomásparancsnok	H. – Helyben
árv. – árvaszék(i)	h. – helyett, helyettes
bek. – bekezdés	hbs. – hadbiztos(ság)
bérj. – bérjegyzék	Helyb. – Helypénzbeszedő
bev. közp. – bevonulási központ	Heő. – Helyőrség(i)
biz. – bizottság(i)	hdm. ter. – hadműveleti terület
bor. – borászati	hdt./hdt. – hadtest
b. – becses	hg. – hadigondozó
Br./br. – báró	hír. – híradó
Csf. – csoportfőnökség	Hiv. szám, Hivsz. – hivatkozási szám
cs. – csendő	H. M. Úr – Honvédelmi Miniszter Úr
d. – doboz	honv. – honvéd
DGT – Dunagőzhajózási Társaság	Ip. M. – iparügyi miniszter / minisztérium
dtv. főflő. – detektív főfelügyelő	izr. – izraelita
dtv. test. vez. – detektív testület vezetője	jkv. – jegyzőkönyv
egy. – egyetemi	j.o. – járadék osztályos
EJK – Elhagyott Javak Kormánybiztossága	K. – Kedves
Pécs városi és Baranya megyei Kiren-	K.b. / Kb. – kormánybiztos
deltségének iratai	K. K. M. – Kereskedelem- és Közlekedés-
Eln./eln. – Elnöki, elnöki	ügyi Minisztérium
erd. – erdőszet	kat. – katonai
eü. – egészségügyi	kat(h). – katolikus
ezr. – ezred	ker. – kereskedelmi
Élm./élm. – Élelmiszer	ker. – kerület
Ép. oszt. vez. h. – Építési osztályvezető	képv. – képviselő
helyettes	Kieg. Par. – Kiegészítő Parancsnokság
f. – fokú	kir. / Kir. – királyi / Királyi
f. – folyó (év, hó)	kisk. – kiskorú
f. é. – folyó év	kk. – kiskorú
fill. – fillér	Kki. – Külön kezelt iratok
fhdgy. / fhngy. – főhadnagy	Kmft. / K.M.F.T. – Kelt mint fent
forg. adóhiv. – forgalmi adóhivatal	kmsz. – kisegítő munkaszolgálatos
főn. – főnök, főnökség	Kor. – Korona (pénznem)
Főtörm. – főtörzsőrmeter	Kórh. – kórház

közig. – közigazgatási	rk. – római katolikus
Kszv. – Központi Szállításvetetéség	R./r.u. – rövid úton
k. ü. – királyi ügyészség	Res. – rezervált (bizalmas)
külv. – külvárosi	rend. – rendelet
LÁK – Lábbeli Központ	sgt. – segédtsízt
Lev. – Levente	sz. – szám, számú
lkp. – laktanya parancsnokság	sz. – születetett
m. / M. – magyar / Magyar	számv. – számvevőség
m. – méltóságos	szd. – század
m. – magán (tíztvíselő)	szelv. – szelvény
mb. / megb. – megbízott / megbízásából	szkir. – szabad királyi
M. E. – minísterelnöki (rendelet)	szkv. – szakaszvezető
Mell. – melléklet	szkv. – szolgálaton kívüli
Mélt. – Méltóságos	szől. – szőlészeti
MNL BaML – Magyar Nemzeti Levéltár	szül. – született, születési
Baranya Megyei Levéltára	szv. – számvevőség
M. T. – Mélyen tístelt	t. – tartalékos
mu. – múzeum	t. – tístelt
Nb. – Pécsi Népbíróság iratai	t. – tístí (főorvos)
n.é., né. – névértékű	tanker. – tankerületi
néh. – néhai	táb. – tábori
nmélt. – nagyméltóságú	tb. – tístetletbeli
növ. – növendék	tban. – tárgyában
ny. – nyugalmazott, nyugállományú	tc. – törvénycikk
nyug. – nyugállományú	Tek. / tek. – Tekintetes, tekintetes
nyvt. – nyílvántartási	term. – termelési
o., oszt. – osztály(ú)	t. f. o. hív. – tístí főorvosi hívtal
ONCSA – Országos Nép- és Családvédelmi	t.h. – törvényhatósági
Alap	thj. / tj. / tjv. – törvényhatósági jogú
ou., o.u., out. – országút	ti. – tíst
őrv. – őrvetető	tíst. – tístetlettel
őrm. – őrmester	Tíst. – Tístelt
P. – Pengő	tt. – természetes és törvényes (gyám)
p. – pont	Tsa./ tsa – Társa / társa
Pécs pm. – pécsi polgármesteri iratok	tsz. – tovább szolgált
pk. – parancsnok	u.csak – ugyancsak
pld. – példány	u.ez – ugyanez
P. M. – Pénzügyminísterium(i)	uo. – ugyanott
polg. – polgári	ú.m. – úgy mint
p. o. – példának okáért	ú.n. – úgy nevezett
psg. – parancsnokság	v. – vagy
pü. – pénzügyi	Véghat. – Véghatározat
püig – pénzügyigazgatóság(i)	vár. – városi
Püig-pié – Pénzügyigazgatóság Pécs, Pécsi	várm. – vármegyei
ingatlanok, értékpapírok, ingóságok,	Vk. – Városi könyvtár
mentesítési kérelmek	von. sz. – vonatkoz(tat)ási szám
püőri – pénzügyőri	zlj. – zászlóalj
PZSH i. – Pécsi Zsidó Hitközség íráttára	

NÉVMUTATÓ

- Abonyi Vilmos 33
 Abonyi Vilmosné Matild 33
 Ábrahám Istvánné (sz. Réti Júlia) 382
 Ács Mária 122
 Ádám Jánosné 140
 Adler György 33
 Adorján Andor 340
 Adorján György 135
 Adrián Ferenc 205–206
 Ágai Rudolf 340
 Agócsy László 58
 Albert Ármin 349, 366
 Andai Ernő 340
 Ángyán János 86
 Antal István 289
 Arany János 82
 Argalás Lajos 22
 Árvai Tünde 150
 Auringer, Josef 17, 345
 Ausch István 159–160, 371–372
 Ausch Sándor 379, 382

 Báder Bernátné 244
 Báder Miksa 86–87
 Báder Miksáné 86–87
 Baksa Borbála lásd Máté Pálné
 Baky László 21, 23, 29, 33–34, 61, 213, 324, 364
 Balázs cég 195
 Balázs Győző 282, 283, 349
 Bali János 111
 Bálint István 138
 Balogh János 111
 Balogh Róza 193, 194, 317
 Baranyai József 123
 Barát Endre 340
 Bárdos Lajos 58

 Barna Béla 182, 385
 Barna György 255–256
 Barta Lajos 340
 Barta Sándor 67–68
 Bartha Károly 25
 Bartos Sándor 358
 Battay Levente 275, 276
 Baum, Vicki 340
 Baumholczér Károlyné 146
 Baumstart György 139
 Bay Ferenc 68–72, 81–82
 Bayer Ilona 122
 Beck Árpád 195–196
 Beck Pálné (sz. Hoch Margit) 237–238
 Bede Anna 72
 Bedő Andorné 253–254
 Beite Tibor 378
 Békés János 358
 Bekő 201
 Bellovics S.-né 333
 Benczur János 209
 Benkő Imre 37, 378, 382, 387
 Benkő József 255
 Benkő Mihály 387
 Benyovszky Móricz, gróf 370
 Berech Károly 143
 Berény[i] 386
 Béres Tibor 257–258
 Beretzk Pál 20
 Berger Berta 107, 108
 Berger István 107
 Berger Miksa 385
 Bernát Samu 106, 107
 Bernhardt Kellermann 340
 Berze Nagy János 220
 Besenczy Júlianna 181
 Besenczy László 181–182

- Bíró Béláné 33
 Bíró Lajos 340
 Blancz József 359
 Blancz Józsefné 385
 Bloch, Iwan 340
 Bódi Lajos 259
 Bogáthi János 358
 Bognár Jánosné 314
 Bokor Sándor 133
 Bonczos Miklós 60, 364, 366, 369
 Bór Józsefné 147
 Borbola Jenő 19, 23, 25, 28, 29, 31–32, 36, 74, 81, 90, 213
 Boros Mihály 340
 Boros Pál 155, 257
 Borszéky Ferencné (sz. Nikolits Rózsi) 133
 Bosnyák Zoltán 24, 338
 Bozzay István 134–135
 Bözőli Gyula 374
 Braham, Randolph L. 17
 Braun (család) 328–329
 Braun Árminné 107
 Braun Géza 195, 327–328
 Braun Gézáné (sz. Schwarczenberg Olga) 328
 Braun Zoltán 135
 Breuer Dezső 98
 Bródy Sándor 340
 Brucker Béla 385
 Bruckner Dezső 197
 Brückner József 144–145
 Brüll Béla 252
 Burkert Antal 275–276
 Buzási Istvánné (sz. Rónai Ili) 327–329
 Büchler Ferenc 18

 Centoni, Albo 69
 Chiovini Kornélné 236–237
 Cizek Antal 178–179
 Czigán Laura 236

 Csaba Zoltán 275–276
 Csánky Dénes 35, 289–292, 294–296, 299–300, 303–304
 Csányi Gábor 45
 Császáár Lajos 236
 Császáár Lajosné 236
 Császáár Sarolta 237
 Csatay Lajos 161, 345, 357
 Cser Ferencné 120–122
 Csokonai Béla 233, 256, 329
 Csongor Jenő 357
 Csorba Győző 70, 339–340, 353
 Csütörtök István 261

 Dálnoki Miklós Béla 389
 Danyi Bertalanné 206–207
 Darvas Zoltán 38, 349
 Dávid Pál 29
 Decleva Dénes 21, 31
 Dekobra, Maurice 340
 Dénes Lászlóné 77
 Dénes Zsófia 340
 Déri János 308
 Derjanecz János 359
 Dessewffy Arisztid 112, 114
 Detrich Viktorné 272
 Deutsch Matild lásd Réti Lászlóné
 Deutsch Zsigmond 172, 282–283, 325–327, 335
 Diamant Gyula 18, 37, 378, 379
 Doborjáni Ferenc 358
 Dombay János 290–292, 294–296, 299
 Donhoffer Szilárd 282
 Dorner Lajos 282
 Dozler Berta 107
 Dőry Dénesné 135–136
 Drégely Gábor 340
 Dulánszky Jenő 99, 118, 225, 297
 Dusbaba Vilmos 176
 Duzár József 154
 Dürer, Albrecht 82

 Egerváry Gabriella 154
 Eichmann, Adolf 29, 33, 61, 377
 Eisner Dóci 28, 172
 Elek Pál 350
 Ella 79, 80
 Endre László 21, 22, 29, 34, 61, 62, 223, 324

- Engel Adolf, Jánosi 34, 324, 325,
Engel család, cég 28, 163, 172, 178, 212,
283, 287, 288, 385
Engel Richárd, Jánosi 282, 283, 285, 286,
288
Engel Róbert, Jánosi 172
Engel Róbertné, Jánosi sz. Baiersdorf
Erna 253, 282
Engel Rózsa, Jánosi lásd Stein Marcellné
Engelmann Gyula 96, 361
Epstein Jenő 144, 199
Érdi Alfréd 98
Ernster Dezső 29
Ernster Géza 29, 80, 251
Esztergár Lajos 19, 20, 22–24, 27–29, 31,
32, 35, 36, 38, 60, 62–66, 69, 70, 75,
87, 88, 90–92, 94, 98, 99, 100, 104–108,
110–111, 114–117, 120, 125, 132, 136,
142, 149, 164, 172, 173, 213–215, 217,
219, 221–223, 225–229, 232, 234–235,
237, 240–242, 245, 262, 266–270, 278–
284, 288, 291–292, 295, 297–301, 304,
311, 313–315, 317, 318, 320, 323, 326,
332, 335, 347, 352, 353, 356, 361, 364,
368–369, 384, 386, 388, 389, 390
Ete János 298
Etelka 79, 80–81

Fábián Béla 340
Faragho Gábor 22
Farágó Sándorné 350–351
Farkas Józsefné (sz. Gerencsér Mária) 272
Fazekas Károly 257
Fehér Emil 18
Fehér István 327
Fehér Pál 28, 134, 243, 247, 280, 281,
298, 315, 358, 360, 363
Fehér Sándor 105, 241, 258
Fein Sándor 94, 158
Fekete Sándorné 122, 123
Feldmár Béla 18, 87
Feldmár Judit lásd Neumann Lászlóné
Fenyő Samu 207
Ferenc Józsefné 344
Ferenczy Andor 251, 349
Ferenczy László 33, 61
Ferth Józsefné (sz. Huber Júlia) 313
Fischer Béla 35
Fischhof Györgyné 55
Fischmann Márkusz 182
Fodor Imre 199, 201, 260
Fodor István 349
Fodor Leó 364, 366
Fonyó Miksa 220
Forró Pál 340
Földes György 137
Földi Mihály 340
Fölker Irén 323
Frankfurter Ármín 152
Frankfurter Ignácné 172
Frankfurter Márta lásd Misselbach József-
né
Frankfurter Miklós 39
Frankl Jánosné (sz. Klein Ilona) 65
Frankl László 200, 267
Frankl Miklós 199, 385
Freud, Sigmund 340
Freund Regina 107
Frey József 134
Fried László 37, 378
Friedländer Imre 64
Friedländer Imréné 63–64
Friedmann Gábor 107
Friedmann Pál 106
Fuchs Béla 254
Fuhrmann Lajos 64–65, 268
Fülepi Lajos 46
Füst Milán 340
Füzy János 331–332

Gaál Ferencné 175
Gál Éva 47
Garadnay Béla 240
Garai András Júda 32, 45, 75
Garay Lajos 317
Gárdos István 142–143
Gasch Rezső 240
Gáspár János 252
Gedeon Renéné 131
Gerencsér Mária lásd Farkas Józsefné

- Gergely Jenő 174, 195, 321, 322
 Gesztesy Károly 176–177
 Gizi 79–80
 Goldberger Béla 253–254
 Goldmann Tamás 47
 Goldmark Károly 325
 Goldschmied Izsó 137
 Gombos Ede 132, 355
 Gombos Edéné 356
 Gombos Mór 126
 Gottesmann (Gulyás) Lajos 28, 29, 30, 39
 Gottesmann Lajosné 282
 Gotthard József 319
 Gömbös Gyula 324
 Göndör Ferenc 340
 Gregorovius, Ferdinand 82
 Greiner József 18, 20, 28, 33, 74, 87–89,
 97, 152, 219, 224, 225, 347
 Grund Béla 26
 Grünhut Gizella 370–371
 Grünhut Jenő 362
 Grünhut Pálné 319
 Grünsberger Imre 145
 Gundrum Aurél 220
 Gundrum János 220
 Gurizatti 158
 Guttmann Dezső 385
 Günsberger (cég) 172
 Günsberger Imréné 267
 Gyánó János 30, 334, 335
 Gyarmathy Fanni 46
 Gyenis Ella 55
 Győrffy-Bengyel Sándor 337
 Győrvári József 265
 Gyulai Irma 56, 58
 Gyulai Pál 57
 Gyuris Gizella 160
 Hajnácskőy László 17, 21, 24, 29, 31, 32,
 36, 37, 108
 Hal József 93, 104, 349
 Halász András 88
 Halász Dezső 88
 Halász Ferenc 88
 Halász Ferencné 88
 Halm (főhadnagy) 247
 Hamburg Zoltán 172
 Hamerli József 275, 276
 Handlei Rezső 96, 222, 361
 Harcos Péter 263
 Harcz Ferenc 375–376
 Harmat Adolf 383
 Harmat Iván János 383
 Harmat Miksa 382, 383
 Harmat Miksáné (sz. Réti Magdolna) 383
 Hárnik István 18
 Hartai Ervin 333
 Hatvany Lajos 340
 Havas Artúr 332, 367
 Havas Gyula 332, 367
 Havas Testvérek (cég) 331, 332, 367, 385
 Havasi család 242
 Havasi József 241
 Hegedüs Ferenc 358
 Hegedüs Jenő 182, 205
 Heinrich, Karl 285, 286
 Hermanné 33
 Herrensteini Petris Brúnó 357
 Herskovits Izidorné 85, 86
 Heszlényi József 17
 Hidvégi Ervin 260, 318
 Hidvégi János 275
 Himmler, Heinrich 29
 Híres János 205–206
 Hirschler Artúr 130
 Hirschler Mórné 107
 Hischfeld Pál 18
 Hoch Margit lásd Beck Pálné
 Hochstätter Dávid 172, 236
 Hoffmann Adolf 224
 Hoffmann Nándor 174
 Hofmann Imre 264
 Hóman Bálint 69
 Hónig Ferenc 18
 Honig Lajosné 316
 Horatius, Quintus Flaccus 72
 Horthy Miklós 17, 32, 36, 320, 321, 338
 Horvát István 21, 36
 Horvát tanácsnok, 106
 Horváth Balázs 309

- Horváth Béla 325–327
 Horváth Géza 285, 286, 287
 Horváth István 143
 Horváth Istvánné 146
 Horváth Jánosné 254, 255
 Horváth József 47
 Horváth Károly 242
 Horváth László 321
 Huber Júlia lásd Ferth Józsefné
 Hunwald Imre 38
 Husty Istvánné 106–107

 Ignotus Pál 340
 Ilon 72, 76, 77
 Illy Gyula 198
 Imrédy Béla 34, 45, 49, 50, 171, 311, 314,
 315, 320
 Imréné 33
 Inhof Józsefné 330
 Inhof Lőrincné 330
 Ivándy Péter 36, 147
 Izményi Gyula 118–119

 Jákli István 145
 Jancsó Ferenc 358
 Jármay Róbert 378
 Jaross Andor 28, 34, 35, 36, 60, 63, 97, 99,
 101, 127, 198, 221, 236, 240, 269, 278,
 323, 324, 350
 Jób Dániel 340
 Jobbágy Valér 92, 112, 235, 247
 Jolán 77
 Jóó György 192–193
 Juliska 77
 Jung Gyuláné 107
 Jurcsek Béla 282, 284
 Justus Lipót 172, 183
 Jüngling Kálmán 64

 Kabos Ede 340
 Kádár Gábor 171
 Kádár László Levente 314
 Kalász Jenő 18
 Kálóczy Ilona 150
 Kamarás 138, 328, 329

 Kaposi Ferenc 335, 336
 Karika (?Kálmán) 139–140
 Károlyi Gyula 324
 Károlyi Mihály 49
 Károlyi-Orczy Károly 198–199
 Karpf Berta 193–194
 Karsai László 125
 Kasza György 321–323
 Kaszti Sándor 177
 Kasztner Rezső 29
 Katica 76, 77
 Katics Antal 70, 95, 111, 114, 117, 119,
 122, 123, 124, 147, 149, 152, 160, 187,
 190, 216, 221, 246, 275, 276, 277, 288,
 313, 371, 372, 373, 375, 378, 379, 381,
 382, 383, 384, 386
 Kaufer Imre 238
 Kelemen (Klein) László 65
 Kellner Róbert 358
 Kemény Béla 209, 210
 Kemény György 35
 Kemény Jenő 282, 283
 Kemény Miklós 387
 Kempis Tamás 71
 Kende Alfréd 177
 Kenéz Ferenc 378
 Kerekes Ferenc 358
 Kerekes Imre 47
 Keresztes-Fischer Ferenc 324
 Kerpner Károlyné 385
 Kertész Andor 258
 Kertész Gusztáv 163
 Kertész Gyula 18
 Kertész Izsó 241
 Keserű Károly 315, 316
 Kész József 173
 Keszthelyi Rezső 387
 Kétyi Pál 118
 Király Pálné 134
 Királyfalvi János 30
 Kiss E. Viktor 350
 Kiss J. 374
 Kiss Jenőné 172
 Kiss József 105–106, 306, 340
 Kiss Lajos 183–184

- Kiss László 32, 33, 107, 108, 151
 Klári 77
 Klein [Kelemen] Erzsébet lásd Glézinger Pálné
 Klein Ilona lásd Frankl Jánosné
 Klein Lajosné 65
 Klein Sándor 209
 Kóbor Gusztávné 323
 Kóbor Tamás 340
 Kocsis József 340
 Kodály Zoltán 58
 Kohn Ignác 96
 Kohn Vilmos 91
 Kollár Antal 218
 Kollár Ferenc 252
 Koller Jenő 27, 354
 Kolosváry-Borcsa Mihály 46, 176, 338, 339, 342
 Komlós cég 172
 Konkoly-Thege Dezső 109, 339, 341
 Korda Alfréd 151
 Koszta István 355, 356
 Kovách Béla 219, 264, 265, 285, 287, 292, 361, 384
 Kovách Pál 308
 Kovács (százados) 337
 Kovács Béla
 Kovács József 226
 Kovács Pál 37, 337, 378, 382
 Kovacsics Károlyné 220
 Kováts Antal 321
 Kováts Márta 349
 König Ilona 211, 313
 Kőrösi család 77
 Kőrösi Miksa 282–283
 Köves 314
 Köves Gusztáv 351
 Kövesi Béla 173
 Krämer Flórián 312
 Krammer Teréz lásd Sánta Gyuláné
 Krassó Sándor 19, 32, 39
 Krasznay Mihály 176
 Krátky István 20
 Krausz Ábrahám 28, 172, 217, 218
 Krausz Alfréd 163
 Krausz Andor 251
 Krausz cégek 172, 217, 273
 Krausz Izidorné 107
 Krausz Samu 76
 Krausz Sámuelné 76
 Krausz Samuné 76, 200
 Krausz Sándor 251
 Krausz Vilmos 76
 Krebsz Mihály 238
 Kreisler Andor 141, 383
 Kreisler László 181, 370
 Kreisler Lászlóné 370
 Krémer Móric 18, 19, 76, 80
 Kristóf János 276
 Kultsár István 67
 Kun Béla 358
 Kun József 267
 Kunder Antal 170, 185–188, 198, 260–262, 269, 311, 325, 345, 352, 361
 Kuntler Károly 259
 Kutas László 222
 Kutna család, cég 190, 320, 351
 Kutna Izidor 245
 Külley János 53, 218
 Kürtös József 320
 Laborczi Gyula 358
 Lackenbacher György 27, 88, 89
 Lackenbacher Sámuelné 88
 Laczó István 183
 Ladiszlai László 307
 Lakatos László 340
 Laki György 276, 277
 Lakits Gyula 75
 Lampeter (banktisztviselő) 355
 Lánosz Anna 320
 Lassale, Ferdinand 340
 László (Löwi) Leó 192–193
 László Károly 32
 Lavitz cég 195
 Lavitz Emil 216, 319
 Léderer Alice 53–55
 Lederer Simonné (sz. Musil Róza) 53, 55
 Légrádi Rezső 31
 Légrády Ferenc 273

- Leher Jánosné (sz. Steller Eszter) 201–202
 Lehocz Imre 131, 132
 Lehr Izidor 314, 380, 385
 Lénárt Ernő 70
 Lénárt Franciska 68–72, 74, 81
 Lengvári István 358
 Lippai Pál 245–246
 Littke Józsefné 228–229
 Löbl Anna 91
 Löbl cég 243, 244
 Löbl Zsigmond 201, 243
 Lővi Magda 251
 Löwenfeld Rezső 202
 Lőwy Gizella 107
 Lőwy Júlia 108
 Lőwy testvérek cég 172–174
 Ludwig, Emil 340
 Lukács Ernőné 190, 313
 Lukács György 340
 Lusztig Benő 357–358
 Lusztig László 200, 272, 385

 Maca 76–77
 Magócs Gergely 195
 Makay István 58
 Makucz Jenő 103, 165, 166–169, 238, 244, 246–249, 362
 Maletics László 337
 Malik János 68
 Mándy György 295
 Márffy Józsefné 118
 Mariska 80
 Markóczy János 356
 Markovits Rodion 340
 Márkus József 340
 Martinszky János 298
 Martinyi Rezső 167, 264
 Marton István 358
 Martyn Ferenc 26
 Máté Pálné (sz. Baksa Borbála) 202
 Máthé Ferenc 23, 30
 Maurois, André 340
 Mayer Albert 91
 Méhes Gyula 358

 Menyhárt János 309
 Merkle József 358
 Merzay László 379, 380
 Mesterházy 37
 Mészáros Eszter 320
 Meszlényi 337
 Meszler Béla 174
 Mihálffy István 361
 Mihályi István 212
 Mihályi József 212
 Miklós (alezredes) 103
 Miklós Gyula 373–375
 Miksa 80
 Milosev Ádám 315
 Milosev Ádámné 315
 Mintál Jánosné 117
 Mirbach Júlia, báró 46
 Miselbach József 349
 Miskolczi Vilmos 349
 Misselbach József 89
 Misselbach Józsefné (sz. Frankfurter Márta) 89
 Molnár Ákos 340
 Molnár Ferenc 340
 Molnár Gyula 378
 Molnár Judit 19, 23, 27, 33
 Molnár Károly 241
 Molnár Lajosné 107
 Molnár László 36, 264, 274, 366
 Musil Róza lásd Lederer Simonné
 Muzsay Ferenc 64
 Müller Judit 47
 Müller Lajos 306
 Müller Terézia 320
 Münnich Ferenc 216

 Nádor (Nyúl) István 132–133
 Nagy Győző 227–228, 247, 248, 275, 276, 281, 308, 309, 376, 378, 379, 382
 Nagy Imre Gábor 36
 Nagy István 94, 95
 Nagy Kálmán 201
 Nagy Lajos 254
 Nagy László 132, 137
 Nagy Miklós 108, 247, 275–276, 378

- Nagy Sándor 173
 Náray Jenő 37, 138
 Nébel János 208
 Nemák 60
 Németh Béla 325–327
 Németh Jánosné (sz. Szabó Katalin) 203
 Németh László 18, 19, 23, 25–33, 36, 37, 45, 101, 245, 319
 Nendtvich Andor 58–59
 Nessel J. Zoltán 111, 244, 245, 254, 334
 Neumann Éva 87
 Neumann László 87
 Neumann Lászlóné (sz. Feldmár Judit) 87
 Nikolits Mihály 22, 28, 36, 62, 64, 98, 142, 146, 267–269, 285–287, 321, 323, 331–332, 337
 Nikolits Rózsi lásd Borszéky Ferencné

 Nyáry Pál 317
 Nyers József 366
 Nyilasi Simon 149, 337
 Nyitray Andor 221
 Nyúl István 133, 137
 Nyúl Istvánné 92

 Obiczér Ilona lásd Szegő Tiborné
 Ocskár ezredes 38, 390
 Olgi 76
 Orbán István 179
 Oroszlán Zoltán 300
 Osgyáni Jenő 36, 203–204, 275, 276
 Osváth Károly 364, 365

 Örfy Gáspár 97
 Örkényi József 357
 Österreichischer Géza 313

 Pál Artur 18
 Pálfi Sándor 358
 Pálfi József 20
 Palos Bernardin 150–151, 358
 Papp Jenő 32, 104, 122, 356
 Papp Sándorné 357
 Parill Ferenc 92
 Pásztor Árpád 340

 Pataki Sándor 216
 Pattantyús József 141, 142
 Pauncz Artúr 154, 351
 Pauncz cég 154, 190, 351
 Pauncz Mártonné szül. Schiller Karolin 191
 Páva József 309
 Pelz Imre 330–331
 Peredy 337
 Perlaky Teréz 140
 Peterka Sarolta 251
 Petri Gyula 275, 276
 Petris Brúnó 357, 358
 Pfeiffer Imre 172
 Piacsek Gyuláné 372
 Pilch Andor 339
 Pintér László 308
 Pohli Henrik 262
 Polgár László 37, 39, 172, 177, 335–336, 387
 Polgár Pál 86
 Polgár Pálné 86
 Politzer Árminné 199
 Politzer József 199
 Pollák Elemér 203
 Pollák Ignác 18
 Polonyi Sándor 130
 Pongrácz Tibor 224
 Poppert Margit 359
 Pozsgay Gyuláné (sz. Légár Klára) 174–175, 322
 Prekesztics Antal 182
 Pupszán Miklósné 111
 Purschl Antal 130
 Puskás István 22

 Rábay Gyula 90, 105
 Rácz János 358
 Radnóti Miklós 46
 Radochay (Schmidt) János 217–218, 312
 Rákossy család 314
 Rákossy Tamás 313
 Rapoch Árpád 111
 Ratkóczi Károly 107
 Réger Antal 320
 Reich Jenő 385

- Reichenfeld László 349
 Reichmann Zsigmond 130–131
 Reményi-Schneller Lajos 161, 289, 352
 Rétfalvy 358
 Réti Júlia lásd Ábrahám Istvánné
 Réti Lászlóné (sz. Deutsch Matild) 383
 Réti Magdolna lásd Harmat Miksáné
 Réti Miklós 382–384
 Révész Béla 340
 Révész Benőné 245–246
 Richter Jenő 136
 Riesz Otília lásd Steiner Antalné
 Roboz Miksa 390
 Roheim Jenő 19
 Rónai Ili lásd Buzási Istvánné
 Roóz Zoltán 45
 Rosenberg Izsóné 45
 Rosenfeld Ármin 136
 Rosenspitz Berta 69
 Rostás Lajos 349
 Roth Pál 91
 Róth Sándor 39
 Rotmüller Juliska 77
 Rozner Kálmánné 154
 Rózsa Sándor 330
 Rózsa Sándorné 107–108
 Ruhmann Jenőné 107–108
 Ruip Katalin 57
 Ruzsávy 211
- Salamon Vilmosné 252
 Salten, Felix 340
 Salusinszky Armandné 175, 341
 Sándor János 204, 276, 385
 Sánta Gyula 209–210
 Sánta Gyuláné (sz. Krammer Teréz) 210
 Sanyi 72, 73, 76, 77
 Saray Lajos 358
 Saray László 247
 Sarkadi István 138
 Sárkány Ármin 361
 Sárkány Árminné 361
 Sarkay Gyula 123
 Sass Elemér 63
 Schaár Erzsébet 46
- Schaff Gyula 320
 Schäffer Antal 375
 Schatz Vera 341
 Schein István 182
 Scherer József 173
 Schlachta Margit 46
 Schlésinger József 131
 Schlesinger Józsefné 132
 Schmidt cég 211
 Schnitzler, Arthur 340
 Schrancz Ferenc 275–276, 378
 Schreiber Rezső 143, 149, 375
 Schreiber Siegfried 366
 Schubert cég 321
 Schuller (kat. csoport) 64
 Schuller Imre 56
 Schuller Zoltán 56
 Schultheis Ferenc 313
 Schwarcz Benőné 385
 Schwarcz Ignác 373
 Schwarcz István 173
 Schwarcz Zsigmondné 174
 Schwarczenberg Olga lásd Braun Gézáné
 Schwartz Mór 323
 Schwarzenberg József 385
 Schweigert Józsefné (sz. Terdélyi E.) 192
 Schweitzer József 19, 33, 39
 Sebők Andor 172
 Sebők Béla 358
 Sebők Sándor 349
 Sík Sándor 46
 Simkó Antal 264
 Simonfai József 207–208
 Simonfay Krémmer László 224
 Singer 387
 Singer Béla 225
 Singer Klára lásd Sommer Antalné
 Sipos 309
 Slézinger Pálné (sz. Klein [Kelemen] Erzsébet) 65
 Sólyom Sándor 96
 Sommer Andorné 33
 Sommer Antalné (sz. Singer Klára) 18
 Somogyi Izsó 199
 Somogyváry József 94

- Soós Nándor 87
 Spitzer Jakab 254
 Spitzer Sándor 158, 318
 Standovár Pál 206
 Stark Endre (András) 72
 Stark Endréné 39
 Stark Károly 73
 Stark Lajos 138
 Stark László 37, 378, 389
 Stark Tibor 38, 75–79
 Stark Tiborné 72, 73, 76–78
 Stärk Zsigmond 172
 Stein Alfréd 18
 Stein Marcellné (sz. Engel Rózsa, jánosi)
 282, 288, 325
 Steiner Antal 194
 Steiner Antalné (sz. Riesz Otília) 194
 Steiner cég 194
 Steiner Ernő 346
 Steiner Györgyné 46
 Steiner Károly 251, 316
 Steiner Lászlóné 85
 Steiner Simon 132
 Steller Eszter lásd Leher Jánosné
 Stellner Zoltán 172, 173, 375
 Stern Miksa 385
 Stitz János 279, 280
 Stráhl József, ifj. 199–200
 Surján Miklós 69
 Süli József 355
 Svitel Alajos 149, 337
- Szabados József 120, 147
 Szabó (postafelügyelő) 154
 Szabó Antal 144
 Szabó István 204–205
 Szabó Judit 334
 Szabó Katalin lásd Németh Jánosné
 Szabó Mária 210, 359
 Szágyi (ügyészségi alelnök) 355
 Szakasits Árpád 353
 Szakvály (örnag) 103
 Szálas Ferenc 228, 320
 Szalmássy Sándor 358
 Szántó László 18, 39, 53, 101, 111
- Szász Lajos 171, 172, 326
 Szebényi Imre 354
 Szécsy Ottilia 379
 Szegő Gyula 196, 313
 Szegő Tibor 196
 Szegő Tiborné (sz. Obicz Ilona) 196
 Székelyi János 309
 Szép Ernő 340
 Szepes András 364, 365
 Szepes Gyula 72
 Szerú 79–80
 Szieberth György 316
 Szilágyi Géza 340
 Szilágyi Ignácné 370–371
 Szilágyi József 370, 371
 Szilágyi Kálmán 374
 Szilas András 315
 Szinder Jenő 358
 Sziráky Endre 208
 Sziráky László 220, 253
 Szirtes György 238
 Szirtes Györgyné 238
 Szita Szabolcs 19
 Szkuhala Elza 313
 Szlavi Kornél 107
 Szomaházy István 340
 Szöllősi Samu 216, 385
 Szőnyi (üveges) 80
 Szőnyi Alajos 29, 89
 Szörényi József 358
 Sztamorai János 67
 Sztójay Döme 34, 98, 338
 Szűcs Vilmos 387
- Takács Károly 123
 Takács Mátyás 92
 Tamás György 18, 37, 378
 Tarnik Aladár 258
 Tausz Dezső 244
 Tausz Lajosné 107
 Tausz Ödönné 107
 Teleki Pál 50
 Télessy Géza 108, 109, 364, 365
 Terdélyi E. lásd Schweigert Józsefné
 Tészás Béla 345, 346

- Tihanyi Sándor 175, 329
 Tolnai József 216
 Tolnai Lajos 349
 Tolnay József 353
 Tóth Ferenc 378
 Tóth Károly 211
 Török Gyula 35, 290–292, 295–300, 303–304, 335–336
 Török Károly 335–336
 Troyat, Henri 82
 Tukács Mihály 129
 Tukács Sándor, ifj. 319
 Turi József 309
 Turvölgyi Albert 115–116, 148, 156–157, 161–162, 215, 229, 238, 263–265, 270, 274, 308, 310, 353, 367–368
 Udvarhelyi János 108, 109
 Ujváry László 309
 Urbanyecz István 283, 287
 Vági Zoltán 171
 Vajda Imre 135, 341
 Vajda János 358
 Vajna Gábor 325
 Valkó Gáspár 356
 Vámos Artúr 204
 Varga Lajos 190
 Vargha Gyula 30
 Várkonyi Mária 69, 71
 Várnagy Elemér 19, 22, 27, 28, 36, 58, 62, 64, 65, 66, 67, 84–89, 91–94, 96–98, 101, 102, 112, 113, 116–117, 129, 136–137, 138–139, 142–146, 148, 150, 152, 157–158, 164, 171–172, 177–179, 182, 184, 186–187, 197, 202, 214, 219–222, 233–235, 239–240, 245, 249, 260–263, 268–271, 275–276, 279, 281–284, 297, 312, 315–316, 318, 320, 323–327, 329, 331–334, 345–346, 348, 350–351, 354–355, 358–361, 367–369, 371–372, 380
 Vasek Bertalané 313
 Vasváry Ferenc 150
 Vermes Péter 331–333
 Vész Béla 30
 Véték János 126, 171, 172, 179, 183
 Viasz Béla 243
 Vidákovich Lajos 259
 Vidor György 82, 83
 Vidor Judit 83
 Vidor Mária 82
 Vidor Róza 82
 Vígh János 111
 Virág Ferenc 26, 28, 37, 213
 Virányi János 299
 Visi Sándorné 241
 Visnya Ernő 60
 Visnya Ernőné 60
 Visnya Jenő 380
 Vókányi Árpád 173
 Vörös István Károly 47
 Vörös Márton 35, 290, 301, 303
 Vörös Mihály 18, 53, 59, 354, 377
 Vrancsik István 33
 Wallenstein Zoltán 18, 19, 76, 251
 Wallerstein József 349
 Wassermann, Jakob 340
 Weber Aladár 247
 Weber György 224
 Weisz Ferenc 257
 Weisz Frigyes 208
 Weisz Ignác 52–53,
 Weisz József 200
 Weöres Sándor 339
 Werfel, Franz 340
 Werner István 176
 Wertheimer Sándor 385
 Wiesenberg Jakab 258
 Wiesenberg Klára 26, 46
 Willczek (hadnagy) 247, 248
 Winter Fülöp 134
 Wolf Lajos 319
 Wolf Miksáné 107
 Wolf Mór 18
 Wolf Róbert 18
 Zács János 256
 Zádor Imre 232, 342, 343
 Zala J. Béla aljegyző 104, 135, 140, 146, 155, 281, 315, 323, 380

Zátonyi János 359

Zweig, Stefan 340

Zsabornszky Anna 157

Zsámár család 313

Zsámár Györgyné 317

Zsedényi százados 31

Zsobnainé 77

Zsolt Béla 340

SUMMARY

János Hábel (ed.)

Pécs Letters from 1944

Documents on the Solution of „the Jew issue” in Pécs

This present volume of the Kronosz Publishing presents the results of two independent but still closely interconnected local history research projects.

The introductory study, which was written by István Károly Vörös, functions as a narration, summing up the most significant events taking place in Pécs between the 19th March, 1944 and the spring of 1945. This part of the book also helps the reader to understand the circumstances of origins of the contemporary documents. It plays an important role in terms of the contextualization of the topic.

The study starts the narration on the 19th March, 1944, when the troops of the *Deutsche Wehrmacht* and the SS groups invaded Hungary in order to prevent the country from the quitting from the war. German soldiers arrived to Pécs by crossing the nearby southern border. This brought fundamental changes in every aspect of life both on national and on local levels. Governor Miklós Horthy stayed in his office and on the 22nd of March, he appointed the government of Döme Sztójay who proved to be ready to collaborate with the occupying forces. He made this all due to the fact that with the aid of the Germans, an old dream of “political racialists” could have been realized. Namely, a „surgical removal” of the Hungarian Jews’ could have occurred from the body of the nation and the complete plunder of the Jewish population.

In Pécs, the personnel remained unchanged after the nomination of the new government on the basis of political reliability, therefore it was the mayor, Lajos Esztergár and his apparatus of municipal officials who accomplished the part of the city’s “de-Jewing” as well as the transfer of the Jewish people’s wealth to „the Aryans”. Their activities were justified by the regulations depriving the Jews of their rights, issued by the new government shortly after their inauguration.

Jewish communities and Jewish associations were disbanded all over the country and they were replaced by the Hungarian Central Council of Jews, which was subordinated to the provisions of the SS. The formation of the local Jewish Central Councils were given instructions partly from the national centre and partly from the leaders of the local administration and the militia. In Pécs, the last head of the Jewish community, József Greiner lawyer became the leader of the local Jewish Central Council.

The various statements and orders connected to the submission of the Jews’ personal belongings (radio, telephone, bicycle, typewriter) ordered by the government proved to be only the preludes to the ever escalating anti-Jewish legislation. These

regulations included the census of the Jews, the travel ban, the obligation to wear yellow "Jewish Star", restrictions on shopping at the market and on private bank transactions, as well as locking up of shops and factories of Jewish ownerships.

This latter step affected more than 200 commercial and industrial businesses in Pécs. As a result of the war conditions, the public provision of goods and the supply of industrial production plants with raw material became rather difficult. Due to these circumstances, the unexpected closure of Jewish businesses caused serious problems: extensive damage occurred due to looting and the spoilage of goods. According to the prevailing perception of time, it was not the Jewish owners who suffered the damage themselves, but the nation as a whole. In order to relieve the tension accumulating in the population of the city, the local authorities, over time, opened some 25 major Jewish stores, naturally under the management of Christian leaders and staff.

An important milestone during the "largest social operation" proved to be the regulation on the appointment of the residence of the Jews, which was released on the 28th of April, 1944. Mayor Esztergár selected the (contemporary) south-western outskirts of the city (close to the railway tracks) to the "segregated sector for the Jews". This included apartment building called MÁV-bérház (Blocks of Flats of the Hungarian State Railways) with altogether 90 flats, and 50 houses in the surrounding streets. More than 2700 people were concentrated in this area whose gates were finally closed on the 20th of May 1944. The place was so crowded that some people lived in the basement and on the corridors of the building. The ghetto was surrounded by a fence of a two-meter-high hedge, and the construction works were paid by the Jews themselves. They even had to work during in the construction ground together with a squadron of forced labourers.

The Jews were allowed to leave the ghetto only when they went out to work (i.e. in the city's forestry or horticulture.). In these cases, they were accompanied of course by armed escorts. The ghetto was guarded every day and night by the agents of the city police authorized to open fire if it was needed. As a result of these instructions, Jews soon became completely isolated from the other inhabitants of the city: it was forbidden to keep any contact with other people, no letters or parcels were delivered to the ghetto, while the single phone line, which belonged to the Central Council of Jews, was cut off in mid-June as well.

Details connected to the deportation of Jews lining in the Southern Transdanubian ghettos were discussed in Siófok, on the 22nd of June by the administrative and executive leaders of the affected settlements. On the 29th of June, the liquidation of the ghetto of Pécs began. Firstly, the last remaining values, personal documents, and food were seized from the Jews, then they were walked in groups of hundreds by gendarmes and German soldiers to the Lakits Barracks, where they were accommodated in riding stables with a ground covered by a mix of manure and straw.

The existing disastrous hygienic conditions were further aggravated by the fact, that the inhabitants of the Mohács and Bonyhád ghettos were also transported here at the beginning of July adding some 2300 people to the crowd. The Jews of Pécs and its surroundings were deported from this "point of concentration" on the 4th of July, while the Jews, who had been transported here from Mohács and Bonyhád, were deported on the 6th of July.

While the Jews, who had been forced into the ghetto and had been deported suffered immense physical and mental pains, certain sections of the society of the city made efforts to get some parts from the wealth of the Jewish inhabitants of the city. Due to the lack of government regulations, the mayor's office was constantly exposed to tremendous pressure. Besides the shops and businesses, the largest demand was for the Jewish-owned houses and flats. The selling off the Jewish shops and their equipment started as late as in September. The coup by the Arrow Cross in mid-October, and the pernicious approach of the front led to increasing haste and total chaos in terms of the practical implementation of the distribution of Jewish property.

After the Red Army occupied Pécs on the 29th of November, Jewish men, who had returned from the labour formed the Jewish Council of Pécs. This, after the rapid assessment of the situation, focused on the one hand on the saving of the remaining assets, on the other hand – after the spring of 1945 – it made efforts to help and care for the returning Jews, who had been deported from Pécs.

The other independent study of the volume is the publication of sources, compiled by János Habel. The selected sources from 1944 reveal events, worries and hopes having been tackled by the government and the administrative bodies, the mayor and the chief bailiff, the “early Christian” population, the Jewish Council, and the people qualified as Jews. These present the „weekdays” of the Holocaust in Pécs serving as a kind of detailed illustration for certain parts of introductory study.

The editor points out that the complete reconstruction of the 1944 events and loval decisions in Pécs are not possible by the elaboration of official and private letters despite of the fact that thousands of documents were preserved. This is caused on the one hand because of the fact that some instructions and commands were given only orally, and on the other hand, due to the fact that the archives of quite few organizations and authorities, playing important roles in the events taking place in Pécs (as well) have been preserved. These documents include the sources of the Hungarian Royal State Police Headquarters of Pécs, the Nr. IV. Hungarian Royal Army Command Station of Pécs, the 4th District of Hungarian Royal Gendarmerie of Pécs, The Housing Department of the Mayor's Office of Pécs, the Pécs Jewish Council, and the Pécs Office of the Arrow Cross Party.

The sources are classified by the editor around the following subject-matter: 1. Who is considered to be a Jew? 2 The ghetto; 3 Property, 4. Other aspects of the “the Jew issue”. In order to offer a better overview, the extremely diverse source material of these main topics was further divided into thematic sub-sections, and the letters are presented in chronological order. The editor used the daily newspaper of Pécs titled *Dunántúl* [*Transdanubia*] to illustrate the social atmosphere of the events flashed by the documents. He sought to demonstrate how the mayor's office and the government respectively used the only remaining local public media to manipulate the population, and induce (further) anti-Jewish sentiments and emotions.

The title of the volume suggests that the writers of letters, addressees of the letters (or in many cases, both parties) were from Pécs, and that the vast majority of the sources presented are found in Pécs.

ZUSAMMENFASSUNG

Hábel János (Red.)

Pécser Briefe aus 1944. Dokumente über die Pécser Lösung der „Judenfrage“

Der Band des Kronosz Verlags stellt den Interessierten die Ergebnisse zweier von einander unabhängig laufenden, aber durch ihr Thema miteinander eng zusammenhängenden ortshistorischen Forschungsarbeiten vor.

Die Einführungsstudie von István Károly Vörös ist als Narration zu verstehen, die die wichtigen Pécser Ereignisse zwischen dem 19. März 1944 und dem Frühling 1945 zusammenfasst. Sie hilft beim Verstehen der Entstehungsumstände der Zeitdokumente, die den zweiten Teil des Bandes bilden und bei derer Einbettung in den historischen Kontext.

Die Studie tritt in die Erzählung der Geschichte am 19. März 1944 ein, als um den Ausprung Ungarns aus dem Krieg zu verhindern, das Land von Einheiten der Deutschen Wehrmacht und der SS besetzt wurde. Die deutschen Truppen gelang nach der Überschreitung der nahen liegenden südlichen Landesgrenze nach Pécs. Dieses Ereignis brachte grundlegende Änderungen in allen Bereichen des Lebens mit sich. Reichsverweser Miklós Horthy blieb in seinem Amt und er ernannte am 22. März die Regierung von Döme Sztójay, die bereitwillig mit der deutschen Besatzungsmacht zusammenarbeitete. Das machte er umso lieber, da mit deutscher Hilfe alte Träume der ungarischen Rassenschützer in Erfüllung gehen konnten: Das „Ausoperieren“ der ungarischen Judenheit „aus dem Leib der Nation“ und deren totaler Ausraube.

In Pécs wurden von der neuen Regierung keine Beamten wegen politischer Unzuverlässigkeit gewechselt, so vollzog der Bürgermeister Lajos Esztergár mit seinem Apparat den auf die Verwaltung zufallenden Teil der „Entjudaisierung“ der Stadt und die Arisierung des jüdischen Vermögens. Als Grundlage seiner Tätigkeit dienten jene antijüdischen, entrechtenden Verordnungen, die von der neuen Regierung bald nach ihrem Amtsantritt in Kraft gesetzt wurden.

Die jüdischen Kultusgemeinden wurden landesweit aufgelöst, an ihre Stelle trat der Zentralrat der Juden in Ungarn, der unter der Verfügungsgewalt der SS stand. Die örtlich gegründeten Zentralräte der Juden erhielten die Weisungen zu ihrer Tätigkeit einerseits von der Budapester Zentrale, andererseits von den örtlichen Verwaltungsorganen und Ordnungskräften. In Pécs wurde der letzte Vorsitzende der Kultusgemeinde, der Anwalt József Greiner, der Leiter des Zentralrats der Pécser Juden.

Die von der Regierung für die Juden vorgeschriebenen Erklärungen und Abgaben (Rundfunk- und Telefonapparate, Fahrräder, Schreibmaschinen) bedeuteten nur die Eröffnung der immer härteren judenfeindlichen Verordnungen. Dazu zählten u.a. die Zusammenschreibung der Juden, das Reiseverbot, das Tragen des sechszackigen „Judensternes“ am Außenkleid, die Begrenzung des Marktbesuches und die Begrenzung der Verfügung über die Bankkonten, des Weiteren die Beschlagnahmung jener Geschäfte und Betriebe, die in jüdischem Besitz waren.

Die letzte Maßnahme betraf in Pécs mehr als 200 Handelsunternehmen und Betriebe. Wegen des Krieges wurden die Warenversorgung der Bevölkerung und die Rohstoffsicherung für die industriellen Betriebe ohnehin immer schwieriger. So verursachte die unerwartete Schließung der jüdischen Unternehmen weitere große Probleme. Durch das Verderben vieler Waren und spontanen Plünderungen entstanden hohe Schäden. Laut der damals herrschenden Auffassung betrafen die Schäden nicht die jüdischen Inhaber, sondern die „Gesamtheit der Nation“. Um die in der Bevölkerung entstandenen Spannungen zu mildern, ließ die städtische Behörde mit der Zeit 25 größere jüdische Geschäfte wieder eröffnen, natürlich ausschließlich mit christlichen Leitern und Angestellten.

Die Verordnung über die Bestimmung des Wohnortes der Juden am 28. April 1944, bedeutete eine wichtige Station der „größten gesellschaftlichen Operation“ in Ungarn. Bürgermeister Esztergár bestimmte am damaligen südwestlichen Stadtrand, in der Nähe der Eisenbahnlinie den „für die Juden abgesonderten Stadtteil“. Er bestand aus dem Miethaus der Ungarischen Staatlichen Eisenbahnen mit 90 Wohnungen und 50 Einfamilienhäusern in den angrenzenden Straßen. Es wurden mehr als 2700 Menschen in dieses Gebiet gepfercht, das Tor des Gettos wurde hinter ihnen am 20. Mai endgültig zugesperrt. Die unerträgliche Gedrängtheit kann damit gut charakterisiert sein, dass auch in den Souterrains und auf den Fluren der Häuser Menschen wohnten. Das Getto war mit einem 2 Meter hohen Flechtzaun umgeben, den das Magistrat von den Juden selbst bezahlen ließ. Er musste teilweise sogar selbst von den Bewohnern des Gettos und teilweise von einer aus jüdischen Arbeitsdienstlern bestehender Einheit verfertigt werden. Die Juden durften nur für Arbeit (z.B. in der Försterei der Stadt, oder in den städtischen Gärtnereien) das Getto verlassen – natürlich mit bewaffneter Begleitung. Rund um das Getto leistete die Stadtpolizei Tag und Nacht Wachtdienst und verfügte über Schießbefehl. Die Juden wurden bald von den anderen Stadtbewohnern gänzlich isoliert: Es wurde jedwede Kontakthaltung mit ihnen verboten, auch die Post stellte im Getto keine Briefe und Pakete zu. Mitte Juni wurde dann auch die einzige Telefonleitung des Jüdischen Zentralrats abgeschaltet.

Die betroffenen Verwaltungsleiter und Befehlshaber der Ordnungskräfte erfuhren an einer Konferenz am 22. Juni 1944 in Siófok die Details der Deportation der Juden aus ihren Städten. Dementsprechend wurde in Pécs am 29. Juni mit der Auflösung des Gettos begonnen. Den Juden wurden ihre letzten Habseligkeiten, Identitätsbescheinigungen und ihre Lebensmittel weggenommen und sie wurden zu Hunderten unter Bewachung der ungarischen Gendarmerie und deutscher Soldaten in die sogenannte Lakits-Kaserne getrieben.

Dort wurden die Menschen auf dem mistigen Boden der Reitschule und der Pferdestände der Ställe untergebracht. Die hygienischen Bedingungen waren schon an

sich katastrophal, aber die Lage wurde dadurch noch weiter verschlechtert, dass auch die Bewohner der aufgelösten Gettos von Mohács und Bonyhád, noch etwa 2300 Personen, am Anfang Juli hierher gebracht wurden.

Von diesem „Konzentrationspunkt“ wurden die Juden aus Pécs und aus dem Pécs-er Kreis am 4. Juli, die aus Mohács und Bonyhád am 6. Juli nach Auschwitz deportiert.

Indem den ins Getto gesperrten und später deportierten Juden unsägliche körperliche und seelische Leiden zuteil wurden, versuchten bestimmte Schichten der Stadtbevölkerung sich aus dem Vermögen der Juden einen Teil zu sichern. Das Bürgermeisteramt wurde von diesen Menschen unter großen Druck gesetzt, da die Regierung teilweise verspätet, bzw. teilweise widersprüchlich ihre Verordnungen über die Nutzung der jüdischen Vermögenselemente verabschiedete und bekannt machte. Neben den Geschäften und Betrieben der Juden zeigte sich das größte Interesse für ihre Häuser und Wohnungen. Der Pfeilkreuzlerputsch Mitte Oktober und die schnelle Näherung der Front führten zu immer größerer Kopflosigkeit in der Ver- und Aus- teilung des jüdischen Vermögens.

Nachdem die Rote Armee am 29. November Pécs eroberte, gründeten die aus dem Arbeitsdienst nach Hause kehrenden Männer den Rat der Pécs-er Juden. Nach der schnellen Lageeinschätzung konzentrierte er seine Tätigkeit einerseits auf die Sicherung des erhalten gebliebenen Vermögens, andererseits im Frühling 1945 auf die Unterstützung der aus der Deportation Heimkehrenden und derer Versorgung.

Der zweite selbständige Teil des Bandes ist eine Quellenpublikation, die von János Hábel zusammengestellt wurde. Die ausgewählten Dokumente gewähren Einblicke in jene Ereignisse, Sorgen und Hoffnungen, die den Bürgermeister, den Hauptge- span, die christliche Bevölkerung, die staatlichen und Verwaltungsorgane, den Zent- ralrat der Juden und jene Personen aktuell beschäftigten, die laut des Gesetzes als Juden zu betrachten waren. Die Dokumentenauswahl führt den Pécs-er „Alltag“ des Holocaust planmäßig vor Augen und dient so als detailreiche Illustration zu bestimm- ten Abschnitten der Einführungsstudie.

Der Redakteur weist auch darauf hin, dass die Rekonstruktion der örtlichen Entscheidungsprozesse und der Ereignisse im Jahre 1944 trotz der vielen Tau- send erhalten gebliebenen Dokumente aus privaten und offiziellen Briefen nicht möglich ist. Einerseits, weil gewisse Befehle und Anordnungen nur wörtlich ergin- gen, andererseits, weil die Archive vieler Organisationen und Behörden, die in den Pécs-er Ereignissen eine wichtige Rolle spielten, nicht erhalten blieben. Dazu ge- hören die Pécs-er Kommandantur der Ungarischen Königlichen Staatspolizei, die Pécs-er Ortskommandantur der Ungarischen Königlichen Armee, der Pécs-er Dist- rikt der Ungarischen Königlichen Gendarmerie, die Wohnungsabteilung des Pécs-er Bürgermeisteramts, der Pécs-er Zentralrat der Juden, das Pécs-er-Baranyaer Büro der Pfeilkreuzler Partei.

Die Quellen wurden um folgende Hauptthemen gruppiert: 1. Wer ist als Jude zu betrachten? 2. Das Getto. 3. Das Vermögen. 4. Weitere Bezüge der „Judenfrage“. Innerhalb dieser Schwerpunkte wurde das weitverzweigte Quellenmaterial im Inte- resse der Übersichtlichkeit in thematische Unterkapitel geordnet. In den Letzteren wurden die Briefe in chronologische Reihenfolge gestellt.

Zur Illustrierung des gesellschaftlichen Ambientes der durch die Dokumente dargestellten Ereignisse verwendete der Redakteur das Pécs-er Tagblatt mit dem Titel *Dunántúl (Transdanubien)*. Damit wurde veranschaulicht, wie das Bürgermeisteramt, bzw. die Regierung das einzige örtliche öffentliche Medium zur Manipulierung der Bevölkerung, bzw. zu der (weiteren) Schürung der judenfeindlichen Stimmung und Gefühle benutzte.

Der Titel des Buches macht einerseits darauf aufmerksam, dass die Briefschreiber, oder die Adressaten (oft beide) Pécs-er Bewohner waren und andererseits, dass die überwiegende Mehrheit der veröffentlichten Quellen in Pécs zu finden ist.

A Pécsi Mozaik sorozat eddig megjelent kötetei:

1.

RADNÓTI ILONA

Weismayer és Fuchs

Fejezetek a baranyai zsidóság 18–20. századi történetéből

2.

SZAKÁLY FERENC – VONYÓ JÓZSEF (szerk.)

Pécs a hódoltság korában

Tanulmányok

3.

FEDELES TAMÁS (szerk.)

Pécs topográfiája

a kezdetektől a 20. század elejéig

KRONOSZ

Kiadja
a KRONOSZ KIADÓ
(Virágmandula Kft.)

Felelős kiadó:
a kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

Nyomdai előkészítés és borító:
Virágmandula Kft.

ISSN 2063-4714
ISBN 978 615 5339 77 6

www.kronoszkiado.hu

